

**PARAMATTHA-DĪPANĪ UDĀNATṬHA-
KATHĀ OF DHAMMAPĀLĀCARIYA**

Pali Text Society

Text Series No. 143

Paramattha-Dīpanī Udānaṭṭhakathā

(UDĀNA COMMENTARY)

of

Dhammapālācariya

EDITED BY

F. L. WOODWARD, M.A.

Published by

THE PALI TEXT SOCIETY, LONDON

Distributed by

ROUTLEDGE & KEGAN PAUL LTD.

LONDON, HENLEY AND BOSTON

1977

First published 1926

Reprinted 1977

ISBN 0 7100 8652 0

© PALI TEXT SOCIETY

P

294.3823

T 595 S.K.u.p.w

THE ASIATIC SOCIETY

CALCUTTA 700016

Acc. No. S 3613

Date. 19.9.94

COMPUTERISED

© 1440

PRINTED IN GREAT BRITAIN BY

UNWIN BROTHERS LIMITED,

THE GRESHAM PRESS, OLD WOKING, SURREY, ENGLAND

A MEMBER-OF THE STAPLES PRINTING GROUP

INTRODUCTION

THIS edition of Udānaṭṭhakathā is based on the following sources:

1. The Sinhalese MS. at the Adyar Oriental Library, which I call A.

2. The Sinhalese printed edition, edited by Bihalpola Devarakkhita Nāyaka Thero, published by C. A. Hewavitarne, a well-printed text, which still requires some revision. I made a transcription of the whole of this, and also received another which was carefully done by the Bhikkhu K. M. Piyaratana, of Walana, Pānadura, Ceylon, with whose excellent copy I compared my own. This Sinhalese edition is based on five MSS., one Burmese and four Sinhalese. I refer to the printed text as C., and to the variant readings of the MSS. as B, C₁₋₄.

3. The portions of a Sinhalese-Pāli Commentary given in Steinthal's notes, evidently a poor copy. I was unable to get, for Mrs. Rhys-Davids knew nothing of, the original which belonged to Dr. T. W. Rhys-Davids. I refer to Steinthal's edition as St.

4. The corrections of Steinthal's edition, suggested by Dr. Windisch and published in the Pāli Text Society's Journal, 1890. I have adopted most of these and refer to them as W.

Other references are mostly to the editions of the Pāli Text Society.

F. L. WOODWARD.

THE LIBRARY, ADYAR, MADRAS.
April, 1925.

CONTENTS

	PAGE
INTRODUCTION - - - - -	v
NIDĀNA - - - - -	1
1. BODHISUTTA-VANṬANĀ - - - - -	6
2. MUCALINDA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	100
3. NANDA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	165
4. MEGHIYA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	217
5. MAHĀ- OR SONATHERASSA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	273
6. JACCANDHA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	322
7. CŪḶA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	360
8. PĀṬALIGĀMIYA-VAGGA-VANṬANĀ - - - - -	388
INDEX OF WORDS - - - - -	437
INDEX OF GĀTHĀS - - - - -	515

Paramatthadīpanī Nāma Udānatthakathā

*NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀ-
SAMBUDHASSA*

Mahākāruṇikaṇ *Nāthaṇ* ñeyya-sāgara-pāraguṇ*
vande nipuṇa-gambhīraṇ¹ vicitra-naya-desanaṇ.

Vijjā-caraṇa-sampannā² yena nīyanti³ lokato
vande⁴ tam uttamaṇ *Dhammaṇ* sammā-sambuddha-
pūjitaṇ.

Sīlādiguṇa-sampanno t̥hito magga-phalesu yo
vande *Ariya-Sanghaṇ* taṇ puñña-khettaṇ anuttaraṇ.

Vandanā janitaṇ puññaṇ: iti yaṇ ratana-ttaye
hat' antarāyo sabbattha hutvā 'haṇ tassa tejasā.

Tena tena nidānena desitāni hitesinā
yāni suddhāpadānena⁵ *Udānāni* mahesinā,

Tāni sabbāni ekajjhaṇ āropentehi saṅghaṇ
Udānaṇ nāma sangītaṇ dhamma-sangāhakehi yaṇ

Jinassa dhamma-saṇvega⁶ pāmojja-padīpanaṇ
somanassa-samuṭṭhāna⁷-gāthāhi paṭimaṇḍitaṇ,

Tassa⁸ gambhīra-ñāṇehi ogāhetabba-bhāvato
kiñcāpi dukkarā kātuṇ aṭṭha-saṇvaṇṇanā mayā

* Lines 1-8 are common to all the Commentaries of Dhammapāla, with slight variations. Lines 21 to end do not differ much.

¹ C. -bhīra.

² VvA. niyyanti.

³ A. suddhāmudān-.

⁴ A. -tṭhānaṇ.

⁵ PvA. -naṇ.

⁶ PvA. vandem' anutt-.

⁷ A. -vegaṇ.

⁸ VvA. tassāhaṇ.

Sahasajvaṇṇanaṇ yasmā dharate Satthu-sāsanaṇ
pubbācariya-sihānaṇ tiṭṭhate va vinicchayo,

Tasmā tam avalambitvā ogāhetvāna pañca pi¹
Nikāye upanissāya *Porāṇ'* *atthakathā* nayaṇ

Suvisuddhaṇ asaṇkiṇṇaṇ nipunaṭṭha-vinicchayaṇ
Mahāvihāra-vāsīnaṇ samayaṇ avilomayaṇ

Punappun' āgataṇ atthaṇ vajjayitvāna sādhucaṇ
yathābalaṇ karissāmi *Udānass'* *attha-vanṇanaṇ*.

Iti ākaṇkhamānassa saddhammassa ciraṭṭhitiṇ
vibhajantassa tass' atthaṇ sādhu gaṇhantu sādhave² ti.

Tattha *udāna* ti ken' atthena udānaṇ? Udān' atthena
kim idaṇ udānaṇ nāma? Pītivēga-samuṭṭhāpito udāhāro.

Yathā hi³ yaṇ telādi minitabba vatthu mānaṇ gahetuṇ na
sakkoti, vissanditvā gacchati, taṇ avaseko⁴ ti vuccati; yaṇ
ca jalaṇ talākaṇ gahetuṇ na sakkoti, ajjhottharitvā⁵ gacchati,
taṇ oghe ti vuccati; evam eva yam pītivēga-samuṭṭhāpitaṇ
vitakka-vipphāraṇ hadayaṇ sandhāretuṇ na sakkoti, so
adhiko hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi-vacī-dvārena nikkhanto⁶
paṭiggāhaka-nirapekkho udāhāra-viseso udānaṇ ti vuccati.

Dhamma-saṇvega-vasenāpi ayam ākāro labhate 'va.⁷ Tay-
idaṇ katthaci gāthābandhana-vasena, katthaci vākya-vasena
pavattaṇ. Yam pana *Atthakathāsu* somanassa-ñāṇa-mayika-
gāthā-paṭisaṇyuttā ti udāna-lakkhaṇaṇ vuttaṇ, taṇ yebhuyya-
vasena vuttaṇ. Yebhuyyena hi udānaṇ gāthā-bandha-vasena
bhāsitaṇ pīti-somanassa-samuṭṭhāpitaṇ ca. Itaram pi pana
“atthi, bhikkhave, tad āyatanaṇ yattha n' eva paṭhavī na
āpo—pe—, taṇ, es' ev' anto dukkhassā” ti⁸ ādisu: “sukhakā-
māni bhūtāni yo daṇḍena vihiṇṇasati” ti⁹: “sace bhāyatha
dukkhassā” ti¹⁰: evamādisu ca labbhati. Evamādi tayidaṇ
Sabbāññu-buddha-bhāsitaṇ Paccekabuddha-bhāsitaṇ sāvaka-
bhāsitaṇ ti tividaṇ hoti. Tattha Pacceka-buddha-bhāsitaṇ

¹ A. pañcami.

² A. ādaro.

³ From DA. 141.

⁴ A. avaseso.

⁵ A. ajjhotataritvā.

⁶ C. ananto had.

⁷ A. ca.

⁸ Ud. 80.

⁹ Dh. 132.

¹⁰ A. adds sace te dukkham appiyan ti.

“ Sabbesu bhūtesu nidhāya danḍaṇ
aviheṭṭhayaṇ¹ aññataram pi tesaṇ ” (Sn. 35)

ādinā *Khagga-visāna-sutte* āgatam eva. Sāvaka-bhāsītāni pi

“ Sabbo rāgo pahīno me, sabbo doso samūhato,
sabbo me vihato moho: sītibhūto ’smi nibbuto ” ti

(Thag. 79)

ādinā *Theragāthāsu*.

“ kāyena saṇvutā āsiṇ vācāya uda cetasā
samūlaṇ taṇhaṇ abbuyha sītibhūtā ’smi nibbutā ” ti.

(Thig. 15)

Therigāthāsu ca āgatāni. Tāni pana tesaṇ therānañ c’ eva
tāsaṇ therīnañ ca na kevalaṇ udānāni eva, atha kho sīha-nādā
pi honti. Sakkādīhi devehi bhāsītāni “ aho dānaṇ parama-
dānaṇ Kassape suppatiṭṭhitan ” ti (Ud. iii, 7) ādini, āraddha²-
brāhmaṇādīhi manussehi ca bhāsītāni “ namo tassa Bhaga-
vato ” ti ādini: tisso sangītiyo āruḷhāni³ udānāni santi eva
na⁴ tāni idha adhippetāni. Yāni pana Sammāsambuddhena
sāmaṇ āhacca bhāsītāni jina-vacana-bhūtāni, yāni sandhāya
bhāsītāni Bhagavatā pariyatti-dhammaṇ navadhā⁵ vibha-
jitvā uddisantena *udānan* ti vuttāni, tān’ eva⁶ dhamma-
sangāhakehi *udānan* ti sangītan ti tad’ ev’ ettha saṇvaṇṇet-
abba-bhāvena gaḥitaṇ.

Yā pana “ aneka jāti saṇsāraṇ ” ti (Dhp. 153) ādi gāthāya
dīpitā Bhagavatā bodhi-mūle udāna-vasena pavattitā aneka-
sahassānaṇ Sammā-sambuddhānaṇ avijahita-udāna-gāthā ca
etā aparabhāge pana Dhamma-bhaṇḍāgārikassa Bhagavatā
desitattā dhamma-sangāhakehi udāna-pāliyaṇ sangahaṇ anā-
ropetvā *Dhammapade* sangītā. Yañ ca “ aññāsi vata bho
Kondañño, aññāsi vata bho Kondañño ” ti (Vin. i, 12)
udāna-vacanaṇ dasa-sahaseī-loka-dhātuyā deva-manussānaṇ
pavedana-samatha-nigghosa-vipphāraṇ Bhagavatā bhāsitaṇ
tadāpi *Dhamma-cakkappavatana-sutta* - desanā - pariyosāne
attanā adhigata-dhammekadesassa yathā desitassa ariya-

¹ So text ; Sn, C. aheṭṭhayaṇ; C₁C₂ aviheṭṭhayaṇ; C₃ avihedayaṇ; A. avimocayaṇ.

² So A, but C. ārāma-danḍa; C₁C₂C₃ adaṇḍa.

³ A. āruḷhātāni.

⁴ A. omits.

⁵ A. na vibhajjitvā.

⁶ A. na tān’ eva.

maggassa sāvakesu sabbapaṭhamañ therena adhigatattā attano parissamassa¹ sapphala-bhāva-paccavekkhana-hetukaṇ paṭhamabodhiyaṇ sabbesam eva bhikkhūnaṇ sammā-paṭipattipaccavekkhana-hetukaṇ “ārādhayaṇsu vata maṇ bhikkhū ekaṇ samayan” ti () ādi vacanaṇ viya pīti-somanassajanitaṇ udāhāra-mattaṇ, “yadā have pātubhavanti dhammā” ti (Vin. i, 2) ādivacanaṇ viya pavattiyā nivattiyā vā na pakāsanān ti dhamma-saṅgāhakehi udāna-pāliyaṇ asaṅgītan ti daṭṭhabbaṇ.

Taṇ pan’ etaṇ udānaṇ:—Vinaya-piṭakaṇ Sutta-piṭakaṇ Abhidhamma-piṭakaṇ ti tisu piṭakesu Suttanta-piṭaka-pariyāpannaṇ. Dīgha-nikāyo Majjhima-nikāyo Saṅyutta-nikāyo Aṅguttara-nikāyo Khuddaka-nikāyo ti pañcasu nikāyesu Khuddaka-nikāya-pariyāpannaṇ. Suttaṇ Geyyaṇ Veyyākaraṇaṇ Gāthā Udānaṇ Itivuttakaṇ Jātakaṇ Abbhuta-dhammaṇ Vedallaṇ ti navasu sāsanaṇ aṅgesu Udāna-saṅgahaṇ.

Dvāsītiṇ² Buddhato gaṇhiṇ,³ dve sahasāni bhikkhuto;

Caturāsīti sahasāni ye ’me dhammā pavattino ti

(Thag. 1024)

evaṇ Dhamma-bhaṇḍāgārikaṇa paṭiññātesu caturāsītiyā dhamma-kkhandha-sahasāsu katipaya-dhamma-kkhandhasaṅgahaṇ.⁴

Bodhi-vaggo, Mucalinda-vaggo, Nanda-vaggo, Meghiya-vaggo, Sona-vaggo,⁵ Jaccandha-vaggo,⁶ Culla-vaggo, Pāṭaligāmiya-vaggo ti vaggato aṭṭha-vaggaṇ. Suttato asīti-sutta-saṅgahaṇ. Gāthāto pañca-navuti udāna-gāthā-saṅgahaṇ. Bhāṇa-vārato addhūna-navamattā⁷ bhāṇavārā. Anusandhito *Bodhisutte* pucchānusandhi-vasena eka anusandhī. *Suppavāsā-sutte* pucchānusandhi-vasena dve anusandhī. Sesesu yathānusandhi-vasena ekeko ’va anusandhī: ajjhāsay’ ānusandhī pan’ ettha n’ atthi. Evaṇ sabbatthā pi ekāsīti anusandhi-saṅgahaṇ. Padato satādhikāni ekavīsaṇ-pada-sahasāni. Gāthā-padato tevīsati catussatādhikāni aṭṭha-vīsa-

¹ A. dhavissa-.

² A, VvA. omīti -ṇ.

³ All other MSS. and Thag. gaṇhi.

⁴ C. udānasaṅgahaṇ corrected to udān’ aṅgaṇ.

⁵ A. mahāvaggo.

⁶ A. Jaccandha-kkhandavaggo.

⁷ A. aḍḍhanava- (as below).

sahassāni. Akkharato satta-sahassādhikāni saṭṭhi-sahassāni
tīni ca satāni dvāsīti ca akkharāni.

Ten' etaṇ vuccati:

Asīti eva suttantā vaggā aṭṭha samāsato,
Gāthā ca pañca-navuti Udānassa pakāsītā.
Aḍḍhūnavamattā ca bhāṇavārā pamāṇato,
Ekādhikā tathāsīti Udānass' ānusandhiyo,
Ekavīsa-sahassāni satañ c' eva vicakkhaṇo
Padān' etān' Udānassa gaṇitāni viniddise.

Gāthā-pādato pana:

Aṭṭha-sahassa mattāni cattār' eva satāni ca
Padān' etān' Udānassa tevisati ca niddese,
Akkharānaṇ saṭṭhisatta satāni ca
Tīni dvāsīti ca tatha Udānassa pāveditā ti.

Tassa aṭṭhasu vaggesu *Bodhiyaggo* ādi: suttesu paṭhamaṇ
Bodhisuttaṇ: tass' āpi *evam me sutaṇ* ti ādikaṇ āyasmatā
Ānandena paṭhama-mahāsaṅgīti-kāle vutta-nidānam ādi. Sā
pan' āyaṇ paṭhama-mahā-saṅgīti Vinaya-piṭake tantim
ārulhā eva. Ye pan' ettha nidāna-kosall' atthaṇ vattabbo
kathāmaggo so pi *Sumaṅgala-vilāsiniyaṇ* Dīgha-nikāy' aṭṭha-
kathāyaṇ vutto evā ti tattha tattha vutta-nayen' eva vedi-
tabbo.¹

¹ Cf. Buddhaghosa's *Introductions to the Nikāya Comys*. (for abbrevia-
tions of titles see *Introd.*) and Dhammapāla's to the other books of
Paramattha-Dīpanī. D. abridges B. while closely following him, and
adds paragraphs of his own.

I. BODHISU'TTA-VANÑANĀ

1.

Yaṇ pan' ettha *evam me sutaṇ* ti ādikaṇ nidānaṇ, tattha *evaṇ* ti nipāta-padaṇ. *Me* ti ādini nāma-padāni. *Uruve-lāyaṇ viharatī* ti, ettha *vī* ti upasagga-padaṇ. *Haratī* ti akkhyāta¹-padan ti iminā 'va² nayena sabbattha pada-vibhāgo veditabbo.

Atthato pana *evaṇ* saddo tāva upam' ūpadesa-sampahaṇ-sana-garahana³-vacana-sampañiggahan' ākāra-nidassan' āva-dhāraṇa-pucchā idamattha⁴-parimāṇādi-anekattha-ppabedho.⁵ Tathā h' esa, "Evaṇ jātena maccena kattabbaṇ kusalaṇ bahun" ti (Dhp. 53) evamādisu upamāyaṇ āgato. "Evaṇ te abhikkamitabban⁶" ti (M. i, 460) ādisu upadese. "Evam etaṇ, Bhagavā, evam etaṇ, Sugatā" ti (A. i, 192) ādisu sampahaṇsane. "Evam evam pan' āyaṇ vasalī yasmiṇ vā tasmiṇ vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṇ bhāsati" ti (S. i, 160) ādisu garahane. "Evaṇ, bhante ti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun" ti (M. i, 1) ādisu vacana-sampañiggahe. "Evam byā kho ahaṇ, bhante, Bhagavatā dhammaṇ desitaṇ ājānāmī" ti (Vin. ii, 26; iv, 134; cf. M. i, 258) ādisu ākāre. "Ehi tvaṇ, māṇava, yena samaṇo Ānando ten' upasaṅkama,⁷ upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṇ Ānandaṇ appābādhaṇ, appātaṅkaṇ lahuṭṭhānaṇ balaṇ phāsuvihāraṇ puccha⁸: 'Subho māṇavo Todeyyaputto bhavantaṇ Ānandaṇ appābādhaṇ—pe—phāsuvihāraṇ pucchati' ti. Evañ ca vadehi: 'sādhu kira bhavaṇ Ānando yena Subhassa māṇavassa Todeyyaputtassa nivesanaṇ ten' upasaṅkamatu anu-

¹ So A, C, DA, but MA. akkhāta-.

² MA. tāva.

³ C. garaha-.

⁴ A. idhamattaṇ.

⁵ DA. i, 26.

⁶ DA, MA, KhA. (p. 100) add evam patikkamitabbaṇ.

⁷ DA. -mi; A, C. -meyyāsi.

⁸ C. -assu.

kampaṇ upādāyā” ti (D. i, 204) ādisu nidassane. “Taṇ kiṇ maññatha, Kālāmā? Ime dhammā kusalā vā akusalā vā ti?” “Akusalā, bhante.” “Sāvajjā vā anavajjā vā ti?” “Sāvajjā, bhante.” “Viññu-garahitā vā viññu-ppa-satthā vā ti?” “Viññu-garahitā, bhante.” “Samattā¹ samādinna ahitāya dukkhāya saṇvattanti no vā, kathaṇ vā ettha hoti ti?” “Samattā, bhante, samādinna ahitāya dukkhāya saṇvattanti, evaṇ no ettha hoti ti” (A. i, 190) ādisu avadhāraṇe.”²

“Evaṇ su te³ sunahātā suvilittā kappita-kesa-massu-āmutta-mālābharaṇā” ti (D. i, 104) ādisu pucchāyaṇ. “Evaṇ gatāni puthu-sipp’ āyatanāni evaṇ-vidho evam-ākāro” ti (D. i, 51) ādisu idaṇ saddassa atthe: gata-saddo hi pakāra-pariyāyo: tathā vidhākāra-saddā⁴: tathā hi vidha-yutta-gata-sadde⁵ lokiyā pakār’ atthe vadanti. “Evaṇ lahu-parivattaṇ evam āyu-pariyanto” ti (cf. D. i, 81) ādisu parimāṇe: nanu ca “Evaṇ vitakkaṇ no tumhehi,⁶ evam āyu-pariyanto” ti c’ ettha evaṇ saddena pucchan’ ākārāṇaṇ vuttattā ākār’ attho. Eva evaṇ-saddo ti, na visesa-sambhava-to. Ākāra-matta-vācako⁷ h’ ettha evaṇ-sadde ākār’ attho ti adhippeto. “Evam byā kho” ti ādisu pana ākāra-visesa-vācako,⁸ ākāra-visesa-vācino c’ eke⁹ evaṇ saddā, pucchan’ ākāra-parimāṇ’ ākārāṇaṇ vāca-kattā. Evaṇ ca katvā¹⁰ “Evaṇ jātena maccenā” ti ādini upamāna¹¹-udāharaṇāni yujjanti. Tattha hi:

“Yathā pi puppha-rāsimhā kayirā mālā-guṇe bahū,¹²

Evaṇ jātena maccena kattabbaṇ kusalaṇ bahun” ti.

(Dhp. 53)

Ettha puppha-rāsi-tṭhānīyato manuss’ uppatti-sappuris’ ūpanissaya¹³-saddhamma - savana - yoniso - manasikāra-bhoga-

¹ A. samaggā.

² At this point D. deserts B.’s version till tattha ākār’ atthena (infra

³ A. suto suvilittā; C. ete suṇhatā suv-. ⁴ C₁C₂C₃ saddatthā.

⁵ C₁C₂C₃ yuttasadde.

⁶ A. vihitakaṇ tumhe ti.

⁷ A. ākāra-paṭimāṇa-bhārāṇaṇ vacan’ atthe.

⁸ C. vacano.

⁹ A. o’ ete.

¹⁰ A. kattā vā.

¹¹ A. upamādi.

¹² A. yathā pi—pe—bahun.

¹³ A. -purisapassaya.

sampatti-adi¹ dānādi puññakiriya-hetu-samudāyato, sobha²-sugandhatādi guṇavisesa-yogato, mālā-guṇa-sadisatā yogato, bahukā³ puññakiriya caritabba-sabhāvatāya maccena kat-tabbā ti codan' āyaṇ,⁴ puppha-rāsi mālā-guṇā ca upamā. Tesāṇ upamān' ākāro yathā saddena aniyata⁵ vutto. Puna⁶ evaṇ-saddena niyamana-vasena⁷ vutto. So pana upam' ākāro niyamiyamāno atthato upamā eva hoti ti vuttaṇ upamāyaṇ āgato ti. Tathā “Evaṇ iminā ākārena abhikkamitabban” ti ādinā upadisiyamānāya samaṇa-sārubbāya ākappa-sampattiya yo tattha upades' ākāro so atthato upadeso yevā ti vuttaṇ.

“Evaṇ te abhikkamitabban, evaṇ te paṭikkamitabban” ti ādisu upadese ti. “Evam etaṇ, Bhagavā, evam etaṇ, Sugatā” ti, ettha Bhagavatā yathā vuttam-atthaṇ aviparītato jānantehi kataṇ yaṇ tathā vijjamāna-guṇānaṇ pakārehi haṇsana-udaggaṭā-kāraṇaṇ sampahaṇsanaṇ so tattha pahaṇsan' ākāro ti vutta-nayena yojetabban. “Evam eva pan' āyan” ti ettha garahaṇ' ākāro ti vutta-nayena yojetabban. So ca garahaṇ' ākāro vasali ti ādisu vasala-sadda⁸-sannidhānato⁹ idha evaṇ saddena pakāsito ti viññāyati. Yathā c' ettha evaṇ upamān' ākāradayo pi upamādi-vasena vuttānaṇ puppha-rāsi-ādi saddaṇ sannidhānato vuttā ti veditabban.

“Evaṇ no” ti etthā pi tesāṇ yathā-vutta-dhammānaṇ ahita-dukkh' āvaha-bhāvena sannitṭhāna-janaṇ' atthaṇ anumatigahana-vasena, “no vā kathaṇ vā ettha hoti” ti pucchaka-kathā,¹⁰ “evaṇ no ettha hoti” ti vuttattā, tad ākāra-sannitṭhānaṇ evaṇ-saddena āvikataṇ. So pana tesāṇ dhammānaṇ ahitāya dukkhāya saṇvattan' ākāro niyamiyamāno avadhāraṇ' attho hoti ti vuttaṇ “evaṇ no ettha hoti” ti ādisu avadhāraṇe ti. “Evaṇ ca vadehī” ti yathāhaṇ vadāmi evaṇ samaṇaṇ Ānandaṇ vadehī ti vadan' ākāro idāni vattabbo. Evaṇ-saddena nidassiyati ti nidassan' attho ti vuttaṇ. Evam ākāra-visesa-vācīnam pi etesaṇ, evaṇ-saddā-

¹ C. ādito.² A. sota.³ A. sadisiyo bahuta.⁴ B. bhedaṭṭāya; C. abhedaṭṭāya.⁵ C. aniyamato.⁶ B. punappuna.⁷ A. nigamana; B. niggamana.⁸ A. ? ādi-dhaṇsana-sadda.⁹ B. sannidhāno; C. sannitṭhānato.¹⁰ C. pucchāya katāya.

naṃ upamādivises' attha-vuttitāya upamādi atthata vuttā. "Evaṃ bhante" ti pana dhammassa sādhu-ka-savana-manasikāre niyojitehi bhikkhūhi tattha paṭiṭṭhita-bhāvassa paṭijānana-vasena vuttattā tattha evaṃ-saddo vacana-samapaṭiggah' attho. Tena "evaṃ, bhante" ti, "sādhu, bhante" ti, "suṭṭhu, bhante" ti vuttaṃ hoti.

Svāyam¹ idha ākāra-nidassan' āvadhāraṇesu daṭṭhabbo. Tattha ākāra' atthena evaṃ-saddena etam atthaṃ dipeti. Nānā-naya-nipunaṃ anek' ajjhāsaya-samuṭṭhānaṃ attha-byañjana-sampannaṃ vividha-pāṭihāriyaṃ dhammatthadesanā-paṭivedha-gambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasaka-bhāsānurūpato sotapathaṃ āgacchantaṃ tassa Bhagavato vacanaṃ sabba-ppakārena² ko samattho viññātun? Sabba-thāmena pana sotu-kāmatāṃ jānetvā pi *evam me sutaṃ*, mayā pi eken' ākārena sutan ti. Ettha ca ekatta³-nānatta-abyāpāra evaṃ dhammatā-saṅkhātā nandiyāvatta-tipukkhalā-sīhavikkīlita-disālocana-ankusasaṅkhātā vā⁴ visayādibheda-nānāvidhā nayā nānāyā vā pālīgatiyo tāva paññatti-anupaññat-tādi-vasena, saṅkilesa-bhāgiyādi lokiyādi tadubhaya-vomissakādi-vasena, kusalādi-vasena, khandhādi-vasena, saṅgahādi-vasena, samaya-vimuttādi-vasena, ṭhapanādi-vasena, kusalamūlādi-vasena, tika-paṭṭhānādi-vasena ca nāna-ppakārā ti nānāyā.

Tehi nipunaṃ saṃhaṃ sukhumaṃ ti nānāyā-nipunaṃ: āsāyo 'va ajjhāsāyo sovacassatādi-bhedena appa-rajakkhādi⁵-bhedena ca aneka-vidho, att' ajjhāsāyādito eva ca aneko ajjhāsāyo: so samuṭṭhānaṃ uppatti-hetu ettassā ti, anek' ajjhāsāya - samuṭṭhānaṃ. Silādi-attha-sampattiyā tabbi-bhāvana-byañjana-sampattiyā saṅkāsana-pakāsana-vivaraṇa-vibhājan' uttāni-kāraṇa-paññatti-vasena chahi attha-padehi akkhara-byañjan' ākāra-nirutti-niddesa-vasena chahi byañjana-padehi ca samannāgatattā ca attha-byañjana-sampannaṃ.⁶

⁷Iddhi-ādesan' ānusāsani-bhedena tesu ca ekekassa visa-

¹ DA. 27; KhA. 100; MA. 3.

² A. -karaṇi ca.

³ A. ekanta.

⁴ See *Netti*, 2, 4, 7 (208: tattha katame pañca nayā? Nandiyāvatto, tipukkhalo, sīhavikkīlito, disālocano, ankuso ti).

⁵ A. apparapakkhaṇā.

⁶ Cf. *Netti*, 5, 209.

⁷ This section is by Dhammapāla.

yādi-bhedena vividhaṇ bahuvidhaṇ vā pāṭihāriyaṇ etassā ti, vividha-pāṭihāriyaṇ. Tattha paṭipakkha-haraṇato rāgādikilesa-nāsanato pāṭihāriyaṇ ti atthe sati Bhagavato na paṭipakkhā rāgādayo santi te haritabbā puthujjanānaṇ vigat' upakkilese aṭṭha-guṇa-samannāgate citte taṇ taṇ paṭipakkhaṇ iddhi-vidhaṇ pavattatī ti. Tasmā tattha pavatta-vohārena ca na sakkā idha pāṭihāriyaṇ ti vuttaṇ. Sace pana mahākārunikassa Bhagavato veneyya-gatā ca kilesā paṭipakkhā, tesāṇ haraṇato pāṭihāriyaṇ ti vuttaṇ. Evaṇ sati yuttam etaṇ. Athavā Bhagavato ca sāsanaṇ ca paṭipakkhā titthiyā. Tesāṇ haraṇato pāṭihāriyaṇ. Te hi diṭṭhi-haraṇavasena ca diṭṭhi-ppakāsane asamattha-bhāvena ca iddhi-ādesan' ānusāsani hi haritā apanītā honti.

Paṭi ti vā ayaṇ saddo¹ pacchā ti etassa atthaṇ bodheti,

“Tasmiṇ pati-paviṭṭhamhi añño āgañchi² brāhmaṇo” ti
(Sn. 979)

ādisu viya. Tasmā samāhite citte vigat' upakkilese katakiccena paccā³-haritabbaṇ pavattetabban ti pāṭihāriyaṇ. Attano vā upakkilesesu catuttha-jjhāna-maggehi pāṭihāritesu paccā-haraṇaṇ pāṭihāriyaṇ. Iddhi-ādesan' ānusāsaniyo vigat' upakkilesena katakiccena sattahit' atthaṇ puna pavattetabbā, hatesu ca attano upakkilesesu parasattānaṇ upakkilesa-haraṇāni hontī ti pāṭihāriyāni bhavanti. Pāṭihāriyam eva pāṭihāriyaṇ, pāṭihāriye vā iddhi-ādesan' ānusāsani samudāye bhavaṇ ekamekaṇ pāṭihāriyaṇ ti vuccati.

Pāṭihāriyaṇ vā catuttha-jjhānaṇ maggo ca paṭipakkha-haraṇato. Tattha jātaṇ nimitta-bhū tato tato vā āgatan ti pāṭihāriyaṇ ti attho veditabbo. Yasmā pana tanti-attha-desanā-tabbohār' abhisamaya-saṅkhātā vā dhammattha-desanā-paṭivedhā-gambhīrā sasādihi viya mahāsamuddo anupacita-kusala-sambhārehi alabbhaneyya-paṭiṭṭhā duppariyogāhā⁴ ca, tasmā tehi catuhi gambhīra-bhāvehi yuttan ti Bhagavato 'va vacanaṇ dhammattha-desana-paṭivedha-gambhīraṇ. Eko eva Bhagavato dhamma-desanā-ghoso ekasmiṇ khaṇe pavattamāno nānā-bhāsānaṇ sattānaṇ attano attano bhāsā-

¹ C₃ saddo. ² A. āgacchi; C. āgacchati. Sn. *text* āgañchi.

³ C₁C₂C₃C₄ pacchā. Here A. omits a leaf and cont. at me saddo (*infra*).

⁴ Cf. MP. 70; S. iv, 376 (pariyogāḷha); B. nappariyogāhā.

vasena apubbaṇ acarimaṇ gahaṇ' ūpago hoti. Acintiyo hi Buddh' ānubhāvo ti sabbasattānaṇ saka-saka-bhāsānūrapato sotapathaṇ āgacchatī ti veditabbaṇ.¹

Nidassan' atthena, nāhaṇ sayambhū, na mayā idaṇ sacchikatan ti attānaṇ parimocento *evam me sutan*, mayā pi *evam eva sutan* ti idāni vattabbaṇ sakalaṇ suttaṇ nidasseti.

Avadhāraṇ' atthena, "etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāva-kānaṇ bhikkhūnaṇ bahussutānaṇ, yadidaṇ Ānando, gatimantānaṇ, satimantānaṇ, dhitimantānaṇ, upaṭṭhākānaṇ, yadidaṇ Ānando" ti (A. i, 25) evaṇ Bhagavatā. "Ayasmā Ānando attha-kusalo dhamma-kusalo byañjana-kusalo nirutti-kusalo pubbāpara-kusalo" ti (A. iii, 201) evaṇ Dhammasenāpatinā ca pasattha-bhāvānūrūpaṇ attano dhāraṇa-balaṇ dassento sattānaṇ sotukamyataṇ² janeti. *Evam me sutan* ti, tañ ca kho atthato vā byañjanato vā anūnam-anadhikaṇ, *evam eva na aññathā daṭṭhabban* ti. Na aññathā ti ca na Bhagavato sammukhā sutākārato aññathā na pana Bhagavatā desitākārato. Acinteyy' ānubhāvā hi Bhagavato desanā: n' eva sabbākārena sakkā viññātun ti vuttovāyam' attho. Sutākārā-virujjanam eva hi dhāraṇa-balaṇ.

Me-saddo tisu atthesu dissati.³ Tathā hi 'ssa; "gāthābhigītā *me* abhojaneyyan"⁴ ti (Sn. 81; S. i, 167) ādisu mayā ti attho. "Sādhu *me*, bhante, Bhagavā sañkhittena dhammaṇ desetu" ti (S. iv, 63) ādisu mayhan ti attho. "Dhamma-dāyādā *me*, bhikkhave, bhavathā" ti (M. i, 12) ādisu mamā ti attho. Idha pana 'mayā sutan' ti ca 'mama sutan' ti ca atthadvaye yujjati.⁵ Ettha ca 'yo paro na hoti so attā' ti evaṇ vattabbe niyak' ajjhatta⁶-sañkhāte sasantāne vattanato tividho pi *me-saddo* kiñcā pi ekasmiṇ yeva atthe dissati pi, karaṇa-sampadānādi-visesa-sañkhāto pana viññāyat' ev' āyaṇ attha-bhedo ti *me-saddo* tisu atthesu dissati ti vutto ti daṭṭhabbaṇ.

Sutan ti, ayaṇ suta-saddo sa-upasaggo anupasaggo ca gamana-vissuta⁷-kilinn'ūpacit'ānuyoga - sota-viññeyya-sota-dvārā-

¹ Cf. DA. 27.

² DA. 28; MA. 4; KhA. 101.

³ KhA. vaṭṭati.

⁴ KhA. gaman' akhyāti-rāgābhikkhū' upacita.

⁵ C. -kāmatan.

⁶ C. and Sn. -janīyaṇ.

⁷ VM. 349; DA. 183.

nusāra-viññātādi¹ anek' atthappabhedo ti. Kiñcāpi hi upasaggo kiriyaṇ viseseti, jotaka bhāvato pana sati pi tasmiṇ suta-saddo etam atthaṇ vadatī ti anupasaggassa suta-saddassa atth' uddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṇ na virujjhati. Tathā hi 'ssa, "senāya pasuto" ti () ādisu gacchanto ti attho. "Suta-dhammassa passato" ti (Vin. i, 3) ādisu vissuta²-dhammassā ti attho. "Avassutā 'vassutassā" ti (Vin. iv, 213)³ ādisu kilesena⁴ kilinnākilinnassā⁵ ti attho. "Tumhehi puññaṇ pasutaṇ anappakan⁶" ti (KhA. 215) ādisu upacitan ti attho. "Ye jhāna-pasutā dhīrā" ti (Dhp. 181) ādisu jhānānuyuttā ti attho. "Diṭṭhaṇ sutaṇ mutan" ti (M. i, 4; A. ii, 23) ādisu sota-viññeyyaṇ ti attho. "Suta-dharo suta-sannicayo" ti (A. ii, 23) ādisu sota-dvārānusāra-viññātadharo ti attho. Idha pana⁷ sota-dvārānusārena upadhāritan ti vā upadhāraṇan ti vā attho. Me-saddassa hi mayā ti atthe sati, evaṇ mayā sutaṇ, sota-dvārānusārena upadhāritan ti yujjati: mamā ti atthe sati, evaṇ mama sutaṇ, sota-dvārānusārena upadhāraṇan ti yujjati.

Evam etesu tīsu padesu, yasmā suta-sadda-sannidhāpanena⁸ evaṇ-saddena savana-kiriya-jotakena bhavitabbaṇ, tasmā evaṇ ti sota-viññāna-sampañicchanādi sota-dvārika-viññānantaraṇ uppanna-mano-dvārika-viññāna-kicca-nidassanaṇ⁹: me ti vutta-viññāna-samangī-puggala-nidassanaṇ: sabbāni hi vākyāni evaṇ-kār' attha-saṇhitāni¹⁰ yeva avadhāraṇa-bālattā tesāṇ. Sutaṇ ti assavana-bhāva-paṭikkhepato anūn' ānadhik' āviparīta-gahana-nidassanaṇ. Yathā hi sutaṇ¹¹ sutam eva ti vattabbaṇ arahati, tathā sammā sutaṇ anūnagahaṇaṇ anadhika-gahaṇaṇ aviparīta-gahanaṇ ca hotī ti. Athavā sadd' antar' attha¹²-jotana-vasena atthaṇ vadatī ti etasmiṇ pakkhe yasmā

¹ DA, AngA. viññāpādi; MA. viññat-; KhA. viññāt-.

² KhA. khyāta-.

³ Vin. avassutā avassutassa (purisa-puggalassa).

⁴ DA, MA, AngA. omī; KhA. rāgābhībhūtaṇ.

⁵ A. kilesena kilinassā ti.

⁶ C. omī.

⁷ DA, A. pan' assa. KhA. idha pana sutaṇ ti sotaviññāna-pubbangamaya viññāna-vīthiyā upadh- (and repeats in next sentence).

⁸ B. sannitthāpan' atthena.

⁹ Dhammapāla adds this.

¹⁰ C. sahitāni.

¹¹ C. yathā 'ssa hi.

¹² B. saddantaratta.

sutan ti etassa asutaṇ na hotī ti ayam attho vutto: tasmā *sutan* ti assavana-bhāva-paṭikkhepato anūn' ānadhik' āviparīta-gaḥaṇa-nidassanaṇ. Idaṇ vuttaṇ hoti: *evam me sutaṇ*, na mayā idaṇ diṭṭhaṇ, na sayambhu-nāṇena sacchikataṇ, na aññathā vā upaladdhaṇ, api ca sutaṇ va, tañ ca kho samma-d-evā ti. Avadhāraṇ' attho vā *evaṇ-saddo*. Ayam attha-yojanā:—tad apekkhassa *suta-saddassa-niyam'* attho sambhavatī ti, tad apekkhassa *suta-saddassa savana-bhāva-paṭikkhepato anūn' ānadhik' āviparīta-gaḥaṇa-nidassanaṇ* ti veditabbaṇ. Iti savana-hetu savana-visesa-vasena pi *suta-saddassa*¹ attha-yojanā katā ti daṭṭhabbaṇ.

Tathā *evan* ti tassā sota-dvārānusārena pavattāya viññāṇa-vīthiyā nānattha-byañjana-gaḥaṇato nāna-ppakarena ārammaṇe pavatti-bhāva-ppakāsaṇaṇ ākār' attho *evaṇ-saddo* ti karitvā. *Me* ti atta-ppakāsaṇaṇ: *sutan* ti dhamma-ppakāsaṇaṇ yathāvuttāya-viññāṇa-vīthiyā pariyatti-dhammārammaṇattā. Ayaṇ h' ettha sañkhepo:—nāna-ppakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇa-vīthiyā kāraṇa-bhūtāya mayā na aññaṇ kataṇ, idaṇ pana kataṇ, ayaṇ dhammo suto ti. Tathā *evan* ti niddisitaḥḥa²-ppakāsaṇaṇ nidassan' attho' *evaṇ-saddo* ti katvā, nidassetabbaḥḥa-niddisitaḥḥa-bhāvato. Tasmā *evaṇ-saddena* sakalam pi suttaṇ paccāmaṭṭhan ti veditabbaṇ. *Me* ti puggala-ppakāsaṇaṇ: *sutan* ti puggala-kicca-ppakāsaṇaṇ. *Suta-saddena* labbhamānā savana-kiriyā savana-viññāṇa-ppabandhānaṇ paṭibaddhā. Tattha ca puggala-vohāro na ca puggala-vohāra-rahite dhamma-ppabandhe savana-kiriyā labbhatī ti. Tass' āyaṇ sañkhepen' attho:—yaṇ suttaṇ niddissisāmi, taṇ mayā *evaṇ sutan* ti.

Tathā *evan* ti yassa citta-santānassa nānappakāra³-ppavattiyā nānattha-byañjana-gaḥaṇaṇ hoti, tassa nānākāra-niddeso, ākār' attho eva *evaṇ-saddo* ti katvā. *Evan* ti hi ayaṇ ākāra-paññatti dhammānaṇ taṇ taṇ pavatti-ākāraṇ upādāya paññāpetabba-bhāvattā: *me* ti kattāra⁴-niddeso; *sutan* ti visaya-niddeso. Sotabbo hi dhammo savana-kiriyā kattu-

¹ C₁C₂ sutapadassa.

² C. nidassitaḥḥa.

³ All B.'s Comys., but C. nānārammaṇa.

⁴ So DA, MA, and KhA.; C. kattu-; A. katthu-.

puggalassa savana-kiriya¹-vasena pavatti-tthānaṃ hoti. Ettāvatā nāna-ppakāra-ppavattena citta-santānena taṇ-samaṅgino kattu-visaye gahaṇa-sanni-tthānaṃ dassitaṇ² hoti. Athavā *evan* ti puggala-kicca-niddeso. Sutaṇaṃ hi dhammānaṃ gahit³ ākāraṇaṃ nidassanassa avadhāraṇassa vā pakāsaṇa-sabhāvena⁴ *evaṇ*-saddena tad ākāraṇa-dhāraṇāya puggala-vohār' upādāna-dhamma-byāpāra-bhāvato puggala-kiccaṃ nāma niddi-tthaṃ hoti ti. *Sutaṇ* ti viññāna-kicca-niddeso. Puggala-vādino pi hi pana savana-kiriya viññāna-nirapekkhā na hoti ti. *Me* ti ubhaya-kicca-yutta-puggala-niddeso. *Me* ti hi sadda-ppavatti ekanten' eva satta-visesa-visaya⁵ viññāna-kiccaṃ ca tatth' eva samoḍahitabban ti. Ayaṇ pan' ettha saṅkhepo:—Mayā savana-kicca-viññāna-samaṅginā puggalena viññāna-vasena laddha-savana-kicca-vohārena *sutaṇ* ti.

Tatha *evan* ti ca *me* ti ca 'sacchika-tthā-paramattha-vasena avijjamāna-paññatti. Sabbassa hi saddhādhi-gamanīyassa atthassa paññatti-mukhen' eva⁶ paṭipajjitabbattā sabba-paññattinaṃ ca vijjamānādisu chasu⁷ paññattisu avarodho. Tasmā yo mayā mariciādayo viya abhūt' attho amanussavādīhi⁸ gahetabbo viya anumān' attho⁹ pi na hoti. So ruppānādiko rupanānubhavanādiko¹⁰ ca paramattha-sabhāvo sacchika-tthā-paramattha-vasena vijjati. Yo pana *evan* ti ca *me* ti ca vuccamāno ākāra' attho, so paramattha-sabhāvo sacchika-tthā-paramattha-vasena anupalabbhāmano¹¹ avijjamāna-paññatti nāma. Tasmā kiṃ h' ettha taṇ paramatthato atthi, yaṇ *evan* ti vā *me* ti vā niddesaṇ labhetha.¹²

Sutaṇ ti vijjamāna-paññatti. Yaṇ hi taṇ ettha sotena upaladdhaṃ, taṇ paramatthato vijjamānaṃ ti. Tathā *evan* ti sotapatham-āgate-dhamme upādāya tesāṃ upadhārit' ākāraṇaṃ paccāmasana-vasena *me* ti sa-santati pariyaṇne

¹ A. adds na.

² All B.'s Comys. kataṇ hoti.

³ C. t̥hit.

⁴ B, C₁C₄ bhāvena.

⁵ C₁C₂C₃C₄ savisesa-visayo.

⁶ A. omits mukh- to -attā.

⁷ A. carasa vā va.

⁸ B, C₁C₂C₃C₄ manussavādīhi; C. anussa-.

⁹ A. anuttamatto.

¹⁰ A. rūpa-saddassādiko rūpa-pananutavatādiko.

¹¹ C. -māne.

¹² AngA. labheyya.

khandhe karaṇādi-visese viṣiṭṭhe upādāya vattabbato upanidhāya-paṇṇatti. *Sutan* ti diṭṭhādini upanidhāya vattabbato upanidhāya-paṇṇatti. Diṭṭhādi-sabhāva¹-rahite saddāyatane pavattamāno pi suta-vohāro dutiyaṇ tatiyaṇ ti ādi viya paṭhamādiṇ nissāya diṭṭhaṇ sutaṇ mutaṇ viññātaṇ apekkhitvā² *sutan* ti viññeyyattā diṭṭhādini upanidhāya vattabbo hoti. Asutaṇ na hoti ti hi *sutan* ti pakāsītāyam attho ti.

Ettha ca *evan* ti vacanena asammohaṇ dīpeti. Paṭividdhā³ hi attanā sutassa pakāra-visesā *evan* ti idha āyasmataṇ Anandena paccāmatṭhā⁴ ten' assa asammoho dīpito hoti ti. Na hi sammūlho nānappakāra-paṭivedha-samattho hoti. Paccayākāra-vasena nānappakārā duppaṭividdhā ca suttantā⁵ ti dīpiyanti. *Sutan* ti vacanena sutassa asammosaṇ⁶ dīpeti sutākārassa yathāvato dassiyamānattā. Yassa hi sutaṇ pamuṭṭhaṇ hoti,⁷ na so kālantare 'mayā sutan' ti paṭijānāti. Icc' assa asammohena paṇṇā-siddhi: sammoh' ābhāvena paṇṇāya eva vā savana-kālaṇ sambhūtāyā va tad-uttara-kāla-paṇṇā⁸-siddhi. Tathā asammosena sati-siddhi. Tattha paṇṇā-pubbaṅgamāya satiyā byañjan' āvadhāraṇa-samatthatā: byañjanānaṇ hi paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro yathā sutaṇ dhāraṇam eva tattha karaṇiyaṇ ti satiyā byāpāro ādi.⁹ Paṇṇā tattha guṇa-bhūtā hoti, sati¹⁰-pubbaṅgamāya paṇṇāya attha-paṭivedha-samatthatā: atthassa hi paṭivijjhitabbo ākāro gambhīro ti paṇṇāya byāpāro ādi,⁹ sati tattha guṇa-bhūtā yevā ti sati-pubbaṅgamāyā ti katvā. Tad-ubhaya-samatthatā-yogena attha-byañjana-sampannassa dhammakosassa anupālana-samatthatāya Dhamma-bhaṇḍāgārikatta-siddhi.

Aparo nayo. *Evan* ti vacanena yoniso-manasikāraṇ dīpeti. Tena ca vuccamānānaṇ ākāraṇaṇ nidassan' āvadhāraṇ' atthena upari vakkhamānānaṇ nānappakāra-paṭivedha-jotikānaṇ aviparīta-siddhi-dhamma-visayattā. Na hi ayoniso

¹ C. pakāra.

² A, B. vidhura-lakkhaṇaṇ.

³ A. -laddhā.

⁴ A. puccāmatṭā; C₂C₃ paccupaṭṭhā.

⁵ A. suttajjhāyati ti dassiyati; B, C₁C₂C₃C₄ suttantāni.

⁶ So all B.'s *Comys.*; MSS. asammohaṇ.

⁷ So all, but MA. samuṭṭhaṇ.

⁸ A. paṇṇatti.

⁹ A, B. adhiko.

¹⁰ C. omits.

manasikārato nānappakāra-paṭivedho sambhavati. *Sutan* ti vacanena avikkhepaṇṇaṃ dipeti. *Paṭhama-bodhisuttaṇ* kattha-bhāsitan ti ādi pucchā-vasena pakaraṇa-ppattassa¹ vakkhamānassa suttassa savanena-samana-mattena² na sambhavati, vikkhitta-cittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhitta-citto³ puggalo sabba-sampattiyaṃ vuccamāno pi, 'na maya sutan, puna bhaṇathā' ti bhaṇati.⁴ Yoniso manasikārena c' ettha atta-sammā-panidhiṇṇaṃ pubbe ca katapuññataṇṇaṃ sādheti⁵: sammā-appaṇihitattassa, pubbe akata-puññassa vā tad-abhāvato, avikkhepena saddhamma-savanaṇṇaṃ sappuris' ūpassayaṇi⁶ ca sādheti; assutāvato sappuris' ūpassaya-virahitassa ca tad-abhāvato. Na hi vikkhitto sotuṇṇaṃ sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa⁷ savanaṇṇaṃ atthi ti.

Aparo nayo. Yasmā *evan* ti⁸ yassa citta-santānassa nānappakāra-ppavattiyaṃ nānatta-byañjana-gaḥanaṇṇaṃ hoti, tassa nānākāra-niddeso ti vuttaṇṇaṃ. Yasmā ca so Bhagavato vacanassa attha-byañjana-pabheda-pariccheda-vasena sakala-sāsana-sampatti-ogāhaṇena niravasesaṇṇaṃ para-hita-pāripūri-karaṇa-bhūto, evaṇṇaṃ bhaddako ākāro na sammā-appaṇihit' attano⁹ pubbe akata-puññassa vā hoti, tasmā *evan* ti iminā bhaddaken' ākārena pacchima-cakka-dvaya-sampattim attano dipeti: *sutan* ti savana-yogena purima-cakka-dvaya-sampattiṇṇaṃ. Na hi appaṭirūpa-dese vasato sappuris' ūpassaya¹⁰-virahitassa ca savanaṇṇaṃ atthi. Ico' assa pacchima-cakka-dvaya-siddhiyaṃ āsaya-suddhi siddhā hoti. Sammā paṇihita citto pubbe ca katapuñño visuddh' āsayaṇṇaṃ hoti tad-asuddhi-hetu na hi kilesānaṇṇaṃ dūri-bhāvattā. Tathā hi vuttaṇṇaṃ:

"Sammā paṇihitaṇṇaṃ cittaṇṇaṃ seyyaso naṇṇaṃ tato kare" ti

(Dhp. 43)

"Katapuñño 'si tvaṇṇaṃ, Ānanda: padhānam anuyuñjā: khippaṇṇaṃ hohi 'si¹¹ anāsavo" ti ca (D. ii, 144). Purima-cakka-dvaya-

¹ C₁₋₄ pakāraṇappattiyaṃ.

² So A, but B. samana-santānena; C. savanaṇṇaṃ-samādhānam-antarena.

³ KhA. omits citto.

⁴ KhA. bhaṇitabban ti vadati.

⁵ Cf. A. ii, 32.

⁶ So B.'s Comys. and A, but C. ūpanissayaṇṇaṃ.

⁷ C. -purisaṇṇaṃ anupanissāya.

⁸ C. omits yasmā evan ti.

⁹ So Comys., but C. attassa.

¹⁰ So Comys., but C. ūpanissaya.

¹¹ C. hoti sl.

siddhiyā payoga-suddhi. Paṭirūpa-desa-vasena hi sappuris' ūpassayena ca sādhuṇaṇ diṭṭhānugati¹-āpajjanena parisuddha-payogo hoti. Tāya c' āsaya-suddhiyā adhigama-byatti-siddhi. Pubbe yeva taṇhā-diṭṭhi-saṅkilesānaṇ visodhitattā, payoga-suddhiyā āgama-byatti-siddhi. Parisuddha-kāya-vacī-payogo hi vipphaṭṭisārābhāvato avikkhattacitto pariyattiyaṇ visārado hoti. Iti payog' āsaya-suddhassa āgam' ādhigama-sampannassā vacanaṇ aruṇ' uggamānaṇ² viya suriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusala-kammasa, arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṇ bhavitun ti tṭhāne nidānaṇ tṭhapento *evam me sutaṇ* ti ādim āha.

Aparo nayo: *evan* ti iminā pubbe vuttanayen' eva nānapakāra-paṭivedha-dīpakena vacanena attano attha-paṭibhāna-paṭisambhidā-sampatti-sabhāvaṇ³ dīpeti, *sutaṇ* ti iminā *evaṇ*-sadda-paṇidhānato vakkhamānāpekkhāya⁴ vā sotabbabheda - paṭivedha - dīpakena dhamma - nirutti - paṭisambhidā-sampatti-sabhāvaṇ dīpeti. *Evan* ti ca idaṇ vutta-nayen' eva yoniso manasikāra-dīpakaṇ vacanaṇ bhāsamāno ete dhammā mayā manasānupekkhitā, diṭṭhiyā suppaṭividdhā ti dīpeti.⁵ Pariyatti-dhammo hi idha sīlaṇ kathitaṇ, idha⁶ samādhi, idha paññā ettakā ettha anusandhiyo ti ādinā nayena manasānupekkhitā anussav' ākāra-parivittakka-saṇsiddhāya dhammanijjhāna-khanti-bhūtāya nīta-pariññā-saṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vutta-rūpārūpa-dhamme iti rūpaṇ ettakaṇ rūpaṇ ti ādinā nayena suṭṭhu vavatthāpetvā paṭividdho attano paresaṇ ca hita-sukkhāvaho hoti ti. *Sutaṇ* ti idaṇ savanayoga-dīpaka-vacanaṇ bhāsamāno 'bahu mayā dhammā sūtā dhatā vacasā⁷ paricītā' ti dīpeti.⁸ Sot' āvadhāna-paṭividdhā hi pariyatti-dhammassa savana-dhāraṇa-paricayā: tad-ubhayaenā pi dhammassa-svākkhātā⁹-bhāvena attha-byañjana-paripūriṇ dīpento savane ādaraṇ janeti. Attha-byañjana-paripunṇaṇ hi dhammaṇ ādarena asuṇanto mahatā hitā parabāhiro hoti ti ādaraṇ janetvā sakkaccaṇ dhammo sotabbo.

¹ A. anuyogati.

² DA, MA, AngA. aruṇaggaṇ (see *Pāli Dict. s.v.*).

³ DA. sampadaṇ; AngA, A, and C₁₋₃ sambhāvaṇ.

⁴ A. pakkhāya so.

⁵ KhA. nīpeti.

⁶ B. evaṇ.

⁷ C. vacayā.

⁸ B, C₁₋₄ svākkhyāta.

Evam me sutaṃ ti, iminā pana sakalena vacanena ayaasmā Anando Tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto¹ asappurisa-bhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisa-bhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. ‘Kevalaṃ sutam ev’ etaṃ mayā, tass’ eva pana Bhagavato² vacanaṃ’ ti dipento attānaṃ parimoceti, Satthāraṃ apadisati,³ Jina-vacanaṃ appeti, dhamma-nettiṃ patiṭṭhāpeti.⁴ Api ca *evam me sutaṃ* ti attanā uppādita-bhāvaṃ appaṭijānanto⁵ purima-savanaṃ vivaranta⁶ ‘sammukhā paṭiggahitaṃ idaṃ mayā tassa Bhagavato catu-vesārajja-visāradassa dasabala-dharassa⁷ āsappaṇṇaṭṭhāyino siha-nāda-nādino⁸ sabbasatt’ uttamassa dhamm’ issarassa dhamma-rājassa dhamm’ ādhipatino dhamma-dipassa dhamma-saraṇassa saddhamma-vara-cakkavattino Sammā-sambuddhassa,⁹ na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhe vā vimati vā kattabbā’ ti, sabba-devamanussānaṃ imasmiṃ assaddhiyaṃ vināseti, saddhā-sampadaṃ uppādeti. Ten’ etaṃ vuccati:

Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane

Evam me sutaṃ icc’ evaṃ vadaṃ Gotama-sāvako ti.

Ekaṃ ti, gaṇana-paricchedo. Ayaṃ hi *eka*-saddo añña-saṃsaṭṭhā¹⁰ sahāya saṅkhādisu dissati. Tathā hi, “sassaṭṭha attā ca loka ca idam eva saccaṃ, moghaṃ aññaṃ” ti (D. i, 187) icc’ eke abhivadanti ti ādisu aññatthe dissati. “Cetaso ekodi-bhāvaṃ” ti (D. i, 37, etc.) ādisu saṃsaṭṭhe. “Eko vūpakaṭṭho” ti (S. i, 140) ādisu asahāye.¹¹ “Eko ’va kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariya-vāsāyā” ti (A. iv, 227) ādisu saṅkhāyaṃ.¹² Idhā pi saṅkhāyam eva daṭṭhabbo. Tena vuttaṃ, “*Ekaṃ* ti gaṇana-pariccheda-niddeso” ti. *Samayaṃ* ti parichinna-niddeso. *Ekaṃ samayaṃ* ti aniyāmita-paridīpanaṃ. Tattha *samaya*-saddo:

¹ A. arahanto.

² KhA. *adda* arahato sammā-sambuddhassa ti ca.

³ DA. dissati.

⁴ So A, B, and Buddh., but C. paṭṭhāpeti.

⁵ MA. apaṭi-.

⁶ A. vicaranta; C₁₋₃ vidhuranta.

⁷ A. omits.

⁸ MA. -nadino.

⁹ DA. *adda* vacanaṃ.

¹⁰ B. pasatthā; A. -setthāsayaṃ kaṅkhā-.

¹¹ A. asabhāge.

¹² A. saṅkhyāṇaṃ.

Samavāye khaṇe kāle samūhe hetu-diṭṭhisu
Paṭilābhe pahāne ca paṭivedhe ca dissati.

(DA. 31; Asl. 57).

Tathā hi 'ssa, "app' eva nāma sve pi upasaṅkhameyyāma kālaṇ ca samayaṇ ca upādāyā" ti (D. i, 205) evam ādisu samavāyo attho. Yutta-kālaṇ ca paccaya-sāmaggiṇ ca labhittvā ti ha adhippāyo. Tasmā paccaya-samavāyo ti veditabbo. "Eko 'va kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariya-vāsāyā" ti (A. iv, 22) ādisu khaṇo, okāso ti attho. Tathāgat' uppādako¹ hi magga-brahmacariyassa okāso tappaccaya-paṭilābha-hetuttā khaṇo eva samayo ti khaṇo ti vā samayo ti vā vuccati. So eko yevā 'ti ha² attho. "Uṇha-samayo pariḷāha-samayo" ti (Vin. iv, 117) ādisu kālo. "Mahā-samayo pavanassmin" ti (D. ii, 254) ādisu samūho. Mahāsamayo 'ti ha bhikkhūnaṇ devatānaṇ ca mahāsaṇṇipāto ti attho. "Samayo pi kho te, Bhaddāli, appaṭividdho ahoṣi. Bhagavā kho Sāvattthiyaṇ viharati, Bhagavā pi maṇ jānissati. Bhaddāli nāma bhikkhu Satthu-sāsane sikkhāya na pari-pūrakārī³ ti: ayam pi kho te, Bhaddāli, samayo appaṭividdho ahoṣi" ti (M. i, 438) ādisu hetu. Sikkhāpadassa kāraṇaṇ hi idha samayo ti adhippeto. "Tena kho pana samayena Uggāhamāno paribbājako Samana-Maṇḍikā⁴-putto samaya-ppavādake tiṇḍukā-cīre⁵ ekasālake Mallikāya ārāme paṭiva-sati" ti (M. ii, 22) ādisu diṭṭhi. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano diṭṭhisaṅkhātāṇ samayaṇ pavadanti ti. So paribbājak' ārāmo samaya-ppavādako ti vuccati.

Diṭṭhe 'va dhamme yo attho, yo c' attho samparāyiko,

Atth' ābhisamayā dhiro paṇḍito ti pavuccati ti (S. i, 87) ādisu paṭilābho. Atthābhisamayā ti ha tassa adhigamā ti attho. "Sammā-mānābhisamayā antaṇ akāsi dukkhassā" ti (S. iv, 205; A. i, 134) ādisu pahānaṇ. Adhikaraṇaṇ samayaṇ vūpasamanaṇ apagamo ti abhisamayo pahānaṇ. "Dukkhassa pīlaṇ' attho saṅkhat' attho santāp' attho vipariṇāmaṇ' attho abhisamay' attho" ti (Pṭs. ii, 104-14) ādisu

¹ C. uppādādikko.

² A. ti hi; C. tīha (so *supra* and *infra* also).

³ MA. apparipūrakārī ti; KhA. aparipūrakārī ti.

⁴ A, Asl. Muṇḍikā.

⁵ So Buddh., but C. Tiṇḍukā-tīre.

paṭivedho. Iha¹ abhisametabbato abhisamayo 'va attho, abhisamay' aṭṭho ti pīlan' ādini abhisametabba-bhāvena ekībhaṇaṇ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa visaya-bhūto attho, abhisamay' aṭṭho ti tān' eva tathā ekattena vuttāni. Tattha pīlanaṇ dukkha-sacca-sankhātassa taṇ-samaṅgino hiṇsanaṇ² avipphāri-katākaraṇaṇ santāpo dukkha-dukkhatādi-vasena santappaṇaṇ paridhanaṇ vā. Ettha ca sahakāri-kāraṇatāya sannitṭhaṇ sameti samavetī ti, samavāyo samayo. Sameti samāgacchati ettha magga-brahmacariyaṇ tad-āhāra-puggalehi ti, khaṇo samayo. Sameti ettha etena vā samāgacchati satto sabhāva-dhammo vā uppādāhihi vā saha-jātādīhi ti vā, kālo samayo. Dhammappavatti-mattatāya atthato abhūto pi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṇ karaṇaṇ viya ca kappana-mattasiddhenānurūpena vohariyati ti samaṇ³ saha vā avayavānaṇ ayaṇaṇ pavatti adhiṭṭhānaṇ ti, samūho samayo. Yathā samudāyo ti, avayava⁴-sabhāva-ṭṭhānam eva hi samūho. Avasesa-paccayānaṇ samāgame sati eti phalam eva tasmā uppajjati pavattati ti, samayo hetu. Yathā samudayo ti: sameti saṇyojana-bhāvato sambandhaṇ eti attano visaye pavattati, dalha-gaḥaṇa-bhāvato vā saṇyuttā ayanti pavattanti sattā⁵ yathābhīnivesaṇ etenā ti, samayo diṭṭhi. Diṭṭhi-saṇyojanena hi sattā ativiya bajjhantī ti. Samiti saṅgati samodhānaṇ ti, samayo paṭilābho. Samayaṇaṇ upasamayaṇaṇ⁶ apagamo ti, samayo pahānaṇ. Samuccheda-ppahāna-bhāvato pana adhiko samayo ti, abhisamayo. Yathā dhammaṇ abhimukhaṇ ñāṇena samaṇ etabbo abhisametabbo ti, abhisamayo. Dhammānaṇ aviparita-sabhāvo. Abhimukhena-bhāvena samaṇ eti gacchati bujjhatī ti, abhisamayo: dhammānaṇ yathābhūta-sabhāvāvabodho. Evaṇ tasmiṇ tasmiṇ atthe samaya-saddassa pavatti veditabbā. Samaya-saddassa atth' uddhāre 'va abhisamaya-saddassa gaḥaṇe-kāraṇaṇ vutta-nayen' eva veditabbaṇ.

¹ Texts idha. Here Dh. expands the Comy. for the rest of this paragraph.

² A. kisaṇaṇ.

³ A. samayaṇ.

⁴ A. avaya-.

⁵ A. omits pavattanti sattā.

⁶ A. samassa upasamassayaṇaṇ sammāvāyaṇaṇ.

Idha pan' assa kālo attho, samayayādinaṇ asambhavato. Desa-desaka-parisā viya desanāya nidāna-bhāve-kālo¹ tveva icchitabbo² ti. Yasmā pan' ettha samayo ti kālo adhippeto, tasmā saṇvacchara-utu-mās' addha-māsa³-ratti-divasa-pubb-aṇha-majjhantika-sāyaṇha-paṭhama-yāma-majjhima-yāma⁴-pacchima-yāma-muhuttādisu kāla-bheda-bhūtesu⁵ samayesu *ekaṇ samayan* ti dipeti.

Kasmā pan' ettha aniyamita-vasen' eva kālo niddiṭṭho ti ce? Kiñcāpi etesu saṇvaccharādisu samayesu yaṇ yaṇ suttaṇ yasmiṇ yasmiṇ saṇvacchare utumhi māse pakkhe ratti-bhāge divasa-bhāge vā vuttaṇ, sabbam pi taṇ therassa suviditaṇ suvavatthāpitaṇ paññāya. Yasmā pana *evam me sutan* asuka-saṇvacchare asuka-utumhi asuka-māse asuka-pakkhe asuke-rattibhāge asuka-divasabhāge ti evaṇ vutte na sakkā sukhena dhāretuṇ vā uddisituṇ vā uddisāpetuṇ vā, bahuñ ca vattabbaṇ hoti, tasmā eken' eva padena tam atthaṇ⁶ samodhānetvā *ekaṇ samayan* ti āha.

Ye vā ime, gabbh' okkanti-samayo, jāti-samayo, saṇvega-samayo, abhinikkhamana-samayo, dukkara-kārika-samayo, Māra-vijaya-samayo, abhisambodhi-samayo, diṭṭha-dhamma-sukhavihāra-samayo, desanā-samayo, parinibbāna-samayo ti evam ādayo Bhagavato deva-manussesu ativiya pakāṣā aneka-kāla-ppabhedā⁷ eva samayā, tesu samayesu desanā-samaya-saṅkhātāṇ *ekaṇ samayan* ti dipeti.⁸ Yo cāyaṇ ñāṇa-karuṇā-kicca-samayesu karuṇā-kicca-samayo, attahita-parahita-paṭipatti-samayesu parahita-paṭipatti-samayo, sanni-patitānaṇ⁹ karaṇiya-dvaya-samayesu dhammī-kathā-samayo desanā-paṭipatti-samayesu desanā-samayo, imesu samayesu aññātara-samayaṇ sandhāya *ekaṇ samayan* ti āha.

Kasmā pan' ettha yathā *Abhidhamme* "Yasmiṇ samaye kāmāvacaraṇ kusalaṇ cittaṇ uppannaṇ hoti" ti (Asl. 57; Dhs. 9) ca, ito aññesu Suttapadesu "Yasmiṇ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicc' eva kāmehi, vivicc' akusalehi dham-

¹ So A, C, but C₁₋₄ niyamābhāvato. ² C₁₋₄ kālo naṇ icchitabbo.

³ A. omits.

⁴ A. omits majjh- and pacch-.

⁵ KhA. kālākhyesu.

⁶ So A. and Comys., but C. sabbam ettha.

⁷ KhA. as before.

⁸ KhA. vuttaṇ hoti.

⁹ Cf. M. i, 161.

mehi” ti (A. ii, 214) ca bhumma-vacanena niddeso kato, *Vinaye* ca “tena samayena Buddhho Bhagavā” ti (Vin. i, 1) karanena-vacanena niddeso kato, tathā akatvā *ekaṃ samayan* ti upayoga-vacanena niddeso kato ti^{1?} Tattha tathā, idha ca aññathā attha-sambhavato. Tattha hi *Abhidhamme*, ito aññesu ca Suttantesu ādhārassa² visaya-sañkhāto adhikaraṇ’ attho, kiriyāya kiriyantara-lakkhaṇa-sañkhātena, bhāvena bhāva-lakkhaṇ’ attho ca sambhavati. Adhikaraṇaṇ hi kāl’ attho³ ca samūh’ attho³ ca samayo, tattha vuttānaṇ phassādi-dhammānaṇ tathā kālo sabhāva-dhamma-pavattimattāya paramatthato avijjamāno pi tabbhāvena⁴ paññāto: taṇ khaṇa-ppavattānaṇ tato pubbe parato ca abhāvato “pubbanhe jāto sāyaṇhe jāto⁵” ti ādisu samūho ti pi avayava-vinimutto⁶ paramatthato avijjamāno pi kappanāmatta-siddhena rūpena avayavānaṇ ādhāra-bhāvena paññāpiyati. Yathā rukkhe sākā avayavamhi⁷ samutṭhito ti ādisu, yasmiṇ kāle dhamma-puñje⁸ ca kāmāvacaraṇ kusalaṇ cittaṇ uppannaṇ hoti, tasmiṇ yeva kāle puñje ca phassādayo pi hontī ti, ayaṇ hi tattha attho.

Tathā khaṇa-samavāya-hetu-sañkhātassa samayassa bhāvena tesāṇ vuttānaṇ phassādi-dhammānaṇ bhāvo lakkhiyati. Yathā hi “gāvīsu duyhamānāsu gato⁹ duddhāsu āgato” ti (), ettha gāvīnaṇ dohana-kiriyāya gamana-kiriyā lakkhiyati, evaṇ idhāpi yasmiṇ samaye ti vutte ca paramatthassa¹⁰ sattāvi-rahābhāve¹¹ sati ti ayam attho, viññāyamāno eva hoti ti samayassa sattāya kiriyāya cittasea uppāda-kiriyā phassādīnaṇ bhavana-kiriyā ca lakkhiyati. Tathā yasmiṇ samaye, yasmiṇ navame khaṇe, yasmiṇ yoniso-manasikārādi hetumhi paccaya-samavāye vā sati kāmāvacaraṇ kusala-cittaṇ uppannaṇ hoti, tasmiṇ samaye khaṇe hetumhi paccaya-samavāye ca phassādayo pi hontī ti. Tasmā tadattha-jotaṇ’ atthaṇ bhumma-vacanena niddeso kato. *Vinaye* ca “annena vasati”

¹ KhA. *adda* vuccate.

²⁻³ KhA. *kālākhya samūhākhya*.

⁴ Cf. A. i, 294.

⁵ A. *java-rāsīmhi*.

⁶ A. *gato ti and omits dudd* . . . ti.

⁷ A. *vihārathāvato*; B. *sattāviraha-bhāve*.

² A. *ādhārabbhāvisaṅkh*.

⁴ A. *ādhāra-bhāvena*.

⁶ C₁₋₂ *vinimutto*.

⁸ Cf. As₁. 61 *for this passage*.

¹⁰ A. C. *padatthassa*.

ti () ādisu viya hetu-attho. “Pharasunā chindati, kuddālena khaṇati, annena vasatī” ti () ādisu viya karaṇ’ attho ca sambhavati. Yo hi sikkhāpada-paññatti-samayo Dhammasenāpati¹ ādihi pi dubbhiñṇeyyo, tena samayena hetu-bhūtena² karaṇa-bhūtena vitikkamaṇ sutvā, bhikkhu-saṅghaṇ sannipātāpetvā, otiṇṇa-vatthukaṇ puggalaṇ paṭipucchitvā vigarahitvā ca taṇ taṇ vatthuṇ otiṇṇa-samaya-saṅkhāta-kālaṇ anatikkamitvā, sikkhāpadāni paññāpento tatiya-pārājikādīnaṇ viya sikkhāpada-paññattiyā-hetu apekkhamāno³ Bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotaṇ’ atthaṇ Vinaye karaṇa-vacanena niddeso kato. Idha pana aññasmiṇ ca evaṇjātike accanta-saṇyog’ attho sambhavati. Tasmiṇ hi samaye saha samuṭṭhāna-hetunā idaṇ udānaṇ uppannaṇ accantam eva taṇ samayaṇ ariya-vihārapubbaṅgamāya dhamma-pacca-vekkhaṇāya Bhagavā vihāsi. Tasmā “māsaṇ ajjhetī” ti () ādisu viya upayog’ attha-jotaṇ’ atthaṇ idha upayoga-vacanena niddeso kato. Ten’ etaṇ vuccati:

“Taṇ taṇ atthaṇ avekkhitvā bhummena karaṇena ca

Aññatra⁴ samayo vutto, upayogena so idhā” ti⁵

Porāṇā pana vaṇṇayanti: Tasmiṇ samaye ti vā, tena samayenā ti vā, ekaṇ⁶ samayan ti vā abhilāpamatta-bhedo esa niddeso, sabbattha-bhummam eva attho. Tasmā ekaṇ samayan ti vutte pi ekasmiṇ samaye ti attho veditabbo ti.

Bhagavā⁷ ti garu: garum hi loke Bhagavā ti vadanti. Ayaṇ ca sabbagaṇa-visiṭṭhatāya sabbasattānaṇ garu. Tasmā Bhagavā ti veditabbo. Porāṇehi pi vuttaṇ:

¹ Comys. Sāriputtādī.

² C. omits hetu-bhūtena.

³ Comys. avekkha-; DA. avekka-.

⁴ A, C. aññatha.

⁵ VinA. reads:

Upayogena bhummena taṇ taṇ attham apekkhiya

Aññatra samayo vutto karaṇen’ eva so idhā ti.

⁶ Comys. taṇ; KhA. omits all.

⁷ In the following section re Bhagavā, DA, MA, AngA. are brief and agree; but VinA, KhA. are the same as Vis. Magga, p. 209, and are of great length. Both quote by name the shorter explanation at Niddesa, 142, 211, 337. In this text Dhammapāla closely follows the Vis. Magg. and KhA. version, but adds and expands and explains in his own way.

“Bhagavā ti vacanaṃ seṭṭhaṃ, Bhagavā ti vacanam
uttamaṃ,

Garu-gāra-va-yutto so, Bhagavā tena vuccatī¹” ti.

Tattha seṭṭhaṃ ti seṭṭha-vācakaṃ vacanaṃ seṭṭhaṃ ti vuttaṃ,
Seṭṭha-guṇa-saha-caraṇato. Athavā vuccatī ti, vacanaṃ ti
attho. Bhagavā ti vacanaṃ seṭṭhaṃ ti; Bhagavā ti iminā
vacanena vacaniyo yo attho so seṭṭho ti attho. Bhagavā ti
vacanaṃ uttamaṃ ti; ettha pi vuttanayen’ eva attho vedi-
tabbo. Gāra-va-yutto ti, garu-bhāva-yutto garu-guṇa-yogato
visesa-garu-karaṇādītāya ’va gāra-va-yutto. Evaṃ guṇa-
visiṭṭha-satt’ uttama-garu-gāravādhivacanaṃ Bhagavā ti idaṃ
vacanaṃ veditabbaṃ. Api ca

Bhagī bhajī bhāgi vibhattavā iti

Akāsi bhaggaṃ ti gāru ti bhāgyavā²

Bahūhi nāyehi subhāvitattano

Bhavantago, so Bhagavā ti vuccatī ti,

*Niddese*³ āgata-nayena.

Bhāgyavā bhaggaṃ yutto, bhagehi⁴ ca vibhattavā

Bhattavā vantagamano bhavesu Bhagavā tato ti.

Imāya gāthāya vasena Bhagavā ti padassa veditabbo. So
pan’ āyaṃ attho sabbākārena *Visuddhi-Magge* vutto.⁵ Tas-
miṃ vutta-nayen’ eva vivaritabbo. Api ca bhage vani bhage
vā vami ti, *Bhagavā*. Tathāgato hi dāna-sīlādi-pārami-
dhamme jhāna-vimokkhādi uttari-manussa-dhamme vani
bhajī sevī bahulam akāsi: tasmā Bhagavā. Athavā te yeva
veneyya-satta-santānesu kathaṃ nu kho uppajjeyyun ti vani
yāci patthayī ti, Bhagavā. Athavā bhaga-saṅkhātāṃ issariyaṃ
sayāṃ ca vami uggiṇī, khela-piṇḍaṃ viya anapekkho chaḍḍayī
ti, Bhagavā. Tathā hi Tathāgato hattha-gataṃ cakkavatti-
siriṃ devalokādhīpacca-sadisaṃ cātuddip’ issariyaṃ cakkavatti-
sampatti-sannissayaṃ ca satta-ratana-samujjalaṃ yasaṃ tiṇāya
pi amaññamāno, nirapekkho pahāya abhinikkhamitvā sammā-
sambodhiṃ abhisambuddho. Tasmā iti pi siri-ādike bhage
vami ti Bhagavā. Athavā bhāni nāma nakkhattāni. Tehi

¹ A, KhA, VinA. pavuccati.

² A. bhattaṃ ti garūhitabbyavā; C. garūhi bhattavā.

³ *Nidd.* i, 142.

⁴ KhA. bhavehi.

⁵ VM. 212, 9.

samaṇ gacchanti pavattanti ti bhagā,¹ Sineru-Yugandhara-Uttarakuru-Himavantādi-bhājana-loka-nissitā sobhā kappatthika-bhāvato. Te pi Bhagavā vami. Tannivāsi satte vā samatikkamanato tappatibaddha-chanda-rāga-ppahānena pajhī ti. Evam pi bhage vami ti, Bhagavā ti. Evam ādinā pi nayena Bhagavā ti padassa attho veditabbo.

Ettāvatā c' ettha² *evam me sutan* ti yathā-sutaṇ dhammaṇ saṅgāyana-vasena bhāsanto Bhagavato dhamma-sariraṇ paccakkhaṇ karoti. Tena “na-y-idaṇ atikkanta-satthukaṇ pāvacaṇaṇ, ayaṇ vo Satthā” ti (cf. D. ii, 154) Satthu adassanena ukkaṇṭhitaṇ janaṇ samassāseti. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā:—“Yo vo, Ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mam' accayena Satthā” ti (*loc. cit.*).

Ekam samayaṇ Bhagavā ti vacānena tasmiṇ samaye Bhagavato avijjamāna-bhāvaṇ dassento rūpakāya-parinibbānaṇ sādheti.³ Tena, ‘evaṇvidhassa nāma ariya-dhammassa desako⁴ dasabala-dhara vajira-saṅghāta-samāna⁵-kāyo so pi Bhagavā parinibbuto: Ken' aññena jīvite āsā janetabbā’ ti jivita-madamattaṇ⁶ janaṇ saṇvejeti, saddhamme c' assa ussāhaṇ janeti. *Evan* ti ca bhaṇanto desanā-sampattiṇ niddisati: vakkhamānassa sakala-suttassa *evan* ti nidassanato. *Me sutan* ti sāvaka-sampattiṇ savana-sampattiṇ ca niddisati paṭisambhida-ppattena pañcasu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapitena Dhammabhaṇḍāgārikaṇ sutabhāva-dīpanato, taṇ ca kho mayā sutan na anussati garu-paramparā-gatan ti imassa c' atthassa dīpanato. *Ekam samayaṇ* ti kāla-sampattiṇ savana-sampattiṇ⁷ ca niddisati Uruvelāyaṇ viharāṇa-samaya-bhāvena Buddh' uppāda-paṭimaṇḍita-bhāva-dīpanato. Buddh' uppāda-paramā hi kāla-sampadā. Bhagavā ti, desaka-sampattiṇ niddisati guṇa-visiṭṭha-sattuttama-garu-bhāva-dīpanato.

¹ A. bhatā.

² DA. 34; MA. 10, § 21; KhA. 110.

³ DA, MA. sāreti; KhA. dasseti; A. sāveti.

⁴ Comys. (see below) desako; C. desetā.

⁵ So DA, MA, AngA, but C. saṅkhāta-; KhA. omīts-samāna-.

⁶ So Comys.; A. jivitamattaṇ; B. jivitamattaṇ; C. jivita-paramattaṇ.

⁷ A. omīts sav.-samp-.

Uruvelāyan ti,¹ mahā-velāyaṇ, mahante vālika-rāsimhī ti attho. Athavā urū ti vālikā vuccati, velā ti mariyādā, velātikkamana-hetu āhatā² urū uru-velā ti evam p' ettha attho daṭṭhabbo.

Atīte kira anuppanne Buddhhe dasa-sahassa-tāpasā tasmiṇ padese viharantā kāyakamma-vacīkammāni paresam pi pākātāni honti manokamma pana apākataṇ. Tasmā "yo micchā-vitakkaṇ vitakketi³ so attanā 'va attānaṇ codetvā pattapuṭena⁴ vālikaṇ āharitvā imasmiṇ ṭhāne ākiratu. Idam assa danḍa-kamman" ti katika-vattaṇ katvā, tato paṭṭhāya yo tādisaṇ vitakkaṇ vitakketi, so tattha patta-puṭena vālikaṇ āharitvā ākirati. Evaṇ tattha anukkamena mahā-vālika-rāsi jāto. Tato naṇ pacchimā janatā⁵ parikkhipitvā cetiya-ṭṭhānam akāsi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *Uruvelāyan* ti; mahā-velāyaṇ mahante vālika-rāsimhī ti attho daṭṭhabbo ti.

Viharaṭi ti, avisesena iriyāpatha-dibba-brahma-ariya-vihāresu aññatara-vihāra-samaṅgi-paridīpanaṇ etaṇ.⁶ Idha pana ṭhāna-gamanāsaṇa-sayana-ppabhadesu⁷ iriyāpathesu āsaṇa - saṅkhātā⁸ - iriyāpatha - samāyoga - paridīpanaṇ. Ariya-vihāra-samaṅgi-paridīpanaṇ cā ti veditabbaṇ. Tattha yasmā ekaṇ iriyāpatha-bādhanaṇ aññena⁹ iriyāpathena vi-cchinditvā aparipaṭantaṇ attabhāvaṇ harati, pavatteti, tasmā *vi-haraṭi* ti padassa iriyāpatha-vihāra-vasena ettha attho veditabbo. Yasmā pana Bhagavā dibba-vihārādihi sattānaṇ vividhaṇ hitaṇ harati upaharati upaneti uppādeti, tasmā tesam pi vasena vividhaṇ haratī ti evam attho veditabbo.

Najjā ti: nadati sandatī ti, nadi: tassa najjā: nadiyā ninna-gāyā¹⁰ ti attho. *Nerañjarāyā* ti, nelaṇ jalam assā ti, nelañjalā ti vattabbe la-kārassa ra-kāraṇ katvā *Nerañjarāyā* ti vuttaṇ. Kaddama-sevāla-panakādi-dosa-rahita-salilāyā ti attho. Keci

¹ Cf. Asl. 219 (*Expos.* 296). ² So A. and VinA, but C. has āhatā.

³ A. -esi.

⁴ A. vatta-mukhena.

⁵ A. jantā.

⁶ KhA. paridīpana-vacanaṇ etaṇ; VinA, AngA, MA. paridīpakam etaṇ; A. samaṅgata-; C. samaṅgitā paridīpanaṇ.

⁷ So KhA, MA; A. ṭhānāsaṇa-gamaṇa; C. ṭhāna-nisinna-gam-.

⁸ AngA, KhA, MA. aññatara-iriya-.

⁹ So VinA, DA, but KhA. itarena; AngA. ekena.

¹⁰ C, ninna-bhāgāya.

ñīla-jalāyā ti vattabbe *Nerañjarāyā* ti vuttan ti vadanti. Nāman eva vā etissā nadiyā ti veditabbaṇ. Tassā nadiyā tīre. Yattha Bhagavā viḥāsi taṇ dassetuṇ *Bodhi-rukkh-mūle* ti vuttaṇ. Tattha “Bodhi vuccati catusu maggesu *ñānan*” ti (N. i, 456). Ettha magga-ñānaṇ bodhī ti vuttaṇ. “Pappoti bodhiṇ vara-bhūri-medhaso¹” ti (D. iii, 159), ettha sabbaññuta-ñānaṇ. Tadubhayam pi bodhiṇ Bhagavā ettha patto ti. Rukkho pi bodhi-rukkho tveva nāmaṇ labhi. Athavā satta-bojjhaṅge bujjhī ti Bhagavā, bodhi. Tena bujjh’ antena² sannissitattā so rukkho bodhi-rukkho ti nāmaṇ labhi: tassa bodhi-rukkhassa. *Mūle* ti,³ samīpe. Ayaṇ hi mūla-saddo “mūlāni uddhareyya, antamaso usīra-nālī⁴-mat-tāni pī” ti (S. ii, 88; A. ii, 199) ādisu mūla-mūle dissati. “Lobho akusala-mūlan” ti (M. i, 47; A. i, 201) ādisu asādhā-ṛaṇa-hetumhi. “Yāvatā majjhantike kāle chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkha-mūlan” ti () ādisu samīpe. Idhāpi samīpe adhippeto: tasmā bodhi-rukkhassa-mūle samīpe ti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Paṭham’ ābhisambuddho ti, paṭhamāṇ abhisambuddho hutvā. Sabba-paṭhamāṇ yevā ti attho. Ettāvatā ca Dhammabhaṇḍāgārikena udāna-desanāya nidānaṇ ṭhapentena kāla-desaka-desā-padesā saha visesena pakāsītā honti. Etth’ āha: Kasmā pana dhamma-vinaya-saṅgahe kariyamāne⁵ nidāna-vacanaṇ vuttaṇ? Nanu Bhagavatā bhāsitaṇ vacanaṇ yeva saṅgahetabban ti vuccate desanāya ṭhiti-asammosa-saddhey-ya-bhāva-sampādan’ atthaṇ. Kāla-desaka-vatthu ādihi upanibandhitvā ṭhapitā hi desanā cira-ṭṭhitikā hoti asammosā sa-saddheyyā: desakāla-kattu-hetu-nimittehi sa-upanibandho viya vohāra-vinicchayo. Ten’ eva ca āyasmatā Mahākassa-pena “paṭhamāṇ, avuso Ānanda, udānaṇ kattha bhāsitan⁶” ti ādinā desanādisu pacchāya katāya vissajjanaṇ karontena Dhammabhaṇḍāgārikena *evam me sūtan* ti ādinā udānassa nidānaṇ bhāsitan ti. Api ca Satthu-sampatti-pakāsan’ atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Tathāgatassa hi Bhagavato pubba-vacan’

¹ A. vediso.² Cf. MA. 12.³ A. kasira.⁴ A. bojjhaṅgena.⁵ *Texte* nālī; C. nāla.⁶ Cf. Vin. Culla Vagg. xi; DA. *Introd.*

ānumān' āgamattābhāvato. Na hi Sammā-sambuddhassa pubba-vacanādihi attho atthi. Sabbattha appaṭihata-ñāṇā-cāratāya eka-ppamāṇattā ñeyya-dhammesu. Tathā ācariya-muṭṭhi-dhamma-macchariya-sāsana-sāvak' ānubhāg' ābhāvato¹ khīṇāsavattā siddhi. Na hi sabbaso parikkhīṇāsavassa katthaci pi ācariya-muṭṭhi-ādinaṇ² sambhavo ti subhāvitattassa³ parānuggaha-ppavatti. Iti desaka-saṅkilesa-bhūtānaṇ diṭṭhi-sīlasampatti dūsakānaṇ⁴ accantaṇ avijjā-taṇhānaṇ abhāva-saṅsūcakehi ñāṇa-sampadā pahāṇa-sampadābhībyañjakehi ca saṅsuddha-visuddha-bhāvehi purima vesārajja-dvaya-siddhi tato ca antarāyikāniyānika-dhammesu sammo-hābhāva-siddhito pacchima-vesārajja-dvaya-siddhi ti Bhagavato catu-vesārajja samannāgamo attahita-parahita-paṭipatti ca nidāna-vacanena pakāsītā honti.

Tattha sampatta-parisāya ajjhāsay' ānurūpaṇ ṭhān' uppat-tika⁵-paṭibhānena dhamma-desanā-dīpanato. Idha pana vimutti-sukha-paṭisaṇvedanā paṭicca-samuppāda-manasikāra-pakāsanenā ti yojetabbaṇ. Tena vuttaṇ: 'Satthu-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanan' ti. Tathā sāsana-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Ñāṇa-karunā-pariggahita-sabbakiriyassa hi Bhagavato n' atthi niratthikā paṭipatti attahitā va. Tasmā paresaṇ yeva atthāya pavatta-sabbakiriyassa Sammā-sambuddhassa sakalam pi kāya-vacī-manokammaṇ yathā pavattaṇ vuccamānaṇ diṭṭha-dhammika-samparāyika-paramatthehi yathārahaṇ⁶ sattānaṇ anusāsan' atthena sāsanaṇ, na kabba-vacanā.⁷ Tay' idaṇ Satthu-racitaṇ kāla-desa⁸-desaka-parisā-padesādihi saddhiṇ tattha tattha nidāna-vacanena yathārahaṇ pakāsiyati.

Idha pana abhisambodhi vimutti-sukha-paṭisaṇvedana-paṭicca-samuppāda-manasikāran⁹ ti yojetabbaṇ. Tena vuttaṇ: 'sāsana-sampatti-pakāsan' atthaṇ nidāna-vacanan' ti. Api ca Satthuno pamāṇa-bhāva-pakāsanena sāsanaassa pamāṇa-bhāva-dassan' atthaṇ nidāna-vacanaṇ. Sā c' assa

¹ C. anurāgābhāvato.

² C. āditaṇ.

³ A. suvisuddhassa; B. subhāvitatthassa.

⁴ So A.; C. rundhakānaṇ; C₁₋₃ rūpakānaṇ.

⁵ B. anuppatti.

⁶ A. yathārahattaṇ.

⁷ A. pubbavacana.

⁸ Cf. DA. 50, 19; MA. 15.

⁹ B. manasikārenā ti.

pamāṇa-bhāva-dassanatā heṭṭha vutta-nayānusārena veditabbā. Bhagavā ti hi iminā Tathāgatassa rāgādayo-mohādi-sabba-kilesa-mala-duccaritādi-dosa-ppahāṇa-dīpanena sabba-satt' uttama-bhāva-dīpanena ca anañña-sādhārana-fiāṇa-karunādi-guṇa-visesa-yoga-paridīpanena ayam attho sabbathā pakāsito hoti ti, idam ettha nidāna-vacana-payojanassa mukhamatta-dassanaṇ. Tam pan' etaṇ *evam me sutaṇ* ti ārabhitvā yāva *imaṇ udānaṇ udānesi* ti yaṇ¹ tāva imassa udānassa nidānan ti veditabbaṇ. Tathā hi yathā paṭipanno Bhagavā imaṇ udānaṇ udānesi ti ādito paṭṭhāya tassa kāyika-cetasika-paṭipattiyā pakāsan' atthaṇ saṅgīti-kārehi² saṅgīti-kāle bhāsita-vacanaṇ.

Nanu ca "imasmiṇ sati, idaṇ hoti" ti (S. ii, 65) ādi Bhagavato eva vacanaṇ bhavituṇ arahatī ti? Na hi Satthāraṇ muñcitvā añño paṭicca-samuppādaṇ desetun samattho hoti³ ti. Saccam p' etaṇ. Yathā pana Bhagavā bodhi-rukkha-mūle dhamma-sabhāva-paccavekkhana-vasena paṭicca-samuppādaṇ manasākāsi, tass' eva taṇ bodhaneyya-bandhavānaṇ bodhan' atthaṇ paṭicca-samuppāda-siha-nāda-suttādisu desitassa ca vacanānaṇ desitākārassa anukaraṇa-vasena paṭicca-samuppādassa manasikāraṇ atth' uppattiṇ katvā Bhagavatā bhāsitassa imassa udānassa dhamma-saṅgāhakā mahātherā nidānaṇ saṅgāyinsū ti yathā vutta-vacanaṇ saṅgīti-kārānam eva vacanan ti niṭṭham ettha gantabbaṇ. Ito paresu pi suttantesu es' eva nayo.

Ettha ca "attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchā-vasiko, atth' uppattiko"⁴ ti cattāro sutta-nikkhepā veditabbā. Yathā hi aneka-sata aneka-sahassa-bhedāni pi suttāni saṅkilesa-bhāgiyādini paṭṭhāna-nayena solasa-vidhaṇ vā nātivattanti, evaṇ tāni sabbāni pi attajjhāsayādi-sutta-nikkhepa-vasena catubbidha-bhāvaṇ nātivattanti ti. Kāmañ c'ettha attajjhāsayassa atth' uppattiyā ca parajjhāsaya-pucchā-vasikehi sadhīṇ saṇsagga-bhedo sambhavati ajjhāsay' ānusandhi pucch' ānusandhi sambhavato: attajjhāsayassa atth' uppattiyā aññam-aññaṇ saṇsaggo n' atthi ti niravaseso paṭṭhāna-nayo

¹ A. padaṇ tāva.² A. atthi ti.³ A. omits.⁴ MA. 15; DA. 50.

na sambhavati tad-antogadhattā vā sambhavantānaṃ visesa-nikkhepānaṃ mūla-nikkhepa-vasena cattāro sutta-nikkhepā ti vuttaṃ. Tatrāyaṃ vacan' attho:—nikkhipanan ti, nikkhepo: suttassa nikkhepo, sutta-nikkhepo: sutta-nikkhepo¹ ti attho. Nikkhipīyatī ti vā, nikkhepo: suttam eva nikkhepo, sutta-nikkhepo. Attano ajjhāsayo, attajjhāsayo: so assa atthi kāraṇa-bhūto ti, attajjhāsayo: attano ajjhāsayo etassā ti vā, attajjhāsayo. Parajjhāsayo pi es' eva nayo. Pucchāya vaso, pucchā-vaso: so etassa atthi ti, pucchā-vasiko. Sutta-desanassa atthassa uppatti, atth' uppatti: atth' uppatti eva atth' uppattiko va, so etassa atthi ti, atth' uppattiko. Athavā nikkhipīyatī suttan etenā ti, nikkhepo. Attajjhāsayaṃ eva etasmiṃ pana attha-vikappe attano atth' ajjhāsayo, attajjhāsayo. Paresaṃ atth' ajjhāsayo, parajjhāsayo ti. Pucchiyatī ti, pucchā, pucchitabbo attho, pucchana-vasena pavattaṃ dhamma-patiggāhakānaṃ vacanaṃ pucchā-vasaṃ. Tadeva nikkhepa-saddāpekkhāya pucchā-vasiko ti pulliṅga-vasena vuttaṃ. Tathā atth' uppatti yeva atth' uppattiko ti evam ettha attho veditabbo.

Ettha ca paresaṃ indriya-paripākādi-kāraṇa-nirapekkhattā attajjhāsayaṃ visuṃ sutta-nikkhepābhāvo vutto. Kevalaṃ hi attano ajjhāsayaṃ eva dhamma-tanti-tṭhapan'² atthaṃ pavattita-desanattā. Parajjhāsaya pucchā-vasikānaṃ pana paresaṃ ajjhāsaya-pucchānaṃ desanā-pavatti hetu-bhūtānaṃ uppattiyaṃ pavattitānaṃ kathamatth'³ uppattiyā ananurodho⁴: pucchā-vasik' atth' uppatti-pubbakānaṃ vā parajjhāsaya' ānurodhena pavattitānaṃ kathaṃ parajjhāsaya ananurodho ti na codetabbam etaṃ? Paresaṃ abhinīhāra-paripucchādi-vinimuttass' eva suttanta-desanā-kāraṇ' uppādassa atth' uppatti-bhāvena gahitattā parajjhāsaya-pucchā-vasikānaṃ visuṃ gahanaṃ. Tathā hi *Brahmajāla-Dhamma-dāyāda*⁵-suttā-dīnaṃ vaṇṇavaṇṇa-āmis' uppādādi desanā-nimittaṃ atth' uppatti vuccati. Paresaṃ pucchāya vinā ajjhāsayaṃ eva nimittaṃ katvā desito parajjhāsaya. Pucchā-vasena desito

¹ A. sutta-desana.

² A. nitṭhanatthaṃ.

³ A. kathaṃ su puttha-ppavattiyanavarodho.

⁴ C. anavarodho (so below).

⁵ Cf. D. i; M. i, 12 ff.

pucchā-vasiko ti pākato 'yam attho¹ ti. Tattha paṭhamādini tiṇi bodhi-suttāni ca, *Mucalinda-suttaṇ*, *Ayu-saṅkhār' ossa-jana-suttaṇ*, *Paccavekkhaṇa-suttaṇ*, *Papañca-saṅgā-suttaṇ* ti, imesaṇ udānānaṇ attajjhāsayo nikkhepo. *Huhuṅka-suttaṇ*, *Brāhmaṇa-jātika-suttaṇ*, *Bahiya-suttaṇ* ti, imesaṇ udānānaṇ pucchā-vasiko nikkhepo. *Rāja-suttaṇ*, *Sakkāra-suttaṇ*, *Ucchādana-suttaṇ*, *Pinḍapātika-suttaṇ*, *Sippa-suttaṇ*, *Gopālaka-suttaṇ*, *Sundarika-suttaṇ*, *Mātu-suttaṇ*, *Saṅghabheda-suttaṇ*, *Udapāna*²-suttaṇ, *Tathāgatuppāda-suttaṇ*, *Moneyya-suttaṇ*, *Pāṭaligāmiya-suttaṇ*, dve pi *Dabba-suttāni* ti, etesaṇ udānānaṇ atth' uppattiko nikkhepo. *Parileyya-suttaṇ*, *Piya*³-suttaṇ, *Nāgasamāla-suttaṇ*, *Visākhā-suttaṇ* cā ti, imesaṇ udānānaṇ attajjhāsayo parajjhāsayo ca nikkhepo. Sesānaṇ eka-paṇṇāsāya suttānaṇ parajjhāsayo nikkhepo. Evam etesaṇ udānānaṇ attajjhāsayaḍi-vasena nikkhepa-viseso veditabbo.

Ettha ca yāni udānāni Bhagavatā bhikkhūnaṇ sammukhā bhāsītāni, tāni tehi yathābhāsita-suttāni vacasā paricitāni manasānupekkhitāni⁴ Dhammabhaṇḍāgārikassa kathitāni. Yāni pana Bhagavatā bhikkhūnaṇ asammukhā bhāsītāni pi aparabhāge Bhagavatā Dhammabhaṇḍāgārikassa puna bhāsītāni. Evaṇ sabbāni pi tāni āyasmā Ānando ekajjhaṇ katvā dhārento bhikkhūnaṇ ca vācento aparabhāge paṭhama-mahāsaṅgīti-kāle udānantveva saṅgahaṇ āropesī ti veditabbaṇ.

Tena kho pana samayenā ti ādisu. *Tena samayenā* ti ca bhummi' atthe 'va karaṇa-vacanaṇ. *Kho panā* ti, nipātā: tasmiṇ samaye ti attho. Kasmiṇ pana samaye? Yaṇ samayaṇ Bhagavā Uruvelāyaṇ viharati Neraṇḍijarāya tīre Bodhirukkha-mūle paṭhamābhisambuddho, tasmiṇ samaye. *Sattāhaṇ* ti, satta ahā ti sattāhaṇ. *Accanta-saṇyog'* atthe etaṇ upayoga-vacanaṇ. *Yasmā Bhagavā taṇ sattāhaṇ niran-taratāya accantam eva phala-sampatti-sukhena vihāsi*, tasmā *sattāhaṇ accanta-saṇyoga-vasena upayoga-vacanaṇ vuttaṇ*. *Eka-pallaṇkenā* ti Visākhā-puṇṇamāya anattaṅgate yeva suriye aparājita-pallaṅka-vasena vajirāsane nisinna-kālato paṭṭhāya sakim pi anuṭṭhahitvā yathā ābhūjitena eken' eva

¹ A. samattho.² A. avika-suttaṇ.³ A. omits.⁴ Vin. ii, 95.

pallaṅkena. *Vimutti-sukha-paṭisaṃvedī* ti, vimutti-sukhaṃ phalasamāpatti-sukhaṃ paṭisaṃvediyamāno nisinno hotī ti attho. Tattha *vimutti* ti, tadaṅga-vimutti vikkhambhana¹-vimutti samuccheda-vimutti, paṭippassaddhi-vimutti nissaraṇa-vimutti ti pañca vimuttiyo.² Tāsu deyyadhamma-paricāgādihi tehi tehi guṇaṅgehi nāma-rūpa-paricchedādi vipassan' aṅgehi ca yaṃ cittassa aparihāni-vasena ca pavattitaṃ vihiṭaṃ paṭipakkha-bhāvato tad-anatthehi vimuccanaṃ pahānaṃ: seyyathidaṃ, dānena macchariya-lobhādito, sīlena paṇātipātādito, nāmarūpa-vavatthānena³ sakkāya-diṭṭhiyā, paccaya-pariggahena ahetu-visama-hetu-diṭṭhihi, tass' eva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃ-kathī-bhāvato, kalāpa-sammasanena 'ahaṃ mamā' ti gāhato, maggāmagga-vavatthānena amagge magga-saṅgāya, udaya-dassanena uccheda-diṭṭhiyā, vāya-dassanena sassata-diṭṭhiyā, bhaya-dassanena sabhayesu⁴ abhaya-saṅgāya, ādinava-dassanena assāda-saṅgāya, nibbidānudassanena abhirati-saṅgāya, muñcitu-kamyatā-nāṇena amuñcitu-kamyatāya,⁵ upekkhā-nāṇena anupekkhāya, anulomena dhamma-ṭṭhitiyaṃ⁶ nibbāne ca paṭiloma-bhāvato, gotrabhunā sasaṅkhāra-nimitta-bhāvato vimuccanaṃ, ayaṃ tadaṅga-vimutti nāma.⁷

Yam pana upacār' appanā-bhedena samādhinā⁸ yā cittassa aparihāni-vasena pavatti tāya ca kāma-cchandādinaṃ nīvaraṇānaṃ c' eva vitakkādīnaṃ ca paccanika-dhammānaṃ anuppatti-saṅgātaṃ vimuccanaṃ, ayaṃ vikkhambhana-vimutti nāma. Yam pana catunnaṃ ariya-maggānaṃ bhāvitattā taṃ⁹ taṃ maggavato ariyassa santāne yathārahaṃ¹⁰ "diṭṭhi-gatānaṃ pahānāyā" ti (Vibh. 106) ādinā nayena vuttassa samudaya-pakkhiyassa kilesa-gaṇassa¹¹ pana accantaṃ appavatti-bhāvena samuccheda-ppahāna-vasena vimuccanaṃ, ayaṃ samuccheda-vimutti nāma.¹² Yam pana phala-kkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ ayaṃ paṭippassaddhi-vimutti nāma.

¹ Cf. *Netti*, 15, 16.

² The section is from P.J. ii, 8, 9.

³ Pts. i, 60; VM. 651, 660-1.

⁷ P.J. tad-aṅga-ppahānaṃ.

⁹ A. bhāvitattānaṃ.

¹¹ C₁₋₄ -gahanassa.

⁸ VM. 410.

⁴ C. omits.

⁶ C. -ṭṭhitiyā.

⁸ Cf. VM. 126.

¹⁰ P.J. yathāsakaṃ.

¹² Cf. VM. 5.

**Sabba-sañkhata-nissaṭṭā pana sabba-sankhārā vimuttan
nibbānan nissarana-vimutti nāma.**

Idha pana Bhagavato nibbānārammaṇā phala-vimutti adhippetā. Tena vuttaṇ *vimutti-sukhaṇ paṭisaṇvedī* ti: vimutti-sukhaṇ phala-samāpatti-sukhaṇ paṭisaṇvediyamāno ti attho. *Vimutti* ti ca upakkilesehi paṭippassaddhi-vasena cittassa vimutta-bhāvo. Cittam eva vā tathā vimuttaṇ veditabbaṇ. Tāya vimuttiyā jātaṇ sampayuttaṇ vā sukhaṇ, vimutti-sukhaṇ. “Yāyaṇ, bhante, upekkhā sante sukhe vuttā Bhagavatā” ti¹ () vacanato upekkhā pi c’ ettha sukham icc’ eva veditabbā. Tathā ca vuttaṇ *Sammoha-vinodanīyaṇ*²: “upekkhā pana santattā³ sukham icc’ eva bhāsītā” ti. Bhagavā hi catuttha-jjhānikaṇ arahattaṇ samāpattiṇ samāpajjati, na itaraṇ.⁴ Athavā “tesaṇ vūpasamo sukho” ti (D. ii, 157; S. i, 158; ii, 193) ādisu yathā saṅkhāra-dukkh’ ūpasamo sukho ti vuccati, evaṇ sakala-kilesa-dukkh’ ūpasama-bhāvato agga-phale labbhamānā paṭippassaddhi-vimutti eva idha sukhaṇ ti veditabbaṇ. Tayidaṇ vimutti-sukhaṇ magga-vīthiyaṇ kālantare ti phala-citta-samāpatti-vibhāgena duvidhaṇ hoti.

Ekekassa hi ariya-maggassa⁵ anantarā tassa tass' eva vipāka-bhūtāni nibbānārammaṇāni dve tīni vā phala-cittāni uppajjanti. Anantara-vipākattā ye va hi⁶ lokuttara-kusalānaṃ. Yasmiṃ hi javana-vāre ariya-maggo uppajjati, tattha yadā dve vā anulomāni tadā tatiyaṃ gotrabhū, catutthaṃ magga-cittaṃ. Tato paraṃ tīni phala-cittāni honti. Yadā pana tīni anulomāni, tadā catutthaṃ gotrabhū, pañcamaṃ magga-cittaṃ: tato paraṃ dve phala-cittāni honti. Evaṃ catutthaṃ pañcamaṃ appanā-vasena pavattati, na tato paraṃ bhavaṅgassa āsaññattā. Keci pana 'chaṭṭham pi' magga-cittaṃ appeti' ti vadanti. Taṃ *Attha-kathāsu* paṭikkhittaṃ. Evaṃ magga-vīthiyaṃ phalaṃ veditabbaṃ. Kālantara-phalaṃ pana phala-samāpatti-vasena pavattaṃ. Nirodhā vuttha-

¹ C., bhagavati.

² *Comy. on Vibhanga ad loc.*

³ B. *santo vuttā*.

⁴ A. omits na itaraŋ.

^b *Much of this is from VM. 675, 699 ff., with slight variations and comments by D.*

⁶ C. omits *yeva hi*.

7 C₁₋₄ chaṭṭham pi cittaṃ.

hantassa uppajjamānañ ca eten' eva saṅgahitaṇ. Sā pan' āyaṇ phala-samāpatti-atthato lokuttara-kusalānaṇ vipāka-bhūtā nibbānārammaṇā appaṇā ti daṭṭhabbā.

Ke taṇ samāpajjanti¹? Ke na samāpajjanti ti? Sabbe pi puthujjanā na samāpajjanti. Kasmā²? Anadhigatattā. Tathā heṭṭhimā ariyā uparimaṇ, uparimā pi ca ariyā heṭṭhimaṇ na samāpajjanti yeva, puggal' antarābhāv' upagama-nena paṭippassaddhi-bhāvato attano eva phalaṇ te te ariyā samāpajjanti.

Keci pana sotāpanna-sakadāgāmino phala-samāpattiṇ na samāpajjanti: uparimā dve yeva samāpajjanti samādhismiṇ paripūrakāri-bhāvato ti vadanti. Taṇ akāraṇaṇ. Puthujjanassā pi attanā paṭiladdha-lokiya-samādhī samāpajjanato. Kiṇ vā ettha kāraṇ' ākāraṇa³-cintāya? Vuttaṇ h' etaṇ *Paṭisambhidāyaṇ* (Pṭs. i, 64; VM. 699) "Katamā dasa⁴ saṅkhār' upekkhā vipassanā-vasena uppajjanti? Katame dasa gotrabhū-dhammā vipassanā-vasena uppajjanti" ti? Imesaṇ pañhānaṇ vissajjanena sotāpatti-phala-samāpatti atthāya⁵ sakadāgāmi-phala-samāpatt' atthāyā ti tesam pi ariyānaṇ phala-samāpatti-samāpajjanaṇ vuttaṇ. Tasmā sabbe pi ariyā yathāsakaṇ phalaṇ samāpajjanti ti niṭṭham ettha gantabbaṇ.⁶

Kasmā [pana te] samāpajjanti⁷ ti? Diṭṭha-dhamma-sukha-vihār' atthaṇ. Yathā hi rājāno rajja-sukhaṇ, devatā dibba-sukhaṇ anubhavanti, evam ariyā 'lokuttara-sukhaṇ anubhavissāmā' ti addhāna-paricchedaṇ katvā icchit' icchita-kkhaṇe phala-samāpattiṇ samāpajjanti. Kathaṇ c' assa samāpajjanaṇ hoti, kathaṇ ṭhānaṇ,⁸ kathaṇ vuṭṭhānaṇ ti? Dvīhi tāva ākārehi assa samāpajjanaṇ hoti. Nibbānato aññassa ārammaṇassa amanasikārā, nibbānassa ca manasikārā. Yath' āha: "Dve kho, avuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyā samāpattiyaṇ sabba-nimittānañ ca amanasikāro,

¹ From VM. 699 ff.

² C. omits kasmā.

³ C. omits -ākāraṇa-.

⁴ C. katame. Pṭs. (loc. cit.) has katamā dasa, but VM. 160 (quoting the passage) reads kati and omits dasa.

⁵ A. sahapatattāya; B. samāpattatāya.

⁶ VM. 700.

⁷ B, C. sammā.

⁸ C. omits hoti kathaṇ ṭhānaṇ.

animittāya ca dhātuyā manasikāro” ti (M. i, 296). Ayam pan’ ettha samāpajjana-kkhamo: phala-samāpatt’ atthikena¹ hi ariya-sāvakena raho-gatena paṭisallinena udayabbayādi-vasena saṅkhārā passitabbā. Tass’ eva pavatt’ ānupubba-vipassanassa² saṅkhār’ ārammaṇa-gotrabhū-ñāṇ’ antarā-phala-samāpatti-vasena nirodhe cittaṃ appeti. Phala-samāpatti-ninna-bhāvena ca sekkhassā ca pi phala-samāpatti yeva uppajjati, na maggo.

Ye pana vadanti: sotāpanno³: ‘phala-samāpattiṃ samāpajjissāmi’ ti vipassanaṃ vaḍḍhetvā sakadāgāmi hoti, sakadāgāmi ca anāgāmi ti, te vattabbā. Evaṃ sante anāgāmi arahā bhavissati, arahā ca pacceka-buddho ti āpajjeyya. Tasmā yathābhinivesaṃ yathājjhāsaṃ vipassanā atthaṃ sādheti ti. Sekkhassā pi phalaṃ eva uppajjati, na maggo. Phalaṃ pi v’ assa sace anena paṭhama-jjhānādiko maggo adhigato paṭhama-jjhānikam eva uppajjati: sace dutiyādisu aññatara-jjhāniko dutiyādisu aññatara-jjhānikam evā ti. Kasmā pan’ ettha gotrabhū-ñāṇaṃ magga-ñāṇā purecārikaṃ viya nibbānārammaṇaṃ na hoti ti? Phala-ñāṇaṃ aniyānika-bhāvato. Ariya-magga-dhammā yeva hi nīyānikā. Vuttaṃ h’ etaṃ: “Katame dhammā nīyānikā? Cattāro ariya-maggā apariyāpannā” ti (cf. Pts. i, 84).⁴ Tasmā ekanten’ eva nīyānika-bhāvassa ubhato vuṭṭhāna-bhāvena pavattamānassa anantara-paccaya-bhūtena ñāṇena nimittato vuṭṭhiten’ eva bhavitabban ti. Tassa nibbānārammaṇatā-yuttaṃ. Na pana ariya-maggassa bhāvitattā. Tassa vipāka-bhāvena pavattamānānaṃ kilesānaṃ asamucchindanato aniyānikattā avuṭṭhāna-sabhāva-phala-ñāṇaṃ purecārika-ñāṇassa kadāci pi nibbānārammaṇatā ubhayattha anuloma-ñāṇaṃ atulyākārato. Ariya-magga-vīthiyaṃ hi anuloma-ñāṇāni anibbidha-pubbānaṃ thūlāthūlānaṃ⁵ lobha-kkhandhādīnaṃ sātisaṃpadālanena lokiya-ñāṇena ukkaṇsa-pārami-ppattāni magga-ñāṇ’ ānukūlāni uppajjanti. Phala-samāpatti-vīthiyaṃ

¹ So A. and VM. 700, but C. -samāpatti ti. Tena ariya-.

² B. vipassato; C. vipassano.

³ So VM, but C. sotāpanna attano phala-.

⁴ Cf. DA. 166, 220; Dhs. (trans.) 335; Sn. p. 140.

⁵ A. tūla-.

pana tāni tāni tena tena maggena tesañ tesañ kilesānaṃ samucchinnattā tattha nirussukkāni kevalam-ariyāna-phala-samāpatti-sukha-samañgi-bhāvassa parikamma-mattāni hutvā uppajjanti ti na tesañ kutoci vuṭṭhāna-sambhavo. Yato tesañ pariyosāne ñāṇaṃ saṅkhāra-nimittaṃ vuṭṭhānato nibbānārammaṇaṃ siyā. Evaṃ ca katvā sekkhassa attano phala-samāpatti-valañjan' atthāya udayavayādi-vasena saṅkhāre sammasantassa vipassanā-ñāṇ' ānupubbāya phalam eva uppajjati, na maggo ti; ayaṃ ca attho samāpattito hoti. Evaṃ tāva phala-samāpattiyaṃ samāpajjanaṃ veditabbaṃ.

“Tayo kho, āvuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyaṃ ṭhitiya¹: sabba-nimittānaṃ ca amanasikāro, animittāya ca dhātuyaṃ manasikāro, pubbe ca abhisāṅkhāro” ti (M. i, 297; VM. 701) vacanato pan' assā tiḥ' ākārehi ṭhāṇaṃ hoti. Tattha pubbe ca abhisāṅkhāro ti samāpattito pubbe 'va kāla-paricchedo. Asukasmiṃ nāma kāle vuṭṭhahissāmī ti paricchinnattā hi 'ssa, yāva so kālo nāgacchati, tāva vuṭṭhānaṃ na hoti.²

“Dve kho, āvuso, paccayā animittāya ceto-vimuttiyaṃ vuṭṭhānāya³: sabba-nimittānaṃ ca manasikāro, animittāya ca dhātuyaṃ amanasikāro” ti (M. i, 296) vacanato pan' assā dvīh' ākārehi vuṭṭhānaṃ hoti. Tattha sabba-nimittānaṃ ti rūpa-nimitta-vedanā-saññā-saṅkhāra-viññāṇa-nimittānaṃ. Kāmaṃ ca sabbān' ev' etāni ekato na⁴ manasikaroti, sabba-saṅgāhika-vasena pan' etaṃ vuttaṃ. Tasmā yaṃ bhavangassa ārammaṇaṃ hoti, tassa manasikāraṇena⁵ phala-samāpattito⁶ vuṭṭhānaṃ hoti ti evam assa vuṭṭhānaṃ veditabbaṃ. Tayidaṃ evam idha samāpajjana-vuṭṭhānaṃ arahatta-phala-bhūtaṃ

Paṭippassaddha-darathaṃ amatārammaṇaṃ subhaṃ,
Vanta-lokāmisaṃ santaṃ sāmāñña-phalam uttamaṃ.

(VM. 701)

Iti vuttaṃ sātātisātaṃ vimutti-sukhaṃ paṭisaṃvedesi. Tena vuttaṃ: *vimutti-sukhaṃ paṭisaṃvedī* ti. Vimutti-sukhaṃ phala-samāpatti-sukhaṃ paṭisaṃvediyamāno ti attho.

Athā ti, adhikār' atthe nipāto. *Kho* ti, pada-pūraṇe. Tesu

¹ Cf. S. iv, 297; A. iii, 397.

² C. vuṭṭhānassa.

³ VM. karoto.

⁴ VM. 701, tāva ṭhāṇaṃ hoti.

⁵ C. omits na.

⁶ VM. -patti-.

adhikār' atthena *athā* ti iminā vimutti-sukha-paṭisaṇvedanato aññaṇaṇ adhikāraṇ dasseti. Ko paṇ' eso ti? Paṭicca-samuppāda-manasikāro. *Athā* ti vā pacchā ti ekasmiṇ¹ atthe nipāto. Tena tassa sattāhassa accayenā ti vakkhamānam eva atthaṇaṇ joteti. *Tassa sattāhassā* ti, pallaṅka-sattāhassa. *Accayenā* ti, apagamena. *Tamhā samādhimhā* ti, arahatta-phala-samādhito. Idha pana ṭhatvā paṭipāṭiyā satta sattāhāni dassetabbāni ti keci tāni vitthārayiṇsu. Mayam pana tāni *Khandhaka*-pāṭhena imissā Udāna-pāliya avirodhadassana-mukhena parato vaṇṇayissāma.

Rattiyā ti, avayava-sambandhe sāmi-vacanaṇ. *Paṭhaman* ti, accanta-saṇyog' atthe upayoga-vacanaṇ. Bhagavā hi tassa rattiyā sakalam pi paṭhaman yāmaṇ ten' eva manasikārena yutto ahoṣi ti.

*Paṭicca-samuppādan*² ti, paccaya-dhammaṇ, avijjādayo hi paccaya-dhammā paṭicca-samuppādo. Kathaṇ idaṇ jānitabban ti ce? Bhagavato vacanena: Bhagavatā hi "tasmātiḥ' Ānanda, es' eva hetu, etaṇ nidānaṇ, esa samudayo, esa paccayo jarā-maraṇassa, yadidaṇ jāti—pe—saṅkhārānaṇ, yadidaṇ avijjādayo" ti (D. ii, 57; VM. 520) evaṇ avijjādayo 'va hetū ti vuttā, yathā dvādasa paccayā. Dvādasa paṭicca-samuppādo ti tatr' āyaṇ vacan' attho:—aññaṇamaññaṇ paṭicca paṭimukhaṇ katvā³ kāraṇa-samavāyaṇ apaṭikkhipitvā sahite uppādeti ti paṭicca-samuppādo. Athavā paṭicca-paccetabbaṇ paccayārahataṇ paccayaṇ paṭigantvā⁴ na vinā tena sambandhassa uppādo paṭicca-samuppādo. Paṭicca-samuppādo ti c' ettha samuppāda-paṭiṭṭhāna⁵-vacanaṇ viññeyyaṇ. Phalassa uppādana-samatthataṇ-yutto hetu, na paccaya-paṭicca-samuppatti-mattaṇ veditabbaṇ. Athavā paccetuṇ-arahō paṭicco, sammā sayan vā uppādeti ti samuppādo: paṭicco ca so samuppādo cā ti paṭicca-samuppādo ti. Evam ettha attho daṭṭhabbo.⁶

Anuloman ti, avijjā paccayā saṅkhārā ti ādinā nayena vutto avijjādiko paccayākāro attanā kattabba-kicca-karaṇato

¹ C. etasmiṇ.

² Cf. Vin. i, 2; VM. 518.

³ A. itvā gantvā; VM. 521, paṭimukhaṇ ito gato ti katvā.

⁴ B. -katvā.

⁵ A. padantṭhā; B. padaṭṭhāna.

⁶ Cf. VM. 521, 1.

anulomo ti vuccati. Athavā ādito paṭṭhāya antaṇ pāpetvā vuttattā pavattiyā vā anulomanato, anulomo: taṇ anulomaṇ. *Sādhukaṇ manasākāsi* ti, sakkaccaṇ manasi akāsi. Yo paccaya-dhammo yassa paccay' uppanna-dhammassa, yathā yathā hetu-paccayādinā paccaya-bhāvena paccayā honti, tathā tathā te paccayā honti.¹ Taṇ sabbaṇ avipariṭaṇ aparihāpetvā anavasesato paccavekkhana-vasena citte akāsi ti attho. Yathā pana Bhagavā paṭicca-samuppād' ānulomaṇ manasākāsi, taṇ saṅkhepena tāva dassetuṇ: "Iti imasmiṇ sati, idaṇ hoti: imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti (S. ii, 28 ff.) vuttaṇ.²

Tattha *itī* ti, evaṇ aneka-ppakārenā ti attho. *Imasmiṇ sati idaṇ hoti* ti, imasmiṇ avijjādike paccaye sati, idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ hoti. *Imass' uppādā idaṇ uppajjati* ti, imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ uppajjati ti attho. *Imasmiṇ asati idaṇ na hoti: imassa nirodhā idaṇ nirujjhati* ti, avijjādināṇ abhāve saṅkhārādinaṇ abhāvassa, avijjādināṇ nirodhe saṅkhārādinaṇ nirodhassa ca dutiya-tatiya-sutta-vacanena etasmiṇ purimasmiṇ paccaya-lakkhaṇe niyamo dassito hoti: imasmiṇ sati eva na asati, imass' uppādā eva na anuppādā, anirodhā eva na nirodhā ti. Ten' etaṇ lakkhaṇaṇ antogadha-niyamaṇ idha paṭicca-samuppādassa vuttan ti daṭṭhabbaṇ. *Nirodho* ti ca avijjādināṇ virāgādhiḡamena ayatiṇ anuppādo appavatti. Tathā hi vuttaṇ: "avijjāya tveva asesavirāga-nirodhā saṅkhāra-nirodho" ti (S. ii *pass.*) ādi: nirodha-nirodhī ca uppada-nirodhī-bhāvena vutto: imassa nirodhā idaṇ nirujjhati ti.

Ten' etaṇ dasseti anirodho uppādo nāma. So c' ettha atthi-bhāvo ti pi vuccati ti. Imasmiṇ sati, idaṇ hoti ti idam eva hi lakkhaṇaṇ pariyāy' antarena, imassa uppādā idaṇ uppajjati ti vadantena parena purimaṇ visesaṇ hoti. Tasmā na dharmānataṇ yeva sandhāya, "imasmiṇ sati" ti vuttaṇ. Atha kho maggena aniruddha-bhāvaṇ cā ti viññāyati. Yasmā ca "imasmiṇ asati idaṇ na hoti: imassa nirodhā idaṇ niruj-

¹ A. omits yathā hetu-pacc- and tathā . . . honti, and reads yathā paccayo hoti.

² Cf. the explanation at DA. 171 (of sādhukaṇ manasikarohī ti).

jhatī” ti dvidhā pi udditṭhassa lakkhaṇassa niddesaṇ vadan-tena “avijjāya tveva asesā-virāga-nirodhā saṅkhāra-nirodho” ti ādinā nirodho eva vutto. Tasmā n’ atthi-bhāvo pi nirodho evā ti, n’ atthi-bhāva-viruddho atthi-bhāvo anirodho ti dassitaṇ hoti. Tena anirodha-saṅkhātena atthi-bhāvena uppādaṇ viseseti. Tato na idha atta-lābha-mattaṇ¹ uppādo ti attho adhippeto. Atha kho anirodha-saṅkhāto atthi-bhāvo cā ti ayam attho vibhāvito ti. Evam etaṇ lakkhaṇa-dvaya-vacanaṇ aññamañña-visesana-visesitabba-bhāvena sātthakaṇ² ti veditabbaṇ.

Ko pan’ āyaṇ anirodho nāma? “Atthi-bhāvo uppādo pavuccati” ti appahīnabhāvo ca anibbatta-phal’ ārahata-ppahāṇehi phal’ ānuppādan’ ārahata ca ye tehi pahātabbā akusalā dhammā, tesā ariya-maggena asamugghātita-bhāvo ca. Ye pana na pahātabbā kusalā byākatā dhammā yāni tesu saṇyojanāni akkhīṇāsavānaṇ, tesā aparikkhīnatā ca. Asamugghātīt’ ānusayitā hi saṇyojanā khandha-ppavatti paṭicca-samuppādo. Tathā ca vuttaṇ: “yāya ca, bhikkhave, avijjāya nivutassa bālassa, yāya ca taṇhāya sampayuttassa ayaṇ kāyo samudāgato. Sā c’ eva avijjā bālassa appahīnā, sā ca taṇhā aparikkhīnā. Taṇ kissa hetu? Na, bhikkhave, bālo acari brahmacariyaṇ sammā-dukkha-kkayaṇ. Tasmā bālo kāyassa bheda kāy’ upago hoti. So kāy’ upago samāno na parimuccati jātiyā jarā-maraṇenā” ti (S. ii, 24) ādi. Khīṇa-saṇyojanānaṇ pana avijjāya abhāvato saṅkhārānaṇ taṇh’ ūpādānaṇ abhāvato upādāna-bhavānaṇ asambhavo ti vaṭṭassa upacchedo paññāyissatī ti. Ten’ ev’ āha: “channaṇ tveva, Phagguṇa, phassāyatanānaṇ asesā-virāga-nirodhā phassa-nirodho, phassa-nirodhā vedanā-nirodho” ti (S. ii, 14) ādi. Na hi aggamaggādhigamato uddhaṇ yāva parinibbānā salāyatanādināṇ appavatti, atha kho natthitā³ nirodha-sadda-vacanīyatā khīṇa-saṇyojanatā ti nirodho vutto. Api ca cirakatam pi kammaṇ anibbattita-phalatāya appahīn’ āhāratāya ca phal’ ārahaṇ santaṇ eva nāmaṇ hoti, na nibbat-

¹ A. attatā tam atthaṇ.

² So A, C. (for sa-atthakaṇ); but B. sattakaṇ; C₁₋₄ satthakaṇ.

³ Cf. S. ii, 17.

tita-phalaṇ nā pi pahīṇ' āhāraṇ ti. Phal' uppatti-paccayānaṇ avijjā-saṅkhārādīnaṇ vuttanayaṇ' eva phal' āraha-bhāvo anirodho ti veditabbo. Evaṇ aniruddha-bhāven' eva hi yena vinā phalaṇ na sambhavati taṇ taṇ kāraṇaṇ atītaṇ ti pi "imasmiṇ sati" ti iminā vacanena vuttaṇ. Tato yeva ca avusita-brahmacariyassa appavatti-dhammataṇ anāpanno paccay' uppādo kāla-bhedaṇ anāmasitvā anivattitāya eva "imassa uppādā" ti vutto. Athavā avasesa-paccaya-samavāye avijjamānassa pi vijjamānassa viya pageva vijjamānassa, yā phal' uppatti abhimukhatā sā imassa uppādā ti vuttā. Tadā hi tato phalaṇ uppajjati ti tad-avatthaṇ kāraṇaṇ phalassa uppādana-bhāvena uṭṭhitaṇ uppatitaṇ nāma hoti na vijjamānam pi atad-avatthan ti tad-avatthatā uppādo ti veditabbo.

Tattha *sati* ti, iminā vijjamānatā-mattena paccaya-bhāvaṇ vadanto abyāpārataṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. *Uppādā* ti, uppatti-dhammataṇ asabbakāla-bhāvitaṇ phal' uppatti-abhimukhataṇ ca dīpento aniccataṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. *Sati* na asati; uppādā na nirodhā ti pana hetu-atthehi bhumma-nissakka-vacanehi samatthitaṇ nidāna-samudaya jāti-pabhava-bhāvaṇ paṭicca-samuppādassa dasseti. Hetu-atthata c' ettha bhumma-vacane yassa bhāve tad-avinābhāva-phalassa bhāvo lakkhīyati, tattha pavattiyā veditabbā. Yathā "adhanānaṇ dhane ananuppādiyamāne daliddiyaṇ vepullam agamāsī" ti (D. iii, 65) ca, "nipphanne su sassesu¹ subhikkhaṇ jāyati" ti () ca. Nissakka-vacanassā pi hetu-atthata phalassa pabhava pakatiyaṇ ca pavattito. Yathā "kalalā hoti abbudaṇ, abbudā jāyate pesī²" ti (S. i, 206) ca, "Himavatā gaṅgā pabhavanti,³ siṅgato saro⁴ jāyati" ti () ca. Avijjādi-bhāve ca tad-avinābhāvena saṅkhārādi-bhāvo lakkhīyati. Avijjādīhi ca saṅkhārādayo pabhavanti ca kariyanti cā ti te tesāṇ pabhavo pakati ca. Tasmā tad-attha-dīpaṇ' atthaṇ "imasmiṇ sati imassa uppādā" ti hetu-atthā bhumma-nissakka-niddesā katā ti.

¹ Cf. DhA. iii, 285.

² Cf. J. iv, 496; MP. i, 40; C. jāyati pesī.

³ A. omits Himavatā gaṅgā and reads pabbatānaṇ pavattanti.

⁴ B. jāyati sanato phuro.

Yasmā c' ettha "imasmiṇ sati idaṇ hoti" ti, "imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti saṅkhepena uddiṭṭhassa paṭicca-samuppādassa "avijjā-paccayā saṅkhārā" ti ādiko niddeso, tasmā yathā vutto atthi-bhāvo uppādo ca tesañ tesañ paccay' uppanna-dhammānaṇ paccaya-bhāvo ti viññāyati. Na hi aniruddhatā-saṅkhātaṇ atthi-bhāvaṇ uppādañ ca anivattā-sabhāvatā-saṅkhātaṇ udaya-v-atthata-saṅkhātaṇ vā 'sati eva nāsati, uppādā eva na nirodhā' ti antogadha-niyamehi vacanehi abhihitaṇ muñcitva añño paccaya-bhāvo nāma atthi. Tasmā yathā-vutto atthi-bhāvo uppādo ca paccaya-bhāvo ti veditabbaṇ. Ye pi paṭṭhāne āgatā hetu ādayo catuvisati-paccayā, te pi etass' eva paccaya-bhāvassa visesā ti veditabbā. Iti yathā-vitthārena anulomaṇ paṭicca-samuppādaṇ manasi-akāsi; taṇ dassetuṇ "yadidaṇ avijjā-paccayā saṅkhārā" ti ādi vuttaṇ.

Tattha *yadidaṇ* ti, nipāto. Tassa yo ayan ti¹ attho. *Avijjā-paccayā* ti² ādisu, avindiyaṇ kāya-duccaritādiṇ vindaṭi ti, avijjā. Vindiyaṇ kāya-sucaritādi na vindaṭi ti, *avijjā*.³ Dhammānaṇ aviparita-sabhāvaṇ aviditaṇ karoti ti, avijjā. Anta-virahite saṅsāre bhavādisu satte javāpeti ti, avijjā. Avijjamānesu javati,⁴ vijjamānesu na javati ti, avijjā. Vijjāya paṭipakkhā ti, avijjā. Sā dukkhe aññānaṇ ti ādinā catubbidhā veditabbā.

Paṭiccā ti na vinā phalaṇ eti, uppajjati c' eva pavattati cā ti, *paccayo*. Upakāraḥ aṭṭho vā paccayo, avijjā ca sā paccayo cā ti, avijjā-paccayo. Tasmā *avijjā-paccayā*.

Saṅkhāronti ti, *sankhārā*, lokiya-kusalākusala-cetanā. Sā puññāpuññ' āneñj' ābhisaṅkhārā⁵-vasena tividdhā veditabbā. Vijānāti ti, *viññānaṇ*, taṇ lokiya-vipāka-viññāna-vasena dvattiṇsa-vidhaṇ. Namati ti, *nāmaṇ*, vedanādi-kkhandhattayaṇ. Ruppāti ti, *rūpaṇ*, bhūta-rūpaṇ cakkhādi-upādā-rūpaṇ ca. Āye⁶ tanoti āyatañ ca saṅsāra-dukkhaṇ nayati ti,

¹ A. ye yanti.

² Mostly from VM. 526 = VibhA. 134.

³ VM. explains as aladdhabbaṇ.

⁴ A. pavatti.

⁵ A. puññānañjahi-sankh-; C. -puññānañja-; VM. 527, -eñja with r.l. -añja. For both readings cf. S. ii, 82; Nidd. 90, 206, 442.

⁶ A. āyatanaṇ ti; C. ayatati; VM. 527, Sam. Vin. (VibhA.) 135 read as above with v.l. aye tanati.

āyatanaṇ. Phassatī ti,¹ *phasso*. Vedayatī ti,² *vedanā* : idam pi dvayaṇ dvāra-vasena chabbidhaṇ. Vipāka-vasena gahane chatṭiṇsa-vidhaṇ. Paritassatī ti, *taṇhā* : sā kāma-taṇhādi-vasena saṅkhēpato tividhaṇ, vitthārato aṭṭh' uttara³-sata-vidhā 'va. Upādiyatī ti, *upādānaṇ* : kām' upādānādi-vasena catubbidhaṇ. Bhavati, bhāvayati⁴ ti vā, *bhavo*. So kamm' uppatti-bhedato duvidho. Jananaṇ, *jāti*. Jīranaṇ,⁵ *jarā*. Maranti, etenā ti⁶ *maranaṇ*. Socanaṇ, *soko*. Paridevanaṇ, *paridevo*. Dukkāyatī ti, *dukkhaṇ*. Uppāda-ṭṭhiti-vasena vā dvedhā khaṇatī ti, *dukkhaṇ*. Dummanassa-bhāvo,⁷ *domanassaṇ*. Bhuso āyāso, *upāyāso*. *Sambhavantī* ti, nibbattanti. Na kevalaṇ ca sokādiḥ' eva, atha kho sabbapadehi *sambhavanti*-saddassa⁸ yojanā kātabbā. Evaṇ hi avijjā-paccayā saṅkhārā sambhavanti ti paccaya-paccay' uppannavavatthānaṇ dassitaṇ hoti. Esa nayo sabbattha.

Tattha aṇṇāna-lakkhaṇā avijjā, sammohana-rasā, chādana-paccupaṭṭhānā, āsava-padaṭṭhānā. Abhisāṅkharāṇa-lakkhaṇā saṅkhārā, āyūhana-rasā, saṇvidahanaṇ⁹ paccupaṭṭhānā, avijjā-padaṭṭhānā. Vijānana-lakkhaṇaṇ viññānaṇ, pubbaṇ-gama-rasaṇ, paṭisandhi-paccupaṭṭhānaṇ, saṅkhāra-padaṭṭhānaṇ, vatthārammaṇa-padaṭṭhānaṇ vā. Namana-lakkhaṇaṇ nāmaṇ, sampayoga-rasaṇ, avinibbhoga-paccupaṭṭhānaṇ, viññāna-padaṭṭhānaṇ. Ruppāna-lakkhaṇaṇ rūpaṇ, anārammaṇa-rasaṇ,¹⁰ appaheyya-bhāva-paccupaṭṭhānaṇ, viññāna-padaṭṭhānaṇ. Āyatana-lakkhaṇaṇ salāyatanaṇ, dassa-nādi-rasaṇ,¹¹ vatthu-dvāra-bhāva-paccupaṭṭhānaṇ, nāma-rūpa-padaṭṭhānaṇ. Phusana-lakkhaṇo phasso, saṅghaṭṭana-raso, saṅgati¹²-paccupaṭṭhāno, salāyatana-padaṭṭhāno. Anubhav-

¹ A. phussati; C. phusati.

² A. vedati; C. vediyati.

³ A. omits uttara.

⁴ So VM, VibhA.; A. bhavayati; C. bhaviyati.

⁵ VibhA. jāranaṇ.

⁶ A. marananti tenā ti; C. maranti anenā ti.

⁷ VM. dummana-bhāvo.

⁸ So VM, VibhA, but A, C. ti ti padassa.

⁹ VM, VibhA. cetana-.

¹⁰ VM, VibhA. vikaraṇa-rasaṇ, avyākata-pacc-.

¹¹ VibhA. -rassaṇ.

¹² C. sanghati-.

ana-lakkhaṇā vedanā, visaya-rasa-sambhoga-rasā, sukha-
dukkha-paccupaṭṭhānā, phassa¹-padaṭṭhānā. Hetu²-lak-
khaṇā-taṇhā, abhinandana-rasā, atittabhāva³-paccupaṭṭhānā,
vedanā-padaṭṭhānā. Gahaṇa-lakkhaṇaṇ upādānaṇ, amuṇ-
cana-rasaṇ, taṇhā-dalhatta-diṭṭhi-paccupaṭṭhānaṇ, taṇhā-
padaṭṭhānaṇ. Kamma-kamma-phala-lakkhaṇo bhavo, bhā-
vana - bhavana⁴ - raso, kusalākusalāvyāvata - paccupaṭṭhāno,
upādāna-padaṭṭhāno.

Tattha tattha⁵ bhave paṭhamābhiniḃbatti-lakkhaṇā jāti,
niyātana-rasā, dukkha-vicittatā-paccupaṭṭhānā. Atita-bha-
vato idh' upapajjana⁶-padaṭṭhānā. Khandha-paripāka-
lakkhaṇa jarā, maraṇ' ūpanayana-rasā, yobbana-vināsa-
paccupaṭṭhānā.⁷ Cuti-lakkhaṇaṇ maraṇaṇ, viyoga-rasaṇ,
gati - vippavāsa - paccupaṭṭhānaṇ. Anto - nijjhāna - lakkhaṇo
soko, cetaso parinijjhāyana⁸-raso, anusocana-paccupaṭṭhāno.
Lālappana-lakkhaṇo paridevo, guṇa-dosa-parikittana⁹-raso,
sambhama¹⁰-paccupaṭṭhāno. Kāya-pīḷaṇa-lakkhaṇaṇ duk-
khaṇ, duppaññānaṇ domanassa-karaṇa¹¹-rasaṇ, kāyikābhāda-
paccupaṭṭhānaṇ. Citta-pīḷaṇa-lakkhaṇaṇ domanassaṇ, mano-
vighāta¹²-rasaṇ, mānasa-byādhi-paccupaṭṭhānaṇ. Citta-pari-
dahana¹³-lakkhaṇo upāyāso, nitthunana-raso, visāda-paccupaṭ-
ṭhāno. Evam ete avijjādayo lakkhaṇādito pi veditabbā ti.
Ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana sabbākāra-sampannaṇ
vinicchayaṇ icchantena *Sammoha-vinodaniyā Vibhaṅgaṭṭha-*
kathāya gaṇetabbo.

Eva ti, niddiṭṭhassa nidassanaṇ. Tena avijjādih' eva
kāraṇehi na issara-nimmānādihi ti dasseti. *Etassā* ti, yathā
vuttassa. *Kevalassā* ti, asammissassa sakalassa vā. *Dukkha-*
kkhandhassā ti, dukkha-samūhassa, na sattassa, nā pi jīvassa
sukhādinaṇ. *Samudayo hoti* ti, niḃbatti sambhavati. *Etam*

¹ A. omits.² C. hetu-bhāva-.³ VibhA. atitti-.⁴ C. bhavana-bhāvana-.⁵ Cf. VM. 499; VibhA. 95, which our text mainly follows.⁶ A. uppajjana; VM, VibhA. ummujjana-.⁷ Cf. VM. 502 ff.; VibhA. 99 ff.⁸ A. parinijjhāna-; C. nijjhāna-; VM. parijjhāna-.⁹ VM. dosa-kittana.¹⁰ A, C. saṅgama.¹¹ B, C₁₋₄ karaṇa-.¹² C. vighātana.¹³ A. paridāhana; C. sarīrajjhāyana-.

atthaṇ viditvā ti, yv' āyaṇ avijjādi-vasena sañkhārādikassa dukkha-kkhandhassa samudayo hoti ti vutto, sabbākārena etam atthaṇ viditvā. Tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi ti, tāyaṇ tassa atthassa vidita-velāyaṇ: imaṇ udānaṇ udānesi ti, imaṇ tasmā atthe vidite hetuno ca hetu-samuppanna-dhammassa ca pajānanāya ānubhāva-paridipakaṇ.

Yadā have pātubhavantī¹ ti ādikaṇ somanassa-sampayutta-ñāna-samutṭhānaṇ udānaṇ udānesi. Attamana-vācaṇ nicchāresi ti vuttaṇ hoti. Tass' attho:—yadā ti, yasmiṇ kāle. Have ti, byattan ti, imasmiṇ atthe nipāto. Keci pana have ti āhave ti atthaṇ vadanti. “Yodhetha² Māraṇ paññā-vudhenā³” ti (Dhp. 4) hi vacanato kilesa-mārena yujjhana-samaye ti, tesaṇ adhippāyo. Pātubhavantī ti, uppajjanti. Dhammā ti, anuloma-paccayākāra-paṭivedha-sādhaka-bodhipakkhiya-dhammā. Athavā pātubhavantī ti, pakāsemi abhisamaya-vasena byattaṇ pākatā honti. Dhammā ti, catu-ariya-sacca-dhammā. Ātāpo vuccati kilesassa tāpan' atthena viriyaṇ. Ātāpino ti, samma-ppadhāna-viriyavato. Jhāyato ti, ārammaṇ' upanijjhānena⁴ lakkhaṇ' upanijjhānena jhāyantaṇ. Brāhmaṇassā ti, bāhita-pāpassa khīṇāsavassa. Ath' assa kañkhā vapayanti sabbā ti, ath' assa evaṇ pātubhūta-dhammassa yā etā, “ko nu kho, bhante, phusati” ti? “No kallo pañho” ti Bhagavā avocā' ti (S. ii, 13) ādinā nayena. “Katamaṇ nu kho, bhante, jarā-maraṇaṇ?” ti. “No kallo pañho” ti Bhagavā avoca' ti (S. ii, 60) ādinā nayena paccay' ākāre kañkhā vuttā, sā ca paccay' ākāress' eva appaṭividdhattā. “Ahosi nu kho ahaṇ atitāma-addhānaṇ” ti (S. ii, 26) ādinā solasa kañkhā āgatā, tā sabbā vapayanti, apagacchanti, nirujjhanti. Kasmā? Yato pajānāti⁵ sahetu-dhammaṇ, yasmā avijjādikena hetunā sahetukaṇ imaṇ sañkhārādikaṇ kevalaṇ dukkha-kkhandha-dhammaṇ pajānāti, aññāti, paṭivijjati⁶ ti. Kadā pan' assa bodhi-pakkhiya-dhammā catu-sacca-dhammā vā pātubhavantī, uppajjanti, pakāsemi vā?

¹ Cf. Vin. i, 2; Asl. 17; KhA. 13; DA. 16; Nett. 145; NettA. (Sin.) 196, where Dh. repeats all this Comy. in condensed form.

² Dhp. text (F.) yojetha.

³ C. yuddhena.

⁴ A. omits.

⁵ C. pajānāsi.

⁶ C. pajānāsi, aññāsi, paṭivijjhāsi.

Vipassanā-magga-ñāṇesu. Tattha vipassanā ñāṇa-sampayut-tā sati ādayo vipassanā-ñāṇaṃ ca yathārahaṇ attano visayesu tād-anga-ppahāna-vasena subha-saññādi-ke pajahanti, kāyā-nupassanādi-vasena visuṇ visuṇ uppajjanti, magga-khaṇe pana nibbānam-ālambitvā samuccheda-vasena paṭipakkhe pajahanta catusu pi ariya-saccesu asammoha-paṭivedha-sādhana-vasena saki-d-eva uppajjanti. Evaṇ tāv' ettha bodhi-pak-khiya-dhammānaṇ uppajjan' atthena pātubhāvo veditabbo. Ariya-sacca-dhammānaṇ pana lokikānaṇ vipassanā-khaṇe vipassanāya ārammaṇa-karaṇa-vasena lokuttarānaṇ tad-adhi-muttatā-vasena magga-kkhaṇe nirodha-saccaṇ ārammaṇābhī-samaya-vasena sabbesam pi kiccābhisamaya-vasena pakāṭa-bhāvato pakāsan' atthena pātubhāvo veditabbo.

Iti Bhagavā sati pi sabbākārena sabba-dhammānaṇ attano ñāṇassa pakāṭa-bhāve paṭicca-samuppāda-mukhena vipassan' ābhinivesassa katattā nipuṇa-gambhīra-sududdasatāya pac-cayākārassa taṇ paccavekkhitvā uppanna-balava-somanassena paṭipakkha-samuccheda-vibhāvanena saddhiṇ attano vā abhisamay' ānubhāva-dīpakam ev' ettha udānaṇ udānesī ti. "Ayam pi udāno vutto Bhagavatā. Iti me sutan" ti ayaṇ Pāli kesuci yeva potthakesu dissati. Tatth' ayam pi iti-saddo "idam pi Buddhē ratanaṇ paṇītan" ti (Kh. 4); "ayam pi pārājiko hoti" ti (Pāt. 3) ādisu viya sampiṇḍan' attho.¹ Tena uparimaṇ sampiṇḍeti. *Vutto* ti, ayaṇ vutta-saddo kes' ohāraṇa²-vapana-vāpa-sama-karaṇa³-jīvita-vutti pamutta⁴-bhāva-pāvacana-ajjhesana-kathanādisu dissati. Tathā h' esa, "Kāpaṭhiko⁵ mānava daharo vutta-siro" ti (M. ii, 168) ādisu kes' ohāraṇe āgato.

'Gāvo tassa pajāyanti, khetto vuttaṇ virūlhati,⁶

Puttānaṇ phalam asnāti yo mittānaṇ na dūbhati' ti

(J. v, 14)

¹ Cf. Asl. 171.

² This passage re vutto as meaning (a) spoken, (b) shaven, is partly at MA. 94-5.

³ So A, but C. samīkaraṇa here (rightly spelt lower down).

⁴ C₁₋₄ sumukka.

⁵ C. posakā paṭiko; M. text Kāpaṭhiko; MA. 94, Kāpaṭiko.

⁶ Cf. S. i, 134; MA. quotes (re ropite) "yathā sārādikaṇ bījaṇ khetto vuttaṇ virūlhati."

ādisu vapane. “No ca kho paṭivuttan” ti (Vin. iii, 131) ādisu aṭṭha-dantakādīhi vāpa-samakaraṇe. “Panna¹-lomo paraḍa²-vutto miga-bhūtena cetaso³ viharatī” ti (Vin. ii, 184, n. 309) ādisu jīvita-vuttiyaṇ. “Paṇḍu-palāso bandhanā-pamutto⁴ abbhabbo haritattāyā” ti (Vin. iii, 47) ādisu bandhanato pamutta-bhāve. “Gītaṇ pavuttaṇ samīhitan” ti (D. i, 104; Vin. i, 245; A. iii, 224) ādisu pāvacaṇe.⁵ “Na-ppavattite vutto pārāyano” ti () ādisu ajjhāsane. “Vuttaṇ kho pan’ etaṇ Bhagavatā ‘dhamma-dāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisa-dāyādā’” ti (M. i, 12) ādisu kathane. Idha pi kathane eva daṭṭhabbo. Tena ayam pi udāno bhāsito ti attho. Iti ti evam me sutan ti pada-dvayassa attho nidāna-vannaṇāya sabbākārato vutto yeva. Pubbe “evam me sutan” ti nidāna-vasena vutto yeva hi attho idha nigamana-vasena “iti me sutan” ti puna vutto. Vuttass’ eva hi atthassa punavacanaṇ nigamanan ti. Iti suttassa atth’ uddhāre evaṇ-saddena samān’ atthatāya *evam me sutan* ti ettha viya attha-yojanā ca *Iti-vuttaka-vannaṇāya* amhehi pakāsito yevā ti tattha vutta-nayen’ eva veditabbo it.

Paramattha-dīpaniyā Khuddaka-nikāy’
aṭṭhakathāya Udāna-saṇvaṇṇanāya
Paṭhama Bodhi-Sutta-Vannaṇā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *paṭiloman* ti, “avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho” ti ādinā nayena vutto avijjādiko yeva paccayākāro anuppāda-nirodhena nirujjhamāno attano kattabba-kiccassa akaraṇato paṭilomo ti vuccati. Pavattiyā va vilomanato paṭilomo

¹ C₁₋₄ pasanna-.

² C. padara-.

³ M. i, 450, cetasā viharanti.

⁴ So A. and Vin., but old texts apparently read pavutto.

⁵ A. pāvacaṇa-bhāvo.

antato pana majjhato vā paṭṭhāya ādiṇ pāpetvā vuttattā. Ito aññen' atthen' ettha paṭilomato na yuñjati. Paṭiloman ti ca "visamaṇ candima-suriyā parivattanti" ti (A. i, 74-5) ādisu viya bhāvana-puṇsaka-niddeso. *Imasmiṇ asati idaṇ na hoti* ti, imasmiṇ avijjādike paccaye asati maggena pahīne idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ na hoti nappavattati. *Imassa nirodhā idaṇ nirujjhati* ti, imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā maggena anuppatti-dhammaṇ āpāditattā idaṇ saṅkhārādikaṇ phalaṇ nirujjhati nappavattati ti attho.

Idhā pi yathā "imasmiṇ sati idaṇ hoti, imass' uppādā idaṇ uppajjati" ti, ettha imasmiṇ sati yeva na asati, imassa uppādā eva na nirodhā ti, antogadha-niyamatā dassitā eva. Imasmiṇ asati yeva na sati, imassa nirodhā eva na uppādā ti, antogadha-niyamatā lakkhaṇā dassitā ti veditabbā. Sesaṇ ettha yaṇ vattabbaṇ¹ taṇ paṭhama-Bodhisutta-vanna-nāya vuttanay' ānusārena veditabbaṇ. Evaṇ yathā Bhagavā paṭiloma-paṭicca-samuppādaṇ manasi akāsi, taṇ saṅkhepena dassetvā idāni vitthārena dassetuṇ "avijjā-nirodhā saṅkhārā-nirodho" ti ādi vuttaṇ. Tattha *avijjā-nirodhā* ti ariya-maggena avijjāya anavasesa-nirodhā, anusaya-pahāna-vasena aggamaggena avijjāya accanta-samugghātato ti attho. Yadi pi heṭṭhima-maggehi pahīyamānā avijjā accanta-samugghāta-vasen' eva pahīyati, tathā pi na anavasesato pahīyati: apāya-gāminiyā hi avijjā paṭhama-maggena pahīyati. Tathā saki-d-eva imasmiṇ loke sabbattha ca anariya-bhūmiyaṇ uppatti-paccaya-bhūtā avijjā yathā-kammaṇ² dutiya-tatiya-maggehi pahīyati, na itarā ti, arahatta-maggen' eva hi anavasesaṇ³ pahīyati ti. *Saṅkhāra-nirodho* ti, saṅkhārānaṇ anuppāda-nirodho hoti. Evaṇ niruddhānaṇ pana saṅkhārānaṇ nirodhā viññānaṇ viññānādīnaṇ ca nirodhā nāma-rūpādīni niruddhāni eva hontī ti dassetuṇ, *saṅkhāra-nirodhā viññāna-nirodhā* ti ādi vatvā, "evam etassa kevalassa dukkha-kkhandhassa nirodho hoti" ti vuttaṇ. Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ heṭṭha vuttanayam eva.

Api o' ettha kiñcāpi "avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodhā

¹ C. omits sesaṇ . . . vattabbaṇ.

² C. yathākkammaṇ.

³ A. omits hi anava-.

viññāṇa-nirodho ” ti ettāvata pi sakalassa dukkha-kkhandhassa anavasesato nirodho vutto hoti. Tathā pi, yathā anulome yassa yassa paccaya-dhammassa atthitāya yo yo paccay’ uppanna-dhammo uppajjati, pavattati, evā ti imassa atthassa dassan’ atthaṇ “avijjā paccayā saṅkhārā—pe—samudayo hoti ” ti vuttaṇ. Evaṇ tappaṭipakkhato tassa tassa paccayassa abhāve so so paccay’ uppanna-dhammo nirujjhati, nappavattati ti dassan’ atthaṇ idha *avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho, saṅkhāra-nirodha viññāṇa-nirodho, viññāṇa-nirodhā nāma-rūpa-nirodho—pe—dukkha-kkhandhassa nirodho hoti* ti vuttaṇ. Na pana anulome viya kāla-ttaya-pariyāpannassa dukkha-kkhandhassa nirodha-dassan’ atthaṇ, anāgatass’ eva hi ariya-magga-bhāvanāya asati uppajjan’ ārahassa dukkha-kkhandhassa ariya-magga-bhāvanāya nirodho icchito ti viseso veditabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yvāyaṇ avijjā-nirodhādi-vasena saṅkhārādikaessa dukkha-kkhandhassa nirodho hoti ti vutto, sabbākārena etam atthaṇ viditvā *imaṇ udānaṇ udānesi* ti: imasmiṇ atthe vidite “avijjā-nirodhā saṅkhāra-nirodho ” ti evaṇ pakāsitassa avijjādinaṇ paccayānaṇ khayassa avabodh’ ānubhāva-dīpakaṇ¹ udānaṇ udānesi ti attho.

Tatrāyaṇ saṅkhep’ attho: yasmā avijjādinaṇ paccaya-dhammānaṇ anuppāda-nirodha-saṅkhātaṇ khayaṇ avedi, aññāsi, paṭivijjhi, tasmā etassa vutta-nayena ātāpino jhāyato brāhmaṇassa vutta-ppakārā bodhi-pakkiya-dhammā catu-sacca-dhammā vā pātubhavanti, uppajjanti, pakāsentī vā. Athavā paccaya-nirodhassa sammā aviditattā uppajjeyyūṇ pubbe vutta-ppabhedā-kaṅkhā tā sabbā pi vapayanti, nirujjhanti ti. Sesāṇ heṭṭhā vutta-nayam eva.

Dutiya Bodhi-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

3.

Tatiye: *anuloma-paṭiloman* ti, anulomañ ca paṭilomañ ca. Yathā vutt' anuloma-vasena c' eva paṭiloma-vasena cā ti attho. Na nu¹ pubbe pi anuloma-vasena paṭiloma-vasena ca paṭicca-samuppāde manasikāra-ppavatti sutta-dvaye vuttā ? Idha kasmā puna pi tad-ubhaya-vasena manasikāra-ppavattitā vuccati ti ? Tad-ubhaya-vasena tatiyaṇ vāraṇ tattha manasikārassa pavattitattā. Kathaṇ pana tad-ubhaya-vasena manasikāro pavattito ? Na hi sakkā apubbaṇ acarimaṇ anuloma-paṭilomaṇ paṭicca-samuppādassa manasikāraṇ pavattetun ti. Na kho pan' etaṇ evaṇ daṭṭhabbaṇ tad-ubhayaṇ ekajjhaṇ manasākāsi ti. Atha kho vārena. Bhagavā hi paṭhamaṇ anuloma-vasena kālena² paṭicca-samuppādaṇ manasikaritvā tad-anurūpaṇ paṭhamaṇ udānaṇ udānesi. Dutiyaṇ paṭiloma-vasena taṇ manasikaritvā tad-anurūpam udānaṇ udānesi. Tatiya-vāre pana kālena anulomaṇ kālena paṭilomaṇ manasikaraṇa-vasena anuloma-paṭilomaṇ manasi akāsi. Tena vuttaṇ: *anuloma-paṭiloman* ti. Yathā-vutta anuloma-vasena c' eva paṭiloma-vasena cā ti idam assa manasikārassa paṇa-balava-bhāvo ca pakāsito hoti. Ettha ca anulomaṇ manasikarissāmi paṭilomaṇ manasikarissāmi ti evaṇ pavattānaṇ pubba-bhāgānaṇ vasena tesāṇ vibhāgo veditabbo.

Tattha *avijjāya tvevā* ti, avijjāya tu eva.³ *Asesa-virāga-nirodhā* ti, virāga-sañkhātena maggena asesa-nirodhā: agga-maggena anavasesa-anuppāda-ppahānā ti attho. *Sañkhārā-nirodho* ti, sabbesaṇ sañkhārānaṇ anavasesaṇ anuppāda-nirodho. Heṭṭhima hi magga-ttayaṇa keci sañkhārā nirujjhanti, keci na nirujjhanti⁴ avijjāya sāvasesa-nirodhā. Agga-maggena pan' assa anavasesa-nirodhā na keci sañkhārā na nirujjhanti ti.

Etam atthaṇ viditvā ti: “ yvāyaṇ avijjādi-vasena sañkhārādikassa dukkha-kkhandhassa samudayo nirodho ca avijjādinaṇ samudayaṇ nirodhā ca hoti ” ti vutto sabbākārena etam atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ udānesi* ti, idaṇ yena maggena

¹ C. ca.² A. omits.³ C. eva tu.⁴ A. omits keci- . . . nirujjhanti.

yo dukkha-kkhandhassa samudaya-nirodha-sañkhāto attho kioca-vasena ārammaṇa-kiriyāya ca vidito¹ tassa ariya-maggassa ānubhāva-dīpaṇaṃ vutta-ppakāraṃ udānaṃ udānesi. Tatrāyaṃ saṅkhep' attho: yadā have pātubhavanti dhammā ātāpino jhāyato brāhmaṇassa, tadā so brāhmaṇo tehi uppannehi bodhi-pakkhiya-dhammehi, yassa vā ariya-maggasse catu-sacca-dhammā pātubhūtā tena ariya-maggena.

Vidhūpayāṃ tiṭṭhati Māra-senaṃ ti: “Kāmā te paṭhamā senā” ti (Sn. 436) ādinā nayena vutta-ppakāra-māra-senaṃ vidhūpento, vidhamento, viddhaṇsento tiṭṭhati. Kathaṃ? *Suriyo va obhāsayaṃ antaḷikkhaṃ*; yathā suriyo abbhuggato attano pabhāya antaḷikkhaṃ obhāsento va andhakāraṃ vidhamento tiṭṭhati, evaṃ so khīṇāsava-brāhmaṇo tehi dhammehi tena vā maggena saccāni paṭivijjhanto va Māra-senaṃ vidhūpento tiṭṭhati ti. Evaṃ Bhagavatā paṭhamāṃ paccayākāra-pajānanassa, dutiyaṃ paccaya-kkhaṃyāvagamassa, tatiyaṃ ariya-maggassa ānubhāva-pakāsanāni, imāni tīni udānāni tīsu yāmesu bhāsītāni. Katarāya rattiya? Abhisambodhito sattamāya rattiya. Bhagavā hi Visākha-puṇṇamāya rattiya paṭhama-yāme pubbe nivāsaṃ anussarivā, majjhima-yāme dibba-cakkaṃ visodhetvā, pacchima-yāme paṭicca-samuppāde ñāṇaṃ otāretvā, nānā-nayehi tebhūmaka-saṅkhāre sammāsivā ‘idāni aruṇo uggamissatī’ ti sammā-sambodhiṃ pāpuṇi. Sabbaññuta-ppatti-samanantaram eva ca aruṇo uggamano ten’ eva² uggacchī ti. Tato ten’ eva pallaṅkena bodhi-rukkha-mūle sattāhaṃ vītināmento sattamāya rattiya tīsu yāmesu vutta-nayena paṭicca-samuppādaṃ manasikarivā imāni udānāni udānesi.

*Khandhake*³ pana tīsu pi vāsesu paṭicca-samuppādaṃ anuloma-paṭilomaṃ manasākāsi ti āgatattā *Khandhak’ atṭhaka-thāyaṃ* tīsu pi yāmesu evaṃ manasikatvā paṭhamāṃ udānaṃ paccayākāra-paccavekkhana-vasena, dutiyaṃ nibbāna-paccavekkhana-vasena, tatiyaṃ magga-paccavekkhana-vasenā ti evaṃ imāni Bhagavā udānāni udānesi ti vuttaṃ. Tam pi na virujjhati.

¹ A. padīpito.

² C. omīṣa uggamano ten’ eva.

³ Vin i, 2.

Bhagavā hi t̥hapetvā ratana-ghara-sattāhaṇ¹ sesesu chisu sattāhesu antarantarā dhammaṇ paccavekkhitvā yebhuyyena vimutti-sukha-paṭisaṇvedī vihāsi. Ratana-ghara-sattāhe pana abhidhamma-paricaya-vasen' eva vihāsī ti.

Tatiya Bodhi-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

4.

Catutthe: *Ajapāla-nigrodhe*² ti: tassa kira chāyāya ajapālā gantvā gantvā³ nisīdanti: ten' assa Ajapāla-nigrodho tveva nāmaṇ udapādi. Keci pana yasmā tattha vede sajjhāyituṇ asamatthā mahallaka-brāhmaṇā pākāra-parikkhepa-yuttāni nivesanāni katvā sabbe vasiṇsu. Tasmā Ajapāla-nigrodho ti nāmaṇ jātan ti. Tatrāyaṇ vacan' attho: na japantī ti, ajapā: mantānaṇ anajjhāyakā ti attho. Ajapā ālenti⁴ ādiyanti nivasaṇ etthā ti, ajapālo ti. Yasmā vā majjhantike samaye anto-paviṭṭhe aje attano chāyāya pāleti, rakkhati, tasmā aja-pālo ti 'ssa nāmaṇ rūlhanti apare. Sabbathā pi nāmam etaṇ, tassa rukkhassa samīpe. Samīp' atthe hi etaṇ bhummaṇ Ajapāla-nigrodhe ti. *Vimutti-sukha-paṭisaṇvedī*⁵ ti, tatra pi dhammaṇ vicinanto vimutti-sukhaṇ paṭisaṇvedento nisīdi. Bodhi-rukkhato purima-disā-bhāge esa rukkho hoti. *Sattāhan* ti ca idaṇ na pallaṅka-sattāhato anantara-sattāhaṇ. Bhagavā hi pallaṅka-sattāhato aparāni tīni sattāhāni Bodhi-samīpe yeva vītināmesi. Tatrāyaṇ anupubba-kathā.

Bhagavati kira sammā-sambodhiṇ patvā sattāhaṇ eka-pallaṅkena nisinne. 'na Bhagavā vuṭṭhāti. Kin nu kho ajjā⁶

¹ See next chapter.

² Vin. i, 2, 3.

³ A. Ajapālāyaṇ gantvā.

⁴ A. -lanti, ādiyanti; C. ariyanti.

⁵ St. pati-.

⁶ So A. C₁₋₂. JātA. (i, 77), but C. aññe pi.

pi Buddhattakarā dhammā atthi' ti ekaccānaṃ devatānaṃ kaṅkhā¹ udapādi. Atha Bhagavā aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānaṃ kaṅkhaṃ ūtvā kaṅkhā-vidhaman' atthaṃ ākāse uppatitvā yamaka-pāṭihāriyaṃ² dassetvā, tāsaṃ kaṅkhaṃ vidhametvā, pallaṅkato isakaṃ pācīna-nissite uttara-disā-bhāge ṭhatvā, cattāri asaṅkheyyāni kappa-sata-sahassaṃ ca upacitānaṃ pāramīnaṃ phalādhigamana-tṭhānaṃ³ phala-samāpatt' āgama-tṭhānaṃ⁴ pallaṅkaṃ Bodhi-rukkhaṃ ca animisehi cakkhūhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ tṭhānaṃ Animisa-Cetiyaṃ nāma jātaṃ. Atha pallaṅkassa ca ṭhita-tṭhānassa ca antarā⁵ puratthimato ca pacchimato ca āyate ratana-caṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi. Tato taṃ Ratana-Caṅkamaṃ nāma jātaṃ. Tathā⁶ pacchima-disā-bhāge devatā Ratana-Gharaṃ māpayiṃsu. Tattha pallaṅkena nisiditvā *Abhidhamma-Piṭaka*ṃ visesato anantanayaṃ samantā-paṭṭhānaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ tṭhānaṃ Ratana-Ghara-Cetiyaṃ nāma jātaṃ. Evaṃ Bodhi-samīpe yeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhi-rukkhato Ajapāla-nigrodhaṃ upasankamitvā tassa mūle pallaṅkena nisīdi.

Tamhā samādhimhā vuṭṭhāsī ti, tato phala-samāpatti-samādhito yathā-kāla-paricchedaṃ uṭṭhahi, vuṭṭhahitvā ca pana tattha evaṃ nisinne Bhagavati eko brāhmaṇo gantvā pañhaṃ pucchi. Tena vuttaṃ: *atha kho aññataro* ti ādi. Tattha *aññataro* ti, nāma-gotta-vasena anabhiññāto apākaṭṭo eko. *Huhuṇka-jātiko* ti: so kira diṭṭha-mangaliko māna-tthaddho. Māna-vasena ca kodha-vasena ca sabbaṃ atakka-jātikaṃ⁷ passitvā jigucchanto huhun ti karonto vicarati. Tasmā huhuṇka⁸-jātiko ti vuccati. Huhukka-jātiko ti pi pāṭho. *Brāhmaṇo* ti, jātiyā brāhmaṇo. *Yena Bhagavā* ti, yassaṃ disāyaṃ Bhagavā nisinno. Bhummatthe hi etaṃ

¹ A. ākankhā. ² Cf. JA. i, 77; PJ. ii, 36; DhA. iii, 213.

³ A. lābhigama-tṭhānaṃ; JA. phalādhigama-; C. puññādhigamanīya-.

⁴ A. omits; C₁₋₃ kamma-tṭhānaṃ.

⁵ Here JA. has caṅkamaṃ māpetvā.

⁶ A. omits; C. tato.

⁷ A, SA. (*tika*) avokkha-jātikaṃ.

⁸ A. huhukka here and above, but lower huhuṇka; cf. B. ad Vin. i, 362; W. huhuṇka (and in Gāthā).

karana-vacanaṇ; yena vā disā-bhāgena Bhagavā upasaṅka-mitabbo tena disā-bhāgena upasaṅkami. Athavā *yenā* ti hetu-atthe karana-vacanaṇ, yena kāraṇena Bhagavā deva-manussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkami ti attho. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nāna-ppakāra-roga-dukkh' ābhipīlitattā ātura-kāyehi mahā-janehi mahānubhāvo bhisakko viya roga-tikicchan' atthaṇ nānā-vidha-kilesa-byādhi-pīlitattā ātura-cittehi deva-manus-sehi kilesa-byādhi-tikicchan' atthaṇ dhamma-savana-paṇha-pucchan' ādi-kāraṇehi Bhagavā upasaṅkamitabbo. Tena ayam pi brāhmaṇo attano kaṅkhaṇ chinditukāmo upasaṅkami.¹

Upasaṅkamitvā ti, upasaṅkamana-pariyosāna-dīpanaṇ. Athavā yaṇ ṭhānaṇ upasaṅkami tato pi Bhagavato samīpa-bhūtaṇ āsannataṇ ṭhānaṇ upagantvā ti attho. *Sammodi* ti, samaṇ sammā vā modi: Bhagavato vacanena modi. Bhagavatā "kacci bhoto khamaniyaṇ, kacci yāpaniyaṇ" ti (S. iii, 120, etc.) ādinā paṭisanthāra-karana-vasena samappavattamodo ahosi.² *Sammodaniyaṇ* ti, sammodanāya³ arahaṇ sammoda-janana-yoggaṇ. *Kathan* ti, kathā-sallāpaṇ. *Sīrā-niyaṇ* ti, saritabba-yuttaṇ, sādhu-janehi pavattetabbaṇ, kālantare vā cintetabbaṇ. *Vītisāretvā* ti, niṭṭhāpetvā.⁴ *Ekam antaṇ nisīdī* ti, bhāva-na-puṇsaka-niddeso: ekasmiṇ ṭhāne. Atisammukhādi-cha nisaṁjā-dose⁵ vajjetvā, ekasmiṇ padese ti attho.⁶ *Etad avocā* ti, etaṇ idāni vattabaṇ. *Kittāvatā nu kho* ti ādivacanaṇ avoca. *Kittāvatā*⁷ ti, kittakena pamāṇena: nū ti saṇsay' atthe nipāto. *Kho* ti pada-pūraṇo hoti. *Bho* ti, brāhmaṇānaṇ jāti-samudāgata-ālapanaṇ. Tathā hi vuttaṇ: "Bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiṇcano" ti (Sn. 620; Dh. 396). *Gotamā* ti, Bhagavantaṇ gottena ālapati.

Kathaṇ pan' āyaṇ brāhmaṇo sampati samāgato Bhagavato

¹ Cf. VinA. 128 for yena and upasaṅkami and sammodi.

² Cf. MA. 119; C. samaṇ pavatt-.

³ A. sammodan' arahaṇ.

⁴ A. niccharetvā.

⁵ VinA. (loc. cit.) gives them: atidūraṇ, accāsaṇaṇ, uparivātaṇ, un-nata-padesaṇ, ati-sammukhaṇ, atipacchā, and explains.

⁶ Cf. MA. 111.

⁷ C. omits from kittāvatā to ālapanaṇ.

gottaṇ jānāti ti? N' āyaṇ sampati samāgato: chabbassāni padhāna-karaṇa-kāle upaṭṭhahantehi pañca-vaggiyehi saddhiṇ caranto pi, aparabhāge taṇ vataṇ chaḍḍetvā, Uruvelāyaṇ Senāni-nigame eko adutiyo hutvā, piṇḍāya caramāno pi tena brāhmaṇena diṭṭha-pubbo c' eva sallapita-pubbo ca. Tena so pubbe pañca-vaggiyehi gayhamānaṇ Bhagavato gottaṇ anus-saranto Gotamā ti Bhagavaṇtaṇ gottaṇ ālapati. Yato paṭṭhāya Bhagavā mahābhinnikkhamaṇaṇ nikkhanto Anoma-nadī-tīre pabbajito ca tato-ppabhuti 'samaṇo Gotamo' ti cando viya suriyo viya pākato paññāto: na tassa gotta-jānane kāraṇaṇ gavesitabbaṇ. *Brāhmaṇa-karaṇā*¹ ti: brāhmaṇa-karonti ti, brāhmaṇa-karaṇā: brāhmaṇa-bhāva-karā ti attho. Ettha ca *kittāvatā* ti, etena yehi dhammehi brāhmaṇo hoti tesaṇ dhammānaṇ parimāṇaṇ pucchati. *Katame ca paṇā* ti, iminā sarūpaṇ pucchati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ etena puṭṭhassa pañhassa sikhāpattaṇ viditvā. *Tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi*. Na pana tassa brāhmaṇassa dhammaṇ desesi. Kasmā? Dhamma-desanāya abhājana-bhāvato. Tathā hi tassa brāhmaṇassa imaṇ gāthaṇ² sutvā na sacc' ābhisamayo ahosi. Yathā ca imassa evaṇ Upakassa³ ājīva-kassa Buddha-guṇa-pakāsaṇaṇ, dhamma-cakka-ppavattanato hi pubbabhāge Bhagavatā bhāsitaṇ padesaṇ⁴ suṇantānam pi Tapassu-Bhallukānaṇ⁵ saraṇa-dānaṇ viya vāsanā-bhāgiyam eva jātaṇ, na sekkha-bhāgiyaṇ⁶ na nibbedha-bhāgiyaṇ va. Esā hi dhammatā ti.

Tattha *yo brāhmaṇo*⁷ ti, yo bāhita-pāpa-dhammatāya brāhmaṇo na diṭṭha-māṅgalikatāya huhuṅkāra-kasāvādi pāpa-dhamma-yutto hutvā kevalaṇ jātimattakena⁸ brahmaññaṇ paṭijānāti, so brāhmaṇo bāhita-pāpadhammattā huhuṅkāra-ppahānena, *nihuhuṅko*.⁹ Rāgādi-kasāv' ābhāvena, *nikkasāvo*.

¹ So Vin. i, 3, but St. -karakā.

² A. kathaṇ.

³ Cf. JA. 81, 24.

⁴ A. paresaṇ.

⁵ Cf. JA. 80; C. Bhallikānaṇ.

⁶ A. asekkha.

⁷ This Comy. is quoted at Nett. 150, NettA. (Sinh.) 203.

⁸ Nett. -mattena.

⁹ St. nihuhuṅko; Vin. nihuhuṅko; NettA. nihunkuko; W. nihug-huṅko; A. B. nihughuṅko.

Bhāvanānuyoga-yutta-cittatāya, *yatto*. Sīla-saṅvarena¹ vā saṅyata-cittatāya, *yatto*. Catu-magga-ñāṇa-saṅkhātehi vedehi antaṇ saṅkhāra-pariyosānaṇ nibbānaṇ vedānaṇ vā anta-gatattā, *vedantaṇu*.² Magga-brahmacariyassa vusitattā, *vusita-brahmacariyo*. Dhammena brahmavādaṇ vadeyya, 'brāhmaṇo ahan' ti etaṇ vādaṇ dhammena ñāyena vadeyya. Yassa sakalaloka-sannivāse pi hi kuhiñci ekārammaṇe pi rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭh'ussado ti ime *ussadā n' atthi* anavasesaṇ pahinī ti attho.

Catuttha Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Paccame: *Sāvatthiya*³ ti, evaṇ nāmake nagare. Taṇ hi Savatthassa nāma isino nivāsana-ṭṭhāne⁴ māpitattā *Sāvattthi* ti vuccati, yathā 'Kākandī Mākandī' ti. Evan tāva akkhara-cintakā. Aṭṭhakathācariyā pana bhaṇanti: "Yaṇ kiñci manussānaṇ upabhoga-paribhogaṇ sabbam ettha atthi ti, *Sāvattthi*. Sāttha-samāyoge ca "kim ettha bhaṇḍam atthi" ti pucchite, "sabbam atthi" ti pi vacanam upādāya *Sāvattthi* ti.

Sabbadā sabb' ūpakaraṇaṇ Sāvattthiyaṇ samohitaṇ,

Tasmā "sabbam" upādāya Sāvattthi ti pavuccati.

Tassaṇ⁵ Sāvattthiyaṇ, samīp' atthe⁶ c' etaṇ bhumma-vacanaṇ. *Jelavane* ti, attano paccatthika-janaṇ⁷ jināti ti, *Jeto*: raññā vā attano paccatthika-jane jite jāto ti, *Jeto*: mangala-kamya-tāya⁸ vā tassa evaṇ nāmam eva katan ti, *Jeto*. Vanāyati⁹

¹ So A, VinA.; C. silasampattiyaṇ vā.

² Cf. PJot. ii, 404, 430, etc.

³ Cf. KhpA. 110 (Savatthassa); MA. 59; DA. i, 34.

⁴ C. nivāsa-.

⁵ A. tassa.

⁶ A. samīp' ettha p' etaṇ.

⁷ C. paccatthike.

⁸ So MA, KhpA.; C. -sammattāya vācāya.

⁹ C. vanati.

ti, *vanay*. Attano sampattiyā¹ sattānaṃ attani bhattiṃ karoti uppādeti ti attho. Vanathe² iti vā vanay nānāvidha-kusuma-gandha-sammodamatta³-kokilādi-vihanga-virut' ālayehi⁴ manda-māruta-calita-rukkha-sākhā-pallavitehi⁵ ca "etha maṃ paribhuñjathā" ti paṇino yācati⁶ viyā ti attho. Jetassa vanay, Jetavanay. Taṃ hi Jetena rāja-kumārena ropitaṃ, saṃvaḍḍhitaṃ, paripālitaṃ, so ca tassa sāmī ahosi: tasmā Jetavanan ti vuccati: tasmiṃ Jetavane. *Anāthapiṇḍikassa ārāme ti*, mātā-pitūhi katanāma⁷-vasena Sudatto nāma so mahā-seṭṭhi. Sabba-kāma-samiddhatāya⁸ pana vigata-mala⁹-maccheratāya karuṇādi-guṇa-samaṅgitāya ca niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍaṃ deti.¹⁰ Tasmā Anāthapiṇḍiko ti vuccati. Āramanti ettha paṇino, visesena vā pabbajitā ti ārāmo. Tassa¹¹ puppha-phalādi-sobhāya nātīdūra-n' accāsannatādi-paṇca-vidha-senāsananga-sampattiyā ca tato tato āgamma ramanti, abhiramanti, anukkaṇṭhitā hutvā nivasanti ti attho. Vuttappakārāya vā sampattiyā tattha tattha gate pi attano abbhantare¹² ānetvā rameti ti, ārāmo.

So hi Anāthapiṇḍikena gahapatinā Jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārassa-hiraññakoṭi¹³-santhārena kiṇitvā aṭṭhārassakoṭihi senāsanāni kārāpetvā aṭṭhārassa-hiraññakoṭihi vihāra-mahaṃ niṭṭhāpetvā, evaṃ catu-paṇṇāsa-hiraññakoṭi-pariccāgena Buddha-ppamukhassa sanghassa niyyādito.¹⁴ Tasmā Anāthapiṇḍikassa ārāmo ti vuccati: tasmiṃ Anāthapiṇḍikassa ārāme.

Ettha ca *Jetavane* ti vacanaṃ purima-sāmi-parikittanaṃ¹⁵: *Anāthapiṇḍikassa ārāme* ti pacchima-sāmi-parikittanaṃ. Ubhayam pi dvinnay pariccāga-visesa-paridīpanena puñña-

¹ KhA. attā-sampadāya . . . sinehaṃ uppādeti.

² C. vanute iti.

³ A. sammodamā; C. sammodappatta-.

⁴ A. ālāpehi; C. ālāpehi; B. and C₁₋₃ ālāyehi; KhpA. omits.

⁵ A. phallavatthehi; C. pallavahatthehi; KhpA. pallava-palāsehi.

⁶ B. ālapati.

⁷ C. gahita-nāma-.

⁸ KhpA. samaṅgitāya; MA. samiddhitāya.

⁹ MA. omits.

¹⁰ MA, KhpA. adāsi.

¹¹ A, C. omits.

¹² MA, KhpA. abbhantaraṃ yeva.

¹³ A, C. koṭihi koṭi-.

¹⁴ Cf. Vin. ii, 158; KhpA. niyyātito.

¹⁵ C. omits pari-.

kāmānaṃ āyatiṃ diṭṭhānugati-āpajjan' atthaṃ. Tattha hi dvāra-kotṭhaka-pāsāda-karana-vasena bhūmi-vikkaya-laddhā-atṭhārasa hiraṇṇakotīyo anekakotī-agghanakā rukkhā ca Jetassa pariccāgo. Catu-paññāsakotīyo Anāthapiṇḍikassa. Iti tesāṃ¹ parikittanena 'evaṃ puñṇakāmā puñṇāni karontī' ti dassento Dhammabhaṇḍāgāriko aññe pi puñṇakāme tesāṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjane niyojēti.

Tattha siyā, yadi tāva Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati 'Jetavane' ti na vattabbaṃ, atha Jetavane viharati 'Sāvattthiyaṃ' ti na vattabbaṃ. 'Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitun' ti. Na kho paṇ' etaṃ daṭṭhabbaṃ. Nanu avocumha samīp' atthe etaṃ bhumma-vacanaṃ ti? Tasmā yadidaṃ Sāvattthiyā samīpe Jetavanaṃ tattha viharanto Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane ti vutto. Gocara-gāma-nidassan' atthaṃ hi 'ssa Sāvattthi-vacanaṃ. Pabbajit' ānurūpa-nivāsana-tṭhana-dassan' atthaṃ sesa-vacanaṃ ti.

Āyasmā ca Sāriputto ti ādisu. *Āyasmā* ti, piya-vacanaṃ. *Ca-saddo samuccay'* attho. Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā-putto ti, *Sāriputto*. *Mahāmoggallāno* ti, mahanto Moggallāno ti Mahāmoggallāno: pūja-vacanaṃ guṇa-visesaṃ hi. *Revato* ti, khadira-vana-vāsī Revato, na Kaṇṭhā-Revato. Ekasmiṃ hi divase Bhagavā ratta-sāni-parikkhitto viya, suvaṇṇa-yūpo pañcajāla²-dhaja-parivārito viya suvaṇṇa-pabbato navuti-haṇsa-sahassa-parivārito viya, Dhataratṭho haṇsa-rājā satta-ratana-samujjalāya caturāsītiyā senāya-parivārito viya, cak-kavatti-rājā mahā-bhikkhu-saṅgha-parivuto, gagana-majjhe candaṃ vuṭṭhāpento viya, catunnaṃ parisānaṃ majjhe dhammaṃ desento, nisinno hoti. Tasmiṃ samaye ime agga-sāvakā ca Bhagavato pāde vandan' atthāya upasaṅkamiṃsu. *Bhikkhu āmantesi* ti, attānaṃ parivāretvā nisinne bhikkhū te āgacchante dassetvā abhāsi.

Bhagavā hi te āyasmante sīla-samādhi-paññādi-guṇa-sampanne, paramena upasamena samannāgate, paramāya ākappa-sampattiyā yutte upasaṅkamante passitvā, pasanna-mānaso tesāṃ guṇa-visesa-parikittan' atthaṃ bhikkhū āman-

¹ C. *inserts* pariccāga-.

² So B, C₁₋₃; A. saṅgha-jāla-; C. pavāla-.

tesi. “*Ete, bhikkhave, brāhmanā āgacchanti; ete, bhikkhave, brāhmanā āgacchantī*” ti, pasāda-vasena etaṇ āmenḍita-pasaṇsa-vasenā ti pi vattuṇ yuttaṇ. *Evaṇ vutte* ti, evaṇ Bhagavatā te āyasmante brāhmaṇā ti vutte. *Aññataro* ti nāma-gottena apākaṭo tassaṇ parisāyaṇ nisinno eko bhikkhu. *Brāhmaṇa-jātiko* ti, brāhmaṇa-kūle jāto so hi ulāra-bhogo: brāhmaṇa-mahāsāla-kulā pabbajito tassa kira evaṇ ahoṣi. ‘Ime lokiyā ubhato sujātiyā brāhmaṇa-sikkhā-nipphattiyā ca brāhmaṇā honti, na aññathā ti vadanti: Bhagavā ca ete āyasmante brāhmaṇā ti vadati. Hand’ āhaṇ Bhagavantaṇ *brāhmaṇa-lakkhaṇāṇ puccheyyan*’ ti.

Etam attham eva hi Bhagavā tadā te there brāhmaṇā ti abhāsi: brahmaṇ anati ti, brāhmaṇo ti hi jāti-brāhmaṇānaṇ nibbacanaṇ.¹ Ariyā pana bāhita-pāpatāya brāhmaṇā. Vuttaṇ h’ etaṇ: “Bāhita-pāpo² ti brāhmaṇo, samacariyā samaṇo ti vuccati” ti (Dhp. 388). Vakkhati ca: “*Bāhitvā pāpake dhamme*” ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ brāhmaṇa-saddassa paramatthato sikkhāppattam atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ paramattha-brāhmaṇa³-bhāva-dīpaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *bāhitvā* ti, bahi katvā, attano santānato nīharitvā. Samuccheda-ppahāṇa-vasena pajahitvā ti attho. *Pāpake dhamme* ti, lāmake dhamme, duccharita-vasena tividha-duccharita-dhamme, citt’ uppāda-vasena dvādasa, akusala-kamma-patha-pavatti-bheda-vasena aneka-bheda-bhinne sabbe pi akusala-dhamme ti attho. *Ye caranti sadā satā* ti, ye sati-vepulla-ppattatāya⁴ sabbakālaṇ rūpādisu chasu pi ārammaṇesu cha-sati-vihāra-vasena satā satimanto hutvā, catuhi iriyāpathehi caranti. Sati-gahanen’ eva c’ ettha sampajaññam pi gahitān ti veditabbaṇ. *Khīṇa-saṇyojanā* ti, catuhi pi ariya-maggehi dasa-vidha-saṇyojanassa samucchinnattā parikkhīṇa-saṇyojanā. *Buddhā* ti, catu-sacca-sambodhena buddhā: te ca pana sāvaka-buddhā, Pacceka-buddhā, Sammā-sambuddhā ti, tividhā.⁵ Tesu idha sāvaka-buddhā adhippetā.⁶

¹ Cf. MA. 109, nirutti-vacanaṇ; VM. 494.

² C. -pāpattā-brāhmaṇo-samacariyāya.

³ C. brahma-.

⁴ C. vipulatta-ppattatāya.

⁵ Cf. VM. 214, 411.

⁶ C. vuddho peto.

*Te ve*¹ *lokasmīṇ brāhmaṇā* ti, te seṭṭh' atthena brāhmaṇa-sankhāta-dhammena ariyāya jātiyā jātā brāhmaṇa-bhūtaṣṣa vā Bhagavato orasa-puttā ti, imasmīṇ satta-loke paramatthato brāhmaṇā nāma, na jāti-gotta-mattehi na jaṭā-dharaṇādi-mattena vā ti attho. Evaṇ imesu divīsu suttesu brāhmaṇa-karaṇa-dhammā arahattaṇ pāpetvā kathitā. Nānājjhāsa-yatāya pana sattānaṇ desanā-vilāsena abhilāpan' atthena desanā-nānattaṇ veditabbaṇ.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe, *Rājagahe*² ti, evannāmake nagare. Taṇ hi³ Mandhātu-Mahāgovindādīhi pariggahitattā Rāja-gahan ti vuccati. Durabhibhavanīyattā⁴ naṇ paṭirājūnaṇ gaha-bhūtan ti Rāja-gahan ti vuccati. Aññe c' ettha pakāre⁵ vaṇṇayanti. Kiṇ tehi? Nāmam etaṇ tassa nagarassa. Taṇ pan' etaṇ Buddha-kāle cakka-vatti-kāle ca nagaraṇ hoti, sesakāle suññaṇ yakkha-pariggahitaṇ, tesāṇ vasanta-vanaṇ⁶ hutvā tiṭṭhati. *Veluvane Kalandaka-nivāpe* ti,⁷ velu-vanan ti tassa viharassa nāmaṇ: taṇ kira aṭṭhārassa-hatth' ubbedhena pakārena parikkhittaṇ. Buddhassa Bhagavato 'va vasan' ānucchavikāya mahatīyā gandha-kuṭiyā aññehi ca pāsāda-kuṭi-leṇamaṇḍapa-caṇkama-dvāra-koṭṭhakādīhi paṭimanditaṇ, bahi velūhi parikkhittaṇ ahosi, nīlobhāsaṇ maṇoramaṇ. Tena

¹ A, St. ve; C. ca.

² Cf. PJot. ii, 413; DA. 133; DhA. 427; S. v, 79.

³ C. omits taṇ hi and reads Mahā-mandh-.

⁴ C. durabhibādhaniyattā; A. abhibhāvanīyanā-.

⁵ So A.; C. ādinā aññena ettha pakārena ca; DA, KhA. aññe p' ettha pakāre.

⁶ A. vasanta-cana; C. vasanaṭṭhānaṇ; DA, KhA. vasanta-vanaṇ (v. nivasanaṭṭhānaṇ).

⁷ PJot. ii, 419.

Veluvanan ti vuccati, kalandakaṇ c' ettha nivāpaṇ adaṇsu. Tasmā Kalandaka-nivāpo ti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā taṇ uyyānaṇ kilān' atthaṇ pavittho surā-madamatto divāseyyaṇ upagato supi: pariṇano pi'ssa "sutto rājā" ti puppha-phalādihi palobhiyamāno ito c' ito ca pakkāmi. Atha surā-gandhena aññatarasmā rukkhassusirā kaṇha-sappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṇ disvā rukkha-devatā "rañño jīvitaṇ dassāmi"¹ ti kalandaka-vesena² gantvā kaṇṇa-mūle saddam akāsi. Rājā paṭibujhi. Kaṇha-sappo nivatto. So taṇ disvā "imāya kālākāya mama jīvitaṇ dinnan" ti kālākānaṇ nivāpaṇ tattha paṭṭhapesi, abhaya-ghosanañ³ ca ghosāpesi. Tasmā tato paṭṭhāya taṇ kalandakā-nivāpo ti saṅkhaṇ gataṇ. Kalandakā ti hi kālākānaṇ nāmaṇ. Tasmiṇ Veluvane Kalandakanivāpe.

Mahākassapo ti, mahantehi sīlakkhandhādihi samannāgatattā Mahanto Kassapo ti, Mahākassapo. Api ca Kumārakassapa-ttheraṇ upādāya ayaṇ mahāthero Mahākassapo ti vuccati. *Pipphali-guhāyan* ti, tassā kira guhāya dvārasamīpe eko pipphali-rukkho ahosi. Tena sā pipphali-guhā ti paññāyittha: tassaṇ pipphali-guhāyaṇ. *Ābādhiko* ti, ābādho assa atthi ti, ābādhiko: byādhito⁴ ti attho. *Dukkhito* ti, kāya-sannissayaṇ dukkhaṇ sañjātaṇ assā ti, dukkhito: dukkha-ppatto ti attho. *Bālha-gilāno* ti, adhimatta-gelañña, taṇ pana gelaññaṇ sato sampajāno hutvā adhivāseti. Ath' assa Bhagavā taṇ pavattiṇ ñatvā, tattha gantvā, bojjhanga-parittaṇ abhāsi. Ten' eva therassa so ābādho vūpasami. Vuttaṇ h' etaṇ *Bojjhanga-Saṇyutte*: 'Tena kho pana samāyena āyasmā Mahākassapo pipphali-guhāyaṇ viharati ābādhiko dukkhito bālha-gilāno.' Atha kho Bhagavā sayañhasamayaṇ paṭisallānā vuṭṭhito .yen' āyasmā Mahākassapo ten' upasaṅkami. Upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Nisajja kho Bhagavā—pe—āmantesi⁵: "Kacci te, Kassapa, khamaniyaṇ, kacci yāpaniyaṇ? Kacci dukkhā

¹ PJ. dammi.² PJ. kālaka-.³ C. ghosañ ca.⁴ So A, C, but B, C. read byādhiko; cf. DA. 212.⁵ S. v, 79 (*Gilāna-vagga*).

vedanā paṭikkamanti no abhikkamanti? Paṭikkamosānaṃ paññāyati no abhikkamo?" ti. "Na me, bhante—pe—no paṭikkamo" ti. "Satt' ime, Kassapa, bojjhangā mayā samma-d-akkhātā, bhāvitā, bahulikatā, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattanti. Katame satta? Sati-sambojjhango kho, Kassapa, mayā samma-d-akkhāto, bhāvito, bahulikato, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattati —pe—: upekkhā-sambojjhango kho, Kassapa, mayā samma-d-akkhāto, bhāvito, bahulī-kato, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattati. Ime kho, Kassapa, satta sambojjhange mayā samma-d-akkhātā, bhāvitā, bahulikatā, abhiññāya, sambodhāya, nibbānāya saṃvattanti." "Taggha, Bhagava, bojjhangā: taggha, Sugata, bojjhangā" ti. Idam¹ avoca Bhagavā: attamano āyasmā Mahākassapo Bhagavato bhāsitaṃ abhinandi. Vuṭṭhāhi c' āyasmā Mahākassapo tamhā ābādha. Tathā pahino ca āyasmato Mahākassapassa so ābādho ahosi' ti [S. v, 79]. Tena vuttaṃ: 'Atha kho āyasmā Mahākassapo aparena samayena tamhā ābādha vuṭṭhāsī' ti.

Etad ahoṣī ti, pubbe gelañña-divasesu saddhi-vihārikehi upanītaṃ piṇḍa-pātaṃ paribhuñjitvā vihāre eva ahoṣī. Ath' assa tamhā ābādha vuṭṭhitassa etaṃ yannūn' ahaṃ Rājagahaṃ piṇḍāya paviseyyan ti parivitakkitaṃ ahoṣī. *Pañca-mattāni devatā satāni* ti, Sakkaṃ devarañño paricārikā pañca-satā kakuṭṭa-pāḍiniyo accharāyo. *Ussukaṃ āpannāni hontī* ti, "therassa piṇḍa-pātaṃ dassāmā" ti pañca piṇḍa-pāta-satāni sajjetvā suvaṇṇa-bhājanehi ādāya antarā magge thatvā, "bhante, imaṃ piṇḍa-pātaṃ gaṇhatha, sangahaṃ no karoṭhā" ti vadamānā piṇḍapāta²-dāne yutta-payuttā honti. Tena vuttaṃ: *āyasmato Mahākassapassa piṇḍapāta-paṭilābhāyā* ti; Sakko kira devarājā therassa citta-ppavattiṃ ṇatvā tā accharāyo uyyojesi: "gacchatha tumhe ayyassa Mahākassapa-ttherassa piṇḍapātaṃ datvā, attano paṭiṭṭhaṃ³ karoṭhā" ti. Evaṃ hi 'ssa ahoṣī: "imāsu sabbāsu gatāsu kadāci ekissā pi hatthato piṇḍapātaṃ thero paṭiggaṇheyya. Taṃ tassā bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā" ti. Paṭikkhipi thero.

¹ *Texts have etad avoca.*² *A. -pātena.*³ *C. paṭiṭṭhā.*

“Bhante, mayhaṇ piṇḍapātaṇ gaṇhatha, mayhaṇ piṇḍapātaṇ gaṇhatha” ti vadantiyo, “gacchatha tumhe, katapuññaṃ mohābhogā: ahaṇ duggatānaṇ sangahaṇ karissāmi” ti. “Bhante, mā no nāsetha, sangahaṇ no karoṭhā” ti vadantiyo, puna pi paṭikkhipitvā puna pi apagantuṇ anicchamānā yācantiyo, “na attano pamāṇaṇ jānātha, apagacchathā” ti vatvā, accharaṇ pahari. Tā therassa accharā-saddaṇ sutvā santajjitā thātuṇ asakkontiyo palāyitvā devalokam eva gatā.

Tena vuttaṇ: *pañcamattāni devatā-satāni paṭikkhipitvā* ti. *Pubbaṇha-samayaṇ* ti, pubbaṇhe ekaṇ samayaṇ, ekasmiṇ kāle. *Nivāsetvā*¹ ti, vihāra-nivāsana-parivattana-vasena nivāsanaṇ dālhaṇ nivāsetvā. *Pattacīvaraṇ ādāyā* ti, cīvaraṇ pārupitvā, pattaṇ hatthena gahetvā. *Pinḍāya pāvisi* ti, piṇḍapāt’ atthāya pāvisi. *Dalidda-visikhā* ti, duggata-manussānaṇ vasana-vāṭo. *Kapaṇa-visikhā* ti, bhoga-pārijuñña-ppattiyā² dīna-manussānaṇ vāṭo. *Pesakāra-visikhā* ti, tāntavāya vāṭo. *Addasā kho Bhagavā* ti, kathaṇ addasā? “Ābādhā vuṭṭhito-mama putto Kassapo. Kinu kho karotī” ti āvajjento³ Veluvane nisinno evam Bhagavā dibba-cakkhunā addasā. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yā ’yaṇ āyasmato Mahākassapa-ssa pañcahi accharā-satehi upanītaṇ aneka-sūpaṇ aneka-byañjanaṇ dibba-piṇḍapātaṇ paṭikkhipitvā kapaṇa-jaṇ’ ānugaha-paṭipatti vuttā etam atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ param’ appicchatā-dassana-mukhena khīṇāsavādi-bhāvānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *anañña-posin*⁴ ti, aññaṇ poseti ti, aññaṇposi. Na aññaṇposi, anaññaṇposi. Attanā posetabbassa aññaṇssa abhāvena adutiyo; ekaposi ti attho. Tena therassa svācārataṇ dasseti. Thero hi kāya-parihārikena cīvarena kucchi-parihārikena ca piṇḍapātena attānam eva posento param’ appiccho hutvā viharati. Aññaṇ nātimitādisu kañci na poseti, katthaci alaggabhāvā.⁵ Athavā aññaṇa aññatarena posetabbatāya abhāvato anaññaṇposi. Yo hi ekasmiṇ yeva paccaya-dāyake paṭibaddha-catupaccayo, so anaññaṇposi nāma na hoti

¹ Cf. PJ. ii, 139.

² A. -ādi-manussānaṇ vāso.

³ A. -anto.

⁴ Cf. Sn. 65; PJ. ii, 118.

⁵ A. -bhāvato.

ekāyatta-vuttito. Thero pana “yathā pi bhamaro pupphan” ti (Dhp. 49) gāthāya vutta-nayena janghā-balaṇ nissāya piṇḍāya caranto kulesu niccanavo¹ hutvā missaka-bhāttena² yāpeti. Tathā hi naṇ Bhagavā cand’ ūpama-paṭipadāya thomesi.³ *Aññātan* ti, abhiññātaṇ, yathā-vutta-guṇehi saṇha-tāya santen’ eva vā⁴ anaññāposi-bhāvena appicchatāya santuṭṭhitāya abhiññātaṇ. Athavā *aññātan* ti, sabbaso pahīna-taṇhatāya lābha-sakkāra-siloka-nikāmana-hetu attā-naṇ jānāpana-vasena na ñātaṇ. Avīta-taṇho hi pāpiccho kuhakatāya sambhāvan’ āhippāyena attānaṇ jānāpeti. *Dantaṇ* ti, chaḷaṇ’ upekkhā-vasena indriyesu uttama-dama-nena dantaṇ. *Sāre paṭiṭṭhitaṇ* ti, vimutti-sāre avatṭhitaṇ, asekkha-silakkhandhādike vā silādi-sāre paṭiṭṭhitaṇ. *Khīṇāsavaṇ vanta-dosaṇ* ti, kāmāsavādiṇaṇ catunnaṇ āsavānaṇ anavasesaṇ pahīnattā khīṇāsavaṇ. Tato eva rāgādi-dosaṇaṇ sabbaso vanta-tattā vanta-dosaṇ. *Tam ahaṇ brūmi brāhmaṇaṇ* ti, taṇ yathā-vutta-guṇaṇ paramatthaṇ brāhmaṇaṇ ahaṇ brāhmaṇaṇ ti vadāmi ti. Idhā pi hettha vuttanāyen’ eva desanā nānattaṇ veditabbaṇ.

Chaṭṭhama Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame: *Pāvāyaṇ*⁵ ti, evannāmake Malla-rājūnaṇ nagare. *Ajakalāpake cetiye* ti, Ajakalāpakeṇa nāma yakkhena parigahitattā Ajakalāpakaṇ ti laddha-nāme manussānaṇ citti-

¹ B. aniccato.

² A. pi yathābhāttena; B. attena.

³ A. desesi; cf. S. ii, 198.

⁴ So C: A. pattayaṇ ca ten’ eva vā; C₁₋₄ pasanten’ eva vā.

⁵ The whole of this chapter is given in Pāli by Dr. Morris, J.P.T.S. 1886, pp. 94-9, to elucidate the meaning of akkula, pakkula, vakkula, bakkula. The story is a mixture of two, concerning a Yakkha, this and Ālavaka-sutta at P.J. ii, 217-40. A comparison of the two is useful for deciding readings (M. stands for Morris here). *Pāvāyaṇ*.—So A, C, M, but C₁ *Pāvāriyaṇ*; C₂ and St. *Pātaliyaṇ*.

kata-ṭṭhāne. So kira yakkho aje kalāpetvā bandhanena ajakoṭṭhāsena saddhiṃ baliṃ paṭicchati no aññathā. Tasmā Ajakalāpako ti paññāyittha. Keci pana “ajake viya satte lāpeti” ti, Ajaka-lāpako ti. Tassa kira sattā baliṃ upanetvā yadā aja-saddaṃ katvā baliṃ upaharanti. Tadā so tussati Tasmā Ajaka-lāpako ti vuccatī ti.

So pana yakkho ānubhāva-sampanno kakkhalo pharuso tattha ca sannihito. Tasmā taṃ ṭhānaṃ manussā cāyitaṃ¹ karonti: kālena kālaṃ baliṃ ca upaharanti. Tena vuttaṃ: *Ajaka-lāpake cetiye* ti. *Ajakalāpakassa yakkhassa bhavane* ti, tassa yakkhassa vimāne. Tadā kira Satthā taṃ yakkhaṃ dametu-kāmo sāyaṇha-samaye eko adutiyo patta-cīvaraṃ ādāya, Ajakalāpakassa bhavana-dvāraṃ gantvā, tassa dovārikaṃ bhavanaṃ pavisaṃ atthāya yāci. “So kakkhulo, bhante, Ajakalāpako yakkho: samaṇo ti brāhmaṇo ti vā gāraṇaṃ na karoti. Tasmā tumhe evaṃ jānātha. Mayhaṃ pana tassa ca anārocanaṃ ayuttan” ti tāva-d-eva yakkha-samāgamaṃ gatassa Ajakalāpakassa santikaṃ vāta-vegana agamāsi.

Satthā anto-bhavanaṃ pavisitvā Ajakalāpakassa nisīdana-maṇḍape paññattāsane nisīdi. Yakkhassa orodhā Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā² ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Satthā tāsāṃ kāla-yuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathesi. Tena vuttaṃ: *Pāvāyaṃ viharati Ajakalāpake cetiye Ajakalāpakassa yakkhassa bhavane* ti.

Tasmiṃ samaye Sātāgira-Hemavatā³ Ajakalāpakassa bhavana-matthakena yakkha-samāgamaṃ gacchantā, attano gamane asampajjamāne, “Kin nu kho kāraṇaṃ” ti āvajjentā Satthāraṃ Ajakalāpakassa bhavane nisinnaṃ disvā, tattha gantvā, Bhagavantaṃ vanditvā, “bhante, mayaṃ yakkha-samāgamaṃ gamissamā” ti āpucchitvā, padakkhiṇaṃ katvā gatā, yakkha-sannipāte Ajakalāpakaṃ disvā, tuṭṭhiṃ pavedayiṃsu: “lābhā te, āvuso Ajakalāpaka, yassa⁴ te bhavane sadevake loke agga-puggalo Bhagavā⁵ va⁵ nisinno. Upa-

¹ A. citta-karonti; M. y-avitaṃ karonti. *We might read cittī-karonti.*

² M. omits.

⁴ C, M. omit.

³ So PJ. ii, 221; M. Sātāgira-Hemavatā.

⁵ A, C. ca.

saṅkamitvā Bhagavantaṃ payirupāsassu¹ dhammañ ca suṇāhi” ti.

So tesañ kathaṃ sutvā, “ime ekassa² muṇḍakassa samaṇassa mama bhavane nisinna-bhāvaṃ kathenti” ti kodhābhibhuto hutvā, “ajja mayhaṃ tena samaṇena saddhiṃ sangamo bhavissati” ti cintetvā, yakkha-sannipātato³ vuṭṭhahitvā, dakkhiṇaṃ pādaṃ ukkhipitvā saṭṭhi-yojana-mattaṃ kūtaṃ akkami.⁴ Tan bhijjitvā dvidhā ahosi. Sesaṃ ettha yaṃ vattabbaṃ taṃ *Ālavaka-sutta-vanṇanāyaṃ* Ālavaka-samāgama-sadiso ‘va.⁵ Taṃ sadisaṃ pañha-karaṇaṃ vissajjanaṃ bhavanato⁶ tikkhattuṃ nikkhamaṇaṃ pavesanañ ca. Ajakalāpako hi āgacchanto yeva, “etehi yeva taṃ samaṇaṃ palāpessāmī” ti vāta-maṇḍalādiḥ nava vasse ca⁷ samuṭṭhāpetvā, tehi Bhagavato calana-mattam⁸ pi kātuṃ asakkonto nānā-vidha-paharaṇa-hatthe ativiya bhayānaka-rupe bhūta-gaṇe nimminitvā, tehi saddhiṃ Bhagavantaṃ upasankamitvā, antanten’ eva caranto sabba-rattiṃ nānappakāraṃ vippakāraṃ⁹ katvā pi Bhagavato kiñci kesagga-mattam pi nisinna-ṭṭhānato calana-kātuṃ na sakkhi. Kevalam pana “ayaṃ samaṇo maṃ anāpucchā mayhaṃ bhavanaṃ pavisitvā nisīdati” ti kodhavasena pajjali ti. Ath’ assa Bhagavā cittaṃ uppattiṃ ātāvā, “seyyathā pi (nāma) caṇḍassa kukkurassa nāsāya pittaṃ bhindeyyuṃ, evaṃ hi so (kukkuro) bhiyyoso-mattāya caṇḍa-taro assa” (S. ii, 242),¹⁰ evam ev’ āyaṃ yakkho mayi idha nisinne cittaṃ padūseti. Yaṃ nūn’ āhaṃ bahi nikkhameyyaṃ’ ti, sayam eva bhavanato nikkhamitvā abbhokāse nisīdi.

¹ So C, PJ, but M. āsatu; A. nipāsatha tassa.

² So A, M, but C. tassa.

³ A. -pāte vigate.

⁴ M. kutaṃ akkamitaṃ dvidhā ahosi; A, B. bhijjitvā dvidhā; PJ. inserts *kelāsa-pabbata before kūtaṃ akkami*; C. omits bhijjitvā.

⁵ Cf. PJ. ii, 122-3.

⁶ A. ṭhāpetvā parigāra hoti visajjana Bhagavato ti; M. taṃ sutvā paṭikaraṇe ti (*MSS.* padikaraṇe ti) vissajjanaṃ bhavanato ti. *The readings are so corrupt that I follow the reading of C. here.*

⁷ A. ādikena vasena; M. ādikena vasse ca; but nava vasse ca (C.) is doubtless right, for PJ. describes nine sorts of rains.

⁸ M. kesaggamattam pi.

⁹ M. omits.

¹⁰ M. caṇḍa-kukkuṭassa . . . cittaṃ; cf. J.P.T.S. 1891-3, p. 4 (*Morris*).

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Bhagavā rati' andhakāra-timisāyaṇ abbhokāse nisinno hoti* ti. Tattha rati' andhakāra-timisāyaṇ ti, rattiyaṇ andhakāre tamasi.¹ Cakkhuvinnāṇ' uppatti-virahite bahal' andhakāre ti attho. Catu-ranga-samannāgato kira tadā andhakāro pavattī ti.² Devo ti, meggho: ekamekaṇ phusitakaṇ udaka-biṇḍuṇ pāteti. Atha yakkho, "iminā saddena tāsetvā imaṇ samaṇaṇ palāpessamī" ti, Bhagavato samīpaṇ gantvā "akkulo" ti ādinā ca bhīṣaṇaṇ³ akāsi.

Tena vuttaṇ: *atha kho Ajakalāpako*⁴ ti ādi. Tattha bhayaṇ ti, citt' utrāsaṇ. Chambhitattā ti, ūru-tthambhaka⁵-sarirassa chambhita-bhāvaṇ. Loma-haṇṣanaṇ ti, lomāṇaṇ pahaṭṭha-bhāvaṇ. Tīhi padehi bhay' uppattim eva dasseti. Upasankamī ti: kasmā pan' āyaṇ evam-adhippāyo upasaṅkami? Nanu pubbe attanā kātappaṇ vippakāraṇ akāsi? Saccam akāsi. Taṇ pan' esa anto-bhavane khema-tṭhāne thira-bhūmiyaṇ⁶ ṭhitassa na kiñci kātuṇ sakkhi. 'Idāni bahi ṭhitaṇ evaṇ bhīṣāpetvā palāpetuṇ sakkā' ti maññamāno upasaṅkami. 'Ayam hi yakkho attano bhavanaṇ thira-bhūmī' ti maññati. Tattha ṭhitattā 'ayam hi samaṇo na bhāyati' ti ca. Tikkhattuṇ akkulo pakkulo ti akkula-pakkulikaṇ akāsi⁷ ti, tāyo vāre "akkulo pakkulo" ti bhīṣāpetu-kāmatāya evarūpaṇ saddaṇ akāsi. Anukāraṇa⁸-saddo hi ayaṇ.

Tadā hi so yakkho, Sineruṇ ukkhipanto viya, mahā-paṭhaviṇ parivattento viya ca, mahatā ussāhena asani-sata-saddassa saṅghātaṇ viya, ekasmiṇ ṭhāne puñjakataṇ hutvā, viniccharantaṇ⁹ disā-gajāṇaṇ-hatthi-gajjitaṇ,¹⁰ kesara-sīhāṇaṇ sīha-

¹ A. kāraṇa-tamaṇ; M. karaṇa-tamasi.

² M. pavattati; cf. P.J. ii, 224.

³ A. tabhiyaṇaṇ; M. bhīṣanaṇ.

⁴ M. -pālako.

⁵ So C. and M. *Perhaps we should read ūru-kkhambhaka* (cf. M. i, 237).

⁶ So A, M, C. vira-.

⁷ See Morris, J.P.T.S. 1886, p. 94. *The new Pāli Dict. prefers* *ṭkula-p*⁷*kula*. P.J. ii, 225 has *vyākulam akaṇṣu*.

⁸ A, C. anukāraṇa-.

⁹ A. -chaddanti; M. chayaṇaṇ.

¹⁰ A. dahata dāṇaṇ kaṇḍatajjitā; B, C₁₋₄ and M. disa-vajāṇaṇ kappagajjitā.

ninnādaṇ, yakkhānaṇ huṅkāra-saddaṇ, bhūtānaṇ aṭṭassa-
raṇ,¹ asurānaṇ apphoṭana-ghosaṇ,² Indassa .devarañño
vajira-nighāta-nigghosaṇ³ attano gambhīratāya vipphārita-
tāya⁴ bhayānakatāya ca avasesa-saddaṇ abhibhavantam
iva ca, kappa-vuṭṭhāna-mahāvāta-maṇḍalikāya vinigghosaṇ,
puṭhujjanānaṇ hadayaṇ phālentāṇ viya, mahantaṇ paṭibhaya-
nigghosaṇ⁵ abyatt' akkharāṇ⁶ tikkhattuṇ attano yakkha-
gajjitaṇ gajji, 'etena imaṇ samaṇaṇ bhiṇṣāpetvā palāpessamī'
ti. Yassa niccharaṇena pabbatā papaṭikaṇ muñciṇsu, vanap-
pati-jetṭhake upādāya sabbesu rukkha-latā-gumbesu patta-
phala-pupphāni sīdiṇsu, tiyojana-sahassa-vitthatāyato pi
Himavanta-ppabbata-rājā ca kampi, sampakampi, sampave-
dhi: bhumma-devatā ādiṇ katvā yebhuyyena devatānam pi
ahu-d-eva bhayaṇ chambhitattaṇ lomahaṇsaṇ, pageva manus-
sānaṇ aññesaṇ ca apada-dīpada-catuppādānaṇ, mahāpaṭha-
viyā udriyana-kāle⁷ viya mahatī vibhiṇṣikā⁸ ahosi: saka-
lasmiṇ Jambudīpatale mahantaṇ kolāhalaṇ udapādi. Bha-
gavā pana taṇ saddaṇ 'kismin' ti⁹ amaññaṃmāno niccalo
nisīdi. "Mā kassaci iminā antarāyo hotu" ti adhiṭṭhāsi.

Yasmā pana so saddo 'akkula-pakkula' iti iminā ākārena
sattānaṇ sota-patham agamāsi, taṇ tasmā tassa anukāraṇa-
vasena 'akkulo' ti yakkhassa ca tassaṇ "nigghosa-niccha-
raṇ' āyaṇ akkula-pakkula-karaṇaṇ atthī" ti katvā 'akula-
pakkulikaṇ akāsi' ti sangahaṇ āropayaṇsu. Keci pana
ākula-byākula iti pada-dvayassa pariyāy' ābhidhāna-vasena
'akkulo-bakkulo' ti¹⁰ ayaṇ saddo¹¹ vutto ti vadanti. Yathā
'ekaṇ ekanganan' ti¹² yasmā ekavāraṇ jātako paṭham' uppat-
ti¹³-vasen' eva nibbattattā 'ākulo' ti ādi-atthe ākāro tassa

¹ A. atthaharasarava; C. aṭṭahāsaṇ; M. atthahāsaṇaṇ.

² A, M. appoṭana; C. apphoṭa-.

³ A. nipposati-ghosaṇ; C. nigghāta-nigghosaṇ; M. nigghosa-nigghosa.

⁴ A. vipphāṭikattāya. ⁵ So A, M, but C. paṭigha-niggha-.

⁶ A. byantara-padakkharāṇ.

⁷ C, M. -kālo viya.

⁸ A. vibhiṇṣika; C. vibhiṇṣanā; M. vibhiṇṣakā. ⁹ C. kim iti.

¹⁰ M. pakkulo. ¹¹ A. abhisā-saddo; M. āsāsa saddo.

¹² C. ekaṇkanaan; C₂, ekanganan ti.

¹³ B. paṭhamapatti-; M. patham uppatti-.

ca *ka-kārāgamaṇ*¹ katvā rassattaṇ² katan ti: dve vāre pana jāto bakkulo, *kula-saddo c' ettha jāti-pariyāyo 'kolaṇkolo'* ti ādisu viya, vutta-adhippāyam anuvīdhāya ca sadda-ppayogavigame paṭhama³-padena jalābuja-sīha-byagghādayo, dutiyena aṇḍaj' āsīvisa-kaṇha-sappādayo vuccanti; tasmā sīhādiko viya āsīvisādiko viya ca, "ahan te jīvita-hārako" ti imaṇ atthaṇ yakkho pada-dvayena⁴ dasseti ti aññe.⁵ Apare pana 'akkhulo bhakkhulo'⁶ ti pāliṇ vatvā, akkhetuṇ khetuṇ vināsetuṇ ulati pavattati ti,⁷ akkhulo. Bhakkhituṇ,⁸ khādituṇ ulati ti, bhakkhulo. Ko pana so? Yakkha-rakhasa-pisāca-sīha-byagghādisu aññataro yo koci manussānaṇ anattāhāvo ti tassa atthaṇ vadanti. Idhā pi pubbe vuttanayen' eva adhippāya-yojanā veditabbā.

Eso te samaṇa pisāco ti, ambho samaṇa tava pīlit' āsano⁹ pisāco upaṭṭhito ti mahantaṇ bherava-rūpaṇ abhinimminivā Bhagavato purato thatvā attānaṇ sandhāya yakkho vadati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ etena yakkhena kāya-vācāhi pavattiyamānaṇ vippakāraṇ tena ca attano anabhibhavanīya¹⁰-hetu-bhūtaṇ loka-dhammesu nirupakkilesataṇ sabbākārato viditvā. *Tayaṇ velāyaṇ* ti, tassa vippakāra-karaṇa-velāyaṇ. *Imaṇ udānaṇ* ti, taṇ vippakāraṇ agaṇetvā tassa⁹ agaṇana-hetubhūta-dhamm' ānubhāva-dīpakaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yadā sakesu dhammesu* ti, yasmiṇ kāle saka-attabhāva-saṅkhātesu pañcasu upādāna-kkhandha-dhammesu. *Pāragūti*, pariññ' ābhisamaya-pāripūri-vasena pārangato¹¹ hoti. Tato yeva tesaṇ hetubhūte samudaye tad-appavatti-lakkhaṇe nirodhe nirodha-gāminiyā paṭipadāya ca pahāṇa-sacchikiriyā-bhāvan' ābhisamaya-pāripūri-vasena pārangato.¹² *Hoti brahmaṇo* ti, evaṇ sabbaso bāhita-pāpattā brāhmaṇo nāma hoti. Sabbaso hi saka-attabhāv' āvabodhena pi catu-sacc' ābhisa-

¹ A. cakkāra-; M. ākārāgam-; C₁₋₄ akārāgamaṇ. ² A. rassañ.

³ A. pathamena; M. omits.

⁴ M. padaṇ ca yena.

⁵ M. añño.

⁶ So M, but C. akkulo pakkulo.

⁷ C. pavatteti ti.

⁸ So A. (with . . . bhakkhaṇo). M. has bhakkhituṇ only, C. pak-khetuṇ only (and pakkulo).

⁹ C. omits.

¹⁰ C. bhavanassa.

¹¹ A. pārangato.

¹² Cf. P.J. ii, 210.

mayo hoti. Vuttañ c' etaṇ: "Imasmiṇ yeva byāma-matte kalebare sasaññimhi samanake¹ lokañ ca paññāpeni loka-samudayañ ca . . . paññāpemī" ti (S. i, 62; A. ii, 48) ādi: Athavā *sakesu dhammesu* ti, attano dhammesu. Attano dhammā nāma attha-kāmassa² puggalassa silādi-dhammā: silasamādhi-paññā-vimutti-ādayo hi vodāna-dhammā: ekanta-hita-sukha-sampādanena purisassa attano dhammā nāma: na anatth' āvahā³ sañkilesa-dhammā.⁴ *Pāragū* ti, tesañ silādinaṇ paṇipūriyā pāraṇ pariyaṇtaṇ gato. Tattha silaṇ tāva lokiya-lokuttara-vasena duvidhaṇ. Tesu lokiyaṇ pubba-bhāga-silaṇ. Taṇ sankhepato pātimokkha-saṇvarādi-vasena catubbidhaṇ. Vitthārato pana aneka-ppakāra⁵-bhedaṇ: lokuttaraṇ magga-phala-vasena duvidhaṇ: atthato sammā-vācā, sammā-kammantā, sammā-ājīvā: yathā ca silaṇ tathā samādhi-paññā ca lokiya-lokuttara-vasena duvidhā. Tattha lokiya-samādhi sa-upacārena aṭṭha-samāpattiyo. Lokuttara-samādhi magga-pariyāpanno: paññā pi lokiya suta-mayā, cintā-mayā, bhāvanā-mayā, sāsavā: lokuttarā pana magga-sampayuttā phala-sampayuttā ca: vimutti nāma phala-vimutti nibbānañ ca. Tasmā sā lokuttarā 'va vimutti: ñāṇa-dassanaṇ lokiyaṇ eva. Tan ekūna-visati-vidhaṇ pacca-vekkhana-ñāṇa-bhāvato. Evaṇ etesaṇ silādi-dhammānaṇ attano santāne arahatta-samadhi-gamena anavasesato nibbatta-pāṇipūriyā pāraṇ pariyaṇtaṇ gato ti, *sakesu dhammesu pāragū*. Athavā sotāpatti-phalādhigamena silasmiṇ pāragu. So hi silesu paṇipūrakārī ti vutto. Sotāpanna-gaṇaṇ' eva c' ettha sakad-āgāmī pi gahito hoti. Anāgāmī-phalādhigamena samādhismiṇ pāragū. Athavā sotāpatti-phalādhigamena⁶ so hi samādhismiṇ paṇipūrakārī ti vutto. Arahatta-phalādhigamena itaresu pāragū hoti. Arahā hi paññā-vepulla-ppattiyaṇ agga-bhūtāya akuppāya ceto-vimuttiyaṇ adhigatattā pacca-vekkhana-ñāṇassa ca pariyaṇsa-gamanato paññā-vimuttiyaṇ vimutti-ñāṇa-dassanena ca su-pāragū nāma hoti. Evaṇ sabbathā pi catusu ariya-saccesu catu-magga-vasena paṇiññādi-

¹ Text of A. ii, 48 reads samaṇ.

² A. atta.

³ A. anatta ca bhāsaṇ.

⁴ A. adds viya paraddhammā.

⁵ C. omits -ppakāra-.

⁶ A. omits athavā . . . gamena.

solasa-vidhāya kicca nipphattiyā yathā vuttesu tasmiṇ tasmiṇ kāle sakesu dhammesu pāragato. Hoti brāhmaṇo ti, tadā so bāhita-pāpa-dhammatāya paramatthatāya paramattha-brāhmaṇo hoti.

Atha etaṇ pisācaṇ ca pākulaṇ¹ cātivattati ti, tato yathā vutta-pārangamanato, atha pacchā, Ajakalāpaka, etaṇ tayā dassitaṇ tāpan' attham-āgataṇ pisācaṇ bhaya-janan' atthaṇ samuṭṭhāpitaṇ ākula-pākulitaṇ² ca. Ativattati atikkamati, abhibhavati. Taṇ hāyati³ ti attho. Ayam pi yathā arahattam eva ullapitā ṭhito.⁴ Atha Ajakalāpo attanā katena tathārūpena pi paṭibhaya-rūpena bhīṣanena akampiya⁵-bhāvato taṇ tādibhāvaṇ disvā, 'aho acchariyo amanusso⁶ vat' āyan' ti pasanna-mānaso pothujjanikāya saddhāya attani niviṭṭha-bhāvaṇ vibhāvento Satthu sammukhā upāsakattaṇ pavedesi.

Sattama Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

8.

Atthame: Saṅgāmaṇi⁷ ti, evaṇ nāmo. Ayaṇ hi āyasmā Sāvattiyaṇ aṇṇatarassa mahāvibhavassa seṭṭhino putto. Vaya-ppatta-kāle mātā-pitūhi paṭirūpena dārena niyojetvā, sāpateyyaṇ nīyādetvā, ghara-bandhanena baddho hoti. So ekadivasaṇ Sāvatti-vāsino upāsake pubbaṇha-samayaṇ dānaṇ datvā, silaṇ samādiyitvā, sāyaṇha-samayaṇ suddha-vatthe suddh' uttar'ās-ange gandha-mālādīhi hatthe dhamma-savan' atthaṇ Jetavan' ābhimukhe gacchante disvā "Kattha tūmhe gacchathā" ti pucchitvā, "dhamma-savan' atthaṇ Jetavane Satthu santikan" ti vutte, "tena hi aham pi āgamissāmī" ti tehi saddhiṇ Jetavanaṇ agamāsi. Tena ca samayena

¹ A. bakkalaṇ; C. pakkulaṇ; St. bakkulaṇ.

² A. akkala-bakkalakaṇ ca; C. akkula-pakkulitaṇ ca.

³ A. na hāyati; C. taṇ na āyāti ti.

⁴ C. kathā . . . ṭhitā; A. yathā . . . ullingitvā.

⁵ C. akammanīya.

⁶ C. omits.

⁷ C₁₋₃ -jīvi.

Bhagavā kañcana-guhāyaṇ siha-nādaṇ nadanto kesara-siho viya saddhamma-maṇḍape paññatta-vara-buddhāsane nisi-ditvā catu-parisa-majjhe dhammaṇ deseti.

Atha kho upāsakā Bhagavantaṇ vanditvā ekamantaṇ nisīdiṇsu. Sangāmaji pi kulaputto tassā pariyāya pariyante dhammaṇ suṇanto nisīdi. Bhagavā ānupubbi-kathaṇ ka-thetvā cattāri saccāni pakāsesi. Sacca-pariyosāne anekesaṇ pāṇa-sahassānaṇ dhamm' ābhisamayo ahosi. Sangāmaji kulaputto sotāpatti-phalaṇ patvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā vanditvā pabbajjaṇ yāci, "pabbā-jetha maṇ, Bhagavā" ti. "Anuññāto 'si pana tvaṇ mātā-pitūhi pabbajjāyā" ti? "N' āhaṇ, bhante, anuññāto." "Na kho, Sangāmaji, Tathāgatā mātāpitūhi ananuññātaṇ puttaṇ pabbājenti" ti. "So 'haṇ, bhante, tathā karissāmi yathā maṇ mātāpitāro pabbajitum hi anujānanti" ti, Bhagavantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā, mātāpitāro upasaṅkamitvā, "amma tātā anujānātha maṇ pabbajitun" ti āha. Tato paraṇ *Ratthapāla-sutte*¹ āgata-nayena veditabbaṇ.

Atha kho so pabbajitvā "attānaṇ dassessāmi" ti paṭiññaṇ datvā, anuññāto mātāpitūhi Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā pabbajjaṇ yāci. Alatta kho² Bhagavato santike pabbajjaṇ upasampadañ ca. Acir' ūpasampanno ca pana so upari-magga atthāya ghaṭanto vāyamanto aññatarasmiṇ arañña-vāse vassaṇ vasitvā chalabhiñño hutvā, vuttha-vasso Bhagavantaṇ dassanāya mātāpitunnañ ca paṭiññā pamocaṇ' atthaṇ Sāvattiṇ agamāsi.³ Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Sangāmaji Sāvattiṇ anuppatto hoti* ti.

So hi āyasmā dūragāme piṇḍāya caritvā pacchā-bhattaṇ piṇḍa-pāta-paṭikkanto Jetavanaṇ pavisitvā, Bhagavantaṇ upasankamitvā, Bhagavatā saddhiṇ katapaṭisanthāro aññaṇ byākaritvā, puna Bhagavantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā, nikkhamitvā, aññatarasmiṇ rukkhā-mūle divāvihāraṇ nisīdi. Ath' assa mātāpitāro ñātimittā c' assa āgamaṇaṇ sutvā, "Sangāmaji kira idh' āgato" ti haṭṭha-tuṭṭhā turita-turitā vihāraṇ gantvā, pariyesantā naṇ tattha nisinnaṇ disvā, upa-

¹ M. ii, 54.² C. *omits*.³ A. *omits from acir . . . to agamāsi*.

sankamitvā, paṭisanthāraṇ katvā, “mā aputtakaṇ sāpateyyaṇ rājāno hareyyuṇ, dāyādā vā gaṇheyyuṇ: alaṇ¹ pabbajjāya. Ehi tāta vibbhamā” ti yāciṇsu. Taṇ sutvā thero, “ime mayhaṇ kāmehi anatthika-bhāvaṇ na jānanti: gūṭha-dhārī viya gūṭha-piṇḍe kāmesu yeva alliyanāṇ icchanti. Na-y-ime sakkā dhamma-kathāya saññāpetun” ti asuṇanto viya nisīdi. Te nāna-ppakāraṇ yācitvā, attano vacanaṇ agaṇhantaṇ disvā, ghaṇaṇ pavisitvā, puttena saddhiṇ tassa bhariyaṇ sa-parivāraṇ uyyojesuṇ, “mayhaṇ nāna-ppakāraṇ yācantā pi tassa manaṇ² alabbhitvā āgatā³: gaccha tvaṇ,⁴ bhadde, tava bhattāraṇ puttassa⁵ sandassanena yācitvā saññāpehi” ti. Tāya kira āpanna-sattāya⁶ ayam āyasmā pabbajito. Sā sadhu ti sampatichhitvā ’va dārakam ādāya mahatā parivārena Jetavanaṇ agamāsi.

Taṇ sandhāya vuttaṇ: *assosi kho āyasmato Sangāmajissā* ti ādi. Tattha *purāṇa-dutiyaikā* ti, pubbe gihī-kāle pāda-paricārīkā-vasena dutiyā, bhariyā ti attho. *Ayyo* ti, ayya-putto ti vattabbe pabbajitānaṇ anucchavika-vohārena vadati. *Kirā* ti,⁷ anussav’ atthe nipāto. Tassa anuppatto kirā ti sambandho veditabbo. *Khudda-putt’ āmhi*,⁸ *samaṇa: posa man* ti, ‘āpanna-sattam eva maṇ chaḍḍetvā pabbajito: sā ’haṇ etarahi khudda-puttā dahara-puttā⁹: tādisaṇ maṇ chaḍḍetvā ’va samaṇa-dhamma-karaṇaṇ¹⁰ ayuttaṇ. Tasmā, samaṇa, putta-dutiyaṇ¹¹ maṇ ghāsa-cchādanādīhi bharassū¹² ti. Āyasmā pana Sangāmaji indriyāni ukkhipitvā taṇ n’ eva olokesi n’ āpi ālapi.¹³

Tena vuttaṇ: *evaṇ vutte āyasmā Sangāmaji tuṇhī ahoṣi* ti. Sā tikkhattuṇ tatth’ eva vatvā tuṇhī-bhūtam eva taṇ disvā “purisā nāma bhariyāsu nirapekkhā pi puttesu sāpekkhā ’va honti; putta-sineho pitu-aṭṭhimiṇjaṇ ahacca tiṭṭhati. Tasmā putta-pemenā pi mayhaṇ vase-pavatteyyā¹⁴” ti maññamānā

¹ C. n’ ālaṇ.

² A. gamanaṇ.

³ A. āgacchantā.

⁴ C. taṇ.

⁵ C. putta-.

⁶ A. pattāya; B, C₁₋₄ saddhāya.

⁷ So W, but St. omits.

⁸ St. puttaṇ hi.

⁹ C. omits.

¹⁰ A. omits dhamma-; B. sampannam pana.

¹¹ B, C₁₋₄ puttaṇ dutiyaṇ.

¹² A. harassa.

¹³ C. (and below) -keti . . . ālapati.

¹⁴ A. vasevatt-.

puttaṃ therassa anke nikkhipitvā ekamantaṃ apakkamma, *eso te, samaṇa, putto, posa nan* ti vatvā thokaṃ agamāsi. Sā kira samaṇa-tejen' assa pamukhe thātuṃ n' āsakkhi. Thero dāra-kam pi n' eva olokesi n' āpi ālapi. Atha sā itthi pi avi-dūre thatvā mukhaṃ parivattetvā olokonti therassa ākāraṃ ñatvā paṭinivattitvā puttenā pi "ayaṃ samaṇo anattiko" ti dāra-kaṃ gahetvā pakkāmi.

Tena vuttaṃ: *atha kho āyasmāto Sangāmajissa purāṇa-dutiyikā* ti ādi. Tattha puttena pi ti, ayaṃ samaṇo attano orasa-puttena pi anattiko pageva aññehi ti adhippāyo. *Dibbenā* ti, ettha dibbe bhavaṃ dibbaṃ. Devatānaṃ hi sucarita-kamma-nibbattaṃ pitta-semha-ruhirādīhi apalibuddhaṃ dūre pi ālokana¹-samatthaṃ dibba-pasāda-cakkhu hoti.² Idam pi catuttha-jjhāna-samādhi nibbattaṃ abhiñña-cakkhuṃ tādissaṃ ti dibbaṃ viyā ti, dibbaṃ. Dibba-vihāra-sannissayena laddhattā vā dibbaṃ. Mahājutikattā mahāgatikattā vā dibbaṃ. Tena dibbena. *Visuddhenā* ti, nīvaranādi-saṅkilesa-vigamena suparisuddhena. *Atikkanta-mānusakena* ti, manussānaṃ visay' ātikka-mena. *Imaṃ evarūpaṃ vippakāraṃ* ti, imaṃ vippakāraṃ yathā vuttaṃ pabbajitesu asāruppaṃ anke putta-tthapana-saṅkhātaṃ virūpa-kiriyaṃ. *Etam atthan* ti, etaṃ āyasmāto Sangāmajissa putta-dārādisu sabbattha nira-pekha-bhāva-saṅkhataṃ atthaṃ sabbākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ tassa itthānīttādisu tādī-bhāva-dīpa-kaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *āyantī* ti, āgacchantiṃ: purāṇa-dutiyikaṃ ti adhippāyo. *N' ābhinandatī* ti, 'daṭṭhuṃ maṃ āgatā' ti na nandati, na tussati. *Pakkamantiṃ* ti disvā 'ayaṃ mayā asammoditā' va gacchatī' ti, gacchantiṃ. *Na socatī* ti, na citta-santāpam āpajjati. Yena pana kāraṇena thero evaṃ n' ābhinandati, na socati, taṃ dassetuṃ *saṅgā Sangāmajīṃ muttan* ti vuttaṃ. Tattha *saṅgā* ti, rāga-sango dosa-mahamāna-diṭṭhi-sango ti pañca-vidho pi sango. Samuccheda-paṭippassaddhi-vimuttihi vimuttaṃ Sangāmajīṃ bhikkhuṃ.

¹ A. ālopana-; C. (corr.) ālocana-.

² From VM. 423.

Tam ahaṇ brūmi brāhmaṇan ti, taṇ tādisaṇ¹ tādibhāva-ppattaṇ khināsavaṇ ahaṇ sabbaso bāhita-pāpattā brāhmaṇan ti vadāmi ti.

A ṭṭha ma Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

9.

Navame: *Gayāyan*² ti, ettha *Gayā* ti gāmo pi tittham pi vuccati. *Gayā-gāmassa* hi avidūre viharanto Bhagavā *Gayāyan* viharatī ti vuccati.¹ Tathā *Gayā* titthan ti hi *Gayā-gāmassa* avidūre ekā pokkharani atthi nadī pi, tad-ubhayaṇ pāpa-ppavāhanan ti lokiya-mahājano samudācarati. *Gayā-sīse* ti, gaja-sīsa-sadisa-sikhare. Tattha eko pabbato *gayā-sīsa-nāmak*o, yattha hatthi-kumbha-sadise piṭṭhi-pāsāṇe bhikkhu-sahassassa okāso padeso¹ hoti. Tatra Bhagavā viharati. Tena vuttaṇ: *Gayāyan viharati Gayā-sīse* ti.

Jaṭilā ti, tāpasā: te hi jaṭā-dhāritāya³ idha jaṭilā ti vuttā. *Antar' atṭhake hima-pāta-samaye*⁴ ti, hemantassa utuno abhantara-bhūte Māgha-māsassa avasāṇe cattāro Phagguṇa-māsassa⁵ ādimhi cattāro ti, aṭṭha-divasa-parimāṇe himassa patana-kāle, *Gayāyan ummujjanti* ti. Keci tasmiṇ tittha-sammate udaye paṭhaman nimugga-sakala-sarīrā tato ummujjanti, vuṭṭhahanti, pilavanti. *Nimujjanti* ti, sasisaṇ udaye osīdanti. *Ummujja-nimujjam pi karonti* ti, punappunaṇ ummajja-nimujjanāni pi karonti.⁶

Tattha hi keci “ek' ummujjanen' eva pāpa-suddhi hoti” ti evaṇ diṭṭhikā te ummujjanam eva katvā gacchanti. “Ummujjanam pana nimujjanaṇ antarena n' atthi” ti avinābhāvato nimujjanam pi te karonti. Ye pi “eka-nimujjanen' eva pāpa-suddhi hoti” ti evaṇ diṭṭhikā, te pi ekavāram eva nimujjitvā vutta-nayena avinābhāvato ummujjanam pi katvā pakka-manti. Ye pana “tasmiṇ titthe nimujjanen' eva pāpa-suddhi

¹ C. omits.

³ A. haritāya.

⁵ MA. 179.

² Cf. P.J. ii, 301.

⁴ Vin. i, 31, 288.

⁶ Cf. VM. 195.

hoti" ti evaṇ diṭṭhikā, te tattha nimujjitvā assāsa-passāse sannirumbhitvā¹ pabbata-papāta-patitā viya tatth' eva jīvita-kkhaṇaṇ pāpunanti. Apare "punappunaṇ ummujjanāni katvā nahāte pāpa-suddhī" ti evaṇ diṭṭhikā, te kālena kālaṇ ummujjana-nimujjanāni karonti. Te sabbe pi sandhāya vuttaṇ: "ummujjanti pi nimujjanti pi ummujja-nimujjam pi karonti" ti. Ettha ca kiñcāpi nimujjana-pubbakaṇ ummujjanam eva pana karontā,² katipayā ummujjanaṇ tad-ubhayaṇ ca karonti. Bahū³ ti, tesāṇ yebhuyya-bhāva-dassan' atthaṇ ummujjanaṇ paṭhamaṇ vuttaṇ. Tathā sambahulā jaṭilā ti ca jaṭilānaṇ yebhuyyatāya vuttaṇ. Muñca-sikhaṇḍino pi⁴ ca brāhmaṇā udaka-suddhikā tasmiṇ kāle tattha tathā karonti.⁵ Osiñcantī ti, keci Gayāya udakaṇ hatthena gahetvā attano sise ca sarire ca osiñcanti. Apare ghaṭehi udakaṇ gahetvā, tīre ṭhatvā tathā karonti. Aggīṇ juhantī ti, keci pi Gayā-tīre ved' indhanaṇ⁶ sajjetvā, idhuma-dabba⁷-pūjādike upa-karaṇe upaṇetvā aggi-hutaṇ juhanti, aggi-hutaṇ paricaranti.⁸ 'Iminā suddhi,⁹ iminā Gayāyaṇ ummujjanādinā aggi-paricaraṇena ca pāpa-malato suddhi pāpa-pavāhanā saṇsāra-suddhi eva vā hoti' ti, evaṇ diṭṭhikā hutvā ti attho.

Ummujjanādi c' ettha nidassana-mattaṇ vuttan ti daṭṭhabbaṇ. Tesu hi keci udaka-vāsaṇ vasanti, keci udak'-añjaliṇ denti, keci tasmiṇ udake ṭhatvā candima-suriye anuparivat-tenti¹⁰ aneka-sahassa-vāraṇ suvatthi¹¹-ādike japanti. Keci "Inda āgacchā" ti ādinā Viḍoja-samavhayaṇ ti,¹² keci mahant' upaṭṭhānaṇ karonti. Evaṇ ca karontā keci taranti, keci uttaritvā suddhik' ācamanaṇ¹³ karonti, keci anto udake ṭhitā gāyanti vādayanti¹⁴ viṇā vādentī ti evamādikā nāna-

¹ C. rujjhitvā (VM. 116, rundhitvā, cf. rumbhitvā).

² C. karonti.

³ C. bahum pi.

⁴ A. muñca-sikhaṇḍino; C. muṇḍa-sikhaṇḍino.

⁵ A. pakaronti.

⁶ A. vedindhaṇ; C. vedi.

⁷ C. rambha.

⁸ C. parijuhanti.

⁹ C. omits.

¹⁰ Cf. PvA. 97.

¹¹ A. viti-ādike-pajjanti; C. svatthi-.

¹² A. viccoja-samāhvayaṇ ti; C. visam-uochā-japaṇ avhāyanti; but Viḍoja, an epithet of Indra, seems the correct reading.

¹³ So A. (cf. DA. 98); C. pacchā āgamaṇaṇ.

¹⁴ A. sītaṇ ṭhitā anadate; C. tantī vādentī (cf. Sn. 682).

ppakāra-kiriya dassenti, yasmā vā te evarūpā vikāra-kiriya karontā pi tasmiṃ udake nimujjan' ummujjana-pubbakam eva karonti. Tasmā taṃ sabbaṃ nimujjan' ummujjan' anto-gadham eva katvā ummujjanti ti pi ādi vuttaṃ.

Evaṃ tattha ākula-byākule vattamāne upari pabbate t̥hito Bhagavā tesaṃ taṃ kolāhalaṃ sutvā, "kin nu kho etan" ti olokeno taṃ kiriya-vikāram addasā. Taṃ sandhāya vuttaṃ: *addasā kho Bhagavā—pe—iminā suddhi¹* ti, taṃ vutt' attham eva. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ atthaṃ udak' oro-haṇādi asuddhi-maggo tesaṃ suddhi-maggo ti, parāmasanaṃ, saccādi-ke ca suddhi-magge attano aviparīt' āvabodhaṃ sab-bākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ udaka-suddhiyā asuddhi-magga-bhāva-dīpakaṃ saccādi-dhammānaṃ ca yathā-vato² suddhi-magga-bhāva-dīpakaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *na udakena suci hoti* ti, ettha *udakenā* ti, udak' ummujjanādihi.³ Idha uttara-pada-lopena udakan ti vuttaṃ: yathā 'rūpa-bhavo rūpan' ti. Athavā *udakenā* ti, ummujjan-ādi-kiriya-sādhana-bhūtena udakena: suci pi tassa⁴ sattassa suddhi nāma *na hoti*, n' atthi ti attho. Athavā *suci* ti, tena yathā-vuttena udakena suci pāpa-malato suddho nāma satto na hoti. Kasma? *Baḥv' ettha nahāyati jano* ti, yadi hi udak' oro-haṇādinā yathā-vuttena pāpa-suddhi nāma siyā, bahu ettha udake-nahānena⁵ jano nahāyati, mātughātādi-pāpa-dhammakādi añño ca go-mahisādiko antamaso maccha-kacchape upādāya, tassa sabbassā pi pāpa-suddhi siyā. Na pan' etaṃ hoti. Kasma? Nahānassa pāpa-he-tūnaṃ apaṭipakkha-bhāvato. Yaṃ hi⁶ vināseti so tassa paṭipakkho. Yathā āloko andhakārassa⁷ vijjā ca avijjāya, na evaṃ nahānaṃ pāpassa⁸: tasmā niṭṭham ettha gantabbaṃ, "na udakena suci hoti" ti. Yena⁹ pana suci hoti, taṃ dassetuṃ, *yamhi saccaṃ cā*¹⁰ ti ādim āha. Tattha *yamhi* ti, yasmiṃ

¹ B. saddhiṃ.

² A. yāthāvato (see PvA. 302), often written yathā vato.

³ C. udak' ummujjanādinā: udak' ummujjanādhi.

⁴ C. omits pi tassa.

⁵ C. omits nahānena.

⁷ A. -karāya.

⁹ A. ye pana.

⁶ C. inserts yaṃ here.

⁸ A. tass' evaṃ nahāna-pāpassa.

¹⁰ Dh. 261, 393.

puggale. *Saccan* ti, vaci-saccaṇ virati-saccaṇ vā.¹ Athavā *saccan* ti, ñāṇa-saccaṇ c' eva paramattha-saccaṇ ca. *Dhammo* ti, ariya-magga-dhammo phala-dhammo ca. So sabbo pi yasmiṇ puggale upalabbhati, *so suci so ca brāhmaṇo* ti. So ariya-puggalo visesato khīṇāsavo, accanta-suddhiyā² so suci so brāhmaṇo cā ti. Kasmā pan' ettha saccaṇ dhammato visuṇ katvā gahitaṇ? Saccassa bahūpakārattā. Tathā hi, "saccaṇ h' eva sādutarāṇ"³ (Sn. 182): "sacce⁴ atthe ca dhamme ca, āhu, santo patiṭṭhitā" (Sn. 453): "sacce ṭhitā samaṇa-brāhmaṇā cā" ti (J. v, 491) ādinā anekesu sutta-padesu sacca-guṇā pakāsītā: sacca-vipariyāyassa ca, "ekaṇ dhammaṇ atitassa musāvādissa jantuno" (Dhp. 176): "abhūta-vādi nirayaṇ upetī" ti (Dhp. 306) ca ādinā pakāsītā ti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā .

10.

Dasame: *Bāhiyo* ti, tassa nāmaṇ. *Dārucīriyo*⁵ ti, dāru-maya-cīro. *Suppārake*⁶ ti, evaṇ nāmake paṭṭane vasati. Ko pan' āyaṇ Bāhiyo? Kathaṇ ca Dārucīriyo⁷ ahosi? Kathaṇ Suppārake paṭṭane paṭivasatī ti? Tatr' āyaṇ anupubbi⁸-kathā.

Ito kira kappa-satasahassa matthake Padumuttara-sammā⁹. sambuddha-kāle eko kula-putto Haṇsavatī-nagare Dasa-balassa dhamma-desanaṇ suṇanto Sathhāraṇ ekaṇ bhikkhuṇ khipp' ābhiññātaṇ¹⁰ etadagge ṭhapentaṇ disvā, "ulāro vat'

¹ C. omits vā.

² C. suddhi.

³ Sn. 182 has have for h' eva (see PJ. ii, 232 for quotations). A. (confusing the original, viz. sādutarāṇ rasānaṇ) reads sādhu-rasānaṇ.

⁴ So A, but C. saccena atthe dhamme ca.

⁵ A. cīriyo.

⁶ B. suppāduke; C₁₋₄ also. The story is told with variations at DhP. A. 209 (s.v. 101) and at AngA. 279 ff.

⁷ B. -Cīradharo.

⁸ C. -pubba-.

⁹ A. omits sammā.

¹⁰ C. -ñāṇaṇ. (See A. i, 24 for list of names.)

āyaṇ bhikkhu yo Satthārā evaṇ etadagge ṭhapīyati. Aho vat' āham pi anāgate evarūpassa Sammā-sambuddhassa-sāsane pabbajitvā Satthārā idise¹ ṭhāne etadagge ṭhapetabbo. Bhaveyyaṇ yath' āyaṇ bhikkhū" ti, taṇ ṭhānantaraṇ patthetvā tad-anurūpaṇ bodh' ādhikārika²-kammaṇ katvā, yāvajīvaṇ puññaṇ katvā, sagga-parāyano hutvā, deva-manussesu saṇsaraṇto Kaṣṣapa-dasa-balassa sāsane pabbajitvā, paripunṇa-sīlo samaṇa-dhammaṇ karonto 'va jīvita-kkhaṇaṇ patvā, devaloke nibbatti. So ekaṇ Buddhantaṇ devaloke vasitvā, imasmiṇ Buddhuppāde Bāhiya-raṭṭhe kula-gehe paṭisandhiṇ gaṇhi. Bāhiya-raṭṭhe jātattā Bāhiyo ti taṇ sañjāniṇsu. So vappatto ghara-vāse vasanto vāṇijj' atthāya bahunnaṇ³ bhaṇḍānaṇ nāvaṇ pūretvā, samuddaṇ pavisitvā, aparāparaṇ saṇcaranto⁴ satta-vāre Sindhu-yātrāya⁵ attano nagaṇaṇ upagañchi.

Aṭṭhame vāre pana "Suvanna-bhūmiṇ gamissāmī" ti āropita-bhaṇḍo nāvaṇ abhirūhi: nāvā mahā-samuddaṇ ajjhogahetvā icchita-desaṇ apatvā 'va samudda-majjhe vipannā⁶ mahājano maccha-kacchapa-bhatto⁷ ahosi. Bāhiyo pana ekaṇ nāvā-phalakaṇ gahetvā, taranto ūmi-vegena mandamandaṇ khippamāno sattame divase Suppāraka-paṭṭana-padesa-tīraṇ pāpuṇi. So vatthānaṇ bhassitvā⁸ samudde patitattā jāta-rūpen' eva samudda-tīre nipanno parissamaṇ vinodetvā, assāsamattaṇ labhitvā, utthāya lajjāya gumb' antaraṇ pavisitvā, acchādanaṇ aññaṇ kiñci⁹ apassanto akka¹⁰-nālāni chinditvā, vākehi paḷiveṭhetvā,¹¹ nivāsana-pārūpanaṇ katvā acchādesi. Keci pana dāru-phalakāni vijjhितvā, vākena āvunitvā, nivāsana-pārūpanaṇ¹² katvā, acchādesi ti vadanti.

¹ C. edise.

² A. adhikāraka; C. bodhi-kāraka.

³ C. sambahulānaṇ.

⁴ C. omits.

⁵ A. sindhu-yatra ca; C. siddattho va. *I take the reading to mean "ocean-faring life."*

⁶ A. pipannā; B. majjha-vipannā; C. pabhinnā.

⁷ C. bakkho.

⁸ C. alabhitvā.

⁹ A. ko pi ochādanaṇ.

¹⁰ B. agga-; cf. Vin. i, 306.

¹¹ A. vā tehi paḷiveṭhetvā; C. phalaṇ veṭhetvā. *But cf. Dhpa. 210, as above.*

¹² A. nivesanaṇ pārūpetvā nikatvā; C. pāpuraṇāni katvā. *Dhpa. as above.*

Evaṃ sabbadā¹ pi dārumaya-cīradhāritāya *Dārucīriyo* ti purima-vohārena *Bāhiyo* ti ca paññāyittha.

Taṃ ekaṃ kapālaṃ gahetvā vutta-niyāmena Suppāraka-ppaṭṭane piṇḍāya carantaṃ disvā, manussā cintesuṃ: “sace² loke arahanto nāma honti evaṃ vidhehi bhavitabbaṃ. Kin nu kho ayaṃ ayyo vatthaṃ diyamānaṃ gaṇheyya, udāhu appicchatāya na gaṇheyyā?” ti vīmaṃsantā nānā-disāhi vatthāni upanesuṃ. So cintesi: “sac’ āhaṃ iminā niyāmena nāgamissaṃ, na-y-ime evaṃ pasīdeyyuṃ. Yan nūn’ āhaṃ imāni paṭikkhipitvā iminā ’va nihārena vihareyyaṃ? Evaṃ me lābha-sakkāro uppajjissati” ti. So evaṃ cintetvā kohaṇṇie ṭhatvā vatthāni na paṭigaṇhi. Manussā, “aho appiccho vat’ āyaṃ ayyo” ti, bhiyoso-mattāya pasanna-mānasā mahantaṃ sakkāra-sammānaṃ kariṃsu. So pi bhatta-kiccaṃ katvā avidūra-ṭṭhāne ekaṃ devāyatanaṃ³ agamāsi. Mahājano tena saddhiṃ eva gantvā tan devāyatanaṃ paṭijaggitvā adāsi. So “ime mayhaṃ cīra-dhāraṇa-matte pasīditvā evaṃ-vidha-sakkāra-sammānaṃ karonti. Etesaṃ mayā ukkaṭṭha-vuttinā⁴ bhavituṃ vaṭṭati” ti, sallahuka-parikkhāro appiccho ’va hutvā vihāsi.⁵ Arahā ti pana tehi sambhāviyamāno⁶ arahā ti attānaṃ amaṇṇi. Upar’ ūpari⁷ c’ assa uppanna-sakkāro garukāro ca vaḍḍhi,⁸ lābhī ca ahosi ulārānaṃ paccayānaṃ.

Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena Bāhiyo Dārucīriyo Suppārake paṭivasati samudda-tire sakkato garukato* ti ādi. Tattha *sakkato* ti, sakkaccaṃ ādarena upaṭṭhāna-vasena sakkato. *Garukato* ti, guṇa-visesa-yutto⁹ ti adhippāyo, pāsāṇa-cohattaṃ¹⁰ viya garukaraṇa-vasena garukato. *Mānito* ti, manasā sambhāvana¹¹-vasena mānito. *Pūjito* ti, puppha-gandhādīhi pūjita-vasena pūjito. *Apacito* ti, abhippasanna-cittehi agga-dān’ āsan’ ābhiharaṇādi-vasena apacito. *Lābhī-cīvara*—pe—*parikkhārānaṃ* ti, paṇita-paṇitānaṃ¹² upar’

¹ So A, but C. pāpuraṇaṃ.

² C. sadevake . . . nāma atthi ce.

³ AngA. devakulaṃ (‘god’s house’).

⁴ A. vuttiya.

⁵ A. ahosi.

⁶ C. saddhayamāno.

⁷ A. uparimassa; C₁₋₄ uparupari ca.

⁸ C. -kāro abhivaddhi.

⁹ C. visesena vutto.

¹⁰ Cf. ThigA. 251.

¹¹ B. saccāpana; C. saddhāpana.

¹² C. omits first half of word.

ūpari upaniyamānānaṃ cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ labhana-vasena lābhī.

Aparo nayo: *sakkato* ti, sakkāra-ppatto. *Garukato* ti, garukāra-ppatto. *Māṇito* ti, bahu-māṇito, manasā piyāyito ca. *Pūjito* ti, catu-ppaccay' ābhipūjāya pūjito. *Apacito* ti, apacāyana-ppatto: yassa hi cattāro paccaye sakkatvā abhisāṅkate paṇite-paṇite denti, so *sakkato*. Yasmiṃ garu-bhāvaṃ paccupaṭṭhapetvā denti, so *garukato*. Yaṃ manasā piyāyanti bahu-maññanti ca, so *māṇito*. Yassa sabbam p' etaṃ pūjana-vasena karonti, so *pūjito*. Yassa abhivādāna-paccuṭṭhāna-añjalikammādi-vasena parama-nipaccākāraṃ karonti, so *apacito*. Bāhiyassa pana te sabbam p' etaṃ akāsuṃ. Tena vuttaṃ: “Bāhiyo Dārucīriyo Suppārake paṭivasati sakkato” ti ādi. Tattha ca cīvaraṃ so agaṇhanto pi, “ehi, bhante, imaṃ vatthaṃ paṭigaṇhāhi” ti upanāma-vasena cīvarassā pi lābhī ti vutto. *Rahogatassā* ti, rahasi-gatassa. *Paṭisallīnassā*¹ ti, ekī-bhūtassa. Bahūhi manussehi arahā ti vuccamānassa tassa idāni vuccamānākārena *cetaso parivītakko udapādī* ti, cittassa micchā-saṅkappo uppajji.²

Kathaṃ? *Ye³ kho keci loke arahanto vā arahatta-maggaṃ vā samāpannā, ahaṃ tesaṃ aññataro* ti. Tass' attho: “ye imasmiṃ satta-loke kilesādīnaṃ hatattā pūjā-sakkārādīnaṃ ca arahanto vā, tesaṃ vā kilesādīnaṃ hananena arahatta-maggaṃ samāpannā, tesaṃ ahaṃ eko” ti. *Purāṇa-sālohitā* ti, purimasmiṃ bhavē lohita-bandhu⁴-parisā ekato kata-samaṇadhammā devatā. Keci pana purāṇa-sālohitā ti purāṇa-kāle bhav' antare sālohitā mātubhūtā ekā devatā ti vadanti. Taṃ *Atṭha-kathāya* paṭikkhipitvā purimo yev' attho gahito.

Pubbe kira Kassapa-dasabalassa sāsane osakkamāne sāmānerādīnaṃ vippakāraṃ disvā satta bhikkhū saṃvega-ppattā, “yāva sāsanaṃ na antaradhāyati⁵ tāv' attano patiṭṭhaṃ karissāmā” ti suvaṇṇa-cetiyaṃ vanditvā araṇṇaṃ pavīṭṭhā ekaṃ pabbataṃ disvā, “jīvite sa-ālayā nivattantu, nirālayā imaṃ pabbataṃ abhiruhantū” ti vatvā, nisseṇiṃ bandhitvā, sabbe pi taṃ pabbataṃ abhiruyha,⁶ nisseṇiṃ pātetvā, samaṇa-

¹ St. omits raho . . . paṭisallīnassa, but W. inserts as here.

² Cf. DhA. 210. ³ A. ye ca; C. ye ce; St. ye nu. ⁴ C. baddha.

⁵ DhA. 210 reads antaradhānaṃ na hoti. ⁶ A. -ruhivā.

dhammaṇ kariṇsu. Tesu sangha-ttthero ekaratt' ātikkamen' eva arahattaṇ pāpuṇi. So Uttaro-kuruto piṇḍapātaṇ āharitvā¹ te bhikkhū "āvuso, ito piṇḍapātaṇ paribhuñjathā" ti āha. Te "tumhe, bhante, attano ānubhāvena evaṇ akattha. Mayam pi sace tumhe viya visesaṇ nibbattessāma sayam eva āharitvā bhuñjissāmā" ti bhuñjituṇ na icchiṇsu.

Tato dutiya-divase dutiya-ttthero anāgāmi-phalaṇ pāpuṇi. So pi tath' eva piṇḍapātaṇ ādāya, tattha gantvā, itare niman-tesī. Te pi tath' eva patikkhipiṇsu. Tesu arahatta-ppatto bhikkhu² parinibbāyi, anāgāmi Suddh' āvāsa-bhūmiyaṇ nibbatti. Itare pana pañca janā ghaṭantā³ vāyamantā pi visesaṇ nibbattetuṇ nāsakkiṇsu. Te asakkontā tatth' eva parisus-stitvā devaloke nibbattā ekaṇ Buddhantaraṇ devesu yeva saṇsaritvā, imasmiṇ Buddh' uppāde devalokato cavitvā, tattha tattha kula-gharesu nibbattiṇsu. Tesu hi eko Puk-kusāti rājā ahosi, eko Kumāra-kassapo, eko Dabbo Mallaputto, eko Sabhiyo paribbājako,⁴ eko Bāhiyo Dārucīriyo. Tattha yo so anāgāmi brahma-loke nibbatto. Taṇ sandhāya etaṇ vuttaṇ: *purāṇa-sālohitā devatā* ti: Deva-putto pi hi deva-dhītā viya devo eva devatā ti katvā devatā ti vuccati, "atha kho aññatarā devatā" ti ādisu viya. Idha pana brahma-devatā adhippetā.

Addasa hi so Brahmā⁵ tattha nibbatta-samanantaram eva attano brahma-sampattiṇ oloketvā, āgata-ṭṭhānaṇ āvajjen-tassa sattannaṇ janānaṇ pabbataṇ āruya-samaṇa-dhamma-karaṇaṇ. Tatth' ekassa parinibbuta-bhāvo anāgāmi-phalaṇ patvā attano ca tattha nibbatta-bhāvo upaṭṭhāsi. So "kathaṇ nu kho itare pañca janā" ti āvajjento, kāmāvacara-devaloke tesāṇ nibbatta-bhāvaṇ ñatvā, aparabhāge kālānu-kālaṇ "kin nu kho karonti" ti tesāṇ pavattiṇ oloketi yeva. Imasmiṇ pana kāle "Kathaṇ nu kho" ti āvajjento Bāhiyaṇ Suppāraka-paṭṭanaṇ upanissāya dārucīra-dhāriṇ kohaññena jīvitaṇ kappentaṇ disvā, "ayaṇ mayā saddhiṇ pubbe nisse-ṇiṇ bandhitvā, pabbataṇ abhirūhitvā, samaṇa-dhammaṇ karonto atisallekha-vuttiyā jīvite anapekkho arahatā pi

¹ A, C. ānetvā.² A, C. omī; cf. PJ. ii, 420 for the whole passage.³ C. ghaṭentā.⁴ Cf. PJ. ii, 420-1.⁵ B, C₁₋₄ brahmaṇā.

ābhatan pindapātaṇ aparibhuñjitvā, idāni sambhāvan' adhip-
pāyo anarahā 'va arahattan paṭijānitvā vicarati lābha-
sakkāra-silokaṇ nikāmayamāno Dasabalassa nibbatta-bhāvaṇ
na jānāti. Handa naṇ saṇvejetvā Buddh' uppādaṇ jānā-
pessāmī" ti. Tāva-d-eva Brahma-lokato otaritvā ratti-
bhāge Suppāraka-paṭṭane Dārucīrakassa sammukhe pātura-
hosi. Bāhiyo attano vasana-ṭṭhāne ulāraṇ obhāsaṇ disvā,
"kin nu kho etan?" ti bāhi nikkhamitvā, olokeno ākāse
ṭṭhitaṇ mahā-brahmāṇaṇ disvā, añjaliṇ paggayha, "ke
tumhe?" ti puechi. Ath' assa so Brahmā, "ahaṇ te porā-
ṇaka-sahāyo. Tadā anāgāmi-phalaṇ patvā Brahma-loke nib-
batto. 'Tvaṇ pana kiñci viśesaṇ nibbattetuṇ asakkonto tadā¹
puthujjana-kālakiriyaṇ katvā, saṇsaranto idāni tittiya²-
vesa-dhārī anarahā 'va samāno "arah' amhī" ti³ imaṇ laddhiṇ
gahetvā vicarasī⁴ ti ñatvā āgato? N' eva kho tvaṇ, Bāhiya,
arahā. Paṭinissajjetha⁵ pāpakaṇ diṭṭhigataṇ. Māno te⁶ aho-
si dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya. Sammā-sambuddho loke
upanno. So hi Bhagavā arahā. Gaccha naṇ payirupāsassū" ti āha.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bāhiyassa Dārucīriyassa purāṇa-
sālohitā devatā* ti ādi. Tattha *anukampakā* ti, anuggaha-sīlā
karuṇādhikā. *Attha-kāmā*⁷ ti, hita-kāmā, mettādhikā. Puri-
ma-padena c' ettha Bāhiyassa dukkh' āpanayana-kāmetaṇ
tassa devatāya dasseti: pacchimena hit' ūpasanḥāraṇ. *Cetasā*
ti, attano cittaena. Ceto-sisena c' ettha ceto. Bāhiyassa⁸
ceto-pariya-ñāṇaṇ gahitaṇ ti veditabbaṇ. *Ceto-parivitaḥkkaṇ*
ti, tassa citta-ppavattiṇ.⁹ *Aññāyā* ti, jānitvā. *Ten' upa-
saṅkamī* ti, seyyathā pi nāma balavā puriso sammiñjitaṇ vā
bāhaṇ pasāreyya, pasāritaṇ vā bāhaṇ sammiñjeyya, evam
eva Brahma-lokā¹⁰ antarahito Bāhiyassa purato pātubhāvana-
vasena upasaṅkami. *Etad avocā* ti, *ye kho keci loke arahanto
vā* ti ādi, pavatta-micchā-parivitaḥkkaṇ Bāhiyaṇ sa-bhaṇḍa-
coraṇ gaṇhanto viya, n' eva kho tvaṇ, Bāhiya, arahā ti ādikaṇ

¹ So A, B, but C. tattha.

² A. itthiya.

³ So A, Dhpa. 212, but C. arahā ti.

⁴ A. viharasi.

⁵ C. jetu.

⁶ A. mano te; C. mā te.

⁷ A. atta.

⁸ C. Brahmaṇo pana; A. omits.

⁹ B, C. -ppavattaṇ.

¹⁰ C. loke.

etaṇ idāni vuccamānaṇ vacanaṇ¹ Brahmā avoca. *Arahā*² ti, etena tadā Bāhiyassa asekkha-bhāvaṇ paṭikkhipati. *Na pi arahatta-maggaṇ vā samāpanno* ti, etena sekkha-bhāvaṇ, ubhayena³ pi 'ssa anariya-bhāvam eva dīpeti. *Sā pi te paṭipadā n' atthi yāya tvaṇ arahā vā assa*⁴ *arahatta-maggaṇ vā samāpanno* ti, iminā pan' assa kalyāṇa-puthujjana-bhāvam pi paṭikkhipati.

Tattha *paṭipadā* ti, sīla-visuddhi-ādayo cha-visuddhiyo. Paṭipajjati etasmiṇ ariya-magge⁵ ti, paṭipadā. *Assā*⁶ ti, bhaveyyāsi. Ayañ c' assa arahatta-maggaṇ vā samāpanno ti kira.⁷ Kiṇ nissāya uppanno ti? Appicchatāya santuṭṭhitāya sallekhatāya ca digharattaṇ katādhikārattā, tad-anga-ppahāna-vasena kilesānaṇ vihatattā adhimāno⁸ uppanno ti keci vadanti. Apare pan' āhū Bāhiyo paṭhamādi-jjhāna-catukka-lābhī,⁹ tasmā 'ssa vikkhambana-ppahānena¹⁰ kilesānaṇ asamudācārato arahatt' ādhimāno¹¹ uppajji ti. Tad-ubhayam pi tesāṇ matimattam¹² eva. Sambhāvan' āhippāyo lābhassakkāra-silokaṇ nikāmayamāno ti ca *Atthakathāyaṇ* āgatattā: tasmā vutta-nayen' ev' ettha attho veditabbo.

Atha Bāhiyo ākāse ṭhatvā kathentaṇ mahā-brahmāṇaṇ oloketvā cintesi: "aho bhāriyaṇ vata¹³ kammaṇ, yadā ahaṇ 'arahā' ti¹⁴ cintesiṇ, ayañ ca 'arahatta-gāminī-paṭipadā' pi te n'¹⁵ atthi' ti vadati. Atthi nu kho loka keci arahā" ti. Atha naṇ pucchi. Tena vuttaṇ: *atha ke carahi sadevake*¹⁶ *loke arahanto vā arahatta-maggaṇ vā samāpannā* ti. Tattha *athā* ti pucch' ārambhe¹⁷ nipāto. *Ke carahi* ti, ke etarahi.¹⁸

¹ C. *omits*.

² A. *inserts* n' eva kho tvaṇ Bāhiya; C. na kho.

³ A. upayena.

⁴ *So text*; W. assasi (*so* AngA.).

⁵ C. etāya-magge; A. etāya-maggā.

⁶ A. *omits* assa above, and reads here assasi ti.

⁷ A. arahattādhimāno kiṇ.

⁸ A. citattā arahattādhimāno.

⁹ A. paṭhamajjhāna chagūṇa-kalāhi.

¹⁰ C. *omits* -ppahānena.

¹¹ A. ādi-māno.

¹² A. -maggam.

¹³ A. vatta.

¹⁴ C. yam ahaṇ anarahā ti.

¹⁵ A. na tena n' atthi.

¹⁶ St. *text* atha kho ke; A. atha kho; C. devate loka.

¹⁷ C₁₋₄ pacch'.

¹⁸ DhPA. 213, atthi kho etarahi; A. kutarahi; B, C. kena re ti.

Loke ti, okāsa-loke. Ayaṇ h' ettha adhippāyo: bhājana-loka-bhūte sakala-jambu-dīpatale asukasmiṇ ṭhāne arahanto vā arahatta-maggaṇ vā samāpannā etarahi viharanti, yattha¹ mayaṇ te upasankamitvā tesañ ovāde ṭhatvā vaṭṭa-dukkhato muñcissāmi ti. *Uttaresu* ti, Suppāraka-paṭṭanato pubbuttara-disā-bhāgaṇ² sandhāya vuttaṇ.

*Arahan*³ ti, ārakattā arahaṇ: ārakā hi so sabba-kilesehi, suvidūra-vidūre ṭhito maggena savāsanānaṇ kilesānaṇ vid-dhaṇsitattā ti. Arīnaṇ vā hatattā arahaṇ. Bhagavatā hi kiles' ārayo anavasesato ariya-maggena hatā samucchinā ti, arānaṇ vā hatattā arahaṇ. Yaṇ c' avijjā-bhava-taṇhā-maya-nābhi puññādi-abhisaṅkhār' āraṇ jarā-maraṇa-nemi āsava-samudaya-mayena akkhena vijjhivā ti-bhava-rathe samāyojitaṇ anādikāla-ppavattaṇ saṅsāra-cakkaṇ. Tassa nena⁴ Bodhi-maṇḍe viriya-pādehi sīla-paṭhaviyaṇ patitṭhāya saddhā-hatthena kamma-kkhaya-kara-ñāṇa-pharasuṇ gahetvā sabbe pi arā hatā vihatā viddhaṇsitā ti, arānaṇ hatattā pi vā arahaṇ.⁵ Bhagavā hi sadevake-loke agga-dakkhīṇeyyattā ulāre cīvarādi-paccaye⁶ pūj' āvisesaṇ ca arahatī ti, arahaṇ. Rahā-bhāvato vā arahaṇ. Tathāgato hi sabbaso samucchinna-rāgādi-kilesattā pāpa-kilesassa⁷ pi asamभवतो pāpa-karaṇe rahā-bhāvato pi arahan ti vuccati.

Sammā sāmāṇ ca sabba-dhammānaṇ Buddhattā *Sammā sambuddho*.⁸ Bhagavā hi abhiññeyye⁹ dhamme abhiññeyyato, pariññeyye dhamme pariññeyyato, pahātabbe dhamme pahātabbato, sacchikātabbe dhamme sacchikātabbato, bhāvetabbe dhamme bhāvetabbato abhisambujjhi. Vuttaṇ h' etaṇ

Abhiññeyyaṇ abhiññātaṇ, bhāvetabbaṇ ca bhāvitaṇ,

Pahātabbaṇ pahīnam me: tasmā Buddho 'smi brāhmaṇa ti.

(Sn. 558; Thag. 828)

¹ C. tattha. ² A. paṭṭane-bhāgāya, omīte sandhāya.

³ Cf. VinA. 112-5; VM. 198; DA. 146; PJ. ii, 441; AngA. ad A. i, 180; MA. 52.

⁴ A, C. tassānena.

⁵ A. arahan ti vā arahaṇ; B, C₁₋₄ arahā tī ti ca.

⁶ C. ulāresu . . . paccayesu.

⁷ A. kilesahassā.

⁸ Cf. VM. 201.

⁹ A, C. -eyya throughout.

Api ca “kusale dhamme anavajja-sukha-vipākato, akusale dhamme sāvajja-dukkha-vipākato” ti ādinā sabbākāra-vasena ayam attho netabbo. Iti aviparītaṃ sayambhu-ñānena¹ sabbākārato sabba-dhammānaṃ abhisambuddhattā Sammā-sambuddho ti. Ayam ettha saṅkhepo: vitthāro pana *Visudhi-Magge* āgata-nayen’ eva veditabbo.

*Arahattāyā*² ti, agga-phala-paṭilābhāya. *Dhammaṃ deseti* ti, ādikalyāṇ’ ādiguṇa-visesa-yutta-sīlādi-paṭipadā-dhammaṃ, samatha-vipassanā dhammam eva vā vineyya’ ajjhāsay’ ānurūpaṃ upadisati katheti. *Sanvejito* ti, “dhī-r-atthu vata bho puthujjana-bhāvaṃ,³ yen’ āhaṃ anarahā ’va samāno arahā ti amaññiṃ, Sammā-sambuddhaṃ ca loke upapajjitvā dhammaṃ desentaṃ na jāniṃ. Dujjānaṃ kho paṇ’ idaṃ jivitaṃ, dujjānaṃ maraṇaṃ” ti saṃvega-jāto⁴ devatā-vacanena yathā vuttanākārena saṃvigga-mānaso ti attho. *Tāva-d-evā* ti, tasmiṃ yeva khaṇe. *Suppārakā pakkāmī* ti, Buddho ti nāma⁵ savaṇena, uppannāya Buddh’ ārammaṇāya pītiyā, saṃvega ca codiyamāna-hadayo Suppāraka-paṭṭanato yāva Sāvatti-udissa⁶ pakkanto. *Sabbattha ekaratti-parivāsenā* ti, sabbasmaṃ magge ekaratti-vāsen’ eva agamāsi. Suppāraka-paṭṭanato hi viśaṃ-yojana-sate hoti, taṃ c’ āyaṃ⁷ ettakaṃ addhānaṃ ekaratti-vāsenā agamāsi, yadā Suppārakato nikkhanto tad-ahe ’va Sāvattiṃ sampatto⁸ ti.

Katham paṇ’ āyaṃ evam agamāsi? Devat’ ānubhāvena: Buddh’ ānubhāvenā ti pi vadanti.⁹ Sabbattha ekaratti-parivāsenā ti pana vuttattā maggassa ca viśaṃ-yojana-satikkattā antara-magge gāma-nigama-rājadhānisu yattha yattha rattiyaṃ vasati, tattha tattha dutiyaṃ aruṇaṃ anuṭṭhāpetvā sabbattha ekaratti-vāsen’ eva Sāvattiṃ upasaṅkamī ti, ayam attho dīpito hoti. Na-y-idaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Sabbasmim¹⁰ pi viśaṃ-yojana-satike magge ekaratti-vāsenā ti, imassa atthassa adhippetattā ekaratti-mattaṃ so sakalasmiṃ tasmiṃ

¹ A. -abhaññānena.

² A. -bhāvassa; C. -bhāvavisa.

³ C. -vegā āpādito.

⁴ C. omits.

⁵ A. pavīṭṭho.

⁶ A. sabbatthaṃ sabbasmaṃ.

⁷ A. arahattatāya.

⁸ C. nāmam pi.

⁹ A. taṃ dūraṃ.

¹⁰ A. omits sentence.

magge vasitvā, pacchima-divase pubbaṇḥa-samaye Sāvatthiṇ anuppatto ti.

Bhagavā hi Bāhiyassa āgamanāṇ ṇatvā “na tāv’ assa paripākaṇ¹ gatāni, khaṇ’ antare pana paripākaṇ gamissantī” (DhpA. 213) ti tass’ indriyānaṇ paripākaṇ āgamayamāno mahā-bhikkhu-sangha-parivuto tasmiṇ khaṇe Sāvatthiṇ² piṇḍāya pāvisi. So Jetavanaṇ pavisitvā, bhutta-pātarāso kāy’ ālasiya-vimocan’ atthāya abbhokāse caṇkamante sambahule bhikkhū passitvā, “kahaṇ etarahi Bhagavā?” ti pucchi. Bhikkhū “Bhagavā Sāvatthiṇ piṇḍāya pavittho” ti vatvā taṇ pucchiṇsu, “tvaṇ pana kuto āgato?” ti. “Suppārakato āgato ’mhi” ti. “Dūrato ’si āgato³; nisīda tāva, pāde dhovitvā, telena⁴ makkhetvā, thokaṇ vissamāhi. Āgata-kāle Satthāraṇ dakkhissasi⁵” ti. “Ahaṇ, bhante, Satthu vā⁶ attano vā jīvitantarāyaṇ na jānāmi. Ekaratten’ ev’ amhi: katthaci pi ciraṇ aṭhatvā⁷ anisīditvā, viṣaṇ-yojana-satika-maggaṇ āgato. Satthāraṇ passitvā ’va vissamissāmī” ti vatvā, taramāna-rūpo Sāvatthiṇ pavisitvā, anopamāya buddha-siriyā virocamaṇaṇ Bhagavantaṇ passi.

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū abbhokāse caṇkamanti. Atha kho Bāhiyo Dārucīriyo yena te bhikkhū ten’ upasaṇkamā* ti ādi. Tattha kahaṇ⁸ ti, kattha. Nū ti, saṇsaye. Kho ti, pada-pūraṇe. Kasmiṇ nu kho padese ti attho. *Dassana-kām’⁹ amhā* ti, daṭṭhu-kāmā amha. Mayaṇ hi taṇ Bhagavantaṇ andho viya cakkhuṇ, badhiro viya sotaṇ, mūgo viya kalyāṇa-vākkaraṇaṇ,¹⁰ hattha-pāda-vikalo viya hattha-pāde, daliddo viya dāna¹¹-sampadaṇ, kantār’ addhānaṇ paṭipanno¹² viya khemanta-bhūmiṇ, rog’ ābhibhūto viya ārogyaṇ, mahā-samudde bhinna-nāvo viya mahā-kūlaṇ,

¹ C. pākaṇ.

² A. -iyaṇ.

³ DhpA. *inserts here* kadā nikkhanto ’si ti. Hīyo sāyaṇ nikkhanto ’mhi ti. C. dūrato pi . . .

⁴ C. omīts.

⁵ C. dakkhasi (? for dakkhisi).

⁶ C. omīts satthu vā, but see below, Ud. p. 7 (bottom).

⁷ A. katipaya-divasehi kattham pi paraṇ akatvā; B, C, katipaya divasesu; C. agrees with DhpA.

⁸ C. kvaṇ ti, kahaṇ.

⁹ A. -kāmā.

¹⁰ A. -karaṇaṇ.

¹¹ C. ratana.

¹² C₁₋₄ paṭibandho.

passituṇ upasaṅkamitūñ ca¹ icchāmā ti dasseti. *Taramāna-rūpo* ti, taramān' ākāro pāmojja-vasaṇ-gato² vā. *Pāsādikan* ti, battiṇsa mahā-purisa-lakkhaṇ' āsiti-anubyañjana-byāma-ppabhā-ketumāl' ālaṅkatāya samanta-pāsādikāya attano siri³-sobhā-sampattiyā rūpa-kāya-dassana-byāvaṭassa janassa sabba-bhāgato ca pasād' āvaṇaṇ. *Pasādaniyan*⁴ ti, Dasa-bala-catuvesāraja-cha-asādhāraṇa-ñāṇa-aṭṭharasa-āveṇika⁵. buddha-dhamma-ppabhuti aparimāṇa-guṇa-gaṇa⁶-samannā-gatāya dhamma-kāya-sampattiyā parikkhaka-janassa pasā-daniyaṇ pasīditabba-yuttaṇ pasād' āraṇaṇ vā. *Santindriyan* ti, cakkhādi pañc' indrilola-bhāvāpagamanena⁷ vūpasanta-pañcindriyaṇ. *Santamānasān* ti, chaṭṭhassa man' indriyassa nibbisevana-bhāv' ūpagamena vūpasanta-mānasāṇ. *Uttama-damatha*⁸-*samātham-anuppattan* ti, lokuttara-paññā-vimutti-cetovimutti-saṅkhātāṇ uttamaṇ damathañ ca samathañ ca anuppattvā adhigantvā ṭhitaṇ. *Dantan* ti, superisuddha-kāya-samācāratāya c' eva hattha-pāda-kukucc' ābhāvato tādi-bhāv' āvahanato⁹ ca kāyena dantaṇ. *Guttan* ti, superisuddha-vacī-samācāratāya c' eva niraṭṭhaka-vāc' ābhāvato davā ravā vā abhāvato¹⁰ vācāya guttaṇ. *Yatindriyan*¹¹ ti, superisuddha-mano samācāratāya ariyiddhi¹²-yogena abyāvata¹³-saṅkhār' upekkhā-bhāvato ca manindriya-vasena yatindriyaṇ. *Nāgan*¹⁴ ti, chandādi-vasena agamanato nānā-rāgādi kilesānaṇ pun' ānāgamanato apaccāgamanato kassaci pi āgussa sabbathā pi akaraṇato puna-bhavassa ca agamanato pi imehi kāraṇehi nāgan ti.

Ettha ca *pāsādikan* ti, iminā rūpa-kāyena Bhagavato

¹ A. passit' upasaṅkamitvā.

² A. pasaliya-sangaho; C. pāsanga vasangato.

³ C. sarīra-.

⁴ So A, C, W, but St. (as at A. ii, 38) dassaniyaṇ.

⁵ A. -āveṇiya.

⁶ C. -guṇa.

⁷ A. lolata-vigamena.

⁸ W. -sam- dam-, but the order is correct acc. to D. iii, 54. A. omits -samatha.

⁹ Cf. VM. 5; A. tādivādi-abhāvato; C_{1,2}, vādivbhāvato; C. tādivbhāvato.

¹⁰ A. davā abhāvato; C. davāravābhāvato.

¹¹ St. sant-; A. sat-.

¹² A. adhiṭṭhi-; B, C_{1,4} ariyaddhi (cf. VM. 381-2).

¹³ A, B, C_{1,4} abyāvata; C. abyāvatta.

¹⁴ Cf. Nidd. ii, 237; PJ. ii, 103 (n' āgo), 547.

pamāṇa-bhūtataṇ¹ dīpeti. *Pasādanīyaṇ* ti, iminā dhamma-kāyena. *Santindriyaṇ* ti ādina sesehi pamāṇa-bhūtataṇ dīpeti. Tena catu-ppamāṇike loka-sannivāse anavasesato sattānaṇ² Bhagavato pamāṇa-bhāvo pakāsito ti veditabbo. Evambhūtaṇ Bhagavantaṇ antara-vīthiyaṇ gacchantaṇ disvā, “cirassaṇ vata me Sammā-sambuddho diṭṭho³” ti, haṭṭha-tuṭṭho pañca-vanṇāya pītiyā nirantaraṇ phuṭa-sarīro pīti-vippharita⁴ niccala-locano diṭṭha-tṭhānato paṭṭhāya onata-sarīro Bhagavato sarīra-ppabhāvena majjhaṇ ajjhogahetvā, tattha nimujjanto Bhagavato samīpaṇ upasaṅkamitvā, pañca-paṭiṭṭhi-tena vanditvā, Bhagavato pāde sambāhanto cumbanto,⁵ “desetu me, bhante, Bhagavā dhamman” ti āha. Tena vuttaṇ: *Bhagavato pāde sirasā nipatitvā⁶ Bhagavantaṇ etad avoca: desetu me bhante Bhagavā dhammaṇ, desetu Sugato dhammaṇ, yaṇ mam’ assa dīgha-rattaṇ hitāya sukhāyā* ti.

Tattha *Sugato* ti:—Sobhaṇa-gamanattā sundaraṇ ṭhānaṇ gatattā sammāgatattā sammā ca gadattā,⁷ *Sugato*. Gamanan pi hi gatan ti vuccati, tañ ca Bhagavato sobhaṇaṇ parisuddham-anaṇvajaṇ. Kim pana tan ti. Ariya-maggo. Tena hi esa gamanena⁸ khema-disaṇ asajjamāno gato ti sobhaṇa gamanattā, *Sugato*. Sundarañ c’ esa ṭhānaṇ gato amataṇ nibbānaṇ ti sundaraṇ ṭhānaṇ gatattā pi *Sugato*. Sammā ca gato⁹ tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchan-to.¹⁰ Vuttaṇ h’ etaṇ: “sotāpatti-maggena ye kilesā pahīnā, te kilese na pun’ eti na paccāgacchatī ti *Sugato*—pe—arahaṭṭha-maggena ye kilesā pahīnā, te kilese—pe—na paccāgacchatī” ti *Sugato* (M. i, 341; A. ii, 205).

Athavā sammā gatattā ti, *Sugato*. Tīsu pi avatthāsu sammā paṭipattiyaṇ ca gatattā supaṭipannattā ti attho.

Dīpaṅkara-pāda-mūlato hi paṭṭhāya yāva Mahābodhi-

¹ A. bhūtattaṇ.

² A. omits.

³ DhA. 214 *inserts* Gotama-.

⁴ A. vipphārika; B. vipphārikaṇ.

⁵ A. pariyuñjanto.

⁶ A. padesu-nipatetvā.

⁷ VinA. 116; VM. 203; PJ. 1 (KhA.) 183; C. omits sammāgat . . . gadattā.

⁸ So A, VM.; C. has tenesu sobhana-gamanena.

⁹ C. omits sammā ca gato.

¹⁰ C. -ti vuttaṇ hoti.

maṇḍā tāva samatiṇṣa-pāramī-pūritāya sammā paṭipattiyaṃ
 ñāt' attha-cariyāya lok' attha-cariyāya Buddh' attha-cari-
 yāya koṭiṇ paṇiṭṭvā sabba-lokassa hita-sukham eva pari-
 brūhanto sassataṇ uchedaṇ kāma-sukhaṇ atta-kilamathan ti
 ime ante anupagacchantiyā anuttarāya bojjhanga-bhāvanā-
 saṅkhātāya majjhimāya paṭipadāya ariya-sacchesu, tato paraṇ
 samadhigata-dhammādhipaṭeyyāya sabba-sattesu avisayāya
 sammā-paṭipattiyaṃ 'va gato paṭipanno ti evam pi sammā-
 gatattā, Sugato. Sammā c' esa gadati yutta-tṭhāne yuttam
 eva vācaṇ bhāsati ti, Sugato. Vuttam pi c' etaṇ: "kāla-vādi
 bhūta-vādi attha-vādi dhamma-vādi¹ vinaya-vādi nidhāna-
 vatiṇ vācaṇ bhāsita kālana sāpadesaṇ pariyaṇta-vatiṇ attha-
 saṇhitan" ti (D. iii, 175; A. ii, 22, etc.). Aparam pi vuttaṇ:
 "yā sā vācā abhūtā ataccā anattha-saṇhitā, yā ca paresaṇ
 appiya amanāpā na Tathāgato taṇ vācaṇ bhāsati"² ti (cf.
 D. iii, 134; M. i, 395) ādi, evaṇ sammā gadattā ti pi Sugato.

Yaṇ mam' assa dīgharattaṇ hitāya sukhāya ti: yaṇ mama assa
 upari pana³ cira-kālaṇ mama jhāna-vimokkhādi-hitāya tad-
 adhigantabba-sukhāyaṇ ca siyā. Akālo kho tāva Bāhiya ti,
 dhamma-desanāya na tāva kālo ti attho. Kim pana Bhaga-
 vato satta-hita-paṭipattiyaṃ akālo pi nāma atthi? Yato
 Bhagavā kāla-vādi ti vuccati,⁴ kālo ti c' ettha veneyyānaṇ
 indriya-paripāka-kālo adhippeto. Yasmā pana tadā Bāhiyassa
 attano indriyānaṇ paripakk' āparipakka-bhāvo dubbhiññeyyo,
 tasmā Bhagavā taṇ avatvā attano antara-vīthiyaṇ ṭhita-
 bhāvam assa kāraṇaṇ apadisanto antaragharāṇ pavittḥ' amhā
 ti āha. Dujjānaṇ ti, dubbhiññeyyaṇ. Jīvit' antarāyānaṇ ti,
 jīvitassa antarāya-kara-dhammānaṇ vattanaṇ avattanaṇ vā⁵
 ti vattukāmo sambhama-vasena jīvit' antarāyānaṇ ti āha.
 Tathā hi aneka-paccaya-paṭibaddha-vutti-jīvitaṇ anekarūpā
 ca bādhak' antarāyā. Vuttaṇ hi:

Ajj' eva kiccaṇ ātappaṇ⁶: ko jaññā maraṇaṇ suve?

Na hi no sangaraṇ tena mahā-senena maccunā ti.

(M. iii, 187; DhA. 430)

¹ C. omits attha-v. dhamma-v.

² VinA. 117 quotes as 'Sādhaka-suttaṇ.'

³ C. sanaṇ.

⁴ C. vuccate.

⁵ C₁₋₄ anavatvā.

⁶ A. kātappaṇ; C. kātabbaṇ; M, DhA. ātappaṇ.

Kasmā pan' āyaṇ jīvit' antarāyam eva tāva purakkharoti¹ ? Nimitt' aññānāya aditth' akosallena² cā ti. Keci apare³ devatāya santike jīvit' antarāyassa sutattā⁴ ti vadanti. Antima-bhāvikattā pana upanissaya⁵-sampattiya codiyamāno evam āha. Na hi tesāṇ appatta-arahattānaṇ jīvita-kkhayo hoti. Kim pana kāraṇā Bhagavā tassa dhammaṇ desetukāmo 'va dvikkhattuṇ paṭikkhipi ? Evaṇ kir' assa ahosi: "imassa maṇ diṭṭha-kālato paṭṭhāya sakala-sarīraṇ pītiyā nirantaṇ phuṭaṇ atibalavā pīti-vego. Dhammaṇ sutvā pi na tāva sakkhissati paṭivijjhitaṇ. Yāva pana majjhatt' upekkhā saṇṭhāti, tāva tiṭṭhatu. Viṣaṇ-yojana-sataṇ maggaṇ āgatattā daratho pi' ssa kāye balavā. So pi tāva paṭippas-sambhatū " ti. Tasmā dvikkhattuṇ paṭikkhipi. Keci pana dhamma-savaṇe ādara-janaṇ' atthaṇ Bhagavā evam akāsi ti vadanti. Tatiya-vāraṇ yācito pana majjhatt' upekkhaṇ daratha-paṭippassaddhiṇ paccupaṭṭhitaṇ c' assa jīvit' antarāyaṇ disvā, "idāni dhamma-desanāya kālo " ti cintetvā, *tasmā ti ha te ti*⁶ ādinā dhamma-desanaṇ ārabhi. Tattha *tasmā* ti yasmā vā ussuka-jāto hutvā ativiya maṇ yācasi, yasmā vā jīvit' antarāyānaṇ-dujjānanaṇ vadasi indriyāni ca te paripākaṇ gatāni, tasmā. *Ti hā* ti, nipāta-mattaṇ. *Te* ti, tayā. *Evaṇ* ti, idāni vattabb' ākāraṇ vadati. *Sikkhitabban* ti, adhi-sīla-sikkhādīnaṇ tissannam pi sikkhānaṇ vasena sikkhanaṇ kātabban ti. Yathā pana sikkhitabbaṇ taṇ dassento,⁷ *diṭṭhe diṭṭha-mattaṇ bhavissati* ti ādim āha.

Tattha *diṭṭhe diṭṭha-mattam* ti, rūpāyatane cakkhu-viññānena diṭṭha-mattaṇ. Yathā hi vā cakkhu-viññānaṇ rūpe⁸ rūpa-mattam eva passati va niccādi-sabhāvaṇ, evaṇ 'cakkhu-dvārika-viññānena hi me etad atthaṇ⁹ diṭṭha-mattam eva bhavissati' ti sikkhitabban ti attho. Athavā, diṭṭhe diṭṭhaṇ

¹ A. purakkharoti; C. purekaroti.

² A. aññātāya adhiṭṭhakopa-sallatā vā; C. aññutāya anitthakosallena cā ti; C₁₋₄ aditthako.

³ C. aparadev-.

⁴ A. subhattā.

⁵ A. upanissāya-.

⁶ A. inserts te.

⁷ C. omits the sentence.

⁸ C. yathā-cakkhu, omits rupe; cf. S. iv, 73 ff.

⁹ C. omits etad atthaṇ.

nāma cakkhu-viññāṇena rūpa-vijānanan ti attho. *Mattan* ti, pamāṇaṇ. Diṭṭhā-mattā etassā ti diṭṭha-mattaṇ. Cakkhu-viññāṇa-mattam eva cittaṇ bhavissatī ti attho. Idan vuttaṇ hoti:—“Yathā āpātha-gate rūpe cakkhu-viññāṇaṇ na rajjati,¹ na dussati, na muyhati, evaṇ rāgādi-virahena cakkhu-viññāṇa-mattam eva javanaṇ bhavissati, cakkhu-viññāṇa-pamāṇen' eva javanaṇ ṭhapessāmī”² ti. Athavā, diṭṭhaṇ nāma tath' eva uppannaṇ sampatiṇchana-santiraṇa-voṭṭhapana-saṅkhātaṇ citta-ttayaṇ, yathā³ taṇ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṇ āpātha-gate rūpe ten' eva sampatiṇchanādi-pamāṇena javanaṇ uppādessāmī,⁴ n' āhaṇ taṇ pamāṇaṇ atikkamitvā rajjanādi-vasena uppajjituṇ dassāmī ti, evam ettha attho daṭṭhabbo. Es' eva nayo suta-mute. *Mutan* ti ca tad-ārammaṇa-viññāṇehi saddhiṇ gandha-rasa-phoṭṭhabb' āyatanaṇ veditabbaṇ.

Viññāte viññāta-mattan ti, ettha pana viññātaṇ nāma mano-dvār' āvajjanaena viññāt' ārammaṇaṇ, tasmā viññāte viññāta-mattan ti āvajjana-pamāṇena⁵ yathāvajjanaṇ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṇ rajjanādi-vasena ca uppajjituṇ adatvā⁶ āvajjana-pamāṇen' eva cittaṇ ṭhapessāmī ti, ayam ev' ettha attho.

Evaṇ hi te Bāhiya sikkhitabban ti, evaṇ imāya paṭipadāya tayā, Bāhiya, tissannaṇ sikkhānaṇ anuvattana-vasena sikkhitabbaṇ. Iti Bhagavā Bāhiyassa citta-rucitāya⁷ chahi viññāṇa-kāyehi saddhiṇ ārammaṇa-bheda-bhinnaṇ⁸ vipassanāya visayaṇ diṭṭhādihi catuhi koṭṭhāsehi vibhajitvā, tattha pariññāsu tīraṇa-pariññaṇ dasseti. Kathaṇ? Ettha hi rūpāyatanaṇ passitabb' atthena diṭṭhaṇ nāma. Cakkhu-viññāṇena pana saddhiṇtaṇ dvāra-viññāṇehi dassan' atthena, tadubhayam pi yathā paccayaṇ sampattamānaṇ dhamma-mattam eva na ettha koci kattā vā kāretā vā, yato taṇ hutvā abhāv' atthena aniccaṇ, udayabbaya-paṭipīlan' atthena dukkhaṇ, avasa

¹ C. rañjati.

² Cf. similar passages at Vin. i, 184; M. i, 190; A. iii, 377; S. iv, 160, explained at VM. 21; MA. 75, 262; DA. 194.

³ So A, C, but C. yasmā.

⁴ A, B, C, upadissāmī.

⁵ So A, but B. āvajjana-mānena; C. āvajjanaena.

⁶ A. appatvā.

⁷ A. saṅkhittarūpi.

⁸ B. bhedena.

vattan' atthena anattan ti. Kuto tattha paṇḍitassa rajjanā-dīnaṃ okāso ti, ayaṃ h' ettha adhippāyo. Sutādisu pi idāni nāta-tīraṇa-pariññāsu paṭiṭṭhitassa uparibhāgena¹ pahāṇa-pariññāṃ dassetuṃ, yato kho te Bāhiyā ti ādi āradḍhaṃ. Tattha yato ti, yadā yasmā vā. Te ti, tava. Tato ti, tadā tasmā vā. Tena² ti, tena diṭṭhādi-paṭibaddhena vā rāgādīnā vā. Idaṃ vuttaṃ hoti:—"Bāhiya, tava yasmiṃ kāle yena vā kāraṇena diṭṭhādisu mayā vuttavidhiṃ paṭipajjantassa aviparīta-sabbhāv' āvabodhena diṭṭhādi-mattaṃ bhavissati, tasmiṃ kāle ten' eva kāraṇena diṭṭhādi-paṭibaddhena rāgādīnaṃ pahāṇaṃ bhavissati, ratto vā duṭṭho vā mūlho vā na bhavissasi.³ Pahīna-rāgādi katattā tena vā diṭṭhādīnā saha paṭibaddho na bhavissasi.³

Tato tvaṃ Bāhiya na tatthā ti, yadā yasmā vā tvaṃ pana rāgena ratto, dosena vā duṭṭho, mohena vā mūlho na bhavissasi, tadā tasmā vā tvaṃ tattha diṭṭhādi ke na bhavissasi: tasmiṃ diṭṭhe vā suta-muta-viññāte vā "etaṃ mama, eso 'ham asmi, eso me attā" ti, taṇhā-māna-diṭṭhihi allīno paṭiṭṭhito na bhavissasi. Ettāvataṃ pahāṇa-pariññāṃ matthakaṃ pāpetvā khīṇāsava-bhūmi dassitā" ti.

Tato tvaṃ Bāhiya nev' idha na huraṃ na ubhayam-antarenā ti, yadā tvaṃ, Bāhiya, tena rāgādīnā tattha diṭṭhādisu paṭibaddho na bhavissasi, tadā tvaṃ n' eva idha-loke na para-loke na ubhayatthā 'si.⁴ Es' ev' anto dukkhassā ti, kilesa-dukkhassa ca vaṭṭa-dukkhassa ca ayam eva hi anto,⁵ ayaṃ pariccheda-parivaṭṭuma-bhavo ti: ayam evā hi ti ettha⁶ attho. Ye pana ubhayam antarenā ti padaṃ gaḥetvā antarā-bhavaṃ⁷ nāma icchanti, tesāṃ taṃ micchā. Antarā-bhavassa hi bhāvo Abhidhamme paṭikkhitto yeva. Antarā ti vacanam pana vikapp' antara-dīpanaṃ. Tasmā ayam ettha attho:—"neva idha na huraṃ aparō vikappo na ubhayaṃ ti. Athavā anantara-desanā⁸ ti vacanaṃ pana vikapp' antara-dīpanaṃ. Tassa attho:—"n' eva idha na huraṃ, ubhayam-antare pana

¹ The readings of A, B, are unintelligible here. I follow C. A. reads upari-sahavilena; B. sapāmapālena; C₁₋₄ sahalena.

² St. omits.

⁴ C. atthā pi; C₁₋₄ atthā hoti pi.

⁶ A. bhavo ti ayam evā ti hi ettha attho.

⁸ A. antarenā ti padaṃ pana; C₁₋₄ antara.

³ C. bhavissati.

⁵ A. attho.

⁷ A. -bhavanaṃ.

na aññathā naṇ atthī” ti. Ye hi pi ca “antarā-parinibbāyī sambhavesī”¹ ti ca imesaṇ sutta-padānaṇ atthaṇ ayoniso gahetvā, “atthi yeva antarā-bhavo” ti vadanti, te hi pi “yasmā avihādīsu tattha tattha āyu-veṃajjhaṇ anatikkamītvā antarā agga-maggādhigamena anavaśesa-kilesa-parinibbānena parinibbāyati” ti vadanti: antarā-parinibbāyī na antarā-bhava-bhūto ti purimassa sutta-padassa attho. Pacchimassa ca:—“Ye bhūtā eva na bhavissanti, te khīṇāsavā purima-pade bhūtā” ti vuttā: tabbidhuratāya² “sambhavam esanti” ti sambhavesino: appahina-bhava-saṃyojanattā sekhā puthujjanā ca. Catusu vā yonisū aṇḍaja-jalābujā sattā, yāva aṇḍakosaṇ vatthi-kosaṇ ca na bhindanti, tāva sambhavesino³ nāma. Aṇḍakosato vatthi-kosato ca bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃseda-jā opapātikā ca paṭhama-citta-kkhaṇe sambhavesino nāma. Duttiya-citta-kkhanato paṭṭhāya bhūtā nāma: yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṇ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino, tato paraṇ bhūtā ti attho.

Tasmā n’ atthī ti paṭikhippitabbaṇ.⁴ Sati hi ujuke pālī-anugate atthe kiṇ anudhārita⁵-sāmatthiyena antarā-bhavana parikappitena payojanan ti? Ye pana “santāna-vasena vattamānānaṇ dhammānaṇ avicchedena des’ antaresu pātubhāvo diṭṭho, yathā na vīhi ādī⁶ aviññāṇaka-santāne eva sa⁷-viññāṇaka-santāne pi avicchedena des’ antaresu pātubhāvena bhavitabbaṇ, ayaṇ ca nayo sa⁸-antarā-bhave yujjati, na aññatthā” ti vadanti yuttiṇ vadanti. Tena hi iddhimato ceto-vasippattassa citt’ ānugatikaṇ kāyaṇ adhiṭṭhahantassa khaṇena brahma-lokato idh’ ūpasankamanena, ito vā brahma-loka-gamane yutti-vattabbā, yadi sabbatth’ eva avicchinna-dese dhammānaṇ pavatti icchitā.⁹ Yadā pi siyā iddhimantānaṇ iddhi-visayo acinteyyo ti taṇ idhā pi samānaṇ kamma-

¹ Cf. D. iii, 237; S. v, 70, 201, etc.; KhpA. 247; MA. 207.

² (*Tad-vidhura*) A. tabbhi-; B, C_{1,4} tabbiruddhatāya. The quotation following is from KhpA. 247 and MA. 207, with slight differences, being the Comy. on Sn. 146-7 (ye keci pāṇabhūtā . . . vā sambhavesī vā).

³ C. bhavesī.

⁴ C. -tabbā.

⁵ A. anuddāritta; C_{1,2} anibbārika-sāmatthiyena; C. aniddhārita.

⁶ C. tathātrā pi ādī (?) viññā-.

⁷ C. santāne pi taṇ samīpe viññā-.

⁸ C. sati.

⁹ A. vicchinna desadhammānaṇ pavattinā.

āsavā ti laddha-nāmehi kāma-rāgādīhi. *Vimuccī* ti, samuccheda-vimuttiyā paṭipassaddhi-vimuttiyā ca vimucci, nissaji. So hi Satthu dhammaṇ sunanto, evaṇ sīlāni sodhetvā, yathaladdhaṇ citta-samādhiṇ nissāya vipassanaṇ paṭṭhapetvā, khipp' ābhiñño¹ tāva-d-eva sabbāsava khepetvā, saha paṭi-sambhidāhi arahattaṇ pāpuṇi.²

So sansāra-sotaṇ chinditvā, kata-vaṭṭa-pariyanto antima-deha-dharo hutvā, ekūna-vīsatiyā paccavekkhanāya³ pavattāya dhammatāya codiyamāno, Bhagavantaṇ pabbajjaṇ yāci. "Paripunṇan te patta-cīvaraṇ" ti ca puttho, "na paripunṇan" ti āha. Atha Satthā, "tena hi patta-cīvaraṇ pariyesā" ti vatvā pakkāmi. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā —pe—pakkāmī* ti. So kira Kassapadasabalassa sāsane viṣaṇ vassa-sahassāni samaṇa-dhammaṇ karonto "bhikkunā nāma attano⁴ paccaye labhitvā, yathā dānaṇ akarontena attanā 'va⁵ paribhuñjituṇ vaṭṭati" ti, ekabhikkhussa⁶ pi pattena vā cīvarena vā sangahaṇ nākāsi. Ten' assa 'ehi-bhikkhu' upa-sampadāya upanissayo nāhosi. Keci pan' āhu: So kira Buddha-suñṇe loke coro hutvā dhanu-kalāpaṇ sannayhitvā arañṇe corikaṇ karonto ekaṇ Pacceka-Buddhaṇ disvā, patta-cīvara-lobhena taṇ usunā vijjhivā, patta-cīvaraṇ gaṇhi. Ten' assa "iddhimaya-patta-cīvaraṇ na uppajjissati" ti Satthā taṇ ſatvā 'ehi-bhikkhu' -bhāvena pabbajjaṇ na adāsī ti. Tam pi patta-cīvara-pariyesanaṇ caramānaṇ eva eka dhenu vegena āpatanti paharivā jīvita-kkhaṇaṇ pāpesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho acīra-pakkantassa Bhagavato Bāhiyaṇ Dārucīriyaṇ gāvī taruṇa-vacchā adhibādhetva⁷ jivitā voropesi*. Tattha *acīra-pakkantussā* ti, na cīra-pakkantassa Bhagavato. *Gāvī taruṇa-vacchā* ti, ekā yakkhinī taruṇa-vacchā dhenu-rūpā. *Adhibādhetvā* ti, abhibhavitvā, madditvā. *Jivitā voropesi* ti, purimasmiṇ atta-bhāve laddh' āghātātāya

¹ B, C₁₋₄ āhiñṇā.

² DhA. 215 cont.

³ Cf. VM. 676.

⁴ A, C. attanā.

⁵ DhA. aññaṇ anoloketvā sayam eva .

⁶ C. ekassa bhikkhussa.

⁷ St. adhipātetvā (v.l. adhipātītivā, avibādītivā); A. āpatitvā; C. adhipatitvā; cf. *Pāli Dict. s.v. where abhibādhetvā is shown to mean "going to death."*

diṭṭha-matten' eva veri-cittaṇ uppādetvā uppādetva singena paharitvā jīvita voropesi ti.

Satthā piṇḍāya caritvā katabhatta-kicco sambahulehi bhikkhūhi saddhiṇ nagarato nikkhamanto¹ Bāhiyassa sariraṇ saṅkāra-ṭṭhāne patitaṇ disvā bhikkhū ānāpesi: "bhikkhave, ekasmiṇ geḥa-dvāre ṭhatvā, mañcakaṇ āhārāpetvā, idaṇ² sariraṇ nagarato niharitvā, jhāpetvā,³ thūpaṇ karoṭhā" ti. Bhikkhū tathā akaṇsu.⁴ Katvā ca pana vihāraṇ gantvā, Satthāraṇ upasankamitvā, attanā katakiccaṇ ārocetvā, tassa abhisamparāyaṇ pucchiṇsu. Atha nesaṇ Bhagavā tassa parinibbuta-bhāvaṇ ācikkhi.⁵ Bhikkhū, "tumhe, bhante, 'Bāhiyo Dāruciṇiyo arahattaṇ patto' ti vadatha.⁶ Kadā so arahattaṇ patto?" ti pucchiṇsu. "Mama dhammaṇ suta-kāle" ti vutte, "kadā paṇ' assa tumhehi dhammo kathito" ti. "Piṇḍāya caranto ajj' eva antara-vīthiyaṇ ṭhatvā" ti. "Kiṇ⁷ appamattako so, bhante, tumhehi antara-vīthiyaṇ ṭhatvā kathita-dhammo? Kathaṇ so tāvatakena⁸ visesaṇ nibbattesī?" ti.⁹ "Kiṇ, bhikkhave, mama dhammaṇ appaṇ vā bahuṇ vā ti paminatha¹⁰? Anekāni gāthā-sahassāni pi anatta-saṇhitāni¹¹ na seyyo: attha-nissitaṇ pana ekam pi gāthā-padaṇ seyyo" ti dassento,¹²

Sahassam api ce gāthā anatta-pada-saṇhitā,

Ekaṇ gāthā-padaṇ seyyo yaṇ sutvā upasammatī ti

(Dhp. 101)

Dhammapade imaṇ gāthaṇ vatvā, "na kevalaṇ so parinibbāna-mattena atha kho mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ khipp' ābhiññānaṇ agga-bhāvena pi pūjāraho" ti dassento, "etaḍ-aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ khipp' ābhiññānaṇ yadidaṇ Bāhiyo" ti taṇ ayasmantaṇ etaḍ-agge ṭhapesi.¹³

¹ A, C. nagarato; DhpA, AngA. *omit* nagarato; DhpA. nikkhamanto; AngA. nikkhamanto.

² DhpA. imassa.

³ DhpA. saṅjhapetvā.

⁴ DhpA. kariṇsu.

⁵ A, DhpA. ācikkhitvā *and vary*.

⁶ A. āha.

⁷ C. *omits and reads so for hi of* DhpA.

⁸ DhpA. -vattak-.

⁹ DhpA. *inserts* atha ne Satthā.

¹⁰ So A; C. *omits* pa-; DhpA. mā.

¹¹ A, DhpA. *omit*.

¹² DhpA. vatvā *for* dassento.

¹³ Cf. A. i, 24.

Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho Bhagavā Sāvattiyaṇ piṇḍāya carivā*—pe—*parinibbuto, bhikkhave, Bāhiyo Dārucīriyo* ti. Tattha *pacchā-bhattan* ti, bhatta-kiccato pacchā piṇḍapāta-pa.iyesanato paṭinivattato¹ pada-dvayenā pi kata-bhatta-kicco ti vuttaṇ hoti. *Nīharitvā* ti, nagarato bahi netvā. *Jhāpethā* ti, dahatha. *Thūpaṇ c' assa karoṭhā* ti, assa Bāhiyassa sarīra-dhātuyo gahetvā cetiyaṇ ca karoṭha: tattha kāraṇam āha, *sabrahmacārī vo, bhikkhave, kālakato* ti. Tass' attho: yaṇ tumhe seṭṭh' aṭṭhena brahmaṇ adhisilādi paṭipatti-dhammaṇ sandiṭṭhaṇ,² caratha etaṇ. So tumhehi samānaṇ brahmaṇ acarī ti, sabrahmacārī. Maraṇa-kālassa pattiyā kālaṇkato. Tasmā taṇ mañcakena nīharitvā jhāpetha thūpaṇ c' assa karoṭhā ti. *Tassa kā gatī* ti, pañcasu gatisu tassa katamā gati uppatti-bhava-bhūtā? *Gatī* ti va nibbatti: ariyo puthuj-jano vā ti kā niṭṭhā ti attho. *Abhisamparāyo* ti, pañca-bhav' uppatti: bhava-nirodho vā. Kiñcāpi tassa thūpa-karaṇaṇ n' atthi yāva parinibbata-bhāvo atthato³ pakāsito hoti. Ye pana bhikkhū tattakena na jāniṇsu, te tassa "kā gatī?" ti pucchiṇsu: pākatataraṇ vā kārāpetu-kāmā tathā⁴ Bhagavantaṇ pucchiṇsu. *Paṇḍito* ti, agga-magga-paññāya adhi-gatattā paṇḍena ito gata pavatto ti, paṇḍito: sacca-vādi⁵ ti paṭipajji. *Dhammassā* ti, lokuttara-dhammassa. *Anu-dhamman* ti, sīla-visuddhi-ādi paṭipadā-dhammaṇ. Athavā *dhammassā* ti nibbāna-dhammassa anurūpaṇ ariya-magga-phala⁶-dhammaṇ. *Na ca maṇ dhamm' ādhikaraṇan* ti, dhamma-desanā-hetu na ca maṇ vihesesi yathānusiṭṭhaṇ paṭipannattā. Yo hi Satthu santike dhammaṇ sutvā kamma-tṭhānaṇ vā gahetvā, yathānusiṭṭhaṇ na patipajjati, so Satthāraṇ viheseti nāma. Yaṇ sandhāya vuttaṇ: "Vhiṇsa-saṇṇi paguṇaṇ na bhāsi dhammaṇ paṇītaṇ manujesu, Brahme" ti (Vin. i, 7). Athavā *na ca maṇ dhamm' ādhikaraṇan* ti, ra ca imaṇ dhamm' ādhikaraṇaṇ, idaṇ vuttaṇ hoti vaṭṭa-duk-khato niyyāna-hetu-bhūtaṇ, imaṇ sāsana-dhammaṇ supaṭi-pannattā na viheseti. Duppaṭipanno hi sāsanaṇ bhindanto

¹ C. -vattanato.² A. caritta.³ A. -nibbatta-bhāvo attano.⁴ B. tadā; C. tāva.⁵ A. paṭipadā.⁶ A. dhamman ti anuttatta-cariya magga-ph-dh.

Satthu dhamma-sarīre paharaṇ deti nāma. Ayaṇ pana sammā-paṭipattiṇ matthakaṇ pāpetvā anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyi. Tena vuttaṇ: *parinibbuto, bhikkhave, Bāhiyo Dārucīriyo* ti.

Etam atthaṇ veditvā, etaṇ therassa Bāhiyassa anupādisesāya-nibbāna-dhātuyā parinibbuta-bhāvaṇ, tathā parinibbutānaṃ ca khīṇāsavānaṇ gatiyā puthujjanehi¹ dubbhiññeyya-bhāvaṇ sabbākārato veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ appatitṭhita-parinibbān' ānubhāva-dīpaṇ² udānaṇ udānesi.

Tattha *yatthā* ti, yasmiṇ nibbāna-dhātuyaṇ āpo ca na gādhati, paṭhavi ca tejo vāyo ca na gādhati,³ na patiṭṭhāti. Yasmā nibbānassa asaṅkhata-sabhāvattā? Na hi tattha saṅkhata-dhammaṇ leso pi sambhavati. *Sukkā* ti, sukk' ābhatāya sukkā ti: laddha-nāma gāha-nakkhatta-tārakā. *Na jotantī* ti, na bhāsanti. *Ādicco nappakāsati* ti, tisu dīpesu ekasmiṇ khaṇe āloka-pharaṇa-samattho ādicco pi abhāvena n' eva dippati. *Na tattha candimā bhātī* ti, sati pi sātabhāv' ekanta-sītalī-karaṇe cando pi tasmiṇ nibbāne abhāvato na eva attano juṇhā vibhāsanena virocati. Yadi tattha candima-suriyādayo n' atthi lokantaro viya nicc' andakāram eva taṇ bhaveyyā ti āsaṅkaṇ sandhāy' āha, *tamo tattha na vijjati* ti. Sati hi pi rūp' ābhāve⁴ tamo nāma na siyā. *Yadā ca attanā vedī*⁵ *muni monena brāhmaṇo* ti, catu-sacca-monanato monan ti laddha-nāmena magga-ñāṇena kāya-moneyyādīhi ca samannāgatattā muni ti laddha-nāmo ariya-sāvaka-brāhmaṇo ten' eva mona-saṅkhātena paṭivedha-ñāṇena. *Yadā*, yasmiṃ kāle, agga-magga-kkhaṇe: *attanā*, sayam ev' anussavādike pahāya, *atta-paccakkhaṇ* katvā, nibbānaṇ *vedī*, aññāti,⁶ paṭivijjhi, *pavedī*⁷ ti pi pāṭho. Paṭivijjhi, aññāsi ti attho. *Atha rūpā arūpā ca sukha-dukkhā pamuccatī* ti. *Athā* ti, tassa⁸ nibbānassa jānanato pacchā. *Rūpā* ti, rūpa-dhammā. Tena paṇca-vokāra-bhavo eka-vokāra-bhavo ca gahito hoti. *Arūpā* ti, arūpa-dhammā. Tena rūpen'

¹ A. pavira-; B. pacurajanehi.

² Cf. D. i, 223; S. i, 15; A. na bādhati

³ A. -āgate; B, C, rūpa-bhāve.

⁴ C. omits.

⁵ B. atha tassa; C₁₋₄ ath' assa.

⁶ A. pakāsaṇaṇ.

⁷ St. attanāvedī.

⁸ A, C₁₋₄ avedī.

āmissī-kato arūpa-bhavo gahito hoti. So catu-vokāra-bhavo ti pi vuccati. *Sukha-dukkhā* ti, sabbattha uppajjanaka-sukha-dukkhato pi vaṭṭato. Athavā *rūpā* ti, rūpa-loka-paṭisandhito: *arūpā* ti, arūpa-loka-paṭisandhito: *sukha-dukkhā* ti, kāmāvacara-paṭisandhito, kāma-bhavo hi byāmissa-sukha-dukkho. Evam etasmā sakalato pi vaṭṭato accantam eva muccatī ti gāthā-dvayenā pi Bhagavā “mayhaṇ puttassa Bāhiyassa evarūpā nibbāna-gatī” ti dasseti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Bodhi-Vagga-Vaṇṇanā.

II.

MUCALINDA-VAGGA

1.

Mucalinda¹-vaggassa paṭhame: *Mucalinda-mūle* ti: ettha Mucalindo vuccati nīpa²-rukkho. So niculo ti pi vuccati. Tassa samīpe. Keci pana, mucalo ti tassa rukkhassa nāmaṇ, taṇ vana-jeṭṭhakatāya pana mucalindo ti vuttan ti vadanti. *Mahā-akāla-megho* ti, asampatte vassa-kāle uppanna-mahā-megho. So hi gimhānaṇ pacchime māse sakala-cakkavāla-gabbhaṇ pūrento udapādi. *Sattāha-vaddalikā* ti, tasmiṇ uppanne sattāhaṇ avichinna-vuṭṭhikā ahosi. *Sīta-vāta-duddinī* ti, sā ca sattāha-vaddalikā udaka-phusita-sammissena sīta-vātena samantato paribbhamantena dūsita-divasattā duddinī nāma ahosi. *Mucalindo nāma nāga-rājā* ti, tass' eva mucalinda-rukkhassa samīpe pokkharaniyā heṭṭhā nāga-bhavanaṇ atthi. Tattha nibbatto mahānubhāvo nāga-rājā. *Sakābhavanā* ti, attano nāga-bhavanato. *Sattakkhattuṇ bhogehi parikkhipitvā* ti, satta-vāre attano sarīra-bhogehi Bhagavato kāyaṇ parivāretvā. *Upari muddhani mahantaṇ phaṇaṇ vihaccā*³ ti, Bhagavato muddha-padesassa upari attano mahantaṇ phaṇaṇ⁴ pasāretvā, phaṇaṇ karitvā ti pāṭho. So eva attho. Tassa kira nāga-rājassa etad ahosi: 'Bhagavā hi⁵ mayhaṇ bhavana-samīpe rukkhā-mūle nisinno, ayaṇ ca sattāha-vaddalikā vattati. Vāsāgāram assa laddhuṇ vattatī' ti. So satta-ratana-mayaṇ pāsādaṇ nimminituṇ sakkonto pi 'evaṇ kate kāya-sāro gahito na bhavissati: dasa-balassa kāya-veyyā-vaccaṇ karissāmī' ti mahantaṇ atta-bhāvaṇ

¹ Cf. Vin. i, 3; *v.ñ.* muṇḍa: muṇḍa.

² A. nīca-.

³ Vin. i, 3 omits vihacca, and reads karitvā.

⁴ B. phalakaṇ.

⁵ C. ca.

katvā, Satthāraṇ sattakkhattuṇ bhogehi parikkhipitvā, upari phanaṇ katvā dhāresi. Parikkhep' abbhantaraṇ Loha-pāsāde bhaṇḍāgāra-gabbha-ppamāṇaṇ ahoṣi ti, *Khandhak' atthakathāyaṇ*¹ vuttaṇ: *Majjhim' atthakathāyaṇ*² pana heṭṭha Loha-pāsāda-ppamāṇaṇ ti. 'Icchit' icchitena iriyāpathena Satthā viharissatī' ti kira nāga-rājassa ajjhāsayo. Bhagavā pana yathā nisinno 'va sattāhaṇ vītināmesi. Tañ ca ṭhānaṇ supihita-vātapānaṇ suphassita-aggala-dvāraṇ kūtāgāraṇ viya ahoṣi. *Mā Bhagavantaṇ sītaṇ* ti, ādi, tassa ṭhāna-karaṇa-paridīpanaṇ,³ so hi 'mā Bhagavantaṇ sītaṇ bādhayittha, mā uṇhaṇ, mā dhaṇṣādi-samphasso vā bādhayitthā' ti tathā karitvā atṭhāsi. Tattha kiñcāpi sattāha-vaddalikāya uṇham eva n' atthi. Sace pana antar' antarā meghe vigaccheyya, uṇhaṇ bhaveyya, 'mā bādhayitthā' ti evaṇ tassa cintetuṇ yuttaṇ. Keci vadanti pan' ettha uṇha-gahaṇaṇ bhoga-parikkhepassa vipula-bhāva-karaṇa karaṇa-kittanaṇ. *Khuddake*⁴ hi tasmiṇ Bhagavantaṇ nāgassa sarīra-sambhūtā usmā bādheyya vipula-bhāva-karaṇena pana tādisaṇ 'ma uṇhaṇ bādhayitthā' ti tathā karī ti. *Viddhaṇ* ti, ucchinnaṇ,⁵ meghe-vigamena dūribhūtaṇ ti attho. *Vigata-valāhakaṇ* ti, apagata-meghaṇ. *Devāṇ* ti, ākāsaṇ. *Viditvā* ti, 'idāni vigata-valāhako ākāso. N' atthi Bhagavato sītādi-upaddavo' ti natvā. *Vinivethetvā* ti, apanetvā. *Sakavannaṇ* ti attano nāga-rūpaṇ. *Paṭisaṇharitvā* ti, antaradhāpetvā. *Māna-vaka-vannaṇ* ti, kumāra-rūpaṇ. *Etam atthaṇ* ti, viveka-sukha-paṭisaṇvedino yattha katthaci sukham eva hotī ti etam atthaṇ sabbākārena jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ viveka-sukhānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sukho viveko*⁶ ti, nibbāna-saṅkhāto upadhi-viveko sukho. *Tuṭṭhassā* ti, catu-magga-ñāṇa-santosena tuṭṭhassa: *sūta-dhammassā* ti, pakāṣita-dhammassa, vissuta-dhammassa. *Passato* ti, taṇ vivekaṇ yaṇ vā kiñci passitabbaṇ nāma taṇ

¹ C. andhaka-; cf. VinA. ad Vin. i, 3.

² MA. loc. ?

³ A. tassa tathā karitvā ṭhāna-karaṇa-dīpana.

⁴ ? loc. Not in Khp. or KhpA.; cf. JA. 80.

⁵ A. ucciddhaṇ; B. ubbiṭṭha; C. ubbidhaṇ.

⁶ The gāthās occur at KV. 210 (Pts. of Controversy, p. 129); cf. Thag. 220.

sabbaṃ attano viriya-balādhigatena ñāṇa-cakkhunā passan-
tassa. *Abyāpajjan*¹ ti, akuppana-bhāvo, etena mettā-pubba-
bhāgo dassito. *Pāṇa-bhūtesu saṇyamo* ti, sattesu vā saṇyamo,
avihiṇsa-bhāvo vā sukho ti attho. Etena karuṇā-pubba-
bhāgo dassito. *Sukhā virāgatā loke* ti, vitarāgatā² pi loke
sukhā. Kidisī? *Kāmānaṃ samatikkamo* ti, yā³ kāmānaṃ
samatikkamo ti vuccati, sā vitarāgatā pi sukhā ti attho.
Etena anāgāmi-maggo kathito. *Asmi-mānassa yo*⁴ *vinayo* ti,
iminā arahattaṃ kathitaṃ. Arahattaṃ hi asmi-mānassa paṭi-
passaddhi-vinayo ti vuccati. Ito paraṇ ca sukhaṃ nāma n'
atthi ten' āha. *Etaṃ ve paramaṃ sukhaṃ* ti, evaṃ arahattena
desanā-kūṭaṃ⁵ gaṇhi ti.

Paṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *sambahulānaṃ* ti, *Vinaya-pariyāyena* 'tayo janā
sambahulā' ti vuccanti,⁶ tato paraṃ sangho: *Suttanta-pari-
yāyena* 'tayo tayo eva, tato uddhaṃ sambahulā.' Tasmā
idhāpi *Suttanta-pariyāyena* sambahulā ti veditabbo. *Upaṭ-
thāna-sālāyaṇ* ti, dhamma-sabhā-maṇḍape. Sā hi dhammaṃ
desetuṃ āgatassa Tathāgatassa bhikkhūnaṃ upaṭṭhāna-ka-
raṇa-ṭṭhānaṃ ti upaṭṭhāna-sālā ti vuccati. Athavā yattha
bhikkhū vinayaṃ vinicchinenti, dhammaṃ kathenti, sākacchaṃ
samāpajjanti, sannipatita-vasena pakatiyā⁷ upatiṭṭhanti; sālā
pi maṇḍapo pi upaṭṭhāna-sālā tv' eva hoti. Tathā pi hi
Buddhāsanaṃ nicca-paññattam eva hoti. Idaṃ hi Buddhānaṃ

¹ So St. Vin. i, 3 and A. (cf. PJ. iii, 593, avyāpajjhamāno ti (Sn. 1065) = anāpajjamāno); C. -āpajjaṃ.

² C. vigata-rāgatā-.

³ B. samatikkamāya.

⁴ Yo in St. should be omitted as it spoils the metre; cf. Vin. i, 362 n.

⁵ A. kūthā; C. desanāya (cf. VvA. 243, desanā-kūṭaṃ gahetvā).

⁶ A. vuttati; C₁, vuccati. The passage is from DA. 43.

⁷ B. nāna-ppakāra-pakatiyā.

dharamāna-kāle bhikkhūnaṃ cārittaṃ. *Sannisinnāna* ti, nisajjā-vasena sangamma nisinnānaṃ. *Sannipatitāna* ti tato tato āgantvā sannipatana-vasena sannipatitānaṃ. Athavā Buddhāsaṇaṃ purato katvā, Satthu sammukhe viya ādar' uppatiya sakkaccaṃ nisīdana-vasena sannisinnānaṃ samān' ajjhāsayattā aññam-aññasmiṃ ajjhāsayena suṭṭhu sammā-sāmañ ca¹ nipatana-vasena sannipatitānaṃ. *Ayan* ti, idāni vuccamānaṃ niddisati. *Antarā-kathā* ti, kamma-ṭṭhāna-man-asikāra-uddesa-paripucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā.² Athavā majjhantike laddhassa Sugat' ovādassa sāyaṃ labhitabbassa dhamma-savanassa ca antarā-pavattattā antarā-kathā savana-samācārass'³ eva vā antarā-pavattā aññā ekā kathā ti, antarā-kathā. *Udapādi* ti, uppannā. *Imesaṃ dvinnāṃ rājūna* ti, niddhāraṇe sāmivacanaṃ. *Mahaddhanataro vā* ti ādisu, paṭhaviyaṃ nikhaṇitvā ṭhapitaṃ satta-ratana-nicaya⁴-saṅkhātāṃ mahantaṃ dhaṇaṃ etassā ti mahaddhano. *Dvisu ayaṇatīsayena*⁵ mahaddhano ti, mahaddhanataro. Vā-saddo vikapp' attho: sesa-padesu pi es' eva nayo. Ayam pana vireso: nicca-paribbaya-vasena mahanto bhogo etassā ti, *mahābhogo*.⁶ Devasikaṃ pavisana-aya-bhūto mahanto koso etassā ti, *mahākoso*. Apare pana devasikaṃ pavisana-aya-bhūtaṃ mañi-sāra-pheggu-gumbādi-bheda-bhinnaṃ pariggaha-vatthūṃ dhaṇaṃ tad' eva sāra-gabbhādisu nihitaṃ koso ti vadanti.

Vajiro mahā-nīlo inda-nīlo marakato⁷ veḷuriyo paduma-rāgo phussa-rāgo kakkatano⁸ phulako⁹ vimalo lohitaṅko phaliko pavālo jotirango gomuttako gomedako sogandhiko muttā sankho añjana-mūlo rājāvaṭṭo amatabbāka¹⁰ piyako¹¹ 'brāhmaṇi¹² cā ti catu-vīsati mañi nāma.

¹ A. sammā mañca; B, C₁₋₄ sammañ ca; C. sammā 'va.

² From DA. 49.

³ A. samādhārasa.

⁴ A. -niddhi.

⁵ A. -āsayena.

⁶ Cf. DA. 295.

⁷ B. maharako; C₁ maharango

⁸ A, C. kakkatano; B, C₁₋₄ kattedvāno.

⁹ At VvA. 110, phulhaka; A. puṇako. (For lists of gems cf. A. iv, 99; Vin. ii [Cull.], ix, i, 3; Mil. Pañh. 118).

¹⁰ ? reading, see VvA. 111. A. asatasukko; C. amataṅsuko.

¹¹ Piyako ? A. sassako; B. sasako.

¹² ? brāhma-maṇi.

Satta lohāni kahāpaṇo ca sāro nama. Sayan' ācchādana-pāvuraṇa-ratta-danta-vaṇṇa-vilāsādini¹ pheggu nāma. Candan' āgalu²-kuṇkuma-tagara-kappūrādi gumbā nāma. Tattha purimena ādi-saddena sāli-vīhi-ādi mugga-māsādi pubbaṇṇ' āpar' aṇṇa-bheda-dhañña-vikatiṇ³ ādiṇ katvā yaṇ sattānaṇ upabhoga-paribhoga-bhūtaṇ vatthuṇ taṇ sabbaṇ sangayhā ti. Mahantaṇ vijitaṇ raṭṭhaṇ etassā ti, *mahā-vijito*. Mahanto hatthi-assādi vāhano etassā ti, *mahāvāhano*. Mahantaṇ senā-balañ c' eva thāma-balañ ca etassā ti, *mahabbalo*. Icchita-nibbatti-saṅkhātā puñña-kamma-nipphannā mahatī iddhi etassā ti, *mahiddhiko*. Tejo-saṅkhāto ussāha-manta-pabhussatti-saṅkhāto⁴ vā mahanto ānubhāvo etassā ti, *mahānubhāvo*.

Ettha ca⁵ paṭhamena aya-sampadā, dutiyena vitt' ūpakaraṇa⁶-sampadā, tatiyena vibhava-sampadā, catutthena janapada-sampadā, pañcamena yāna-sampadā, chaṭṭhena parivāra-sampadāya saddhiṇṇa atta-sampadā, sattamena puñña⁷-sampadā, aṭṭhamena pabhāva-sampadā tesaṇ rājūnaṇ pakāsītā hoti. Tena yā tā sāmi-sampatti, amacca-sampatti, senā-sampatti, raṭṭha-sampatti, vibhava-sampatti, mitta-sampatti, dugga-sampatti ti satta-pakati-sampadā rājūnaṇ icchitabbā,⁸ tā sabbā yathārahaṇ paridīpitā ti veditabbā. Dānādīhi catuhi sangaha-vatthūhi parisāṇ rañjayatī ti, *rājā*.⁹ Magadhānaṇ issaro ti, *Māgadho*. Mahatiyā senāya samannāgatattā vā Seniya-gottattā vā, *Seniyo*. Bimbi vuccati suvaṇṇaṇ, tasmā sāra-bimbi-vaṇṇatāya, *Bimbisāro*.¹⁰ Keci pana nāmaṇ ev' etaṇ tassa rañño ti vadanti. Paccantaṇ¹¹ parasenaṇ jinātī ti, *Pasenadi*. Kosala-raṭṭhassa adhipatī ti, *Kosalo*. *Ayañ carahī* ti, ettha carahī ti nipāta-mattaṇ. *Vippakatā* ti, apariyositā. Ayaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ antarā-kathā anīṭṭhitā

¹ A. (cf. Vin. iv, 255, 289) pāvuraṇa-kaja-danta-silādini; B. danta-silādinaṇ; C. pāvuraṇa-ratta-celādini; C₁₋₄ ratta-vilāsādini.

² C. āgaru; cf. VM. 241.

³ Cf. MP. 106; DA. 295.

⁴ Cf. DA. 250.

⁵ B. kattha ca.

⁶ Cf. DA. 295, vittī ti tuṭṭhi, vittiyaṇ ūpakaraṇaṇ vitt' ūpakaraṇaṇ, tuṭṭhi-kāraṇaṇ ti attho.

⁷ C. *adda* kamma-.

⁸ C. icchitattā.

⁹ A. rañjeti.

¹⁰ Cf. DA. 280.

¹¹ A. pavaccaṇ; B. paccattaṇ; C. paccāmittaṇ.

ti attho. *Sāyaṇha samayan* ti, sāyaṇhe ekaṇ samayan. *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti, tato tato rūpādi ārammanto cittassa paṭisaṇharanato paṭisallāna-saṅkhātāya phala-samāpattito yathā-kāla-pariccheda vuṭṭhito.¹

Bhagavā hi pubbaṇha-samayan bhikkhu-sangha-parivuto Sāvatthiṇ pavisitvā, bhikkhūnaṇ sulabha-piṇḍa-pātaṇ katvā, kata-bhatta-kicca bhikkhūhi saddhiṇ Sāvattthito nikkhamitvā, vihāraṇ pavisitvā, gandha-kuṭi-pamukhe tthatvā, vaṭṭaṇ das-setvā, tthitānaṇ bhikkhūnaṇ yathā samucitaṇ² sugatovādaṇ datvā, tesu araṇṇa-rukkha-mūlādi-diva-tṭhānaṇ udissa gatesu gandha-kuṭiṇ pavisitvā, phala-samāpatti-sukhena divasa-bhāgaṇ vītinaṃmetvā yathā-kāla-paricchede samāpattito uṭṭhāya, “mayhaṇ³ upagamaṇaṇ āgamayamānā catasso parisā sakala⁴-vihāraṇ paripūrentiyo idāni me dhamma-desan’ atthaṇ dhamma-sabbhā maṇḍapaṇ upagantaṇ kālo ” ti, āsanato vuṭṭhāya, kesara-sīho viya kaṇcana-guhāya surabhigandha-kuṭito nikkhamitvā, yūthaṇ upasaṅkamanto matta-vara-vāraṇo viya, akāya-ppacālaka-cāra⁵-vikkanta-gamaṇo, asīti anubyañjana-paṭimaṇḍita-battiṇsa-mahāpurisa-lakkhaṇa-samujjalāya byāma-ppabhāya parikkhepa-vilāsa-sampannāya pabhassara-ke-tumāl’ ālaṅkatāya nīla-pīta-lohit’odāta-mañjettha-pabhassaraṇaṇ vasena chabbaṇṇa-buddha-raṇsiyo vissajjantiyā acinteyy’ ānubhāvāya anupamāya Buddha-līlāya samannāgatāya rūpa-kāya-sampattiyaṇ sakala-vihāraṇ ekalokaṇ kurumāno upaṭṭhāna-sālaṇ upasaṅkami.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā—pe—ten’ upasaṅkamī* ti: evaṇ upasaṅkamitva vaṭṭaṇ dassetvā nisinne te bhikkhū tunhī-bhūte disvā, “mayi akathente ime bhikkhū Buddha⁶-gāravena kappam pi na kathessanti” ti, kathā-samuṭṭhāpan’ atthaṇ, *kāya nu ’ttha, bhikkhave?* ti ādim āha.⁷ Tattha *kāya nu ’tthā* ti, katamāya nu bhavatha? Kāya notthā ti pi pāli: so ev’ attho. Kāya nvetthā ti pi paṭhanti: tassā katamāya nu etthā ti attho. Tatrāyaṇ saṅkhep’ attho: “bhikkhave,

¹ Cf. MA. 181.

² A. samuṭṭhitaṇ.

³ A. mayha: B. mamaṇ.

⁴ A. parisāya-kāla.

⁵ A. adinasallena-cīru-; C. akāya-cāpallena-cāru- (cf. Vin. ii, 213, na kāya-ppacālakaṇ).

⁶ A. omīta.

⁷ St. kāyā; W. kāya; cf. DA. 49.

katamāya nāma kathāya idha sannisinnā bhavetha? Katamā ca tumhākaṇ kathā mam' āgamana-paccayā anitthitā? Taṇ nitthāpessami" ti, evaṇ sabbaññu-pavāranāya pavāresi.

Na khv' etaṇ ti, na kho etaṇ. Ayam eva vā pātho:—na kho taṇ ti pi paṭhanti, na kho etaṇ icc' eva pada-vibhāgo. *Kula-puttānaṇ* ti, jāti-ācāra-kula-puttānaṇ. *Saddhā*¹ ti, saddhāya: kamma-phala-saddhāya ratanattāya-saddhāya ca. *Agārasmā* ti, gharato: gahaṭṭha-bhāvā ti attho. *Anagāriyaṇ*² ti, pabbajjaṇ.³ *Pabbajitaṇ* ti, upagatānaṇ. *Yan* ti, kiriyā-parāmasanaṇ.⁴ Tatth' āyaṇ pada-yojanā: "Bhikkhave, tumhe n' eva rājābhinitā, na corābhinitā, na inatthā, na bhayaṭṭhā, na ājivikāpakatā pabbajitā⁵: atha kho saddhāya agārato nikkhamitvā, mama sāsane pabbajitā, tumhe etarahi evarūpaṇ rāja-paṭisaṇyuttaṇ tiracchāna-kathaṇ katheyyātha yaṇ eva-rūpāya kathāya kathanāṇ etaṇ tumhākaṇ na kho paṭirūpaṇ, na yuttam evā" ti, evaṇ sannipatitānaṇ pabbajitānaṇ appaṭirūpaṇ paṭikkhipitvā, idāni nesaṇ paṭipattiṇ anujānanto, *sannipatitānaṇ vo, bhikkhave, dyaṇaṇ karaṇīyaṇ dhammī⁶ vā kathā ariyo vā tunhī-bhāvo* ti āha.

Tattha vo ti, tumhākaṇ. *Karaṇīyaṇ* ti hi padaṇ apekkhitvā kattari⁷ sāmi-vacanam etaṇ. Tasmā tumhehī ti attho. *Dyaṇaṇ karaṇīyaṇ* ti, dve kattabbā. *Dhammī-kathā* ti, catu sacca-dhammato anapetā⁸ kathā, nivatti-pavatti-paridīpanī⁹-dhamma-desanā ti attho. Dasa-kathā-vatthu¹⁰-saṅkhātā pi hi dhamma-kathā tadeka-deso evā ti. *Ariyo* ti, ekanta-hitāvahatā ariyo, visuddho uttamo ti vā, ariyo. *Tunhī-bhāvo* ti, samatha-vipassanā bhāvanābhāvana¹¹-bhūtaṇ akathanāṇ. Keci pana vāci saṅkhāra-paṭipakkha-bhāvato dutiya-jjhānaṇ ariyo tunhī-bhāvo ti vadanti. Apare catuttha-jjhānaṇ ariyo

¹ St. saddhāya; W. saddhā.

² So St, but W. anāgāriyaṇ.

³ Cf. DA. 112.

⁴ Cf. PvA. 159.

⁵ So M. i, 462 = It. 89 = S. iii, 93. A. rājābhinitā na inatthā nātikā pakatā; C. rāja-bandhanā na cora-bandhanā na inatthā na jīvitatthā; C₁₋₄ (the same with) jīvita-pakatā.

⁶ So M. i, 161. St. dhammi; A. dhammaṇ; W. dhammī.

⁷ A. katthaci.

⁸ A. dhammino nānupetā.

⁹ A. vattinavatti-paridāpanī.

¹⁰ Cf. A. iv, 352; VM. 127.

¹¹ C. omits abhāvana.

tunhī-bhāvo ti vadanti; ayam pan' ettha attho:—"Bhikkhave, citta viveka-paṭibrūhan' atthaṇ vūpakaṭṭhā¹ suññāgāre viharantā sace kadāci sannipatatha, evaṇ sannipatitehi tumhehi 'assutaṇ sāveti sutaṇ vā pariyodapeti' ti vutta-nayena aññamaññ' upakārāya khandhādināṇ aniccatādi paṭisaṇyuttā dhamma-kathā vā pavattabbā, aññam-aññam abyābāddhan'² atthaṇ jhāna-samāpattiya vā viharitabban" ti. Tattha purimena karaṇiya-vacanena anotiṇṇānaṇ sāsane otaṇ' ūpāyaṇ dasseti: pacchimena otiṇṇānaṇ saṇsārato nissaraṇ' ūpāyaṇ: purimena vā āgamaveyyattiye niyyojeti,³ pacchimena adhigama-veyyattiye. Athavā purimena sammā-diṭṭhiyā pathamaṇ uppatti-hetuṇ dīpeti, dutiyena dutiyaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ: "dve 'me, bhikkhave, [hetu dve] paccayā sammā-diṭṭhiyā uppādāyā. [Katame dve?] Parato ca ghoso [paccattaṇ] yoniso [ca] manasikāro" ti (A. i, 87).⁴ Purimena vā lokiya-sammā-diṭṭhiyā mūla-kāraṇaṇ vibhāveti, pacchimena lokuttara-sammādiṭṭhiyā mūla-kāraṇaṇ ti. Evam ādinā attha-yojanā veditabbā.

Etam atthaṇ viditvā ti, tehi bhikkhūhi kittita-kāma-sampattito jhānādi-sampatti santatarā c' eva panītatarā cā⁵ ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā: *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ ariya-vihāra-sukhānubhāva-dīpaṇaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yañ ca kāma-sukhaṇ loke* ti, loka-saddo 'khandhaloko, āyatana-loko, dhātu-loko' ti ādisu saṅkhāresu āgato,

Yāvatā candima-suriyā pariharanti (disā 'bhanti)⁶ virocanā

Tāva sahasadhā loko ettha te vattatī vaso ti

(M. i, 328; A. i, 227)

ādisu okāse āgato. "Addasā kho Bhagavā Buddha-cakkhunā lokaṇ volokento" ti (D. ii, 38) ādisu sattesu. Idha

¹ A. vūpakaṭṭhakāyā; B. vivekattakāyā; C. vivekaṭṭhakāyā viharanto.

² A. abyāvāpan-.

³ C. yojeti.

⁴ The quotation is a mixture of A. i, 87; M. i, 294; Nett. 8. The words bracketed do not occur in A. i, 87.

⁵ C. ce.

⁶ J. i, 131-2 (disā 'bhanti is a note of explanation occurring in the line quoted at Dh. iii, 240). A. bhāti; B. parivannanti (for pariharanti, ? . . . vattanti). *Infra*, p. 211.

pana satta-loko okāsa-loko ca veditabbā. Tasmā avicito paṭṭhāya rūpī-brahma-lokato heṭṭha etasmiṃ loke yaṇ vatthu-kāme paṭicca kilesa-kāma-vasena uppajjanato kāma-sahagataṇ sukhaṇ. *Yaṇ c' idaṇ diviyaṇ sukhaṇ* ti, yaṇ ca idaṇ divi-bhavaṇ dibba-vihāra-vasena ca laddhabbaṇ brahmānaṇ manus-sānaṇ ca rūpa-samāpatti-sukhaṇ. *Taṇha-kkhaya-sukhassā* ti, yaṇ āgama taṇhā khīyati taṇ nibbānaṇ ārammaṇaṇ katvā taṇhāya ca paṭipassambhana-vasena pavatta-phala-samāpatti-sukhaṇ taṇha - kkhaya - sukhaṇ nāma. Tassa taṇha-kkhaya-sukhassa. *Ete*¹ ti, linga-vipallāsaena niddeso. Etāni sukhāni ti attho. Keci ubhayam pi sukha-sāmaññena gahe-tvā etan ti paṭhanti. Tesāṇ kalaṇ n' āgghanti ti pāṭhena bhavitabbaṇ. *Soḷasin* ti, solasannaṇ pūraṇi. Ayaṇ h' ettha saṅkhep' attho:—Cakkavatti-sukhaṇ ādiṇ katvā sabbasmiṇ manussa-loke manussa-sukhaṇ, nāga-supannaṇḍi-loke nāgādihi anubhavitabbaṇ sukhaṇ, cātummahārājikādi-devaloke chab-bida-kāma-sagga-sukhaṇ ti yaṇ ekādasa-vidhe kāma-loke uppajjantaṇ kāma-sukhaṇ. Yaṇ c' idaṇ rūpārūpa-devesu dibba-vihāra-bhūtesu rūpārūpa-jjhānesu ca upannattā diviyaṇ ti laddha-nāmaṇ lokiya-jjhāna-sukhaṇ. Sakalam pi tad' ubhayaṇ taṇha - kkhaya - sukha - saṅkhātāṇ phala-samāpatti-sukhaṇ soḷasa-bhāge katvā, tato eka-bhāgaṇ soḷasa-bhāga-guṇe laddhaṇ eka-bhāga-saṅkhātāṇ kalaṇ na agghati ti, ayaṇ ca attha-vannaṇā phalasamāpatti-sāmaññena vuttā. Pāliyaṇ avisesena taṇha-kkhayassa āgatattā paṭhama-phala-samāpatti-sukhassā ti pi kalaṇ lokiyaṇ n' āgghati eva. Tathā hi vuttaṇ:

Paṭhabyā eka-rajjena saggassa gamanena vā

Sabba-lokādhīpaccena sotāpatti-phalaṇ varan ti.

(Dhp. 178)

Sotāpatti-samyutte (S.v, 342) pi vuttaṇ: “Kiñcāpi, bhikkhave, rājā-cakka-vatti catunnaṇ dīpānaṇ issariyādhīpaccaṇ rajjaṇ kāretvā, kāyassa bhedaṇ param maraṇā sugatiṇ saggaṇ lokaṇ uppajjati devānaṇ Tāvatiṇsānaṇ sahabyataṇ. So tattha Nandana-vane accharā-sangha-parivuto dibbehi pañcehi kāma-guṇehi samappito samaṅgū-bhito paricāreti. So catuhi dhammehi samannāgato. Atha kho so aparimutto ca nirayā

¹ St. te; W. etc; cf. Dhp. v, 70; DhpA. ii, 63.

aparimutto ca¹ tiracchāna-yoniyā,² aparimutto petti-visayā, aparimutto apāya-duggati-vinipātā.

Kiñcāpi, bhikkhave, ariya-sāvako piṇḍiy' ālopena yāpeti, nantakāni ca dhareti; so catuhi dhammehi samannāgato. Atha kho so parimutto nirayā, parimutto tiracchāna-yoniyā, parimutto petti-visayā, parimutto apāya-duggati-vinipātā. Katamehi catuhi? Idha, bhikkhave, ariya-sāvako Buddhhe avecca-ppasādena samannāgato hoti:—'Iti pi so Bhagavā—pe—Buddho Bhagavā ti. Dhamme avecca-ppasādena—pe—viññuhi³ ti. Dhamme avecca-ppasādena—pe—puñña-kkhettaṃ lokassā' ti.

Ariya-kantehi sīlehi samannāgato hoti akkhandhehi—pe—samādhi-saṃvattanikehi. Imehi catuhi dhammehi samannāgato hoti. Yo ca, bhikkhave, catunnaṃ dīpānaṃ paṭilābho, yo ca catunnaṃ dhammānaṃ paṭilābho, catunnaṃ dīpānaṃ paṭilābho catunnaṃ dhammānaṃ paṭilābhassa kalaṃ n' āgghati solasin'' ti.

Evam Bhagavā sabbattha lokiya-sukhassa uttaraṃ sātisaṃyāṃ lokuttara-sukham eva anuttaraṃ ti atisaṃyāṃ ti bhājesi ti.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā .

3.

Tatiye⁴: kumārakā ti, dārakā. Antarā ca Sāvattiṇṇ antarā ca Jetavanā ti, antarā-saddo⁵ (kāraṇa-khaṇa-citta-vemajjhavivarādisu vattati) "tad-antaraṃ ko jāneyya aññatra Tathāgata?" ti () ca: "janā sangamma mantenti mañ ca tvañ ca kim antaran?" ti (S. i, 201) ca ādisu kāraṇe āgato. "Addasā maṃ, bhante, aññatarā itthi vijjantarikāya bhājanā dhovanti" ti (M.i,448) ādisu khāṇe. "Yass' antarato na santi kopā" ti (Ud. 20; Vin. ii, 184) ādisu citte. "Antarā-

¹ C. va . . . va.

² Saṃyutta text reads yoniso.

³ S. text wrongly -ññāhi.

⁴ Cf. Dhpa. iii, 51.

⁵ Cf. DA. 34.

vosānam āpādi” ti (A. v, 157) ādisu vemajjhe. “Api cāyaṇ¹ Tapodā dvinṇaṇ mahānirayānaṇ antarikāya āgacchatī” ti (Vin. iii, 108) ādisu vivare. Svāyam idha pi vivare veditabbo. Tasmā Sāvattḥiyā ca Jetavanassa ca vivare ti evam ettha attho veditabbo. *Antarā-saddena* c’ ettha upayoga-vacanaṇ, antarā ca Sāvattḥiṇ antarā ca Jetavanan ti. Īdisesu ca ṭhānesu akkhara-cintakā² ‘antarā gāmaṇ ca nadiṇ ca gacchatī³’ ti ekaṇ *antarā-saddaṇ* payuñjanti. So dutiya-padena pi yojetabbo hoti. Idha pana yojetvā vutto.

Ahiṇ daṇḍena hanantī ti, bilato nikkhamitvā gocarāya gacchantan kaṇha-sappaṇ chāt’ ajjhappattan⁴ anubandhitvā yaṭṭhihi poṭhenti,⁵ tena ca samayena Bhagavā Sāvattḥiṇ piṇḍāya gacchanto antarā magge te dārake ahiṇ daṇḍena hanante disvā, “kasmā, kumārakā, imaṇ ahiṇ daṇḍena hanathā” ti pucchitvā, “dasanā⁶-bhayena, bhante” ti ca vutte, “ime ‘attano sukhaṇ karissamā’⁷” ti imaṇ paharantā nibbatta-nibbatta⁸-ṭṭhāne dukkhaṇ anubhavissanti. Aho avijjāya nikati-kosallan” ti dhamma-saṇvegaṇ uppādesi, ten’ eva ca dhamma-saṇvegena udānaṇ udānesi.

Tena vuttan: *aṭha kho Bhagavā* ādi: tattha *etam atthaṇ viditvā* ti, ime dārakā attā-sukhāya para-dukkhaṇ karontā sayan param-attha-sukhaṇ na labhissantī ti, etam atthaṇ jānitvā ti evam eke vaṇṇenti aññesaṇ duppaṭipannānaṇ sukha-pariyesanaṇ āyati dukkhāya saṇvattati, suppaṭipannānaṇ ekantena sukhāya saṇvattati. Tasmā para-vihesā vinimuttā accantam eva sukha-bhāgino vata mayhaṇ ovāda-paṭikarā⁹ ti somanassa-vasen’ ev’ etam pi Satthā udānaṇ udānesī ti vadanti. Apare pana bhaṇanti: evaṇ tehi kumārakehi pavattitan para-viheṭhanaṇ sabbākārena ādinavato veditvā, para-

¹ Vin. *text inserts* bhikkhave.

² DA. 35, edisesu-cittakā. Cf. PvA. 120 (as above); PJ. 20 and *infra* (Mucalinda *ad fin.*).

³ DA. yāti.

⁴ A. vatajjha-; B. sājjipattan; C₂₋₃ tajjhappattan.

⁵ C. pothenti.

⁶ A. dasana. So DhA. 51, 53; C. daṇsana-; C₁₋₄ dayhana-.

⁷ C. karissamī ti.

⁸ C. omits.

⁹ Cf. D. i, 137.

vihesāya parānukampāya ca yathā-kkamaṇ ādinav' ānisaṇsa-vibhāvanāṇ udānaṇ udānesī ti.

Tattha *sukha-kāmānī*¹ ti, ekanten' eva attano sukhassa icchanato sukh' ānugiddhāni. *Bhūtānī* ti, pāṇino. *Yo daṇḍena vihiṇsati* ti, ettha *daṇḍenā* ti desanā-mattaṇ, daṇḍena vā leḍḍu-sattha-pāṇi-ppahārādīhi vā ti attho. Atha vā *daṇḍenā* ti, daṇḍakena.² Idaṇ vuttaṇ hoti: yo sukha-kāmāni imāni sabba-bhūtāni jāti-ādi³ ghaṭṭana-vasena vaci-daṇḍena vā, pāṇi-muggara-satthādīhi poṭhana-tālana-cchedanādi-vasena sarīra-daṇḍena vā, sataṇ vā sahasaṇ vā kahāpana⁴-vasena dhana-daṇḍena vā ti, imesu daṇḍesu yena kenaci daṇḍena *vihiṇsati*, vihettheti, dukkhaṇ pāpeti.

Attano sukhaṇ esāno pecca so na labhate sukhaṇ ti, so puggalo attano sukhaṇ esanto gavesanto patthento⁵ pacchā⁶ paraloke manussa-sukhaṇ dibba-sukhaṇ nibbāna-sukhaṇ ti tividham pi sukhaṇ na labhati. Aññad' atthu tena daṇḍena dukkham eva labhati ti attho. *Pecca so labhate sukhaṇ* ti, yo khanti⁷-mett' ānuddayā-sampanno, yathā 'haṇ sukha-kāmo dukkha-paṭikkūlo evaṇ sabbe pī ti cintetvā, sampanna⁸-virati-ādisu t̥hito vutta-nayena kenaci daṇḍena sabbāni pi bhūtāni na hiṇsati na bādhati, so puggalo paraloke manussa-bhūto manussa-sukhaṇ, deva-bhūto dibba-sukhaṇ, ubhayaṇ atikkamanto nibbāna-sukhaṇ labhati ti. Ettha ca 'tādisassa puggalassa puññaṇ avassaṇ bhāvitaṇ⁹ sukhaṇ paccuppannaṇ viya hoti' ti dassan' atthaṇ labhate ti vuttaṇ. Purima-gāthāya pi es' eva nayo.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t a .

¹ St. *omits first line*; cf. Dh. 131.

² A. daṇḍen' eva; C. dandanena.

³ C. ādināssa.

⁴ *Readings here are confused. Apparently the methods of torture are briefly referred to under the headings of daṇḍaka. Cf. It. 22 (yo na hanti na ghāteti na jināti na jāpaye) and A. i, 47 (tāleti, ohindati), etc., and A. ii, 122 (daṇḍa-bhayaṇ). A. dāpana-; C. ṭhāpana; C₄ jāpana. I read kahāpana as fines are referred to.*

⁵ B, C₁₋₄ patthento.

⁶ C. omits.

⁷ C. omits yo khanti.

⁸ C. sampatta-.

⁹ A. puñña avassaṇ bhāgināssaṇ sukhaṇ; C. (*omits puññaṇ*) avassaṇ bhavitāya taṇ sukhaṇ.

4.

Catutthe: *tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti* ti, ‘kappa-sata-sahass’ ādhikesu catusu asaṅkheyyesu paripūritassa puñña-sambhāra-visesassa phala-bhūtena ito paraṇ mayhaṇ okāso n’ atthi’ ti ussāha-jātena viya upar’ ūparivaddhamānena sakkārādinā Bhagavā sakkato hoti. Sabba-disāsu¹ hi yamaka-mahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṇ viya sabba-pāramiyo, ekasmiṇ atta-bhāve vipākaṇ dassāmā ti sampiṇḍitā viya Bhagavato lābha-sakkāra-mahoghaṇ nibbatayaṇsu. Tato tato anna-pāna-yāna-vattha-mālā-gandha-vilepanādi-hatthā khattiya-brāhmaṇādayo āgantvā, “kahaṇ Buddho, kahaṇ Bhagavā, kahaṇ Devadevo, kahaṇ Narāsabho, kahaṇ Purisa-siho?” ti Bhagavantaṇ pariyesanti. Sakaṭa-satehi pi paccaye āharitvā okāsaṇ alabhamānā samantā gāvuta-ppamāṇam pi² sakaṭa-dhurena³ sakaṭa-dhuraṇ āhacca tiṭṭhanti c’ eva anubandhanti ca, Andhaka-vinda⁴-brāhmaṇādayo viya. Sabbaṇ taṇ *Khandhake* (Vin. i, 220) tesu tesu ca suttesu āgata-nayena veditabbaṇ. Yathā ca Bhagavato evaṇ bhikkhu-sanghassa pi.⁵ Vuttaṇ h’ etaṇ⁶: “Yāvata kho, Cunda, etarahi sanghā vā gaṇā vā loka uppannā, nāhaṇ, Cunda, aññaṇ eka-sanghaṇ pi samanupassāmi evaṇ lābhagga-yasagga-pattaṇ yatha-r-iva, Cunda, bhikkhu-sangho” ti (D. iii, 126). Svāyaṇ Bhagavato ca bhikkhu-sanghassa ca uppanno lābha-sakkāro ekato hutvā dvinnaṇ mahā-nadinaṇ udak’ ogho viya⁷ appameyyo ahoṣi.

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti* —pe—*parikkhārānaṇ, bhikkhu-sangho pi sakkato*—pe—*parikkhārānaṇ* ti: titthiyā pana pubbe akata-puññatāya ca duppaṭipannatāya ca asakkatā agarukatā, Buddh’ uppāde⁸ vise-sato vipanna-sobhā⁹ suriy’ uggamane khajjūpanakā¹⁰ viya

¹ The whole passage following is from MA. 87-8.

² A. -māne; C. -māne pi.

³ A, C. omī.

⁴ A, C. -vindha; cf. Vin. i, 109, 220, 224, -vinda; Jāt. iv, 79, -veṇhu (v. ll. veṇḍa, venṇu, veṇḍu, veṇṇu); J. v, 267, -vindaṇ; MA. 88, -vinda-.

⁵ C. ti.

⁶ MA. quotes Ud. 12.

⁷ MA. udakam iva.

⁸ C. -pādena pana.

⁹ So A, C₁₋₄ but C. -lābhā.

¹⁰ Cf. VM. 412; DhPA. iii, 178.

nippabhā nittejā hata-lābha-sakkārā ahesuṇ. Te tādisaṇ Bhagavato sanghassa ca lābha-sakkāraṇ asahamānā issā-pakatā, “ evaṇ ime pharusāhi vācāhi ghaṭṭetvā palāpessāmā ” ti usūyā vissutānaṇ uggirantā,¹ tattha tattha bhikkhū akkosantā paribhāsantā vicariṇsu.

Tena vuttaṇ: *añña-titthiyā pana paribbājaka asakkatā honti* —pe—*parikkhārānaṇ: aṭha kho te añña-titthiyā paribbājaka Bhagavato sakkāraṇ asahamānā bhikkhu-sanghassa ca gāme ca araññe ca bhikkhu disvā asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosanti paribhāsanti rosentī vihesentī* ti; tattha *asabbhāhi* ti, *asabbhā-yoggāhi* sabhāyaṇ sādhu-jana-samūhe²v attuṇ ayut-tāhi duṭṭhullāhi ti attho. *Pharusāhi* ti, *kakkhalāhi* maccherikāhi. *Akkosanti* ti, *jāti ādīhi* akkosa-vatthūhi khuṇṇenti. *Paribhāsanti* ti, *bhaṇḍana-vasena* bhayaṇ uppādentā tajjenti.³ *Rosenti*⁴ ti, *yathā* parassa roso⁵ hoti, evaṇ anuddhaṇṇasana-vasena rosaṇ uppādenti. *Vihesenti* ti, *viheṭhenti* vividhehi ākārehi aphāsuṇ karonti.

Kathaṇ pana te samanta-pāsādi-ke Bhagavati bhikkhu-sanghe ca akkosādini pavattesun ti? Bhagavato uppādato paṇḍita-lābha-sakkāratāya upahata-cittā, paṭhaviṇ khaṇitvā pakkhalantā viya, avaṇe⁶ veluriya-mañimhi vaṇaṇ⁶ uppā-dento viya ca, Sundarikaṇ⁷ nāma paribbājikaṇ saññāpetvā tāya Satthu bhikkhu-sanghaṇ ca avaṇṇaṇ vuṭṭhāpetvā akkosādini pavattesun. Tam pan’ etaṇ Sundarikā-vatthuṇ parato Sundarikā-sutte pāliyaṇ yeva āgamissati.⁸ Tasmā yam ettha vattabbaṇ tatth’ eva vaṇṇayissāma. Bhikkhū Bhagavato santikaṇ upasaṇkamitvā taṇ pavattiṇ arocesun.

Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū yena Bhagavā ten’ upasaṇkamiṇsu*—pe—*vihesenti* ti, taṇ vutt’ attham eva, *etam*

¹ A. ussayā visutāya uggirantā; B, C₁₋₄ usūyā vissutānaṇ; C. usūyā visūkānaṇ uggirantā; cf. PJ. ii, 288.

² So A, B, but C. pamukhe.

³ C. omits.

⁴ St. A. rosanti, vihesanti; but W. rosentī, vihesenti as here.

⁵ C. doso (and infra); cf. PJ. ii, 180.

⁶ A, B, C₁₋₄ avaṇṇe . . . vaṇṇaṇ.

⁷ At DhA. 178 the name is Cifcamāṇavikaṇ (cf. ibid. 474; C. infra on Ud. 44; PJ. iii, 518; Jāt. ii, 415, iv, 187).

⁸ C. āvibhavissati.

atthaṃ viditvā ti, etaṃ issā-pakatānaṃ titthiyānaṃ vipatti¹-
pattiṃ sabbākārato viditvā, *imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ tehi kate
vipākāre pasanna-cittehi ca parehi kate upakāre tādinaṃ
c' ānubhāva²-dīpakaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *gāme araññe sukha-dukkha-phuttho* ti, gāme vā
araññe vā yattha katthaci sukhena dukkhena ca phuttho
sukha-dukkhāni anubhavanto tesaṃ vā paccayehi samaṅgi-
bhūto. *N' ev' attato no parato dahethā*³ ti, ahaṃ sukhito, ahaṃ
dukkhito, mama sukhaṃ, mama dukkhaṃ, paren' idaṃ,
mayhaṃ sukha-dukkhaṃ uppāditan ti ca n' eva attato na
parato taṃ sukha-dukkhaṃ ṭhapetha.⁴ Kasmā? Na h' ettha
khandha-paṇcake ahan ti vā maman ti vā paro ti vā parassā
ti vā passitabba-yuttakaṃ kiñci atthi: kevaḷaṃ saṅkhārā eva
pana yathā paccayaṃ uppajjitvā khaṇe khaṇe bhijjanti ti.
Sukha-dukkha-gaḥanaṃ c' ettha desanā-sīsaṃ. Sabbassā pi
loka-dhammassa-vasena attho veditabbo. Iti Bhagavā "N'
āhaṃ kva-cani kassaci kiñcanaṃ⁵ tasmiṃ, na ca mama kva-cani
katthaci kiñcanaṃ n' atthi⁶" ti (A. ii, 177) catu-koṭikaṃ
suññataṃ vibhavesi.⁷ Idāni tassa attato parato ca adaha-
nassa⁸ kāraṇaṃ dasseti. *Phusanti phassā upadhiṃ paṭicca* ti,
ete sukha-vedanīyā dukkha-vedanīyā ca phassā nāma khandha-
paṇcake-saṅkhātāṃ upadhiṃ paṭicca tasmiṃ sati yathāsakaṃ
visayaṃ phusanti, tattha pavattanti yeva. Adukkham-
asukhā ti hi vedanā santa-sabbhāvatāya sukhe eva sangahaṃ
gacchatī ti duvidhaṃ. Phassatī ti⁹ vasen' ev' āyaṃ p' attha-
vaṇṇanā katā. Yathā pana te phassā na phusanti, taṃ
dassetuṃ, *nirūpadhiṃ*¹⁰ *kena phuseyyuṃ phassā* ti vuttaṃ.
Sabbaso hi khandh' ūpadhiyā asati, kena kāraṇena te phassā
phuseyyuṃ? Taṃ kāraṇaṃ n' atthi.¹¹ Yadi hi tumhe ak-
kosādi-vasena uppajjana-sukha-dukkhaṃ na icchatha, sabbaso

¹ C. vipatti-.

² C. kata-upakāritādi-bhāvānubhāva-.

³ Cf. St. note.

⁴ Cf. DA. 258.

⁵ Cf. PJ. iii, 376; Ud. 92; VM. 654. Ang. text reads kva-cani; A. kva-
cini; C. kva-cani; VM. kva-cani.

⁶ C. kiñcanatā ti.

⁷ So A, C₁₋₄, but C. vibhaveti.

⁸ C. avahattassa.

⁹ C. samphassa-vasen' ev' āyaṃ.

¹⁰ W. nirūp-; St., C. etc., nirup-.

¹¹ C. na taṃ k. atthi.

nirūpadhi-bhāve yeva yogaṇ kareyyāthā ti anupādisesa-nibbāna-dhātuyā gāthaṇ niṭṭhapesi. Evaṇ iminā udānena vaṭṭa-vivaṭṭaṇ kathitaṇ.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame: *Ichhānangalako* ti, *Ichhānangala*¹ nāmako Kosalasu eko brāhmaṇa-gāmo. Tannivāsītāya,² tattha vā jāto bhavo ti vā, *Ichhānangalako*. *Upāsako* ti, tihi saraṇa-gamanehi Bhagavato santike upāsaka-bhāvassa paveditattā upāsako: pañca-sikkhā-padiko Buddha-māmako Dhamma-māmako Sangha-māmako. *Kenacid-eva karaṇīyenā* ti, dhāra-nakehi uddhāra-sodhāpane³ kenacid-eva kattabbe pi. *Tīretvā* ti, niṭṭhāpetvā. Ayaṇ kira upāsako pubbe abhinhaṇ Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā payirupāsati. So katipaya-kālaṇ bahu-karaṇīyatāya Satthu-dassanaṇ n' ābhisambhosi. Ten' āha Bhagavā: “*cirassaṇ kho tvaṇ, upāsaka, imaṇ pari-yāyam akāsi yadidaṇ idh*”⁴ *āgamanāyā*” ti; tattha *cirassaṇ* ti, cirena: *pariyāyan*⁵ ti, vāraṇ: *yadidaṇ* ti, nipāto; yo ayan ti attho. Idaṇ vuttaṇ hoti: ‘idha mama santike āgamanāya yo ’yan ajja⁶ kato vāro taṇ imaṇ cirena papañcaṇ katvā akāsi’ ti. *Cirapaṭik’ āhan* ti, cirapaṭiko ahaṇ, cira-kālato paṭṭhāya ahaṇ upasaṅkamtu-kāmo ti sambandho. *Kehici kehici*⁷ ti, ekaccehi. Athavā *kehici* ti, yehi vā tehi vā. Tattha ādarābhāvaṇ dasseti. Satthari abhippasannassa Satthu-dassana-dhamma-savaṇesu viya na aññattha ādaro hoti.⁸ *Kicca-*

¹ Cf. A. iv, 430, v, 325; DA. 244; PJ. iii, 462.

² St. and MSS. taṇ niv-.

³ A. dhāranekahi ulāra sodhāpana; B. uddhārahetthā; C. kata-ipehi uddhārahetvānādinā-k-kattabbena (cf. J. iv, 45 [15] dhāranako; [28] uddhāraṇ sodhessāma).

⁴ W. idha gam-; cf. D. i, 179.

⁵ Cf. DA. 36.

⁶ A. akato.

⁷ St. omits one k.; A. kehi pi kehi pi.

⁸ B. atirena aññatattaṇ karoṭha.

karaṇīyehi ti, ettha avassaṇ katabbaṇ kiccaṇ, itaraṇ karaṇīyaṇ; paṭhamaṇ vā katabbaṇ kiccaṇ; pacchā katabbaṇ karaṇīyaṇ; khuddakaṇ vā kiccaṇ, mahantaṇ karaṇīyaṇ. *Byāvaṭo*¹ ti, ussukko. *Evaḍhaṇ* ti, evaṇ iminā pakārena ahaṇ n' āsakkhiṇ upasaṅkamituṇ. Na agāravādinā ti adhippāyo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, 'dullabhe Buddh' uppāde manussatta-lābhe ca sattānaṇ kiñcana-bhāvena kicca-ppasutatāya kusal' antarāyo hoti na akiñcanaassā' ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, tadattha-dīpanam eva imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha, *sukhaṇ vata tassa na hoti kiñcī* ti, yassa puggalassa kiñcī rūpādisu ekavattthum pi mam' etan ti taṇhāya paṇiggaḥita-bhāvena. *Na hoti* ti, n' atthi, na vijjati sukhaṇ vata assa puggalassa 'aho sukham eva' ti attho. Na 'hosī ti pi pāṭho, tassa atīta-kāla-vasena attho veditabbo. Keci pana *na hoti kiñcī* ti padassa 'rāgādi-kiñcanaṇ yassa na hoti' ti atthaṇ vaṇṇenti. Taṇ na sundaraṇ: paṇiggaḥa-dhamma-vasena desanāya āgatattā rāgādi-kiñcanaṇ ti paṇiggaḥetabassā ti pi sangahe sati yuttam eva vuttaṇ siyā. Athavā yassa puggalassa kiñcī appam pi kiñcanaṇ palibodha-jātaṇ rāgādi-kiñcan' ābhāvato eva na hoti; taṇ tassa akiñcanattaṇ² sukhassa paccaya-bhāvato 'sukhaṇ vata aho sukhan' ti attho. Kassa pana na hoti kiñcī ti ce? Āha, *saṅkhātā*³-*dhammassa bahu-sutassā* ti, yo catūhi pi magga-saṅkhāhi solasa-kicca nipphattiyā⁴ saṅkhātā³-dhammo kata-kicco tato eva paṭive-dha⁵-bahu-saccena bahussuto, tassa. 'Iti Bhagavā akiñcana-bhāve ānisaṇsaṇ dassetvā, sakiñcana-bhāve ādinaṇ dassetuṇ, *sakiñcanaṇ passā* ti ādim āha. Tass' attho: rāgādi-kiñcanaṇ na akiñcanānaṇ atthitāya sakiñcanaṇ. Sakiñcanattā eva aladdhānaṇ ca kāmānaṇ pariyesanā-rakkhana-hetu kicca-karaṇīya-vasena 'ahaṇ mamā' ti gahana-vasena ca vighātaṇ⁶ āpajjamānaṇ passā ti, dhamma-saṇvega-ppatto Satthā

¹ (Cf. J. ii, 207, sabba-kiccesu byāvaṭo.)

² A. akiñcana-.

³ C. sankhata-.

⁴ So A, but C. catu-magga-saṅkhatāya sak . . . nibbattiyā (cf. VvA. 231, def. of katakicco:—catūhi maggehi katabbassa paṇiññādi-ppabhe-dassa solasa-vidhassa kiccassa katattā nipphāditattā).

⁵ A. paṭibodha.

⁶ A. ce vihaṇṇati.

attano cittaṇ vadati.¹ *Jano janasmīṇ² paṭibandha-rūpo ti, sayañ añño jano samāno aññasmiṇ jano 'ahaṇ imassa, mama ayaṇ' ti taṇhā-vasena paṭibaddha-sabbhāvo hutvā vihaññati, vighātaṇ āpajjati. Paṭibaddha-citto ti pi pāṭho, ayaṇ c' attho*

Puttā m' atthi, dhanāṇ m' atthi, iti bālo vihaññati.

Attā hi attano n' atthi, kuto puttā kuto dhanāṇ ti

(Dhp. 62)

ādihi sutta-padehi dīpetabbo.

P a ṇ c a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā .

6.

Chaṭṭhe: *aññatarassa paribbājakassā* ti, ekassa kuṭimbi-kassa³ paribbājakassa. *Daharā⁴* ti, taruṇī. *Māṇavikā* ti, brāhmaṇa-dhītāya vohāro. *Pajāpati* ti, bhariyā. *Gabbhinī* ti, āpanna-sattā. *Upavijaññā* ti, ajja suve hi paccupaṭṭhita-vijāyana-kālā hotī ti. So kira brāhmaṇa-jātiko sabhariyo thāma-ppatta-rūpam edhito⁵: tena naṇ samajātikā⁶ paribbājaka-vohārena samudācaranti. Bhariyā pan' assa brāhmaṇa-jātikattā brāhmaṇā ti ālapati. *Telaṇ* ti, tila-telaṇ⁷: telamissena c' ettha yaṇ yaṇ vijātāya pasava-dukkha-paṭikār' atthaṇ icchitaḥ, taṇ sabbaṇ sappi-telādi⁸ āharā ti ānāpeti. *Yaṇ me vijātāya bhavissati* ti, yaṇ telaṇ mayhaṇ vijātāya bahinikkhanta-gabbhāya⁹ upakārāya bhavissati: paribbājikāyā ti pi pāṭho. *Kuto* ti, kasmā ṭhānā? *Yato* nāti-kulā vā mitta-kulā vā telādi āhareyyaṇ taṇ ṭhānāṇ me n' atthi ti adhippāyo.

¹ A. vadanti; B. carati.

² So MSS. and W, but St. janamhi.

³ C. and MSS. -tumbik-, but better as above; A. kuṭumbiyassa. See *Pāli Dict.*

⁴ St. daharā; W. dahara-.

⁵ A. jātiko sabhariyo tatthappattassam edite; C. jātiko thāmappat-tarūpe ṭhito; C_{1,2} ṭhānappattarūpam edhito.

⁶ C. sapaṭipatikāṇ.

⁷ Cf. VvA. 54.

⁸ A. sappi-lonādi telādi; B. kelaṇādi; C_{1,2} lonādi.

⁹ B. gabbhassa.

Telaṇ āharāmī ti, vattamāna-samīpatāya vattamānaṇ katvā vuttan telaṇ āharissāmī ti attho. *Samaṇassa vā brāhmaṇassa vā sappissa vā telassa vā* ti ca samuccay' attho vā-saddo, "aggito vā udakato vā mithu-bheda vā" ti (D. i, 25, 88) ādisu viya. *Sappissa vā telassa vā* ti, paccatte sāmivacanaṇ, sappi ca telaṇ ca yāvad-atthaṇ. *Pātun* ti, pivituṇ dīyati ti attho. *Apare pana sappissa vā telassa vā avayav' āvayava*¹-sambandhe sāmī-vacanaṇ sappi-tela-samudāyassa hi avayavo idha yāvad-attha-saddena vuccati ti vadanti. *No nīharitun* ti, bhājanena vā hatthena vā bahi netuṇ no dīyati; *uggiritvā*² ti, vamtivā: *yannūna dadeyyan* ti, sambandho. Evaṇ kir' assa ahosi: ahaṇ rañño koṭṭh' āgāraṇ gantvā, telaṇ ākaṇkha³-mattaṇ pivitvā, tāvad eva ghaṇaṇ⁴ gantvā, ekasmiṇ bhājane yathā ṭhitaṇ vamevā, uddhanaṇ āropetvā, pacissāmī yaṇ pitta-semhādi-missitaṇ taṇ agginā jhāyissati. Telaṇ pana gahetvā imissā paribbājikāya-kamme upanessāmī ti.

Uddhaṇ kātun ti, vamaṇa-vasena uddhaṇ nīharitun. *Na pana adho vā* ti, viriccana⁵-vasena heṭṭhā nīharitun na pana sakkoti. So hi "adhikaṇ pītaṇ sayam eva mukhato niggamisati"⁶ ti pivitvā, āsayassa arittatāya aniggate vamaṇa-virecana-yogaṇ ajānanto alabhanto vā kevalaṇ dukkhāhi vedanāhi phuṭṭho āvaṭṭati ca parivaṭṭati⁷ ca. *Dukkhāhi* ti, dukkh' āvahāhi.⁸ *Tibbāhi* ti, balava-tikkhiṇāhi. *Kharāhi* ti, kakkhalāhi. *Kaṭukāhi* ti, ativiya aniṭṭha-bhāvena dārunāhi. *Āvaṭṭati* ti, ekasmiṇ yeva ṭhāne anipajjāpetvā⁹ attano sarīraṇ ito c' ito ākaḍḍhanto vattati namati.¹⁰ *Parivaṭṭati* ti, ekasmiṇ padese nipanno pi anga-paccangāni parito khipanto vattati, abhimukhaṇ¹¹ vā vaṭṭanto āvaṭṭati,¹² samantato pavattanto parivaṭṭati. *Etam atthaṇ vidivā* ti, sakiñcanaassa appaṭisaṇkhā-paribhoga-hetukā ayaṇ dukkh' uppatti. Akiñ-

¹ C. -vī-samb.

² A. ucciddhitā; W. ucchaḍḍitvāna; St. uggiritvāna.

³ A. ākanattha-; C. ākaṇṭha-.

⁴ C. viriñcana, but *infra* virecana.

⁵ B, C_{1,4} parivaṭṭati.

⁶ C. -jjitvā.

⁷ C. āmukhaṇ.

⁸ St. āgāraṇ; W. ghaṇaṇ.

⁹ A. nibbatissāmī.

¹⁰ C. dukkhamāhi.

¹¹ A. vattagamati; C. nāmāti.

¹² Cf. VM. 504.

canassa pana sabbaso ayaṇ n' atthi ti, etam atthaṇ sabbā-kārato jānitvā, tad-attha-ppakāsaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sukkhino vatā* ti, sukhino vata sappurisā. Ke pana te ti? *Ye akiñcanā*, ye rāgādi-kiñcanassa pariggaha-kiñcanassa ca abhāvena akiñcanā. Tesāṇ pan' idaṇ kiñcanaṇ n' atthi ti āha:—*vedaguno hi janā akiñcanā* ti, ye ariya-magga-ñāṇa-saṅkhātāṇ vedaṇ gatā adhigatā, tena vā vedena nibbāna-gatā adhigatā¹ ti vedaguno, te ariya-janā khināsava-puggalā anavasesa-rāgādi-kiñcanānaṇ agga-maggena samucchinnattā akiñcanā nāma: asati hi rāgādi kiñcane kuto pariggaha-kiñcanassa sambhavo? Evam eva gāthāya purima-bhāgena arahatte pasaṇsitvā apara-bhāgena andha-puthujjane gara-hanto, “*sakiñcanaṇ passā*” ti ādim āha. Taṇ purima-sutte vutt' attham eva. Evaṇ imāya pi gāthāya vaṭṭa-vivaṭṭaṇ kaṭṭhitaṇ.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame: *ekaputtako* ti, eko putto, so ca anukampitabb' aṭṭhena ekaputta ko. Piyāyitabb' aṭṭhena *piyo*. Manassa vadḍhan' aṭṭhena mana²-sarīra-sobhā-sa-sampattiyā vā dassa-niy' aṭṭhena *piyo*. Sadācāra³-sampattiyā kalyāṇa-dhammā-tāya *manāpo*. Kaleti⁴ satte khepeti ti kālo: maraṇanta⁵-gato patto ti, *kālaṇkato*. Kālena vā maccunā kato⁶ naṭṭho, adas-sanaṇ gato ti, *kālaṇkato*. Mato ti attho. *Sambahulā upāsakā* ti, Sāvatti-vāsino bahū upāsakā mata-putta-upāsakassa saha soki-bhāvena yāva ālāhanā pacchato gantvā, mata-sarīrassa kattabbaṇ kāretvā, paṭinivattā yathā nivattā 'va, udakaṇ otaritvā, nahātvā,⁷ vatthāni pīletvā, anotāpetvā 'va, ekaṇ

¹ C. omits.

² C. manāpo: sarīra-.

³ C. silācāra-.

⁴ A. kāle ti; B, C₁₋₄ kāleti.

⁵ A. maraṇanta-kato; C. maraṇaṇ: taṇ gato.

⁶ C. gato.

⁷ A. sīsaṇ nahātvā; B. sīsaṇ nahātā.

nivāsetvā, ekaṃ uttarāsangaṃ katvā, taṃ upāsakaṃ purato katvā,¹ “soka-vinodanaṃ dhammaṃ Satthu santike sossāmā” ti Bhagavantaṃ upasaṅkamiṃsu. Tena vuttaṃ: *allakesā* ti ādi. Tattha *allavatthā* ti, udakena tinta-vatthā. *Divādivassā* ti, divasassā pi divā-majjhantike kāle ti attho. Yasmā jānantā pi Tathāgatā pucchanti, jānantā pi na pucchanti, kālaṃ viditvā pucchanti, kālaṃ viditvā na pucchanti, tasmā jānanto yeva pi Bhagavā kathā-samuṭṭhapan’ atthaṃ pucchanto *kinnu*² *tumhe upāsakā* ti ādim āha.

Tass’ attho: tumhe, upāsakā, aññesu divasesu mama santikaṃ āgacchantā otāpita-suddha-vatthā sāyaṃhe āgacchatha. Ajja pana alla-vatthā alla-kesā ṭhita-majjhantike kāle idh’ āgatā. Taṃ kiṃ kāraṇaṃ? ti. Tena mayaṃ ti, tena putta-viyoga-janita-citta-santāpena balava-so kābhībhūtātāya evaṃ bhūtā mayaṃ idh’ ūpasankamantā ti. *Etam atthaṃ viditvā* ti, piya-vatthu-sambhavā³ soka-dukkha-domanassādayo. Asati piya-vatthusmiṃ sabbaso ete na santi ti, etam atthaṃ sabbākārato jānitvā tad-attha-ppakāsaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *piya-rūpā-sāta-gathitāse*⁴ ti, piya-sabhāvesu rūpa-kkhandhādisu sukha-vedan’ assādena gathitā,⁵ paṭibaddha-cittā icc’ ev’ attho. Se ti vā nipāta-mattaṃ. Piya-rūpa nāma cakkhādayo putta-dārādayo ca. Vuttaṃ h’ etaṃ: “kiṃ ca loke piya-rūpaṃ sāta-rūpaṃ? Cakkuṃ loke piya-rūpaṃ, sāta-rūpaṃ—pe—dhamma—pe—taṇhā (upapajjamānā)—pe—piya-rūpaṃ sāta-rūpaṃ”⁶ ti (S. ii, 108-9; Vibh. 101 ff.).

Khettaṃ vatthuṃ hiraññaṃ vā gav’ āssaṃ dāsa-porisaṃ Thiyo bandhū puthū kāme yo naro anugijjhatī ti

(Sn. 769; Nidd. i, 10-1)

Tasmā tesu piya-rūpesu assādena giddhā mucchitā ajjhopannā⁷ ti attho. Ke pana te piya-rūpa-sāta-gathitā ti, te dasseti.

¹ A. omits the sentence.

² So St., but W. kinu kho.

³ A. sabhāvā.

⁴ A. sanīṭṭhikāse; C. gathitāse; St. gadhitā ve; W. rūpassāda-gadhitāse. See *Pāli Dict.*, gadhita is used. Cf. It. 95; DA. 59 (kāma-ganesu rattā giddhā gathitā).

⁵ A. gadhikā.

⁶ (Cf. Nidd. Cull. ii, p. 208.)

⁷ See *Pāli Dict.* s.v.; A. ajjho; C. ajjhā.

*Deva-kāyū*¹ *puṭhu-manussā*² cā ti, catu-mahārājikādi bahū deva-samūhā c' eva Jambu-dīpakā bahū-manussā ca. *Aghā-vino*³ ti, kāyika-cetasika⁴-dukkhena dukkhitā. *Parijinnā*⁵ ti, rāgādi-vipattiya yobban' ārogyādi-sampattito parihīnā. Yathā lābha-vasen' ev' ayam attho deva-manussesu vedītabbo. Athavā kāmāñ c' ekanta-sukha-samappitānaṃ devānaṃ dukkha-jarā-roga na sambhavanti tad-anativatta-sabhāvatāya pana te pi *aghāvino* ti *parijinnā* ti ca vuttā. Tesam pi vā pubba-nimitt' uppattiya paṭicchanna-jarāya cetasika-rogassa ca vasena dukkhādīnaṃ sambhavo vedītabbo.

Maccu-rājassa vasaṃ gacchanti ti, piya-vatthu-visayāya taṇhāya appahīnattā punappunaṃ gabbh' ūpagamanato dhātu-ttay' issaratāya maccu-rāja-saṅkhātassa maraṇassa vasaṃ hattham eva gacchanti. Ettāvata vaṭṭaṃ dassetvā idāni ye *ve divā* ti ādinā vivaṭṭaṃ dasseti.

Tassa ye *ve divā ca ratto ca appamattā* ti, "divasaṃ canka-mena nissajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī" ti (M. iii, 3) ādinā vutta-nayena divasa-bhāge ratti-bhāge ca dalhāppamattā appamāda-paṭipadaṃ pūrenti⁶ ti. *Jahanti piya-rūpaṃ* ti, catu-sacca-kammaṭṭhāna-bhāvanaṃ ussukkāpetvā, ariya-maggādhigamena piya-rūpaṃ piya-jātikaṃ⁷ cakkhādi-piya-vatthu tappatibaddha⁸-cchanda-rāga-jahanena jahanti. *Te ve khaṇanti agha-mūlaṃ maccuno āmisaṃ durativattaṃ* ti, te ariya-puggalā aghassa vaṭṭa-dukkhassa mūla-bhūtaṃ maccunā maraṇena āmasitabbato⁹ āmisaṃ, ito bahiddhā kehici pi samaṇa-brāhmaṇehi nivattitūṃ asakkuneyyatāya durativattaṃ, saha avijjāya taṇhaṃ ariya-magga-ñāṇa-kud-dālena khaṇanti, lesa-mattam pi anavasesato¹⁰ ummūlayanti ti. Svāyam attho:

¹ A. devatāya.

² St. manussā; W. manussā.

³ Sn. 694 (PJ. ii, 489) read aghāv-; Pāli Dict. aghavin.

⁴ C. cetasita-.

⁵ A, C, St. (and below) parijunnā; W. parijunā.

⁶ Cf. Dh. 21-3.

⁷ Cf. DA. 311.

⁸ A. appatibaddhā.

⁹ A. v.l. āmisa-.

¹⁰ A. -anto; C. -antā.

Appamādo amata-padaṇ, pamādo maccuno padaṇ :

Appamattā na miyanti, ye pamattā yathā matā ti

(Dhp. c. 2)

ādihi sutta-padehi vitthāretabbo ti.

Sattama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

8.

Atthame: *Kuṇḍiyāyan* ti, evaṇ nāmake Koliyānaṇ nagare. *Kuṇḍadhāna-vane* ti, tassa nagarassa avidūre Kuṇḍa-dhāna¹-saṅkhāte vane. Pubbe kira Kuṇḍo nāma eko yakkho tasmiṇ vana-saṇḍe vāsaṇ kappesi, kuṇḍa-dhāna-missena ca bali-kammena tussatī ti. Tassa tathā tattha baliṇ upaharanti. Ten' etaṇ vana-saṇḍaṇ Kuṇḍa-dhāno tv' eva paññāyittha. Tassa avidūre ekā gāma-patikā² ahosi. Sā pi tassa yakkhassa ānāpita³-tthāne nivittattā ten' evaṇ ca paripālitattā Kuṇḍiyā ti vohāriyittha. Aparā-bhāge tattha Koliya-rājāno naga-raṇ kāresuṇ. Tam pi purima-vohārena Kuṇḍiyā tv' eva vuccati, tasmiṇ ca vana-saṇḍe Koliya-rājāno Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca vasan' atthāya vihāraṇ patittāpesuṇ. Tam pi Kuṇḍadhāna-vanaṇ tv' eva paññāyittha. Atha Bhagavā janapada-cārikaṇ caranto anukkamena taṇ vihāraṇ patvā tattha vihāsi. Tena vuttaṇ: *ekaṇ samayaṇ Bhagavā Kuṇḍiyāyaṇ viharati Kuṇḍadhāna-vane ti.*

Suppavāsū ti, etassa upāsikāya nāmaṇ. *Koliya-dhītā* ti, Koliya rāja-puttī. Sā hi Bhagavato agg' upaṭṭhāyikā paṇita-dāyikā-sāvakanāṇ etad agge ṭhapitā sotāpannā ariya-sāvikā.⁴ Yaṇ hi kiñci Bhagavato yutta-rūpaṇ khādaniya-bhojaniyaṇ bhesajjaṇ vā na tattha aññāhi saṇvidhātappaṇ atthi. Taṇ sabbaṇ sayam eva attano paññāya vicāretvā sakkaccaṇ

¹ St. Kuṇḍittthāna-; W, MSS. and J. i, 407 (where the story occurs) and DhpA. iv, 192, Kuṇḍadhāna.

² A. gāmapati; C. vāmapathikā.

³ C. ānāpavatti-.

⁴ Cf. A. i, 24.

sampādetvā upaneti. Devasikañ ca aṭṭha-sataṃ sangha-bhatta-pāṭipuggalika-bhattāni deti. Yo koci bhikkhu vā bhikkhunī vā taṃ kulaṃ piṇḍāya pavitṭho ritta-hattho na gacchati. Evaṃ mutta-cāgā payata-pāṇī vossagga-ratā yāca-yogā dāna-saṃvibhāga-ratā. Assā kucchiyaṃ purima-Buddhesu katādhikāro pacchima¹-bhaviko sāvaka-bodhisatto paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā taṃ gabbhaṃ kenacid eva pāpa-kammaena satta-vassāni kucchinā parihari² sattāhañ ca mūḷha-gabbhā ahosi.

Tena vuttaṃ: *satta-vassāni gabbhaṃ dhāreti sattāhaṃ*³ *mūḷha-gabbhā* ti. Tattha, *satta-vassāni* ti, satta saṃvaccharāni. Accanta-saṃyoge ca idaṃ upayoga-vacanaṃ. *Gabbhaṃ dhāreti* ti, gabbhaṃ vahati, gabbhinī hotī ti attho. Sattāhaṃ *mūḷha-gabbhā* ti, satta ahāni byākula-gabbhā. Gabbho hi parito sampajjamāno vijāyana-kāle kammaja-vātehi sañcalitvā, parivattito uddha-pādo adhosi⁴ hutvā, yoni-mukhe hoti. Evaṃ so katthaci alaggo bahi-nikkhamati: avijāyamāno pana parivattana-vasena yoni-maggaṃ pidahitvā tiriyaṃ nipajjati. Sayam eva vā yoni-maggo pithiyati.⁵ So tattha kammaja-vātehi aparāparaṃ parivattamāno byākulo mūḷha-gabbho ti vuccati. Tassā pi satta-divase evaṃ ahosi. Tena vuttaṃ: *mūḷha-gabbhā* ti. Ayañ ca gabbho Sivali-tthero. Tassa kathaṃ satta-vassāni gabbh' āvāsa-dukkhaṃ sattāhaṃ mūḷha-gabbha-bhāva-ppatti mātu c' assā pi sotāpannāya ariya-sāvikāya tathā dukkh' ānubhāvanaṃ jatan' ti. Vuccate:

Atīte⁶ Kāsirāje Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ karente eko Kosalarājā mahantena balena āgantvā, Bārāṇasiyaṃ gahetvā, taṃ rājānaṃ māretvā, tass' eva agga-mahesiṃ attano agga-mahesiṃ akāsi. Bārāṇasi-rañño pana putto pitu maraṇa-kāle niddhamana-dvārena palāyitvā, attano ñāti-mitta-bandhave ekajjhaṃ katvā, anukkamena balāṃ saṃharitvā, Bārāṇasiṃ āgantvā, avidūre mahantaṃ khandh'⁷ āvāraṃ bhanditvā, tassa rañño paṇṇaṃ pesesi, "rajjaṃ vā detu yuddhaṃ vā"⁸ ti.

¹ A. antima.² C. omits.³ C. -āhañ ca.⁴ Cf. A. iv, 133⁵ A. pidahati.⁶ Cf. Jāt. i, 409.⁷ A. -bhand'.⁸ Jāt. adds so yuddhaṃ demī ti paṭipannaṃ pesesi.

Rāja-kumārassa pana mātā taṇ sāsanaṇ sutvā, “yuddhena kammaṇ n’atthi. Sabba-disāsu sañcāraṇ pacchinditvā Bārānasi-nagaraṇ parivāretu. Tato dār’ udaka¹-bhatta-parikkhayena kilanta-manussa-nagaraṇ vinā ’va² yuddhena rājānaṇ ca gahetvā dassenti”³ ti paṇṇaṇ pesesi. So mātu sāsanaṇ sutvā cattāri mahā-dvārāni rakkhanto satta-vassāniagaraṇ uparundhi. Nagare manussā cūla-dvārena bahi-nikkhamitvā dār’ udakādīni āharanti sabba-kiccāni karon-ti. Atha rāja-kumārassa mātā taṇ pavattiṇ sutvā, “bālo mama putto: upāyaṇ na jānāti. Gacchatha ‘satta divase cūla-dvārāni pi pidhāya nagaraṇ uparundhatū’ ti vadethā” ti, puttassa gūlha-sāsanaṇ pahini. So mātu-sāsanaṇ sutvā satta-divase tathā akāsi. Nāgarā bahi-nikkhamituṇ alabhantā sattame divase tassa rañño sīsaṇ gahetvā kumārassa adaṇsu. Kumāro nagaraṇ pavisitvā rajjaṇ aggaheṣi. So tadā satta-vassāni nagara-rundhana-kamma-nissandena etarahi satta vassāni mātu-kucchi-sankhātāya-lohita-kumbhiyā vasi. Avasesakaṇ⁴ pana sattāhaṇ nagaṇ’ ūparudhanena sattāhaṇ mūlha-gabbha-bhāvaṇ āpajji.

Jātak’ atthā-kathāyam pi ‘satta-divasāni [sañcāraṇ pacchinditvā]⁵ nagaraṇ rundhitvā gahita-kamma-nissandena [satta-vassāni lohita-kumbhiyaṇ vasitvā sattāhaṇ mūlha-gabbha-bhāvam āpajji’ ti] vuttaṇ. Yam pana so Padumuttara-pāda-mūle “lābhinam aggo bhaveyyan” ti mahā-dānaṇ datvā, patthanam akāsi, yaṇ ca Vipassissa Bhagavato kāle nāgarehi saddhiṇ sahaṣṣ’ agghanakaṇ⁶ guḷa-dadhiṇ datvā patthanam akāsi, tass’ ānubhāvena lābhīnaṇ aggo jāto. Sup-pavāsā pi “nagaraṇ rundhitvā gaṇha, tātā⁷” ti pesita-bhāvena satta-vassāni kucchinā gabbhaṇ pariharitvā sattāhaṇ mūlha-gabbhā-jātā. Evaṇ te mātu-puttā⁸ attano kammassa anurūpam idisaṇ dukkhaṇ paṭisaṇvedinṇsu.

¹ C. adds ādinā vā.

² A. kilamantā nagara-manussā; C. kilantā nagare manussā, and omitt vinā ’va.

³ At this point the stories differ.

⁴ A. anavassasanto; B. avasesato; C₁₋₄ avasesako.

⁵ Words bracketed are in the original at J. i, 409.

⁶ A, C. -nikaṇ.

⁷ A, C₁₋₄ gaṇhathā ti.

⁸ A. no putto; B, C₁₋₄ mātāputtā.

Tīhi vitakkehi ti, ratana-ttayassa gun' ānussati paṭisaṇyut-tehi tīhi sammā-vitakkehi. *Adhivāseti* ti, mūḷha-gabbhatāya uppannaṇ dukkhaṇ sahati. Sā hi Bhagavato sambuddha-bhāvaṇ ariya-saṅghassa suppaṭipattiṇ nibbānassa ca dukkha-nissaraṇa-bhāvaṇ anussaranti attano uppajjamāna-dukkhaṇ amanasikāraṇen' eva abhibhavitvā khamati. Tena vuttaṇ: *tīhi vitakkehi adhivāseti* ti. *Sammā-sambuddho vata* ti ādi tesāṇ vitakkānaṇ pavatti-ākāra-dassanaṇ: tass' attho¹:— So bhāgyavantādīhi kāraṇehi Bhagavā lokanātho: sammā-aviparītaṇ sāmaṇ sayam eva sabba-dhamme abujjhī ti, *Buddho*. So Bhagavā evarūpassa etarahi mayā anubhūyamānassa² aññassa ca jātikassa sakalassa vaṭṭa-dukkhassa pahāṇāya accantaṇ anuppāda-nirodhāya dhammaṇ katheti. Aviparīta-dhamma-desanāyā hi Satthu sammā-sambodhiyā saddhiṇ tassa yathā vutta-guṇassa Bhagavato dhamma-savaṇante jātattā sīla-diṭṭhi-sāmaññena sangatattā³ ca *sāvaka-saṅgho* ti laddha-nāmo aṭṭha-ariya-puggala-samūho, *supaṭipanno* vata, aho vata sammā-paṭipanno, yo ariya-saṅgho evarūpassa idisassa vaṭṭa-dukkhassa pahāṇāya anuppāda-nirodhāya anivatti-paṭipadaṇ paṭipanno. *Susukhaṇ vata*, aho vata suṭṭhu-sukhaṇ sabba-saṅkhata-nissaṇaṇ nibbānaṇ, yasmiṇ nibbāne idisaṇ vaṭṭa-dukkhaṇ na upalabbhatī ti. Ettha ca paṭipajjamānā pi paṭipannā icc' eva vuttā paṭipattiyā anuvatti-bhāvato.⁴ Athavā uppanna-saddo viya paṭipanna-saddo vattamān' attho pi veditabbo. Ten' ev' āha: “sotāpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipanno” ti (Pugg. 13).

Sāmikan ti, attano paṭiṇ Koliya-rāja-puttaṇ. *Āmantesi* ti, abhāsi. *Mama vacanena Bhagavato pāde sirasā vandāhi* ti, mayhaṇ vacanena cakka-lakkhaṇena paṭimaṇḍitāni vikaṣitapaduma-sassirikāni Bhagavato caraṇāni tava sirasā vandāhi, uttam' angena⁵ abhivādanaṇ karohī ti attho.

Appābādhān ti ādisu, *ābādhā*⁶ ti visabhāga-vedanā vuccati, yā ekadese⁷ uppajitvā pi sakala-sarīraṇ aya-paṭṭena abandhi-

¹ C_{1,2} dassanass' attho.

² A. anubrūmiya-; C. anubhāviya-mānassa (cf. PvA. 8, 159); anubhaviyamān- may be read.

³ C. sanhatattā.

⁵ A. atthena.

⁶ Cf. DA. 212.

⁴ A. anivatti-bhāvattā.

⁷ A, B. yā ekadeso; C. esā.

tvā viya gaṇhāti. *Ātanko* ti, kiccha-jīvita-karo rogo: anava-sāna-pubba-rogo¹ *ātanko*: itaro ābādho, khuddako vā rogo, ātanko; balavā ābādho. Keci pana ajjhata-samuṭṭhāne² ābādho, bahiddhā-samuṭṭhāne² *ātanko* ti vadanti. Tad-ubha-yassā pi abhāvaṇ pucchā ti vadati. Gilānass' eva ca uṭṭhānaṇ nāma garukaṇ hoti, kāya-balaṇ na hoti: tasmā niggelaññatāya lahu-parivattita³-saṅkhātaṇ kāyassa lahuṭṭhānaṇ sarīra-balañ ca pucchā ti vadati. *Phāsu-vihāraṇ* ti, ṭhānāsana-sayana-gamana-saṅkhātesu catusu iriyāpathesu sukha-vihārañ ca pucchā ti. Ath' assa pucchitabb' ākāraṇ dassenti, *Suppavāsa bhante* ti ādim āha. *Evañ ca vadehī* ti, idān' eva vattabb' ākāraṇ nidasseti.

Paraman ti, vacana-sampañcchanaṇ. Tena “sādhu, bhadda⁴: yathā vuttaṇ tathā paṭipajjāmi” ti dasseti. *Koliya-putto* ti, Suppavāsāya sāmiko Koliya-rāja-putto. *Sukhinī hotu* ti, sadevake loke agga-dakkhineyyo Satthā Suppavāsāya pesita-vandanaṇ sampatichhitvā tad-anantaraṇ attano mettā-vihāra-saṇsūcakaṇ Buddh' āciṇṇaṇ sukh' ūpasaṇhāraṇ sāmāññato pakāsetvā, puna tassa puttassa ca gabbha-vipatti-mūlaka-gabbhassa vā dukkha-ppatti-paṭikkhepa-mukhena sukh' ūpasaṇhāraṇ nidassento, “sukhinī arogā arogaṇ⁵ puttaṇ vijāyatū” ti āha. *Saha vacanā* ti, Bhagavato vacanena sah' eva. Yasmiṇ kāle Bhagavā tathā avoca, tasmiṇ yeva kāle tam pi kammaṇ parikkhayaṇ agamāsi. Tassa parikkhīna-bhāvaṇ oloketvā Satthā tathā 'va abhāsi.⁶

Apare pana vadanti sace tathā Satthā n' ācikkhissā,⁷ tato param pi kiñci kālaṇ tassa taṇ dukkhaṇ anubandhissā⁸? Yasmā pana Bhagavatā “sukhinī arogā arogañ ca puttaṇ vijāyatū” ti vuttaṇ, tasmā tassa vacana-sama-kālam eva so gabbho byākula-bhāvaṇ vijahitvā sukhena' eva bahi-nikkhami. Evaṇ tesāṇ mātā-puttānaṇ sotthi ahosi. Acinteyyo hi Bud-

¹ A. anabāsan-pubba-rogo; C. athavā yāpetabba-rogo.

² C. -samuṭṭhāno; A. bahiddhāne āgato ti.

³ A. lahuta-pari-vattinā; C. -vatti-; cf. VM. 448.

⁴ C. bhānte (?).

⁵ Jāt. and DhA. arogā arogaṇ and below.

⁶ C. tathā akāsi.

⁷ C. nācikkhissa.

⁸ C₂ anubandhissa; C. anubandhati (?).

dhānaṃ Buddh' ānubhāvo, yathā hi Paṭācārāya¹ piya-vippa-yoga-sambhūtena sokena ummādaṃ patvā

Ubho puttā kāla-katā, panthe mayhaṃ patī mato,

Mātā pitā ca bhātā c' ekacitakasmaṃ ḍayhare² ti vatvā jāta-rūpen' eva carantiyā "satiṃ paṭilābhehi bhagini" ti Bhagavato vacana-samanantaram eva ummādo vūpasamī. Tathā Suppiyā³ ti upāsikā attanā 'va attano ūruyaṃ katena mahā-vaṇena vuṭṭhātuṃ asakkonti, sayana-piṭṭhe nisinnā,⁴ āgantvā 'va vandatū ti vacana-samanantaram eva vaṇe pākātike jāte sayam eva taṃ gantvā Bhagavantaṃ vanditvā ti evam ādini vatthūni idha udāharitabbāni ti.

Evam bhante ti, bhante yathā Bhagavā saha-puttāya tassā aroga-bhāvaṃ āsiṃsanto āha "sukhiṇī arogā arogaṃ puttaṃ vijāyatū" ti taṃ. Evam eva na hi kadāci Buddhānaṃ Bhagavantaṃ vacanassa aññathā-bhāvo ti adhippāyo. Keci pana 'bhante, evam atthū' ti vadanti. Pare 'hotū' ti padassa atthaṃ ānetvā vaṇṇayanti. *Abhinanditvā* ti, karavīka-rutamañjunā⁵ brahma-ssarena Bhagavatā vuccamāne tasmiṃ vacane pīti-somanassa-paṭilābhato abhimukha-bhāvena nanditvā: *Anumoditvā* ti, tato pacchā pi sammodanaṃ uppādetvā, cittaṃ vā abhinanditvā, vācāya⁶ anumoditvā, vacana-sampattiyaṃ vā abhinanditvā, atha sampattiyaṃ anumoditvā.⁷ *Sakaṃ gharāṃ paṇḍitāya* ti, attano gharāṃ paṇḍitāya.⁸ Ye pana 'yena sakaṃ gharāṃ' ti paṭhanti,⁹ tesāṃ yadi pi yaṃ taṃ saddānaṃ sambandha-bhāvato tenā ti padaṃ vuttam eva hoti. Tathā pi 'paṇḍitāya' ti¹⁰ pāṭha-seso yojetabbo hoti. *Vijātaṃ* ti, pajātaṃ, pasūtaṃ¹¹ ti attho. *Acchariyaṃ* ti, andhasa pabbat' ārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotī ti, acchariyaṃ. Ayaṃ tāva sadda-nayo. *Attha-kathāsu* pana 'accharā-yoggaṃ' ti

¹ (Licchavi-dārikā) J. iii, 1, vi, 481. *The story is told at DhA. ii, 260-70.*

² C. jhayare.

³ Suppiyā, DA. 258; PJ. ii, 352.

⁴ Cf. PvA. 219.

⁵ A. nābhinanditvā, attā-sampattiyaṃ anumodinī.

⁶ So A, C, but C₁₋₄ paṇḍitāya (cf. Trenckner, *Pāli Misc.* 71).

⁷ St. yena . . . tena.

⁸ A. nipannā.

⁹ A. tāyā 'va

¹⁰ B, C₁₋₄ paṇḍitāyittha.

¹¹ St. pajātaṃ; C. vijātā ti, pajātā, pasūtā ti.

vuttaṇ accharaṇ paharituṇ yuttan ti attho.¹ *Vatā* ti, sambhavanane. Aho acchariyaṇ ti attho. *Bho* ti, dhamm' ālapanāṇ. Abhūta-pubbaṇ bhūtan ti,² *abbhutaṇ*.

*Tathāgatassā*³ ti, aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathā āgato ti, Tathāgato. Tathā gato ti, Tathāgato: Tatha-lakkhaṇaṇ āgato ti, Tathāgato. Tatha-dhamme yath' āvato Abhisambuddho ti, Tath' āgato. Tatha-dassitāya, Tath' āgato. Tatha-vaditāya, Tathāgato. Tatha-karitāya, Tathāgato. Abhibhavan' atthena, Tathāgato ti.

I. Kathaṇ⁴ Bhagavā tathā āgato ti, *Tathāgato*? Yathā sabba-loka-hitāya ussukkam āpannā purimakā Sammā-sambuddhā āgatā ti.⁵ Kiṇ vuttaṇ hoti? Yena abhinīhārena te⁶ Bhagavanto āgatā, tena aṭṭha-guṇa-samannāgatenā⁷ ayam pi Bhagavā āgaṭo.⁸ Yathā vā te⁹ Bhagavanto dāna-pāramiṇ pūretvā, sila-nekkhamma-paṇṇa-viriya-khanti¹⁰-sacca - adhiṭṭhāna - mettā - upekkhā - pārami ti imā dasa-pāramiyo dasa-upapāramiyo, dasa paramattha-pāramiyo ti samatiṇsa pāramiyo pūretvā, pañca mahā-pariccāge pariccajitvā, pubba - yoga - pubba¹⁰ - cariya-dhamm' akkhāna¹¹ - ñāt' attha-cariyādayo pūretvā, buddhi-cariyāya koṭiṇ patvā āgatā, tathā ayam¹² pi Bhagavā āgato. Yathā ca te Bhagavanto cattāro sati-paṭṭhāne—pe—ariyaṇ aṭṭhangikaṇ maggaṇ bhāvetvā, brūhetvā, āgatā, *tathā* ayam¹³ pi Bhagavā āgato, evaṇ Tathā-āgato ti, *Tathāgato*.

II. Kathaṇ Bhagavā tathā gato ti *Tathā-gato*? Yathā yathā sampati-jātā te Bhagavanto samehi pādehi paṭhaviyaṇ patiṭṭhāya uttarābhimukhā satta-pada-vītiḥāre gatā setacchatte dhāriyamāne, sabbā ca disā anuvilokesuṇ, āsabbhiṇ

¹ Cf. DA. 43; PvA. 329.

² A. bhananti; C. omits bhūtan ti.

³ Cf. DA. 59-68; MA. 45-52; KhpA. 196; PvA. 64. *Our text, omitting much, repeats these in the main. Dh. refers to the Comys. at ThagA. 36-7 (of Sinh. Edit.).*

⁴ C. kathan (?).

⁵ DA, MA. add names of six previous Buddhas.

⁶ C. yathā etc.

⁷ A. sampannāgatena.

⁸ A. tathāgato.

⁹ C. etc.

¹⁰ C. omits.

¹¹ C. akkhanañ ca.

¹² DA, MA. amhākaṇ.

¹³ A. tathāgato.

ca vācaṇ¹ bhāsiṇsu. Loke attano jeṭṭha-seṭṭha-bhāvaṇ pakāsentānañ ca nesaṇ gamaṇaṇ tathaṇ ahosi, avitathaṇ, anekesaṇ viṣe' ādhigamānaṇ pubba-nimitta-bhāvena. *Tathā* ayam pi Bhagavā gato. Sabbañ c'² assa gamaṇaṇ tathaṇ ahosi, avitathaṇ, tesaññeva viṣe' ādhigamānaṇ pubba-nimitta-bhāvena, evaṇ tathā gato ti, *Tathā-gato*. Yatha vā te Bhagavanto nekkhammena kāma-cchandaṇ pahāya gatā, abyāpādena byāpādaṇ, āloka-saññāya thīna-middhaṇ, avikkhepena uddhacca-kukuccaṇ, dhamma-vavatthānena vicikicchāṇ pahāya gatā. Nānena aviijaṇ padāletvā, pāmujjena aratiṇ vinodetvā, aṭṭha-samāpattihi aṭṭhārasahi mahā-vipassanāhi catuhi ca ariya-maggehi taṇ taṇ paṭipakkhaṇ pahāya gatā, evaṇ ayam pi Bhagavā gato, evaṇ tathā gato ti, *Tathā-gato*.

III. Kathaṇ³ tathā-lakkhaṇaṇ āgato ti, *Tathāgato*? Paṭhavi-dhātuyā kakkhalatta⁴-lakkhaṇaṇ, āpo-dhātuyā paggharaṇa-lakkhaṇaṇ, tejo-dhātuyā uṇhatta-lakkhaṇaṇ, vāyo-dhātuyā vitthambhana-lakkhaṇaṇ, ākāsa-dhātuyā asamphuṭṭha-lakkhaṇaṇ, rūpassa ruppana-lakkhaṇaṇ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṇ, saññāya sañjānana-lakkhaṇaṇ, saṅkhārānaṇ abhisañkharaṇa-lakkhaṇaṇ, viññānaṇsa vijānana-lakkhaṇaṇ ti evaṇ pañcannaṇ khandhānaṇ, dvādasannaṇ āyatanānaṇ, aṭṭhārasannaṇ dhātūnaṇ, bāvisatiya indriyānaṇ, catunnaṇ saccānaṇ, dvādasassa paccay' ākārasa, catunnaṇ satipaṭṭhānānaṇ, catunnaṇ samma-ppadhānānaṇ, catunnaṇ iddhipādānaṇ, pañcannaṇ⁵ balānaṇ, sattannaṇ bojjhangānaṇ, ariyassa aṭṭhangikassa maggassa, sattannaṇ visuddhīnaṇ, amat' ogadhassa nibbānassā ti, evaṇ tassa tassa dhammassa yaṇ sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṇ taṇ taṇ avitathaṇ anaññathā-lakkhaṇaṇ ñāṇa-gatiyā āgato avirajjhivā patto, anuppatto⁶ ti, *Tathāgato*. Evaṇ tatha-lakkhaṇaṇ āgato ti, *Tathāgato*.

IV. Kathaṇ⁷ tatha-dhamme yathāvato abhisambuddho ti, *Tathāgato*? Tatha-dhammā nāma cattāri ariya-saccāni.

¹ A. āsabbhivācā ca pa-; C₄ asambhinna-vācaṇ (cf. M. iii, 123, from which the sentence following is condensed).

² C. tañ c' assa.

³ C. kathaṇ ? (cf. MA. 47; DA. 62).

⁴ A, C. kakkhala-lak-.

⁵ A, C₁₋₄ sattannaṇ.

⁶ A, C. adhigato.

⁷ C. kathaṇ ? and below.

Yath' āha: "Cattār' imāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? Idaṃ dukkhaṃ ti, bhikkhave, tatham etaṃ, avitatham etaṃ, anaññatham etaṃ" ti (S. v, 430) vitthāro. Tāni ca¹ Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā Tathāgato. Api ca jarā-maraṇassa jāti-paccayā-sambhūta-samudāgat' aṭṭho tatho, avitatho anaññatho—pe—saṅkhārānaṃ avijjā-paccaya-sambhūta-samudāgat' aṭṭho tatho avitatho, anaññatho. Tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccay' aṭṭho—pe—jātiyā jarā-maraṇassa paccay' aṭṭho tathā avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ Bhagavā abhisambuddho; tasmā pi tathānaṃ abhisambuddhattā Tathāgato. Abhisambodh' aṭṭho hi ettha gata-saddo ti. Evaṃ tatha-dhamme yathāvato² abhisambuddho ti, Tathāgato.

V. Kathaṃ tatha-dassitāya Tathāgato? Yaṃ¹ sadevake loke¹—pe—sadeva-manussāya pajāya aparimāṇāsu loka-dhātusu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhu-dvāre āpātham āgacchantāṃ rūpārammaṇaṃ nāma atthi, taṃ Bhagavā sabbākāra-to jānāti, passati. Evaṃ jānatā, passatā ca tena taṃ itth' āniṭṭhādi³-vasena vā diṭṭha-suta-muta-viññātesu labbhamānaka⁴-pada vasena vā, "Katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanāṃ? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahā-bhūtānaṃ upādāya vaṇṇa-nibhāsa⁵-nidassanaṃ sappatighaṃ, nīlaṃ pītakaṃ" ti (Dhs. 139) ādinā nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsa⁶-nayehi vibhajjamānaṃ tatham eva hoti, vitathaṃ n' atthi. Esa nayo sota-dvārādisu āpātham āgacchantesu saddādisu. Vuttaṃ h' etaṃ Bhagavatā, "Yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa—pe—sadeva-manussāya diṭṭhaṃ, sutāṃ, mutaṃ, viññātaṃ, pattaṃ, pariyesitaṃ, anuvicaritaṃ manasā, tam ahaṃ jānāmi . . . tam ahaṃ abhiññāsiṃ, taṃ Tathāgatassa viditaṃ, taṃ Tathāgatassa na⁷ upaṭṭhāsī" ti (A. ii, 25). Evaṃ tatha-dassitāya Tathā-

¹ C. omits.

² MA, DA. yāth-.

³ So A. and Comys.; C. -tthānaṃ.

⁴ A. mānassa; C. -māna.

⁵ A. dabhāsa; MA. vaṇṇanibhā-sañid-.

⁶ A. dva-; MA, AA. dve-.

⁷ Ang. ii, 25 reads abhaññāsiṃ . . . Tathāgato na up-; C. omits na; AA. inserts na (cf. S. iii, 203).

gato. Ettha tatha-dassi-atthe Tathāgato ti pada¹-sambhavo veditabbo.

VI. Kathaṇ tathā-vāditāya Tathāgato? Yaṇ rattin Bha-gavā anuttaraṇ sammā-sambodhin abhisambuddho, yaṇ ca rattin anupādi-sesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyi, etth' antare pañca-cattālisa-vassa-parimāṇe kāle yaṇ Bhaga-vatā bhāsitaṇ² sutta-geyyādi, sabbaṇ taṇ³ paripunṇaṇ rāga-madādi-nimmathanaṇ⁴ ekasadiṣaṇ tathaṇ avitathaṇ. Ten' āha: "Yaṇ ca, Cunda, rattin Tathāgato anuttaraṇ sammā-sambodhin abhisambujjhati, yaṇ ca rattin anupādi-sesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyati, yaṇ etasmin antare bhāsati, lapati, niddisati, sabbaṇ taṇ tath' eva hoti, na añña-thā. Tasmā Tathāgato ti vuccatī ti (D. iii, 135; A. ii, 24). Gada-attho ettha gata-saddo.⁵ Evaṇ tathā-vāditāya Tathā-gato. Api ca āgadanāṇ āgado. Vacanaṇ ti attho. Atthe sati sabbaṇ taṇ tathato avitathato aviparītato āgato assā ti, *da-kārassa ta-kāraṇ* katvā Tathāgato ti vuccati. Evam ettha pada-siddhi veditabbā.

VII. Kathaṇ tathā-kāritāya Tathāgato? Bhagavato hi vācāya kāyo anulom' eti, kāyassā pi vācā. Tasmā yathā-vādī tathā-kārī, yathā-kārī tathā-vādī ca hoti. Evam-bhūtaṇ c'⁶ assa, yathā vācā, tathā kāyo pi⁷ gato. Pavatto ti attho. Yathā ca kāyo, vācā pi tathā gatā ti, Tathā-gāto. Ten' āha: "Yathā-vādī, bhikkhave, Tathāgato tathā-kārī: yathā-kārī, tathā-vādī: iti yathā-vādī tathā-kārī, yathā-kārī tathā-vādī. Tasmā Tathā-gato ti vuccatī" ti (A. ii, 24). Evaṇ tathā-kāritāya Tathāgato.

VIII. Kathaṇ abhibhavan' aṭṭhena Tathāgato? Yasmā⁸ upari bhavaggaṇ, heṭṭhā avīci-pariyantaṇ⁹ katvā, tiriyaṇ aparimāṇāsu loka-dhātusu sabba-satte abhibhavati, sīlenaṇ pi, samādhinā pi, paññāyā pi, vimuttiyā pi, vimutti-ñāṇa-

¹ A. -padassa; C. Tathāgato ti—pe—pada.

² C. *inserts* lapitaṇ.

³ C. *inserts* parisuddhaṇ.

⁴ MA. nimmathanaṇ; DA. nimadanaṇ.

⁵ (Here A. *adds* attho hi ettha tadassattho evaṇ ti.)

⁶ A. pi; C. tassa; MA, DA. c' assa.

⁷ A, C. kāyo pi pavattho ti attho.

⁸ Texts omit.

⁹ A. nirayantaṇ.

dassanenā pi,¹ na tassa tulā vā pamāṇaṇ vā² atthi, atha kho³ atulo appameyyo anuttaro⁴ Devadevo, Sakkānaṇ ati-Sakko, Brahmānaṇ ati-Brahmā, sabba-satt' uttamo,⁵ tasmā Tathāgato. Ten' āha: "Sadevake, bhikkhave, loke—pe⁶—manussāya Tathāgato abhibhū, anabhibhūto, aññad' atthudaso, vasa-vattī, tasmā Tathāgato ti vuccatī" ti (A. ii, 24). Tatrāyan pada-siddhi⁷: Agado viya āgado: desanā-vilāso c' eva puññ' ussayo⁸ ca. Tena so⁹ mahānubhāvo bhisakko viya dibb' āgadena sappe viya, sabba-parappavādino sadevakaṇ ca lokaṇ abhibhavatī. Iti sabba-lokābhibhavanato¹⁰ avi-parītato yathā-vutto desanā-vilāsa-mayo c' eva puñña-mayo ca agado etassā ti¹¹ *da-kārassa ta-kāraṇ katvā* Tathāgato ti veditabbo. Evaṇ abhibhavan' aṭṭhena Tathāgato.

Api ca tathāya-gato patto ti pi,¹² Tathāgato. Tattha sakala-lokaṇ tīraṇa-pariññāya tathāya gato, avagato¹³ ti, Tathāgato. Loka-samudayaṇ pahāna-pariññāya tathāya gato¹⁴ atīto ti, Tathāgato. Lokanīrodhaṇ sacchikiriyaṇ tathāya gato patto¹⁵ ti, Tathāgato. Loka-nīrodha-gāminī-paṭipadaṇ tathaṇ gato paṭipanno ti, Tathāgato. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā, "Loko, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato visaṇyutto. Loka-samudayo, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, loka-samudayo Tathāgatassa paṇiṇo. Loka-nīrodho, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, loka-nīrodho Tathāgatassa sacchikato. Loka-nīrodha-gāminī-paṭipadā, bhikkhave, Tathāgatena abhi-

¹ *Texts omit the phrase.*

² A. guṇa vā pamāṇa-māṇaṇ vā; C. -samāṇaṇ.

³ *Texts omit* atha kho.

⁴ DA, MA. *insert* rājā-rājā.

⁵ *Texts omit* sabba . . . Tathāgato; A. sabbuttamo.

⁶ MA. sadeva-.

⁷ MA. tatth' evaṇ p. veditabbā; DA. tatr' evaṇ p. veditabbā.

⁸ DA. puññassayo. ⁹ *Texts* tena h' esa.

¹⁰ *Texts* -bhavane tatho avitatho aviparīto desanā-.

¹¹ DA. agado assā ti; MA. āgado assā ti.

¹² A. tathā pavatto pi; C. tathā-gato; MA. tathāya gato patto ti pi; DA. tathāya gato ti pi.

¹³ C. tathāgato adhigato.

¹⁴ A. tathāgato ti; C. tathāgato.

¹⁵ A. C. adhigato *and in next phrase.*

sambuddhā, loka - nirodha - gāminī - paṭipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yaṇ, bhikkhave, sadevakassa lokassa—pe—sabbaṇ taṇ Tathāgatena abhisambuddhaṇ. Tasmā Tathāgato ti vuccatī ” ti (A. ii, 23).

¹Aparehi pi aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathāya āgato ti, Tathāgato: tathāya gato ti, Tathāgato: tathāni āgato ti, Tathāgato: tathā-gato ti, Tathāgato: tathā-vidho ti, Tathāgato: tathā pavattito ti, Tathāgato: tatthehi āgato ti, Tathāgato: tathā gata-bhāvena Tathāgato.²

Kathaṇ tathāya āgato ti, Tathāgato ? Yathā Bhagavatā Sumedha-bhūtena Dīpaṅkara-dasa-balassa pāda-mūle:

Manussattaṇ linga-sampatti-hetu Saṭṭhāra-dassanaṇ

Pabbajjā guṇa-sampatti-adhikārō ca chandatā

Aṭṭha-dhamma-samodhānā abhinīhāro samijjhatī ti.

(J. i, 14)

Evaṇ vuttaṇ: “aṭṭha-guṇa-samannāgataṇ abhinīhāraṇ sampādentena ahaṇ sadevakaṇ lokaṇ tiṇṇo tāressami, mutto mocessāmi, danto damessāmi, santo samessāmi, assattho assāsessāmi, parinibbuto parinibbāpessāmi, Buddhho bodhes-sāmi ti mahā-paṭiññā pavattitā. Vuttaṇ h’ etaṇ:

Kim me ekena tiṇṇena purisena thāma-dassinā
Sabbaññutaṇ pāpunitvā santāressaṇ sadevakaṇ.

Iminā me adhikārena purisena thāma-dassinā
Sabbaññutaṇ pāpunitvā tāremi³ janataṇ bahuṇ.

Sanjāra-sotaṇ chinditvā viddhaṇsetvā⁴ tayo bhava
Dhamma-nāvaṇ samārūyaṇ santāressaṇ sadevakaṇ.⁵

(J. i, 14, 66-8)

Kim me aññāta-vesena dhammaṇ-sacchikaten’ idha
Sabbaññutaṇ pāpunitva Buddhho hessaṇ sadevake⁶

(Ibid. 65)

tan pan’ etaṇ mahā-paṭiññāṇ sakalassā pi Buddha-kāraka-dhamma-samudāyassa pavicaya-paccavekkhana samādānānaṇ

¹ The whole of the remainder is Dhammapala’s own.

² Cf. ThagA. (Sinh.) 36, where pavattiko for pavattito.

³ A. tārena bahujanaka bahu: B. santāressaṇ.

⁴ J. -sitvā.

⁵ J. sadevake ti.

⁶ B, C₁₋₄ sadevakaṇ.

kāraṇa-bhūtaṃ avisaṃvādentō Lokanātho¹ yasmā mahā-kappānaṃ sata-sahasā² ādhikāni, cattāri asaṅkheyyāni sakkaccaṃ nirantaṃ niravasesato dāna-pārami-ādayo, samatiṇṣa-pāramiyo pūretvā, anga-pariccāgādayo pañca mahā-pariccāge paricajitvā, saccō³ ādhiṭṭhānādini cattāri adhiṭṭhānāni paribrūhetvā, puñña-ñāṇa-sambhāre bharitvā, pubba-yoga-pubba-cariya-dhamm' akkhāna-ñāt' attha-cariyāyo ukkaṇṣāpetvā, buddhi-cariyaṃ parama-kotiṃ pāpetvā, anuttaraṃ sammā-sambodhiṃ abhisambujjhi, tass' evaṃ sā mahā-paṭiññā tathā anaññāthā na tassa vālagga-mattam pi vitathaṃ atthi. Tathā hi Dipaṅkara-dasabalo Kondañño Mangalo—pe—Kassapo Bhagavā ti “ime catu-vīsati sammā-sambuddhā paṭipatiyā uppannā Buddho bhavissati” ti byākariṃsu. Evaṃ catu-vīsatiyā Buddhānaṃ santike laddha-byākaraṇo ye te kat' ābhinihārehi Bodhi-sattehi laddhabbā ānisaṃsā te labhitvā⁴ 'va āgato ti tāya yathā-vuttāya mahā-paṭiññāya abhisambuddha-bhāvaṃ āgato adhigato ti, evaṃ tathāya āgato ti, Tathāgato.

Kathaṃ tathāya gato ti Tathāgato ? Yathā mahā-karuṇāya Lokanātho passanto mahā-dukkha-sambādha-paṭipannaṃ satta-nikāyaṃ disvā “tassa n' atth' añño koci paṭisaṃsaṇaṃ. Aham eva naṃ ito saṃsāra-dukkhato mutto mocessāmi” ti samussāhita-hadayo⁵ mahābhinihāraṃ akāsi. Katvā ca paṇidhānaṃ sakala-lokahita-sampādanāya ussukkam-āpanno, attano kāya-jīvita-nirapekkho, paresaṃ sotā-path' āgamana-mattena pi citt' utrāsa-samuppādikā atidukkarā dukkara-cariyā⁶ samācaranto, yathā mahā-bodhiyā paṭipakkhā⁷ hāna-bhāgiyā saṅkilesa-bhāgiyā ṭhiti⁸-ca na hoti, atha kho uttar' uttariṃ visesa-bhāgiyā ca hoti, tathā paṭipajjamāno anupubbena niravasese bodhi-sambhāre sampādetvā abhisambodhiṃ pāpuṇi. Tato paraṃ ca tāya yeva mahā-karuṇāya saṅcodita-mānaso paviveka-rati⁹-paramaṃ ca santaṃ vimokkha-sukhaṃ pahāya, bāla-jana-bahula-loke tehi samupaniyamāna-vippakāraṃ agaṇetvā,¹⁰ vineyya-jana-vinayanena niravasesaṃ Buddha-

¹ So A, B, but C. -nāyako.

² C. -mānaso.

³ B. pariācariyā.

⁴ A. patti.

⁵ A. -jāti.

⁶ A. patikereti.

⁷ B. agahetvā.

kiaccaṇ niṭṭhāpesi. Tattha yo Bhagavato sattesu mahā-karuṇāya samokkaman' ākāro so parato āvibhavissati, yathā ca Buddha-bhūtaṣsa Lokanāthassa sattesu mahā-karuṇā, evaṇ Bodhisatta-bhūtaṣsa pi mahābhinihāratādisū¹ pi sabbattha sabbadā ca ekasadisatā tathā ca sā avitathā anaññathā. Tasmā tīsu pi avatthāsu sabba-sattesu samānāya tathāya mahā-karuṇāya sakala-loka-hitāya gato paṭipanno ti, Tathāgato.

Kathaṇ tathāni āgato ti, Tathāgato? Tathāni nāma cattāri-ariya-magga-ñāṇāni. Tāni hi "idaṇ dukkhaṇ, ayaṇ dukkha-samudayo, ayaṇ dukkha-nirodho, ayaṇ dukkha-nirodha-gāmini-paṭipadā" ti (D. iii, 273, etc). Evaṇ sabbañeyya-dhamma-sangāhakānaṇ pavatti nivatti tadubhaya hetu-bhūtaṇ catunnaṇ ariya-saccānaṇ, "dukkhassa pīḷan'aṭṭho sañkhat'aṭṭho santāp'aṭṭho viparinām'aṭṭho: samudayassa āyūhan'aṭṭho nidān'aṭṭho saṇyog'aṭṭho palibodh'aṭṭho (pahān'aṭṭho): nirodhassa nissaraṇ'aṭṭho vivek'aṭṭho asañkhat'aṭṭho amat'aṭṭho: maggassa niyān'aṭṭho hetuṭṭho dassan'aṭṭho adhipateyy'aṭṭho (bhāvan'aṭṭho)" ti (Pṭs. i, 118; VM. 494)² ādinā tabbibhāganaṇ ca³ yathā-bhūta-sabhāv' āvabodha⁴-vibandha-kassa sankilesassa⁵ samucchindanena paṭiladdhāya, tattha asammo' ābhisamaya-sañkhātāya aviparīt' ākāra-ppavattiyā dhammānaṇ sabhāva-sara-salakkhaṇassa avisaṇvādanato⁶ tathāni avitathāni anaññathāni: tāni Bhagavā anaññaneyyo sayam eva āgato. Tasmā tathāni āgato⁷ ti, Tathāgato.

Yathā ca magga-ñāṇāni evaṇ Bhagavā tīsu kālesu appaṭihata-ñāṇāni catu-paṭisambhidā-ñāṇāni, catu-vesarajja-ñāṇāni, pañca-gati-pariccheda-ñāṇāni, cha-asādhāraṇa-ñāṇāni, satta-bojjhanga - vibhāvana - ñāṇāni, aṭṭha - magganga - vibhāvana-ñāṇāni, navānupubba-vihāra-samāpatti-ñāṇāni, dasa-bala-ñāṇāni tatha-bhāve veditabbāni. Tatrāyaṇ vibhāvanā. Yāni kānici aparimāṇāsu loka-dhātusu aparimāṇānaṇ sattānaṇ hinādibheda-bhinnāsu atītāsu khandhāyatana-dhātusu sa-

¹ A. -nīhārassa kālādisū ti; B. abhinīhārakālādisū ti.

² MSS. follow VM. which omits words bracketed of Pṭs.

³ A. tanibbābhāgānaṇ; C. tabbipākānaṇ.

⁴ C. -sabhāva-.

⁵ C. sañkilesa-pakkhassa.

⁶ C. lakkhaṇa-m-avisaṇv-.

⁷ A. adhigato.

bhāva-kiccāni avatthā-visesāni khandha-paṭibaddha¹ nāma-gottāni jānitabbāni, anindriya-baddhesu ca atisukhuma-tirokuḍḍa vidūra-desesu pi rūpa-dhammesu c' eva taṇ taṇ pacca-ya-visesehi saddhiṇ pacca² uppannānaṇ vaṇṇa-saṇṭhāna gandha-rasa-phassādi viseso, tattha sabbatth' eva hattha-tale-ṭhapita āmalakaṇ viya paccakkhato¹ appa-vihataṇ Bhagavato ñāṇaṇ pavattati, tathā anāgatesu paccuppannesu cā ti, imāni tisu kālesu appaṭihata-ñāṇāni nāma. Yath' āha: "atit' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ, anāgat' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ, paccuppann' aṇse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṇ ñāṇaṇ" ti (D. iii, 275; Nett. 17-8). Tāni pan' etāni tattha tattha dhammānaṇ sabhāva-sarasa-lakkhaṇassa avisaṇvādanato tathāni aviparītāni anaññathāni. Tāni Bhagavā sayambhū-ñāṇena adhigacchī ti, evam pi tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "attha-paṭisambhidā dhamma-paṭisambhidā nirutti-paṭisambhidā paṭibhāna-paṭisambhidā" ti (Vib. 293, 331)² catasso paṭisambhidā. Tattha attha-ppabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ attha-ppabhedagataṇ ñāṇaṇ, attha-paṭisambhidā. Dhamma-ppabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ dhamma-ppedha-gataṇ ñāṇaṇ, dhamma-paṭisambhidā. Nirutti-pabhedassa sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna karaṇa-samatthaṇ nirutt' ābhilāpe pabhedagataṇ ñāṇaṇ, nirutti-paṭisambhidā. Paṭibhāna-ppabhedassa-sallakhaṇa-vibhāvana-vavatthāna-karaṇa-samatthaṇ paṭibhāne pabhedagataṇ ñāṇaṇ, paṭibhāna-paṭisambhidā.

Vuttaṇ h' etaṇ: "Atthe ñāṇaṇ attha-paṭisambhidā. Dhamme ñāṇaṇ dhamma-paṭisambhidā. Tatra³ dhamma-nirutt' ābhilāpe ñāṇaṇ nirutti-paṭisambhidā. Ñāṇesu ñāṇaṇ paṭibhāna-paṭisambhidā" ti (*loc. cit.*). Ettha ca hetu-anusārena ariyato adhigantabbato pattabbato⁴ hetu-phalaṇ attho nāma. Pabhedato pana; yaṇ kiñci pacca² uppannaṇ,⁵

¹ Cf. PvA. 7; C. āmalake.

² Cf. VM. 440.

³ A. attha; C, VM. tattha.

⁴ So A. (VM. 440 *explains* ariyati adhigamīyati sampāpuṇīyati); C. ariyato adhigantabbato saṅkhepato.

⁵ VM. -ya-sambhūtaṇ.

nibbānaṃ, bhāsit' attho vipāko, kiriyā ti ime pañca dhammā attho (ti veditabbā).¹ Taṃ ettha² paccavekkhantassa tasmiṃ atthe pabheda-gataṃ ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Dhammo ti saṅkhapato paccayo³: so hi yasmā taṃ taṃ atthaṃ vidahati,⁴ pavatteti c' eva pāpeti vā, tasmā dhammo ti vuccati. Pabhedato pana: yo koci phala-nibbattako,⁵ hetu, ariya-maggo, bhāsitaṃ kusalaṃ, akusalaṃ ti ime pañca-dhammā (dhammo ti veditabbo) taṃ dhammaṃ paccavekkhantassa tasmiṃ dhamme pabheda-gataṃ ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Vuttam pi c' etaṃ:—"Dukkhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: dukkha-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: dukkha-nirodhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: dukkha-nirodha-gāminī-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā ti. Athavā hetum hi ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: hetu-phale ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Ye dhammā jātā bhūtā sañjātā nibbattā⁶ abhinibbattā pātubhūtā, imesu dhammesu ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā. Yamhā dhammā⁷ te dhammā jātā bhūtā sañjātā nibbattā abhinibbattā pātubhūtā, tesu dhammesu ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Jarā-maraṇaṃ ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-nirodhe attha-paṭisambhidā: jarā-maraṇa-nirodha-gāminiyā-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Jātiyā-pe-bhave, upādāne, tanhāya, vedanāya, phasse, salāyatane, nāma-rūpe, viññāṇe, saṅkhāresu ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: saṅkhāra-samudaye ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā: saṅkhāra-nirodhe ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā: saṅkhāra-nirodha-gāminiyā-paṭipadāya ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. . . . Idha, bhikkhave, bhikkhu dhammaṃ jānāti, suttaṃ geyyaṃ-pe-vedallaṃ. Ayaṃ vuccati dhamma-paṭisambhidā. So tassa tass' eva bhāsitaṃ atthaṃ jānāti. Ayaṃ imassa bhāsitaṃ attho ti: ayaṃ (imas-

¹ MSS. omī.² So VM.; A. omī; C. taṃ atthaṃ.³ Cf. Pts. of Contr., App. 4, n.; DA. 20.⁴ A. atthaṃ vicāreti; VM. dahati.⁵ MSS. -nibbattanako, but VM, PvA. 26, 126, -battako; C₁₋₃ bala-⁶ VM. omī, but inserts later.⁷ A. yamhā dhammā ye; B. te dhammā; C. yasmā dhammā jātā; VM. as above; Paṭ. yehi dhammehi te.

sā ti ayaṇ)¹ vuccati attha-paṭisambhidā. Katame dhammā kusalā? Yasmiṇ samaye kāmāvacaraṇaṃ kusalāṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassa-sahagataṃ ñāṇa-sampayuttaṃ rūpārammaṇaṃ vā—pe—dhammārammaṇaṃ vā, yaṇ yaṇ vā pan' ārabha, tasmiṇ samaye phasso hoti—pe—avikkhepo hoti, ime dhammā kusalā. Imesu dhammesu ñāṇaṃ dhamma-paṭisambhidā. Tesaṃ vipāke ñāṇaṃ attha-paṭisambhidā" ti (Paṭ. 293-5) ādi vitthāro. Yam pan' etasmiṇ atthe ca dhamme ca sabhāva-nirutti abyabhicāra-vohāro abhilāpo, tasmiṇ sabhāva-nirutt' ābhilāpe Māgadhikāya sabba-sattānaṃ mūlabhāsāya ayaṇaṃ sabhāva-nirutti, ayaṇaṃ na sabhāva-nirutti ti² pabheda-gataṃ ñāṇaṃ nirutti-paṭisambhidā. Yathā vuttesu tesu ñāṇesu gocara-kiccato vitthārato pavattaṃ sabbam pi taṇ ñāṇaṃ ārammaṇaṃ katvā paccavekkhantassa tasmiṇ ñāṇe pabheda-gataṃ ñāṇaṃ paṭibhāna-paṭisambhidā. Iti imāni cattāri paṭisambhidā-ñāṇāni sayam eva Bhagavatā adhigatāni attha-dhammādiṃ tasmiṇ³ tasmiṇ attano visaye ayaṇaṃ vādāna-vasena aviparīt' ākāra-ppavattiyā⁴ tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.⁵

Tathā yaṇ kiñci ñeyyaṇaṃ nāma, sabbaṇ taṇ Bhagavatā sabhākārato ñātaṇ, ditthaṇ, adhigataṇ, abhisambuddhaṇ. Tathā hi esa abhiññeyye-dhamme abhiññeyyato buddho,⁶ pariññeyye dhamme pariññeyyato, pahātabbe dhamme pahātabbato, sacchikātabbe dhamme sacchikātabbato, bhāvetabbe dhamme bhāvetabbato.⁷ Yato naṇ kiñci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā Māro vā Brahmā vā ime nāma te dhammā anabhisambuddhā ti sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Yaṇ kiñci pahātabbaṇ nāma sabbaṇ taṇ Bhagavato anavasesato bodhi-mūle yeva pahīnaṇ anupatti-dhammaṇ, na tassa pahānāya uttariṇ karaṇiyaṇ atthi. Tathā hi 'ssa lobha-dosa-mohaviparīta manasikāra-ahirik' ānottappa-thīnamiddha⁸-kodh' ūpanāha - makkha - palāsa - issā - macchariya - māyā - sāttheyya-

¹ MSS. insert words bracketed.

² C. omits second phrase.

³ B. te tasmiṇ.

⁴ B. -pattiyā.

⁵ VM. 441-2.

⁶ MSS. hi 'ssa . . . yyā-dhammā . . . buddhā, etc.; but VM. as above.

⁷ VM. 201 (cf. Sn. 558; Thag. 828).

⁸ VM. 210 omits.

thambha - sārambha - mānātimāna - mada - ppamāda (tanhā-avijjā)¹: tividh' ākusala-mūla-duccarita-(saṅkilesa)-visama-saṅña - mala² - vitakkapapañca - esanā - taṇhā³: catubbidha-vipariyāsa āsava-gantha-ogha-yoga-gadhita⁴-taṇh' ūpādāna⁵: pañc' ābhinandana-nīvaraṇa-cetokhila-cetaso-vinibandha⁶: chabbivāda⁷-mūla-(taṇhākāya)-, satt' ānusaya-, aṭṭha micchatta-, nava āghāta-vatthu⁸-taṇhā-mūlaka-, dasa akusala-kamma-patha-, ekavīsati-anesana-,⁹ dvāsaṭṭhi-diṭṭhigata-, aṭṭha - sata¹⁰ - taṇhā - vicaritādi - ppabedha-, diyaḍḍha-kilesa-sahassaṇ saha vāsānāya pahīnaṇ samucchinnaṇ samūhataṇ. Yato naṇ koci samaṇo vā brāhmaṇo vā—pe—Brahmā vā, ime nāma te kilesā appahiṇā ti saha-dhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. “Ye c'¹¹ ime Bhagavatā kamma-vipāka-kiles' ūpavāda-ān' āvitikkama¹²-ppabheda antarāyikā dhammā vuttā,¹³ alam eva te paṭisevato ekantena antarāyāya yato naṇ koci samaṇo vā—pe—Brahmā vā n' ālaṇ te paṭisevato antarāyāyā” ti (cf. M. i, 72, 130) sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Yathā¹⁴ Bhagavato niravasena-vaṭṭa-dukkhā-nissaraṇāya sīla-samādhi-paññānaṇ sangaho, satta-koṭṭhāsiko, satta-tiṇsa-ppabhedā ariya-magga-pubbangamo attano niyyāna-dhammo desito, so ekanten' eva niyyāna-paṭipannassa vaṭṭa-dukkhato mokkhāya hoti. Yato naṇ koci samaṇo vā—pe—Brahmā vā niyyāna-dhammo ti tassa desito na niyyātī ti sahadhammena anuyuñjituṇ samattho n' atthi. Vuttaṇ h' etaṇ: “Sammā-sambuddhassa te paṭijānato¹⁵ ime dhammā anabhisambuddhā” ti (M. i, 71) ādi vitthāro. Evam etāni attano ñāṇa-ppahāna-desanā-visesānaṇ avitatha¹⁶.

¹ MSS. omit.

² C₁₋₄ -bala-.

³ VM. omits esanā-taṇhā.

⁴ VM. -agati.

⁵ A. upādūpādāna.

⁶ VM. pañca cetokhila-vinibandha-nivāraṇābhinandana-.

⁷ A. vijāvādi; B, C, chavavāda; VM. cha vivāda (and adds words bracketed).

⁸ VM. omits agh . . . vatth.

⁹ VM. omits.

¹⁰ VM. varies hence.

¹¹ B. ye keci.

¹² B. vitakka-.

¹³ C. omits dhammā.

¹⁴ A. ye vā; B. so ca.

¹⁵ A. patipadānato; B. -jano; C. parijānato.

¹⁶ A. -bhāvā 'va; B. avitathā-.

bhāvato bodhanato aviparītākāra-ppavattitāni¹ Bhagavato catu-vesārajja-ñāṇāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagava tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tatha² niraya-gati tiracchāna-gati peta-gati manussa-gati deva-gatī ti pañca-gatiyo.³ Tāsu sañjivādayo attha-mahā-nirayā kukkulādayo solasa-ussada-nirayā lokantarika-nirayo vā ti. Sabbe pi 'me ekanta-dukkhatāya niray' atthena⁴ nirayā yathāssa kamman⁵ tathā gantabbato gati cā ti niraya-gatī. Abbudādi⁶ sīta-narakā pi etesv' eva antogadhā kimi⁷-kiṭṭa-saris' upapatti⁸ soṇa-sigālādayo tiriyaṇ añcita⁹-bhāvena tiracchānā: te eva-gatī ti tiracchāna-gati. Khuppipāsa-vantā pi para-datt' ūpajīvi-nijjhāma-taṇhikādayo dukkha-bahulatāya pākata-sukhato itā vigatā ti petā: te eva-gatī ti peta-gatī. Kālakañjakādi¹⁰ asurā pi etesv' eva antogadhā paritta-dīpa-vāsīhi saddhiṇ Jambu-dīpādi catu-mahā-dīpa-vāsino āpāyikehi manaso-ussannatāya manussā: te eva-gatī ti manussa-gati. Catu-mahā-rājikato paṭṭhāya yāva n' eva-saññā-n' āsaññ' āyatan' ūpagā ti ime chabbāsati devanikāyā dibbanti attano iddh' ānubhāvena kilanti jotanti cā ti: devā te eva-gatī ti deva-gati. Tā pan' etā gatiyo yasmā taṇ taṇ kamma-nibbatto uppatti-bhava-viseso, tasmā atthato vipāka-kkhandhā katattā¹¹ ca rūpaṇ. Tattha ayaṇ nāma gati iminā nāma kammunā jāyati, tassa ca kammassa viseso paccaya-visesehi evaṇ vibhāga¹²-bhinnattā etāsu ete satta-nikāyā evaṇ vibhāga-bhinnā ti yathā-sakaṇ hetu-phala-vibhāga-paricchindana-vasena ṭhānaso¹³ Bhagavato ñāṇaṇ pavattati. Ten' āha Bhagavā: "Pañca kho imā, Sāriputta, gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchāna-yoni petti-visayo manussā devā. Nirayaṇ c' āhaṇ, Sāriputta, pajānāmi niraya-gāmiṇ¹⁴ ca maggaṇ niraya-gāminiṇ ca paṭipadaṇ, yathā-paṭipanno¹⁵ ca kāyassa

¹ A. -kāni.

² C. omits.

³ Cf. *Pañca-gati-dīpanaṇ*, J.P.T.S. 1884, 154; M. i, 73.

⁴ A. nirassād-.

⁵ A. kammunā.

⁶ P.J. ii, 476; M. iii; C. 129.

⁷ C. timi-.

⁸ C. sarisupapakkhī (? supanna-).

⁹ Cf. *Pāli Dict.* añchati.

¹⁰ C. -kañjikādi; cf. PvA. 272.

¹¹ B. kaṭattā.

¹² B. vipāka-.

¹³ So A, B, but C. hetuso.

¹⁴ B. gaminā ca.

¹⁵ C. paṭinno.

bhedā param maraṇā apāyaṇ duggatiṇ vinipātaṇ nirayaṇ upapajjati tañ va pajānamī” ti (M. i, 73). Tāni pan’ etāni Bhagavato ñāṇāni tasmiṇ tasmiṇ visaye aviparītākāra-ppavattiyaṇ avisaṇvadanato tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā yaṇ sattānaṇ saddhādi-yoga-vikal’ āvikal’ avabodhanena¹ appa-rajakkha-mahā-rajakkhatādi-visesa-vibhāvanaṇ paññāsāya ākārehi pavattaṇ Bhagavato idriya-paropariyatti-ñāṇaṇ. Vuttaṇ h’ etaṇ: “Saddho puggalo appa-rajakkho, assaddho puggalo mahā-rajakkho” ti (Pṭs. 121) vitthāro²: yañ c’ āyaṇ puggalo appa-rajakkho sassata-diṭṭhiko, ayaṇ uccheda-diṭṭhiko, ayaṇ anulomikāya khantiyaṇ ṭhito, ayaṇ yathā-bhūta-ñāṇe ṭhito, ayaṇ kāmāsayo ña nekkhammādi-āsayo, ayaṇ nekkhamm’ āsayo na kāmādi-āsayo ti ādinā: imassa kāma-rāgo ativiya thāma-gato na paṭigho, imassa paṭigho ativiya thāma-gato na kāma-rāgo ti ādinā: imassa puññ’ ābhisañkhāro adhiko, na apuññ’ ābhisañkhāro, na ānañj’ ābhisañkhāro: imassa apuññ’ ābhisañkhāro adhiko, na puññ’ ābhisañkhāro, na ānañj’ ābhisañkhāro: imassa ānañj’ ābhisañkhāro adhiko, na puññ’ ābhisañkhāro, na apuññ’ ābhisañkhāro: imassa kāya-sucaritaṇ adhikaṇ: imassa vacī-sucaritaṇ: imassa mano-sucaritaṇ: ayaṇ paṇīt’ ādhimuttiko, ayaṇ hinādhimuttiko, ayaṇ kamm’ āvaraṇena samannāgato,³ ayaṇ kiles’ āvaraṇena samannāgato, na vipāk’ āvaraṇena samannāgato: ayaṇ na kamm’ āvaraṇena samannāgato, na kiles’ āvaraṇena samannāgato, na vipāk’ āvaraṇena samannāgato ti ādinā ca sattānaṇ āsayādināṇ yathā-bhūtaṇ vibhāvan’ ākāra-ppavattaṇ Bhagavato āsay’ ānusaya-ñāṇaṇ: yaṇ sandhāya vuttaṇ: “Idha Tathāgato sattānaṇ āsayāṇ pajānāti,⁴ anusayaṇ pajānāti, caritaṇ pajānāti, ādhimuttiṇ pajānāti, . . . bhabb’ ābhabbe satte pajānāti” ti (Vibh. 340; Pṭs. 134).

Yañ ca uparima-heṭṭhima-purima-pacchima-kāyehi dakkhiṇa-vāma-akkhi-kaṇṇa-sota-nāsika-sota-aṇṣa-kūṭa-hattha-passa-pādehi-anguli-angul’ antarehi-lomakūpehi ca, aggi-kkhandha-udakadhārā-pavattanaṇ, anaññ’ āsādhāraṇaṇ, vividha-

¹ C. bhāva-bodhena.

² Cf. Vibh. 342; Pṭs. i, 134.

³ Cf. Vibh. 341.

⁴ MSS. jānāti throughout.

vikubban' iddhi¹-nimmāpakaṇ² Bhagavato yamaka-pāṭihā-riya-ñāṇaṇ. Yaṇ sandhāya vuttaṇ:—"idha Tathāgato ya-maka-pāṭihāriyaṇ³ karoti asādhāraṇaṇ sāvakehi. Uparima-kāyato aggi-kkhandho pavattati, heṭṭhima-kāyato udaka-dhārā pavattati: heṭṭhima-kāyato aggi-kkhandho pavattati, uparima-kāyato udaka-dhārā pavattati" ti (Pṭs. i, 125) ādi.

Yaṇ ca rāgādihi jāti-ādihi ca anekehi dukkha-dhammehi upaddutaṇ satta-nikāyaṇ tato nīharitu-kāmatā-vasena nānā-nayehi pavattassa Bhagavato mahā-karuṇ' okkamanassa paccaya-bhūtaṇ mahā-karuṇā-samāpatti-ñāṇaṇ: yath' āha:—"Katamaṇ Tathāgatassa mahā-karuṇā-samāpattiyā ñāṇaṇ? Bahukehi ākārehi passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ sattesu mahā-karuṇā okkamati, 'āditto loka-sannivāso' ti passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ sattesu mahā-karuṇā okkamati: 'uyyutto . . . payāto . . . kumagga-paṭipanno loka-sannivāso' ti . . . 'upaniyyati loko, adhu-vo . . . attāno⁴ loko anabhissaro . . . assako⁵ loko sabbaṇ pahāya gamaniyaṇ . . . ūno loko atitto taṇhā-dāso' ti (Pṭs. 126-7; M. ii, 68-9) passantānaṇ Buddhānaṇ Bhagavan-tānaṇ sattesu mahā-karuṇā-ñāṇaṇ okkamati. 'Attāno loka-sannivāso . . . aleṇo . . . asaraṇo . . . asaraṇi-bhūto . . . uddhaṭo loko avūpasanto . . . sasallo loka-sannivāso viddho puthu-sallehi . . . avijj' andhakār' āvaraṇo kilesa-pañjara-pakkhitto . . . avijj' āgato loka-sannivāso andhabhūto pari-yonaddho tant' ākula⁶-jāto, gulā-guṇṭhika-jāto,⁷ muñja-pabbaja-bhūto apāyaṇ duggatiṇ vinipātaṇ saṇsāraṇ n' āti-vattati' ti passantānaṇ, "avijjā-visādo-sallīna,⁸ kilesa-kalali⁹-bhūto . . . rāga-dosa-moha-jaṭa-jaṭito¹⁰ . . . taṇhā-saṅghāṭa¹¹-paṭimukko¹² . . . taṇhā-jālena otato¹³ . . . taṇhā-sotena vuyhati . . . taṇhā-saṇyōjanena saṇyutto . . . taṇhā-

¹ Pṭs. 210; VM. 378.

² A. nimāpakaṇ; C. nimmāpanakaṇ.

³ Cf. VM. 393; Pṭs. pāṭihiraṇ.

⁴ M. attāno; MSS. atāno.

⁵ A. asassato; C. asaraṇo.

⁶ MSS. ākulaka-.

⁷ A. gupa-kuddhika; C. omits.

⁸ C. omits (A. sallina).

⁹ A. kilali-; Pṭs. kalibhūto.

¹⁰ Pṭs. jaṭito.

¹¹ A. saṅghāṭe; B. saṅkhātena; C. saṅghātena-.

¹² A. -mutto.

¹³ A. onatto; C. votthato; Pṭs. ottato.

nusayena anusahagato¹ . . . tanhā-santāpena santappati . . .
 tanhā-parilāhena pariḍayhati.² . . . Diṭṭhi-sanghāta-paṭi-
 mukko³ . . . diṭṭhi-jalena otato . . . diṭṭhi-sotena vuyha-
 ti . . . diṭṭhi-saṇḍojanena saṇḍutto . . . diṭṭh' ānusayena
 anusahagato⁴ . . . diṭṭhi-santāpena santappati . . . diṭṭhi-
 parilāhena pariḍayhati . . . Jātiya anugato⁵ . . . jarāya anu-
 sahagato⁶ . . . byādhinā abhibhūto . . . maraṇena abbhā-
 hato⁷ . . . dukkhe patiṭṭhito⁸ . . . tanhāya oḍḍito⁹ . . . ja-
 rāpākāra-parikkhitto . . . Maccu¹⁰-pāsena parikkhitto . . .
 Māra-bandhana-baddho . . . rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-
 kilesa-duccarita-bandhana-baddho . . . mahāsambādha¹¹-
 paṭipanno . . . mahāpalibodhena palibuddho . . . mahāpapāte
 patito . . . mahākantāra-paṭipanno . . . mahāsaṇḍāra-paṭi-
 panno . . . mahāvidugge samparivattati . . . mahāpalipe-
 palipanno . . . abbhāhato . . . āditto¹² loka-sannivāso rāgagginā
 dosagginā mohagginā jātiyā jarā-maraṇena sokehi paridevehi
 dukkhehi domanassehi upāyāsehi . . . unnitako¹³ loka-sanni-
 vāso, haññati niccam-attāṇo patta-daṇḍo takkaro¹⁴ . . .
 vajja-bandhana-bandho āghātana¹⁵-paccupaṭṭhito . . . anātho
 loka-sannivāso parama-karuṇṇ' appatto¹⁶ . . . dukkh' ābhi-
 tunno¹⁷ cira-ratta-pīlito . . . nicca-gadhito¹⁸ nicca-pipāsito¹⁹ . . .
 andho acakkhuko . . . hata-netto aparināyako . . . vipatha-
 pakkanto²⁰ añjas-āparaddho . . . mahogha-pakkanto²⁰ . . . dvīhi
 diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito . . . tīhi duccaritehi vipaṭipanno
 . . . catūhi yogehi yutto²¹ . . . catūhi ganthehi ganthito²² . . .
 catūhi upādānehi upādiyati . . . pañca-gati-samārūlho . . .
 pañcahi-kāma-guṇehi rajjati²³ . . . pañcahi nīvaraṇehi otthaṭo . . .

¹ A. anusattho; C. anusato.² Pts. pariḷayhati.³ So A. and Pts, but C. sanghātena abhimukko; C₁₂₁ atthi-sangh-.⁴ A. anubaddho; C. anusato.⁵ So A, C, Pts, but C. anusato.⁶ A. anusattho; C. anusato.⁷ Pts. abhihato.⁸ Pts. dukkha-patito.⁹ Pts. uḍḍito.¹⁰ A. paccu-.¹¹ A. -bandha-.¹² C. omits.¹³ So A, Pts.; C₂ unnitato; C. upadduto.¹⁴ C. vattakkaro; C₂ mattato.¹⁵ A. asāna; C. ghātana.¹⁶ A. kāruṇṇīyattaṇ-patto; C. -tappatto.¹⁷ C. -bhūto.¹⁸ C. gathito.¹⁹ A. -lipāto.²⁰ C. pakkhanta.²¹ A, B. yojito; C. yogito.²² A, B. gandhehi gandhito.²³ C. rujjati.

chahi vivāda-mūlehi vivadati . . . chahi taṇhā-kāyehi¹ raj-jati . . . chahi diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito . . . sattahi anusayehi anusaṭṭho² . . . sattahi saṇḍojanehi saṇḍutto . . . sattahi mānehi unṇato . . . aṭṭhahi loka-dhammehi samparivattati . . . aṭṭhahi micchattehi niyyati³ . . . aṭṭhahi purisa-dosehi dussati . . . navahi āghāta-vatthūhi āghātito . . . nava-vidha-mānehi unṇato . . . navahi taṇhā-mūlakehi dhammehi rajjati . . . dasahi⁴ kilesa-vatthūhi kilissati . . . dasahi akusala-kamma-pathehi samannāgato . . . dasahi saṇḍojanehi saṇ-yutto . . . dasahi micchattehi niyato⁵ . . . dasa-vatthu-kāya micchā-diṭṭhiyā samannāgato . . . dasa-vatthu-kāya ant'aggā-hikāya-diṭṭhiyā samannāgato⁶ . . . aṭṭha-sata-taṇhā-papañ-cehi⁷ papañcito . . . dvā-saṭṭhiyā diṭṭhi-gatehi pariyuṭṭhito loka-sannivāso" ti passantānaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sattesu mahā-karuṇā okkamati. "Ahañ c' amhi tiṇṇo loko ca atinṇo: ahañ c' amhi mutto loko ca amutto: ahañ c' amhi danto loko ca adanto: ahañ c' amhi santo loko ca asanto: ahañ c' amhi assattho loko ca anassattho: ahañ c' amhi parinibbuto loko ca aparinibbuto: pahomi c' āhaṇ⁸ tiṇṇo tāretuṇ, mutto mocetuṇ, danto dametuṇ, santo sametuṇ, asattho assāsetuṇ, parinibbuto pare ca nibbāpetuṇ" ti passantānaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sattesu mahā-karuṇā okkamati" ti (Pṭs. 131). Evaṇ ekūna-navutiya ākārehi vibhajanaṃ katanṇ.

Yam pana yāvatā dhamma-dhātuyā yattakaṇ ñātabbaṇ saṅkhat' āsaṅkhatādikassa sabbassa paropariya-nirapekkhaṇ⁹ sabbākārena paṭivijjhana-samatthaṇ ākaṅkha-matta-paṭi-buddha-vutti anañña-sādhāraṇaṇ Bhagavato ñāṇaṇ, sab-bathā anavasesa-saṅkhat' āsaṅkhata¹⁰-sammuti sacc' āva-bodhato sabbaññuta-ñāṇaṇ, tath' āvaraṇ' ābhāvato nissanga-ppavattim-upādāya anāvaraṇa-ñāṇaṇ ti vuccati. Ekam eva hi taṇ ñāṇaṇ visaya-ppavatti-mukhena aññehi asādhāraṇa-

¹ C. ākārayehi.

² A. -sattho.

³ A, B, C₁₋₄ niyyāti; Pṭs. -niyato.

⁴ C_{1, 2, 4} mūlakehi dasahi.

⁵ A. niyyāto; C. niyyātito.

⁶ C. omits this phrase.

⁷ Pṭs. papañca-satehi.

⁸ Pṭs. kvāhaṇ; B. sāhaṇ.

⁹ C₁₋₄ paric-nirapekkhama.

¹⁰ A. saṅkhamati; B. saṅkhāta-.

bhāva-dassan' atthaṇ duvidhena uddiṭṭhaṇ aññathā sabbaññut' ānāvaraṇa-ñāṇaṇ asādhāraṇatā sabba-visayatā āpajjeyyū,¹ na ca taṇ yuttaṇ kiñcāpi imāya yuttiyā: ayaṇ h' ettha pāli:—"Sabbaṇ saṅkhatam asaṅkhatam anavasesaṇ jānāti" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ. "Tatth' āvaraṇaṇ n' atthi" ti, anāvaraṇa-ñāṇaṇ. "Atiṭaṇ sabbaṇ jānāti" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ. "Tatth' āvaraṇaṇ n' atthi" ti, anāvaraṇa-ñāṇaṇ. "Anāgataṇ paccuppannaṇ² sabbaṇ jānāti" ti, sabbaññuta-ñāṇaṇ 'tatth' āvaraṇaṇ n' atthi' ti, anāvaraṇaṇ ti vitthāro" (Pṭs. 131). Evam etāni Bhagavato cha-asādhāraṇa-ñāṇāni aviparītākāra-vuttiyā yathāsaka-visayāssa avisaṇvādanato tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "Satt' ime, bhikkhave, bojjhangā:—sati-sambojjhango, dhamma-vicaya-sambojjhango, viriya-sambojjhango, pīti-sambojjhango, passaddhi-sambojjhango, samādhi-sambojjhango, upekkhā-sambojjhango" ti (D. iii, 106, etc.)³ evaṇ sarūpato. "Yayaṇ lokuttara-magga-kkhaṇe uppajjamānāya līn' uddhacca-paṭiṭṭhān' āyūhana-kāma-sukhatta-kilamath' ānuyoga-uccheda-sassat' ābhinivesādīnaṇ anekesaṇ upaddavānaṇ paṭipakkha-bhūtā sati-ādi bheda-dhamma-sāmaggi, yāya ariya-sāvako bujjhati, kilesa-niddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati nibbānam eva vā sacchikaroti" ti (MA. 83 ff.) sā dhamma-sāmaggi-bodhī ti vuccati. Tassā bodhiyā angā ti bojjhangā: ariya-sāvako ca yathā-vuttāya dhamma-sāmaggiyā bujjhati ti katvā, bodhī ti vuccati, tassa bodhissa angāni ti pi, bojjhangāni. Evaṇ sāmāñña-lakkhaṇato upaṭṭhāna-lakkhaṇato,⁴ sati-sambojjhango⁵: pavicaya-lakkhaṇo dhamma-vicaya-sambojjhango: paggaha-lakkhaṇo viyira-sambojjhango: pharaṇa-lakkhaṇo pīti-sambojjhango: upasama-lakkhaṇo passaddhi-sambojjhango: avikkhepa-lakkhaṇo samādhi-sambojjhango: paṭisaṅkhāna-lakkhaṇo upekkhā-sambojjhango ti, evaṇ visesa-lakkhaṇato.

Tattha katamo sati-sambojjhango? "Idha, bhikkhave,

¹ A. C₁₋₄ mēpajjeyyūn.

² C. joins paccuppannaṇ, etc., here

³ Vibh. 227; Pṭs. 115.

⁴ C. lakkhaṇo.

⁵ B. here pe-.

ariya-sāvako bhikkhu satimā hoti paramena sati-nepakkena samannāgato cirakatam pi cira-bhāsitam pi saritā hoti anussaritā¹” ti (DA. 197) ādinā sattannaṃ bojžhaṅgaṇaṃ aññamañño-pakāra-vasena ekakkhaṇe pavatti-dassanato. “Tattha katamo sati-sambojjhango? Atthi ajjhataṇṇaṃ dhammesu sati, atthi bahiddhā dhammesu satī” ti (DA. 110) ādinā tesaṃ visaya-vibhāgena pavatti dassanato. “Tattha katamo sati-sambojjhango? Idha, bhikkhu sati-sambojjhangaṃ bhāveti viveka-nissitaṃ virāga-nissitaṃ nirodha-nissitaṃ vossagga-parināmin²” ti (S. iv, 367) ādinā bhāvanā-vidhi-dassanato. “Tattha katame satta-bojžhaṅgā³? Idha, bhikkhave, yasmiṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti—pe—tasmiṃ samaye satta-bojžhaṅgā⁴ honti, sati-sambojjhango—pe—upekkha-sambojjhango. Tattha katamo sati-sambojjhango? Yā sati—pe—anussati” ti (Vibh. 229) ādinā channa-vuttiyā-naya-sahassa-vibhāveti.⁵ Evaṃ nānākārato pavattāni Bhagavato sambojjhanga-vibhāvana-ñāṇāni tassa tassa atthassa avaraṇādanato tathāni avitathāni anañña-thāni: evaṃ pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā “tattha katamaṃ dukkha-nirodha-gāminī-paṭipadā-ariya-saccaṃ? Ayam eva ariyo aṭṭhangiko maggo, seyyathidaṃ, sammā-diṭṭhi—pe—sammā-samādhī” ti (A. i, 177, etc.). Evaṃ sarūpato sabbakilesehi ārakattā ariya-bhāva-karattā ariyā-phala-paṭilābha-kattā ca ariyo: aṭṭha-vidhattā⁶ nibbān’ ādhigamāya ekanta-kāraṇattā ca aṭṭhangiko: kilese mārento gacchati nibbān’ atthikehi maggiyati, sayaṃ vā nibbānaṃ maggaṭī ti maggo ti. Evaṃ sāmāñña-lakkhaṇato:—sammā-dassana⁷-lakkhaṇā, sammā-diṭṭhi: abhinivesana-lakkhaṇo sammā-saṅkappo: sammā-pariggahaṇa-lakkhaṇā sammā-vācā: sammā-samuṭṭhāna-lakkhaṇo sammā-kammanto: sammā-vodāna⁸-lakkhaṇo sammā-ājīvo: sammā-paggaha-lakkhaṇo sammā-vāyāmo: sammā-upaṭṭhāna-lakkhaṇā sammā-sati: sammā-avikkhepa-lakkhaṇo sammā-samādhī ti. Evaṃ eva

¹ B. anussaritā hoti ti.

² A. parimāṇaṃ ti; B. parināmaṃ.

³ A. katamo sati-sambojjhango.

⁴ C₁, C₄ bojžhāga.

⁵ So A, B, but C. vibhāgehi ti.

⁶ A. -aṅgā.

⁷ A. -vikkhepana-.

⁸ A, DA. vodapana.

visesa-lakkhaṇato sammā-diṭṭhi aññehi pi attano paccanīka-kilesehi saddhiṃ micchā-diṭṭhiṃ pajahati, nibbānaṃ ārammaṇaṃ karoti, tappaṭicchāḍaka-moha-vidhamanena asammohato sampayutta-dhamme ca passati.¹

Tathā sammā-saṅkappādayo pi micchā-saṅkappādini pajahanti, nirodhaṃ ca ārammaṇaṃ karonti, saha-jāta-dhammānaṃ sammā-abhiniropana-pariggahaṇa-samuṭṭhāna-vodāna-paggaha-upaṭṭhāna-sammā-dahanāni ca karonti ti. Evaṃ kicca-vibhāgato sammā-diṭṭhi pubba-bhāge nānā-khaṇā visuṇṇaṃ dukkhāni ārammaṇāni katvā, kiccato dukkhe ñāṇaṃ ti ādini cattāri nāmāni labhati. Sammā-saṅkappādayo pi pubba-bhāge nānā-khaṇa-nānārammaṇā, magga-kāle ekakkhaṇā ekārammaṇā tesu sammā saṅkappo kiccato nekkhamma-saṅkappo ti ādini tīni nāmāni labhati. Sammā-vācādayo pubba-bhāge musāvādā veramaṇi ti ādi vibhāgā viratiyo pi cetanāyo pi hutvā, magga-kkhaṇe² viratiyo 'va. Sammā-vāyāma-satiyo kiccato sammappadhāna-satipaṭṭhāna-vasena cattāri cattāri nāmāni labhanti. Sammā-samādhī pana magga-kkhaṇe pi paṭhama-jjhānādi-vasena nānā evā ti evaṃ pubba-bhāga-parabhāgesu pavatti-vibhāgato. "Idha, bhikkhave, bhikkhu sammā-diṭṭhiṃ bhāveti viveka-nissitaṃ" ti (S. iv, 367) ādinā bhāvanā vidhito. "Tattha katamo aṭṭhangiko maggo? Idha, bhikkhave, yasmiṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti—pe—dukkha-paṭipadaṃ dandh' ābhiññāṇaṃ tasmiṃ samaye aṭṭhangiko maggo hoti sammā-diṭṭhi sammā-saṅkappo" ti (Vibh. 109) ādinā caturāsītiyā naya-sahassa vibhāveti.³ Evam anekākārato pavattāni Bhagavato ariya-magga-vibhāvana-ñāṇāni atthassa avisaṇvādanato sabhāni pi tathāni avitathāni anaññathāni. Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti, Tathāgato.

Tathā "paṭhama-jjhāna-samāpattiyā nirodha-samāpatti" ti etāsu anupaṭipattiyā vibhāvitabb' aṭṭhena samāpajjitabb' aṭṭhena ca anupubba-vihāra-samāpattisu sampādana-pacca-vekkhaṇādi-vasena yathārahaṇaṃ sampayoga-vasena ca pavattāni Bhagavato ñāṇāni tadattha-siddhiyā tathāni avitathāni

¹ This and next section are adapted from DA. 314 ff. and MA. 105 ff.

² C₂ -ñāṇe.

³ C. vibhāgehi ti (as above).

anaññathāni. Tathā “idaṇ imassa tñānaṇ idaṇ aṭṭhānaṇ” ti aviparītaṇ tassa tassa phalassa kāraṇ’ ākāraṇa-jānaṇaṇ: tesāṇ tesāṇ sattānaṇ atitādibheda-bhinnassa kamma-samādānassa anavasesato yathābhūta-vipāk’ antara-jānaṇaṇ: āyūhana-kkhaṇe yeva tassa tassa sattassa ayaṇ niraya-gāminī-paṭipadā—pe—ayaṇ nibbāna-gāminī-paṭipadā ti yathāvato sa-āsav’ ānāsava-kamma-vibhāga-jānaṇaṇ: khandh’ āyatanaṇaṇ upādinn’ ānupadinnādi aneka-sabbhāvaṇ nānā-sabbhāvāṇi ca tassa lokassa, imāya nāma dhātuyā ussannatā, imasmiṇ dhamma-ppabandhe ayaṇ viseso jāyatī ti ādinā nayena yathābhūtaṇ dhātu-nānatta-jānaṇaṇ: anavasesato sattānaṇ hīnādi vibhāgena saddhiṇ¹ ajjhāsay’ ādhimutti-jānaṇaṇ: saddhādi-indriyānaṇ tikkha-muduta-bhāva² jānaṇaṇ: sañkil-esādihi saddhiṇ jhāna-vimokkhādi-visesa-jānaṇaṇ: sattānaṇ aparimānesu jātisu tappatibandhena saddhiṇ anavasesaṇ pubbe-nivuttha³-kkhandha-santati-jānaṇaṇ: hīnādi-vibhāgehi saddhiṇ cuti-paṭisandhi-jānaṇaṇ: idaṇ dukkhaṇ ti ādinā heṭṭhā-vutta-nayen’ eva catu-sacca-jānaṇaṇ ti. Imāni Bhagavato dasa-bala-ñāṇāni avirajjhitaṇ yathā-sakaṇ visayā ’va gāhanato tathādhīppet’ attha-sādhanaṇaṇ ca yathā-bhūta-vuttiyā tathāni avitathāni anaññathāni. Vuttaṇ h’ etaṇ: “Idha Tathāgato tñānaṇi ca tñānato aṭṭhānaṇi ca aṭṭhānato yathā-bhūtaṇ pajānāti” ti (A. iii, 417; v, 33) ādi.⁴ Evam pi Bhagavā tathāni āgato ti Tathāgato.

Yaṇ vā v’ etesaṇ viññāṇa-vasena evaṇ yathā-vuttānaṇ satipatthāna-sammappadhāna-vibhāvana-ñāṇādīnaṇ anant’ āparimeyya-bhedānaṇ anañña-sādhāraṇānaṇ paññā-visesaṇaṇ-vasena Bhagavā tathāni ñāṇāni āgato adhigato ti, Tathāgato. Evam pi tathāni āgato ti, Tathāgato.

Kathaṇ⁵ tathā-gato ti Tathāgato? Yā sā Bhagavato abhijāti abhisambodhi dhamma-vinaya-paññāpanā anupādisesa-nibbāna-dhātuyo. Tathā vā vuttaṇ hoti. Yadatthaṇ Loka-nāthena abhipatthitā pavattitā ca tadatthassa ekanta-siddhiyā avisaṇvādanato aviparītattha-vuttiyā tathā avitathā anaññathā, tathā hi. Ayaṇ Bhagavā Bodhi-satta-bhūto

¹ C. omits vib. sad.² C. omits.³ A. nivutta.⁴ Cf. Pts. 174.⁵ A. tathaṇ.

samatiṇṣa-pāramī-paripūraṇādikaṇ Buddhatta-padaṇ sabbattha¹ Buddhatta-hetuṇ sampādetvā, Tusita-pure ṭhito 'va Buddha-kolāhalaṇ sutvā,² dasa-sahassa-cakka-vāla-devatāhi ekato sannipatitāhi upasankamitvā,

Kālo 'yaṇ te, Mahāvīra, uppajja mātu-kucchiyaṇ,
Sadevakaṇ tārāyanto, bujjhassu amataṇ padan ti.

(DhpA. i, 84)

Āyācito uppanna-pubba-nimitto pañca-mahā-vilokanāni viloketvā, 'idān' āhaṇ³ manussa-yoniyaṇ uppajjitvā, abhisambujjhissāmī 'ti Āsālhi-puṇṇamāya Sakya-rāja-kule Mahāmāyāya deviyā kucchimhi paṭisandhiṇ gahetvā, dasa-māse deva-manussehi mahatā-parihārena⁴ parihariyamāno, Visākha-puṇṇamāya paccūsa-samaye abhijātiṇ pāpuṇi. Abhijāta-kkhaṇe paṇ' assa paṭisandhi-gaṇhana-kkhaṇe viya dvattiṇṣa pubba-nimittāni pāturaheṣuṇ : ayaṇ hi dasa-sahassī loka-dhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi : dasasu cakka-vāla-sahassesu appamāṇo obhāso phari. Tassa taṇ siriṇ daṭṭhukāmā viya andhā cakkhūni paṭilabhiṇsu : badhirā saddaṇ suṇiṇsu, mūgā samālaṇiṇsu, khujjā ujugattā aheṣuṇ, pangulā padasā gamanaṇ paṭilabhiṇsu, bandhana-gatā sabba-sattā andu-bandhanādihi mucciṇsu, sabba-narakesu⁵ agginibbāyi, petti-visaye khuppiṇā vūpasami, tiracchānānaṇ bhayaṇ n' āhosi, sabba-sattānaṇ rogo vūpasami, sabba-sattā piyaṇ-vadā aheṣuṇ. Madhuren' ākārena⁶ assā hasiṇsu,⁷ vāraṇā gajjiṇsu, sabba-turiyāni saka-saka-ninnādaṇ mucciṇsu aghaṭṭitāni⁸ yeva, manussānaṇ hatth' ūpagādini ābharaṇāni madhuren' ākārena viraviṇsu.⁹ Sabba-disā vipprasannā aheṣuṇ, sattānaṇ sukhaṇ uppādayamāno mudu sītalo vāṭo vāyi, akāla meggho vassi, paṭhavito pi udakaṇ ubbhijjitvā vissandi, pakkhino ākāsa-gamanaṇ vijahiṇsu, nadiyo assandamānā¹⁰ aṭṭhiṇsu. Mahā-samudde madhuraṇ udakaṇ ahosi,¹¹ upakilesa-vinimutte suriye dissamāne eva ākāsa-gatā sabbā jotiyo

¹ A. omits Budd . . . sabbattha.

² A. omits.

³ A. idha n' āhaṇ.

⁴ C_{2,3} parivārena (cf. JA. i, 51)

⁵ C. -nirayesu.

⁶ C. omits ākārena.

⁷ A. -mahisā.

⁸ A. agajjitāni.

⁹ A. pavīṇsu; C. raviṇsu.

¹⁰ C. asand.

¹¹ Our Comy. here inserts lines down to sabbatthakam.

jotiṅsu. Thapetvā arūpāvacara-deve sesā sabbe devā¹ sabbe pi nerayikā dissamāna-rūpā ahesuṇ. Duttara-kūta-vāṭa-selādayo² anāvaraṇa-bhūtā ahesuṇ. Sattānaṇ cutū-papātā n' ahesuṇ. Sabbaṇ anitṭha-gandhaṇ abhibhāvitvā dibba-gandho pavāyi. Sabbaṇ phalūpagā rukkhā phaladharā sampajjiṅsu. Mahā-samudde sabbatthakam eva pañca-vaṇ-ṇehi padumehi sañchanna-talo ahosi. Thalaja-jalajādini sabba-pupphāni pupphiṅsu. Rukkhānaṇ khandhesu khandha-padumāni, sākhāsu sākhā-padumāni, latāsu latā-padumāni pupphiṅsu. Mahi-tale silā-talāni bhinditvā uparūpari satta satta hutvā daṇḍa-padumāni nāma nikkhamiṅsu. Ākāse olambaka-padumāni nāma nibbattiṅsu. Samantato puppha-vassaṇ vassi. Ākāse dibba-turiyāni vajjiṅsu. Sakala-dasa-sahassi-loka-dhātu vaṭṭetvā vissaṭṭha-mālā-gulaṇ viya uppī-letvā baddha-mālā-kalāpo viya alaṅkata-paṭiyattaṇ mālā-sanaṇ viya ca eka-mālā-mālini vipphuranta-vāla-vijāni puppha-dhūpa-gandha-parivāsītā parama-sobhagga-ppattā ahosi. Tāni ca pubba-nimittāni upari adhigantabbānaṇ anekesaṇ visesādhigamaṇaṇ nimitta-bhūtāni yeva ahesuṇ.

Evaṇ anekacchariya-pātubhāva-paṭimaṇḍitā c' āyaṇ abhi-jāti. Yadatthaṇ anena abhisambodhi patthitā tassā abhisambodhiyā ekanta-siddhi tathā 'va ahosi avitathā anaññathā. Tathā ye Buddha-veneyya-bodha-neyya-bandhavā te sabbe pi anavasesato sayam eva Bhagavatā vinitā: ye ca sāvakehi veneyyā dhamma-veneyyā ca te hi sāvakādīhi vinitā vinayaṇ gaccha ti gamiyanti cā ti. Yadatthaṇ Bhagavatā abhisambodhi abhiṇipatthitā tadatthassa ekanta-siddhiyā abhisambodhi tathā avitathā anaññathā. Api ca yassa yassa neyya-dhammassa yo yo sabhāvo³ bujjhitabbo, so so hattha-tale thapita-āmalakaṇ viya āvajjana-paṭibaddhena attano ñānena aviparitaṇ anavasesato Bhagavatā abhisambuddho ti. Evam pi abhisambodhi tathā avitathā anaññathā.⁴

Tathā tesāṇ dhammānaṇ tathā desetabba-ppakāraṇ tesam pi sattānaṇ āsay' ānusaya-carit' ādhimuttiṇ samma-d-eva

¹ C. avasesā sadevā.

² A. tadū-kūtaka-vadādisse nadayo; C. taru-kūtaka.

³ A. satto 'va.

⁴ Cf. DA. 43-4.

oloketvā, dhammatāṇ avijahanten' eva paññatti-mayaṇ vo-
hāra-mattāṇ¹ anatidhāvanten'² eva ca dhammatāṇ vibhāven-
tena³ yathāparādha-yathājjhāsayaṇ yathā-dhammañ ca anu-
sāsantena Bhagavatā veneyyā vinitā. Ariya-bhūmi-sampā-
pikā pi dhamma-vinaya-paññāpanā pi 'ssa⁴ tadattha-siddhiyā
yathā-bhūta-vuttiyā ca tathā avitathā anaññathā. Tathā
yā sā Bhagavatā anuppattā paṭhavīyādi phassa-vedanādi
rūpārūpa-sabhāva-vinimmuttā lujjana-bhāvābhāvato loka-
sattābhāvātītā tamasā-visaṇsaṭṭhattā kenaci anobbhāsaniyā
loka-sabhāvābhāvato eva gati-ādi-bhāva-rahitā appatitṭhā
anārammaṇā amata-mahānibbāna-dhātu khandha-saṅkhā-
tānaṇ upādinnānaṇ lesa-mattassā pi abhāvato anupādisesā
ti pavuccati.

Yaṇ sandhāya vuttaṇ, "Atthi, bhikkhave, tad-āyatanaṇ,
yattha n' eva paṭhavi na āpo na tejo na vāyo na ākāś' ānañc'
āyatanaṇ, na viññāṇ' ānañc' āyatanaṇ,⁵ na akiñcaññ'
āyatanaṇ, na n' eva-saññā-nāsaññāyatanaṇ, n' āyaṇ loko,
na paraloko, na ubho candima-suriyā. Tam ahaṇ,⁶ bhik-
khave, n' eva āgatiṇ vadāmi na gatiṇ na ṭhitiṇ na cutiṇ
na upapattiṇ. Appatitṭhaṇ,⁷ appavattaṇ, anārammaṇaṇ
ev' etaṇ.⁸ Es' ev' anto dukkhassā" ti (Ud. 80). So⁹
sabbesam pi upādāna-kkhandhānaṇ atthangamo, sabba-
saṅkhārānaṇ samatho, sabb' ūpadhīnaṇ paṭinissaggo, sabba-
dukkhānaṇ vūpasamo, sabb' ālayānaṇ samugghāto, sabba-
vaṭṭānaṇ¹⁰ upacchedo, accanta-santi-lakkhaṇā ti yathā-vutta-
sabhāvassa kadāci pi avisaṇvādanato tathā avitathā anañ-
ñathā. Evam etā abhijāti ādikā tathā gato upagato adhigato¹¹
paṭipanno patto ti Tathāgato. Evaṇ Bhagavā tathā-gato ti,
Tathāgato.

Kathaṇ tathā-vidho ti, Tathāgato? Yathā-vidhā purimakā
Sammā-sambuddhā ayam pi Bhagavā tathā-vidho ti. Kiṇ vut-
taṇ hoti? Yathā-vidhā te Bhagavanto magga-sīlena, phala-
sīlena, sabbena pi lokiya-lokuttara-sīlena, magga-samādhinā,

¹ C. paññattitāya vohāra-magga.

² A. āratidhāv-.

³ A, B. vibhāvant-.

⁴ C. pañ' assa.

⁵ C. viññānañc'.

⁶ St. tad amhaṇ.

⁷ C. na ppatitṭhaṇ.

⁸ St. eva taṇ.

⁹ A. sā ti; C. sā.

¹⁰ A, C. -vajjānaṇ.

¹¹ A. omits.

phala-samādhinā, magga-paññāya, phala-paññāya, sabbāya pi lokiya-lokuttara-paññāya, devasikaṇ valañjitaḥbehi, catu-vīsati-koṭi-sata-sahassa-samāpatti-vihārehi, tadanga-vimuttiya, vikkhambhana-vimuttiyā, samuccheda-vimuttiyā, paṭippassaddhi-vimuttiyā, nissaraṇa-vimuttiyā ti sankhepato. Vitthārato pana anant' āparimāṇa-bhedehi, acinteyyānubhāvehi, sakala-sabbapāṇu-guṇehi ayam pi amhākaṇ Bhagavā tathā-vidho. Sabbesaṇ purimakā Sammā-sambuddhānaṇ āyuvemattaṇ, sarīra-ppamāṇa-vemattaṇ, kula-vemattaṇ, dukkaracariyā-vemattaṇ, raṇsi-vemattaṇ¹ ti, imehi pañcahi vemattehi siyā vemattaṇ, na pana sīla-visuddhiyādisu visuddhisu² vemattaṇ. Samatha-vipassanā-paṭipattiyaṇ attanā-paṭividdha-guṇesu ca kiñci nānā-karaṇaṇ atthi. Atha kho majjhe bhinnasuvannaṇ viya aññaṃ-añña-nibbisesā te Buddhā Bhagavanto. Tasmā yathā-vidhā purimakā Sammā-sambuddhā ayam pi Bhagavā tathā-vidho ti, Tathāgato. Evaṇ tathā-vidho ti, Tathāgato. Vidhattho c' ettha gata-saddo. Tathā hi lokiya-vidha yutta gata-sadde pakāratthe vadanti.

Kathaṇ tathā pavattito³ ti Tathāgato? Anañña-sādhāraṇena iddhānubhāvena samannāgatattā attha-paṭisambhidānaṇ ukkaṇsa-pārami-pattiyā anāvaraṇa-ñāṇa⁴-paṭilābhena ca Bhagavato kāya-pavattiyādīnaṇ katthaci paṭighāt' ābhāvato yathā-ruci tathā gataṇ āgati-gamaṇaṇ kāya-vaci-citta-ppavatti etassā ti tathāgato. Evaṇ tathā pavattito ti, Tathāgato.

Kathaṇ tatthehi āgato ti Tathāgato? Bodhi-sambhāraṇe tappatipakkha-ppavatti-saṅkhātāṇ n' atthi etassa atathan ti tatthehi āgato. So pan' assa tatha-bhāvo acchera⁵-dāna-pārami ādisu aviparīta ādīnav' ānisaṇsa paccavekkhaṇādi naya-ppavattehi ñāṇehi āgato Tathāgato. Athavā kilesābhisaṅkhāra-ppavatti-saṅkhātāṇ khandha-pavatti-saṅkhātam eva vā pañcasu pi gatīsu gata-gamaṇaṇ etassa n' atthi ti āgato. Sa-upādisesa-anupādisesa-nibbāna-pattiyā svāyam assa āgata-bhāvo tatthehi ariya-magga-ñāṇehi ti. Evaṇ Bhagavā tatthehi āgato ti, Tathāgato.

¹ A. kamma-vem-, dukkiriya-vem-, rasmi-vemattaṇ ti.

² A. omits. ³ A. pavattiko. ⁴ C₂ -lābhe. ⁵ A, C₂ macchera-.

Kathaṇ tathā gata-bhāvena Tathāgato? Tathā gata-bhāvenā ti Tathāgatassa sambhāvena atthitāyā ti attho. Ko pan' esa Tathāgato. Yassa atthitāya Bhagavā Tathāgato ti vuccatī ti? Saddhammo ti, ariya-maggo tāva yathā yuga-nandha-samatha-vipassanā-balena anavasesato kilesa-pakkhe samūhan' antena samuccheda-ppahāṇa-vasena gantabbattā tathāgato: phala-dhammo, yathā attano maggānurūpaṇ paṭippassaddhi-pahāṇa-vasena gantabbattā tathāgato pavatto: Nibbāna-dhammo pana, yathā gato paññāya paṭividdho sakala-vaṭṭa-dukkha-vūpasamāya sampajjati Buddhādihi tathāgato sacchikato ti, Tathāgato: pariyaṭṭi-dhammo ti pi, yathā purima-buddhehi sutta-geyyādi-vasena pavattito, ādi-kalyāṇa-pakāsaṇa-vasena veneyyānaṇ āsayādi anurūpa-pavattito, tathā amhākam pi Bhagavato ti tathāgato gato gadito¹ pavatto ti, Tathāgato. Yathā Bhagavatā desito tathā Bhagavato sāvakehi gato āgato² ti, Tathāgato. Evaṇ sabbo pi saddhammo tathāgato. Ten' āha Sakko devānam indo,

Tathāgataṇ deva-manussa-pūjitaṇ

Dhammaṇ namassāma, suvatthi hotū ti (Sn. 237)

Svāyaṇ atthi³ Bhagavā Tathāgato. Yathā ca dhammo evaṇ ariya-sangho pi, yathā atta-hitāya para-hitāya ca paṭipannehi suvisuddhaṇ pubba-bhāga samatha-vipassanā paṭipadaṇ purakkhatvā tena tena maggena gantabbaṇ tathā gato ti, Tathāgato.

Yathā vā Bhagavatā sacca-paṭicca-samuppādādayo desitā tathā Buddhattā tathā gadanato ca Tathāgato. Ten' āha Sakko deva-rājā,

Tathāgataṇ deva-manussa-pūjitaṇ

Sanghaṇ namassāma, suvatthi hotū ti (Sn. 238)

Svāssa sāvaka-bhūto atthi ti Bhagavā Tathāgato. Evaṇ tathā gata-bhāven' eva Tathāgato ti.⁴

Idam pi ca Tathāgatassa tathā-gata-bhāva-dīpane mukha-mattakam eva. Sabbākārena pana Tathāgato' va Tathāga-

¹ A. gadādito; cf. PJ. i, 183, 196.

² A. abyāgato.

³ A. omits.

⁴ Cf. PJ. loc. cit. (tena tena maggena tathā gatato tathāgato ti).

tassa Tathāgata-bhāvaṃ vaṇṇeyya.¹ Idaṃ hi tathāgata-padaṃ mahantaṃ mahā-gatikaṃ mahā-visayaṃ, tassa appamāda-padassa viya tepiṭakam pi Buddha-vacanaṃ yuttito attha-bhāvena āharanto atitthena² pakkhanto³ dhamma-kathiko ti vattabbo. Tatth' idaṃ⁴ vuccati:

Yath' eva loke purimā mahesino⁵
Sabbaññu-bhāvaṃ munayo idh' āgatā,
Tathā ayaṃ Sakyamuni pi āgato
Tathāgato vuccati tena cakkhumā.

(DA. 60; MA. 46)

Pahāya kāmādi-male asesato
Samādhi-ñānehi yathāgatā jinā
Purātanā Sakyamuni jutindharā
Tathāgato tena Tathāgato mato.

Tathañ ca dhātāyatanādi lakkhaṇaṃ
Sabhāva-sāmañña-vibhāgato ayaṃ
Sayambhu-ñāneṇa jino samāgato,
Tathā gato vuccati Sakya-pungavo.

Tathāni saccāni samanta-cakkhunā
Tathā idappaccayatā ca sabbaso
Anañña-neyyā nayato vibhāvitā,
Tathā gato tena jino Tathāgato.

Aneka-bhedāsu pi loka-dhātusu
Jinassa rūpāyatanādi gocare⁶
Vicitta-bhede tatham eva dassanaṃ,
Tathāgato tena samanta-locano.

¹ A. -bhāvā vasena.

² A, B. atitthena vattabo: C. atitthe.

³ A. omits; B. pakkhanno; C₁₋₄ pakkhando; C. atitthe dhamma-kathiko pakkanto ti (*the sentence is from DA, 38, viz.: imasmiṃ tñāne Buddhādināṃ guṇe pakāseto atitthena pakkhanto dhamma-kathiko ti na sakkā vattuṃ; edisesu hi tñānesu dhamma-kathikassa thāmo veditabbo*).

⁴ C. tatthedaṃ.

⁵ DA, MA. lokasmiṃ Vipassī-ādayo; C. mutito for purimā.

⁶ A. -ādito pare.

Yato ca dhammaṃ tatham eva bhāsatī
 Karoti vā tass' ānurūpam¹ attano
 Guṇehi lokaṃ abhibhūyya iriyati,²
 Tathāgato tenā pi loka-nāyako.

Tathā pariññāya tathāya sabbaso
 Pavedi³ loka-ppabhavaṃ atikkami,
 Gato ca paccakkha-kiriyāya nibbutiṃ
 Yad'⁴ ariya-maggaṃ ca gato Tathā-gato.

Tathā paṭiññāya tathāya sabbaso
 Hitāya lokassa yato samāgato,
 Tathāya Nātho karuṇāya sabbadā
 Gato ca tena pī Jino Tathā-gato.

Tathāni ñāṇāni yato samāgato
 Yathā sabhāvaṃ visay' āvabhodato
 Tathābhijāti⁵-ppabhuti Tathāgato
 Tath'⁶ āttha sampādanato Tathāgato.

Yathā vidhā te purimā mahesino,
 Tathā vidho 'yam pi tathā yathā-ruci
 Pavatta-vācā-dana⁷-citta-bhāvato
 Tathāgato hi vuccati agga-puggalo.

Na Bodhi-sambhāra-vipakkhato pure
 Gataṃ, na saṃsāra-gataṃ pi c' āyaṃ,
 Na c' atthi Nāthassa bhavanta-dassino:
 Tatthehi tasmā āgato Tathāgato.

Tathāgato dhamma-dhara mahesino
 Yathā pahātabba-malaṃ pahiyati,
 Tathāgate ariya-gate pi Satthuno
 Tathāgato tena samaṅgi-bhāvato ti.

¹ A. tathā vā tathāya; B. vāssa anurūpa; C. tass' anurūpa-mattano.

² A, B, C₁₋₄ iriyati; C. -bhuyyarīyati (cf. S. i, 52, *tathāvidho dukkhaṃ aticca iriyati*).

³ A. omits.

⁴ A. avedhi lokaṃ bhavā.

⁵ C₁ tathā vijāti; C₂ -ādhijāti.

⁶ MSS. tadattha. *Bhikkhu Sonānanda Thero of Ceylon suggests the above as the right reading.*

⁷ B. vākadana; C. vācādana. *The bhikkhu explains danu for tanu (body).*

Mahiddhikatā ti, paramena citta-vasī-bhāvena ca iddhi-vidha-yogena dhamm' ānubhāv' āññathatta-nipphādana-samatthata-saṅkhātāya mahatīyā iddhiyā samannāgatā, mahiddhi-katā. Cira-kāla-sambhūtena suvidūra-paṭipakkhena icchitattha-nibbatti-hetu-bhūtena mahā-jutikena puñña-tejasa-samannāgatā, *mahānubhāvatā*. *Yatrā* ti, acchariya-pasaṅsa-kotūhala-hāsa-pasādiko pacatt' atthe nipāto. Tena yuttattā, *viṇṇāsaṭi*¹ ti, anāgata-kāla-vacanaṇ. Attho pana atīta kāle yeva. Ayaṇ h' ettha attho: yā hi nāma ayaṇ Suppavāsā tathā dukkha-nimuggā kicchāpannā Bhagavato vacana-sama-kālam eva sukhena arogā arogaṇ puttāṇ vijāyī ti. *Attamano* ti, saka-mano. Bhagavati pasādena kilesa-rahita-citto ti attho. Kilesa-pariyuṭṭhitaṇ hi cittaṇ vase avattanato attamano ti na sakkā vattun ti. Attamano ti va pīti-somanassehi gahita-mano. *Pamudito* ti, pāmujja-yutto. *Pīti-somanassa-jāto* ti, jāta-balava-pīti-somanasso. *Athā* ti, pacchā. Tato katipāhassa accayena. *Satta bhattāni* ti, sattasu divasesu dātabba-bhattāni. *Svātānāyā* ti, svātana-puññatthaṇ yaṇ sve Buddha-pamukkhassa sanghassa dānavasena payir' upāsana-vasena ca bhavissati puññaṇ tadatthaṇ.

Atha kho Bhagavā āyasmantaṇ Mahāmoggallānaṇ āmantesi ti: kasmā āmantesi? Suppavāsāya sāmikassa pasāda-rakkhan' atthaṇ. Suppavāsā pana acala-ppasādā 'va, upāsakassa pana pasāda-rakkhaṇaṇ Mahāmoggallāna-ttherassa bhāro. Ten' āha "tuyh' eso upaṭṭhāko" ti. Tattha *tuyh' eso* ti, tuyhaṇ eso. *Tiṇṇaṇ dhammānaṇ pāṭibhogo* ti, mama bhogādinaṇ tiṇṇaṇ dhammānaṇ ahāniyā avināsāya ayyo Mahāmoggallāno. *Yadi*² *pāṭibhogo*, 'yadi pāṭibhūto satta-divase atikkamitvā mama sakkā dānaṇ dātun' ti, 'yadi ayyena ñātan' ti dīpeti. Thero pi tassa tesu divasesu bhogaṇaṇ jīvitassa ca anupaddavaṇ passitvā āha: *dvinnāṇaṇ kho tesāṇ āvuso dhammānaṇ pāṭibhogo bhoganaṇ ca jīvitassa cā* ti, saddhā pan' assa citta-paṭibaddhā ti tass' eva bhāraṇ karonto, *saddhāya pana tvaññeva*³ *pāṭibhogo* ti āha. Api ca so upāsako diṭṭha-sacco tassa saddhāya aññathā-bhāvo n' atthi ti. Tathā vuttaṇ, ten' eva ca kāraṇena Bhagavatā pacchā pi tvaṇ karissasi ti, saññāpehi ti vuttaṇ. Upāsako

¹ St. vijāyati, but W. vijayissati.² St. omits.³ St. tvaṇ yeva.

pi Satthari there ca gāravena Suppavāsāya tassā 'va puññaena vaḍḍhiṇ icchanto, *karotu Suppavāsā Koliya-dhītā satta-bhattāni*, *pacchāhaṇ karissāmi* ti anujāni. *Taṇ ca dārakaṇ* ti, vijāta-divasato paṭṭhāya ekādasamaṇ divasaṇ atikkamitvā tato paraṇ sattāhaṇ Buddha-pamukhaṇ bhikkhu-sanghaṇ bhojetvā, sattame divase taṇ satta-vassikaṇ dārakaṇ Bhagavantaṇ bhikkhu-sanghaṇ ca vandāpesi. *Satta-vassāni* ti, satta ca saṇvaccharāni. Accanta-saṇyoga-vasen' ev' etaṇ upayoga-vacanaṇ. *Lohita-kumbhiyaṇ*¹ *vuttāhāni* ti, mātukucchiyaṇ attano gabbha-vāsa-dukkhaṇ sandhāya vadati. *Aññāni pi evarūpāni satta puttāni* ti, aññe pi evarūpe satta putte ti vattabbe linga-vipallāsena vuttaṇ. *Evarūpāni* ti, evaṇ satta-vassāni gabbha-dhāraṇa-vasena sattāhaṇ mūlha-gabbhatāya ca mahantaṇ dukkhaṇ pāpetvā uppajjanaka-putte² ti attho. Etena mātugāmānaṇ pana lolatāya puttalābhena atittī ti dasseti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ satta-divasādhikāni satta-saṇvaccharāni gabbha-dhāraṇādi-vasena pavattaṇ mahantaṇ dukkhaṇ ekapade viditvā, putta-lolatā-vasena yathā-vuttam atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ citta-sukha-pamatto viya pamatta-puggalaṇ iṭṭhākārena vañcitvā taṇhā-sinehassa pahāṇ' ākāraṇ' ānubhāva-dipakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *asātaṇ* ti, amadhuraṇ asundaraṇ aniṭṭhaṇ. *Sātarūpenā* ti, iṭṭha-sabhāvena. *Piya-rūpenā* ti, piyāyitabbha-bhāvena. *Sukhassa-rūpenā* ti, sukha-sabhāvena.³ Idaṇ vuttaṇ hoti:—yasmā asātaṇ appiyaṇ dukkham eva samānaṇ sakalam pi vatta-gataṇ sankhāra-jātaṇ appahīna-vipallāsattā ayoniso-manisikārena iṭṭhiṇ viya, piyaṇ piya-sukhaṇ viya ca hutvā, upaṭṭhahamānaṇ sati-vippavāsa⁴-vasena pamatta-puggalaṇ ativattati, abhibhavati, ajjhottharati, tasmā imam pi Suppavāsaṇ puna pi sattakkhattuṇ evarūpaṇ asātaṇ appiyaṇ dukkhaṇ sātādi-paṭirūpakena putta-saṇkhāten' eva vatthu-sukhena ajjhottharati ti.

A t t h a m a S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i t t h i t ā.

¹ St. kumbhiyā.

² A. patto.

³ C. sukhassa-bhāvena.

⁴ C. vipa-vasena (the passage is from JA. i, 410; cf. DhA. i, 384 ff.).

9.

Navame: *Pubbārāme*¹ ti, Sāvatthiyaṇ pācīna-disā-bhāge Anurādhapurassa Uttama-devī-vihāra-sadise thāne kārīte ārāme. *Migāramātu-pāsāde* ti, Migāmamātuyā-pāsāde.² Ta-trāyaṇ anupubbi-kathā.

Atīte sata-sahassa-kappa matthake Padumuttarassa Bhagavato kāle³ ekā upasikā aññatara-upāsikaṇ attano agg' upaṭṭhāyika-tthāne thapentaṇ disvā,⁴ Bhagavantaṇ niman-tetvā, Buddha-pamukhassa bhikkhu-sata-sahassassa⁵-dānaṇ datvā, Bhagavato nipaccākāraṇ katvā, 'anāgate tumhādisassa Buddhassa agg' upaṭṭhāyikā bhaveyyan' ti patthanaṇ akāsi. Sā kappa-sata-sahassaṇ devesu ca manussesu ca saṇsaritvā ambhakaṇ Bhagavato kāle Bhaddiya-nagare Meṇḍaka-seṭṭhi-puttassa Dhanañjaya-seṭṭhino gehe Sumanā-deviyā kucchis-miṇ paṭisandhiṇ gaṇhi. Jāta-kāle pan' assā Visākhā ti nāmaṇ akaṇsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiya-nagaraṇ agamāsi tadā pañcahi-dārīka-satehi saddhiṇ⁶ Bhagavato paccuggan-tvā paṭhama-dassanen' eva sotāpannā ahosi.

Aparabhāge Sāvatthiyā Migāraseṭṭhi-puttassa Punṇa-vaḍḍhana-kumārassa gehaṇ gatā. Tattha taṇ sasuro Migaseṭṭhi upakāra-vasena mātu-tthāne thapesi. Tasmā Migāramātā ti vuccati. Sā attano mahā-lātā-pasādhanaṇ vissajjetvā nava-koṭṭhi Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca vasan' atthāya karisa-matte bhūmi-bhāge upari-bhūmiyaṇ pañca gabbha-satāni, heṭṭhā-bhūmiyaṇ pañca-satāni ti gabbha-sahassa-paṭimaṇḍitaṇ pāsādaṇ kāresi.⁷ Tena vuttaṇ Migāramātū pāsāde ti.

Kocid eva attho ti, kiñcid eva payojanaṇ. *Raññe* ti, rājini. *Paṭibaddho*⁸ ti, āsatto. Visākhāya nīti-kulato maṇi-muttādi racitaṇ tādisaṇ bhaṇḍa-jātaṇ⁹ tassā paṇṇākār' atthāya pesitaṇ.

¹ Cf. DhA. i, 384; AngA. 404-18.

² C. omits.

³ C. omits and reads -dasabalaṇ.

⁴ C. uppaṭṭhāne thapentaṇ disvā.

⁵ A. bhikkhu-sanghassa-sata-sahassassa.

⁶ Cf. JA. 5, 11; DhA. i, 388.

⁷ DhA. i, 414.

⁸ St. -bandho.

⁹ A. rajatādi saṇhaoca-jātaṇ.

Taṇṇa nagara-dvāra-ppattaṇṇa suṇṇikā tattha suṇṇikaṇṇa gaṇṇhantā tad-anurūpaṇṇa agahetvā atirekaṇṇa gaṇṇhiṇṇsu. Taṇṇa sutvā Vi-sākhā rañño tam atthaṇṇa nivedetu-kāmā paṭirūpa-parivārena rāja-nivesanaṇṇa agamāsi. Tasmiṇṇa khaṇe rājā Mallikāya deviyā saddhiṇṇa antopuraṇṇa gato¹ hoti. Visākhā okāsaṇṇa alabhamānā 'idāni labhissāmi' ti bhojana-velaṇṇa atikkamitvā, chinna-bhattā hutvā pakkāmi. Evaṇṇa dvīha-tīhaṇṇa gantvā pi okāsaṇṇa na labhi yeva. Iti rājā anivedito pi tassa attha-vinicchayassa okāsa-karaṇṇena yathādhippāyaṇṇa na tīreti ti vutto.

Tattha yathādhippāyaṇṇa ti, adhippāy' ānurūpaṇṇa. Na tīreti ti, na niṭṭhāpeti. Mahā-upāsikā hi raññāyatta-suṇṇikaṇṇa eva rañño datvā itaraṇṇa vissajjāpetuṇṇa adhippāyo. Tassā rañño na diṭṭhattā, evaṇṇa na tīreti ti. Handā ti, vossagg' atthe nipāto. Divādivassā² ti, divasassa divā: majjhantike kāle ti attho. Kenacid eva karaṇṇiyena divasassa divā dvīha-tīhaṇṇa rāja-nivesana-dvāraṇṇa gacchanti tassa atthassa anīṭṭhitattā 'niratthakam eva upasaṇṇikaṇṇa. Bhagavati upasaṇṇikamanam eva pana dassanā-anuttariyādi-paṭilābha-karaṇṇattā sātthakaṇṇa' ti, 'evāhaṇṇa, bhante, imāya velāya idh' āgatā' ti, imam atthaṇṇa dassenti mahā-upāsikā idha me, bhante ti ādim āha. Etam atthan ti, etaṇṇa parāyattatāya adhippāyā samijjhana-saṇṇkhātāṇṇa atthaṇṇa viditvā. Imaṇṇa udānaṇṇa ti, imaṇṇa parādhīna' āparādhīna-vuttinaṇṇa ādinavānisaṇṇa-paridīpaṇṇa udānaṇṇa udānesi.

Tattha sabbaṇṇa paravaṇṇa dukkhaṇṇa ti, yaṇṇa kiṇci attha-jātaṇṇa payojanaṇṇa para-vaṇṇa par' āyattaṇṇa taṇṇa attano icchāya nipphādetuṇṇa asakkuneyyatāya, dukkhaṇṇa, dukkh' āvahaṇṇa hoti ti attho. Sabbaṇṇa issariyaṇṇa sukhaṇṇa ti, duvidhaṇṇa issariyaṇṇa, lokiyaṇṇa lokuttaraṇṇa ca. Tattha lokiyaṇṇa, rāj' issariyādi c' eva lokiya-jjhānābhīṇṇa-nibbattaṇṇa: citt' issariyaṇṇa ca lokuttara-magga-phal' ādhigama-nimittaṇṇa³ nirodh' issariyaṇṇa ca, lokuttaraṇṇa. Tesu yaṇṇa cākka-vatti-bhāva-pariyosānaṇṇa manussesu issariyaṇṇa ca Sakkādināṇṇa tasmiṇṇa tasmiṇṇa deva-nikāye āhipacca-bhūtaṇṇa issariyaṇṇa ca tad-ubhayaṇṇa yaḍi pi kamm' ānubhāvena yaṭh' icchita-nipphattiyaṇṇa sukha-nimittatāya sukhaṇṇa, vipari-nāma-dukkhatāya pana sabbathā dukkham eva. Tathā anic-

¹ A. purato hoti.² W. divasā.³ A. cittaṇṇa.

cantikatāya lokiya-jjhāna-nibbattaṇaṇ citta' issariyaṇ: nirodh' issariyam eva pana loka-dhammehi akampaniyato anivatti-sabhāvattā ca ekanta-sukhaṇ nāma. Yam pan' ettha sabbatth' eva aparādhinatāya labhati citta-sukhaṇ, taṇ sandhāya Satthā "sabbaṇ issariyaṇ sukhan" ti āha.

Sādhāraṇe vihaññanti ti, idaṇ 'sabbaṇ paravaśaṇ dukkhan' ti imassa padassa attha-vivaranaṇ. Ayañ c' ettha attho:—sādhāraṇe payojane sādhetabbe sati tassa par' ādhinatāya yathādhippāyaṇ anipphajjanato ime sattā vihaññanti, vighātaṇ āpajjanti, kilamanti. Kasmā?¹ *Yogā hi duratikkamā* ti. Yasmā kāmayoga-bhavayoga-diṭṭhiyoga-avijjāyogā anādikāla - vibhāvitā anupacita - kusala - sambhārehi pajahituṇ asakkuṇeyyatāya duratikkamā, etesu diṭṭhiyogo paṭhamamaggena atikkamitabbo, kāmayoga tatiya-maggena, itare agga-maggena. Iti ariya-maggānaṇ duradhigamaniyattā ime yogā duratikkamā. Tasmā kāmayogādi-vasena icchitā-lābha-hetu sattā vihaññanti. Asādhāraṇe pana citta' issariye nirodh' issariye ca sati na kadāci pi vighātassa-sambhavo ti adhippāyo.

Athavā *sabbaṇ paravaśaṇ* ti, yaṇ attano añña-paṭibaddha-paccayā yathā²-vutti-saṅkhātāṇ, taṇ sabbaṇ anicca-sabhāvatāya dukkhaṇ. "Yad aniccaṇ taṇ dukkhan" ti (S. ii, 53) vuttaṇ. *Sabbaṇ issariyaṇ* ti, sabba-saṅkhata-nissāṭa issariya-ṭṭhānatāya issariyaṇ ti, laddha-nāmaṇ nibbānaṇ. Taṇ taṇ upādisesādi-vibhāgaṇ sabbaṇ sukhaṇ. "Nibbānaṇ paramaṇ sukhan" ti (M. i, 508) hi vuttaṇ. *Sādhāraṇe* ti, evaṇ dukkha-sukhe vavatthite ime sattā bahu sādhāraṇe dukkha-kāraṇe nimuggā hutvā vihaññanti. *Yogā hi duratikkamā* ti, yasmā te sabbattha nimujjanassa³ hetu-bhūtā kāma-yogādayo duratikkamā, tasmā tvam pi, Visākhe, parāyattam' atthaṇ patthetvā alabhamānā vihaññasi ti adhippāyo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ C. omīte.

² C. yatta.

³ So A, C₁, but C. nimajjanassa.

10.

Dasame: *Anupiyāyan*¹ ti, evaṇ nāmake nagare. *Ambavane* ti, tassa nagarassa avidūre Malla-rājūnaṇ ekaṇ amba-vanaṇ ahoṣi. Tattha Malla-rājūhi Bhagavato vihāro kārīto. So amba-vanaṇ tv' eva² vuccati. Anupiyaṇ gocara-gāmaṇ katvā Bhagavā viharati. Tena vuttaṇ: Anupiyaṇ viharati ambavane ti. *Bhaddiyo*³ ti, tassa therassa nāmaṇ. *Kāligodhāya putto* ti, Kāligodhā nāma Sākiyānaṇ Sakka-rāja-devī yā ariya-sāvika āgata-phalā viññāta sāsanā. Tassa ayaṇ putto, tassa *Pabbajjā-vidhi-Khandhake* āgato 'va.

So pabbajitvā vipassanaṇ paṭṭhapetvā na cirass' eva chala-bhiñño ahoṣi, terasa ca dhutangāni samādāya vattati. Bhagavatā ca "etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ uccā-kulikānaṇ yadidaṇ Bhaddiyo Kāli-godhāya-putto" ti (A. i, 23) uccā-kulika bhāve etad agge ṭhapito asītiyā sāvakānaṇ abbhantaro. *Suññāgāra-gato*⁴ ti, "ṭhapetvā gāmaṇ ca gām' ūpacāraṇ ca avasesaṇ araññaṇ" ti (Vin. iii, 46) vuttaṇ araññaṇ rukkha-mūlaṇ ca ṭhapetvā aññaṇ pabbata-kandarādi-pabbajita-sārappaṇ nivāsa-ṭṭhānaṇ jana-sambādh' ābhāvato 'idha suññāgāraṇ' ti adhippettaṇ. Athavā vyādha-kassakānaṇ saddānaṇ ābhāvato vivittaṇ yaṇ kiñci agāram pi suññāgāraṇ ti veditabbaṇ, taṇ suññāgāraṇ upagato. *Abhikkhaṇaṇ* ti, bahulaṇ. *Udānaṇ udāneti* ti, so hi āyasmā araññe divā-vihāraṇ upagato pi ratti-vās' upagato pi yebhuyyena phala-samāpatti sukhena nirodha-sukhena ca vītināmeti. Tasmā taṇ sukhaṇ sandhāya pubbe attanā anubhūtaṇ sabhayaṇ saparilāhaṇ rajja-sukhaṇ⁵ jigucchitvā, *aho sukhaṇ, aho sukhaṇ* ti, somanassa-sahitaṇ ñāṇa-samuṭṭhānaṇ pīti-samuggāraṇ samuggirati.

Sutvāna tesā etad ahoṣi ti, tesā sambahulānaṇ bhikkhūnaṇ tassa āyasmato 'aho sukhaṇ, aho sukhaṇ' ti udānentassa udānaṇ sutvā, "nissaṇsayaṇ anabhirato brahmacariyaṇ carati" ti, evaṇ parivittakitaṇ ahoṣi. Te bhikkhu pu-thujjanā tassa āyasmato viveka-sukhaṇ sandhāya udānaṇ

¹ St. anup-; JA. i, 65, 140, anup-.

² A. tesu.

⁴ Cf. VM. 72, 270.

³ Cf. Vin. ii, 183.

⁵ A. rajju.

ajānantā evaṇ amaññiṇṇsu. Tena vuttaṇ nissaṇṣayan ti ādi. Tattha nissaṇṣayan ti, asandehena ekantena ti attho. 'Yaṇ so pubbe agāriya-bhūto samāno' ti pāliṇ vatvā 'anubhavī' ti vacana-sesena keci atthaṇ vaṇṇenti. Apare 'yaṇ sā' ti paṭhanti. *Yaṇ 'sa pubbe agāriya-bhūtassā'*¹ ti pana pāli. Tattha *yaṇ 'sā'* ti, yaṇ assa. Sandhi-vasena hi *a-kāra-sa-kāra-lopo*, 'evaṇ 'sa te': 'pupphaṇ 'sā uppajji' ti ca ādisu viya. Tass' attho: assa āyasmato Bhaddiyassa pabbajitato pubbe agāriya-bhūtassa gah' atṭhassa sato yaṇ rajja-sukhaṇ anubhūtaṇ. *So taṇ anussaramāno* ti, so taṇ sukhaṇ etarahi ukkaṇṭhana-vasena anussaranto. *Te bhikkhu Bhagavantaṇ etad avocun* ti, te sambahulā bhikkhū ullapana-sabhāva-saṇhitā tassa anuggahaṇ' ādhippāyena Bhagavantaṇ etad avocuṇ, na ujjhāna-vasena.²

Aññataran ti, nāma-gottena apākataṇ ekaṇ bhikkhuṇ. *Amantesī* ti, ānāpesi te bhikkhū saññāpetu-kāmo. *Evan* ti, vacana-sampañiggāhe: sādhu ti attho. Puna *evan* ti paṭiññāya abhikkhaṇe. *Aho sukhaṇ, aho sukhan ti, imaṇ udānaṇ udānesī* ti, yathā te bhikkhū vadanti, taṇ evaṇ tath' evā ti attano udānaṇ paṭijānāti. *Kim³ pana tvaṇ Bhaddiyā* ti: kasmā Bhagavā pucchati? Kiṇ tassa cittaṇ jānāti, no na jānāti?⁴ Ten' eva pana tam atthaṇ vadāpetvā te bhikkhū saññāpetuṇ pucchati. Vuttaṇ h' etaṇ: "Jānantā pi Tathāgatā pucchanti, jānantā pi na pucchanti" ti (Vin. ii ?) ādi. *Attha-vasan* ti, kāraṇaṇ. *Antepure* ti, itthāgārassa saṇvaraṇa-ṭṭhāna-bhūte rāja-gehassa abbhantare, yattha rājā nahāna-bhojana-sayanādiṇ kappeti. *Rakkhā susaṇvihita* ti, ārakkhā-hikata-purisehi rattisu⁵ pi yodhā samantato vihitā. *Bahi antepure* ti, attha-karaṇa-ṭṭhānādi-ante purato bahi-bhūte rāja-gehe. *Evaṇ rakkhito gopito santo* ti, evaṇ rāja-gehe rāja-dhāniyaṇ rajja-desesu anto ca bahiñ ca anekesu ṭhānesu aneka-satehi susaṇvihita-rakkh' āvāraṇa-gutti mam' eva nibbhay' atthaṇ phāsu-vihār' atthaṇ. Rakkhito gopito samāno ādini padāni aññamañña-vevacanāni.

¹ St. yassa pubbe agārika-bhūtassa; W. yaṇ sa.

² Cf. MA. 77.

⁴ C. na jānāti ti no na jānāti ?

³ St. kam.

⁵ A. gutti sutṭhu.

Athavā bhūto ti, para-rājūhi bhāyamāno. *Ubbiggo* ti, sakalā-
 rajje pi parikinno¹ ubbijjanaka-bhay' ubbegenā ubbiggo
 calito susaṇvihita-rakkh' āvaranato. *Ussanki* ti, rañña nāma
 sabba-kālaṇ avissatthena bhavitabban ti vacanena sabbattha
 avissāsa-vasena tesaṇ tesaṇ kicca-karaṇiyyānaṇ paccaya-pa-
 risaṅkāya ca uddha-mukhaṇ saṅkamāno. *Utrāsī*² ti, 'san-
 tikā' va carehi pi ajānantass' eva me kadāci anatto bhaveyyā'
 ti uppannena sarīra-kampam pi uppādāna-samatthena tāsena
 utrāsī. Utrasto ti pi paṭhanti. *Vihāsin* ti, evambhūto
 hutvā vihariṇ. *Etarahi* ti, idāni pabbajita-kālato paṭṭhāya.
 Eko³ ti, asahāyo. Tena vivekaṭṭhakāyatan dasseti. *Abhūto*
 ti ādinaṇ padānaṇ vutta-vipariyāyena attho veditabbo.
 Bhayādi-nimittassa pariggahassa taṇ nimittassa ca kilesassa
 abhāven' ev' assa abhīt' ādikāni etena citta-vivekaṇ dasseti.
Appossukko ti, sarīra-guttiyaṇ nirussukko. *Pannalomo* ti,
 lomahaṇs' uppādakassa chambhitattassa abhāvena anuggata-
 lomo. Pada-dvayen' āpi serī-vihāraṇ dasseti. *Paradavutto*⁴
 ti, parehi dinnena cīvarādinā vattamāno: etena sabbaso
 sangābhāva-dīpana-mukhena avasesa-bhaya-hetu-virahitaṇ⁵
 dasseti. *Miga-bhūtena cetasā* ti, vissattha-vihāritāya migassa
 viya jātena cittena. Migo hi amanussa-pathe araṇṇe vasa-
 māno vissattho tiṭṭhati, nisīdati, nipajjati, yena kāmāṇ ca
 pakkamati appaṭihata-ppacāro.⁶ Evaṇ aham pi viharāmi
 ti dasseti. Vuttaṇ h' etaṇ Pacceka-buddhena:

Migo araṇṇamhi yathā abaddho

Yen' icchitaṇ⁷ gacchati gocarāya:

Viññu naro seritaṇ⁸ pekkhamāno

Eko care khagga-visāna-kappo ti (Sn. 39).

Idaṇ kho aham, bhante, atthavaśan ti, "Bhagavā, yadidaṇ
 mama etarahi parama-viveka-sukhaṇ phala-samāpatti-sukhaṇ
 idam eva kāraṇaṇ sampassamāno 'aho sukhaṇ, aho sukhaṇ'
 ti udānam udānesin" ti. *Etam atthan* ti, etaṇ Bhaddiya-

¹ A. pakatikkho; C. pakatito.

² St. Vin. ii, 184, utrasto; W. utrāso.

³ St. ekako.

⁴ Vin. ii, 184, paradattavutto (v. ll. paradavutto, paradatthavutto, corr. to bhutto). See *Pāli Dict. and supra* p. 46.

⁵ C. virahataṇ.

⁶ Cf. P. J. ii, 83 from M. i, 174-5.

⁷ Sn. icchakaṇ.

⁸ A. viññujano seritupekkhaṇ.

ttherassa puthujjana-visay' ātitaṇ viveka-sukha-sañkhātaṇ atthaṇ sabbākārato veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, iman sahetuka-bhaya-soka-vigamānubhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānesī ti.

Tattha *yass' antarato*¹ *na santi kopā* ti, yassa ariya-puggalassa antarato abbhantare attano citte citta-kālusiya-karaṇato citta-pakopa-rāgādayo āghāta-vatthu-ādi-kāraṇa-bhedā anekabhedakopā, *na santi*, maggena pahīnattā na vijjanti. Ayaṇ hi antarā-saddo 'kincāpi mañ ca tvañ ca kim antaran' ti (S. i, 201) ādisu kāraṇe dissati: 'antarattḥake hima-pāta-samaye' ti (M. i, 79) ādisu vemajjhe: 'antarā ca Jetavanaṇ antarā ca Sāvattḥin' ti (*supra* i, 3) ādisu vivare: 'bhayam-antarato jātan' ti (It. 83; A. iv, 96) ādi viya² citte. Idhā pi citte eva datṭhabbo. Tena vuttaṇ 'antaro attano citte' ti.

Iti-bhavadbhavatañ ca vītivatto ti, yasmā bhavo ti sampatti abhavo vipatti, tathā bhavo ti vuddhi, abhavo ti hāni: bhavo ti vā sassataṇ, abhavo ti ucchedo: bhavo ti vā puññaṇ, abhavo ti pāpaṇ: bhavo ti vā sugati, abhavo ti duggati: bhavo ti vā khuddako, abhavo ti mahanto:—tasmā sā sampatti-vipatti-vuddhi-hāni-sassat' uccheda-puñña-pāpa-sugati-duggati-khuddaka-mahantañ ca uppatti-bhavānaṇ vasena iti aneka-ppakārā bhav' ābhavata vuccati. Catuḥ pi maggehi yathā-sambhavaṇ tena tena nayena taṇ iti-bhav' ābhavatañ ca vītivatto³ atikkanto hoti, attha-vasena vibhatti parināmetabbo.

Taṇ vigata-bhayaṇ ti, taṇ evarūpaṇ yathā-vutta-guṇa-sampannāgataṇ khīṇ' āsavaṇ citta-kop' ābhāvato iti bhav' ābhava-samatikkama-hetuto ca bhaya-hetu-vigamena vigata-bhayaṇ: viveka-sukhena agga-phala-sukhena *sukhaṇ*: vigata-bhayattā eva *asokaṇ*. *Devā n' ānubhavanti dassanāyā* ti, adhigata-magge ṭhapetvā sabbe pi uppatti-devā⁴ vāyamantā pi citt' ācāra-dassana-vasena dassanāya, datthuṇ, *n' ānubhavanti*, na abhisambhūnanti, na sakkonti: pag' ev manussā. Sekkhā hi pi puthujjanā viya arahato citta-ppavattiṇ na iānanti.

Dasama Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Mucalinda-Vagga-Vaṇṇanā samattā.

¹ Cf. DA. 34, KhpA. 20, and *supra*, p. 109, where the word is discussed under kāraṇa-khapa-citta-vemajjha-vivara (Sn. 6; Vin. ii, 184).

² A. ādisu citte.

³ From PJ. ii, 20.

⁴ Cf. KhpA. 123.

III.

NANDA-VAGGA

1.

Nandavaggassa pathame: *aññataro bhikkhū* ti, nāma-gottena apākaṭo eko khīṇ' āsavo bhikkhu. So kira Rājagahvāsī kula-putto Moggallāna-ttherena saṅvejito saṅsāre dosaṅ disvā Satthu santike pabbajitvā, sīlāni sādhetvā,¹ catu-sacca-kammaṭṭhānaṅ gahetvā, na cirass' eva vipassanaṅ ussukkāpetvā arahattaṅ pāpuṇi. Tassa aparabhāge kharo ābādho uppajji. So paccavekkhanāya adhivāsento viharati. Khīṇ' āsavānaṅ hi cetasika-dukkhaṅ nāma n' atthi, kāyika-dukkhaṅ pana hoti yeva.² So ekadivasaṅ Bhagavato dhammaṅ desentassa n' ātidūre ṭhāne dukkhaṅ adhivāsento pallaṅkena nisīdi. Tena vuttaṅ: 'Bhagavato avidūre nisinno hoti' ti ādi. Tattha *pallaṅkan*³ ti, samantato ūru-baddh' āsanaṅ. *Ābhujitvā* ti, bandhitvā. *Ujjuṅ kāyaṅ paṇidhāyā* ti, uparimasarīraṅ ujukaṅ⁴ ṭhapetvā, atṭhārassa-piṭṭhi-kaṇṭake koṭiyā koṭiṅ paṭipādetvā. Evaṅ hi nisinnassa camma-maṅsa⁵-nahārūni na paṇamanti.⁶ Tasmā so tathā nisinno hoti. *Purāṇa-kamma-vipākajan* ti, pubbe katassa kammaassa vipākabhāvena jātaṅ purāṇa-kamma-vipāke vā sukha-dukkhapakāre vipāka-samudāye vā ekadesa-bhāvena jātaṅ. Kiṅ taṅ dukkhaṅ purāṇa-kamma-vipākajan ti ca iminā tassa ābādhassa kamma-samuṭṭhānataṅ dassento opakkamika-utu-viparināmajādi-bhāvaṅ paṭikkhipati.

Dukkhan ti, pacura-janehi⁷ khamituṅ asakkuṇeyya-veda-

¹ A. sodhetvā.

² From VM. 271; cf. Pts. 176; DA 210 n.

³ VM. nisidantassa cammam-ansa (?).

⁴ So A, DA, VM, but C. na kamanti.

⁵ Mil. Pañ. 44.

⁶ VM. ujjuṅ.

⁷ C. puthujjanehi.

naṇ. *Tippaṇ*¹ ti, tikhiṇaṇ: abhibhavitvā pavattiyā balavaṇ. *Kharan* ti, kakkhalaṇ. *Kaṭukan* ti, asātaṇ. *Adhivāsento* ti, upari-vāsento, sahanto, khamanto. *Sato sampajāno* ti, vedanā pariggāhakānaṇ sati-sampajaññaṇaṇ vasena satimā sampajānanto ca. Idaṇ vuttaṇ hoti:—‘Ayaṇ vedanā nāma hutvā abhāv’ atthena² aniccā anitth’ ārammaṇaṇ ādi-paccaye paṭicca uppannattā paṭicca-samuppannā uppajjitvā, ekantena bhijjana-sabhāvattā khaya-dhammā vaya-dhammā virāga-dhammā nirodha-dhammā’ ti. Vedanāya aniccatā sallakhaṇa-vasena sato, karitāya sato, aviparītassa-bhāva-paṭi-vijjhana-vasena sampajāno ca hutvā. Athavā sati-vepulla-ppattiyā sabbatth’ eva kāya-vedanā citta-dhammesu suṭṭhu upaṭṭhita-satitāya sato. Tathā pañña-vepulla-ppattiyā pariggahita-saṅkhāratāya sampajāno.

Avihañña-māno ti, “Assutavā, bhikkhave, puthujjano aññatarena dukkha-dhammena phutṭho samāno socati, kilamati, paridevati, urattāliṇ kandati, sammohaṇ āpajjati” ti (M. i, 86)³ vutta-nayena andha-puthujjano viya na vihañña-māno, maggen’ eva samugghātattā ceto-dukkhaṇ anuppā-dento, kevalaṇ kamma-vipākaja-sarīra-dukkhaṇ adhivāsento, samāpatṭiṇ samāpanno viya nisinno hoti. *Addasā* ti, taṇ ayaśmantāṇ adhivāsana-khantiyā tathā nisinnaṇ addakkhi. *Etam atthan* ti, etaṇ tādissassa pi rogassa vejjādīhi tikicchan’ atthaṇ anussukk’ āpajjana-kāraṇaṇ khīn’ āsavānaṇ loka-dhammehi anupakkilesa-sankhātaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ saṅkhāta-dhammānaṇ yehi kehici dukkha-dhammehi avighāta-patti-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sabba-kamma-jahassū* ti, pahīna-sabba-kammaṣṣa. Aggamaggassa hi uppanna-kālato paṭṭhāya arahato sabbāni kusalākusala-kammāni pahināni nāma honti, paṭisandhiṇ dātuṇ⁴ asamattha-bhāvato. *Bhikkhuno* ti, bhinna-kilesatāya bhikkhuno. *Dhūnamānassa purekataṇ rajan* ti, arahatta-ppattito pubbe-kataṇ rāga-rajādi-missatāya rajan ti laddha-nāmaṇ dukkha-vedaniyaṇ kamma-vipāka paṭisaṇvedanena.

¹ W. tibbaṇ; cf. MA. 79 (on M. i, 10).

² A. abhibhavanatthena.

³ Cf. A. ii, 188; iii, 54, 416.

⁴ A. dhātuṇ.

Taṇ dhunantassa viddhaṇsentassa arahatta-ppattiyā parato pana sāvajja-kiriyāya sambhavo yeva n' atthi: anavajja-kiriyāya bhava-mūlassa samucchinna-mūlatāya pupphaṇ viya phala-dāna-samatthatāya abhāvato kiriyā-mattā 'va hoti. *Amamassā* ti, rupādisu katthaci maman ti gahaṇ' ābhāvato amamassa mamañkāra rahitassa. Yassa hi mamaṇ-kāro atthi so atta-sinehena vejjādīhi sarīraṇ paṭijaggāpeti. Arahā pana amamo: tasmā so sarīra-paṭijaggane pi udāsīna-dhātuko 'va. *Ṭhitassā* ti, catubbidham pi oghaṇ taritvā nibbāna-thale ṭhitassa paṭisandhi-gahaṇe vā abhāvena ṭhitassa: sekha-puthujjanā hi kilesa-saṅkhārānaṇ appahinattā cuti-paṭisandhi-vasena saṅsāre dhāvanti nāma. Arahā pana tad-abhāvato ti vuccati. Athavā dasa-vidhe khīṇ' āsava-saṅkhāte ariya-dhamme ṭhitassa. *Tādino* pi, "paṭikkūle appatikkūla-saṅgī viharatī" ti (Pṭs. 212; VM. 382) ādinā nayena vuttāya pañca-vidhāya ariy' iddhiyā, aṭṭhahi loka-dhammehi akampaniyāya chalang' upekkhāya ca samannāgatena iṭṭhādisu ekasadisatā-saṅkhātena tādi-bhāvena, tādino. *Attho n' atthi janaṇ lapetave* ti, 'mama bhesajjādini karoṭhā' ti janaṇ lapetuṇ, kathetuṇ, payojanaṇ n' atthi. Sarīre nirapekkhabhāvato "paṇḍu-palāso" viya hi "bandhanā pamutto" (Vin. i, 96)¹ sayam eva 'ayaṇ kāyo bhijjitvā palātū' ti khīṇ' āsavānaṇ ajjhāsayo. Vuttaṇ h' etaṇ:

N' ābhikañkhāmi maraṇaṇ, n' ābhikañkhāmi jivitaṇ,

Kālaṇ ca paṭikañkhāmi, nibbisaṇ bhatako yathā ti.²

Athavā yaṇ kiñci nimittaṇ dassetvā 'kiṇ ayyassa icchitabban' ti janaṇ lapetave paccayehi nimantana-vasena lapāpetuṇ khīṇ' āsavassa attho n' atthi. Tādisassa micchājīvassa maggen' eva samugghātītattā ti attho. Iti Bhagavā 'kiss' āyaṇ thero attano rogaṇ vejjeḥi atikicchāpetvā Bhagavato avidūre nisīdati' ti cintentānaṇ tassa atikicchāpane kāraṇaṇ pakāsesi.

Paṭṭha-ma-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

¹ Cf. Dh. 235.

² S. i, 65 and Thag. 606 have n' ābhinandāmi, quoted at MP. 45, Manu vi, 45; cf. SnA. 38 and *infra*, Pāṭaligāma viii (S. text 286).

2.

Dutiye: *Nando*¹ ti, tassa nāmaṇ. So hi cakkavatti-lakkhaṇ' ūpetattā mātā-pitaro sa-parijanaṇ sakalaṇ ca ñāti-parivaṭṭaṇ nandayanto jāto Nando ti nāmaṇ labhi. *Bhagavato bhātā* ti, Bhagavato ekapitu-puttatāya bhātā, na hi Bhagavato sahodarā uppajjanti. Tena vuttaṇ: *mātuucchā-putto* ti, cūla-mātu-putto ti attho. Mahāpajāpati-Gotamiyā hi so putto. *Anabhīrato* ti, na abhirato. *Brahmacariyaṇ* ti, brahma-seṭṭha-uttamaṇ cariyaṇ ekāsaṇaṇ eka-seyyaṇ methuna-viraṭiṇ. *Santānetun*² ti, paṭhama-cittato yāva carimaka³-cittaṇ sammā-paripunṇaṇ parisuddhaṇ sandhāretuṇ⁴ pavattetuṇ, dutiyena c' ettha brahmacariya-padena magga-brahmacariyassā pi sangaho veditabbo. *Sikkhaṇ paccakkhāyā* ti, upasampadakāle bhikkhu-bhāvena saddhiṇ samādinnaṇ nibbattetabba-bhāvena anuṭṭhitaṇ⁵ catubbidham pi sikkhaṇ⁶ paṭikkhipitvā: vissajjetvā ti attho. *Hīnāyā* ti, gihi-bhāvāya. *Āvattissāmī* ti, nivattissāmī. Kasmā pan' āyaṇ evaṇ evam ārocesī ti? Etth' āyaṇ anupubba-kathā.⁷

Bhagavā hi pavatta-vara-dhamma-cakko Rājagahaṇ gantvā Veluvane viharanto: "puttaṇ me ānetvā dassethā" ti Suddhodana-mahārājena pesitesu sahasa-sahasā-parivāresu dasasu dūtesu saha parivārena arahattaṇ pattesu sabba-pacchā gantvā, arahatta-ppattena Kāludāyī-ttherena gamana-kālaṇ ñatvā, magga-vaṇṇaṇ⁸ vaṇṇetvā, jāti-bhūmi-gamanāya yācito, vīsati-sahasā-khiṇ'āsava-parivuto Kapilavatthu-nagaraṇ gantvā, ñāti-samāgame pokkhara-vassaṇ aṭṭh' uppat-tiṇ katvā, *Vessantara-jātakaṇ* kathetvā, punadivase piṇḍāya pavīṭṭho "uttitṭhe na-ppamajjeyyā" ti (Dhp. 168; J. i, 90) gāthāya pitaṇ sotāpatti-phale patiṭṭhāpetvā, nivesanaṇ gantvā, "dhammaṇ care" ti (*ibid.*) gāthāya Mahāpajāpatiṇ sotāpatti-phale, rājānaṇ ca sakadāgāmi-phale patiṭṭhāpesi.

¹ Cf. DhpA. 118.

² St. and C. sandhāretuṇ, but A. and DhpA. as above; B. santāretuṇ.

³ A. purima; cf. M. i, 426.

⁴ C. suddhaṇ kāretuṇ.

⁵ So A, C, but C. anuṭṭhitaṇ.

⁶ Cf. Vibh. 248.

⁷ DhpA. i, 115; PJ. ii, 273.

⁸ C. -vaṇṇanaṇ.

Bhatta-kicc' āvasāne pana Rāhula-mātu-guṇa-kathaṃ nis-sāya *Canda-kinnara-jātakaṃ*¹ kathetvā, tatiyadivase Nanda-kumārassa abhiseka-geha-ppavesana-vivāha-mangalesu vattamānesu piṇḍāya pavisitvā, Nanda-kumārassa hatthe pattaṃ datvā, mangalaṃ vatvā, utthāy' āsanā pakkamanto kumārassa hatthato pattaṃ na gaṇhi. So pi Tathāgate gāravena "pattaṃ vo,² bhante, gaṇhathā" ti vattuṃ nāsakkhi. Evaṃ pana cintesi: 'sopāna-sīse pattaṃ gaṇhissatī' ti. Satthā tasmiṃ ṭhāne na gaṇhi. Itaro 'sopāna-mūle gaṇhissatī' ti cintesi. Satthā tatthā pi na gaṇhi. Itaro 'rājagane gaṇhissatī' ti cintesi. Satthā tatthā pi na gaṇhi. Kumāro nivattitukāmo anicchāya³ gacchanto Satthu gāravena 'pattaṃ gaṇhathā' ti vattuṃ na sakkoti. 'Idha gaṇhissatī, ettha ettha gaṇhissatī' ti cintento gacchati.

Tasmiṃ khane Janapada-kaliyāṇiyā achikkhiṃsu: 'ayye, Bhagavā Nanda-rājānaṃ gaṇetvā gacchati. Tumhehi naṃ vinā-karissatī' ti. Sā udaka-bindūhi paggharantehi adḍh' ullikhitehi kesehi vegena pāsādaṃ āruya, sīha-pañjara-dvāre ṭhatvā, "tuvaṇṇaṃ kho ayya-putta āgaccheyyāsi" ti āha. Taṇ tassa vacanaṃ tassa hadaye tiriyaṃ patitvā viya ṭhitaṃ. Satthā pi tassa hatthato pattaṃ agahetvā 'va, taṇ vihāraṃ netvā, "pabbajissasi Nandā" ti āha. So Buddha-gāravena "na pabbajissāmi" ti avatvā, "āma pabbajissāmi" ti āha. Satthā "tena hi Nandaṃ pabbajethā" ti Kapila-puraṃ gantvā, tatiya-divase taṇ pabbājesi.

Sattame divase mātuyā alaṅkaritvā pesitaṃ 'dāyajjaṃ me, samaṇa, dehi' ti vatvā, attanā saddhiṃ ārām'⁴ āgataṃ Rāhulakumāraṃ pabbājesi. Punadivase *Mahādharmapāla-Jātakaṃ*⁵ kathetvā rājānaṃ anāgāmi-phale patitṭhāpesi. Iti Bhagavā Mahāpajāpatiṃ sotāpatti-phale, pitarāṃ tisu phalesu patitṭhāpetvā, bhikkhu-saṅha parivuto punad eva Rājagahaṃ gantvā, tato Anāthapiṇḍikena Sāvattiṃ āgaman' atthāya gaṇita-paṭiñño, niṭṭhite Jetavana-mahāvihāre, tattha gantvā vasaṃ kappesi. Evaṃ Satthari Jetavane viharante āyasmā Nando

¹ J. i, 91; iv, 282-8.² Dhpa. aruciya.³ JA. iv, 50.⁴ C. te.⁵ C. omits.

attano anicchāya pabbajito kāmesu anādinava-dassāvi Jana-pada-kalyāṇiyā vutta-vacanaṃ anussaranto ukkaṇṭhito bhikkhūnaṃ attano anabhiratiṃ ārocesi. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena āyasmā Nando—pe—hīnāya vattissāmī* ti.

Kasmā pana taṃ Bhagavā pabbājesi ti? Puretaram eva ādinavaṃ dassetvā kāmehi naṃ vivecetva na sakkā, pabbā-jetvā pana upāyena tato vivecetvā uparivisesaṃ nibbattessā-mī ti veneyya-damana-kusalo Satthā evaṃ taṃ paṭhaman pabbājesi. *Sākiyānī* ti, Sakya-rāja-dhītā. *Janapada-kalyāṇī* ti, janapadamhi kalyāṇī rupena uttamā cha-sarīra-dosa-rahitā pañca-kalyāṇa-samannāgatā. Sā hi yasmā nāti-digha nātirassa nātikisā nātithūlā nātikālī nāccodātā, atik-kanta-mānusaka-vaṇṇā appatta-dibba-vaṇṇā, tasmā cha-sarīra dosa-rahitā, chavi-kalyāṇaṃ maṇsa-kalyāṇaṃ nakha¹-kalyāṇaṃ aṭṭhi-kalyāṇaṃ vaya-kalyāṇaṃ ti imehi pañcahi kalyāṇehi samannāgatā, tattha attano sarir' obhāsena dasa dvādasa-hatthe ṭhāne ālokaṃ karoti. Piyangu-samā vā suvaṇṇa-samā vā hoti: ayam assa chavi-kalyāṇatā. Cattāro pan' assā hattha-pādā mukha-pariyosānaṃ ca lākhā-rasa-parikamma-katā² viya ratta-pavāla-ratta-kambalena sadisā honti. Ayam assā maṇsa-kalyāṇatā. Visati nakha-pattāni³ maṇsato amutta-tṭhāne lākhā-rasa-paripūritāni viya, mutta-tṭhāne khira-dhāra-sadisāni honti. Ayam assā nākhā-kalyāṇatā. Dvattiṃsa-dantā suphassitā parisuddha-pavāla panti-sadisā vajira⁴-panti viya khāyanti. Ayam assā aṭṭhi-kalyāṇatā. Visati-vassa-satikā pi samānā solasa-vass' uddesikā viya hoti sā nipphalitā.⁵ Ayam assā vaya-kalyāṇatā. Sundarī ca hoti evarūpa-guṇa-samannāgatā. Tena vuttaṃ: *Janapada-kalyāṇī* ti.

*Gharā nikkhamantassā*⁶ ti, anādare sāmi-vacanaṃ. Gharato nikkhamato ti attho. Gharā nikkhamantan ti paṭhanti.

¹ A. nahārū-; cf. DhA. i, 387. *The order varies here.* JA. i, 394, nahāru-k.

² Cf. JA. iii, 183-4; iv, 256.

³ C. mattāni; A. pattāni.

⁴ A. sutṭhitā ca viya.

⁵ C. nibbalitā; JA. i, 394, nibbalipalitā (ni-pphalitā or ni-ppalitā, without a grey hair). A. reads (anādare ?) sā nibbalitā.

⁶ St. maṃ . . . nikkhamantaṃ; W. omits maṃ; DhA. -assā.

Upaḍḍh' ullikkhitehi kesehi ti, itthambhūta-lakkhaṇe karaṇa-vacanaṇ. Vippakat' ullikkhitehi kesehi upalakkhitā ti attho. Aḍḍhullikkhitehi ti pi paṭhanti. Ullikhitan ti phaṇādihi¹ kesa-saṇṭhāpanaṇ. Andukā-vidhānaṇ² ti pi vadanti. *Apaloketvā* ti, sineha-rasa³-vipphāra saṇsūcakena aḍḍh' akkhikā⁴ ābandhanti viya oloketvā. *Maṇ bhante* ti, pubbe pi man ti vatvā ukkaṇṭh' ākula-cittatāya, puna maṇ etad avocā ti āha. *Tuvaṭaṇ* ti, siḡhaṇ. *Tam anussaramāno* ti, taṇ tassā vacanaṇ. Taṇ tassā ākāra-sahitaṇ vā vadanaṇ anussaranto.

Bhagavā⁵ tassa vacanaṇ sutvā 'upāyen' assa rāgaṇ vūpasameśsāmi' ti iddhi-balena naṇ Tāvatiṇsa-bhavanaṇ nento antarā-magge ekasmiṇ jhāma⁶-khette jhāma-khāṇuka⁷-matthake nisinnaṇ cittaṇ-kaṇṇa-nāsā-nanguṭṭhaṇ ekaṇ paluṭṭha-makkatiṇ dassetvā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ dassesi.⁸

Pāliyaṇ pana eka-kkhaṇen' eva Satthārā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ agamittha viya vuttaṇ. Taṇ gamanaṇ avatvā Tāvatiṇsa-bhavanaṇ sandhāya vuttaṇ, 'gacchanto yeva hi Bhagavā ayasmato Nandassa antarā-magge taṇ paluṭṭha-makkatiṇ dassesi' ti. Yadi evaṇ kathaṇ sammiñjanādi-dassanaṇ? Taṇ antaradhāna-nidassanaṇ ti gahetabbaṇ. Evaṇ Satthā taṇ Tāvatiṇsa-bhavanaṇ netvā Sakkassa deva-rañño upaṭṭhānaṇ āgatāni kakūṭa-pādāni pañca-accharā-satāni attānaṇ vandetvā ṭhitāni dassetvā, Janapada-kalyāṇiyā tāsāṇ pañca-accharā-satānaṇ rūpa-sampattiṇ paṭicca visesaṇ pucchi. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā āyasmantaṇ Nandaṇ bāhāya gahetvā*—pe—*kakūṭa-pādāni* ti. Tattha bāhāya⁹ gahetvā ti, bāhumhi¹⁰ gahetvā viya. Bhagavā hi tadā tādisaṇ iddh' ābhisaṅkhāraṇ abhisaṅkhāsi, yathā āyasmā Nando bhujē¹¹ gahetvā Bhagavatā niyamāno viya ahosi. Tattha Bhagavatā sace tassa āyasmato Tāvatiṇsa-deva-lokassa dassanaṇ, sace pana tam eva vā icchitaṇ siyā, yathā nisinass' eva tassa taṇ devalokaṇ dasseyya¹²

¹ So A, C, but B. capalādi-rahitaṇ.

² A. ajjakā-vidh-; C. aṇḍukā.

³ C₁₋₂ sineha-kara.

⁴ A, C. akkhinā.

⁵ Dhpa. 118.

⁶ A. gāma-.

⁷ A. jhāpita-khānuka; Dhpa. jhāna-khānuka.

⁸ A, C₁ nesi.

⁹ W. bāhāyaṇ.

¹⁰ A. bahum pi.

¹¹ A. bhujijṇ.

¹² A. dassesi.

loka-vivaraṇ' iddhi-kāle viya, tam eva vā iddhiyā tattha peseyya: yasmā paṇ' assa dībh' attabhāvato manuss' attabhāvassa yo nīhīna-jigucchaniya-bhāvo tassa sukha-gaṇa' atthaṇ, antarā taṇ makkatiṇ dassetukāmo devaloka-siri-vibhava-sampattiyo ca ogāhetvā dassetukāmo ahosi, tasmā taṇ gahe-tvā tattha nesi, 'evaṇ hi 'ssa tadatthaṇ brahma-cariya-vāse visesato abhirati bhavissati' ti.

*Kakūṭa*¹-pādāni ti, ratta-vaṇṇatāya pārāpata-pāda-sadisa-pādāni. Tā kira sabbā pi Kassapassa Bhagavato sāvakānaṇ pāda-makkhaṇa-tela-dānena tādisā sukumāra-pādā ahesuṇ.² *Passasi* no ti, passasi nu. *Abhirūpatarā* ti, viṣiṭṭha-rūpatarā; *dassaniyatarā* ti, divasam pi passantānaṇ atitti-karaṇ' atthena passitabbatarā. *Pāsādikatarā* ti, sabb' āvayava-sobhāya-samantato pasād' āvahatarā. Kasmā pana Bhagavā avassuta-cittaṇ āyasmantaṇ Nandaṇ accharāyo olokāpesi? Sukheṇ' ev' assa kilese nīharituṇ. Yathā hi kusalo vejjō ussanna-dosaṇ puggalaṇ tikicchanto sineha-pānādinā paṭhamaṇ dose ukkiledetvā, pacchā vamaṇa-virecanehi³ samma-d-eva nīha-rapeti, evaṇ vineyya-damaṇa-kusalo Bhagavā ussanna-rāgaṇ āyasmantaṇ Nandaṇ devaccharāyo dassetvā ukkiledesi⁴ ariya-magga-bhesajjena anavasesato nīharitukāmo ti vedītabbaṇ. *Palutṭha*⁵-makkaṭi ti, jhāmanga-paccanga-makkaṭi. *Evam eva kko* ti, yathā sā, bhante tumhehi mayhaṇ dasitā chinna-kaṇṇa-nāsā-palutṭha-makkaṭi Janapada-kalyāṇiṇ upādāya, evam eva Janapada-kalyāṇi imāni pañca accharā-satāni upādāyā ti attho. *Pañcannaṇ accharā-satānaṇ* ti, upayoge sāmi-vacanaṇ: pañca-accharā-satāni ti attho. Avayava-sambandhe vā etaṇ sāmi-vacanaṇ. Tena pañcannaṇ accharā-satānaṇ rūpa-sampattiṇ upanidhāyā ti adhippāyo: upanidhāyā ti ca samīpe ṭhapetvā⁶ upādāyā ti attho. *Saṅkhaṇ* ti, gaṇanaṇ: kalaṇ vā. *Kala-bhāgaṇ* ti, kalāya pi bhāgaṇ. Ekaṇ solasa-koṭṭhāse katvā tato eka-koṭṭhāsaṇ gahe-tvā solas' addhā nīhaṭe⁷ tattha yo ekeko koṭṭhāso so kala-bhāgo

¹ W. kukkuṭa.² From PJ. ii, 274.³ A. na virecanehi.⁴ Cf. DA. 255; PJ. ii, 274.⁵ W. paludda; DhA. palutṭha (v.l. paluddha).⁶ A. ṭhatvā.⁷ A. nīhiṭe; C₂ gaṇite; C. solasadhā.

ti adhippeto. Tam pi kala-bhāgaṇ na upeti¹ ti vadati. *Upa-nidhin* ti, 'imāya ayaṇ sādīsī'² ti upamā-bhāvena gahetvā samīpe ṭhapanam pi. Yass' atthāya anabhirato taṇ brahma-cariyaṇ pubbe vuttaṇ pākatañ cā ti. Taṇ anāmasitvā tattha abhiratiyaṇ ādara-janan' atthaṇ *abhirama*, *Nanda*, *abhirama*, *Nandā* ti, āmeṇḍita-vasena vuttaṇ.

Ahaṇ te pāṭibhogo ti, kasmā Bhagavā tassa brahma-cariya-vāsaṇ icchanto abrahma-cariya-vāsassa pāṭibhogaṇ upagañchi? Yath' assa ārammaṇe rāgo dalhaṇ nipati. Taṇ āgantuk' ārammaṇe sañkāmetvā³ sukhena sakkā jahāpetun ti pāṭibhogaṇ upagañchi. Anupubbi-kathāyaṇ sagga-kathā imassa atthassa nidassanaṇ.

Assosun ti, kathaṇ assosun? Bhagavā hi tadā āyasmante Nande vattaṇ dassetvā, attano divaṭṭhānaṇ gato upaṭṭhānaṇ āgatānaṇ bhikkhūnaṇ taṇ pavattiṇ kathetvā, yathā nāma kusalo puriso akkantaṇ āniṇ aññāya āpiyā nīharetvā puna taṇ hatthādihi sañcāletvā apaneti, evam eva āciṇṇa-visaye tassa rāgaṇ āgantuka-visayena nīharitvā puna tad api sagga-hetuṇ brahma-cariya-hetuṇ⁴ katvā, apanetu-kāmo "etha tumhe, bhikkhave, Nandaṇ bhikkhuṇ bhataka-vādena upakkita-vādena ca samudācarathā" ti āṇāpesi. Evaṇ bhikkhu assosun. Keci pana Bhagavā tathā-rūpaṇ iddh' ābhisañkhāraṇ abhisañkhāsi yathā te bhikkhū tam atthaṇ jāniṇsū ti vadanti. *Bhataka-vādena* ti, bhatako ti vādena: yo hi bhatiyā kammaṇ⁵ karoti, so bhatako ti vuccati. Ayam pi āyasmā accharā-sambhoga-nimittaṇ brahmacariyaṇ caranto bhatako viya hoti ti vuttaṇ bhataka-vādenā ti. *Upakkitaka-vādenā* ti, yo kahāpaṇādihi kiñci kiñci kiṇāti, so upakkitako ti vuccati. Ayam pi āyasmā accharānaṇ hetu attano brahmacariyaṇ kiṇāti, tasmā upakkitako ti evaṇ vacanena. Athavā Bhagavato āṇāya accharā-sambhoga-sañkhātāya bhatiyā brahma-cariya-vāsa-sañkhātāṇ jivitaṇ pavattento tāya bhatiyā yāpane Bhagavatā bhatiyamāno⁶ viya hoti ti bhatako ti vutto.

¹ W. nōpeti.

² Cf. Nid. 2, § 158; C. sādīsī.

³ A, C, santāpetvā; cf. Asl. 264.

⁴ C. brahma-cariya-magga-hetuṇ.

⁵ A. bhatikammaṇ.

⁶ So A, C, but C. bhariyamāno.

Tathā accharā-sambhoga-saṅkhātaṇ vikkayaṇ ādātabbaṇ katvā Bhagavato ānattiyaṇ tiṭṭhanto tena vikkayena Bhagavatā upakkito viya hotī ti vuttaṇ upakkitako ti. *Attīyamāno* ti, pīliyamāno dukkhā-piyamāno. *Harāyamāno* ti, lajjāyamāno. *Jigucchamāno* ti, paṭikulyatā¹ garahanto. *Eko* ti, asahāyo. *Vūpakattho* ti,² vatthu-kāmehi kilesa-kāmehi ca kāyena ca cittaena ca apakattho. *Appamatto* ti, kammaṭṭhāne sati-avijahanto. *Ātāpī* ti, kāyika-cetasika-viriyātāpena³ ātāpī. Ātapati kilese ti,⁴ ātāpo, viriyaṇ. *Pahitatto*⁵ ti, kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissatth' attabhāvo: nibbāne vā pesita-citto. *Na cirass' evā* ti, kammaṭṭhān' ārambhato na ciren' eva. *Yass' atthāyā* ti, yassa atthāya. *Kula-puttā* ti, duvidhā kula-puttā: jāti-kulaputtā ca ācāra-kulaputtā ca: ayam pana ubhayathā pi kulaputto. *Samma-d-evā ti*, hetunā 'va kāraṇen' eva. *Agārasmā* ti, gharato. *Anāgāriyaṇ* ti, pabbajjaṇ. Kasi-vanijjādi-kammehi agārassa hitan ti agāriyaṇ nāma. Taṇ ettha n' atthi ti pabbajjā anagāriyā ti vuccati. *Pabbajanti* ti, upagacchanti. *Tadanuttaraṇ* ti, taṇ anuttaraṇ. *Brahma-cariya-pariyosānaṇ* ti, magga-brahma-cariyassa pariyosāna-bhūtaṇ arahatta-phalaṇ. Tassa hi atthāya kulaputtā idha⁶ pabbajanti. *Ditthe 'va dhamme* ti, tasmiṇ yeva attabhāve. *Sayam abhiññā sacchikatvā* ti, attanā yeva paññāya paccakkhaṇ katvā. Aparappaccayena ñatvā⁷ ti attho. *Upasampajja vihāsi* ti, pāpuṇitvā sampādetvā vā vihāsi. Evaṇ viharanto ca *khīṇā jātī*—pe—*abhaññāsi* ti, imin' āssa paccavekkhana-bhūmi dassitā.

Tattha *khīṇā jātī* ti,⁸ na tāv' āssa atītā jāti khīṇā, pubbe vā khīṇattā. Na anāgatā pubbe c' eva etarahi ca anāgatattā eva, na paccuppannā, vijjamānattā. Maggassa pana abhāv-itattā yā eka-catu-paṇca-vokāra-bhavesu eka-catu-paṇca-

¹ C. patikulyato.

² Cf. MA. 180; PJ. ii, 157; for apakattho cf. S. i, 174 trans.

³ MA, PJ. -viriya-saṅkhātena ātāpena.

⁴ A. -kilesehi (cf. DA. 104, viriyaṇ kilesānaṇ ātāpena-vasena ātapan ti).

⁵ Cf. PvA. 143, nibbānaṇ pesita-citte.

⁶ A. iva.

⁷ PJ. paccayaṇ natvā; DA. paccayaṇ katvā.

⁸ A condensation of MA. 180, PJ. 158, and DA. 225.

kkhandha-ppabhedā jāti uppajjeyya, sā maggassa bhāvitattā anuppāda-dhammatā āpajjanena khīṇā. Taṇ so magga-bhāvanāya pahīna-kilese paccavekkhitvā, kiles' ābhāve vijjamānam pi kamman āyatiṇ appaṭisandhikaṇ hotī ti jānanena abhaññāsi.

Vusitan ti, vutthaṇ: parivutthaṇ niṭṭhāpitan ti attho. *Brahma-cariyan* ti, magga-brahmacariyaṇ. Puthujjana-kalyāṇakena hi saddhiṇ satta-sekhā brahma-cariya-vāsaṇ vasantī nāma, khīṇ' āsavo vuttha-vāso. Tasmā so attano brahma-cariya-vāsaṇ paccavekkhanto vusitaṇ brahmecariyan ti abhaññāsi. *Kataṇ karaṇīyan* ti, catusu saccesu catuhi maggehi pariñña-pahāna-sacchikiriya-bhāvanā-vasena solasa-vidha-kiccaṇ niṭṭhāpitaṇ. Puthujjana-kalyāṇakādayo hi taṇ kiccaṇ karonti nāma. Khīṇ' āsavo katakaraṇīyo: tasmā so attano karaṇīyaṇ paccavekkhanto kataṇ karaṇīyan ti abhaññāsi. *Nāparaṇ itthattāyā* ti, 'idāni puna ittham¹-bhāvāya, evaṇ solasa-kicca-bhāvāya, kilesa-kkhaṇḍāya vā magga-bhāvanāya kiccam me n' atthī' ti abhaññāsi. *Nāparaṇ itthattāyā* ti vā 'ittham-bhāvato imasmā evaṇ pakārā (idāni) vattamāna-kkhandha-santānā aparāṇ khandha-santānaṇ mayhaṇ n' atthi. Ime pana pañca-kkhandhā pariññātā tiṭṭhanti, chinna-mūlakā viya rukkhā, te carimaka-cittanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbayissanti, apanṇatīka-bhāvaṇ gamissanti' ti abhaññāsi. *Āññataro* ti, eko. *Arahataṇ* ti, Bhagavato sāvakānaṇ arahantānaṇ abbhantaro eko mahā-sāvako ahoṣī ti attho.

Āññatarā devatā ti, adhigata-magga-phalā eka brahma-devatā. Sā hi sayāṇ asekkhattā asekkha-visayaṇ abhaññāsi. Sekkhā hi taṇ taṇ sekkha-visayaṇ puthujjanā ca attano puthujjana-visayam eva jānanti. *Abhikkantāyā² rattiya* ti, parikkhīṇāya rattiya: majjhima-yāme ti attho. *Abhikkantavannā* ti, ati-uttama-vannā. *Kevala-kappan* ti, anavasesena samantato. *Obhāselvā* ti, attano pabhāya cando viya suriyo viya ca Jetavanaṇ ekobhāsaṇ katvā. *Ten' upasaṅkamī* ti, āyasmato Nandassa arahatta-ppattiṇ veditvā pīti-somanassa-

¹ A, C, P.J. ittha-; DA, MA. ittham.

² St. ati-; W. abhi-.

jātā 'taṇ Bhagavato paṭivedissāmi' ti upasaṅkami. *Āsavānaṇ khayā* ti, ettha āsavanti¹ ti, āsavā. Cakkhu-dvārādīhi pavattanti ti attho. Athavā ā-gotrabbhuṇ ā-bhavaggaṇ vā savanti ti, ā-savā. Ete dhamme etaṇ ca okāsaṇ anto-karitvā pavattanti ti attho. Cira-parivāsik' atthena² madirādayo-āsavā viyā ti pi āsavā. "Purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāyā" ti (A. v, 113) ādi vacanehi tesāṇ cira-parivāsikatā veditabbā. Athavā āyataṇ saṅsāra-dukkhaṇ savanti, pasavanti ti pi, āsavā. Purimo c' ettha attho kilesesu yujjati, pacchimo kamme pi. Na kevalaṇ ca kamma-kilesā eva āsavā, atha kho nāna-ppakārakā³ upaddavā pi. Tatha hi "N' āhaṇ, Cunda, diṭṭha-dhammikānaṇ yeva āsavānaṇ saṇvarāya dhammaṇ desemi" ti (D. iii, 129) ettha vivāda-mūla-bhūtā kilesā āsavā ti āgatā.

Yena dev' ūpapatty' assa gandhabbo vā vihangamo,

Yakkhattaṇ yena gaccheyyaṇ⁴ manussattaṇ ca aṇḍaje,⁵

Te mayhaṇ⁶ āsavā khīnā viddhastā vinalīkatā ti

(A. ii, 29)

Ettha tebhūmaṇ kammaṇ avasesā ca akusalā dhammā āsavā ti āgatā. "Diṭṭha-dhammikānaṇ āsavānaṇ saṇvarāya, samparāyikānaṇ āsavānaṇ paṭighātāyā" ti (Vin. iii, 21) parūpaghātā⁷-vipī aṭisāra-vadha-bandhanādayo c' eva apāya-dukkha-bhūtā ca nāna-ppakārā upaddavā.

Te paṇ' ete āsavā: *Vīnaye* (iii, 21), "diṭṭha-dhammikānaṇ āsavānaṇ saṇvarāya, samparāyikānaṇ āsavānaṇ paṭighātāyā" ti dvidhā āgatā. *Salāyatane* (S. iv, 256), "Tayo 'me, āvuso, āsavā: kāmāsavā, bhavāsavā, avijjāsavā" ti tidhā āgatā: tathā aññesu ca suttantesu. *Abhidhamme*,⁸ te yeva diṭṭhā-savena saddhiṇ catudhā āgatā. *Nibbedhika-pariyāye*, "atthi, bhikkhave, āsavā niraya-gāminiyā⁹ ti (A. iii, 414) ādinā

¹ From Asl. 48 (*Expos.* 63); MA. 61; VM. 683; cf. Nett. 116.

² Asl. pārivāsi-; MA. parivāsik-. C. -vāsiy'. ³ C. -kārā.

⁴ C. -eyya; Ang. eyyaṇ (MA. 61).

⁵ MSS. and Ang. abbaje, with v.l. aṇḍaje (which better agrees with vihangamo; cf. *Pāli Dict.*).

⁶ C. tuyhaṇ.

⁷ MA. parūpavāda.

⁸ E.g., *Dhamma-saṅgaṇi*, 1086 ff.

⁹ So C. and MA. (Tik.), but Ang. *teṇ* gamaniyā.

pañcadhā āgatā. *Chakka-nipāṭe*, “atthi, bhikkhave, āsavā saṅvarā pahātabbā” ti (A. iii, 387) ādinā nayena chaddhā āgatā. *Sabbāsava-pariyāye*,¹ te yeva dassana-pahātabbehi saddhiṃ sattadhā āgatā. Idha pana Abhidhamma-nayena cattāro āsavā veditabbā.

Khayā ti, ettha pana ‘yo āsavānaṃ khayō bhedo paribhedo’ ti ādisu āsavānaṃ pabbhedo āsava-kkhayo ti vutto. “Jānato ahaṃ, bhikkhave, passato āsavānaṃ khayaṃ vadāmi” ti (M. i, 7) ādisu āsavānaṃ āyatiṃ anuppādo āsava-kkhayo ti vutto.

“Sekhassa² sikkhamānassa uju-magg’ ānusārino

Khayasmiṃ paṭhamāṃ ñāṇaṃ tato añña anantarā” ti

(It. 53; A. i, 231)

ādisu maggo āsava-kkhayo ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti” ti (M. i, 284) ādisu phalaṃ.

“Paravajj’ ānupassissa niccaṃ ujjhāna-saññino

Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsava-kkhayā” ti

(Dhp. 253)

ādisu nibbānaṃ. Idha pana āsavānaṃ accanta-kkhayo anuppādo vā maggo vā āsavānaṃ khayō ti vutto.

Anāsavaṃ ti, paṭippassaddhi-vasena sabbaso pahīn’ āsavaṃ. *Ceto-vimuttin* ti, arahatta-phala-samādhin. *Paññā-vimuttin* ti, arahatta-phala-paññā. Ubhaya-vacanaṃ magge viya phale pi samatha-vipassanānaṃ yuganandha-bhāva³-dassan’ atthaṃ. *Ñāṇaṃ* ti sabbaññuta-ñāṇaṃ. Devatāya vacana-samanantaraṃ eva tathā nu kho ti āvajjentassa Bhagavato pi paccavekkhaṇa-ñāṇaṃ uppajji ‘Nandena arahattaṃ sacchikatan’ ti. So hi āyasmā sahāya-bhikkhūhi tathā uppaṇḍiyamāno “bhariyaṃ vata mayā kataṃ yo ’haṃ evaṃ svākkhāte dhamma-vinaye pabbajitvā accharānaṃ paṭilābhāya Satthāraṃ paṭibhogaṃ akāsin” ti uppanna-saṅvego hirottappaṃ paccupaṭṭhāpetvā ghaṭanto vāyamanto arahattaṃ patvā cintesi “yaṃ nūn’ āhaṃ Bhagavantaṃ etasmā paṭissavā moceyyaṃ” ti. So Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā attano adhippāyaṃ Satthu ārocesi.

¹ (MA. imasmiṃ pana sutte), M. i, 6.

² A, MA. and texts sekhasa; C. sikkhāya.

³ Cf. VM. 149, 682, 708; Pts. 130.

Tena vuttaṇ *atha kho āyasmā Nando*—pe—*etasmā paṭissavā* ti. Tattha¹ *paṭissavā* ti pāṭibhoga-paṭissavā: accharāraṇ paṭilābhāya ahaṇ paṭibhūto ti paṭiññāya. Ath' assa Bhagavā “yasmā tayā aññā ārādhitā ti ñātam etaṇ mayā (devatā pi me ārocesi), tasmā n' āhaṇ paṭissavā idāni mocetabbo. Arahatta-ppattiyā 'va mocitattā” ti āha. Tena vuttaṇ *yadeva kho te, Nandā* ti ādi. Tattha *yadevā* ti, yadā eva. *Te* ti, tava. *Mutto* ti, pamutto. Idan vuṭṭaṇ hoti: ‘yasmiṇ yeva kāle āsavehi tava cittaṇ vimuttaṇ, anantaram ev' āhaṇ tato pāṭibhogato mutto’ ti. So pi āyasmā vipassanā kāle yeva ‘yadev' āhaṇ² indriya-saṇvaraṇ nissāya imaṇ vippakāra-ppatto tam eva suṭṭhu niggahessāmi’ ti ussāha-jāto balava-hirottappo tattha katādhikārattā ‘indriya-saṇvare ukkaṇsa-pāraṇ agamāsi. Tena vuttaṇ h' etaṇ: “Sace, bhikkhave, Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, cetaso samannāharitvā Nando puratthimaṇ disaṇ āloketi, ‘evam me puratthimaṇ disaṇ ālokeyato abhijjhā domanassā pāpaka akusalā dhammā anvāssaveyyun’ ti, iti so tattha sampajāno hoti. Sace, bhikkhave, Nandassa pacchimā—pe—uttarā, dakkhiṇā, uddhaṇ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaṇ cetaso saman-nāharitvā taṇ anudisaṇ āloketi ‘evam me—pe—’ sampajāno hoti” ti. Ten' eva taṇ āyasmantaṇ Satthā “etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakanāṇ bhikkhūnaṇ indriyesu gutta-dvārānaṇ yadidaṇ Nando” ti (A. i, 25) etad agge ṭhāpesi.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ āyasmato Nandassa sabbāsave khepetvā sukhādisu tādibhāva-ppatti-saṅkhātam atthaṇ sab-bākārato viditvā, *imaṇ udānaṇ* ti, tadattha-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yassa nittinno paṇko*³ ti, yena ariya-puggalena ariya-magga-setunā sabbo diṭṭhi-paṇko saṇsāra-paṇko eva vā nibbāna-pāra-gamanena tinno. *Maddito kāma-kaṇṭako* ti, yena santānaṇ vijjhanato kāma-kaṇṭako ti laddha-nāmo sabbo kilesa-kāmo sabbo kāma-visūko magga-ñāṇa-daṇḍena maddito, bhaggo, anavasesato pahīno. *Moha-kkhaṇaṇ anup-patto* ti, evambhūto ca dukkhādi-visayassa sabbassa sammo-

¹ B, C₁₋₄ bhatta.

² A. yevamme bala; C₁ -thāma-balaṇ.

³ W. padaṇko; cf. Sn. 845, 945, kāma-paṇko duraccayo.

hassa khepanena moha-kkhaṇṇaṇ patto, arahatta-phalaṇ nibbānaṇ ca anuppatto. *Sukha-dukkhesu na vedhati sa bhikkhū* ti, so bhinna-kilesa bhikkhu iṭṭh' ārammaṇa-samāyogato uppannesu sukhesu aniṭṭh' ārammaṇa-samāyogato uppannesu dukkhesu ca na pavedhati na kampati. Taṇ nimittaṇ na cittikāraṇ āpajjati. *Sukha-dukkhesu* ti ca desanā-mattaṇ. Sabbesu pi loka-dhammesu na vedhatī ti veditabbaṇ.

Dutiya-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

3.

Tatiye: *Yasoja-pamukhānī* ti, ettha Yasoja ti tassa therassa nāmaṇ. Taṇ pubbangamaṇ katvā pabbajitattā vicaraṇato ca tāni pañca-bhikkhu-satāni Yasoja-pamukhānī ti vuttāni. Tesaṇ ayaṇ pubba-yogo¹:

Atite Kassapa-dasabalassa sāsane aññataro bhikkhu ārañña-ko araññe piṭṭhi-pāsāṇe katapaṇṇa-kuṭiyaṇ viharati. Tasmiṇ ca samaye pañca-sata corā gāma-ghātakādīni katvā, corikāya jīvanta cora-kammaṇ katvā, janapada-manussehi anubaddhā palāyamānā araññaṇ pavisitvā, tattha kiñci gahanaṇ vā paṭisaraṇaṇ vā apassanta avidūre taṇ bhikkhuṇ pāsāṇe nisinnaṇ disvā, vanditvā, taṇ pavattiṇ ācikkhitvā “amhākaṇ, bhante, paṭisaraṇaṇ hothā” ti yāciṇsu. Thero “tumhākaṇ sīla-sadisa-paṭisaraṇaṇ n' atthi. Sabbe pañca sīlāni samādiyathā” ti āha. Te “sādhū” ti sampaticchitvā sīlāni samādiyīṇsu. Thero “tumhe idāni sīlesu patitṭhitā attano jīvitaṇ vināsentesu pi mā manaṇ padūsayitthā²” ti, kakac' ūpama-vidhiṇ ācikkhi.³ Te sādhū ti sampaticchiṇsu. Atha te jānapadā taṇ sampattā ito c' ito gavesanta te core disvā sabbe 'va jīvita voropesuṇ. Te tesu manopadosa-mattam pi akatvā akhaṇḍa-sīlā kālaṇ katvā kāmāvacara-devesu nibbattiṇsu.

¹ Cf. P.J. ii, 307; Dh.p.A. (Kapila-sutta) iv, 39.

² A, P.J. padosayittha.

³ Cf. M. i, 129; VM. 280.

Tesu jettha-coro jettha-devaputto ahosi: itare tass' eva parivārā. Te aparāparaṇ saṅsarantā ekaṇ Buddhantaraṇ devaloke khetvā, amhākaṇ Bhagavato kāle devalokato cavitvā, jettha-devaputto Sāvatti-nagara-dvāre kevaṭṭa-gāme pañca-sata-kula¹-jetthakassa kevaṭṭassa putto hutvā nibbatti. Yasojo ti 'ssa nāmaṇ akaṇsu. Itare pi avasesa-kevaṭṭānaṇ puttā hutvā nibbattiṇsu. Te pubba-sannivāseṇa sabbe pi sahāyakā hutvā saha-paṇsu²-kilantā anupubbena vayappattā ahesuṇ. Yasojo tesaṇ aggo ahosi. Te sabbe 'va ekato hutvā jālāni gahetvā nadī-talākādisu³ maccha-bandhanaṇ vicaranti. Ath' ekadivasaṇ Aciravatiyā nadiyā jāle khitte suvaṇṇa-vaṇṇo maccho anto jālaṇ pāvisi. Taṇ disvā sabbe pi kevaṭṭā “amhākaṇ puttā macche bandhantā suvaṇṇa-vaṇṇaṇ macchaṇ bandhiṇsu” ti haṭṭha-tuṭṭhā ahesuṇ. Atha te pañca-satā pi sahāyakā macchaṇ nāvāya pakkhipitvā nāvaṇ ukkhipitvā,⁴ rañño dassesuṇ. Rājā taṇ disvā “Bhagavā etassa vaṇṇa-kāraṇaṇ jānissatī” ti macchaṇ gahapetvā Bhagavato dassesi. Satthā “ayaṇ Kassapa-sammā-sambuddhassa sāsane osakkamāne pabbajitvā micchā-paṭipajjanto sāsanaṇ osakkāpetvā, niraye nibbatto ekaṇ Buddhantaraṇ niraye paccitvā, tato cuto Aciravatiyaṇ maccho hutvā nibbatto” ti vatvā, tassa mātu-bhāginīnaṇ ca niraye nibbatta-bhāvaṇ tassa bhātika-therassa parinibbuta-bhāvaṇ ca ten' eva kathāpetvā, imissā atth' uppattiyā *Kapila-suttaṇ*⁵ desesi. Satthu-desanaṇ sutvā te pañca-sata kevaṭṭa-puttā saṇvega-jātā hutvā, Bhagavato santike pabbajitvā, upasampannā hutvā, viveka-vāsaṇ vasanta Bhagavantaṇ dassanāya agamiṇsu.

Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Yasoja-pamukhāni pañca-mattāni bhikkhu satāni* ti ādi. Tattha *te 'dha*⁶ ti, teidha. *Nevāsikehī* ti, nibaddha-vāsaṇ vasamānehi. *Paṭisammōdamānā* ti, nevāsika-bhikkhūhi “kacc' āvuso khamaniyan” ti ādinā paṭisanthāra-vasena sammodanāya katāya “ām' āvuso khamaniyan” ti ādinā, puna sammodamānā tehi saddhiṇ samappavattamodā. *Senāsanāni paññāpayamānā* ti,

¹ A. pañca-kule-sate; C. pañca-kula-sata; Dhpa. -kula-satike.

² A, Dhpa. 308, 326, but C. paṇsu-kilikaṇ kilantā.

³ A. nadī-samuddakādisu.

⁴ A, Dhpa. omit.

⁵ P.J. ii, 305.

⁶ St. te ca; W. te 'dha.

ācariy' upajjhāyānaṃ attano ca pāpuṇana-ṭṭhānāni¹ pucchitvā, tehi nevāsikehi tesāṃ 'idaṃ tumhakaṃ ācariyānaṃ idaṃ tumhakaṃ upajjhāyānaṃ, idaṃ tumhakaṃ pāpuṇāti' ti senāsānāni saṃvidhāpetvā, attanā va tattha gantvā, dvāra-vāta-pānāni² vivaritvā, mañca-piṭha-kaṭa-sarakādini³ haritvā, pappoṭhetvā, yathā-ṭhānaṃ ṭhapanādi-vasena paññāpentā ca patta-cīvarāni paṭisāmayamānā, 'bhante, idaṃ me pattaṃ ṭhapetha: imaṃ ca cīvaraṃ, idaṃ thālakaṃ, idaṃ udaka-tumbaṃ,⁴ idaṃ me kattara-yaṭṭhin' ti, evaṃ samaṇa-parikkhāraṃ sangopayamānā. *Uccā-saddā mahā-saddā* ti, uddhaṃ uggat' atthena ucco saddo, yesaṃ te uccā-saddā: a-kārassa ā-kāraṃ katvā, samantato pattharaṃ' atthena mahanto saddo, yesaṃ te mahā-saddā. *Kevaṭṭā naññe maccha-vilope*⁵ ti, kevaṭṭā viya maccha-vilumpane. Yathā nāma kevaṭṭā uduke vaṭṭanato maccha-gahaṇ' atthaṃ pavattanato kevaṭṭā ti laddha-nāma, maccha-bandhā maccha-gahaṇ' atthaṃ jale jālaṃ pakkhipetvā 'paviṭṭho, na paviṭṭho; gahito, na gahito' ti ādinā uccā-sadda-mahā-saddā honti. Yathā ca te macchapacchi⁶-ādini ṭhapita-ṭṭhāne mahājane gantvā 'mayhaṃ ekaṃ macchaṃ detha, mayhaṃ ekaṃ maccha-mālaṃ⁶ detha; amukassa dinno mahanto, mayhaṃ khuddako' ti ādini vatvā vilumpamāne tesāṃ paṭisedhanaṃ⁷ ādi vasena uccāsadda-mahāsaddā ca honti; evam eva ete bhikkhū ti dasseti.

*Ete*⁸ ti, te ete. *Kinnu* ti, kissa nu: kim atthaṃ nū ti attho. *Te 'me* ti, te ime. *Paṇāmemi* ti, nīharāmi. *Te* ti,⁸ te tumhe. *Na vo mama santike vattabban*⁹ ti, tumhehi mayhaṃ santike na vasitabbaṃ. Ye tumhe mādisassa Buddhassa vasaṇa-ṭṭhānaṃ āgantvā evaṃ mahāsaddaṃ karotha. Attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sārappaṃ karissatha? Tumhādisānaṃ mama santike pana¹⁰ kiccaṃ n' atthi ti dīpeti. Evaṃ paṇāmitesu¹¹ ca Bhagavatā tesu ekabhikkhū pi Bhagavā 'tumhe

¹ A. pāpuraṇa.

² A, C₁ dvāra-vāta-pānāni; C. dvāraka-vātāni.

³ C. sabbāni nīharitvā.

⁴ MSS. -tucchaṃ.

⁵ St. macchan vilopā ti; W. vilopenti.

⁶ A. maccha-maccha-.

⁷ A. paṭisevanādi.

⁸ Not in St.

⁹ C. vatthabbaṃ.

¹⁰ A. vasaṇa-.

¹¹ A. evaṃ pana tesu.

mahāsadda-mattakena amhe paṇāmethā' ti vā aññaṃ vā kiñci paṭivacanāṃ avatvā, Buddha-gāravena sabbe Bhagavato vacanāṃ sampaticchantā 'evaṃ, bhante' ti vatvā nikkhamiṃsu. Evam pana tesāṃ ahosi: "mayaṃ Satthāraṃ passissāma, dhammaṃ sossāma, Satthu santike vasissāmā" ti āgatā, evarūpassa pana garuno Satthu santike āgantvā mahāsaddaṃ karimha: amhākaṃ paṇ'eva doso'yaṃ. Paṇāmitamhā tato, na laddhaṃ Satthu santike vatthuṃ samanta-pāsādikaṃ suvaṇṇa-vaṇṇaṃ sarīraṃ oloketuṃ, madhura-ssarena desitaṃ dhammaṃ sotuṃ' ti, te balava-domanassa-jātā hutvā pakkamiṃsu. *Sanṣāmetvā*¹ ti, surakkhaṃ katvā.

*Vajjī*² ti, evaṃ nāmakko janapado. *Vajjī* nāma jānapadino rāja-kumārā: tesāṃ nivāso eko pi janapado. Rūhi-vasena Vajjī tv'eva vuccati. Tena vuttaṃ Vajjisū ti. *Vaggumudā*³ ti, evaṃ nāma lokassa puñña-sammata⁴ ekā nadī. Vatta-mudā⁵ ti pi pāṭho. *Attha-kāmenā* ti, kiñci payojanaṃ anapekkhitvā attham eva icchantena. *Hitesinā* ti, atthaṃ icchantena 'kin ti me sāvakaṃ vaṭṭa-dukkhā parimucceyyun' ti tassa attha-saṅkhātassa atthassa va hetu-bhūtassa hitassa esana-sīlena. Tato eva attano sarīra-khedāṃ⁶ agaṇetvā,⁷ dūre pi vineyya santikaṃ gantvā anukampanato. *Anukampakenā* ti, tam eva anukampaṃ upādāya mayaṃ paṇāmitā, na attano veyyā-vaccādi paccāsiṃsāya. Yasmā dhamma-garuno Buddhā Bhagavanto sammā-paṭipattiyā 'va pūjetabbā ye uccāsadda-karaṇa-matte pi paṇāmenti, tasmā *handā mayaṃ āvuso tathā vihāraṃ kappema*, sabbattha sati-sampajañña-yogena apaṇṇaka-paṭipadaṃ⁸ purentā yathā-gahita-kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpentā catu-iriyāpatha-vihāraṃ kappema, viharāma. *Yathā ho viharatan* ti, yathā amhesu viharantesu, *Bhagavā attamano assa*, sammā⁹ paṭipatti-pūjāya ārādhito bhaveyyā ti attho.

Ten' ev' antara-vassenā ti, tasmiṃ yeva antara-vasse mahā-

¹ St. paṭisametvā; W. sanṣāmetvā; A. sanṣāpatvā.

² Cf. KhpA. 160.

³ Cf. Dhpa. iii, 480; Vin. ii, 287; iv, 23, Vaggu; C₃ Vagga.

⁴ C₃ sampadā.

⁵ C₃ Vaggamudā.

⁶ A. -bhedaṃ.

⁷ C₃ agahetvā.

⁸ Cf. A. i, 113; VM. 392.

⁹ C. samā.

[illegible]

*Yathābhirantan*³ ti, yathājjhāsayañ. Buddhānañ hi ekasmiñ thāne vasantānañ chāy' ūdaka-vipattiñ vā aphāsukasenaśānañ vā manussānañ assaddhādi-bhāvañ vā āgamma anabhirati nāma n' atthi. Tesañ sampattiya phāsuñ viharāmā ti cira-vihāro pi n' atthi. Yattha pana Bhagavati viharante manussā saraṇesu vā paṭiṭṭhahanti silāni vā samādiyanti pabbajanti sotāpatti-maggādīni pāpuṇanti vā Satthā tesañ paṭiṭṭhāpan' atthañ vasati, tad-abhāve pakkamati. Tadā hi Sāvattiyañ kattaḅba-buddha-kiccañ n' āhosi. Tena vuttañ: *atha kho Bhagavā Sāvattiyañ yathābhirantañ viharitvā yena Vesālī tena cārikañ pakkāmī* ti. *Cārikañ caramāno* ti, addhāna-gamaṇañ gacchanto. Cārikā ca nām⁴ esā Bhagavato duvidhā, turita-cārikā aturita-cārikā ti. Tattha dūre pi bodhaneyya-puggalañ disvā tassa bodhan' atthañ sahasā gamaṇañ turita-cārikā nāma. Sā Mahākassapa-paccuggamanādisu daṭṭhabbā. Yadā pana gāma-nigama-rājadhāni-paṭipāṭiya devasikañ yojana-dviyojana-vasena piṇḍapāta-cariyādīhi lokañ anuggahanto gacchati, ayañ aturita-cārikā nāma. Ayam eva idhā dhippetā. *Tad-avasari* ti, tena avasari, tañ vā avasari, tathā

¹ M. i, 290-1.

^a A. -ratan; C. -rattan.

² A. bala-ñāṇaṇ.

⁴ A. cārikanṇa pana.

avasari pāvisi ti attho. *Tatrā* ti, tassañ. *Sudan* ti, nipāta-mattañ. *Vesāliyan* ti, tikkhattuj visāla-bhūtattā¹ *Vesālī* ti laddha-nāmake Licchavi-rājūnañ nagare. *Mahāvane* ti, mahā-vanañ nāma sayañ jātañ aropitañ² aparicchedañ mahantañ vanañ. Kapilavatthu-sāmanta pana mahāvanañ Himavantena saha ekābaddhañ aparicchedañ hutvā mahā-samuddañ āhacca tiṭṭhati. Idañ tādisañ na hoti.³ Aparicchedañ mahantañ vanañ ti, mahā-vanañ.

Kūṭāgāra-sālāyan ti, tasmiñ Mahāvane Bhagavantañ uddissa kate ārāme: kūṭāgārañ⁴ anto katvā haṇsa-vaṭṭaka-channena katā sabbākāra-sampannā Buddhassa Bhagavato gandha-kuṭi kūṭāgāra-sālā nāma. Tassañ kūṭāgāra-sālāyañ. *Vaggumudā-tīriyānañ* ti, Vaggumudā-tīra-vāsinañ. *Cetasū ceto-paricca manasikarivā* ti, attano cittaena tesañ cittañ paricchijja manasikarivā ceto-pariya-ñāṇena vā sabbaññuta-ñāṇena vā tehi adhigata-visesañ jānitvā ti attho. *Āloka-jātā viyā* ti, sañjātāloka viya. Itarañ tass' eva vevacanañ, canda-sahassa-suriya-sahassehi obhāsītā viyā ti attho. Yasmā te Yasoja-pamukhā pañca-sata-bhikkhū sabbaso avijj' andhakāra-vidhamanena āloka-bhūtā hutvā obhāsītā⁵ viharanti, tasmā Bhagavā tehi ṭhita-disāya *āloka-jātā viya me, Ānanda, esū disā* ti ādinā vaṇṇa-bhaṇaṇ' āpadesena te bhikkhū pasaṇ-sati. Tena vuttañ: *yassañ disāyañ*⁶ *Vaggumudā-tīriyā bhikkhū viharanti* ti. *Appaṭikūlā*⁷ ti, na paṭikūlā: manāpā manoharā ti attho. Yasmiñ hi padese sīlādi-guṇa-sampannā mahesinā viharanti, tañ kiñcāpi ukkūla-vikūla-visama-duggākārañ, atha kho manuññañ ramanīyam eva. Vuttañ h' etañ:

Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale,

Yattha arahanto viharanti tañ bhūmiñ rāmaneyyakan ti
(Dhp. 98)

¹ So A, DA. 309, but C. visāli-katattā.

² C. aropimañ.

³ C₂₋₄ ṭhitañ tañ idañ tathā dīpanañ hoti.

⁴ Cf. DA. 43.

⁵ C. obhāsa-bhūtā hutvā.

⁶ W. yāyañ disāyañ.

⁷ St. reads after viharanti: gantañ appaṭikūl' āsi me manasikātuj
(?) which phrases are omitted in two of his MSS. Comy. apparently has
a text thus: -viharanti, Appaṭikūlā (disā), and the remarks following
support this view.

Pahīṇeyyāsi ti, peseyyāsi. *Satthā āyasmantānaṃ dassana-kāmo* ti, tesañ bhikkhūnaṃ santike pahēṇākāra¹-dassanaṃ. Iti Bhagavā yadatthaṃ te bhikkhū paṇāmesi, tam atthaṃ matthaka-ppattaṃ disvā, āraddha-citto tesañ dassana-kāmataṃ therassa ārocesi. Evaṃ kir' assa ahosi: 'ahaṃ ime uccā-sadda-mahā-sadda-karaṇe paṇāmessāmi.² Atha te bhadro ass' ājāniyo viya kasābhighātena³ coditā saṃvega-ppattā mam' ārādhan' atthaṃ⁴ araṇṇaṃ pavisitvā ghaṭantā vāyamantā khippam eva arahattaṃ sacchikarissantī' ti. Idāni te agga-phala-ppatte disvā tāya arahatta-ppattiyā ārādhitā-citto tesañ dassana-kāmo hutvā, evaṃ Dhammabhaṇḍāgārikaṃ ānāpesi.

So bhikkhū ti, Ānanda-ttherena tathā āṇatto chal-abhiñño eko bhikkhu. *Pamukhe* ti, sammukhe. *Āneñja⁵-samādhinā* ti catuttha-jjhāna-pādakena agga⁶-phala-samādhinā. Arūpa-jjhāna-pādakenā ti pi vadanti. Āneñjena samādhinā ti pi pāṭho. Kasmā pana Bhagavā tesañ bhikkhūnaṃ āgamaṇaṃ jānanto paṭisanthāraṃ akatvā samāpattiṃ yeva samāpajji? Tesañ attano samāpattiṃ jānitvā samāpajjan' atthaṃ, na tesañ pubbe paṇāmitānaṃ idāni attanā samāna-sambhoga dassan' atthaṃ: ānubhāva-dīpan' atthaṃ vinā vacī-bhedena añña-byākarana-dīpan' atthañ ca: apare āhu pubbe paṇāmitānaṃ idāni attano santikaṃ āgatānaṃ anuttara-sukh' uppādanena anañña-sādhāraṇa-paṭisanthāra-karaṇ' atthan ti. Te pi āyasmanto Bhagavato ajjhāsayaṃ ñatvā taṃ yeva samāpattiṃ samāpajjiṃsu. Tena vuttaṃ: *katamena nu kho Bhagavā vihārena etarahi viharatī* ti ādi. Ettha ca rūpāvacara-catuttha-jjhānaṃ kosajjādinaṃ pāripanthika-dhammānaṃ suvidhura⁷-bhāvato iddhiyā mūla-bhūtehi anonamanādihi solasa-hi vodāna-dhammehi samannāgamanato aniñja-ppattaṃ sayāṃ aniñjan' atthēna āneñjan⁸ ti vuccati. Vuttaṃ h' etaṃ⁹:

¹ A. pahīṇā-; C. pahēṇā-.

² C₁ paṇāmeyyāmi.

³ C. repeats tena; cf. Dh. 143-4.

⁴ C₁ sammāpaṭipajjanatthaṃ.

⁵ St. āneñjena. Both forms are found.

⁶ A. arahatta.

⁷ C. suvidūra.

⁸ A. āneñja-.

⁹ Pts. ii, 206; VM. 386.

“ Anonataṇ cittaṇ kosajje na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Anunnataṇ cittaṇ uddhacce na iñjati ti, āneñjaṇ.
 (Anabhinataṇ cittaṇ rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.)¹
 Anupanataṇ² cittaṇ byāpāde na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Anissitaṇ cittaṇ diṭṭhiyā na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Appaṭibaddhaṇ cittaṇ chanda-rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Vippamuttaṇ cittaṇ kāma-rāge na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Visaṇyuttaṇ cittaṇ kilese na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Vimariyādi-kataṇ³ cittaṇ kilesa-vimariyāde na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Ekatta-gataṇ cittaṇ nānatta-kilese na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Saddhāya-pariggahitaṇ cittaṇ assaddhiye na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Viriyena pariggahitaṇ cittaṇ kosajje na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Satiyā pariggahitaṇ cittaṇ pamāde na iñjati ti, āneñjaṇ.
 Samādhinā pariggahitaṇ cittaṇ uddhacce na iñjati ti,
 āneñjaṇ.
 Paññāya pariggahitaṇ cittaṇ avijjāya na iñjati ti, āneñ-
 jaṇ.⁴
 Obhāsa-gataṇ cittaṇ avijj’⁵ āndhakāre na iñjati ti, āneñjan ”
 ti rūpāvacara-catuttha-jjhānam eva ca rūpa-virāga-bhāvanā-
 vasena pavattitaṇ ārammaṇa-vibhāgena, catubbidhaṇ arūp-
 āvacara-jjhānan ti; etesaṇ pañcannaṇ jhānānaṇ ānañja-
 voharo. Tesu yaṇ kiñci pādakaṇ katvā samāpannā arahatta-
 phala-samāpatti āneñja-samādhī ti Porānā.
Abhikkantāyā ti, atītāya. *Nikkhante* ti, nigate: apagate⁶
 ti attho. *Tuñhī ahoṣī* ti, Bhagavā ariyena tuñhī-bhāvena
 tuñhī ahoṣi. *Uddhate aruṇe* ti, uggate aruṇe; aruṇo nāma
 puratthima-disāya suriyodayato puretaraṇ eva vuṭṭhit’ obhāso.
Nandī-mukhiyā ti, rattiyaṇ aruṇassa uggatattā eva aruṇa-
 ppabhāya suriy’ ālok’ ūpajivino satte nandāpana⁷-mukhiyā

¹ C. omits.² C. anabhirataṇ.³ Pts. vipariy-.⁴ A. omits the line.⁵ Pts. kiles-.⁶ A. apakante.

⁷ Dr. Stede writes: “ I take nandāpana as simple nt. caus. fr. √nand.
 ‘ The night having become (jātāya) as one with a face of gladdening ’ (we
 should, of course, expect ‘ the moon ’ and not suriya to be called ‘ face of
 the night ’). ”

viya rattiyā jātāya: vibhāsamānāyā ti attho. *Tamhā samādhimhā vutthahitvā* ti, yathā paricchedaṇ tato ānañja-samādhito arahatta-phala-samāpattito uṭṭhāya. *Sace kho tvaṇ, Ānanda, jāneyyāsi* ti, Bhagavā 'ime ca bhikkhū ettakaṇ kālaṇ iminā nāma samāpatti-sukhena vītināmenti' ti, Ānanda, yadi tvaṇ jāneyyāsi. *Ettakam pi te na paṭibhāseyyā*¹ ti, lokiya-paṭisammodanaṇ sandhāya yadidaṇ te 'abhikkhantā, bhante, ratti' ti ādinā tikkhattuṇ paṭibhānaṇ upaṭṭhitaṇ, tayidaṇ ettakam pi te na upaṭṭhaheyya. Yasmā ca kho tvaṇ, Ānanda, sekkho asekkhaṇ samāpatti-vihāraṇ na jānāsi, tasmā maṇ imesaṇ bhikkhūnaṇ lokiya-paṭisammodanaṇ kāretuṇ ussukkaṇ āpajji.² Ahaṇ pana imehi bhikkhūhi saddhiṇ lokuttara-paṭisammodananen' eva tiyāma-rattiṇ vītināmesin ti dassento Bhagavā āha: *ahañ ca, Ānanda, imāni ca pañca bhikkhu-satāni sabbe 'va ānañja-samādhinā nisīdimhā* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ attanā samaṇ āneñja-samādhi-samāpajjana-samatthataṇ sañkhātaṇ vasi-bhāv' atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ anavasesaṇ rāgādi-pahāna-saṇsiddha-tādi³ udānaṇ udānesi.

Tattha *yassa jīto kāma-kaṇṭako* ti, kusala-pakkha-vijjhan' aṭṭhena kaṇṭaka-bhūto kilesa-kāmo yena ariya-puggalena anavasesaṇ jīto pahīno, eten' assa anunay' ābhāvaṇ dasseti. Gāma-kaṇṭako ti pi pāṭho. Tass' attho: gāme kaṇṭaka-ṭṭhāniyo sakalo vatthu-kāmo. *Yassa jīto* ti, jayo c' assa tappaṭibaddha-chanda-rāga-ppahānen' eva veditabbo. Tena tesaṇ bhikkhūnaṇ⁴ anāgāmi-maggo vutto hoti. *Akkoso ca [jīto]* ti, sambandho. *Vadho ca bandhanañ cā* ti, ettha pi es' eva nayo. Tesu akkosa-jayena vacī-duccarit' ābhāvo. Itarena kāya-duccarit' ābhāvo dassito: tena tan-nimittakassa byāpādassa anavasesa-ppahānena tatiya-maggo vutto hoti. Athavā, akkosādi-jaya-vacanena tatiya-maggo vutto hoti. Akkosādinaṇ accanta-samanaṇ tattha pakāsitaṇ hoti. Ubhayathā pi tesaṇ virodhādy-abhāvaṇ⁵ dasseti.

¹ W. -seyyuṇ.² A. samiddhatādi.³ A. virodhabhāvaṇ.⁴ C. āpajjiṇ.⁵ C. omits.

*Pabbato viya so ṭhito anejo*¹ ti, ejā vuccati calana-kilesa-paripantho. Ejā-hetūnaṃ avasesa-kilesānaṃ abhāvena anejo: anejattā yeva sabba-kilese hi paravāda-vātehi ca akampaniya-tāya ṭhito eka-ghana-pabbata-sadiso, *sukha-dukkhesu na vedhati sa bhikkhū* ti, so bhinna kilesa bhikkhu sukha-dukkha-nimittāṃ na kampaṭi ti heṭṭhā vutta-nayen' eva attho veditabbo. Iti Bhagavā tesāṃ pañca-satānaṃ bhikkhūnaṃ arahatt' ādhigamena tādibhāva-ppattiṃ ekajjhaṃ katvā ekapuggal' ādhiṭṭhānaṃ udānaṃ udānesi ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe: *parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā* ti, ārammaṇ' ābhimukhaṃ² satiṃ ṭhapayitvā: mukha-samīpe vā katvā: tathā hi *Vibhange* vuttaṃ: “Ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti supaṭṭhitā nāsikagge vā mukha-nimitte vā. Tena vuccati ‘parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā’ ti” ti (Vibh. 252). Athavā *purī* ti pariggah' attho *mukhaṃ* ti nīyān'³ attho, *satiṃ* ti upaṭṭhān' attho. Tena vuccati *parimukhaṃ satiṃ* ti, evaṃ *Paṭi-sambhidāya* (i, 176) vutta-nayena c' ettha attho 'veditabbo. Tatrāyaṃ saṅkhep' attho: “pariggahita-nīyāna-satiṃ katvā” ti nīyānaṃ ti ca satiyā ogāhitabba-ārammaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Ettha ca purimo pacchimo ca attho sabba-sangāhaka-vasena: itaro⁴ samāpattiyā pubba-bhāga-samannāhāra-vasena daṭṭhabbo sati-sisena c' etaṃ vuttaṃ. *Sati* ti vā “ye kāya-gatī-satiṃ paribhuñjanti” ti (M. iii, 89; VM. 240) ādisu viya.

Katamaṃ paṇ' etaṃ jhānaṃ ti? Rūpāvacara-catutthajjhānaṃ pādakaṃ katvā samāpannaṃ arahatta-phala-jjhānaṃ. Kathaṃ paṇ' etaṃ jānitabbaṃ ti? Ānañja-samādhī-yogena. Therassa savisesaṃ niccala-bhāvaṃ kenaci akampaniyateṃ

¹ Cf. Nidd. ii, 353.

² From VM. 271 and DA. 210, kammaṭṭhānābhi.

³ *Texte* niyān-.

⁴ A. inserts sangāhaka-vasena.

ca pabbatopamāya pakāsento Bhagavā imaṇ udānaṇ abhāsī ti. Gathāya eva ayam attho viññāyati. Na cāyaṇ nisajjā therassa sacca-paṭivedhāya, atha kho diṭṭha-dhamma-sukha-vihārāya. Pubbe yeva hi Sūkarakhata-leṇe attano bhāgi-neyyassa digha-nakha-paribbājakassa¹ Bhagavati dhammaṇ desente ayaṇ mahāthero sacca-paṭivedha-kiccaṇ matthakaṇ pāpesī ti. *Etam atthan* ti, therassa āneñja-samādhi-yogena tādibhāva-ppattiyā ca kenaci akampaniyata-sañkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā tad-attha-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yathā pi pabbato selo* ti, yathā silā-mayo ekaghana-silā-pabbato, na paṇsu-pabbato na missaka-pabbato cā ti attho. *Acalo suppatitṭhito* ti, sūpaṭṭhita mūlo pakati-vātehi acalo akampaniyo hoti. *Evaṇ moha-kkhayā bhikkhu pabbato 'va na vedhati* ti, mohassa anavasesa-ppahāṇā moha-mūlak-attā ca sabb'ākusalānaṇ pahīna-sabb'ākusalo bhikkhu, yathā so pabbato pakati-vātehi, evaṇ loka-dhammehi na vedhati na kampati. Moha-kkhayo ti vā yasmā nibbānaṇ arahattañ ca vuccati, tasmā moha-kkhaya-hetu-nibbānassa arahattassa ca adhigatattā catusu ariya-saccesu supatitṭhito asaṁāpanna-kāle pi yathā-vutta-pabbato viya na kenaci vedhati, pageva samāpanna-kāle ti adhippayo.

C a t u t t h a S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

o.

Pañcame: *kāyagatāya satiyā* ti, kāyānupassanā-vasena kāye gatāya kāyārammaṇāya satiyā. Itthambhūta-lakkhaṇe idaṇ karaṇa-vacanaṇ. *Ajjhattan* ti, idha ajjhattaṇ nāma niyak' ajjhattaṇ. Tasmā attani atta-santāne² ti attho. Athavā, yasmā kamma-ṭṭhāna-bhūto kesādiko dvattiṇsa koṭṭhāsa-samudāyo idha kāyo ti adhippeto, tasmā ajjhattan ti padassa

¹ M. i, 497; DA. 233; DhA. 125.

² Asl. 169; DA. 183; VM. 156.

gocar' ajjhattan ti attho veditabbo. *Supatṭhitāyā* ti, niyak' ajjhatta-bhūte gocar' ajjhatta-bhūte vā kāye suṭṭhu upaṭṭhitāya. Kā pan' āyaṇ sati yā ajjhattaṇ supaṭṭhitā ti vuttā? Yvāyaṇ Bhagavatā “atthi imasmiṇ kāye kesa lomā” ti (M. iii, 90)¹ ādinā ajjhatta-kesādiko dvattiṇṣākāro kāyo vutto: tattha yā paṭikkūla-manasikāraṇ pavattentassa upacār' appanā-vasena upaṭṭhitā sati, sā kāyagatā-sati ti vuccati. Yā c' āyaṇ evaṇ ānāpāna-catu-iriyāpatha-sati-sampajaññānaṇ vasena uddhumātaka-vinīlakādi-vasena ca manasikāraṇ pavattentassa yath' ārahaṇ upacār' appaṇā²-vasena kāye upaṭṭhitā sati, sā kāyagatā-sati ti vuccati eva. Idha pana ajjhattaṇ kāyagatā-sati paṭhavi-ādika catassa-dhātuyo sa-sambhārasaṅkhepādisu catusu yena kenaci ekenākārena vavatthāpetvā³ tesaṇ aniccādi-lakkhaṇa sallakkhaṇa-vasena upaṭṭhitā vipassanā-sampayuttā sati kāyagatā sati ti adhippetā. Thero pana tathā vipassitvā attano phala-samāpattim eva samāpajjitvā nisīdi. Idhā pi gāthāya evaṇ imassa atthassa viññātabbatā ‘na c' āyaṇ nisajjā’ ti ādi ca vutta-nay' ānusārena yojetabbā. *Etam atthan* ti, etaṇ therassa catu-dhātu-vavatthāna-mukhena kāyānupassanā satipaṭṭhānena vipassanaṇ ogāhetvā phala-samāpatti samāpajjana-saṅkhātāṇ atthaṇ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ satipaṭṭhāna-bhāvanāya nibbān' ādhigama-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sati kāya-gatā upaṭṭhitā* ti, pubbe vutta-lakkhaṇā sati saddhā⁴-pubbangamānaṇ samādhi-viriya-paññānaṇ yathā-sakaṇ kicca-nipphādanena paṭipakkha-pahāna-bhāvaṇ āpannattā⁵ pahīna-paṭipakkhā, tato eva tikkha-visada-bhūtā⁶ va yathā-vutta-kāya-saraṇa⁷-vasena ekatta-samosaraṇa⁸-vasena ca aviparīta-sabhāvaṇ⁹ sallakkhentī upagantvā ṭhitā hoti. Etena kāya-saṅkhātānaṇ catunnaṇ dhātunaṇ tan-nissitānaṇ ca upādā-rūpānaṇ sallakkhaṇa-vasena paccaye vavatthāpetvā, tato paraṇ tesaṇ aniccādi-lakkhaṇa-sallak-

¹ Cf. D. ii, 293; KhpA. 38.

² B. upaṭṭhāna-vasena.

³ Cf. VM. 347.

⁴ A. sadda-; B. paṭipadā-.

⁵ A. āpannāti; B. āsannattā.

⁶ C. kāyassa gahāna-; C, yathādhuvaṇ kāya-saraṇa-.

⁷ B. ekatta-samoharana; C. ekattha-samosarana.

⁸ B. avisadi-bhāvaṇ.

khana-vasena pavattaṃ ñāṇa-paramparā-gataṃ satiṃ dasseti Sati-sīsenā vā taṃ sampayuttaṃ pariññā-ttaya¹-pariyāpanna-ñāṇa-paramparam eva dasseti. *Chasu phass' āyatanesu saṅvuto* ti, yathā vuttāya kāye upaṭṭhitāya satiyā samannāgato cakkhādisu phassassa kāraṇa-bhūtesu chasu dvāresu kāyānupassanāya abhāvitāya uppajjan' ārahāṇaṃ abhiijjhādīnaṃ tassa bhāvitattā tñāna-ppavattiṃ paṭisedhento, te pidahanto tattha *saṅvuto* ti vuccati. Etena ñāṇa saṅvaraṃ dasseti.

Satataṃ bhikkhu samāhito ti, so bhikkhu evaṃ upaṭṭhita-sati sabbattha ca saṅvuto puthutt'² ārammaṇe cittaṃ avissajjetvā, aniccādi-vasena sammāsanto vipassanaṃ ussukkāpetvā, ñāṇe tikkhe sūre vāhante,³ vipassanā-samādhinā tāva satataṃ⁴ nirantaṃ samāhito. Anuloma-ñāṇ' ānantaraṃ gotrabhū-ñāṇa-dassanato paṭṭhāya *jaññā nibbānaṃ attano*: aññesu puthujanānaṃ supinantenā⁵ pi agocara-bhāvato, ariyānaṃ pana tassa tass' eva āvenikattā atta-sadisattā ca attā ti laddha-vohārassa magga-phala-ñāṇassa sātisaya⁶-bhāvato ekanta-sukh' āvaṇaṃ nibbānaṃ asaṅkhatā dhātu attano⁷ ti vuttaṃ taṃ nibbānaṃ *jaññā* jāneyya. Magga-phala-ñāṇehi paṭivijjheyya, sacchikareyyā ti attho.

Etena ariyānaṃ va⁸ nibbāne vimuttaṃ taṃ⁹ dasseti. Ariyā hi adhiccitta-ppavatti-kāle pi ekanten' eva nibbāne ninna-poṇa-pabbhāra-bhāvena viharanti. Ettha ca yassa sati kāya-gatā upaṭṭhitā, so bhikkhu chasu phass' āyatanesu saṅvuto. Tato eva satataṃ samāhito attano paccakkha-karaṇena nibbānaṃ attano jāneyyā ti. Evaṃ gāthā-padānaṃ sambandho vedittabbo. Evaṃ kāyān upassanā-satipaṭṭhāna-mukhena yāva arahattā etassa¹⁰ bhikkhuno niyyāṇa-maggaṃ dasseti Dhammarājā.

Aparo nayo: *sati kāya-gatā upaṭṭhitā* ti, etena kāyānupassanā satipaṭṭhānaṃ dasseti. *Chasu phass' āyatanānesu saṅvuto* ti, phasso āyatanāṃ kāraṇaṃ etesaṃ ti, phass' āyatanāni: tesu phassāyatanesu. Phassa-hetukesu phassa-paccayā nibbat-

¹ A. -kataya.² A. puthu-nāna.³ A. vāhanto.⁴ A. sataṃ.⁵ C. supinante.⁶ A. sāti saya-visaya.⁷ A. attā ti.⁸ C. omīts.⁹ C. vimuttataṃ.¹⁰ A, B. ekassa.

tesu chasu cakkhu-samphassajādi-vedayitesu tanhādinaṃ appavattiya¹ saṃvuto. Etena vedan' ānupassanā sati-paṭṭhānaṃ dasseti. *Satataṃ bhikkhu samāhito* ti, satataṃ nicca-kālaṃ nirantaraṃ vikkhep' ābhāvato samāhito bhikkhu. So c' āyaṃ avikkhepo sabbaso satipaṭṭhāna-bhāvanāya matthaka-ppattāya hoti. Sammasanto hi atītādi-bheda-bhinnesu pañ' upādāna-kkhandhesu anavasesato 'va pariggahetvā sammāsati ti vā. Etena sesa-satipaṭṭhāne dasseti. *Jaññā nibbānam attano* ti, evaṃ catu-satipaṭṭhāna-bhāvanaṃ matthakaṃ pāpetvā t̥hito bhinna-kilesa bhikkhu attano kilesa-nibbānaṃ paccavekkhana-ñāṇena sayam eva jāneyyā ti attho. Athavā, *sati kāyagatū-upaṭṭhitā* ti, attano paresaṃ ca kāyassa yathā-sabhāva-pariññā-dīpanena therassa sati-vepulla-ppatti dīpitā. *Chasu phass' āyatanesu saṃvuto* ti, cakkhādisu chasu dvāresu accanta-saṃvara dīpanena santa-vihārādi-vasena therassa sampajañña-pakāsini² paññā-vepulla-ppatti dīpitā. *Satataṃ bhikkhu samāhito* ti, samāpatti-bahulatā dassanena vā anupubba-vihāra-samāpattiyo dassitā. Evambhūto pana bhikkhu³ *jaññā nibbānaṃ attano* ti, kata-kiccattā uttari-karaṇīya-bhāvato kevalaṃ attano anupādisesa nibbānam eva jāneyya, aññaṃ tassa cintetabbaṃ n' atthi ti adhippāyo.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇana
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe: Pilindivaccho⁴ ti, Pilindī ti nāmaṃ, Vaccho ti ca gotta-vasena therāṃ sañjānanti. *Vasala⁵-vūdena samudācaratī* ti, 'ehi vasala, apehi vasalā' ti ādinā bhikkhū vasala-vādena voharati, ālapati. *Sambahulā bhikkhū* ti, bahū bhikkhū: te therāṃ tathā samudācarantaṃ disvā 'arahā'va samāno

¹ A. appattiyā.

² C. pakāsani.

³ A. cira-bhāvana.

⁴ So A, C. and MSS., but St, DhA. iv, 181, Pj. ii, 347, Vin. i, 204 read Pilinda-, Ap. i. 302.

⁵ DhA. vasali.

appahīna-vāsanattā evaṇ bhaṇatī' ti ajānantā, 'dosantaro maññe ayaṇ therō evaṇ samudācaratī' ti cintetvā, ullapanā-dhippāyā¹ taṇ tato vuṭṭhāpetuṇ Bhagavato ārocesuṇ. Tena vuttaṇ: *ayasmā bhante Pīlindivaccho bhikkhū vasala-vādena samudācaratī* ti.

Keci paṇ' āhu imaṇ therāṇ bhikkhu arahā ti sañjānanti, ayaṇ ca bhikkhū pharusa-vacanena evaṇ samudācaratī ti abhūto eva nu kho imasmiṇ uttari-manussa-dhammo ti vāsanāvasena tassa tathā samudācarantaṇ ajānantā ariya-bhāvañ² c' assa asaddahantā ujjhāna-saññino Bhagavato tam atthaṇ ārocesun ti. Bhagavā therassa dosantarābhāvaṇ pakāsetu-kāmo ekena bhikkhunā taṇ pakkosāpetvā sammukhā tassa 'pubbāciṇṇa³-vasen' ayaṇ tathā samudācaratī,⁴ na pharusa-vacan' ādhippāyo' ti āha. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā aññatarāṇ bhikkhuṇ āmantesī* ti ādi.

Tattha pubbe-nivāsaṇ manasikarivā ti, Satthā 'saccaṇ kira tvaṇ, Vaccha, bhikkhū vasala-vādena samudācarasī' ti therāṇ pucchitvā, tena 'evaṇ bhante' ti vutte, 'ayaṇ Vaccho kilesa-vāsanāya vasala-vādaṇ na pariccajati. Kin nu kho atītesu pi atta-bhāvesu brāhmaṇa-jātiko ahoṣī?' ti āvajjento pubbe-nivāsa-ñāṇena sabbaññuta-nāṇena vā tassa pubbe-nivāsaṇ atītāsu jātisu nivuttha⁵-kkhandha-santānaṇ *manasikarivā*,⁶ hattha-taleṭṭhapita-āmalakaṇ viya paccakkha⁷-karaṇa-vasena manasikatvā: *bhikkhū āmantesī* ti, te bhikkhū saññāpetuṇ ālapi, abhāsi. Tena vuttaṇ: *mā kho tumhe, bhikkhave* ti ādi.

Tattha mā ti paṭisedhe nipāto. Tassa⁸ *ujjhāyitthā* ti, iminā sambandho. *Mā ujjhāyitthā* ti, mā heṭṭhā katvā cintayittha, olokayitthā ti attho. *Vacchassa bhikkhuno* ti ca ujjhāyanassa usūyan' atthattā sampadāna vacanaṇ. Idāni 'ssa anujjhāyitabba-kāraṇaṇ dassento, *na bhikkhave Vaccho dosantaro bhikkhu vasala-vādena samudācaratī* ti āha. Tass' attho: Bhikkhave, ayaṇ Vaccho dosantaro dosa-citto dosena byāpādena dūsita-citto hutvā bhikkhū vasala-vādena na samu-

¹ C, ullumpanādhippāyā.

² A. pubbāni-ciṇṇa.

³ A. nivutta.

⁴ A. paccakkhana.

⁵ A. bhavassa.

⁶ A. -ti ti.

⁷ A. katvā.

⁸ A. tattha.

dācarati. Maggen' eva assa byāpādo samugghātito. Evaṇ adosantaratte pi tassa tathā samudācārassa purima¹-jāti-siddhaṇ kārāṇaṇ dassento Vacchassa bhikkhave ti ādim āha.

Tattha abbokinṇānī² ti, khattiyādi-jāti-antarehi-avomiesāni³ anantarikāni. Pañca jāti-satāni brāhmaṇa-kule paccājātāni⁴ ti, sabbāni tāni Vacchassa pañca-jāti-satāni paṭipāṭiyā brāhmaṇa-kule yeva jātāni ahesun ti attho. So tassa vasala-vādo dīgha-rattaṇ samudāciṇṇo⁵ ti, yo etarahi khīṇāsaven' āpi satā pavattiyati, so tassa Vacchassa bhikkhuno vasala-vādo dīgha-rattaṇ ito jātito paṭṭhāya uddhaṇ ārohaṇa-vasena pañca-jāti-sata-mattaṇ kālaṇ brāhmaṇa-jātikattā samudāciṇṇo samudācarito ahosi. Brāhmaṇa hi jāti-siddhena mānena māna-tthaddhā aññaṇ vasala-vādena samudācaranti. Ajjhāciṇṇo ti pi paṭhanti.⁶ So eva attho.

Tenā ti, tena dīgha-rattaṇ tathā samudāciṇṇa-bhāvena: eten' assa tathā samudācārassa kārāṇaṇ vāsanā ti dasseti. Kā pan' āyaṇ vāsanā nāma? Yaṇ kilesa-rahitassā pi santāne appahīna kilesānaṇ samācāra-sadisa-samācāra-hetubhūtaṇ anādikāla-bhāvitehi⁷ kilesehi āhitaṇ sāmattiya-mattaṇ tathā-rūpā adhimuttī ti vadanti. Taṇ pan' etaṇ abhinīhāra-sampattiyaṇ ñeyyāvaraṇa-ppahāṇa-vasena yattha kilesā pahīnā, tattha Bhagavato santāne n' atthi: yattha pana tathā kilesā na pahīnā, tattha sāvakānaṇ pacceka-Buddhānañ ca santāne atthi. Tato Tathāgato 'va nāṇa-dassano. Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ āyasmato Pilindivacchassa sati pi vasala-samudācāre dosantar' ābhāva-sañkhātaṇ atthaṇ viditvā. Imaṇ udānaṇ ti, tassa agga-phal' ādhigama-vibhāva-kaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha yamhi na māyā vasati⁸ na māno ti (Sn. 469), yasmiṇ ariya-puggale santadosa-paṭicchādana-lakkhaṇā māyā, 'seyyo 'ham asmī' ti ādinā, sampaggāha-vasena pavatto unṇati-lakkhaṇo māno pi na vasati, maggena susamugghātītattā

¹ A. purimaka-.

² Cf. Pāli Dict.

³ C. -tāni.

⁴ So St, MSS. and Dhpa.; W. paccā-jātāni.

⁵ St. ajjhāciṇṇo (as at Vin. ii, 80), but MSS. and Dhpa. as above.

⁶ A. pavadanti.

⁷ A. bhavanāya.

⁸ B, St. vattati; W. vasati; A. vapati (? for vasati).

na pavattati, na uppajjati. *Yo khīṇalobho*¹ *amamo nirāso* ti, yo ca rāgādi-pariyāya²-vasena pavattassa ārammaṇa-gahana-lakkhaṇassa lobhassa sabbathā vigatattā vītalobho, yo tato evarūpādīsu katthaci³ mamāyan' ābhāvato *amamo*, aparigga-ho anāgatānaṃ pi bhavādīnaṃ anāsiṃsanato *nirāso*, *paṇunna-kodho* ti: kujjhana⁴-lakkhaṇassa kodhassa anāgāmi-maggena sabbaso pahinattā, *paṇunna*⁵-*kodho*: samucchinna-āghāto. *Abhinibbutatto* ti, yo evaṃ māyā-mānā⁶ lobha-kodhānaṃ samugghātena tadekaṭṭhatāya sabbassa saṅkilesa-pakkhassa⁷ suppahīnatta sabbaso kilesa-parinibbānena abhinibbuta-citto sīti-bhūto.

So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhū ti, so evarūpo khīṇāsavo sabbaso bāhita-pāpattā *brāhmaṇo*: so eva samita-pāpattā⁸ samacariyāya ca *samaṇo*. So eva ca sabbaso bhinna-kilesattā *bhikkhu* nāma. Evam bhūto 'va, bhikkhave, Vaccho. So kathaṃ dosantaro kiñci kāya-kammādiṃ pavatteyya? Kevalaṃ pana vāsanāya appahīnattā vasala-vādena samudā-caratī ti.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame: *sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinno hoti aññatarāṃ samādhīṃ samāpajjivā*⁹ ti: ettha keci tāva āhu¹⁰: arahatta-phala-samādhī idha aññataro samādhī ti adhippeto ti. Taṃ hi so āyasmā bahulaṃ samāpajjati diṭṭha-dhamma-sukha-vihār' atthaṃ pahoti ca sattāham pi phala-samāpattiyā vītina-metuṃ. Tathā hi Bhagavatā, "Ahaṃ, bhikkhave, yāva-d-eva ākaṅkhāmi vivicc' eva kāmehi, vivicca akusalehi dhammehi—pe—viharāmi. Kassapo pi, bhikkhave, yāva-d-eva ākaṅkhati vivicc' eva kāmehi—pe—viharatī" ti (M. i, 21; S. ii, 210) ādinā

¹ W, Sn. vītalobho.

² A. tattha pi.

³ C. paṇunna-. ⁴ A. mamāyamāna-.

⁵ For this etymology cf. Dh. 265.

⁶ For the story see Dh. i, 423.

⁷ A. cariyāya.

⁸ C. kuppana-.

⁹ A. makkhassa.

¹⁰ A. ettake pi c' āhu.

nav' ānupubba-vihāra-chalabhiññādi-bhede uttari-manusea-dhamme attanā samasama-ttāhāne t̐hapito. Na c' ettha yadi evaṇ thero yamaka-pāṭihāriyam pi kareyyā ti vattabbaṇ. Sāvaka-sādhāraṇaṇaṇ yeva jhānādīnaṇ adhippetattā ti. Porāṇa pan' āhu: *Aññatarāṇ samādhīṇ samāpajjivā* ti, nirodhaṇ samāpajjitvā. Kathaṇ pana nirodha-samāpatti samādhī ti vuttā? Samādhān' atthena.¹ Ko pan' āyaṇ samādhān' attho samma-d-eva ādhātābbatāyā ti? Esā paccanika-dhammehi akampaniyā bala²-ppattiyā samatha-balaṇ vipassanā-balan ti. Imehi ca dvīhi balehi, anicca-dukkh' ānattā-nibbidā-virāgā-nirodhā-paṭinissaggā-vivaṭṭ' ānupassanā, cattāri magga-ñāṇāni, cattāri ca phala-ñāṇāni ti, imesaṇ solasannaṇ ñāṇaṇaṇ vasena solasahi ñāṇacariyāhi paṭhamajjhāna-samādhī-ādayo aṭṭha-samādhī ekajjaṇ katvā gahito tesāṇ upacāra-samādhī³ cā ti, imesaṇ navannaṇ samādhīnaṇ vasena navahi samādhī-cariyāhi: kāya-sañkhāro vacī-sañkhāro citta-sañkhāro ti, imesaṇ tiṇṇaṇ sañkhārānaṇ tattha tattha paṭippassaddhiyā tathā viharitu-kāmena yathā vuttesu t̐hānesu vasībhāva-ppattena arahatā anāgāminā ca yathādhīpetāṇ kālaṇ citta-cetasika-santānassa samma-d-eva appavatti ādhātābbattā tassā tathā samādhātābbatā idha samādhān' aṭṭho. Ten' āyaṇ viharo samādhī ti vutto avikkhep' aṭṭhena. Eten' assa samāpatti-attho pi vutto ti veditabbo.

Imaṇ hi nirodha-samāpattiṇ sandhāya *Pc̐tisambhidā-magge* (P̐ts. i, 97): "Kathaṇ dvīhi⁴ balehi samannāgatattā tayo ca⁵ sañkhārānaṇ paṭipassaddhiyā solasahi ñāṇa-cariyāhi, navahi samādhī-cariyāhi vasībhāvatā⁶ paññā nirodha-samāpattiyā ñāṇaṇ" ti, pucchitvā, "dvīhi balehī" ti, dve balāni: samatha-balaṇ vipassanā-balan ti vitthāro. Sāyaṇ nirodha-samāpatti-kathā *Visuddhi-magge* saṇvaṇṇitā 'va (VM. 702).

Kasmā pan' āyaṇ thero phala-samāpattiṇ asamāpajjitvā nirodhaṇ samāpajji? Sattesu anukampāya. Ayaṇ hi mahāthero sabbā pi samāpattiyo valañjēti. Satt' ānuggahena

¹ Cf. VM. 8, 702-3.

² C₂₋₄ samatha-bala-.

³ Cf. VM. 126, 144. C₃ reads upacāra-samādhī appaṇā-samādhī cā ti. imesaṇ dvinnāṇ samādhīnaṇ.

⁴ B. t̐hi.

⁵ C. tiṇṇaṇ.

⁶ C. -bhāvatāya.

pana yebhuyyena nirodhaṇ samāpajjati. Taṇ hi samapājjitvā vuṭṭhitassa kato appako pi sakkāro visesato mahapphalo mahānisaṇso hoti ti.

Vuṭṭhāsī ti, arahatta-phala-citta-ppavattiyā vuṭṭhāsī. Nirodhaṇ samāpanno hi arahā ce vā arahatta-phalassa anāgāmī ce vā¹ anāgāmī-phalassa uppādena vuṭṭhito nāma hoti. *Tena kho pana samayena Sakko devānam indo ayasmato Mahākassapassa piṇḍapātaṇ dātukāmo hoti* ti. Kahaṇ tassa dātukāmatā jātā? Yāni tāni pañca-mattāni devatā-satāni ti vuttāni tā Sakkassa deva-rañño paricārīkā kakuṭa-pāḍiniyo pubbe “ayyo Mahākassapo Rājagahaṇ piṇḍāya pavisati. Gacchatha therassa dānaṇ dethā” ti Sakkena pesitā upagantvā dibbāhāraṇ dātukāmā ʔhitā, therena paṭikhittā, devalokam eva gatā, “idāni purima-paṭikkhepaṇ cintetvā kadāci gaṇheyyā” ti samāpattito vuṭṭhitassa therassa dānaṇ dātukāmā, Sakkassa anārocetvā, sayam eva āgantvā, dibba-bhojanaṇ upanentiyo purima-nayen’ eva therena paṭikhittā devalokaṇ gatā, Sakkena “kahaṇ gat’ atthā” ti puṭṭhā tam atthaṇ ārocetvā, “dinno vo therassa piṇḍapāto” ti? Sakkena vutte, “gaṇhituṇ na icchatī” ti. “Kiṇ kathesī” ti? “‘Dugga-tānaṇ sangahaṇ karissāmī’ ti āha, devā” ti. “Tumhe ken’ ākārena gatā” ti? “Iminā ’va, devā” ti. Sakko “tumhā-disāyo² therassa piṇḍapātaṇ kiṇ dassanti” ti? sayāṇ dātukāmo, jarā-jinṇo khaṇḍa-danto palita-keso obhagga-sarīro mahallako tantavāyo hutvā, Sujam pi asura-dhītaṇ tathā-rūpam eva mahallikaṇ katvā, ekaṇ pesakāra-vīthiṇ māpetvā tantaṇ pasārento ecchi. Suja tasaraṇ³ pūreti.

Tena vuttaṇ:—*tena kho pana samayena Sakko devānam indo —pe—tasaraṇ⁴ pūretī* ti. Tattha tantaṇ vināti ti, pasārita-tantaṇ vinanto viyā. *Tasaraṇ pūretī* ti, tasara-vaṭṭiṇ vaḍḍhenti⁵ viya. *Yena Sakkassa devānam indassa nivesanaṇ ten’ upasaṅkamī* ti, thero nivāsetvā patta-cīvaraṇ ādāya “duggata-jana-sangahaṇ karissāmī” ti nagaṇ’ ābhimukho

¹ C. omits vā . . . -vā.

² C. disiyo.

³ A. Sujā tāsaraṇ; C. Sujāta tasaraṇ; DhA. 424 as above. Cf. J.P.T.S. (Morris) 1886, p. 160.

⁴ St. vāsaraṇ (v.ū. taṇ saraṇ; naṇ saraṇ); W. tasaraṇ.

⁵ A. vasara-vaḍḍhiṇ; C.₂ bandhenti viya.

gacchanto bahi-nagare Sakkena māpitaṇ pesakāra-vīthiṇ paṭipajjitvā, olokeno addasā olugga-vilugga¹-jara-sālaṇ. Tattha ca te jayampatike yathā vutta-rūpe tanta-vāya-kammaṇ karonte disvā cintesi: 'ime mahallaka-kāle pi kammaṇ karonti. Imasmiṇ nagare imehi duggatataro² n' atthi maññe. Imehi dinnāṇ sāka-mattam³ pi gahetvā imesaṇ sangahaṇ karissāmī' ti. So tesāṇ geh' ābhimukho agamāsi. Sakko taṇ āgacchantaṇ disvā Sujaṇ āha: " bhadde, mayhaṇ ayyo ito āgacchati. Taṇ tvaṇ apassantī viya tuṇhi hutvā nisīda. Khaṇen' eva vañcetvā⁴ piṇḍa-pātaṇ dassāmā " ti.

Thero gantvā geha-dvāre aṭṭhāsi. Te pi apassantā viya attano kammam eva karontā thokaṇ āgamayiṇsu.⁵ Atha Sakko " geha-dvāre ʒhito eko thero viya: upadhārehi tāvā⁶ " ti āha. " Tumhe gantvā upadhāretha, sāmī " ti. So gehā nikkhamitvā therāṇ pañca-paṭiṭṭhitena vanditvā ubhohi hatthehi jaṇṇukāni olambitvā⁷ nitthunanto⁸ utṭhāya " katara-thero nu kho ayyo " ti thokaṇ osakkitvā,⁹ " akkhīni me dhūmayantī " ti vatvā, nalāṇe hatthaṇ ʒhapetvā, uddhaṇ oloketvā, " aho dukkhaṇ ayyo no Mahākassapa-tthero 'va cirassaṇ me kuṭi-dvāraṇ āgato. Atthi nu kho kiñci gehe? " ti āha. Suja¹⁰ thokaṇ ākulā viya hutvā " atthi, sāmī " ti paṭivacanaṇ adāsi. Sakko " bhante, lūkhaṇ vā paṇītaṇ vā ti acintetvā sangahaṇ no karoṭhā " ti pattaṇ gaṇhi. Thero pattaṇ dento 'imesaṇ eva duggatānaṇ jarā-jīṇṇānaṇ mayā sangaho kātabbo' ti cintesi. So anto pavisitvā ghaṭi-odanaṇ nāma ghaṭito uddharitvā, pattaṇ puretvā, therassa hatthe ʒhapesi. Tena vuttaṇ: *addasā kho Sakko devānam indo—pe—adāsī*¹¹ ti. Tattha ghaṭiyā ti, bhatta-ghaṭito¹²: ghaṭi-odanaṇ ti pi pāṭho. Tassa ghaṭi-odanaṇ nāma devānaṇ koci āhāra-viseso ti atthaṇ vadanti. *Uddharitvā* ti, kutoci bhājanato uddharitvā.

¹ A. olutta-vilutta (cf. M. i, 80).

² C, DhpA. -tarā.

³ DhpA. uluṅka-mattaṇ.

⁴ A. -vassitvā; C. passitvā; C₃₋₄, DhpA. vañcetvā.

⁵ A. ānayaṇsu.

⁶ A. tātā.

⁷ So A, DhpA, but C. -etvā.

⁸ DhpA. nitthananto vutṭhāya.

⁹ A. upakkhipitvā.

¹⁰ A. Sujā tato kiṇ; C. Sujātā thokaṇ; DhpA. Sujā thokaṇ.

¹¹ St. padāsi.

¹² . ghaṭato.

Aneka-sūpo so¹ eva āhāro patte pakkhipitvā therassa hatthe ṭhapana-kāle kapaṇānaṃ upakappanaka²-lūkhāhāro viya paññāyittha: ṭhapita-matto³ pana attano dibbasabhāven' eva⁴ aṭṭhāsi. *Aneka-sūpo* ti, mugga-māsādi-sūpehi c' eva khajjavikatiyā ca aneka-vidha-sūpo. *Aneka-byañjano* ti, nānā-vidha uttari-bhango. *Aneka-sūpa-rasa-byañjano* ti, anekehi sūpehi c' eva byañjanehi ca madhurādi mūla-rasānaṃ c' eva sambhinna-rasānaṃ ca abhibyañjako: nān' agga-rasa-sūpa-byañjano ti attho.

So kira piṇḍapāto therassa hatthe ṭhapita-kāle Rājagahanagaraṃ attano dibba-gandhena ajjhotthari.⁵ Tato thero cintesi: 'ayaṃ puriso appesakkho⁶: piṇḍapāto ativiya paṇīto⁷ Sakkassa bhojana-sadiso. Ko nu kho eso?' ti. Atha naṃ⁸ Sakko ti ñatvā āha: "bhāriyaṃ te, Kosiya, kammaṃ kataṃ⁹ duggatānaṃ sampattiṃ vilumpantena: ajja mayhaṃ dānaṃ datvā kocid eva duggato senāpati-ṭṭhānaṃ vā seṭṭhi-ṭṭhānaṃ vā¹⁰ labheyyā" ti. "Mayā¹¹ duggatatara atthi, bhante?" ti. "Kathaṃ tvaṃ duggato deva-rajja-siriṃ anubhavanto?" ti. "Bhante, evaṃ nāma etaṃ. Mayā pana anuppanne Buddhhe kalyāṇa-kammaṃ kataṃ: Buddh' uppāde pana vattamāne puñña-kammaṃ katvā Cūlaratha-devaputto Mahāratha-devaputto Aneka-vaṇṇa-devaputto ti ime tayo samāna¹²-devaputtā mama āsanna-ṭṭhāne nibbattā mayā¹³ teja-vantatarā. Ahaṃ tesu devaputtesu 'nakkhattaṃ kilis-sāmā" ti paricārīkāyo gahetvā antara-vīthiṃ otiṇṇesu palāyitvā gehaṃ pavisāmi.¹⁴ Tesāṃ hi sarīrato tejo mama sarīraṃ ottharati, mama sarīrato tejo tesāṃ sarīraṃ na ottharati. Ko mayā duggatatara, bhante?" ti. "Evaṃ sante pi ito paṭṭhāya

¹ A. ti.

² A. paṇāṇaṃ uppaṇṇaka-; C₁ uppanna. (Cf. Dhpa. ii, 133, attano upakappanakaṃ yāgu-bhattaṃ paṇṇa-supeyyam pi Tathāgatassa da-deyya.)

³ C₃₋₄ sabhāgen' eva.

⁵ Dhpa. avatthari.

⁶ C. -sakko.

⁷ C. adds so kira.

⁸ A. taṃ.

⁹ St. kataṃ kho te; W. kathaṃ nu.

¹⁰ MSS. (copying Dhpa.) omit the latter phrase, but retain vā after the first.

¹¹ C. ko mayā.

¹² C. omits.

¹³ C. mahā-.

¹⁴ MSS. pavisissāmi.

mayhaṇ mā evaṇ vañcetvā dānam adāsi” ti. “Vañcetvā tumhākaṇ dāne dinne mayhaṇ kusalaṇ atthi n’ atthi?” ti. “Atthi, āvuso” ti. “Evaṇ sante kusala-karaṇaṇ nāma mayhaṇ bhāro, bhante” ti vatvā therāṇ vanditvā Sujam ādāya therāṇ padakkhiṇaṇ katvā, vehāsaṇ abbhuggantvā “aho dānaṇ Kassape suppatiṭṭhitan” ti tikkhattuṇ udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ:—*Atha kho āyasmato Mahākassapassa etad ahoṣi* ti ādi.

Tattha *Kosiyā* ti, Sakkaṇ devānam indaṇ gottena ālapati. *Puññaena attho* ti, puññaena payojanaṇ atthi ti vacanaseso. *Vehāsaṇ abbhuggantvā* ti, paṭhavito vehāsaṇ abhi-uggantvā. *Ākāse antalikkhe*¹ ti, ākāsam eva pariyāya-saddena antalikkhe ti vadanti. Athavā antalikkha-saṅkhāte ākāse na kasiṇ’ ugghātim² ādi ākāse ti visesento vadati. *Aho dānaṇ* ti, ettha *aho* ti acchariy’ atthe nipāto. Sakko hi devānam indo, ‘yasmā nirodhā vuṭṭhitassa ayyassa Mahākassapa-ttherassa sakkaccaṇ sahatthena cittikatvā, anapaviddhaṇ kālena, pare anupahacca, sammā-diṭṭhiṇ purakkhatvā idam idisaṇ mayā³ dibba-bhojana-dānaṇ dinnaṇ, tasmā khetta-sampatti deyya-dhamma-sampatti citta-sampatti ti, tividhāya pi sampattiyā samannāgatattā sabbaṅga-sampannaṇ vata mayā dānaṇ pavattitan’ ti acchariy’ abbhuta-citta-jāto tadā attano haday’ abbhantara-gataṇ pīti-somanassaṇ samug-giranto *aho dānaṇ* ti vatvā tassa dānassa vutta-nayena uttama-dāna-bhāvaṇ khetta-gata-bhāvaṇ ca pakāsento *parama-dānaṇ Kassape suppatiṭṭhitan*⁴ ti udānaṇ udānesi.

Evam pana Sakkassa udānentassa Bhagavā vihāre ṭhito yeva dibba-sotena saddaṇ sutvā “passatha, bhikkhave, Sakkan devānam indaṇ udānaṇ udānetvā ākāsenā gacchantan” ti bhikkhūnaṇ⁵ vatvā tehi “kim pana, bhante, tena katan?” ti puṭṭho, “mama puttassa Kassapassa vañcetvā dānaṇ adāsi. Tena ca attamāno udānesi” ti āha. Tena vuttaṇ: *assosi kho Bhagavā dibbāya sota-dhātuyā* ti ādi.

¹ Cf. PvA. 14.

² Cf. VM. 331 (jhāne) ākāso ti kasiṇ’ ugghātim-ākāso vuccati.

³ A. mayā; C. mahā.

⁴ St. supati-; C. suppaṭi-.

⁵ C. omīsa.

Tattha *dibbāya sota-dhātuyā*¹ ti, dibba-sadisattā, dibbā. Devatānaṃ hi sucarita-kanma-nibbattā pitta-semha-rudhirā-dīhi apalibuddhā upakkilesa-vimuttatāya dūre pi ārammaṇaṃ (sampaṭicchana-)gahetuṃ samatthā dibba-ppasāda-sota-dhātu hoti. Ayaṃ ca pi Bhagavato viriya bhāvanā-bala-nibbattā ñāṇa-mayā sota-dhātu tādisā yevā ti dibba-sadisattā, dibbā. Api ca dibba-vihāra-vasena paṭiladdhattā attanā ca dibba-vihāra-sannissitattā pi, dibbā. Savan' aṭṭhena sabhāva-dhāraṇ' aṭṭhena² ca sota-dhātu. Sota-dhātuyā pi kicca-karaṇena sota-dhātu viyā ti, sota-dhātu. Tāya dibbāya sota-dhātuyā. *Visuddhāyā* ti, parisuddhāya nirupakkilesāya. *Atikkanta-mānuskāyā*³ ti, manuss' upacāraṃ atikkamitvā, sadda-savanena mānusa-kaṃsa-sota-dhātuṃ atikkamitvā⁴ ṭhitāya. *Etam atthaṃ viditvā* ti, sammā-paṭipattiyā guṇa-visese patitṭhitāṃ purisātisayaṃ devāpi manussāpi ādara-jātā ativiya pihayanti⁵ ti, imaṃ atthaṃ viditvā tadattha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tatra piṇḍa-pātikanga-saṅkhātāṃ dhutangaṃ samādāya tassa paripūraṇena piṇḍa-pātikassa. Nanu c' āyaṃ gāthā āyasmantaṃ Mahākassapaṃ nimittaṃ katvā bhāsitaṃ; thero ca sabbesaṃ dhuta-vādānaṃ aggo terasa-dhutanga-dharo? So kasmā eken' eva dhutangena kittito⁶ hoti? Aṭṭh' uppattivasen' āyaṃ niddeso. Athavā desanā-mattam etaṃ, iminā desanā-sisena sabbe pi 'ssa dhutangaṃ vuttā ti veditabbā. Athavā "Yathā pi bhamaro pupphaṃ" ti (Dhp. 49) gāthāya vutta-nayena param' appicchatāya kul' ānuddayatāya c' assa sabbaṃ piṇḍa-pātika-vattaṃ akhaṇḍetvā, tattha sātisaṃsaṃ paṭipattiyā pakāsaṃ atthaṃ *piṇḍa-pātikassā* ti vuttaṃ. *Piṇḍapātikassā* ti ca pihayanti ti padaṃ apekkhitvā⁷ sampadāna-vacanaṃ: taṃ upayog' atthe veditabbaṃ.⁸

Atta-bharassā ti, appāni ca tāni sulabhāni anavajjāni ti evaṃ vuttehi app' ānavajja-sulabha-rūpehi catuhi paccayehi

¹ D. i, 79, etc. *The whole Comy. from VM. 406, 423.*

² VM. savanāṭṭhena nijjivatṭhena.

³ VM, St. mānuskāyā; A. W. mānussikāyā; C, DhpA. mānusakāyā.

⁴ VM. atikkantāyā pi ti vattitvā.

⁵ A. C_{1,2} piyāyanti.

⁶ A. kittako ti.

⁷ A. avekkh-.

⁸ A. dathabbaṃ.

attānam eva bharantassa. *Anañña-posino*¹ ti, āmisa-saṅgaṇaṇena aññe piyādike² posetaṇ anussukkatāya anañña-posino. Padañ ca yen' assa kāya-parihārikena cīvarena kucchi-parihārikena piṇḍa-pātena vicaraṇato sallahuka-vuttitaṇ³ subharataṇ param' appiccha-santutṭhiṇ dasseti.

Athavā *atta-bharassā* ti, ekavacan' icchāya atta-bhāva-saṅkhātaṇ ekaṇ yeva imaṇ attānaṇ bharati na ito paraṇ aññaṇ ti, atta-bharo. Tato eva attanā aññassa posetabbassa abhāvato anañña-posī, tassa atta-bharassa anañña-posino. Padañ ca yen' āpi khīṇāsava-bhāvena āyati anādān' atthaṇ dasseti. *Devā pihayanti*—pe—*satīmato* ti, taṇ agga-phal' ādhigamena sabba-kilesa-daratha-parilāhānaṇ vūpasamena paṭippassad-dhiyā upasantaṇ, sati-vepulla-ppattiyā nicca-kālaṇ tato⁴ kāritāya satimantaṇ, evañ ca itṭh' āniṭṭhādisu tādi-lakkhaṇa-ppattaṇ khīṇāsavaṇ Sakkādayo devā pihayanti, patthenti tassa silādi-guṇa-visesesu bahu-mānaṇ uppādentā ādaraṇ janenti, pageva manussā ti.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, *pacchābhaddhan* ti, ekāsanika-khalu-pacchābhaddhikānaṇ⁵ pāto 'va bhuttānaṇ anto-majjhantiko pi pacchābhattam eva. Idha pana pakati-bhattass' eva pacchato pacchābhattan ti veditabbaṇ. *Piṇḍapāta-paṭikkantānaṇ* ti, piṇḍapātato paṭikkantānaṇ. Piṇḍapātaṇ pariyesitvā bhaddha-kic-cassa-niṭṭhāpana vasena tato nivattānaṇ. *Karerī*⁶-*maṇḍala-māle* ti, ettha karerī ti varaṇa-rukkhassa nāmaṇ. So kira gandha-kuṭiyā maṇḍapassa ca⁷ sālāya ca antare hoti. Tena

¹ *Supra*, Vagg. i, 6.

² A, C. sissādike; C₂₋₄ piyādike.

³ Cf. DA. 207.

⁴ A. tato kāritā sat. evañ ca; C. sato k. s. tato eva.

⁵ Cf. VM. 61.

⁶ St, C. -māle (cf. DA. 43); W. karerī-.

⁷ C. *omits* ca . . . ca.

gandha-kuṭī pi kareri-kuṭikā ti vuccati, maṇḍapo pi sālā pi kareri-maṇḍala-mālo ti. Tasmā kareri-rukkhassa avidūre kate nisīdana-sālā-saṅkhāte maṇḍala-māle. Tiṇa-paṇṇa-ccha-danaṃ anovassakaṃ maṇḍala-mālo ti vadanti. Atimuttakādi latā-maṇḍapo maṇḍalo-mālo ti apare. *Kālena kālan* ti kāle kāle antarantaro, tasmiṃ tasmiṃ samaye ti attho. *Manā-pike* ti, mana-vaḍḍhanake: piya-rūpe iṭṭhe ti attho. Iṭṭh' āniṭṭha-bhāvo ca puggala-vasena dvāra-vasena ca gahetabbo. Ekaccassa hi iṭṭh' ābhimato, ekaccassa aniṭṭho hoti: ekaccassa aniṭṭh' ābhimato, ekaccassa iṭṭho: tathā ekassa dvārassa iṭṭho, aññassa aniṭṭho: vipāka-vasena paṇ' ettha vinicchayo veditabbo. Kusala-vipāko hi ekantena iṭṭho, akusala-vipāko aniṭṭho eva ti. *Cakkhunā rūpe passitun* ti, gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭho upāsakehi gehaṃ pavesetvā pūjā-sakkāra-karaṇ' atthaṃ upanītesu āsana-vitānādisu nānā-virāga-samujjala-vaṇṇa-saṅkhāte rajaniye aññe ca saviññāna-rūpe cakkhu-dvārika-viññānehi passitun. *Sadde* ti, tath' eva issara-jaṇānaṃ gehaṃ pavīṭṭho tesāṃ payutte gīta-vādita-sadde sotun. *Gandhe* ti, tathā tehi pūjā-sakkāra-vasena upanīte puppha-dhūmādi-gandhe ghāyitun. *Raseti*, tehi dinn' āhāra-paribhoge nānagga-rase sāyitun. *Phoṭṭhabbe* ti, mahagga-paccatthara-ṇesu āsanesu nisīdana-kāle sukha-samphassa phoṭṭhabbe phusitun. Evañ ca pañca-dvārika-iṭṭh' ārammaṇa-paṭilābhaṃ kittetvā idāni mano-dvārika-iṭṭhārammaṇa-paṭilābhaṃ dassetun, *sakkato* ti ādi vuttaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttam eva.

Kim pana apiṇḍa-pātikānaṃ ayaṃ nayo na labbhati ti labbhati? Tesam pi hi nimantaṇa-salāka-bhattādi atthaṃ gāmaṃ gata-kāle ulāra-vibhavā upāsakā tathā sakkāra sam-mānaṃ karonti yeva. Tam pana aniyataṃ, piṇḍa-pātikānaṃ pana tadā niccam eva tattha pūjā-sakkāraṃ kariyamānaṃ disvā, sakkāra-garukāratāya anissaraṇa-magge ṭhatvā, ayonisa-manasikāra-vasena te bhikkhū evam āhaṃsu.

Ten' ev' āha *hand' āvuso mayaṃ*¹ *piṇḍa-pātikā homā* ti ādi. Tattha *handā* ti vossagg' atthe nipāto 'va. *Lacchāmā* ti, labhissāma. *Ten' upasaṅkamī* ti, tattha surabhi-gandha-kuṭiyaṃ nisinno tesāṃ taṃ kathā-sallāpaṃ sutvā, 'ime bhikkhū

¹ St. mayam pi.

mādisassa nāma Buddhassa sāsane pabbajitvā mayā saddhiṃ ekavihāre vasantā pi evaṃ ayoniso-manasikāra-vasena kathaṃ pavattenti, sallekhe na vattanti. Handa te tato niharitvā¹ sallekhe vihāre niyojessāmī' ti maṇḍala-mālaṃ upasaṅkami. Sesāṃ heṭṭhā vutta-nayam eva. *Etam atthaṃ viditvā* ti, appicchata-santuṭṭhitā-sallekhānaṃ vasena kilese dhunituṃ, taṇhaṃ visosetuṃ paṭipanno ti piṇḍa-pātikassa sato² devā pi pihayanti: tassa paṭipattiyā ādara-jātā piyāyanti na ito aññathā ti, imam atthaṃ viditvā tadattha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *no ce sadda-siloka-nissito* ti, aho ayyo appiccho santuṭṭho parama-sallekha-vuttī ti ādinā parehi kittitabba-sadda-saṅkhātaṃ silokaṃ. Taṇhāya nissito na hoti ce ti attho. *Saddo* va sammukhā vaṇṇa-bhaṇana-thuti-ghoso. *Siloko* parammukha-bhūtā pasaṅsā, patthaṭa-yasatā vā. Sesāṃ anantara-sutte vutta-nayam eva.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *ko nu kho ūvuso sippaṃ jānāti* ti; āvuso, amhesu idha sannipatitesu ko nu jivikā-nimittaṃ sikkhitabb' atthena sippaṃ ti laddha-nāmaṃ yaṃ kiñci ājīvaṃ vijānāti³? *Ko kiṃ sippaṃ sikkhī* ti, ko digha-rattaṃ sippācariya-kulaṃ payirup-ṇsitvā⁴ āgamato payogato ca assa hatthi-sippādisu kiṃ sippaṃ sikkhī⁵? *Katara-sippaṃ*⁶ *sippānaṃ aggaṃ* ti, sabba-sippānaṃ agārayhatāya mahā-phalatāya akiccha-siddhiyā ca katarāṃ sippaṃ aggaṃ uttamaṃ? Yaṃ nissāya sukhena sakkā jīvitun ti adhippāyo. *Tatth' ekacce* ti, tesu bhikkhūsu ekacce bhikkhū ye hatth' ācariya-kulā pabbajitā *te evam āhāṃsū* ti, te evaṃ bhaṇiṃsu. Ito param pi ekacce ti vutta-ṭṭhāne es' eva nayo.

¹ A. nivāretvā.

² A. jānāti.

³ St. sikkhī; W. and MSS. sikkhi.

⁴ A, C₁ sato; C. yato.

⁵ C. -upasetvā.

⁶ St. omits sippaṃ.

Hatthi-sippan ti, yaṇ hatthīnaṇ parigaṇhana¹-damana-sāraṇa-roga-tikicchādi-bhedanṇ kattabbanṇ. Taṇ uddissa pavat-taṇ sabbam pi sippanṇ idha hatthi-sippanṇ adhippetanṇ. *Assa-sippan* ti, etthā pi es' eva nayo. *Ratha-sippanṇ* pana ratha-yoggānaṇ damana-sāraṇādi-vidhāna-vasena c' eva rathassa karaṇa-vasena ca veditabbanṇ. *Dhanu-sippan* ti, issāsa-sippanṇ: so dhan' ubbedho ti vuccati. *Tharu-sippan* ti, sesa² āvudha-sippanṇ. *Muddā-sippan* ti, hattha-muddāya gaṇa³-sisena sippanṇ. *Gaṇana-sippan* ti, acchiddaka-gaṇanā sippanṇ. *Saṅkhāna-sippan* ti, saṅkhalana-paṭuppādanādi-vasena piṇḍa-gaṇana-sippanṇ, taṇ yassa ca paṇaṇṇ hoti, so rukkham pi disvā " ettakāni ettha paṇṇāni " ti bhaṇituṇ⁴ jānāti. *Lekhā-sippan* ti, nānākārehi akkhara-likhana-sippanṇ, likha-ñāṇaṇ⁵ vā. *Kāveyya-sippan* ti, attano cintā-vasena vā parato paṭiladdha-suta-vasena vā " imassa ayam attho, evaṇ taṇ⁶ yojessāmī " ti evaṇ attha-vasena vā, kiñcid eva kattabbanṇ disvā, " tappatibhāgaṇ kattabbanṇ karissāmī " ti: tñān' uppattika-paṭibhāna⁷-vasena vā cintā-kavi-ādīnaṇ catunnaṇ kavīnaṇ kabbā⁸-karaṇa-sippanṇ. Vuttan h' etaṇ Bhagavatā: " Cattāro 'me, bhikkhave, kavī: (katame cattāro ?) cintā-kavi, suta-kavi, attha-kavi, paṭibhāna-kavī " ti (A. ii, 230). *Lokāyata-sippan* ti, " kāko seto aṭṭhīnaṇ setattā, balākā rattā lohitassa rattattā " ti evamādinaya-ppavattaṇ paraloka-nibbānānaṇ paṭisedhakaṇ vitaṇḍa-sattha-sippanṇ.⁹ *Khatta*¹⁰-*vijjā-sippan* ti, angeyya(?)¹¹—māsu-rakkhādi nīti-sattha-sippanṇ. Imāni kira dvādasa mahā-sippāni nāma. Ten' ev' āha tattha tattha sippānaṇ aggan ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ sabba-sippāyatanānaṇ jīvik' atthatāya vaṭṭa-dukkhato anissaraṇa-

¹ C₁ -pariharaṇa.

² A. sesa vā.

³ So A, but C. hattha-muddā-sippanṇ. Cf. *Pāli Dict. s.v., also, T. W. Rh. Davids' n., MP. 6 and DA. 95 on D. i, 51.*

⁴ A. gaṇatuṇ.

⁵ A. li(kha)-; C. omits likha-.

⁶ So DA. 95; MSS. omit taṇ.

⁷ C. (here and below) -paṭibhāga-.

⁸ C. kattabba-kāraṇaṇ; cf. DA. 95.

⁹ DA. 91.

¹⁰ DA. 93 n. (Khetta-vijjā ti abbhaya-pāsu rakkha-rāja-satthādi); St. khetta- (cf. DA. 78); A. khagga- (see *Dialog. i, 18 n.*)

¹¹ The readings are corrupt. A. has kaṇ abbhayya, resembling the v.l. of DA. 93 (above).

bhāvaṇ, silādīnaṇ yeva pana superisuddhānaṇ nissaraṇa-bhāvaṇ taṇ samaṅgino yeva ca bhikkhu-bhāvaṇ sabbākārato veditvā, tad-attha-vibhāvaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *asippa-jīvi* ti, catunnaṇ taṇh' uppādānaṇ samuccheda vikkhambhanena paccay' āsāya visositattā yaṇ kiñci sippan upanissāya jīvitaṇ na kappeti ti, *asippa-jīvi*. Etena ājīva-parisuddhi-sīlaṇ dasseti. *Lahū* ti, appa-kiccatāya salla-huka-vuttitāya ca *lahu*, abahu-sambhāro. Etena catu-paccaya-santosa-siddhaṇ subharataṇ dasseti. *Attha-kāmo* ti, sadevakassa lokassa attham eva kāmeti icchatī ti, *attha-kāmo*. Etena sattānaṇ anatta-parivajjanassa pakāsītattā paṭi-mokkha-saṇvara-sīlaṇ dasseti pāṇātipātādi anatta-viraṇa-paridīpanato. *Yatindriyo* ti, cakkhādīnaṇ channaṇ indriyānaṇ abhiyjhādyappavattito¹ saṇyāmena, *yatindriyo*. Etena indriya-saṇvara-sīlaṇ vuttaṇ. *Sabbadhi vipbamutto* ti, evaṇ superisuddha-sīlo catu-paccaya-santosa avatṭhito sappaccayaṇ nāma-rūpaṇ pariggahetvā aniccādi-vasena saṅkhāre sammasanto vipassanaṇ ussukkāpetvā, tato paraṇ paṭipātiyā pavatitēhi catuhi ariya-maggehi saṇyojanaṇaṇ pahinaṭṭā sabbadhi sabbattha bhavādisu vipbamutto. *Anokasārī amamo nirāso* ti, tathā sabbadhi vipbamuttattā eva oka-saṅkhātesu chasu pi āyatanesu taṇh' ābhissaraṇassa abhāvena, *anokasārī*: rūpādisu katthaci mamaṅkāra-abhāvato *amamo*, sabbena sabbāṇ anāsīṇsanato, *nirāso*. *Hitvā*² *mānaṇ ekacaro sa bhikkhū* ti, evambhūto ca so arahatta-magga-ppatti samakālam eva anavasesaṇ mānaṇ hitvā pajahitvā, ime bhikkhū viya gaṇa-saṇaṇaṇ akatvā, paviveka-kāmatāya taṇhā-sahāya-viraṇa ca sabb' iriyāpathesu ekacaro sabbaso bhinna-kilesattā paramatthato bhikkhu nāma, ettha ca *asippajīvi* ti ādinā lokiya-guṇā kathitā. Sabbadhi vipbamutto ti ādinā lokutara-guṇā kathitā. Tattha *asippajīvi* ti ādi, vibhave ṭhitass' eva ayaṇ dhammo na sippan nissāya micchājīvena jīvitaṇ kappentassa: tasmā sippesu sāra-gaṇaṇaṇ vissajjetvā adhi-silādisu yeva tumhehi sikkhitabbaṇ ti dasseti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ A. -ādi-ppavattito.

² St. hatvā Māraṇ; W. hitvā Māraṇ.

10.

Dasame: *Buddha-cakkhunā* ti, ettha āsay' ānusaya-ñāṇaṇṇ indriya-paropariyatta-ñāṇaṇṇ ca Buddha-cakkhu nāma. Ya-thā hi, "addasa kho Bhagavā Buddha-cakkhunā lokaṇ volo-kento satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkh' indriye mud' indriye" ti (Vin. i, 6)¹ ādiṇ. *Lokaṇ* ti, tayo lokā, okāsa-loko, saṅkhāra-loko, satta-loko ti. Tattha

Yāvatā candima-suriyā pariharanti disā 'bhanti virocana,²

Tāva saḥassadhā loko: ettha te vattatī vaso ti (M. i, 328)³ ādisu okāsa-loko vutto. "Eko loko: sabbe sattā āhāra-ṭṭhitikā. Dve lokā: nāmaṇ ca rūpaṇ ca. Tayo lokā: tisso vedanā. Cattāro lokā: cattāro āhārā. Pañca lokā: pañc' upādāna-kkhandhā. Cha lokā: cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā: satta viññāṇa-ṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā: aṭṭha loka-dhammā. Nava lokā: nava satt' āvāsā. Dasa lokā: das' āyatanāni. Dvādasa lokā: dvādas' āyatanāni. Aṭṭhārasa lokā: aṭṭhārasa dhātuyo" ti (Pṭs. 123)⁴ ādisu saṅkhāra-loko (VM. 205). "Sassato loko, asassato loko" ti (M. i, 427) ādisu satta-loko vutto. Idhā pi satta-loko veditabbo. Tattha lokiya ti vicittākārato⁵ dissatī ti, cakkavāla-saṅkhāto loko okāsa-loko. Saṅkhāro lujjati palujjati ti,⁶ loko. Lokiya ti ettha puñña-pāpaṇṇ tabbipāko cā ti, satta-loko.

Tesu Bhagavā mahākaruṇāya anukampamāno saṅsāra-dukkhato mocetu-kāmo satta-lokaṇ volokesi. Katamassa pana satt' āhassa accayena olokesi? Paṭhamassa satt' āhasa. Bhagavā hi pallaṅka-satt' āhassa pariyosāne pacchima-yām' āvasāne "yadā have pātubhavanti dhammā-pe—suriyo va obhāsayam antalikkhan" ti (Ud. 3) imaṇ ariya-maggānu-bhāva-dīpakaṇ udānaṇ udānetvā, "ahaṇ tāva evaṇ suduttaraṇ saṅsāre-mahoghaṇ imāya dhamma-nāvāya samuttaritvā nibbāna-pāre ṭhito handa dāni lokam pi taressāmī" ti: kīdiso nu kho loko? ti, lokaṇ volokesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho*

¹ Cf. Nidd. 359; Vibh. 340; VM. 205.

² VM. reads virocamānā.

³ Cf. A. i, 227; DhA. iii, 240; JA. i, 132. *Supra* p. 107.

⁴ Cf. KhA. 2; A. v, 50.

⁵ B. vivittā.

⁶ Cf. Asl. 47, §§ 127, 308; MA. 244; S. iv, 52; A. i, 283; S. iii, 167.

Bhagavā tassa satt' āhassa accayena tamhā samādhimhā vutthahitvā Buddha-cakkhunā lokañ volokesi ti. Tattha volokesi ti, vividhehi ākārehi passi: hattha-tale t̐apita āmalakaṇ viya attano ñāṇena paccakkhaṇ akāsi. *Anekehi santāpehi* ti ādi olokitākāra-dassanaṇ. *Anekehi santāpehi* ti, anekehi dukkhehi: dukkho hi santāpana-pīlan' at̐thena santāpo ti vuccati. Yath' āha “dukkhassa pīlan' at̐tho saṅkhat' at̐tho santāp' at̐tho viparinām' at̐tho” ti¹ (P̐s. 118; VM. 494). Tañ ca dukkha-dukkhādi-vasena c' eva jāti-ādi-vasena ca anekappa-kāraṇ. Tena vuttaṇ *anekehi santāpehi* ti: anekehi dukkhehi santappamāṇe pīliyamāṇe bādhiyamāṇe. *Parīlāhehi* ti, parīdāhehi parīdayhamāṇe: indhanaṇ viya agginā samantato dayhamāṇe. *Rāgahehi* ti, rāga-sambhūtehi. Es' eva nayo sesesu pi. Rāgādayo hi yasmiṇ santāṇe uppajjanti niddhantā viya vibādhehi. Tena vuttaṇ: “Tayo 'me, bhikkhave, aggi: rāgaggi dosaggi mohaggi” ti (D. iii, 217). Yato te cittaṇ kāyañ ca kilesentī ti kilesā ti vuccanti. Ettha ca *parīdayhamāṇe* ti, etena Bhagavā rāgādi-kilesānaṇ pavatti-dukkhataṇ tena ca sattānaṇ abhibhūtataṇ dasseti. *Santappamāṇe* ti, iminā pana tesāṇ kālantara-dukkhataṇ tena niranantar' opaddavatañ ca dasseti.

Bhagavā hi bodhi-rukkha-mūle aparājita-pallaṅkena nisinnō paṭhama-yāme pubbe-nivāsaṇ anussaritvā, majjhima-yāme dibba-cakkhuṇ visodhetvā, pacchima-yāme paṭicca-samuppāde ñāṇaṇ otāretvā, kilesa-mūlakaṇ vaṭṭa-dukkhaṇ abhiññāya saṅkhāre pariggahetvā, sammāsanto anukkamena vipassanaṇ vaḍḍhetvā, ariya-magg' ādhigamena sayāṇ vigata-viddhasta-kilesō abhisambuddho hutvā, paccavekkhaṇ ānantaṇ anavasesānaṇ kilesānaṇ pahīnattā attano vaṭṭa-dukkhassa parikkhiṇa-bhāva-dīpakaṇ sabba-buddhānaṇ avijahitaṇ 'aneka-jāti-saṅsāraṇ' ti udānaṇ udānetvā, ten' eva pallaṅkena sattāhaṇ vimutti-sukha-paṭisaṇvedī nisinnō, satamāya rattiyaṇ tisu yāmesu vutta-nayena tīṇi udānāni udānetvā, tatiya-udān' ānantaṇ Buddha-cakkhunā lokañ volokento 'sakalam idaṇ sattānaṇ vaṭṭa-dukkhaṇ kilesa-mūlakaṇ, kilesā nām' ete pavatti-dukkhā āyati pi dukkha-hetu-bhūtā,

¹ A. adds abhisamay' at̐tho ti sabbādi dukkhaṇ.

tasmā¹ tehi ime sattā santappanti paridayhanti cā ' ti passi. Tena vuttaṇ: *addasā kho Bhagavā—pe—mohajehi pī ti. Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ lokassa yathā-vutta-santāpa-parilāhehi abhibhūyyamānattaṇ² sabbākārato viditvā, *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ sabba-santāpa-parilāhato parinibbāna-vibhāvanaṇ mahā-udānaṇ udānesi.

Tattha *ayaṇ loko santāpa-jato* ti, ayaṇ sabbo pi loko jarā-roga-maraṇehi c' eva nānā-vidha-byasanehi ca kilesa-pari-vuṭṭhānehi ca jāta-santāpo: uppanna-kāyika-cetasika-dukkh' abhibhavo ti attho. *Phassa-pareto* ti, tato eva anekehi dukkha-samphassehi parihato upadduto. Athavā *phassa-pareto* ti, sukhādi-sañkhātānaṇ tissannaṇ dukkhatānaṇ³ paccaya-bhūtehi, chahi phassehi abhibhūto, tato tato dvārato tasmiṇ tasmiṇ ārammaṇe pavatti-vasena upassaṭṭho. *Rogaṇ vadati attato*⁴ ti, phassa-paccayā uppajjamānaṇ vedanā-sañkhātāṇ rogaṇ dukkhaṇ khandha-paṇcakaṇ eva vā yathā-bhūtaṇ ajānanto ' ahan ' ti saññāya diṭṭhi-gāha-vasena ' ahaṇ sukhito dukkhito ' ti attato vadati: attano ti pi paṭhanti.⁵ Tass' attho:—yvāyaṇ loko kenaci dukkha-dhammena phuṭṭho abhāvitattāya adhiṇāsetuṇ asakkonto ' aho dukkhaṇ idisaṇ dukkhaṇ mayhaṇ sattuno pi mā hotū ' ti ādinā vippalapanto kevalaṇ attano rogaṇ vadati: tassa pana pahānāya na paṭipajjati ti adhippāyo. Athavā taṇ yathā-vuttaṇ dukkhaṇ yathā-bhūtaṇ ajānanto taṇha-gāha-vasena ' maman ' ti saññāya attano vadati, ' mama idan ' ti vācaṇ nicchāreti.

*Yena yena*⁶ *hi maññati* ti, evaṇ imaṇ roga-bhūtaṇ khandha-paṇcakaṇ *attato* attano vā vadanto loko yena rūpa-vedanādinā kāraṇa-bhūtena yena yena vā sassatādinā pakārena diṭṭhi-māna-taṇhā maññanāhi⁷ tihi maññati. *Tato taṇ hoti aññathā*

¹ C. omits.

² A. -mānetaṇ: C. -mantaṇ.

³ Cf. Nett. 12, 156; NettA. (Sinh.) 207 condenses this Comy.

⁴ (Nett. 156, quoting this, reads *rogaṇ vadati attano: yena yena hi maññanti.*)

⁵ A. attano . . . attano: StA. atthato . . . attato; B. pavadanti.

⁶ St. yena hi; W. yena yena; Sn 588, 757 (and PJ. ii, p. 461 *ad loc.*), Yena yena hi maññanti, tato taṇ hoti aññathā (explained by previous couplet, p. 756).

⁷ C₂-₄ maññatāya; A. maññati maññati.

ti, tato attanā parikappit' ākārato taṇ maññanāya vatthubhūtaṇ khandha-pañcakaṇ aññathā anatt' ānattaniyam eva ca hoti. Vase vattetuṇ asakkuṇeyyatāya ahaṅkāra-mamañ-kārattaṇ na nipphādeti ti attho. Athavā tato ti, tasmā maññanā-matta-bhāvato taṇ pañca-kkhandhakaṇ niccādivasena maññitaṇ aññathā aniccādi-sabbhāvam eva hoti: na hi maññanā-bhāv' aññathattaṇ vā lakkhan' aññathattaṇ vā kātuṇ sakko ti.

*Aññathā-bhāvī-bhava-satto*¹ ti, ayaṇ bhava vaḍḍhiyaṇ² hitasukhe satto laggo satta-loko maññanāya yathā-ruci pi cintiyamāno pi viparīta-paṭipattiyā tato aññathā-bhāvī ahita-dukka-bhāvī vighātaṇ yeva pāpunāti. *Bhavam*³ ev' ābhinandati ti, evaṇ sante pi tan maññanā-parikappitaṇ avijjamāna-bhāvaṇ vaḍḍhiṇ abhinandati eva, abhikaṅkhati eva. Athavā *aññathā-bhāvī* ti, 'nicco me attā' ti ādinā maññanāya parikappit' ākāra-bhavato sayāṇ aññathā-bhāvī samāno anicco addhuvo ti attho. *Bhava-satto* ti, kāmādi-bhavesu bhava-taṇhāya satto laggo gathito *bhavam ev' ābhinandati* ti, evaṇ sante pi⁴ aniccādi-sabbhāvaṇ bhavam eva niccādivasena parāmasitvā tattha v' ādhimutti-saññaṇ taṇhā-diṭṭhi-bhavanandanāya abhinandati, na tattha nibbindati.

*Yad*⁵ *abhinandati taṇ bhayaṇ*, yaṇ vaḍḍhi-saṅkhātaṇ bhavaṇ kāmādi-bhavaṇ vā abhinandati, taṇ aniccādi viparināma-sabbhāvattā aneka-byasan' ānubandhattā ca bhava-hetubhāvato ativiya bhayānak' atthena, bhayaṇ. *Yassa bhāyati* ti, yato jarā-maraṇādito bhāyati jarā-maraṇādi-dukkh' ādhiṭṭhāna-bhāvato dukkha-bhāvato ca dukkha-dukkhaṇ. Athavā *yassa bhāyati* ti, bhav' ābhinandanena yassa pi bhavassa⁶

¹ St. bhavappatto; *MSS. and Nett.* 156, bhavasatto; so also S. iv, C6 (yato maññati yam me ti maññati tato taṇ hoti aññathā aññathā-bhāvī bhavasatto loko bhavaṇ evābhinandati. A. bhavitatto; B. bhavappatto; W. savappatto).

² C₁ asambhave vaddhita.

³ St. (loko)bhava-pareto; *MSS. and Nett.* omit.

⁴ C. omits ev . . . pi.

⁵ A. omits yad abhi . . . ; W. and Nett. yad abhin . . . ; C. and St. yadā' bhin . . .

⁶ A. C₁ pi bhavassa; C. visayassa.

bhāyati so uccheda-saṅkhāto vibhavo tato bhāyanaṃ ca dukkha-vatthu-bhāvato jāti-ādi dukkhassa anativattanato ca dukkhaṃ dukkha-sabhāvam evā ti attho. Athavā *yassa bhāyati taṃ dukkhaṃ* ti, yassa aniccādikassa bhāyati taṃ nissaraṇaṃ ajānanto taṃ bhayaṃ dukkhaṃ hoti. Dukkhaṃ āvahaṭi ti attho. Ettakena vaṭṭaṇṇaṃ dassetvā idāni vivaṭṭaṇṇaṃ dassetuṇṇaṃ, *bhava-vippahāṇāya kho paṇ' idaṇ brahmacariyaṃ vussatī* ti āha. Tattha *bhava-vippahāṇāya* ti, kāmādi-bhava-ssa pajahaṇ' atthāya. *Kho* ti, avadhāraṇe. *Panā* ti, pada-pūraṇe nipāto. *Idaṇ* ti, āsanna-paccakkha-vaṇaṇṇaṃ. *Brahma-cariyaṇ* ti, magga-brahmacariyaṇ. *Vussatī* ti, pūres-sati. *Idaṇ vuttaṇṇaṃ* hoti: *Ekanten'* eva kāmādi-bhavassa samudaya-ppahāṇena anavaśesa-pajahaṇ' atthāya idaṇ mayā sata-sahassa-kappādhikāni cattāri asaṅkheyyāni atidukkarāni ācaritā¹ pāramiyo pūretvā, bodhi-maṇḍe tiṇṇaṃ Mārāṇaṃ matthakaṇṇaṃ madditvā adhigataṇṇaṃ silādi-kkhandhattāya-saṅga-haṇṇaṃ aṭṭhangika-magga-brahma-cariyaṇ cariyati bhāvīyati ti, evaṇ ariya-maggassa ekaṇṣen' eva niyyānika-bhāvaṇṇaṃ dassetvā, idāni añña-maggassa tadabhāvaṇṇaṃ dassento, *ye hi kecī* ti ādim āha.

Tattha *ye* ti, aniyama-niddeso. *Hī* ti, nipāta-mattaṇṇaṃ. *Kecī* ti, ekacce: pada-dvayenā pi tathā-vādino diṭṭhi-gatike aniyamato pariyādiyati. *Samaṇā* ti, pabbajj' upagamana-mattena samaṇā, na samita-pāpā. *Brāhmaṇā* ti, jāti-mattena brāhmaṇā, na bāhita-pāpā. *Vā-sadde vikapp'* attho. *Bhavana bhavassa vippamokkham ahaṇsū* ti, ekacce kāma-bhavana rūpa-bhavana vā sabba-bhavato vimuttiṇṇaṃ saṅsāra-suddhiṇṇaṃ kathayaṇṇaṃ. Ke pana evaṇ vadanti ti? Diṭṭha-dhamma-nibbāna-vādino. Tesu hi keci 'ulārehi pañcahi kāma-guṇehi santappito attā diṭṭh' eva dhamme paramaṇṇaṃ nibbutiṇṇaṃ patto hoti' ti vadanti. Keci 'rūpāvacara-jjhānesu paṭhama-jjhāna-samaṇgī-pe'; keci 'dutiya-pe'; keci 'tatiya-pe'; keci 'catuttha-jjhāna-samaṇgī-attā diṭṭh' eva dhamme paramaṇṇaṃ nibbutiṇṇaṃ patto hoti' ti vadanti. Yath' āha: "Idha, bhikkhave, ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṇvādi hoti evaṇḍiṭṭhi: 'yato kho bho ayaṇṇaṃ attā pañcahi kāma-guṇehi

¹ A. ācarantā; C. ācaratā.

samappito' " ti (D. i, 36) vitthāro.¹ Te pana, yasmā yā-vadatthaṃ pītattā suhitāya jalūkāya² viya ruhira-pipāsā kāmādi-sukhedhitassa attano kāmesanādayo na bhavissanti, tad-abhāve ca bhavassa abhāvo yeva, yasmiṃ yasmiṃ ca bhavethitassa ayaṃ nayo labbhati, tena tena bhavena sabba-bhavato vimutti hotī ti vadanti. Tasmā *bhavena bhavassa vipkamokkhaṃ ahaṃsū* ti vutto. Yesañ ca ettakaṃ nāma kālaṃ saṃsaritvā bālā ca paṇḍitā ca pariyosāna-bhave thatvā saṃsārato vimuccanti ti laddhi. Te hi bhavena bhavassa vipkamokkhaṃ vadanti nāma. Vuttaṃ h' etaṃ: "Cullāsīti mahākappuno sata-sahassāni yāni bāle ca paṇḍitā ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhass' antaṃ karissanti" ti (D. i, 54).³

Athavā *bhavanā* ti, bhava-diṭṭhiyā. Bhavati sassataṃ tiṭṭhatī ti pavattanato sassata-diṭṭhi bhava-diṭṭhī ti pavuccati. Bhava-diṭṭhi ev' ettha uttara-pada-lopena [bhavo ti vutta] bhava-taṇhā ti ādisu viya bhavo ti vutto. Bhava-diṭṭhi-vasena ca ekacce bhava-visesaṃ yeva kilesānaṃ vūpasanta-vuttiyā āyuno ca digh' āvāsātāya⁴ niccādi-sabhāvaṃ bhava-vimokkhaṃ maññanti, seyyathā pi Baka Brahmā, 'idaṃ niccaṃ, idaṃ dhuvaṃ, idaṃ sassataṃ, idaṃ aviparināma-dhammaṃ' ti (S. i, 142)⁵ avoca. Tesam eva viparīta-gāhīnaṃ anissaraṇe nissaraṇa-diṭṭhinaṃ kuto bhava-vimokkho? Ten' āha Bhagāva:—*sabbe te*⁶ *avippamuttā bhavasmā*.

Vibhavanā ti, ucchedena. *Bhavassa nissaraṇaṃ ahaṃsū* ti, sabba-bhavato niggamanaṃ nikkhantaṃ⁷ saṃsāra-suddhiṃ vedinṣu. Te hi bhavena bhavassa vipkamokkho ti⁸ vadantānaṃ⁹ vādaṃ ananujānantā bhavopacchedena nissaraṇaṃ paṭijāṇinṣu. *Vibhavanā* ti vā uccheda-diṭṭhiyā: vibhavati vinassati ucchijjati attā ca loko cā ti pavattanato uccheda-diṭṭhi-vutta-nayena

¹ Cf. Vibh. 370.

² A. jatukāya(bat).

³ Cf. PvA. 248, 254, which reads kappino.

⁴ So C₁, C₂, but A, C. dīghatamatāya.

⁵ The quotation, which also occurs at M. i, 326, there reads (after sassataṃ) idaṃ kevalaṃ, idaṃ acavāna-dhammaṃ, instead of avip. dham . . . (cf. D. i, 21).

⁶ St. sabb' ete (as below). All MSS. sabbe te.

⁷ So A, C, but B. niggato nikkhamanaṃ.

⁸ C₁ vippamutto.

⁹ C₁, C₂ vivadantānaṃ.

vibhavo ti vuccati. Ucceda-diṭṭhi-vasena hi sattā adhimucchi-
tvā tattha tattha uppannā ucchiṇṇanti: sā eva saṅsāra-suddhi
ti ucceda-vādino. Vuttaṇ h' etaṇ:—“Yato kho bho ayaṇ
attā rūpī cātu-mmahābhūṭiko—pe—n' eva-saññā-n' āsaññā-
yatanaṇ upasampajja¹ viharati, ettāvata kho bho ayaṇ attā
sammā samucchinno hoti” ti (D. i, 34). Tathā “n' atthi,
mahārāja, dinnāṇ, n' atthi yiṭṭhāṇ n' atthi hutaṇ—pe—bālā
ca paṇḍitā ca kāyassa bheda ucchiṇṇanti vinassanti na honti
param maraṇā” ti (D. i, 55; S. iii, 206). Tesam pi evaṇ vi-
parita-gāhānaṇ kuto bhava-nissaraṇaṇ? Ten' āha Bhagavā:
Sabbe te anissaṭṭā bhava-smā ti vadāmī ti. Na hi ariya-magga-
bhāvanāya anavasesa-kilesaṇ asamugghāṭetvā kadāci pi
bhavato nissaraṇa-vimutti sambhavati. Tathā hi tesāṇ
samaṇa-brāhmaṇānaṇ yathā-bhūṭ' āvabodhābhāvato atthi
n' atthi ti anta-dvaya-nipatitānaṇ taṇhā-diṭṭhi-vasena sam-
paritasita-vipphandita-mattaṇ, yato te diṭṭhi-gatikā pavatti-
hetesu pi sammūlā sakkāya-bhūmiyaṇ sunikhāte viparita-
dassana-tthambhe taṇhā bandhanena baddhā gaddula-ban-
dhanā viya sārameyo na vijahanti bandhana-tṭhānaṇ, kuto
tesāṇ vimokkho? Ye pana catusacca-vibhāvanena pavatti-
ādisu asammohato taṇ anta-dvayaṇ anupagamma majjhimaṇ
paṭipadaṇ samārūlā, tesāṇ yeva bhava-vippamokkho nissa-
raṇā cā ti dassento Satthā *upadhī hi*² ti ādim āha.

Tattha *upadhī* ti, bandhādi³ upadhi. *Hī* ti, nipāta-mattaṇ.
Paṭiccā ti, nissāya: paccayaṇ katvā. *Dukkhaṇ* ti, jāti-ādi
dukkhaṇ. Kiṇ vuttaṇ hoti? Yatth' ime diṭṭhi-gatikā vimok-
kha-saññino, tattha khandha-kiles' abhisankhār' ūpadhaya
adhigatā kuto tatth' assa dukkha-nissaraṇaṇ? Yatra hi kilesā
tat' abhisankhāra-sambhavato bhava-ppabandhassa avicchedo
yevā ti vaṭṭa-dukkhassa anivatti. Tena vuttaṇ: *upadhī hi
paṭicca dukkham idaṇ sambhoti* ti. Idāni yaṇ paramatthato
dukkhassa nissaraṇaṇ taṇ dassetuṇ, sabb' *ūpādāna-kkhaṇā*
ti, kām' ūpādānaṇ diṭṭh' ūpādānaṇ sīlabbat' ūpādānaṇ atta-
vād' ūpādānaṇ ti sabbesāṇ imesaṇ catunnam pi ūpādānaṇ

¹ D. *text* -āyatanūpago—pe—

² St. na upadhī hi; A. upadhiyati; Netti, upadhiṇ hi. Cf. PJ. ii, 505 (*Comy. on Sn. v, 728*).

³ NettA. (Sin. 208) khandhādi.

ariya-maggādhigamena anavaśesa-ppahānato. Tattha diṭṭh' upādānaṃ silabbat' upādānaṃ atta-vād' upādānaṃ ti imāni tiṇi upādānāni sotāpatti-maggena khiyanti, anuppatti dhammaṃ apajjanti. Kām' upādānaṃ apāya-gamaṇiyaṃ paṭhamena kāma-rāga-bhūtaṃ bahalaṃ, dutiyena sukhumaṃ, tatiyena rūpa-rāga-ppahānaṃ, catutthena ti catuhi pi maggehi khiyati, anuppatti-dhammaṃ apajjati ti veditaḥkhaṇaṃ. *N'atthi dukkhassa sambhavo* ti, evaṃ sabbas' opādāna-kkhaṇā tad-ekaṭṭhatāya sabbassā pi kilesa-gaḥanaṃ anuppādanato appamattakassa pi vaṭṭa-dukkhassa sambhavo pātubhāvo n' atthi.

Evaṃ Bhagavā hetunā saddhiṃ pavatti-nivattiṃ ca dassetvā 'imaṃ naṃ aṇānanto ayaṃ satta-loko vaṭṭato sīsaṃ na ukkhipati' ti dassento, *lokaṃ imaṃ passā* ti attano buddha-cakkaḥṇā paccakkaḥato viśaya-bhāvaṃ¹ upagataṭṭā lokaṃ imaṃ passā ti Bhagavā dassana-kiriyaṃ niyojento attānaṃ² ev' ālapati. *Puthū* ti, bahu: viśuṃ viśuṃ vā. *Avijjāya paretā* ti, dukkhe aññānaṃ ti ādinā naṃ vuttāya catu-sacca-paṭicchāḍakāya avijjāya abhihūtā. *Bhūtā* ti kamma-kilesehi jātā nibbaṭṭā. *Bhūta ratā*³ ti, bhūtesu mātā-pitu-putta-dārādi-saññāya aññasattesu taṇhāya bhūte vā khandha-paṇcake anicc' āsubha-dukkh' ānatta-sabbhāve taṃ sabhāv' ānavabodhato itthi-purissādi-parikappa-vasena niccādi-vasena attaniya-gaḥa-vasena ca abhiratā. *Bhavā aparimuttā* ti, yaṭhā-bhūtena taṇhā-diṭṭhi-gaḥena bhavato saṃsārato na parimuttā. Ettha ca *lokaṃ imaṃ* ti, paṭhamaṃ tāva sakalam pi satta-nikāyaṃ sāmāññato ekattaṃ⁴ upanetvā, ekavacanena anodhisogahaṇaṃ dipetvā, 'ayaṃ loko bhava-yoni-gati-sattāvāsādi-vasena c' eva tatthā pi taṃ taṃ satta-nikāyādi-vasena ca aneka-bheda-bhinno paccakaṃ mayā volokito' ti attano buddha-cakkaḥ-ñāṇ' ānubhāvaṃ⁵ pakāśento Satthā puna vacana-bhedaṃ katvā bahu-vacanena odhisogahaṇaṃ dipeti, *puthu avijjāya paretā*⁶ *bhūtā* ti ādinā. Evaṃ ca katvā, *lokaṃ imaṃ* ti upayogavacanāṃ katvā, *avijjāya paretā* ti ādinā ca paccatta-bahuvā-

¹ C₂₋₃ viya sabhāvassa.

² NettA. attano cittaṃ ālapati.

³ Netti 157, paretāṃ bhūtaṃ bhūta-rataṃ bhavā aparimuttaṃ.

⁴ A. ekantaṃ upanento.

⁵ C₁ viññāṇa-bhāvaṃ.

⁶ A. abhihūtā.

cana-niddeso pi aviruddho hoti, bhinna-vākyatā.¹ Keci pana ekavākyat' ādhippayena 'avijjāya paretāṇ bhūtaṇ bhūta-rataṇ bhavā aparimuttan' ti paṭhanti. Vibhatti-bhedavasen' eva pana purāṇa-pāṭho.

Idāni yena upayena bhava-vippamokkho hoti taṇ sabbaṇ titthiyānaṇ avisaya²-bhūtaṇ buddha-gocaraṇ vipassanā-vīthi³ dassento, *ye hi keci* ti ādim āha. Tattha *ye hi keci bhavā* ti, kāma-bhavādi saññī-bhavādi ekavokāra-bhavādi vibhāgena nānā-bheda-bhinnā sātavanta-sammatā sāra bhinnā sātarahitā dīghāyukā vā itara-lakkhaṇā vā, *ye hi keci bhavā. Sabbadhī* ti, uddhaṇ adho tiriyaṇ ti ādi vibhāgena sabbattha. *Sabb' atthatāyā*⁴ ti, *sagg' āpāya-manussādi-sabba-bhāvena. Sabbe te* ti ādisu, *sabbe pi te bhavā*, rūpa-vedanādi-dhammā hutvā abhāv' aṭṭhena. *Aniccā*, udaya-bbaya-paṭipilitattā. *Dukkhā*, jarayā maraṇena cā ti dividhā vipariṇāmetabbatāya, *vipariṇāma-dhammā. Iti saddo* ādi-attho pakār' attho vā. Kiṇ tena anutta-lakkhaṇam pi sangahetvā avasa-vattan' aṭṭhena *anattā* vipariṇāma-dhammatāya vā avasa-vattan' aṭṭhena anattā ti ?

Evay lakkhaṇa-ttaya⁵-sampaṭivijjhan' ākārena, *etaṇ*, bhava-saṅkhātāṇ khandha-paṇcakaṇ. *Yathābhūtaṇ*, aviparitaṇ. *Samma-ppaṇñāya*, sammā-ñāṇena vipassanā-sahitāya magga-paṇñāya. *Passato*, pariññ' ābhisamayādi-vasena paṭivijjhatto 'bhavo nicco' ti ādi-naya-ppavatta⁶-bhavesu. *Taṇhā*⁷ *paḥiyati*, agga-magga-ppatti⁸-samakālam eva anavasesaṇ nirujjhati, uccheda-diṭṭhiyā sabbaso pahīnattā. *Vibhavaṇ*⁹ *ucchedaṇ*¹⁰ *nābhinandati*, na pattheti. Evambhūtassa tassa kāma-taṇhādi-vasena yā aṭṭha-sata-bhedā avatthādi-vibhāgena ananta-bhedā ca tāsaṇ *sabbaso*,¹¹ sabba-ppakārena, *taṇhānaṇ khayā*,¹² pahāṇā tadek' atthatāya sabbassā pi sanki-

¹ C. vākyattā.

² A. evavisaya-.

³ C₂₋₃ vipassanācāraṇ.

⁴ So St, Nett, A, C₂₋₃, but C. sabbattatāya.

⁵ A. -vuttaya.

⁶ A. pavattana.

⁷ St, Nett, bhava-taṇhā.

⁸ A. uppatti.

⁹ St. vibhava-taṇhābhinandati; Nett, W, and MSS. vibhavaṇ nābhinandati.

¹⁰ C. vicchedaṇ.

¹¹ St. sabbato; Nett, W, and MSS. sabbaso.

¹² Nett. taṇhā-saṅkhaya.

lesa-pakkhassa. *Asesaṃ, nissesaṃ. Virāga-nirodho*¹ ti, ariya-maggena yo anuppāda-nirodho taṃ *nibbānaṃ* ti taṇhāya pahāṇa-mukhena savupādisesa-nibbānaṃ dassetvā, idāni anupādisesa-nibbānaṃ dassento, *tassa nibbutassā* ti gātham āha.

Tass' attho:—Yo so sabbaso taṇhānaṃ khayā kilesa-pari-nibbānena nibbuto vutta-nayena bhinna-kilesa khīṇāsava-bhikkhu. *Tassa nibbutassa bhikkhuno anuppādā*,² upādān' ābhāvato kiles' ābhisaṅkhāra-mārāṇaṃ vā agahaṇato, *punabbhavo na hoti*, āyati paṭisandhi-vasena uppatti-bhavo n' atthi. Evambhūtena ca tena *abhibhūto* Māro, ariya-magga-kkhaṇe kilesa-māro abhisaṅkhāra-marō devaputta-māro ca, carimaka-citta-kkhaṇe khandha-māro maccu-māro ti, pañca-vidho pi Māro abhibhūto parājito. Puna sīsaṃ ukkhipituṃ apadānena³ nibbisevano kato yato tena *vijito sangāmo* mārehi tattha tattha pavattito, evaṃ vijita-sangāmo pana iṭṭhādisu pi sabbesu vikār' ābhāvena tādi-lakkhaṇa-ppattiyā *tādi* arahā, *sabba-bhavāni*, yathā-vutta-bhede sabbe pi bhave *upaccagā*,⁴ samatikkanto yattha katthaci saṅkhaṃ na upeti aññadatthu anupādāno viya jātavedo parinibbānato uddhaṃ apaññattiko 'va hoti ti. Iti Bhagavā imaṃ mahā-udānaṃ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā kūṭaṃ gahetvā niṭṭhā-pesi.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Tatiya-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ C. *virāgena*.

² St. anupādā; C. anupādānā; A, Nett, anuppādā.

³ C. appadānena.

⁴ A, St. (v.l.) upaccatā.

IV.

MEGHIYA-VAGGA

1.

Meghiya¹-vaggassa paṭhame: *Cālikāyaṇ* ti, evaṇ nāmake nagare. Tassa kira nagarassa dvāra-ṭṭhānaṇ muñcitvā samantato calapañkaṇ hoti. Taṇ calapañkaṇ nissāya ṭhitattā volokentānaṇ calamānaṇ viya upaṭṭhāti. Tasmā Cālikā ti vuccati. *Cālike* pabbate ti, tassa nagarassa avidūre eko pabbato: so pi sabba-setattā kāla-pakkha-uposathe volokentānaṇ calamāno viya upaṭṭhāti. Tasmā Cālika-pabbato ti saṅkhaṇ gato. Tattha Bhagavato mahantaṇ vihāraṇ kārayiṇsu. Bhagavā tadā taṇ nagaraṇ gocara-gāmaṇ katvā tasmiṇ Cālika-pabbata-mahāvihāre viharati. Tena vuttaṇ: *Cālikāyaṇ viharati Cālike pabbate ti. Meghiyo* ti, tassa therassa nāmaṇ. *Upaṭṭhāko hoti* ti, paricārako hoti. Bhagavato hi paṭhama-bodhiyaṇ upaṭṭhākā anibaddhā ahesuṇ. Ekadā Nāgasamālo, ekadā Nāgito, ekadā Upavāṇo, ekadā Sunakkhattoto, ekadā Cundo samaṇ'uddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo.² Tadā pi Meghiya-thero 'va upaṭṭhāko. Ten' āha, *tena kho pana samayena āyasmā Meghiyo Bhagavato upaṭṭhāko hoti* ti. *Jantu-gāmaṇ*³ ti, evaṇ nāmakaṇ tass' eva vihārassa aparaṇ⁴ gocara-gāmaṇ. Jana-gāmaṇ⁵ ti pi patho. *Kimikālāyā* ti, kāla-kimīnaṇ bahulatāya kimikālā ti laddha-nāmāya nadiyā. *Jangha-vihāraṇ* ti, cira-nisajjāya janghāsu uppanna-kilamatha-vinodanatthaṇ vicaranaṇ. *Pāsādikaṇ* ti, aviralarukkhatāya siniddha-pattāya ca passantānaṇ pasādam āvahaṭi ti, pāsādikaṇ.

¹ From A. iv, 354-8; cf. JA. iv, 95; DhA. i, 287; ThagA. 66.

² So A. and JA.; C. Upavāṇo; JA. Sāgalo.

³ W. gāme.

⁴ A. paraman.

⁵ Cf. Vin. i, 196. A, C₂₋₃ Jantu-, but C. jana-.

Santacchāyatāya¹ manuñña-bhūmi-bhāgatāya ca manuññeyy. Anto-paviṭṭhānaṃ pīti-somanassa-janaṃ' atthena cittaṃ rametī ti, *ramaṇīyaṃ*.² *Alan* ti, pariyaṭṭaṃ: yuttan ti pi attho. *Padhān' atthikassā* ti, jana-viyogena bhāvanāya atthikassa. *Padhānāyā* ti, samaṇa-dhamma-karaṇāya. *Āgaccheyy' āhan* ti, āgaccheyyaṃ ahaṃ. Therena kira pubbe taṃ ṭhānaṃ anu-paṭipātiya pañca-jāti-sattāni raññā eva satā anubhūtaṃ uyyānaṃ ahosi. Ten' assa diṭṭha-matte yeva tattha viharitū cittaṃ nami.³

Āgamehi tāvā ti, Satthā therassa vacanaṃ sutvā, upadhārento 'na tāv' assa ñānaṃ paripākaṃ gataṃ' ti ñatvā, paṭikkhipanto evam āha. *Ekak' amhi⁴ tāvā* ti, idaṃ pan' assa evaṃ 'ayaṃ gantvā pi kamme anipphajjamāne nirāsanko⁵ hutvā pema-vasena puna āgacchissatī' ti citta-maddava-janaṃ' atthaṃ āha. *Yāva añño pi koci bhikkhu āgacchatī*.⁶ ti, añño koci bhikkhu mama santikaṃ yāva āgacchatī tāva āgamehī ti attho. Koci bhikkhu dissatī ti pi pāṭho. *Āgacchatū* ti pi paṭhanti, tathā dissatū ti. *N' atthi kiñci uttariṃ karaṇīyaṃ* ti, catusu saccesu catuhi maggehi pariññādīnaṃ solasannaṃ kiccānaṃ katattā abhisambodhiyā vā adhigatattā tato aññaṃ uttariṃ karaṇīyaṃ nāma n' atthi. *N' atthi katassa vā paṭicayo⁷* ti, katassa vā paṭikatassa vā⁸ puna paṭicayo pi n' atthi. Na hi bhāvita-maggo puna bhāvīyati: pahīna-kilesānaṃ vā puna pahāṇe na kiccaṃ atthi. *Katassa paṭicayo* ti, mayhaṃ santāne nipphāditassa silādi-dhammassa ariya-maggassa anadhigatattā tadatthaṃ puna vaḍḍhana-saṅkhāto paṭicayo atthi icchitabbo ti attho. *Padhānaṃ ti kho Meghiya vadamāneyy⁹ kinti vadeyyāma¹⁰* ti, 'samaṇa-dhammaṃ karomī' ti vadamānaṃ mayaṃ aññaṃ kiṃ tāva vadeyyāma¹⁰ ?

¹ So A, C₂₋₄, but C. sandacchāya (cf. S. iv, 194; JA. i, 57). St. omits manuññaṃ, W. inserts.

² Cf. DA. 141.

³ A, C₂₋₄ rami.

⁴ St, Ang. iv, 355 and MSS. amhā, but DhA. i, 286 and W. amhi.

⁵ A, C₂₋₄ nirāsako.

⁶ So St. and MSS., but Ang. dissatu; DhA. dissati.

⁷ St. paṭicayo; Ang. and MSS. paṭicayo. ⁸ C. katassa ca puna.

⁹ So St, Ang, A, and C.; others caramānaṃ.

¹⁰ So St, Ang, A, and C.; others vāreyyama (which seems preferable).

Divā vihāraṇ nisīdī ti, divā vihār' atthāya nisīdi: nisinno ca yasmiṇ mangala-silāpaṭṭe pubbe anupaṭipāṭiyā pañca-jāti-satāni rājā hutvā uyyāna-kilaṇ kilanto vividha-nāṭaka-parivāro nisinna-pubbo tasmiṇ yeva ṭhāne nisīdi. Ath' assa nisinna-kālato paṭṭhāya samaṇa-bhāvo rahito viya ahosi. Rāja-vesaṇ gahetvā nāṭaka-parivāra-parivuto seta-cchattassa heṭṭhā mahārahe pallaṅke nisinno viya jāto. Ath' assa taṇ sampattiṇ assādayato kāma-vitakko udapādi. So tasmiṇ yeva khaṇe sahoḍhaṇ¹ gahite dve core anetvā purato ṭhapite² viya addasa. Tesu ekassa vadhaṇ ānāpana-vasena assa³ byāpāda-vitakko uppajji: ekassa bandhanaṇ ānāpana-vasena vihiṇsa-vitakko. Evaṇ so latā-jālena rukkho viya madhumakkhikāhi madhu-ghaṭako viya ca akusala-vitakkehi parikkhitto samparikiṇṇo ahosi. Taṇ sandhāya *atha kho āyasmato Meghiyassā* ti ādi vuttaṇ.

Acchariyaṇ vata bho ti, garahaṇ' acchariyaṇ nāma kir' etaṇ. Yathā āyasmā Ānando Bhagavato vāriy' āvattaṇ⁴ disvā avoca "acchariyaṇ, bhante, abbhutaṇ, bhante" ti. Apare pana tasmiṇ samaye puppha-phala-pallavādisu lobha-vasena kāma-vitakko: khara-ssarānaṇ pakkhiy-ādīnaṇ sadda-savanena byāpāda-vitakko: leḍḍu-ādihi tesāṇ viheṭhan' ādhippāyena vihiṇsā-vitakko. 'Idh' ev' āhaṇ vaseyyan' ti tattha sāpek-khatā-vasena kāma-vitakko: vana-carake tattha disvā tesu citta-dubbhanena⁵ byāpāda-vitakko: tesāṇ viheṭhan' ādhippāyena vihiṇsa-vitakko tassa uppajjanti ti pi vadanti. Yathā vā tathā vā tassa micchā-vitakk' uppatti yeva kāraṇaṇ. *Anvāsattū*⁶ ti, anulaggā,⁷ vokiṇṇā. Attani garumhi ca ekatte pi bahu-vacanaṇ dissati. Anvāsatto ti pi pāṭho.

Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī ti, evaṇ micchā-vitakkehi samparikiṇṇo kamma-ṭṭhāna-sañcaya-sappāyaṇ kātuṇ asak-konto 'idaṇ vata disvā dīgha-dassī Bhagavā paṭisedhesi'⁸ ti sallakhetvā 'imaṇ kāraṇaṇ Dasabalassa ārocessāmī' ti

¹ A. sabodhaṇ; C₁ sahoḍhaṇ (cf. Thig. 184); C. sabhaṇḍe.

² C. ṭhite.

³ C. omits.

⁴ A. cariyāvattaṇ; C. valiāvattaṇ.

⁵ A. dubbaṇṇena.

⁶ St. (and Comy.) anvāsanno; W. anvasandhā; A. anvāsanto; Ang. anvāsatto (v.l. -sante); Pāli Dict. prefers -satto.

⁷ St. A, C₂₋₃ anuladdhā.

⁸ A. paṭivedhesi.

nisinn' āsanato vuṭṭhāya yena Bhagavā ten' upasaṅkami. Upasaṅkamitvā ca "idha mayhaṇ, bhante" ti ādinā attano pavattiṇ ārocesi. Tattha *yebhuyyenā* ti, bahulaṇ abhikkhaṇaṇ. *Pāpakā* ti, lāmakā. *Akusalā* ti, akosalla-sambhūtā: duggati-sampāpan' atthena vā pāpakā, kusala-paṭipakkhatāya akusalā. *Vitakko*¹ ti, vitakketi, ūhati, ārammaṇe² cittaṇ abhiniropeti ti, vitakko: kāma-sahagato vitakko, kāma-vitakko: kilesa-kāma-sampayutto vatthu-kāmārammaṇo vitakko ti attho: byāpāda-sahagato vitakko, byāpāda-vitakko: vihiṇsā-sahagato vitakko, vihiṇsā-vitakko. Tesu kāmānaṇ abhinandana-vasena pavatto nekkhamma-paṭipakkho, kāmavitaṅko. 'Ime sattā haññiantu vā nassantu vā mā vā ahesun' ti sattesu sampadussana-vasena pavatto mettā-paṭipakkho, byāpāda-vitakko. Pāṇi-leḍḍu-daṇḍādihi sattānaṇ vihetthetu-kāmātā-vasena pavatto karuṇā-paṭipakkho vihiṇsā-vitakko.

Kasmā pan' assa Bhagavā tattha gamanaṇ anujāni? Ananuññāto pi ayaṇ maṇ vohāya gacchat' eva, 'paricāra-kāmatāya maññe Bhagavā gantuṇ na deti' ti. Tassa siyā aññathattaṇ. Tad' assa dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyyā' ti anujāni. Evaṇ tasmiṇ attano pavattiṇ ārocetvā nisinne ath' assa Bhagavā sappāyaṇ dhammaṇ desento, *aparipakkāya*³ *Meghiya ceto-vimuttiyā* ti ādim āha. Tattha *aparipakkāya* ti, paripākaṇ appattāya. *Cetovimuttiyā* ti, kilesehi cetaso vimuttiyā. Pubba-bhāge hi tadanga-vasena c' eva vikkhambhana-vasena ca kilesehi cetaso vimutti hoti. Aparabhāge hi samuccheda-vasena c' eva paṭipassaddhi-vasena ca. S' āyaṇ vimutti heṭṭhā vitthārato kathitā' va. Tasmā tattha vutta-nayena veditabbā. Tattha vimutti-paripācaniye hi dhammehi āsaye paripācīte pabodhite vipassanāya magga-gabbhaṇ gaṇhantiyā, paripākaṇ gacchantiyā, ceto-vimutti-paripakkā nāma hoti, tad-abhāve aparipakkā. Katame⁴ pana vimutti-paripācaniyā dhammā? Saddh' indriyādīnaṇ visuddhi-karaṇa-vasena paṇṇarassa-dhammā veditabbā.

Vuttan h' etaṇ: "Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādaniye suttante

¹ Cf. Asj. 114; VM. 142, 146.

² W. -pākāya.

³ C. ārammaṇaṇ.

⁴ C₂₋₄ dhammā pana.

paccavekkhato: imehi tih' ākārehi saddh' indriyaṇ visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato, āraddha-viriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato: imehi tih' ākārehi viriy' indriyaṇ visujjhati. Muṭṭha-satī puggale parivajjayato, upatṭhita-ssatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipatṭhāne paccavekkhato: imehi tih' ākārehi sat' indriyaṇ visujjhati. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato¹ bhajato payirupāsato, jhāna-vimokkhe paccavekkhato: imehi tih' ākārehi samādh' indriyaṇ visujjhati. Dupaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato gambhīra-ñāṇa-cariyaṇ paccavekkhato: imehi tih' ākārehi paññ' indriyaṇ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato, pañca suttante² paccavekkhato: imehi paṇṇarasahi ākārehi pañc' indriyāni visujjhanti " ti (Pṭs. ii, 1).

Apare pi paṇṇarasa-dhammā vimutti-paripācaniyā, saddhā-pañcamāni indriyāni: anicca-saññā anicce, dukkha-saññā dukkhe, anatta-saññā-pahāna-saññā, virāga-saññā ti, imā pañca-nibbedha-bhāgiyā saññā: kalyāṇa-mittatā sīla-saṅvaro abhisallekhikā³ viriyārambho nibbedhika-paññā ti. Tesu vineyya-damana-kusalo Satthā vineyyassa Meghiya-therassa ajjhāsaya-vasena idha kalyāṇa-mittatādayo vimutti-paripācaniye dhamme dassento 'pañca-dhamma-paripākāya saṅvattanti' ti vatvā te vitthārento idha *Meghiya kalyāṇa-mitto hoti* ti ādim āha.

Tattha *kalyāṇa-mitto*⁴ ti, kalyāṇo bhaddo sundaro mitto etassā ti, kalyāṇa-mitto. Yassa silādi-guṇa-sampanno aghassa ghātā, hitassa vidhātā ti⁵: evaṇ sabbākārena upakāro mitto hoti. So puggalo kalyāṇa-mitto 'va. Yathā vutthehi kalyāṇa-puggaleh' eva sabb' iriyāpathesu saha ayati pavattati, na vinā tehi ti, *kalyāṇa-sahāyo*. Kalyāṇa-puggalesu eva

¹ C. pāṭisevato.

² Pṭs. adds -kkhandhe.

³ Cf. A. iv, 352, sallekha-kathā; C. -sallekhitā; see *infra*, p. 226.

⁴ Repeated at ThigA. 177. D. uses the same phrase below, p. 287 (SinhA.).

⁵ (Suppabuddha-vagga): aghassa hantā, hitassa ca vidhātā ti. The passage originates at DA. 229, where text reads tātā (?), but MA, quoting, has correctly hantā.

cittena c' eva kāyena ca ninna-poṇa-pabbhāra-bhāvena pavattati ti, *kalyāṇa-sampavaṇko*. Pāda-ttayaena kalyāṇa-mitta-saṇsagge ādaraṇ uppādeti. Tat' idaṇ kalyāṇa-mittalakkhaṇaṇ. Idha kalyāṇa-mitto saddhā-sampanno hoti sīla-sampanno suta-sampanno cāga-sampanno viriya-sampanno sati-sampanno samādhi-sampanno paññā-sampanno. Tattha saddhā-sampattiyaṇ saddahati Tathāgatassa sambodhiṇ kamma-phalaṇ ca. Tena sammā-sambodhi-hetu-bhūtaṇ sattesu hitesinaṇ na pariccajati. Sīla-sampattiyaṇ sabrahmacāriṇaṇ piyo hoti manāpo garu-bhāvaniyo codako pāpa-garahi vattā vacanakkhamo. Suta-sampattiyaṇ sacca-paṭicca-samuppādādi-paṭisaṇyuttānaṇ gambhīraṇaṇ kathānaṇ kattā hoti. Cāga-sampattiyaṇ appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṇsaṭṭho. Viriya-sampattiyaṇ āraddha-viriyo hoti sattānaṇ hita-paṭipattiyaṇ. Sati-sampattiyaṇ upaṭṭhita-sati hoti. Samādhi-sampattiyaṇ avikkhitto hoti samāhita-citto. Paññā-sampattiyaṇ aviparītaṇ pajānāti. So satiyaṇ kusalānaṇ dhammānaṇ gatiyaṇ ca sampanno samāno paññāya sattānaṇ hitāhitānaṇ yathā-bhūtaṇ jānitvā, samādhinā tattha ekagga-citto hutvā, viriyena satte ahite nisedhetvā, hite niyojati. Ten' āha :

Piyo ca garu-bhāvaniyo vattā ca vacanakkhamo

Gambhīraṇ ca kathāṇ kattā no c' aṭṭhāne niyojaye.

(A. iv, 32)

Ayaṇ paṭhamo dhammo paripākāya saṇvattati ti, ayaṇ kalyāṇa-mittatā saṇkhātō brahmacariya-vāsassa ādhibhāvato sabbesaṇ ca kusalānaṇ dhammānaṇ bah' ūpakāratāya¹ padhāna-bhāvato ca imesu pañcasu dhammesu ādito vuttattā paṭhamo anavajja-dhammo avisuddhānaṇ saddhādīnaṇ visuddha-karaṇa-vasena ceto-vimuttiyaṇ paripākāya saṇvattati. Ettha ca kalyāṇa-mittassa bahukāratā padhānatā ca “upaḍḍhaṇ idaṇ, bhante, brahmacariyassa yadidaṇ kalyāṇa-mittatā” ti vadantaṇ Dhammabhaṇḍ' āgārikaṇ, “mā h' evaṇ, Ānandā,” ti dvikkhattuṇ paṭisedhetvā, “sakalam eva h' idaṇ, Ānanda, brahmacariyaṇ, yadidaṇ kalyāṇa-mittatā” ti (S. v, 2-3) ādi-sutta-padehi veditabbā.

Puna ca paran ti, puna ca aparāṇ dhamma-jātaṇ. *Sīlavū*

¹ C. bahukāra.

hoti ti, ettha “ken’ atthena *sīlaṇ*? *Sīlan’* atthena *sīlaṇ*. Kim idaṇ *sīlanaṇ* *nāma*? *Samādhānaṇ* *kāya-kammādīnaṇ* *susīla*-*vasena* *avippakinnatā* ti attho. Athavā *upadhāraṇaṇ* (*jhānādi*) *kusalānaṇ* *dhammānaṇ* *patitṭha*¹-*vasena* *ādhāra-bhāvo*” ti (VM. i, 8) attho. Tasmā *sīleti* *sīlati* ti va, *sīlaṇ*. Ayaṇ *tāva sadda-lakkhaṇa-nayena* *sīl’* attho. *Apare pana* ‘*sir’* attho *sītal’* attho *sīl’* attho *saṇvar’* attho²’ ti *nirutti*³-*nayena* atthaṇ *vaṇṇenti*. Tayidaṇ *paripūrito* *atisayato* vā *sīlaṇ* *assa* *atthi* ti, *sīlavā*. *Sīla-sampanno* ti attho. *Yathā ca* *sīlavā* *hoti* *sīla-sampanno* taṇ *dassetuṇ* *pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto* ti *ādim āha*.

“Tattha *pāṭimokkhan* ti, *sikkhāpada-sīlaṇ*. Taṇ hi yo naṇ *pāti* *rakkhati*, taṇ *mokkheti* *moceti*, *āpāyikādihi* *dukkhehi*: tasmā *pāṭimokkhaṇ*. *Saṇvaranaṇ*, *saṇvaro*: *kāya-vāc(ānaṇ)* *avītikkamo*: *pāṭimokkham* *eva* *saṇvaro*, *pāṭimokkha-saṇvaro*.” Tena *saṇvuto* *pihita-kāya-vāco* ti, *pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto*. Idam *assa* *tasmiṇ* *sīle* *patitṭhita-bhāva-paridīpanaṇ*.⁴ *Viharatī* ti, *tadānurūpa-vihāra-samaṅgitā-paridīpanaṇ*. *Ācāra-gocara-sampanno* ti, *heṭṭhā* *pāṭimokkha* *saṇvarassa* *upari* *visesānaṇ* *yogassa* *ca* *upakāra-dhamma-paridīpanaṇ*. *Anumallesu* *vajjesu* *bhaya-dassāvī* ti, *pāṭimokkha-sīlato* *acavana-dhammatā-paridīpanaṇ*. *Samādāyā* ti, *sikkhāpadānaṇ* *ana-vasesato* *ādāna-paridīpanaṇ*. *Sikkhatī* ti, *sikkhāya* *samaṅgi-bhāva-paridīpanaṇ*. *Sikkhāpadesū* ti, *sikkhitabba-dhamma-paridīpanaṇ*.

Aparo nayo:—*Kilesānaṇ* *balava-bhāvato*, *pāpa-kiriyāya* *sukara-bhāvato*, *puñña-kiriyāya* *ca* *dukkara-bhāvato*, *bahukkhattuṇ* *apāyesu* *patana-sīlo* ti, *pāti*, *puthujjano*. *Aniccatāya* vā *bhavādisu* *kamma-vega-kkhitto* *ghaṭi-yantaṇ* *viya* *anavadānena* *paribbhamanato* *gamana-sīlo* ti, *pāti*. *Carana-vasena* vā *tamhi tamhi* *satta-nikāye* *atta-bhāvassa* *patana-sīlo* ti vā, *pāti*. *Satta-santāno* *cittam* *eva* vā: taṇ *pātitaṇ*⁵ *saṇsāra-dukkhato* *mokkhetī* ti, *pāṭimokkhaṇ*. *Cittam* *eva*

¹ A, VM, v.l. *patitṭhāna*.

² VM. *omits*.

³ C. *nirutta*-.

⁴ From VM. i, 10; cf. Sam. Vin. 323; Vin. ii, 95; A. iii, 113, 262; MA. 155.

⁵ C. *pātinaṇ*.

va pāti: naṇ saṅsāra-dukkhato makkhetī ti, pātimokkhaṇ. Cittassa hi vimokkhena satto vimutto ti vuccati. Vuttaṇ hi: “Citta vodānā visujjhatī” ti, “anupādāya āsavehi cittaṇ vimuttan” ti (S. ii, 187; iv, 20; v, 317) ca. Athavā avijjādinā hetunā saṅsāre patati gacchati pavattatī ti, pāti. “Avijjā-nivaraṇānaṇ sattānaṇ taṇhā-saṇyojanānaṇ sandhāvataṇ saṅsaratan” ti (S. ii, 178) hi vuttaṇ. Tassa pātino sattassa taṇhādi saṅkilesa-ttayato makkho etenā ti, pātimokkho. Kaṇṭh’ oṭṭha-kālo¹ ti ādinaṇ viya samāsa-siddhi veditabbā. Athavā pāteti vinipāteti dukkhehī ti, pāti, cittaṇ. Vuttaṇ hi:—“Cittena nīyati loko, cittena parikissati²” ti (S. i, 39). Tassa pātino makkho etenā ti, pāti-mokkho. Patati vā etena apāya-dukkhe saṅsāra-dukkhe cā ti, pāti taṇhādi-sankilesā. Vuttaṇ hi:—“Taṇhā janeti purisaṇ, taṇhā-dutiyo puriso” ti (S. i, 37; A. ii, 10) ca ādi. Tato pātino makkho ti, pāti-mokkho. Athavā patati etthā ti, pāti, cha ajjhattika-bāhirāni āyatanāni. Vuttaṇ hi:—“Chassu³ loko samuppanno . . . chasu kubbati santhavan” ti (Sn. 169). Tato cha ajjhattika-bāhir’ āyatana-saṅkhāta-pātino makkho ti. Athavā pāto vinipāto assa atthī ti, pāti, saṅsāro. Tato makkho ti, pāti-mokkho. Athavā sabba-lok’ ādhipatibhāvato dhamm’ issaro Bhagavā patī ti vuccati. Muccati etenā ti, makkho: patino makkho tena paññatto ti, pati-mokkho. Pati-mokkho eva, pātimokkho. Sabba-guṇānaṇ taṇmūla-bhāvato uttam’ atthena pati ca so yathā-vutt’ atthena makkho cā ti, pati-mokkho. Pati-mokkho eva, pātimokkho.

Tathā hi vuttaṇ:—“Pātimokkhan ti mukham etaṇ, pamukham etan” ti (Vin. i, 103) vitthāro. Athavā pa iti pakāre: aṭī ti, accant’⁴ atthe nipāto. Tasmā pakārehi accantaṇ makkhetī ti, pāti-mokkhaṇ. Idaṇ hi silaṇ tadanga-vasena samādhi-sahitaṇ paññā-sahitaṇ ca sayāṇ vikkhambhana-vasena samuccheda-vasena ca accantaṇ makkhetī mocetī ti, pātimokkhaṇ. Pati makkho ti va, pati-mokkho. Tamhā tamhā vītikkama-dosato paccekaṇ makkho ti attho. Pati-

¹ So MSS., but probably for -tālu; cf. Sam. Vin. 105; VM. 503.

² So A. and SV, but C. kassati (active form).

³ Sn. chassu, metri causā for chasu.

⁴ C₂₋₄ attan.

mokkho eva, pātimokkho. Mokkho ti vā nibbānaṃ: tassa mokkhassa paṭibimba-bhūto ti, patimokkho. Sīla-saṅvaro hi suriyassa aruṇ' uggamaṇaṃ viya nibbānassa udaya-bhūto tabbati-bhāgo ca yathārahaṇ kilesa-nibbāpanato patimokkho yeva, pātimokkho. Paṭivattati mokkhehi dukkhaṇ ti vā, paṭimokkhaṇ. Paṭimokkham eva, pātimokkhaṇ ti. Evaṇ tāv' ettha *pātimokkha*-saddassa attho veditabbo.

Saṅvarati pidahati etenā ti, *saṅvaro*. Pātimokkham eva saṅvaro, pātimokkha-saṅvaro. Atthato pana tato tato vī-tikkamitabbato viratiyo cetanā¹ ca. Tena pātimokkha-saṅvarena upeto samannāgato pātimokkha-saṅvara-saṅvuto ti vutto. Vuttaṇ hi *Vibhange*:—"Iminā pātimokkha-saṅvarena upeto hoti samupeto uppanno samuppanno samannāgato tena vuccati pātimokkha-saṅvara-saṅvuto" ti (Vibh. 244-6).

Viharaṇ ti, iriyāpatha-vihārena viharati iriyati pavattati. *Ācāra-gocara-sampanno* ti, veludānādi-micchājīvassa kāya-pāgabbhiyādīnaṃ² ca akaraṇena sabbaso anācāraṇ vajjetvā, kāyiko avītikkamo, vācasiko avītikkamo, kāyika-vācasika avītikkamo ti. Evaṇ-vutta-bhikkhu sārappa-ācāra-sampattiyaṃ vesiyādi-agocaraṇ vajjetvā, piṇḍapātādi-atthaṇ upa-sāṅkamituṇ yutta-tṭhāna-sāṅkhātena gocarena ca sampannatta ācāra-gocara-sampanno. Api ca yo bhikkhu Satthari sagāravo sappatīssu brahmacārisu sagāravo sappatīssu hirottappa-sampanno, sunivattho, supāruto, pāsādikena abhikkantena paṭikkantena, ālokitena vilokitena, sammiñjitena pa-sārītena³ iriyāpatha-sampanno, indriyesu gutta-dvāro, bhojane mattaññu, jāgariyam-anuyutto, sati-sampajaññaṇa samannāgato, appiccho santuṭṭho pavivitto⁴ asaṇsaṭṭho abhisamācārikesu sakkaccakāri garu-cittikāra-bahulo viharati. Ayaṇ vuccati ācāra-sampadā.

Gocaro pana upanissaya-gocara, ārakkha-gocaro, upanibandha-gocaro ti, tividho. Tattha yo dasa kathā-vatthu-guṇa-samannāgate vutta-lakkhaṇe kalyāṇa-mitte nissāya assutaṇ supāti, suttaṇ pariyodapeti, kaṅkhaṇ vitarati, diṭṭhiṇ ujuṇ karoti, cittaṇ pasādeti, yassa ca anusikkhanto saddhāya vaḍ-

¹ Cf. VM. i, 11.

² VM. 19 *adda* okkhitta-cakkhu.

³ KhA. 242; VM. 17; Vibh. 246.

⁴ VM. *has* āraddha-viriyo.

ḍhati, sīlena sutena cāgena paññāya vaḍḍhati. Ayaṇ vuccati upanissaya-gocaro.

Yo bhikkhu antara-gharaṇ pavitṭho, vīthi-paṭipanno okkhitta-cakkhu yugamatta-dassāvī¹ saṇvuto ca gacchati, na hatthiṇ olokento, na assaṇ na rathaṇ na pattiṇ na itthiṇ na purisaṇ olokento, na uddhaṇ olokento, na adho olokento, na disāvidisaṇ pekkhamāno gacchati, ayaṇ (vuccati) ārakkha-gocaro.

Upanibandha-gocaro pana cattāro satipaṭṭhānā, yattha bhikkhu attano cittaṇ upanibandhati. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā: “Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro, sako pettiko visayo? Yadidaṇ cattāro satipaṭṭhānā” ti (S. v, 148).² Tattha upanissaya-gocarassa pubbe vuttattā itaresaṇ vassen' ettha gocaro veditabbo. Iti yathā-vuttāya ācāra-sampattiya imāya ca gocara-sampattiya samannāgatattā ācāra-gocara-sampanno.

*Aṇumattesu vajjesu bhaya-dassāvī*³ ti, appamattakattā aṇuppannānesu asaṇcicca āpanna-sekkhiya-akusala-citt' uppādādi-bhedesu vajjesu bhaya-dassana-sīlo. Yo hi bhikkhu paramaṇu-mattaṇ vajjaṇ aṭṭha-saṭṭhi-yojana-sata-sahassādhika yojana-sata-sahass' ubbedha-Sineru-pabbata-rāja-sadisaṇ katvā passati, yo hi bhikkhu sabba-lahukaṇ dubbhāsita-mattaṇ pārājika-sadisaṇ katvā passati, ayam pi aṇumattesu vajjesu bhaya-dassāvī nāma.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesu ti, yaṇ kiñci sikkhāpadesu sikkhitabbaṇ, taṇ sabbena sabbaṇ sabbathā anavasesaṇ sammā ādiyitvā sikkhati, pavattati, paripūreti ti attho.

*Abhisallekkhikā*⁴ ti, ativiya kilesānaṇ sallekhanā tesāṇ tanu-bhāvāya pahāṇāya yutta-rūpā. *Ceto-vivaraṇa-sappāyā* ti, cetaso paṭicchādakānaṇ nīvaraṇānaṇ dūri⁵-bhāva-karaṇena ceto-vivaraṇa-saṅkhātānaṇ samatha-vipassanānaṇ sappāyā, samatha-vipassanā 'va cittass' eva vā vivaraṇāya pākāṭi-karaṇāya vā sappāyā upakārikā ti, ceto vivaraṇa-sappāyā.

¹ A. dassi; C. -daso; VM. dassāvī.

² Cf. M. i, 221; JA. ii, 59; *Dialog.* iii, 60.

³ Vibh. 247; VM. 20.

⁴ Cf. A. iii, 117.

⁵ A. duri-; C, VM. 71, dūri-; VM. 176, -dūra; *Pāli Dict.* dūri-.

Idāni yeva nibbidādi-āvahanena ayaṇ kathā abhisallekhikā ceto-vivaraṇa-sappāyā 'va nāma hoti. Taṇ dassetuṇ *ekanta-nibbidāyā* ti ādi vuttaṇ. Tattha *ekanta-nibbidāyā* ti, ekaṇ sen' eva vaṭṭa-dukkhato nibbindan' atthāya. *Virāgāya nirodhāyā* ti, tass' eva virajjan' atthāya ca nirujjan' atthāya ca. *Upasamāyā* ti, sabba-kiles' ūpasamāya. *Abhiññāyā* ti, sabassā pi abhiññeyyassa abhijānanāya. *Sambodhāyā* ti, catumagga-sambodhāya. *Nibbānāyā* ti, anupādisesa-nibbānāya. Etesu hi ādito tihi padehi¹ vipassanā vuttā, dvīhi maggo, dvīhi nibbānaṇ vuttaṇ, samatha-vipassanā ādiṇ katvā nibbāna-pariyosāno ayaṇ sabbo uttari-manussa-dhammo dasa-kathāvatthu-lābhino sambhavatī ti dasseti. Idāni taṇ kathaṇ vibhajitvā dassento appiccha-kathā ti ādim āha.

Tattha *appiccho* ti, na iccho: tassa kathā, appiccha-kathā, appiccha-bhāva-patisaṇyuttā kathā vā, appiccha-kathā. Ettha ca atriccho pāpiccho² mahiccho appiccho ti icchāvasena cattāro puggalā: tesu attanā yathā laddhena lābhena atitto uparūpari lābhaṇ icchanto, atriccho nāma. Yaṇ sandhāya

Catubbhi aṭṭh' ajjhagamā aṭṭhāhi pi ca solasa

Solasāhi ca vattiṇsa: atricchaṇ³ cakkaṇ āsado,

Ichāhatassa posassa cakkaṇ bhamati matthake ti.

(JA. i, 414; iii, 207)

Atricchā atilobhena atilobha-madena vā ti ca vuttā, lābha-sakkāra-siloka-nikāmatāya asanta-guṇa-sambhāvan' ādhippāyo *pāpiccho*. Yaṇ sandhāya vuttaṇ:—"Tattha katamā kuhanā? Lābha-sakkāra-siloka-sannissitassa pāpicchassa icchā-pakatassa paccaya-paṭisevana⁴-saṅkhātena vā sāmanta-jappanena⁵ vā iriyāpathassa vā aṭṭhapanā paṭṭhapanā saṇṭhapanā⁶ " ti (Vibh. 352; Pugg. 18; VM. 26; Nidd. 226) ādi.

¹ C. omits.

² Cf. J.P.T.S. 1884, 69.

³ Here JA. says atricchaṇ atra atra icchanto. For the story cf. Sam. Vin. 472.

⁴ So A. and Vibh. but C. paṭisedhanena.

⁵ VM, Vibh. -jappitena, but cf. Sam. Vin. 484 (evaṇ samīpaṇ katvā jappanaṇ sāmanta-jappā ti); Nidd. 227, -jappana.

⁶ VM. and Pāli Dict. aṭṭhapanā (cf. Sam. Vin. for definition); Nidd, Pugg. āṭhapanā; A. attha-, but C. āṭhabbanā paṭṭhabbanā saṇṭhabbanā.

Santa-guṇa-pabhāvan'¹ ādhippāyo paṭiggahaṇe amattaññu, mahiccho: yaṇ sandhāya vuttaṇ: "Idh' ekacco saddho samāno 'saddho ti maṇ jano jānātū' ti icchatī: sīlavā samāno 'sīlavā ti maṇ jano jānātū' ti icchatī" ti ādi. Tathā hi 'ssa vijātā-mātā pi cittaṇ gahetuṇ na sakko ti. Ten' etaṇ vuccati:

Aggi-kkhandho samuddo ca mahiccho cā pi puggalo,

Sakaṭehi paccaye dentu, tayo p' ete atappiyā ti²

ete atricchatādayo dose ārakā parivajjetvā santa-guṇa-nigūhan' ādhippāyo paṭiggahaṇe mattaññu, appiccho. So attani vijjamānam pi guṇaṇ paṭicchādetu-kāmatāya saddho samāno "saddho ti maṇ jano jānātū" ti na icchatī. Sīlavā bahussuto—pe—pavivatto āraddha-viriyo—pe—upaṭṭhita-sati samāhito paññavā samāno "paññavā ti maṇ jano jānātū" ti na icchatī. Svāyaṇ paccay' appiccho dhutang' appiccho pariyatti-appiccho adhigam' appiccho ti, catubbidho.³ Tattha catusu paccayesu appiccho paccaya-dāyakaṇ deyya-dhammaṇ attano thāmañ ca oloketvā, sace pi hi deyya-dhammo bahulo hoti, dāyako appaṇ dātukāmo, dāyakassa vasena appam eva gaṇhāti. Deyya-dhammo ce appo dāyako bahuṇ dātukāmo, deyya-dhammassa vasena appam eva gaṇhāti deyya-dhammo pi ce bahū dāyakā pi bahuṇ dātukāmo, attano thāmaṇ ñatvā pamāṇa-yuttam eva gaṇhāti. Evarūpo bhikkhu anuppannaṇ lābhaṇ uppādeti, uppannaṇ lābhaṇ thāvaraṇ karoti, dāyakaṇaṇ cittaṇ ārādheti, dhutanga-samādānassa pana attani atthi-bhāvaṇ na jānāpetu-kāmo dhutang' appiccho.

Yo attano bahussuta-bhāvaṇ jānāpetuṇ na icchatī, ayaṇ pariyatti-appiccho. Yo pana sotāpannādisu aññataro hutvā sabrahmacārīnam pi attano sotāpannādi-bhāvaṇ jānāpetuṇ na icchatī, ayaṇ adhigam' appiccho. Evam etesaṇ appicchānaṇ yā appicchatā tassā saddhiṇ santuṭṭhi-sandassanādi vidhinā anek' ākāra-vokāra-ānisaṇsa-vibhāvana-vasena tappaṭipakkhassa atricchatādi-bhedassa eva icch' ācārassa ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā, appiccha-kathā.

¹ C₂, sambhāvana.

² Cf. MP. 381, and Sam. Vin. 472, which reads bahuke pi paccaye dente, tayo p' ete na pūraye, and adds mahiccha-puggalo hi vijātā-mātuyā pi manāṇ gaṇhituṇ na sakkoti, pageva upaṭṭhākānaṇ.

³ PJ. II, 494.

*Santutṭhi-kathā*¹ ti, ettha santutṭhi ti sakena attanā laddhena tuṭṭhi, santutṭhi. Athavā visamaṇ paccaya icchaṇ pahāya samā tuṭṭhi, santutṭhi. Santena vā vijjamānena tuṭṭhi, santutṭhi. Vuttaṇ h' etaṇ:

Atītaṇ n' ānusocanto, na jappamān' anāgataṇ,²

Paccuppannaṇa yāpento, santutṭho ti pavuccatī ti.³

Sammā nāyena Bhagavatā anuññāta-vidhinā paccayehi tuṭṭhi, santutṭhi: atthato itarītara-paccaya-santoso. So dvādaśa-vidho hoti. Kathaṇ? Cīvare yathā-lābha-santoso, yathā-bala santoso, yathā-sāruppa-santoso ti tividho. Evaṇ piṇḍa-pātādisu. Tatrāyaṇ pabheda-saṇvaṇṇanā, "Idha bhikkhu cīvaraṇ labhati sundaraṇ vā asundaraṇ vā. So ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa cīvare yathā-lābha-santoso. Atha pana pakati-dubbalo vā hoti ābādha-jarābhibhūto vā, garuṇ cīvaraṇ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṇ taṇ parivattetvā lahukena yāpento pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa cīvare yathā-bala-santoso. Aparo paṭṭa-cīvarādīnaṇ aññātaraṇ mahaggha-cīvaraṇ labhitvā, 'idaṇ therānaṇ cira-pabbajitānaṇ, idaṇ⁴ bahussutānaṇ anurūpaṇ, idaṇ gilānānaṇ dubbalānaṇ appalābhānaṇ vā hotū' ti tesaṇ datvā, attanā saṅkāra-kūṭādito nantakāni⁵ uccinitvā sanghāṭiṇ katvā, tesaṇ vā purāṇa-cīvarāni gahetvā, dhārento pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa cīvare yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍa-pātaṇ labhati lūkhaṇ vā paṇitaṇ vā. So ten' eva yāpeti, aññaṇ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-lābha-santoso. Atha pana ābādhiko hoti, lūkhaṇ pakati-viruddhaṇ vā byādhiviruddhaṇ vā piṇḍa-pātaṇ bhuñjitvā gālhaṇ rogātaṅkaṇ pāpunāti. So taṇ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato sappāya-bhojanaṇ bhuñjitvā, samaṇa-dhammaṇ karonto pi santutṭho 'va hoti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-bala-

¹ From DA. 204; cf. M. ii, 6; S. ii, 194.

² A, C. nāppajappamāna-gataṇ.

³ S. i, 5; JA. vi, 25, with variations; cf. Sn. 851; SnA. (Nidd. ii.) 223.

⁴ So DA, but MSS. omit.

⁵ Cf. PvA. 185; DA. reads anantakāni; Nidd. 224, pāpaṇikā vā nantakāni.

santoso. Aparo bhikkhu paṇitaṃ piṇḍa-pātaṃ labhati. So 'ayaṃ piṇḍapāto cira-pabbajitādinaṃ anurūpo' ti cīvaraṃ viya tesaṃ datvā, tesaṃ vā santakaṃ gahetvā, attanā piṇḍāya caritvā, missak' āhāraṃ vā paribhuñjanto¹ pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa piṇḍa-pāte yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu² senāsanaṃ pāpunāti manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, antamaso tiṇa-kuṭṭikam³ pi tiṇa-santhārakam pi. So ten' eva santussati.⁴ Puna aññaṃ sundarataṃ vā pāpunāti. Taṃ na gaṇhāti. Ayam assa senāsane yathā-lābha-santoso. Atha pana⁵ ābādhiko hoti dubbalo vā. So byādhi-viruddhaṃ vā pakati-viruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatth' assa vasato aphāsu hoti; so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā, tassa santake sappāya-senāsane vasitvā samaṇadhammaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa senāsane yathā-bala-santoso.

Aparo sundaraṃ senāsanaṃ pattam pi na sampatiṇṇhati 'paṇita-senāsanaṃ pamāda-ṭṭhānaṃ' ti, mahāpuññaṭṭhāya vā leṇa-maṇḍapa-kūṭāgārādīni paṇita-senāsanaṃ labhati. So tāni cīvarāni viya cira-pabbajitādinaṃ datvā, yattha katthaci vasanto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa senāsane yathā-sāruppa-santoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkaṃ vā paṇitaṃ vā. So ten' eva tussati, aññaṃ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-lābha-santoso. Atha pana telen' atthiko phāṇitaṃ labhati. So taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā, tassa hatthato telaṃ gahetvā,⁶ bhesajjaṃ katvā samaṇadhammaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-bala-santoso.

Aparo mahāpuñño bahuṃ tela-madhu-phāṇitādi-paṇita-bhesajjaṃ labhati. So taṃ cīvarādīni viya cira-pabbajitānaṃ datvā, tesaṃ ābhatakena⁷ yena kenaci bhesajjaṃ karonto pi santuṭṭho 'va hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane mutta-hariṭakaṃ ekasmiṃ catu-madhuraṃ ṭhapetvā 'gaṇha, bhante, yad' icchasi' ti vuccamāno, sac' assa tesu aññaṭṭharena pi rogo

¹ A. bhuñjanto.

² C. bhikkhuno.

³ A, C. -kā pi.

⁴ C₂ santappati; DA. tussati.

⁵ C. omits atha.

⁶ A. omits; C₁ telena.

⁷ A. āgatenā.

vūpasammati, idaṇ mutta-hariṭakaṇ nāma Buddhādihi vaṇṇitaṇ “pūti-mutta-bhesajjaṇ nissāya pabbajā, tattha te yāvajīvaṇ ussāho karaṇīyo” ti (Vin. i, 58, 77), vacanaṇ anussaranto catu-madhuraṇ paṭikkhipitvā mutta-hariṭakena bhesajjaṇ karonto parama-santuṭṭho ‘va hoti. Ayam assa gilāna-paccaye yathā-sāruppa-santoso.”

So evaṇ pabhedo sabbo santoso santuṭṭhi ti vuccati. Tena vuttaṇ: “atthato itarītara-paccaya-santoso” ti. Tassa santuṭṭhitāya saddhiṇ sandassanādi-vidhinā ānisaṇsa-vibhāvana¹-vasena tappaṭipakkhassa atricchatādi bhedassa icchā-pakat’ attassa² ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā, santuṭṭhi-kathā. Ito parāsu pi kathāsu es’ eva nayo. Visesamattam eva vakkhāma.

Paviveka-kathā ti, ettha kāya-viveko citta-viveko upadhi-viveko ti, tayo vivekā. “Etesu eko gacchati,³ eko tiṭṭhati, eko nisidati, eko seyyaṇ kappeti, eko gāmaṇ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko cankamaṇ adhiṭṭhāti, eko carati, eko viharati” (Nidd. i, 26) ti. Evaṇ sabb’ iriyāpathesu sabba-kiccesu gaṇa-saṇṇikaṇ pahāya vivitta-vāso kāya-viveko nāma. Aṭṭha-samāpattiyo pana citta-viveko nāma: nibbānam upadhi-viveko nāma. Vuttaṇ h’ etaṇ:—“Kāya-viveko ca vavakaṭṭha⁴-kāyānaṇ nekkhamm’ ābhiratānaṇ: citta-viveko ca parisuddha-cittānaṇ parama-vodāna⁵-ppattānaṇ: upadhi-viveko ca nirupadhīnaṇ puggalānaṇ visaṇkhāra-gatānaṇ” ti (Nidd. i, 27). Viveko yeva paviveko, paviveka-paṭisaṇyuttā kathā, paviveka-kathā.

Asaṇsagga-kathā ti, ettha savana-saṇsaggo dassana-saṇsaggo samullapana-saṇsaggo sambhoga-saṇsaggo kāya-saṇsaggo ti pañca-saṇsaggā.⁶ Tesu idh’ ekacco bhikkhu suṇāti “asukasmiṇ’⁷ gāme vā nigame vā itthi abhirūpā dassaniyā pāsādikā paramāya vaṇṇa-pokkharatāya samannāgatā” ti. So taṇ

¹ A. vibhāga-.

² A, C, icchāhatassa.

³ C. omits.

⁴ So DA. 169, DhA. ii, 103, but A. vivattha-; Nidd. vūpakaṭṭha- (with v.l. vivekaṭṭha-).

⁵ A. vedana.

⁶ Cf. PJ. ii, 1, 70; B. adds gihi-saṇsaggo ti, cha saṇsaggā.

⁷ A. amukasmiṇ.

sutvā saṅsīdati visīdati, na sakkoti brahmacariyaṃ santānetuṃ,¹ sikkhaṃ paccakkhāya hināy' āvattati. Evaṃ visabhāg' ārammaṇa-vasena uppanno kilesa-santhavo savana-saṅsaggo nāma.

Na h' eva kho bhikkhu suṇāti, api ca kho sāmaṃ passati itthiṃ abhirūpaṃ dassaniyaṃ pāsādikaṃ paramāya vanna-pokkharatāya samannāgataṃ. So taṃ² disvā 'va saṅsīdati, visīdati, na sakkoti brahmacariyaṃ santānetuṃ, sikkhaṃ paccakkkhāya hināy' āvattati. Evaṃ visabhāg' ārammaṇa-dassanena uppanno kilesa-santhavo dassana-saṅsaggo nāma.

Disvā pana aññamaññaṃ allāpa-sallāpa-vasena uppanno kilesa-santhavo samullapana-saṅsaggo nāma. Saha-jagghan-ādini³ pi eten' eva sangamhāti.

Attano pana santakaṃ yaṃ kiñci mātugāmassa datvā vā adatvā vā tena dinn' agghiyādinaṃ⁴ paribhoga-vasena uppanno kilesa-santhavo sambhoga-saṅsaggo nāma.

Mātugāmassa hattha-gāhādi-vasena uppanno kilesa-santhavo kāya-saṅsaggo nāma. Yo pi o' esa "gihi-saṅsaṭṭho viharati (ananulomikena⁵ saṅsaggena) saha-sokī saha-nandī sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kicca-karaṇīyesu attanā tesu yogani⁶ āpajjati" ti (S. iv, 108) evaṃ vutto ananulomiko gihi-saṅsaggo yo ca sabrahmacarihi pi kiles' uppatti-hetu-bhūto saṅsaggo, taṃ sabbaṃ pahāya yvāyaṃ saṅsāre thiratarāṃ saṃvegaṃ sasaṅkhāresu tibba-bhaya-saññaṃ sarīre paṭikkūla-saññaṃ sabb' ākusalesu jigucchā-pubban-gamaṃ hirottappaṃ sabb' ākiriyaṃ sati-sampajaññaṃ ti sabbaṃ⁷ paccupaṭṭhāpetvā, kamala-dale jala-bindu viya sabbattha alagga-bhāvo, ayaṃ sabba-saṅsagga-paṭipakkhatāya asaṅsaggo. Tappaṭi-saṃyuttā kathā asaṅsagga-kathā.

Vīriyārambha-kathā ti, ettha vīrassa bhāvo kamman ti vā, viriyaṃ: vidhinā irayitabbaṃ pavattetabbaṃ ti vā, viriyaṃ: iriyaṃ ca vata akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya, kusalānaṃ

¹ C₂ sandhāretuṃ (*but cf.* S. iv, 104).

² A. *omits* so taṃ.

³ A. jagghana.

⁴ A. *omits*; C_{1, 2} dinnassanevangiyādino.

⁵ A. ananulomiko. *The words bracketed occur in another version at A. iii, 116, 258.*

⁶ A. attano te yogaṃ; C. attanā uyyogaṃ.

⁷ A. *omits*.

dhammānaṃ uppādāya, ārambho. Svāyaṃ kāyiko cetasiko cā ti duvidho. Ārambha-dhātu nikkama-dhātu parakkama-dhātū¹ ti tividho. Samma-ppadhāna-vasena catubbidho. So sabbo pi yo bhikkhu gamane uppannaṃ kilesaṃ thānaṃ pāpunītuṃ na deti, thāne uppannaṃ nisajjaṃ, nisajjāya uppannaṃ sayanaṃ pāpunītuṃ na deti. Tattha tatth' eva aja-padena daḍḍena² kaṇha-sappaṃ uppīletvā, gaṇhanto viya tikhiṇena asinā amittaṃ gīvāya paharanto viya ca sīsaṃ ukkhipituṃ adatvā, viriya-balena niggaṇhāti, tass' evaṃ āradha-viriyassa vasena veditabbo. Tappaṭi-saṃyutta-kathā viriy' ārambha-kathā.

Sīla-kathā ti ādisu, duvidhaṃ sīlaṃ, lokiyaṃ lokuttaraṃ ca. Tattha lokiyaṃ pāṭimokkha-saṃvarādi catu-pārisuddhi-sīlaṃ: lokuttaraṃ, magga-sīlaṃ phala-sīlaṃ ca. Tathā vipassanāya pādaka-bhūtā saha upacārena aṭṭha-samāpattiyo, lokiyo samādhi: magga-sampayutto pan' ettha lokuttaro *samādhi* nāma. Tathā *paññā* pi lokiya sutamayā cintāmayā jhāna-sampayuttā vipassanā-ñāṇaṃ ca. Viseso pan' ettha vipassanā-paññā gahetabbā, lokuttarā magga-paññā phala-paññā ca. *Vimuttī* pi ariya-phala-vimutti nibbānaṃ ca. Apare pana tadanga-vikkhambhana-samuccheda-vimuttinaṃ pi vassen' ettha atthaṃ vaṇṇenti. *Vimutti-ñāṇa-dassanaṃ* pi, ekūna-vīsati-vidhaṃ paccavekkhana-ñāṇaṃ. Iti imesaṃ sīlādinaṃ saddhiṃ sandassanādi-vidhinā anekākāra-vokāra-ānisaṃsa-vibhāvana-vasena c' eva tappaṭipakkhānaṃ dussīlādinaṃ ādinava-vibhāvana-vasena ca pavattā kathā tappaṭisaṃyutta-kathā vā sīlāsi-kathā nāma. Ettha ca 'attanā ca appiccho hoti, appiccha-kathaṃ ca paresaṃ kattā santuṭṭho hoti, itaritarena cīvarena itarītara-cīvāra-santuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī' ti ca ādivacanato sayam appicchatādi-guṇa-sampannāgatena paresam pi tadatthāya hitajjhāsayena pavatte-tabbā tathā-rūpā kathā idha abhisallekhikādi bhāvena vise-setvā vuttā appiccha-kathādi ti veditabbā. Kārakass' eva hi kathā viseso adhippet' attha-sādhani. Tathā hi vakkhati 'kalyāṇa-mittass' etaṃ, Meghiya, bhikkhuno pāṭikaṇkhaṃ

¹ C. nikkhama- (S. v, 104; MA. 284).

² C₂₋₃ jappamānena mantena. For the simile cf. M. i, 134.

—pe—akasira-lābhī' ti. *Evarūpāyā*¹ ti, idisāya, yathā-vuttāya. *Nikāma-lābhī* ti, yath' icchita-lābhī, yathā-ruci-lābhī. Sabba-kālaṇ imā kathā sotuṇ vicāretuṇ² ca yathā-sukhaṇ labhanto. *Akiccha-lābhī* ti, adukkha-lābhī. *Akasira-lābhī* ti, vipula-lābhī.

Āraddha-viriyo ti, paggaḥita-viriyo. *Akusalānaṇ dhammānaṇ pahānāyā* ti, akosalla-sambhūt' atthena akusalānaṇ pāpa-dhammānaṇ pajahan' atthāya. *Kusalānaṇ dhammānaṇ* ti, kucchitānaṇ salanādi-atthena anavajj' atthena ca kusalānaṇ saha vipassanānaṇ magga-phala-dhammānaṇ.³ *Upa-sampadāyā* ti, sampādanāya, attano santāne uppādanāya. *Thāmaṇvā* ti, ussolhi-saṅkhātena viriya-thāmena samannāgato. *Daḥa-parakkamā* ti, thira-parakkamo asithila-viriyo. *Anik-khittadhuro* ti, anorohita-dhuro, anosakkita-viriyo. *Paññavā* ti, vipassanā-paññāya paññavā. *Uday' attha-gāminiyā*⁴ ti, pañcannaṇ khandhānaṇ udayaṇ ca vayaṇ ca paṭivijjhantiyā.⁵ *Ariyāyā* ti, vikkhambhana-vasena kilesehi ārakāya dūre ṭhitāya niddosāya. *Nibbedhikāyā* ti, nibbedha-bhāgiyāya. *Sammā-dukkha-kkhaya-gāminiyā* ti, vuṭṭa-dukkhassa khepanato dukkha-kkhayo ti laddha-nāmaṇ ariya-maggaṇ sammā hetunā nayena gacchantiyā. Imesu ca pana pañcasu dhammesu sīlaṇ viriyaṇ paññā ca yogino ajjhantikaṇ angaṇ, itaradvayaṇ bāhiraṇ angaṇ. Tathā pi kalyāṇa-mitta-sannissayen' eva sesaṇ catubbidhaṇ icchati.⁶

Kalyāṇa-mittass' ev' ettha bahūpakārataṇ dassento Satthā, "kalyāṇa-mittass' etaṇ, Meghiya, bhikkhuno pāṭikaṇkhan" ti ādinā desanaṇ vaḍḍheti.⁷ Tattha *pāṭikaṇkhan* ti, ekaṇsena icchitabbaṇ avassa(ṇ)-bhāvī ti attho. *Yan* ti, kiriya-parāmasanaṇ.⁸ Idaṇ vuttaṇ hoti:—*sīlavā bhavissati* ti, ettha yad' etaṇ kalyāṇa-mittassa bhikkhuno sīlavantatāya bhavanaṇ sīla-sampannattaṇ tassa bhikkhuno sīla-sampannattā ca etaṇ tassa pāṭikaṇkhaṇ avassa-bhāvī ekaṇsen' eva tassa tattha niyojanato ti adhippāyo. *Pāṭimokkha-saṇvara-saṇvuto viharissati* ti ādisu pi es' eva nayo.

¹ St, C. and MSS. -rūpiyā; W. -rūpāya.

² Cf. Asl. 38-9.

³ A. -vijjhanīyāya.

⁷ C, ṭhapeti.

² A. vivācāretuṇ.

⁴ B. udayabbaya-.

⁵ A. pi chā ti.

⁶ Cf. PvA. 159.

Evaṃ Bhagavā sadevake loka uttama-kalyāṇa-mitta-saṅkhātassa attano vacanaṃ anādiyitvā taṃ vana-saṇḍaṃ pavasi tvā, tādisaṃ vippekāra-ppattassa āyasmato Meghiyassa kalyāṇa-mittatādinā¹ sakalaṃ sāsana-sampattiṃ dassetvā, idāni 'ssa tattha ādara-jātassa pubbe yehi kāma-vitakkādīhi upaddutattā kamma-tṭhānaṃ pamajjitassa uju-vipaccanīka-bhūtattā ca bhāvanā-nayaṃ pakāsetvā, tato paraṃ arahatassa kamma-tṭhānaṃ ācikkhanto, *tena ca pana, Meghiya, bhikkhunā imesu pañcasu dhammesu patitṭhāya cattāro dhammā uttariṃ² bhavetabbā* ti ādim āha.

Tattha *tenā* ti, evaṃ kalyāṇa-mitta-sannissayena yathā-vutta-silādi³-guṇa-samannāgatena. Ten' ev' āha:—*imesu pañcasu dhammesu patitṭhāya* ti. *Uttariṃ* ti, āraddha-taruṇa-vipassanāya rāgādi-paripanthā ce uppajjeyyūṃ, tesāṃ viśodhan' atthaṃ tato uddhaṃ. *Cattāro dhammā bhāvetabbā* ti, uppādetabbā vaḍḍhetabbā ca. *Asubhā* ti, ekādasasu asubha-kamma-tṭhānesu yathārahaṃ yattha katthaci asubha-bhāvanā. *Rāgassa pahānāya* ti, kāma-rāgassa pajahan' atthāya. Ayam attho sāli-lāyak-opamāya vibhāvetabbo:—Eko hi puriso asitaṃ gahetvā koṭito paṭṭhāya sāli-khette sāliyo lāyati. Ath' assa vatiṃ bhinditvā gāvo pavasiṃsu. So asitaṃ ṭhapetvā, yaṭṭhiṃ ādāya, ten' eva maggena gāvo nīharitvā, vatiṃ pākātikaṃ katvā, puna asitaṃ gahetvā sāliyo lāyi. Tattha sāli-khettaṃ viya. Buddha-sāsanaṃ datthabbaṃ: sāli-lāyako viya yogāvacaro: asitaṃ viya⁴ paññā: lāyana-kālo viya vipassanāya kamma-karaṇa-kālo: yaṭṭhi viya asubha-kamma-tṭhānaṃ: vatiṃ viya saṅvaro: vatiṃ bhinditvā gāvīnaṃ pavisaṃ viya sahasā appatisankhāya pamādaṃ agamma rāgassa uppajjanaṃ. Asitaṃ ṭhapetvā, yaṭṭhiṃ ādāya, pavitṭha-maggen' eva gāvo nīharitvā, vatiṃ paṭipākātikaṃ katvā, puna ṭhita-tṭhānato paṭṭhāya sāli-lāyanaṃ viya asubha-kamma-tṭhānena rāgaṃ vikkhambhetvā, puna vipassanāya kamma-ārabhana-kālo ti. Idam ettha upamā saṃsandanaṃ. Evaṃ bhūta-bhāvanā-vidhiṃ sandhāya vuttaṃ 'asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyā' ti.

¹ A. -tādināṃ.³ C₂ -appicchātādi-.² St. uttari; Ang. uttariṃ.⁴ A. magga-.

Mettā ti, metta-kamma-ttāhāṇaṇ. *Byāpādassa pahānāyā* ti, vutta-nayen' eva uppannassa kopassa pajahan' atthāya. *Ānāpāna-satī* ti, solassa-vatthukā ānāpāna-sati. *Vitakk' upacchedāyā* ti, vutta-nayen' eva uppannānaṇ vitakkānaṇ upacchedan' atthāya. *Asmi-māna-samugghātāyā*¹ ti, asmī ti uppajjanakassa nava-vidhassa mānassa samucchedan' atthāya. *Anicca-saññino* ti, hutvā abhāvato udayabbaya-vantato pabhangurato tāva-kālikato nicca-paṭikkhepato ca 'sabbe sañkhārā aniccā' ti pavatta-aniccānupassanā-vasena anicca-saññino. *Anatta-saññā sañhātī* ti, asārakato avasavattanato parato rittato tucchato suññato ca 'sabbe dhammā anattā' ti evaṇ pavattā anattānupassanā-sañkhātā anatta-saññā citte sañhātī, atidalhaṇ paṭiṭṭhātī. Anicca-lakkhaṇe hi diṭṭhe anatta-lakkhaṇaṇ diṭṭham eva hoti: tisu hi lakkhaṇesu ekasmiṇ diṭṭhe itarañ c' āyaṇ diṭṭham eva hoti. Tena vuttaṇ *anicca saññino*, *Meghiya*, *anatta-saññā sañhātī* ti. Anatta-lakkhaṇe sudiṭṭhe asmī ti uppajjanaka-māno samugghāto 'va'² hoti ti āha:—*anatta-saññā asmi-māna samugghātāṇ pāpunāti* ti. *Diṭṭhe'va dhamme nibbānaṇ* ti, diṭṭhe yeva dhamme, imasmiṇ yeva attabhāve apaccaya-parinibbānaṇ pāpunāti. Ayam ettha sañkhepo, vitthārato pana asubhādi-bhāvananayo *Visuddhi-Magge*³ vutta-nayena gahetabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Meghiyassa micchā-vitakka-corehi kusala-bhaṇḍ' upaccheda-sañkhātān atthaṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ kāma-vitakkādīnaṇ avinodane ca ādīnavaṇ vinodane c' ānisaṇsassa-dīpakaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *khuddā* ti, hinā, lāmakā.⁴ *Vitakkā* ti, kāma-vitakkādayo tayo pāpa-vitakko. Te hi sabba-vitakkehi paṭikiṭṭhatāya idha khuddā ti vuttā "na ca khuddaṇ samācare" ti (Sn. 145) ādisu viya. *Sukhumā* ti, sukhuma-vitakkādayo adhipetā "ñāti-vitakko, janapada-vitakko, amarā-vitakko, parānuddayatā(ya paṭisaṇyutto) vitakko, lābha-sakkāra-siloka-paṭisaṇyutto vitakko, anavaññatti-paṭisaṇyutto vitakko" ti (Nidd. ii, 386). Ete vitakkā kāma-vitakkādayo

¹ St. and Ang. read anicca-saññā bhāvetabbā asmi-māna.

² A, C, supajaho.

³ VM. 110, 178.

⁴ Cf. KhpA. 243 on Sn. 145.

viya dāruṇa na hontī ti anolārika-sabhāvatāya sukhumā ti vuttā. *Anugatā* ti, cittaṇa anuvattitā. Vitakke hi uppajjamāne cittaṇ tadānugatam eva hoti tassa ārammaṇ' ābhini-ropanato. Anuggatā ti pi pāli. Anuṭṭhitā ti attho. *Manaso ubbilāpā* ti,¹ cetaso ubbillāvitatta-kārā.²

Ete avidvā manaso vitakke ti, ete kāma-vitakkādike mano-vitakke assād' ādinava - nissaranato nāta - tīraṇa - pahāna-pariññāhi yathā bhūtaṇ ajānanto.³ *Hurdhuraṇ*⁴ *dhāvati bhanta-citto* ti, appahīna-micchā-vitakkattā anavaṭṭhita-citto kadāci rūpe kadāci sadde ti ādinā tasmiṇ tasmiṇ ārammaṇe assādādi-vasena aparāparaṇ *dhāvati*, paribbhamati, athavā *hurā hurāṇ dhāvati bhanta-citto* ti, aparīññāta-vitakkattā taṇ nimittānaṇ avijjā-taṇhānaṇ vasena paribbhamamāna-mānaso idha-loka-paralokato ādāna⁵-nikkhepehi aparāparaṇ dhāvati saṇsarati ti attho.

Ete ca vidvā manaso vitakke ti, ete pana yathā⁶-vutta-ppabhede kāma-vitakkādike mano-vitakke assādādito yathā-bhūtaṇ jānanto. *Ātāpiyo* ti, viriyavā. *Sanjvaratī* ti, pidahati. *Satimā* ti, sati-sampanno.

*Anugate*⁷ ti, dullabha-vasena anuppanne. Idaṇ vuttaṇ hoti:—Ete vutta-ppakāre kāma-vitakkādike mano-vitakke cittassa ubbilāpana-hetutāya⁸ manaso ubbilāpe vidvā vipas-sanā-paññā-sahitāya magga-paññāya samma-d-eva jānanto, tassa sahāya-bhūtānaṇ sammā-vāyāma-satīnaṇ atthitāya ātāpiyo satimā te ariya-magga-bhāvanāya asati uppatti-rahe *anugate* anuppanne eva magga-kkhaṇe *sanjvarati*, nāna-saṇvara-vasena⁹ pidahati: āgamana-pathaṇ pacchindati. Evaṇ bhūto ca catu-sacca-sambodhena¹⁰ buddho ariya-sāvako

¹ So St, A, C. and MSS.; St. has v.l. ubbilāvē, uppilāvē (cf. J.P.T.S. 1887, Morris, whose Comy. ad loc. reads : uppilāpā ti cetaso uppilāpā vitakka-kārā cittassa uppilāpita-hetukāya manasā uppilāpetvā). Pāli Dict. (s.v. uppilapa) prefers uppilāva. Cf. DA. 53, ubbillāvitattaṇ = ud lhaccāvahāya; VM. 158.

² Cf. Sam. Vin. 506.

³ Cf. Nidd. i, 52.

⁴ Cf. DhA. iv, 43-4.

⁵ A. aḍḍānanti; C₁ lokaṇ addhāna.

⁶ A. -nava.

⁷ So MSS., C. and W.; St. anugate (see Comy.).

⁸ A. ubbilla-cittatā-hetu.

⁹ A. saṇvarena.

¹⁰ C₁ -padodhena.

arahatt' ādhigamena asesañ, anavasesañ ete kāma-vitakke pajahāsi, samucchindi ti. Ettha anugate ti pi paṭhanti. Tassa attho heṭṭha vutto 'va.

Paṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye: *Kusinārāyaṇ* ti, Kusinārāyaṇ nāma Malla-rājūnaṇ nagare. *Upavattane Mallānaṇ sāla-vane* ti, yathā hi Anurādhapurassa Thūpārāmo evañ Kusinārāyaṇ uyyānaṇ dakkhiṇa-pacchima-disāya hoti. Yathā Thūpārāmato dakkhiṇa-dvārena nagaraṇ pavisana-maggo pācīna-mukho gantvā uttarena nivattati, evañ uyyānato sāla-panti pācīna-mukhā gantvā uttarena nivattā. Tasmā Upavattanan ti vuccati. Tasmiṇ Upavattane Malla-rājūnaṇ sāla-vane.¹ *Arañña-kuṭikāyaṇ* ti, sāla-pantiyā avidūre rukkha-gaccha-sañchinne² ṭhāne katā kuṭikā. Taṇ sandhāya vuttaṇ: 'arañña-kuṭikāyaṇ viharati' ti. Te pana bhikkhū paṭisaṅkhāna-virahitā ossaṭṭha-viriyā pamatta-vihārino. Tena vuttaṇ: *uddhaṭā* ti ādi. Tattha uddhacca-bahulattā avūpasanta-cittatāya uddhaṭā. Tuccha-bhāvena māno naḷo viyā ti, naḷo. Māna-saṅkhāto uggato naḷo etesan ti, *unnaḷā*.³ Uggata-tuccha-mānā ti attho. Patta-cīvara-maṇḍanādi-cāpallena samannāgatattā bahukatāya vā *capalā*.⁴ Pharusa-vācanāya mukhena kharā ti, *mukharā*.

Tiracchāna-kathā-bahulatāya vikiṇṇā byākulā vācā etesan ti, *vikiṇṇa-vācā*. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesan ti, *muṭṭha-ssatino*: sati-virahitā pamāda-vihārino ti attho. Sabbena sabbaṇ sampajaññābhāvato asampajānā. Gaddūhana⁵-mat-

¹ So B. at SA. on S. i, 157.

² A. -channe.

³ For these terms cf. M. i, 32 (MA. 152, 'uggata-naḷā: utṭhita-tucchamānā').

⁴ Cf. DA. 286.

⁵ C. gaddūbhana; cf. Trenckner, *Miscellany*, 59 n.; S. ii, 264; MP. 110; C., yāgu-pāna-bhattassādana.

tam pi kālaṇ citta-samādhānassa abhāvato na samāhitā ti, *asamāhitā*. Lola-sabhāvattā bhanta-miga-sappaṭibhāga-tāya *vibbhanta-cittā*. Mano chaṭṭhānaṇ¹ indriyānaṇ asaṇ-
varanato asanyat' indriyatāya *pākat' indriyā*. *Etam atthaṇ*
vidūtvā ti, etaṇ tesaṇ bhikkhūnaṇ uddhaccādi-vasena pamāda-
vihāraṇ jānitvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ pamāda-vihāre
appamāda-vihāre ca yathākkamaṇ ādinav' ānisaṇsa-vibhā-
vanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *arakkhitenā* ti,² sati-ārakkhābhāvena aguttena. *Kā-
yenā* ti, cha-viññāṇa-kāyena cakkhu-viññāṇena hi rūpaṇ disvā
tattha nimitt' ānubyañjana-gaḥaṇa-vasena abhiññādi-ppa-
vattito viññāṇa-dvārassa satiyā arakkhita-bhāvato. Sota-
viññāṇādisu pi es' eva nayo. Evaṇ cha-viññāṇa-kāyassa
arakkhita-bhāvaṇ sandhāy' āha *arakkhitenā kāyenā* ti. Keci
pana kāyenā ti atthaṇ vadanti. Tesam pi vutta-nayen' eva
attha-yojanāya sati yujjeyya. Apare 'arakkhitenā cittenā'
ti pavadanti.³ Tesam pi vutta-nayo eva attho. *Micchā-
ditṭhi-gatenā* ti, sassatādi-micchābhinivesa-bhūtena.⁴ *Thīna-
middhābhībhūtenā* ti, cittass' ākalyatā-lakkhaṇena thīnena,
kāyass' ākalyatā-lakkhaṇena middhena ca ajjhotthatena.
Tena kāyena cittenā ti vā sambandho. *Vasaṇ Mārassa
gacchatī* ti, kilesa-mārādikassa sabbassa pi Mārassa yathā-
kāma-karaṇiyataṇ upagacchatī. Tesaṇ visayaṇ n' ātikkamatī
ti attho. Imāya hi gāthāya Bhagavā 'ye sati ārakkhābhā-
vena sabbaso arakkhita - citta - yoniso - manasikārassa - hetu-
bhūtāya paññāya abhāvato ayoniso ummujjanena niccan ti
ādinā vipariyāsa-gāhino tato eva kusala-kiriyāya viriy'
ārambh' ābhāvato kosajj' ābhibhūtā saṅsāra-vaṭṭato sīsaṇ
na ukkhipissantī' ti, tesaṇ bhikkhūnaṇ pamāda-vihāraṇaṇ
garahā-mukhena vaṭṭaṇ dassetvā, idāni vivaṭṭaṇ dassetuṇ,
tasmā rakkhita-citt' assā ti, dutiya-gātham āha.

Tattha *tasmā rakkhita-citt' assā* ti, yasmā arakkhita-citto
Mārassa yathā-kāma-karaṇiyo hutvā saṅsāre yeva hoti,
tasmā sati-saṇvarena mano-chaṭṭhānaṇ indriyānaṇ rakkha-
nena pidahanena rakkhita-citto assa. Citte hi rakkhite

¹ C. manacch-; cf. Sn. 171 (PJ. ii, 212).

² Cf. NettA. (S.) 119 for an abstract of this Comy.

³ C. vadanti.

⁴ A. -dūsīte.

cakkhādi-indriyāni rakkhitān' eva hontī ti. *Sammā-saṅkappa-gocarō* ti, yasmā micchā-sankappa-gocarō tathā ayoniso vitakketvā nānā-vidhāni micchā-dassanāni gaṇhanto micchā-diṭṭhi-gatena cittena Mārassa yathā-kāma-karaṇīyo hoti, tasmā yoniso manasikārena kammaṇ karonto nekkhamma-sankappādi-sammā-sankappa-gocarō assa jhānādi-sampayuttaṇ sammā-sankappam eva attano cittassa pavatti-ṭṭhānaṇ kareyya.

Sammā-diṭṭhi-purekkhāro ti, sammā-sankappa-gocaratāya vidhūta¹-micchā-dassano puretaṇ yeva kammassa kata-lakkhaṇaṇ tato yathābhūta-nāṇa-lakkhaṇaṇ ca sammā-diṭṭhiṇ purato katvā, pubbangamaṇ katvā, pubbe vutta-nayen' eva sīla-samādhi-sampayuttaṇ vipassanaṇ ārabhitvā, saṅkhāre sammasanto, *ñatvāna udaya-bbayaṇ*, pañcasu upādāna-kkhandesu samappaṇṇāsaya ākārehi uppāda-nirodhaṇ vavatthāpetvā, udaya-bbaya-nāṇaṇ adhigantvā, tato paraṇ bhaṅg' ānupassanādi-vasena vipassanaṇ ussukkāpetvā, anukkamena ariya-maggaṇ gaṇhanto agga-maggena, *thīna-middhābhikkhū bhikkhu sabbā duggatiyo jahe* ti, evaṇ so heṭṭhima-magga-vajjānaṇ² kilesānaṇ paṭhamam eva pahīnattā diṭṭhi-vippayutta-lobha-sahagata-citt' uppādesu uppajjanaka-thīna-middhānaṇ adhigatena arahatta-maggena samucchindanato tadekaṭṭhānaṇ mānādīnam pi pahīnattā sabbaso bhinna-kilesa khīṇāsava-bhikkhū tividha-duggati-saṅkhātā sabbā pi gatiyo ucchinna-bhava-mūlattā, *jahe*, pajaheyya. Tāsaṇ parabhāge nibbāne patitṭheyyā ti attho.

Dutiya - Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

3.

Tatiye, *Kosalesū* ti, Kosalā nāma janapada-vāsino rājākumārā. Tesāṇ nivāso eko pi janapado Kosalā tveva vuccati: tasmiṇ Kosala-janapade.³ *Cārikaṇ-caratī* ti,⁴ aturita-cārikā-

¹ A. virata.-

² C. vajjhānaṇ.

³ From DA. 239; A. Kosala janapadesu; C. Kosale janapade; DA. -esu janapade.

⁴ Defined at DA. 239-43.

vasena janapada-cārikaṇ carati. *Mahatā*¹ ti, guṇa-mahattena pi mahatā, aparicchinnaka-saṅkhātattā saṅkhyā-mahattena² pi mahatā. *Bhikkhu-sanghenā* ti, diṭṭhi-sīla-sāmañña-sangatenā samaṇa-gaṇena.³ *Saddhin* ti, ekato. *Maggā okkammā* ti, maggato apakkamitvā. *Aññatarāṇ rukkha-mūlan* ti, sandagahana-paṭicchannassa sanda-cchāyassa⁴ mahato rukkhassa samipa-saṅkhātāṇ mūlaṇ.

Aññataro gopālako ti, eko gogaṇa-rakkhako: nāmena pana Nandā nāma.⁵ So kira aḍḍho mahaddhano mahā-bhogo: yathā Keniyo jaṭilo pabbajja-vesena⁶ evaṇ Anāthapiṇḍikassa goyūthaṇ rakkhanto gopālakattena rāja-pīḷam-apaharanto⁷ attano kuṭumbaṇ rakkhati. So kālena kālaṇ pañca-gorase⁸ gahetvā, mahā-setṭhissa santikaṇ āgantvā nīyādetva Satthu santikaṇ gantvā, Satthāraṇ passati, dhammaṇ suṇāti attano ca vasana-tṭhānaṇ āgamm' atthāya Satthāraṇ yācati. Satthā tass' eva ñāṇa-paripākaṇ āgamayamāno āgantvā,⁹ apara-bhāge mahatā bhikkhu-sanghena parivuto janapada-cārikaṇ caranto, 'idāni 'ssa ñāṇaṇ paripakkaṇ' ti ñatvā tassa vasana-tṭhānassa avidūre maggā okkamma aññatarasmiṇ rukkha-mūle nisīdi, tassa āgamaṇaṇ āgamayamāno. Nando pi kho 'Satthā kira janapada-cārikaṇ caranto ito gacchatī' ti sutvā, haṭṭha-tuṭṭho vegena gantvā, Satthāraṇ upasankamitvā, vanditvā, kata-paṭisanthāro ekamantaṇ nisīdi. Ath' assa Bhagavā dhammaṇ desesi. So sotāpatti-phale patiṭṭhahitvā, Bhagavantaṇ nimantetvā, sattāhaṇ pāyāsa-dānam adāsi. Sattame divase Bhagavā anumodanaṇ katvā pakkāmi. Tena vuttaṇ:—'Ekam antaṇ nisinnaṇ kho taṇ gopālakaṇ Bhagavā dhammiyā kathāya sandassesi—pe—uṭṭhāy' āsanā, pakkāmi' ti.

¹ DA. 35.

² A. saṅkhyāta saṅkhyātenā pi: C. saṅkhyattā saṅkh-.

³ DA. sāmañña-sanghāta-saṅkhātena samaṇa-gaṇena (cf. PJ. ii, 440).

⁴ So at PvA. 43 in diff. order. A. ghana-sākhā-vīta-patta-phalā-sassa; C₁, ghana-sākhā-vīta-pa-sampannassa; C. ghana-patta-phalā-sassa.

⁵ Cf. DhA. i, 323; PJ. ii, 440; DA. 270.

⁶ C₁, PJ. -vasena.

⁷ So A, C, but DhA. and C₁, pīḷaṇ pariharanto.

⁸ C₁ pañca-gonamattasate.

⁹ A, DhA. āgantvā; C. omits.

Tattha *sandassesī*¹ ti, 'ime dhammā kusalā, ime dhammā akusalā' ti ādinā kusalādi-dhamme kamma-vipāke idha-loka-paraloke ca paccakkhato dassento ānupubbi-kathāvasāne cattāri ariya-saccāni sammā desesi. *Samādapesī* ti, sacco' ādhigamāya ime nāma dhammā attani uppādetabbā ti sīlādi-dhamme sammā gaṇhāpetvā tesu taṇ patiṭṭhapesi. *Samuttejesī* ti, te dhammā samādinna anukkamena bhāviyamānā nibbedha-bhāgiyā hutvā tikkha-visadā yathā khippaṇ ariya-maggaṇ āvahanti tathā samuttejesi, sammā uttejesi. *Sampahaṇsesī* ti, bhāvanāya pubbe-nāparaṇ visesa-bhāva-dassanena cittassa pamodāpana-vasena suṭṭhu sampahaṇsesi. Api c' ettha sāvajjānavajja-dhammesu dukkhādisu ca sammohavinodanena,² sandassanaṇ: sammā-paṭipattiyā samādapanena,³ samādapananṇ: cittass' ālasiyāpatti-vinodanena, samuttejanaṇ: sammā-paṭipatti-siddhiyā sampahaṇsanaṇ veditabbaṇ. Evaṇ so Bhagavato sāmukkaṇsikāya⁴ dhamma-desanāya sotāpatti-phale patiṭṭhahi.

Adhivāsesī ti, tena diṭṭha-saccena 'adhivāsetu me, bhante Bhagavā' ti ādinā nimantito, kāyanga-vācangaṇ acopento citten' eva adhivāsesi sādiyi.⁴ Ten' ev' āha 'tuphī-bhāvenā' ti. *Appodaka-pāyāsan* ti, nirudaka-pāyāsaṇ. *Paṭiyādāpetvā* ti, sampādetvā, sajjetvā. *Navañ ca sappiṇ* ti, navanītaṇ gahetvā tāvad eva vilinaṇ maṇḍa-sappiṇ ca paṭiyādāpetvā. *Sahatthā* ti, ādara-jāto sahatthen' eva parivisanto,⁵ *santappesi*: paṭiyattaṇ bhojanaṇ bhojesi. *Sampavāresi* ti, alam alan ti vācāya paṭikkhipāpesi. *Bhuttāvin* ti, kata-bhatta-kiccaṇ.⁶ *Onīta-patta-pāṇin* ti pattato apanīta-pāṇiṇ, dhota-patta⁷-pāṇin ti pi pāṭho. Dhota-patta-hatthan ti attho. *Nīcan* ti, anuccaṇ, āsanaṇ gahetvā. Āsane yeva nisīdanaṇ ariya-desavāsinaṇ cārittaṇ. So pana Satthu santike upacāra-vasena paññattassa dāru-phalak' āsanassa samīpe nisīdi. *Dhammiyā kathāyā* ti ādi sattame divase kataṇ anumodanaṇ sandhāya

¹ Cf. DA. 300.

² A. sammohāpane-danena; C, sampahaṇsādanena.

³ C, samāpatti; C. sammā-paṭipattiyaṇ sammohavinodanena; C_{1,2}, samāpādananena.

⁴ Cf. DA. 277.

⁵ C. -visento.

⁶ DA. bhuttavantaṇ.

⁷ A. hattha.

vuttaṇ. So kira sattāhaṇ Bhagavantaṇ bhikkhu-sanghaṇ ca tattha vasāpetvā-mahādānaṇ pavattesi. Sattame pana divase appodaka-pāyāsa-dānaṇ adāsi. Sattha tassa tasmiṇ attabhāve uparimagg' atthāya nāṇa-paripākā-bhāvato anumodanam eva katvā pakkāmi.

Sīmantarikāyā ti, sīmanta-sīmantare.¹ Tassa gāmassa antara-gāma-vāsino kira ekaṇ talākaṇ nissāya tena saddhiṇ kalahaṇ akaṇsu. So te abhibhavitvā taṇ talākaṇ gaṇhi. Tena baddh' āghāto eko puriso, Satthu pattaṇ gahetvā, dūraṇ anugantvā 'nivattāhi upāsakā' ti vutte Bhagavantaṇ vandi-tvā, padakkhiṇaṇ katvā, bhikkhu-sanghassa ca añjaliṇ katvā, yāva dassan' ūpacāra-samatikkamā dasa-nakha-samodhāna-samujjalaṇ añjaliṇ sirasmiṇ paggayha,² paṭinivattitvā, dvinnaṇ gāmānaṇ antare araṇṇa-padese ekekaṇ gacchantaṇ sarena vijjhivā māresi. Tena vuttaṇ: 'acira-pakkantassa—pe—coro māresi' ti. Kenacid eva karaṇiyena ohīyivā pacchā gacchantā bhikkhū tathā mataṇ disvā Bhagavato tam atthaṇ ārocesuṇ. Taṇ sandhāya vuttaṇ: 'atha kho sambahulā bhikkhū' ti ādi. *Etam atthaṇ viditvā* ti, yasmā diṭṭhi-sampannaṇ ariya-sāvakaṇ Nandaṇ mārentena purisena ānanta-rika-kappaṇ³ bahulaṇ apuṇṇaṇ pasutaṇ, tasmā yaṇ corehi verīhi ca kattabbaṇ tato pi ghorataṇ imesaṇ sattānaṇ 'micchā-paṇihitaṇ cittaṇ karotī' ti imaṇ atthaṇ jānitvā, tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *diso disa*⁴ ti, dūsako dusanīyaṇ,⁵ coro coraṇ: disvā ti vacana-seso.⁶ *Yaṇ taṇ kayirā* ti, yaṇ (taṇ) tassa anaya-byasanaṇ kareyya, dutiya-pade pi es' eva nayo. Idaṇ vuttaṇ hoti:—eko ekassa mitta-dūbhi-coro putta-dāra-khetta-vatthugo-mahisādisu aparajjhanto⁷ yassa aparajjhati, tam pi tath' eva attani aparajjhantaṇ coraṇ disvā. *Verī vā pana* kenacid eva kāraṇena baddha-veraṇ veriṇ disvā attano kakkhalatāya dāruṇatāya yaṇ taṇ⁸ tassa anaya-byasanaṇ kareyya, putta-dāraṇ vā pīleyya khetṭādini va nāseyya,⁹ jīvitā vā pana naṇ¹⁰

¹ C. simāyantare.

² Cf. VvA. 7; A, C. sirasi.

³ C. here and below ānantariya-.

⁴ The whole is the same as DhA.

⁵ C. dūsaniyaṇ.

⁶ DhA. pāṭha-seso.

⁷ C₁ hatanto.

⁸ C. omits yaṇ taṇ.

⁹ C₂, duseyya.

¹⁰ A, C. omit.

voropeyya, dasasu akusala-kamma-pathesu micchā-ṭhapitattā micchā-panihitaṇ cittaṇ pāpiyo naṇ tato kare, taṇ purisaṇ pāpa-taraṇ tato kareyya: vutta-pakārehi¹ diso vā verī vā disassa vā verino vā imasmiṇ yev' attabhāve dukkhaṇ vā uppādeyya, jīvita-kkhayaṇ vā kareyya, idaṇ pana akusala-kamma-pathesu micchā-ṭhapitaṇ cittaṇ diṭṭhe 'va dhamme anaya-byasanaṇ pāpeti, attabhāva-sata-sahassesu pi catusu apāyesu khipitvā sisam assa ukkhipituṇ na deti ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *Kapota-kandarāyan* ti, evannāmake vihāre. Tasmiṇ kira pabbata-kandare pubbe bahū kapotā vasiṇsu. Tena sā upaccakā kapota-kandarā ti vuccati. Aparabhāge tattha kata-vihāro pi Kapota-kandaro tveva paññāyittha. Tena vuttaṇ: Kapota-kandarāyan ti evannāmake vihāre. *Junhāya rattiyā* ti, sukka-pakkha-rattiyā. *Nav' oropitehi kesehi* ti, acira-ohāritehi kesehi. Itthambhūta-lakkhaṇe c' etaṇ karaṇa - vacanaṇ. *Abbhokāse* ti, yattha upari-cchadanaṇ² parikkhepo vā n' atthi, tādise ākāsangaṇe. Tattha āyasmā Sāriputto suvaṇṇa - vaṇṇo, āyasmā Mahāmoggallāno nīl' uppala-vaṇṇo, ubho pana te mahātherā udicca-brāhmaṇa-jaccā, kappānaṇ sata-sahassādhikaṇ ekaṇ asaṅkheyyaṇ abhinīhāra-sampannā, chalabhiññā-paṭisambhida-ppattā, mahā-khiṇāsavā, sabba-samāpatti-lābhino, satta-saṭṭhiyā sāvakapāramī-ñāṇaṇ matthaka-ppattā, etaṇ Kapota-kandara-vihāraṇ upasobhayantā, ekaṇ kanaka-guhaṇ pavitṭhā dve sīhā viya ekaṇ vijambhana-bhūmiṇ otiṇṇā, dve byagghā viya ekaṇ supupphita-sāla-vanaṇ pavitṭhā, dve chaddanta-nāgarājāno viya ekaṇ simbalī-vanaṇ pavitṭhā, dve supaṇṇa-rājāno viya ekaṇ nara-vāhana-yānaṇ abhirūlhā, dve Vessa-vaṇā viya ekaṇ paṇḍu-kambala-silāsanaṇ³ abhinisinnā, dve

¹ C. uttapakāro hi.

² A. chedanaṇ.

³ C. omits silā.

Sakkā viya eka-vimān' abbhantara-gatā, dve hārīta-mahā-brahmāno viya ekasmiṃ gagana-ṭṭhāne, dve canda-maṇḍalāni viya, dve suriya-maṇḍalāni viya ca virocīṇsu. Tesu āyasmā Mahāmoggallāno tuṇhī nisīdi.

Āyasmā pana Sāriputto samapājji. Tena vuttaṃ: *aññatarāṃ samādhin samāpajjitvā* ti, tattha *aññatarāṃ samādhin* ti, upekkhā-brahmavihāra-samāpattiṃ. Keci saññā-vedayita-nirodha-samāpattin ti vadanti. Apare pan' āhu āruppa-pādaṃ phala-samāpattin ti. Imā eva hi tisso kāya-rakkhaṇa-samattā samāpattiyo. Tattha nirodha-samāpattiyā samādhī-pariyāya sambhavo heṭṭhā vutto yeva. Pacchimass' eva pana ācariyā vaṇṇenti. *Uttarāya disāya dakkhiṇaṃ disaṃ* gacchantī ti, uttarāya disāya yakkha-samāgamaṃ gantvā attano bhavanaṃ gantaṃ dakkhiṇaṃ disaṃ gacchanti.

Paṭibhāti man ti, upaṭṭhāti mamaṃ.¹ *Paṭi-sadda-yogena* sāmī-atthe upayoga-vacanaṃ. 'Imassa sīse pahāraṃ dātva cittaṃ me uppajjati' ti attho. So kira purima-jātiyā there baddh' āghāto: ten' assa therāṃ disvā paduṭṭha-cittassa evam ahoṣi. Itaro pana sappañña-jātiko tasmā taṃ paṭisedhento *alaṃ sammā* ti ādim āha. Tattha *mā āsādesi* ti, mā ghaṭṭesi²: mā pahāraṃ dehī ti vuttaṃ hoti. *Uḷāro* ti, uḷārehi uttamehi sīlādi-guṇehi samannāgato. *Anādiyitvā* ti, ādaraṃ akatvā, tassa taṃ vacanaṃ agahetvā. Yasmā pana tassa vacanaṃ agaṇhanto naṃ anādiyanto nāma hoti, tasmā vuttaṃ 'taṃ yakkhaṃ anādiyitvā' ti. *Sīse pahāraṃ adāsi* ti, sabba-thāmena ussāhaṃ janetvā ākāse ṭhito 'va sīse khatakaṃ³ adāsi: muddhani muṭṭhi-ghātaṃ akāsi ti attho. *Tāva mahā* ti,⁴ thāma-mahantaṃ tattakaṃ mahantaṃ *pahāro ahoṣi* ti. *Tena pahārenā* ti, tena pahārena karaṇa-bhūtena. *Satta-ratanaṃ* ti, pamāṇa-majjhimaṃ purisassa ratanena satta-ratanaṃ. *So*⁵ ti, yakkho. *Nāgan* ti, hatthi-nāgaṃ. *Osādeyyā*⁶ ti,

¹ Cf. P.J. ii, 398 (mama bhāgo pakāsaṭi).

² So A, C, but C₂, ghātesī; St, Comy. ghātesī; W. āpādesī.

³ So A, VvA. 206, but C. khatakaṃ.

⁴ St. omits, W. inserts; A. tāva pahāti.

⁵ Not in St.

⁶ W. osāreyya.

paṭhaviyaṃ osīdāpeyya, nimujjāpeyya : osāreyyā ti pi pāṭho : cunṇa-vicunṇaṃ kareyyā ti attho. *Adḍh' atṭhama-ratanan* ti,¹ adḍhena atṭhamāṇaṃ pūraṇan ti, adḍh' atṭhamāni. Adḍh' atṭhamāni ratanāni pamāṇaṃ etassā ti adḍh' atṭhama-ratano, taṃ adḍh' atṭhama²-ratanan.

Mahantaṇ (vā) pabbata-kūṭan ti, Kelāsa-kūṭa-ppamāṇaṃ Vippulaṇ Giri-kūṭaṇ. *Padāleyyā* ti, sakalikākārena bhindeyya, osāreyya. *Api* padāleyyā ti sambandho. Tāvad eva c' assa sarīre mahāparilāho uppajji. So vedanāturo ākāse thātun asakkonto bhūmiyaṃ pati. Taṇ khaṇaṇṇeva atṭha-satṭhi-sahass' ādhika-yojana-sata-sahass' ubbedhaṇ Sinerum pi pabbata-rājānaṃ sandhārentī catu-nahut' ādhika-dviyojana-sata-sahassa-bahalā mahā-paṭhavī taṇ pāpa-sattaṇ dhāretun asakkonti viya vivaram adāsi. Avīcito jālā utṭhahitvā kandantaṇ yeva taṇ gaṇhiṇsu. So taṇ taṇ vippalapanto pati. Tena vuttaṇ : 'atha kho so yakkho "dayhāmi dayhāmi" ti tatth' eva mahāniraye avatṭhāsī' ti. Tattha *avatṭhāsī*³ ti, apati. Kim pana so yakkh' attabhāven' eva nirayaṇ upagacchī ti ? Na upagacchī : yaṇ tattha diṭṭha-dhamma-vedanīyaṇ pāpakammaṇ ahoṣi, tassa balena yakkh' attabhāve mahantaṇ dukkhaṇ anubhavi. Yam pana upapajja-vedanīyaṇ ānantarika-kappaṇ⁴ tena cuti anantaṇ niraye uppajji ti. Therassa pana samāpatti-balena upatthambhita-sarīrassa na koci vikāro ahoṣi. Samāpattito avuṭṭhita-kāle hi yakkho pahari. Tathā paharantaṇ dibba-cakkhunā disvā Mahāmoggallāno Dhammasenāpatiṇ upasaṅkami, upasaṅkamana-samakālam eva ca Dhammasenāpati samāpattito utṭhāsī. Atha naṇ Mahāmoggallāno taṇ paribhavaṇ pucchi. So pi 'ssa vyākāsi. Tena vuttaṇ : 'addasā kho āyasmā Mahāmoggallāno—pe—api ca me sīsaṇ thokaṇ dukkhaṇ' ti.

Tattha *sīsaṇ*⁵ *thokaṇ dukkhaṇ* ti, thokaṇ appamattakaṇ madhuraka-jātaṇ⁶ viya me sīsaṇ dukkhiṇaṇ : dukkha-ppattan

¹ St. adḍh' atṭha-ratanan. So S. ii, 217.

² A. -atṭhamāna-.

⁴ C., -kammaṇ.

⁶ Cf. D. ii, 99 (DA. saṅjāta-garubbhāvo saṅjāta-tibbabbhāvo sullettasita-sadiso); M. i, 334; S. iii, 106.

³ St. apatāsi.

⁵ St. sīse.

ti attho. Dukkha' ādhiṭṭhānaṃ hi sīsaṃ dukkhaṃ ti vuttaṃ. Sīse thokaṃ dukkhaṃ ti pi pāṭho. Kathaṃ pana samāpattibalena sarīre upatthaddhe therassa sīse thokaṃ pi dukkhaṃ ahoṣi ti? Aciren' eva vuṭṭhitattā anto-samāpattiyaṃ apaññāyamānaṃ dukkhaṃ: tāya nissitattā niddaṃ upagatassa makasādi-janitaṃ viya paṭibuddhassa thokaṃ paññāyittha. Mahābalena yakkena tatha sabb' ussāhena paḥaṇe sarīre vikāro nāma n' atthi ti acchariy' abbhuta-citta-jātena āyasmatā Mahāmoggallānaṃ "acchariyaṃ āvuso Sāriputta", ti ādinā Dhammasenāpatino mahānubhāvataṃ dīpitā. So pi 'ssa "acchariyaṃ āvuso Moggallāna" ti ādinā iddh' ānubhāva-mahantatā-pakāsaṃ āpadesena attano issa-macchariy'āhañkāra-ādi-mālaṇaṃ suppahīnataṃ dīpeti.

*Paṇsu-pisācakaṃ*¹ pi na passāma ti, sañkāra-kūṭādisu vicaraṇaka-khuddaka-petamaṃ pi na passāma. Iti adhigamaṃ appicchānaṃ agga-bhūto mahāthero tasmiṃ kāle anāvajjanaṃ tesā adassanaṃ sandhāya vadati. Ten' ev' āha *etarahi* ti. Bhagavā pana Veluvane ṭhito ubhinnaṃ agga-sāvakaṇaṃ imaṃ kathā-sallāpaṃ dibba-sotena assosi. Tena vuttaṃ: 'assosi kho Bhagavā' ti ādi. Taṃ vutt' atthama eva. *Etam atthaṃ veditvā* ti, etaṃ āyasmato Sāriputtassa samāpatti-bahul' ūpagaṭaṃ² iddh' ānubhāva-mahantataṃ veditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti tass' eva tādibhāva-ppatti-dīpaṇaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha yassa *selūpamaṃ cittaṃ ṭhitaṃ nānupakampati* ti,³ yassa khīṇāsavassa cittaṃ ekaghana-silāmaya-pabbat' ūpamaṃ sabbesaṃ iñjanaṇaṃ abhāvato vasībhāva-ppattiyā 'va ṭhitaṃ sabbehi pi loka-dhammehi nānupakampati na pavedhati, idān' assa akampaṇ' ākāraṃ saddhiṃ kāraṇena dassetuṃ *virattaṃ* ti ādi vuttaṃ. Tattha *virattaṃ rajanīyesū* ti, virāga-sañkhātena ariya-maggena rajanīyesu rāguppati-hetu-bhūtesu sabbesu tebhūmika-dhammesu virattaṃ. Tattha sabbesu samucchinna-rāgaṃ ti attho. *Kopaneyye* ti, paṭighaṭṭaniye sabbasmiṃ pi āghāta-vatthusmiṃ. *Na kuppati*, na dussati, na vikāraṃ āpajjati. *Yass' eva bhāvitāṃ cittaṃ* ti, yassa yathā-vuttassa

¹ W. piṇḍakaṃ.² Cf. Thag. 191.³ C₁ bahalūpagaṭaṃ.

ariya-puggalassa cittam evan vutta-nayena tādibhāv' āva-hana-bhāvena bhāvitaṇ. *Kuto taṇ dukkham essatī* ti, taṇ uttama-puggalaṇ kuto sattato sañkhārato vā dukkham upa-gamissati¹: na tādissassa dukkham atthī ti attho.

Catuttha-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame, *Kosambiyan*² ti, Kusumbena nāma isinā vasita-ṭṭhāne māpitattā Kosambī ti, evaṇ laddha-nāmake nagare. *Ghositārāme* ti, Ghosita-seṭṭhinā kārīte ārāme. *Bhagavā ākinṇo viharatī* ti, Bhagavā sambādha-ppatto³ viharati. Kim pana Bhagavato sambādho atthi saṇsaggo vā ti? N' atthi. Na hi koci Bhagavato anicchāya upasaṅkamituṇ sakkoti. Durāsadā hi Buddhā Bhagavanto, sabbattha ca anupalittattā: hitesitāya pana sattesu anukampaṇ upādāya 'mutto mocessāmī' ti paṭiññānuruṇaṇ caturogha-nittharaṇ' atthaṇ aṭṭhannaṇ purisānaṇ attano santikaṇ kālena kālaṇ upasaṅkamaṇaṇ adhivāseti: sayaṇ ca mahākaruṇā samus-sāhito kālaññū hutvā tattha upasaṅkamati. Idaṇ sabba-Buddhānaṇ āciṇṇaṇ. Ayam idha ākiṇṇa-vihāro ti adhippeto. Idha pana Kosambikānaṇ bhikkhūnaṇ kalaha-jātānaṇ Satthā Dīghatissa-Kosala-rañño⁴ vatthuṇ āharitvā, "na hi verena verāni sammanti 'dha kudācanaṇ" ti (Dhp. 5) ādinā ovādam adāsi.

Taṇ divasaṇ tesaṇ kalahaṇ karontānaṇ yeva ratti vibhātā. Dutiya-divase pi Bhagavā tam eva vatthuṇ kathesi. Taṇ divasam pi tesaṇ kalahaṇ karontānaṇ yeva ratti vibhātā. Tatiya-divase pi Bhagavā tam eva vatthuṇ kathesi. Ath' aññataro bhikkhu Bhagavantam evam āha—"Appossukko, bhante, Bhagavā diṭṭha-dhamma-sukha-vihāram anuyutto viharatu. Mayam etena bhaṇḍanena kalahena viggahena

¹ A, C₁ upatthare.

² C₁ -patipanno.

³ Vin. i, 352; DhpA. i, 52.

⁴ DhpA. i, 56.

vivādena paññāyissāmā ” ti. Satthā “ pariyādinna-cittā kho ime mogha-purisā. Na ’dāni me sakkā saññāpetuṇ, n’ atthi c’ ettha saññāpitabbā. Yan nūn’ āhaṇ ekacārīka-vāsaṇ vaseyyaṇ ? Evaṇ ime bhikkhū kalahato oramissanti¹ ” ti cintesi. Evaṇ tehi kalaha-kārakehi bhikkhūhi saddhiṇ eka-vihāre vāsaṇ vinetabb’ ābhāvato upāsakādihi upāsāṇkamanāṇi ca ākiṇṇaka-vihāraṇ katvā vuttaṇ:—‘ Tena kho pana samayena Bhagavā ākiṇṇo viharatī ’ ti ādi.

Tattha *dukkhan* ti, na sukhaṇ: anārādhita-cittatāya na iṭṭhan ti attho. Ten’ ev’ āha: *na phāsu-vihārāmī* ti. *Vūpa-kattho* ti, vavakaṭṭho, dūribhūto. Tathā cintetvā ca Bhagavā pāto ’va sarīra-paṭijagganaṇ katvā, Kosambiyaṇ piṇḍāya caritvā, kañci anāmantetvā, eko adutiyo gantvā, Kosalaratṭhe Pārileyake² vanasaṇḍe bhadda-sāla-mūle vihāsi. Tena vuttaṇ: *Atha kho Bhagavā pubbaṇha-samayaṇ*—pe—*bhadda-sāla-mūle* ti.

Tattha *sāman* ti, sayāṇ. *Sanjāmetvā* ti, paṭisāmetvā. *Patta-cīvaram ādāyā* ti, ettha pi sāman ti padaṇ ānetvā yojetabbāṇ. *Upaṭṭhāke* ti, Kosambi-nagara-vāsino Ghositaseṭṭhi ādike upaṭṭhāke vihāre ca agg’ upaṭṭhākaṇ āyasmantaṇ Ānandaṇ anāmantetvā. Evaṇ gato Satthari pañca-satā bhikkhū āyasmantaṇ Ānandaṇ āhaṇsu: “ Āvuso Ānanda, Satthā ekako ’va gato, mayaṇ anubandhissāmā ” ti. “ Āvuso, yadā Bhagavā sāmaṇ senāsanaṇ sanjāmetvā patta-cīvaram ādāya anāmantetvā upaṭṭhāke, anapaloketvā bhikkhu-saṅhaṇ adutiyo gacchati, tadā ekacāraṇ³ caritvā Bhagavato ajjhāsayo. Sāvakena nāma Satthu ajjhāsay’ ānurūpaṇ paṭipajjitabbāṇ. Tasmā na imesu divasesu Bhagavā anugantabbo ” ti nivāresi, sayam pi n’ ānugacchi. *Anupubbenā* ti, anukkamena: gāma-nigama-paṭipātiyā cārīkaṇ caramāno ‘ekacāra-vāsaṇ tāva vasamānaṇ bhikkuṇ passissāmā’ ti Bālaka-loṇakārāmaṇ gantvā, tattha Bhagu-ttherassa sakala-pacchābhattaṇ c’ eva tiyāmaṇ ca rattin ekacāra-vāse ānisaṇsaṇ kathetvā, puna-divase tena pacchā-samaṇena piṇḍāya caritvā, taṇ tatth’ eva nivattetvā ‘samaggavāsaṇ vasamāne tayo kulaputte passis-

¹ A. orassanti; C₁ moramissanti; cf. J.P.T.S. (Morris) 1887, p. 154.

² MSS. Pāri-; St. Pāli-.

³ A. ekavāraṇ.

sāmi' ti Pācīnavaṇṣa-migadāyaṇ gantvā, tesañ sakala-rattīṇ samagga-vāse ānisaṇṣaṇ kathetvā, te pi tatth' eva nivattetvā, ekako 'va Pārileyya-gāmaṇ sampatto. Pārileyya-gāma-vā-sino paccuggantvā, Bhagavato dānaṇ datvā, Pārileyya-gāmassa avidūre (Rakkhita-vanasaṇḍo nāma atthi) tattha Bhagavato paṇṇa-sālaṇ katvā "ettha Bhagavā vasatū" ti yācitvā vāsayiṇsu. *Bhadda*¹-sālo ti pana tatth' eko manāpo laṭṭhako² sāla-rukkho. Bhagavā taṇ gāmaṇ upanissāya vana-saṇḍe paṇṇa-sālā samīpe tasmiṇ rukkha-mūle vihāsi. Tena vuttaṇ: *Pārileyyake viharati rakkhita-vanasanḍe bhadda-sāla-mūle* ti.

Hatthi-nāgo ti, mahā-hatthi yūtha-pati. *Hatthi-kalabhehi*³ ti hatthi-potakehi. *Hatthi-cchāpehi*⁴ ti, khīrapakehi dahara-hatthi-potakehi, ye bhinkā ti pavuccanti. *Chinn' aggānī* ti, purato purato gacchantehi hatthi-ādīhi chinn' aggānī khādit' āvasesānī khāṇu-sadisānī tiṇānī khādati. *Obhagg' obhaggan* ti, tena hatthi-nāgena ucca-ṭṭhānato bhañjitvā bhañjitvā pātitaṇ. *Assa sākā-bhangan* ti, etassa santakaṇ sākā-bhangaṇ⁵ te khādanti. *Āvilānī* ti, tehi paṭhamatarāṇ ota-ritvā pivantehi⁶ ālulitattā āvilānī kaddama-missānī pānīyānī pivati. *Ogāhā* ti titthato: ogāhan ti pi pāli. *Assā* ti, hatthi-nāgassa. *Upanighaṇsantiyo* ti, ghaṭṭentiyo.⁷ Upanighaṇsiya-māno pi attano ulāra-bhāvena na kujjhati: tena tā taṇ ghaṇsanti yeva.⁸

Yūthā ti, hatthi-ghaṭṭāya. *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī* ti, so kira hatthi-nāgo yūtha-vāse ukkaṇṭhito taṇ vanasaṇḍaṇ pavīṭṭho tattha Bhagavantaṇ disvā, ghaṭa-sahassena nibbā-pita-santāpo viya nibbuto hutvā, pasanna-citto Bhagavato santike aṭṭhāsi. Tato paṭṭhāya vatta-sīse ṭhatvā, bhadda-sālassa paṇṇa-sālāyā ca samantato appa-haritakaṇ katvā, sākā-bhangaṇa⁹ sammajjati, Bhagavato mukha-dhovaṇaṇ deti, nahān' odakaṇ āharati, danta-kaṭṭhaṇ deti, araṇṇīato madhurānī phalānī āharitvā Satthu upaneti. Satthā tānī

¹ A. bhaddaka.² C. laddhaka.³ St. kalārehi; W, C. kalabhehi.⁴ St. chāpekehi.⁵ A, C₁ bhagānī.⁶ A. pavattehi.⁷ C. ghaṭṭentiyo.⁸ A. sātāsaṇ santi yeva; C₂ santi yeva.⁹ C. -bhangehi.

paribhuñjati. Tena vuttaṇ: *tatra sudaṇ so hatthi-nāgo yasmaṇ padese Bhagavā viharati taṇ padesaṇ appa-haritaṇ*¹ *karoti, soṇḍāya ca Bhagavato pāṇiyaṇ paribhojanīyaṇ upatthāpeti* ti: soṇḍāya dārūni āharitvā, aññamaññaṇ ghaṇsitvā aggaṇ utthāpetvā, dārūni jalāpetvā, tattha pāsāṇa-khaṇḍāni tāpetvā, tāni daṇḍakehi pavattetvā, soṇḍiyaṇ khipitvā, udakassa tatta-bhāvaṇ ñatvā Bhagavato santikaṇ upagantvā tiṭṭhati. Bhagavā “hatthi-nāgo mama nahānaṇ icchatī” ti tattha gantvā, nahāna-kiccaṇ karoti. Pāṇīye pi es’ eva nayo. Tasmiṇ pana sītale sañjāte upasaṅkamati.² Taṇ sandhāya vuttaṇ, *soṇḍāya pāṇiyaṇ paribhojanīyaṇ upatthāpeti* ti.

Atha kho Bhagavato rahogatassā ti ādi, ubhinnaṇ mahānā-gānaṇ viveka-sukha-paccavekkhana-dassanaṇ, taṇ vutt’ attham eva. *Attano ca pavivekaṇ viditvā* ti, kehici anākiṇṇa-bhāva-laddhaṇ kāya-vivekaṇ jānitvā. Itare pana vivekā Bhagavato sabbakālaṇ vijjanti yeva. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ attano hatthi-nāgassa ca pavivekābhiraṭiyā samān’ ajjhāsaya-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tatth’ āyaṇ saṅkhep’ attho. *Etan*³ *īsā-dantassa* ratha-īsā-sadisa-dantassa hatthi-nāgassa cittaṇ. *Nāgena*, Buddha-nāgassa cittaṇa sameti saṇsandati. Kathaṇ sameti ce? *Yad*⁴ *eko ramati vane*, yasmā Buddha-nāgo ‘ahaṇ kho pubbe ākiṇṇo vihāsin’ ti purimaṇ ākiṇṇa-vihāraṇ jigucchitvā vivekaṇ upabrūhayamāno idāni yathā *eko* adutiyo *vane* araññe abhiraṃmati, evam ayam pi hatthi-nāgo pubbe attano hatthi-ādihi ākiṇṇa-vihāraṇ jigucchitvā vivekaṇ upabrūhayamāno idāni eko asaḥāyo⁵ *vane* ekavihāraṇ ramati abhiraṃmati.⁶ Tasmā ‘ssa *cittaṇ nāgena sameti*, tassa cittaṇa sameti ti katvā ekī-bhāva-ratiyā eka-sadisaṇ hoti ti attho.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ St. hāritaṇ. ² A. -kamitvā; C₁, upasaṅkamati; C. upatthāpeti.

³ Vin. i, 353, evaṇ.

⁴ St. yaṇ; C. ramati.

⁵ So A. and MSS.; C. adutiyo.

⁶ C. vane araññe ramati abhinandati.

6.

Chaṭṭhe *Pinḍola-Bhāra-dvājo* ti, piṇḍaṇ ulamāno¹ pariyesamāno pabbajito ti, piṇḍolo. So kira parijinna-bhogo brāhmaṇo hutvā, mahantaṇ bhikkhu-saṅghassa lābha-sakāraṇ disvā, piṇḍ' atthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṇ kapāla-pattaṇ² gahetvā carati, kapāla-pūraṇ yāguṇ pivati, bhattaṇ bhuñjati, pūva-kkhajjakaṇ ca khādāti. Ath' assa mahaggha-sabhāvaṇ Satthu ārocayaṇsu. Satthā tassa patta-tthavikaṇ na anujāni. Heṭṭha mañce pattaṇ nikkujjitvā ṭhapeti. So ṭhapento pi ghaṇsento 'va³ paṇāmetva ṭhapeti. Gaṇhanto pi ghaṇsento 'va ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṇ gacchante gacchante kāle ghaṇsanena parikkhinaṇ nālik' odana-mattass' eva gaṇhanakaṇ jātaṇ. Tato Satthu ārocesuṇ. Ath' assa Satthā patta-tthavikaṇ anujāni. Thero aparena samayena indriya-bhāvanaṇ bhāvento agga-phale arahatte patitṭhāsi. Iti so pubbe āmisaṇ esāno⁴ piṇḍ' atthāya ulatī ti, piṇḍolo. Gottena pana Bhāra-dvājo ti ubhayaṇ ekato katvā Pinḍola-Bhāra-dvājo ti vuccati.

Ārañṇako ti, gāmanta-senāsana⁵-paṭikkhipanena ārañṇe nivāso assā ti, ārañṇako: ārañṇaka-dhutantaṇ samādāya vattantass' etaṇ nāmaṇ. Tathā "bhikkhā-saṅkhātānaṇ (pana) āmisa-piṇḍānaṇ pāto (ti), piṇḍapāto; parehi dinnānaṇ piṇḍānaṇ patte nipatanaṇ" ti attho. "Piṇḍapātaṇ uñchati: taṇ taṇ kulaṇ upasaṅkamanto gavesatī ti *piṇḍapātiko*: piṇḍāya vā patituṇ, carituṇ, vatam etassā ti piṇḍapāti; piṇḍapāti yeva, *piṇḍapātiko*" (VM. 60).

Saṅkāra-kūṭādisu paṇsunāṇ upari-ṭhitattā abbhuggat' aṭṭhena paṇsukūlaṇ ivā ti, paṇsu-kūlaṇ. Athavā paṇsu viya kucchita-bhāvaṇ ulatī, gacchatī ti, paṇsukūlaṇ.⁶ Paṇsukūlassa dhāraṇaṇ paṇsu-kūlaṇ vā sīlaṇ etassā ti, paṇsu-kūliko. Sanghāṭi uttarā-sanga-antara-vāsaka-saṅkhātāni tīṇi cīvarāni, ticīvaraṇ. Ticīvara-dhāraṇaṇ ticīvaraṇ vā sīlaṇ etassā ti, *tecīvariko*. *Appiccho* ti ādinaṇ attho heṭṭha vutto yeva.

¹ Cf. VM. 31, 60.² A. kapallaka-pankā.³ A. ghaṇsetvā 'va.⁴ A. -savisse; C. amisamesaṇ; C₁ -visesaṇ.⁵ Cf. VM. 65.⁶ So A. (from ivā ti, following VM. 60 closely); C. omits.

Dhuta-vādo ti, dhuto vuccati dhuta-kilesa puggalo, kilesa-dhunana vā dhammo.¹ Tattha “atthi dhuto na dhuta-vādo, atthi na dhuto dhuta-vādo, atthi n’ eva dhuto na dhuta-vādo, atthi dhuto c’ eva dhuta-vādo cā” ti (VM. i, 80) idaṇ catukkaṇ veditabbaṇ. Tesu yo sayañ dhuta-dhamme samādāya vat-tati, na paraṇ tathattāya samādapeti, ayaṇ paṭhamo. Yo pana sayañ dhuta-dhamme samādāya vattati, paraṇ samā-dāpeti, ayaṇ dutiyo. Yo ubhaya-rahito, ayaṇ tatiyo. Yo pana ubhaya-sampanno, ayaṇ catuttho. Evarūpo ca ayāsmā Piṇḍola-Bhāradvājo ti. Tena vuttaṇ, *dhutavādo* ti. Eka-desa-sarūp’ ekasesa-vasena hi ayaṇ niddeso, yathā taṇ nāma-rūpan² ti.

*Adhicittam anuyutto*³ ti, ettha aṭṭha-samāpatti-sampayogato arahatta-phala-samāpatti-sampayogato vā cittassa adhicitta-bhāvo veditabbo. Idha pana arahatta-phala-cittan ti. Taṇ taṇ samāpattisu samādhi eva adhicittaṇ. Idha pana arahatta-phala-samādhi veditabbā. Keci pana “adhicittam-anuyuttena, bhikkhave, bhikkhunā kālena kālaṇ tīṇi nimittāni manasikātabbāni” ti (A. i, 256) etasmiṇ adhicitta-sutte viya samatha-vipassanā-cittaṇ adhicittan ti idh’ adhippetan ti vadanti.⁴ Taṇ na sundaraṇ. Purimo yev’ attho gahetabbo. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etam āyasmato Piṇḍola-Bhāradvājassa adhiṭṭhāna-parikkhāra-sampadā-sampannaṇ adhicittānuyoga-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā, ‘evaṇ adhicitt’ ānuyogo mama sāsanān⁵’ ti dīpento imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *anūpavādo*⁶ ti, vācāya kassaci pi anupavādanaṇ.⁷ *Anūpaghāto* ti, kāyena kassaci upaghāt’ ākaraṇaṇ. *Pāṭi-mokkhe* ti, ettha pāṭimokkha-padassa attho heṭṭha nāna-ppakārehi vutto, tasmiṇ pāṭimokkhe. Sattannaṇ āpatti-kkhandhānaṇ avītikkama-lakkhaṇo, *saṇvaro. Mattaññutā*

¹ A, C. kammaṇ vā; C₂, dhammaṇ, but VM. 80 (whence the quotation following also) kilesa-dhunano vā dhammo.

² So A, C₁, 2, but C. omits nāma.

³ Cf. VM. i, 246.

⁴ Cf. VM. ii, 646.

⁵ A. sāsan’ utṭhānaṇ.

⁶ Dhṛp. 185; DhṛpA. iii, 237 (anupavādanañ c’ eva anupavādāpanañ ca); St. anup.; C. -vādanaṇ; D. ii, 50 (cf. J.P.T.S. 1909, pp. 315-6, R. Otto Franke, for the gāthās and their parallels).

⁷ A. adds ca mattaññutā.

ti, paṭiggahana paribhoga-vasena pamāṇ' aññutā. *Pantañ*¹ *ca sayan' āsanān* ti, vivittaṇ saṅghaṭṭana-virahitaṇ senāsanāṇ. *Adhicitta ca āyogo* ti, aṭṭhannaṇ samāpattinaṇ adhigamāya bhāvan' ānuyogo.

Aparo nayo *anupavādo* ti, kassaci uparujjhana-vacanassa avacanaṇ: tena sabbam pi vācasikaṇ sīlaṇ saṅgaṇhāti. *Anupaghāto* ti, kāyena kassaci upaghātassa paraviheṭhanassa akaraṇaṇ.² Tena sabbam pi kāyika-sīlaṇ saṅgaṇhāti. Yādisaṇ pan' idaṇ ubhayaṇ Buddhānaṇ sāsan' antogadhaṇ hoti, taṇ dassetuṇ: 'pāṭimokkhe ca saṇvaro' ti vuttaṇ. *Ca-saddo nipāta-mattaṇ. Pāṭimokkhe ca saṇvaro* ti, pāṭimokkha-saṇvara-bhūto anūpavādo anūpaghāto cā ti attho. Athavā pāṭimokkhe ti adhikaraṇe bhummaṇ: pāṭimokkhe nissaya-bhūte saṇvaro. Ko pana so ti? Anupavādo anupaghāto: upasampadā-velāyan hi visesena pāṭimokkha-sīlaṇ samādinnaṇ nāma hoti: tasmiṇ pāṭimokkhe ṭhitassa tato paraṇ upavād' ūpaghātanaṇ akaraṇa-vasena saṇvaro so anūpavādo anūpaghāto cā ti vutto.

Athavā pāṭimokkhe nipphādetabbe bhummaṇ, yathā cetaso avūpasamo ayoniso manasikāra-pada-ṭṭhānan ti, tena pāṭimokkhena sādhetabbo anupavādo anupaghāto. Pāṭimokkha-saṇvara-saṅgaḥito anupavādo anupaghāto icc' eva attho.

Saṇvaro cā ti, iminā pana sati-saṇvaro ñāṇa-saṇvaro khanti-saṇvaro viriya-saṇvaro ti (VM. 7) imesaṇ catunnaṇ saṇvarānaṇ, gahaṇaṇ, pāṭimokkha-sādhanaṇ.³ Idaṇ saṇvara-catukkaṇ.⁴ *Mattaññutā ca bhattasmiṇ* ti, pariyesanā-paṭiggahana-paribhoga-vissajjanānaṇ-vasena bhojane pamāṇ' aññutā. *Pantañ*⁵ *ca sayan' āsanān* ti, bhāvan' ānukulaṇ arañña-rukkha-mūlādi-vivitta-sen' āsanāṇ. *Adhicitta ca āyogo* ti, sabba-cittānaṇ adhikattā uttamattā adhicitte-sañkhāte arahatta-phala-citte sādhetabbe⁶ tassa nipphādan' atthaṇ samatha-vipassanā-bhāvanā-vasena āyogo. *Etaṇ Buddhāna sāsanaṇ* ti, etaṇ parassa anupavādanaṇ anupaghātanaṇ

¹ So D, Dhp, DhpA, Franke, W. and Pāli Dict., but A. patthañ ca; C. panthañ ca.

² A. na viheṭh- . . . karaṇaṇ.

³ B, C₁₋₃ saṇvaraṇ.

⁴ As above.

⁴ A. saṇvarā tā ca.

⁶ A. bhāvetabbe.

pāṭimokkha-saṅvaro pariyesana - paṭiggahaṇādi - mattaññutā vivitta-vaso yathā-vutta-adhicitt' ānuyogo ca Buddhānaṃ sāsanaṃ, ovādo anusāsani ti attho. Evaṃ imāya tisso sikkhā kathitā ti veditaḍḍhā.

Chaṭṭhama - Sutta - Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

7.

Sattame, apubbaṃ n' atthi. Gāthāya, *adhicetaso*¹ ti, adhicitṭa-vato. Sabba-cittānaṃ adhikena arahatta-phala-cittena samannāgatassā ti attho. *Appamajjato* ti, na pamajjato appamādena anavajja-dhammesu sātacca-kiriyaṃ saman-nāgatassā ti vuttaṃ hoti. *Munino* ti, “yo munāti ubho loke, muni tena pavuccatī” ti (Dhp. 268-9) evaṃ ubhaya-loka-munanena vā: monaṃ vuccati *ñāṇaṃ*²: tena arahatta-phala-pañña-saṅkhātena *ñāṇena* samannāgatattā khīṇāsavo muni nāma, tassa munino.

Mona - pathesu sikkhato ti, arahatta - *ñāṇa* - saṅkhātassa monassa pathesu satta-tiṇṣa-bodhi-pakkhiya-dhammesu tiṣṭu vā sikkhāsu sikkhato, idaṃ ca pubba-bhāga-paṭipadaṃ ga-hetvā vuttaṃ. Pariniṭṭhita-sikkho hi arahā. Tasmā evaṃ sikkhato, imāya sikkhāya muni-bhāvaṃ pattassa munino ti, evam ettha attho daṭṭhabbo. Yasmā ca etad eva tasmā heṭṭhima-magga³-phala-cittānaṃ vasena *adhicetaso*: catu sacca-sambodha-paṭipattiyaṃ appamāda-vasena *appamajjato*: magga-*ñāṇa*-samannāgamena *munino* ti, evam etesaṃ tiṇṇaṃ padānaṃ attho yujjati yeva. Athavā appamajjato sikkhato ti padhāna-hetu-atthattā daṭṭhabbā, appamajjana-hetu-sikkhāna-hetu ca *adhicetaso* ti. *Sokā na bhavanti tādino* ti, tādissa khīṇāsava-munino abbhantare iṭṭha-viyogādi vat-thukā sokā citta-santāpā na honti. Athavā *tādino* ti, tādilakkhaṇa-samannāgatassa evarūpassa munino sokā na bha-

¹ DhpA. iii, 384.

² Nidd. i, 57-8.

³ A. heṭṭhima-phal' agga.

vanti ti, ayam ettha attho. *Upasantassā* ti, rāgādīnaṃ accant' ūpasamena upasantassa. *Sadā satīmato* ti, satī-vepulla-ppattiyā nicca-kālaṃ satiyā avirahitassa. Ettha ca munino adhicetaso ti iminā adhiccitta-sikkhā. *Appamajjato* ti, etena adhisīla-sikkhā, munino mona-pathesu sikkhato ti, etena tāsaṃ lokuttara-sikkhānaṃ pubba-bhāga-paṭipadā: sokā na bhavanti ti ādīhi sikkhā pāripūriyā ānisaṃso pakāsito ti veditabbaṃ. Sesaṃ vutta-nayam eva.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, *sakkato* ti ādīnaṃ padānaṃ attho heṭṭha¹ vaṇṇito yeva. *Asahamānā* ti, na sahamānā: usūyantā ti attho. 'Bhikkhu-saṅghassa ca sakkāraṃ asahamānā ti sambandho. *Sundarī*² ti, tassa nāmaṃ. Sā kira tasmiṃ kāle sabba-paribbājikāsu abhirūpā dassaniyā pāsādikā paramāya vaṇṇa-pokkharatāya samannāgatā. Ten' eva sā sundarī ti paññāyittha. Sā ca anatīta-yobbanā asaṇyata-samācārā ca hoti. Tasmā te Sundari-paribbājikaṃ pāpa-kamme uyyojesuṃ. Te hi aññatitthiyā Buddh' uppādato paṭṭhāya hata-lābha-sakkāra heṭṭha (*Akkosa*³)-*sutta-vaṇṇanāyaṃ* āgata-nayena Bhagavato bhikkhu-saṅghassa ca ulāraṃ aparimitaṃ lābha-sakkāraṃ pavattamānaṃ disvā issā-pakatā ekato hutvā samantayīṃsu "mayaṃ samaṇassa Gotamassa upanna-kālato paṭṭhāya naṭṭhā hata³-lābha-sakkāra: na no koci atthi-bhāvam pi jānāti. Kiṃ nissāya nu kho loko samaṇe Gotame abhippasanno ulāraṃ sakkāra-sammānaṃ upaneti" ti?

Tatth' eko āha: "uccā-kula-ppasūto asambhinnāya mahā-sammata-ppaveniyā jāto" ti. Aparo "abhijātiyā⁴ tassa

¹ *Supra*, Ud. 12.

² *Cf.* JA. ii, 415; DhA. iii, 474; PJ. ii, 518.

³ *A. omits*; PJ. upakkosam akaṅsu: sabbaṃ pāliyaṃ āgata-nayena veditabbaṃ.

⁴ *C.*, hīna.

anekāni acchariyāni pātubhūtāni” ti. Añño “Kāladevalan¹ vandāpetuṇ upanīto assa pādā parivattitvā tassa jaṭṭasu paṭiṭṭhitā” ti. Aparo “vappa-mangala-kāle jambu-cchāyā sayāpitassa vītikkante pi majjhantike jambu-cchāyā अपरिवत्तित्वा ण्णित्ता”² ti. Añño “abhirūpo dassaniyo pāsādiko rūpa-sampattiya” ti. Aparo “jiṇṇ’ ātura-mata-pabbajita-saṅkhāta-nimitte disvā saṇvega-jāto aparimāṇaṇ³ cakkavatti-rajaṇa pahāya pabbajito” ti. Evaṇ aparimāṇa-kāla-sambhūtaṇ anañña-sādhāraṇaṇ Bhagavato puñña-sambhāraṇ ukkaṇsa-pārami-ppattaṇ nirupamaṇ⁴ sallekha-paṭipadaṇ anuttaraṇ ca ṇaṇaṇ pahāna-sampadādi Buddh’ ānubhāvaṇ aṇānanta, attanā yathā-diṭṭhaṇ yathā-sutaṇ taṇ taṇ Bhagavato bahu-māna-kāraṇaṇ kittetvā, abahu-māna-kāraṇaṇ pariyesitvā, apassantā, “kena nu kho kāraṇena mayam samaṇassa Gotamassa ayasaṇ uppādetvā lābha-sakkāraṇ nāseyyāma” ti ?

Tesu eko tikhiṇa-mati evam āha : “Ambho, imasmiṇ satta-loke mātugāma-sukhe asattā sattā nāma n’ atthi. Ayaṇ ca samaṇo Gotamo abhirūpo devasamo taruṇo attano samārūpaṇ mātugāmaṇ labhitvā sajjeyya.⁵ Athā pi na sajjeyya,⁶ janassa pana saṅkiyo bhaveyya. Handa mayaṇ Sundariṇ paribbājikaṇ tathā uyyojema yathā samaṇassa Gotamassa ayasaṇ paṭhaviyaṇ patthāreyyā” ti. Taṇ sutvā itare “sutṭhu tayā cintitaṇ.⁶ Evaṇ hi kate samaṇo Gotamo ayasena upadduto sīsaṇ ukkhipituṇ asakkonto yena vā tena vā palāyissati” ti.

Sabb’ eva ekajjhāsayā hutvā tathā uyyojetuṇ Sundariyā santikaṇ agamaṇsu. Sā te disvā “Kiṇ tumhe ekato āgatattā” ti ? āha. Tittihīyā anālapantā ārama-pariyante paṭicchanne ṭhāne⁷ nisīdiṇsu. Sā tattha gantvā punappunaṇ ālapantī paṭivacanaṇ alabhitvā “kiṇ tumhākaṇ aparajjhīṇ⁸ ? Kasmā me paṭivacanaṇ na dethā” ti ? “Kim pana tvaṇ

¹ C₁ bāla-kāle.

² JA. i, 54.

³ So A, C₂, but C. āgāmināṇ.

⁴ C₁ anopamaṇ.

⁵ C. saṇjeyya.

⁶ C. idaṇ sutṭhu tayā re sutṭhu cintitaṇ.

⁷ So A, C₂, but C. padese.

⁸ So A, but C. mayā aparajjhaṇ (?).

amhe bādhiyamāne¹ ajjhupekkhasi” ti ? “Ko tumhe viheṭṭeti” ti ? “Kim pana tvaṇ na passasi samaṇaṇ Gotamaṇ amhe viheṭṭetvā hata-lābha-sakkāre katvā vicarantan” ti ? vatvā, tattha “Mayā kiṇ kātabban” ti ? vutte, “Tena hi tvaṇ abhikkhaṇaṇ Jetavana-samīpaṇ gantvā, mahā-janassa evaṇ ca evaṇ ca vadeyyāsi” ti āhaṇsu. Sā pi sādhu ti sampatṭicchi.² Tena vuttaṇ: *aññatitthiyā paribbājakā Bhagavato sakkāraṇ asahamānā* ti ādi.

Tattha, *ussahasī* ti, sakkosi. *Atthan* ti, hitaṇ kiccaṇ vā. *Kyāhan* ti, kim ahaṇ. Yasmā te titthiyā tassā aññatakā pi samānā pabbajjā-sambandha-mattena taṇ sangarhituṇ³ ātakā viya hutvā *ussahasī tvaṇ*⁴ *bhagini nātīnaṇ atthaṇ kātun* ti āhaṇsu. Tasmā sā pi migī viya valliya pāde laggā⁵ “*jīvitam pi me pariccattar*⁶ *nātīnaṇ atthāyā*” ti āha: *tena hī ti*, “yasmā tvaṇ ‘jīvitam pi me tumhākaṇ atthāyā pariccattan’ ti vadasi, tvaṇ ca paṭhama-vaye ṭhitā abhirūpā sobhagga-ppattā ca, tasmā yathā tvaṇ nissāya samaṇassa Gotamassa ayaso uppajjissati, tathā kareyyāsi” ti vatvā, “*abhikkhaṇaṇ Jetavanaṇ gacchāhi*” ti uyyojesuṇ.

Sā pi kho bālā kakaca-danta-pantiyaṇ pupph’ āvali-kīlaṇ kīlitu-kāmā viya,⁷ pabhinna-madaṇ caṇḍa-hatthiṇ soṇḍāya parāmasantī viya, nalāṭena Maccuṇ⁸ gaṇhanti viya, titthiyānaṇ vacanaṇ sampatṭicchitvā, mālā-gandha-vilepana-tambūla-mukha-vāsakādini gahetvā, mahājanassa Satthu dhamma-desanaṇ sutvā, nagaṇaṇ pavisana-kāle Jetavan’ abhimukhī gacchantī, “kahaṇ gacchasi” ti ? ca puṭṭhā, “samaṇassa Gotamassa santikaṇ. Ahaṇ hi tena saddhiṇ eka-gandha-kuṭiyaṇ vasāmi” ti vatvā, aññatarasmiṇ titthiy’ ārāme vasitvā, pāto ’va Jetavana-maggaṇ otaritvā, nagaṇ’ abhimukhī

¹ C. viheṭṭhiyamāne.

² Cf. JA. iv, 187.

³ So A, C₁ (i.e., *conciliandi causā*); C. paggaḥhitun.

⁴ St. omits.

⁵ A, C₁ sā pi gavesiyamānā valli viya; C. sā pi migāṇ valli viya pāde laggā.

⁶ A. pariyatta; cf. JA. iv, 413.

⁷ A. bala kakādanta pantiyaṇ pupphāphali; C. pantiyā. [The similes are from DA. 37.]

⁸ A, C₂ maccāṇ; cf. JA. iv, 417 (nalāṭena maccuṇ ādāya).

āgacchantī, “kiṇ Sundari kahaṇ gatā 'sī” ti? ca puṭṭhā “samaṇena Gotamena saddhiṇ eka-gandha-kuṭiyaṇ vasitvā taṇ kilesa-ratiyā ramāpetvā¹ āgatā 'mhī” ti vadati (DhpA. iii, 475).

Tena vuttaṇ: *evaṇ ayyā ti kho Sundarī paribbājikā tesañ aññatitthikānaṇ paribbājakānaṇ paṭissutvā abhikkhaṇaṇ Jetavanaṇ agamāsī* ti. Titthiyā katipāhass' accayena dhuttānaṇ kahāpaṇe datvā, “gacchatha Sundariṇ māretvā samaṇassa Gotamassa gandha-kuṭiyā avidūre mālā-kacavar' antare nikhaṇitvā² ethā” ti vadiṇsu. Te tathā akaṇsu. Tato titthiyā “Sundariṇ na passāmā” ti kolāhalaṇ katvā rañño ārocetvā, “kattha pana tumhe parisaṇkathā” ti? raññā vuttā, “imesu hi divasesu Jetavane vasati. Tatr'³ assa pavattiṇ na jānāmā” ti. “Tena hi gacchatha, naṇ tattha vicinathā” ti raññā anuññātā⁴ attano upaṭṭhāke gahetvā, Jetavanaṇ gantvā vicinantā viya hutvā, mālā-kacavaraṇ khubhitvā,⁵ tassa sarīraṇ mañcaṇaṇ āropetvā, nagaraṇ pave-setvā, “samaṇassa Gotamassa sāvakā 'Sattharā⁶ kata-pāpa-kammaṇ paṭicchādessāmā” ti Sundariṇ māretvā mālā-kacavar' antare nikkhipiṇsū” ti rañño arocesuṇ. Rājā pi anupa-parikkhitvā 'va “tena hi gacchatha nagaraṇ āhiṇḍathā” ti āha. Te nagara-vīthisu “passatha samaṇānaṇ Sakyaputtiyānaṇ kamman” ti ādini vadantā vicaritvā puna rañño nivesana-dvāraṇ āgamiṇsu.⁷ Rājā Sundariyā sarīraṇ āmakasūsāne aṭṭakaṇ āropetvā rakkhāpesi. Sāvatti-vāsino ṭhapetvā Ariya-sāvake yebhūyyena “passatha samaṇānaṇ Sakyaputtiyānaṇ kamman” ti ādini vatvā, antonagare bahinagare ca bhikkhū akkosantā vicariṇsu.

Tena vuttaṇ: *yadā te aññiṇsu aññatitthiyā paribbājakā voditthā⁸ kho Sundarī* ti ādi; tattha *aññiṇsū* ti, jāniṇsu. *Voditthā* ti, vyāpadiṭṭhā: ‘Jetavanaṇ gacchantī ca āgacchantī ca visesato diṭṭhā, bahulaṇ diṭṭhā’ ti attho. *Parikhā⁹ kūpe* ti,

¹ C₁ samassāsetvā.

² Texts nikkhipitvā, but see below.

³ C. tath' assā; JA. tatr' assa; DhpA. tatr' assā.

⁴ So C. and texts; A. vutte; C₁ vuttā.

⁵ Perhaps we should read with A. viyūhitvā.

⁶ C. Satthunā.

⁷ JA, C. agamiṇsu; DhpA. āga-.

⁸ St. (text and Comy. corrupt) te diṭṭhā.

⁹ A. parikkhā.

dighik' āvāṭe. *Yā sū mahārāja Sundarī* ti, mahārāja, yā sā imasmiṇ nagare rūpa-sundaratāya Sundarī ti pakatā abhiññātā paribbājikā. *Sā no na dissati*¹ ti, sā amhākaṇ cakkhu viya jīvitaṇ viya ca piyāyitabbā idāni na dissati. *Yathā-nikkhittan* ti, purise āṇāpetvā mālā-kacavar' antare attanā yathā ṭhapitaṇ: yathā nikhātam pi ti pāṭho. Paṭhaviyaṇ nikhāta-ppakāraṇ ti attho.

Rathiyāya rathiyān ti, vīthito vīthiṇ.² Vīthī hi vinivijjhanaka-racchā. *Singhātakan* ti, koṇa-racchā.³ *Alajjino* ti, na lajjino: pāpaṇ ajigucchantā⁴ ti attho. *Dussilā* ti, nissilā. *Pāpa-dhammā* ti, lāmaka-sabhāvā, nihinācārā. *Musāvādino* ti, dussilā samānā 'sīlavanto mayan' ti alikavādītāya, musāvādino. *Abrahmacārino* ti, methuna-paṭisevitāya aśeṭṭhacārino. *Ime hi nāmā* ti, hīlentā vadanti. *Dhamma-cārino* ti, kusala-dhamma-cārino. *Samacārino* ti, kāya-kammādisamacārino. *Kalyāṇa-dhammā* ti, sundara-sabhāvā. *Paṭijānissanti* nāmā ti, sambandho. *Nāma-sadda*—yogena hi ettha paṭijānissanti ti anāgata-kāla-vacanaṇ. *Sāmaññan* ti, samaṇa-bhāvo, samita-pāpattā.⁵ *Brahmaññan* ti, viśiṭṭha-bhāvo, bāhita-pāpattā. *Kuto* ti, kena kāraṇena. *Apagatā* ti, apatā paribhaṭṭha.⁶ *Purisa-kiccan* ti, methuna-paṭisevanaṇ sandhāya vadanti.

Atha bhikkhū taṇ pavattiṇ Bhagavato ārocesuṇ. Satthā “tena hi, bhikkhave, tumhe pi te manusse imāya gāthāya’ paṭicodethā” ti vatvā *abhūta-vāḍī* ti gātham āha. Taṇ sandhāya vuttaṇ: *atha kho sambahulā*—pe—*nīhīna-kammā manujā paratthā* ti. Tattha n’ eso, bhikkhave, saddo ciraṇ *bhavissatī* ti, idaṇ Satthā sattāhassa ayasa-nipphattiṇ sabaññuta-ñāṇena jānitvā bhikkhū samassāsento āha. Gāthāya, *abhūta-vāḍī*⁸ ti, parassa dosaṇ adisvā ’va, musā-vādaṇ katvā, abhūtena atacchena paraṇ abbhācikkhanto. *Yo vāpi katvā* ti, yo vā pana pāpa-kammaṇ katvā ’n’ āhaṇ etaṇ karomi’ ti āha. *Pecca*⁹ *samābhavanā* ti, te ubho pi janā ito paralokaṇ

¹ St. dassati.² A. vīthiyo vīthiyā.³ C. tikoṇa- (cf. PvA. 24, singhātako tikoṇa-racche).⁴ A. jigucchā-virahitā.⁵ A. samita-pāpitā.⁶ A. paribhaṭṭhā.⁷ A. kathāya.⁸ Dhpa. iii, 477.⁹ A. pacca.

gantvā niray' ūpagamanena gatiyū samā bhavanti. Gati yeva hi nesaṇ paricchinṇā,¹ āyu pana aparicchinnaṇ: bahukaṇ hi pāpaṇ katvā ciraṇ niraye paccanti,² parittaṇ katvā appamattakam eva kālaṇ paccanti. Yasmā pana tesāṇ ubhinnaṃ pi lāmakam eva kammaṇ, tena vuttaṇ:—*nihīna-kammā manujā paratthā* ti, paratthā ti padassa purato peccā ti padena sambandho. Pecca parattha, ito gantvā te nihīna-kammā paraloke samā bhavanti ti attho.

Pariyāpunītvā ti, uggahetvā. *Akārakā*³ ti, aparādhassa na kārakā. *Na y imehi katan* ti, evaṇ kira tesāṇ ahosi: 'imehi samaṇehi Sakyaputtiyehehi addhā taṇ pāpakammaṇ na katan, yaṇ aññatitthiyā ugghositvā sakala-nagaraṇ āhiṇḍiṇsu, yasmā ime amhesu evaṇ asabbhāhi pharusāhi vācāhi abbhācikkhantesu pi na kiñci vikāraṇ dassenti, khanti-soraccaṇ ca na vijahanti. Kevalam pana 'abhūta-vādi nirayaṇ upeti' ti dhammaṇ yeva vadantā *sapanti* yeva. Ime samaṇā Sakya-puttiyā amhe anupadhāretvā abbhācikkhante sapanti, āpādentā viya vadanti.⁴ Athavā *yo vāpi*⁵ *katvā na karomī ti cāhā* ti, vadantā sapanti, attano akāraka-bhāvaṇ bodhetuṇ amhākaṇ sapathaṇ karonti ime ti attho. Tesāṇ hi manus-sānaṇ Bhagavatā bhāsita-gāthāya savana-samanantaram eva Buddh' ānubhāvena sārājjaṇ okkami, saṇvego uppajji, "na-y-idaṇ amhehi paccakkhato diṭṭhaṇ, sutāṇ nāma tathā pi hoti, aññathā pi hoti: ete ca aññatitthiyā imesaṇ anattakāmā ahita-kāmā, tasmā te sandhāya na-y-idaṇ amhehi vat-tabbaṇ 'dujjānā hi samaṇā'" ti vatvā⁶ te tato paṭṭhāya tatc oramiṇsu.

Rājā pi yehi Sundarī mārītā tesāṇ jānaṇ' atthaṇ purise āṇāpesi. Atha kho te dhuttā⁷ tehi kahāpaṇehi suraṇ pivantā aññam aññaṇ kalahaṇ kariṇsu. Tesu hi eko āha: "Tvaṇ Sundariṇ ekappahārena māretvā, mālā-kacavar' antare khi-pitvā, tato laddha-kahāpaṇehi suraṇ pivasi: hotu hotū" ti. Rājapurisā taṇ sutvā te dhutte gahetvā, rañño dassesuṇ.

¹ C. -channā, āyū pana aparicchinṇā.

³ A, St. (v.l.) akāraṇa.

⁵ St. cāpi.

⁷ From Dhpa. 478.

² C. paccati.

⁴ A. honti.

⁶ C. omits.

Rājā “tumhehi sā mārītā” ti? te dhutte pucchi. “Āma, devā” ti. “Kehi mārāpitā” ti? “Aññatitthiyehi, devā” ti. Rājā titthiye pakkosāpetvā tam atthaṇ paṭijānāpetvā, “ayaṇ Sundarī tassa samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṇ āropetu-kāmehi amhehi mārāpitā. N’ eva Gotamassa na Gotama-sāvakānaṇ doso atthi. Amhākaṇ eva doso” ti. “Evaṇ vadantā nagaraṇ āhiṇḍathā” ti āṇāpesi. Te tathā akaṇsu. Mahājano sammad eva saddahi. Titthiyānaṇ dhikkāram akāsi.¹ Titthiyā manussa-vadha-daṇḍaṇ pāpuniṇsu. Tato paṭṭhāya Buddhassa bhikkhu-sanghassa ca bhiyyoso-mattāya sakkāra-sammāno mahā ahosi.

Bhikkhū acchariy’ abbhuta-citta-jātā Bhagavantaṇ upa-saṅkamitvā attano pītiṇ pavedesuṇ.² Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū—pe—antarāhito bhante so saddo* ti. Kasmā pana Bhagavā ‘titthiyānaṇ idaṇ kamman’ ti bhikkhūnaṇ n’ ārocesi? Ariyānaṇ tāva ārocanaṇa payojanaṇ n’ atthi.³ Puthujjanesu pana “ye na saddaheyyuṇ, tesanaṇ dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyyā” ti (S. ii, 255) n’ ārocesi. Api c’ etaṇ Buddhānaṇ anāciṇṇaṇ yaṇ anāgatassa idisassa vatthussa ācikkhanaṇ. Par’ ānuddesikam eva hi Bhagavā sankilesa-pakkaṇaṇ vibhāveti, kammaṇ ca kat’ okāsaṇ na sakkā nivattetuṇ ti abbhakkaṇaṇ tannimittaṇ ca Bhagavā ajjh’ upekkhanto nisīdi. Vuttaṇ h’ etaṇ:

Na antalikkhe na samudda-majjhe na pabbatānaṇ vivaraṇ pavissa

Na vijjati so jagati-ppadeso yattha-ṭṭhito muñceyya pāpakammā ti (Dhp. 127)

Etam atthaṇ viditvā ti, mamma-cchedana-vasenā pi bāla-janehi pavattitaṇ durutta-vacanaṇ⁴ khantī-bala-samannā-gatassa dhīrassa dutitikkhā nāma n’ atthi ti imaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ adhvāsana-khantī-bala-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

*Tattha tudanti vācāhi janā asanyatā sarehi*⁵ *sangāma-gataṇ*

¹ A. vikāram adāsi; C₁., cikkāram adāsi; DhpA, JA. omit.

² C₂., abhivādetvā attamanā paṭivedesuṇ.

³ Cf. PJ. ii, 521.

⁴ Cf. DhpA. 75.

⁵ St. parehi; MSS. sarehi.

va *kuñjaraṇ* ti, kāyika-sañvarādisu kassaci pi sañvarassa abhāvena. *Asaṇyatā*, avinītā bāla-janā, *sarehi*, sāyakehi, *saṅgāma-gataṇ*, yuddha-gataṇ, *kuñjaraṇ* va, hatthi-nāgaṇ paṭiyodhā viya vācā-sattihi,¹ *tudanti*, vijjhanti. Ayaṇ tesaṇ sabhāvo. *Sutvāna vākyāṇ pharusāṇ udīritaṇ adhiwāsaye bhikkhu aduṭṭha-citto* ti, taṇ pana tehi bāla-janehi udīritaṇ bhāsitaṇ mamma-ghaṭṭana-vasena pavattitaṇ *pharusāṇ vākyāṇ*, vacanaṇ abhūtaṇ bhūtato nibbeṭhento mama kakac' ūpaṃ' ovādaṇ² anussaranto isakam pi aduṭṭha-citto hutvā 'saṇsāra-sabhāvo eso' ti saṇsāre bhayaṇ ikkhaṇa-sīlo *bhikkhu adhiwāsaye*, adhiwāsana-khantiyaṇ ṭhatvā khomeyyā ti attho.

Etth' āha, kim pana taṇ kammaṇ? Yaṇ aparimāṇa-kālaṇ sakkaccaṇ upacita-vipula-puñña-sambhāro Satthā evaṇ dāruṇaṇ abhūt' abbhakkhānaṇ pāpuṇi ti, vuccate:—Ayaṇ so Bhagavā Bodhisatta-bhūto atīta-jātiyaṇ Munāli nāma dhutto hutvā pāpajana-sevi ayoniso-manasikāra-bahulo vicarati. So ekadivasaṇ Surabhiṇ nāma Pacceka-sambuddhaṇ nagaṇaṇ piṇḍāya pavisitū cīvaraṇ pārupantaṇ passi. Tasmiṇ ca samaye aññatarā itthi tassa avidūre³ gacchanti, "dhutto abrahmacāri ayaṇ samaṇo" ti abbhācikkhi. So tena kammena bahūni vassa-sahassāni niraye paccitvā tass' eva kammasa vipāk' āvasesena idāni Buddho hutvā pi Sundariyā kāraṇā abbhakkhānaṇ pāpuṇi. Yathā c' etaṇ evaṇ Cīcā-mānavikādīnaṇ⁴ vikāraḥ' itthīnaṇ Bhagavato abbhakkhānādīni dukkhāni nipphannāni sabbāni pubbe katassa kammassa vipāk' āvasesāni, yāni kammāni pilotikāni⁵ ti vuccanti. Vuttaṇ h' etaṇ *Apudāne* (i. 299):

'Anotatta-sarāsanne ramaṇiye silātale
Nānā-ratana-pajjote nānā-gandha-van' antare
Mahatā bhikkhu-sanghena upeto Loka-nāyako
Āsīno byākari tattha pubba-kammāni attano.

Supātha,⁶ bhikkhavo, mayhaṇ yaṇ kammaṇ pakataṇ mayā Pilotikassa⁷ kammassa Buddhatte⁸ pi vipaccati.

¹ C. satth-.

² M. i, 129 (*kakac' ūpama-Suttaṇ*); cf. VM. 298; Thag. 441.

³ C. avidūrena gacchati. ⁴ Cf. JA. iv, 187, etc.; DhA. iii, 178.

⁵ A. vilokiyāni; C., lokiyāni.

⁶ Ap. i (Lilley), suṇoṭha.

⁷ Ap. i, op. cit. pilotiyassa.

⁸ Ibid. -atthe.

Munāli nām' ahaṇ dhutto pubbe aññāya jātiyā
 Pacceka-buddhaṇ Surabhiṇ abbhācikkhiṇ adūsakaṇ.
 Tena kamma-vipākena niraye saṇsariṇ ciraṇ,
 Bahu vassa-sahassāni dukkhaṇ vedemi vedanaṇ.¹
 Tena kamm'āvasesena idha pacchimake bhava
 Abbhakkhānaṇ mayā laddhaṇ Sundarikāya kāraṇā.
 Sabb' ābhibhussa Buddhassa Nando nām' āsi sāvako
 Naṇ abbhakkhāya niraye ciraṇ saṇsaritaṇ mayā.
 Dasa-vassa-sahassāni niraye saṇsariṇ ciraṇ
 Manussa-dehaṇ patvā 'haṇ abbhakkhānaṇ bahuṇ labhiṇ.
 Tena kamm'āvasesena Ciñcamāṇavikā mama²
 Abbhācikkhi abhūtena jana-kāyassa āgatā.
 Brāhmaṇo sutavā āsim ahaṇ sakkata-pūjito
 Mahāvane pañca-sate mante vācesin māṇave.
 Tathāgato isi Bhīmo pañc' ābhiñño mah' iddhiko:
 Tañ c' āhaṇ āgataṇ disvā abbhācikkhim adūsakaṇ.
 Tato 'haṇ avacaṇ sisse "kāma-bhogī ayaṇ isi."
 Mayham pi bhāsamānassa anumodiṇsu māṇavā.
 Tato mānavakā sabbe bhikkhamānā³ kule kule
 Mahājanassa āhaṇsu "kāma-bhogī ayaṇ isi."
 Tena kamma-vipākena pañca-bhikkhu-satā ime
 Abbhakkhānaṇ labhuṇ sabbe Sundarikāya kāraṇā.
 Vemātu*-bhātikaṇ pubbe dhana-hetu haniṇ ahaṇ,
 Pakkhipiṇ giri-duggasmiṇ silāya ca apiṇsayiṇ.⁴
 Tena kamma-vipākena Devadatto silaṇ khipi:
 Abbhutthā⁵ phassayi pāde mama pāsāṇa-sakkharā.
 Pure 'haṇ dāraako hutvā, kilamāno mahāpathe
 Pacceka-buddhaṇ disvāna magge sakalikaṇ dahiṇ.⁶

¹ This verse reads in Dhpa. iii, 512 (appendix):

... niraye paocati ciraṇ

Bahūni vassa-sahassāni niraye sañcariṇ ahaṇ.

² Ibid. (as above), but C. mamaṇ and aggato.

³ C. -māno. * Ap. i, Dvemītā-bhātaro.

⁴ A. ahaṇsayiṇ; C. aphassayiṇ.

⁵ A. ahaṭṭhaṇ piṇsayi; C. angutthaṇ. Ap. i, angutthan piṇsayi.

⁶ A. sakalikaṇ dahiṇ; C. sañkhalikaṇ dahiṇ; C. sakalikaṇ ruhiṇ.

Tena kamma-vipākena idha pacchimake bhavē
Aduṭṭhaṇ maṇ Devadatto abhimāre¹ payojayi.

Hatth' āroho pure āsiṇ, pacceka-munim uttamaṇ
Piṇḍāya vicarantaṇ tam āsādesiṇ gajen' ahaṇ.

Tena kamma-vipākena bhanto Nālāgiri gajo
Giribbaje purāvare dāruṇo sam* upāgami.

Rājā 'haṇ khattiyo āsiṇ, sattiyaṇ purisaṇ² haniṇ.
Tena kamma-vipākena niraye paccasiṇ³ bhusaṇ.

Kammuno tassa sesena so 'dāniṭ sakalaṇ mama
Pāde chaviṇ vināsesi. Na hi kammaṇ vinassati.

Ahaṇ kevaṭṭa-gāmasmiṇ ahu kevaṭṭa-dārako.

Macchake ghātite disvā janayiṇ somanassataṇ.⁴

Tena kamma-vipākena sīsa-dukkham ahu mama.
Sakyā ca sabbe haññiṇsu yadāhani Viḍūḍabho.⁵

Phussass' āhaṇ pāvācane sāvake paribhāsayiṇ

"Yavaṇ khādatha bhuñjetha mā ca bhuñjetha sāliyo."

Tena kamma-vipākena temāsaṇ khāditaṇ yavaṇ
Nimantito brāhmaṇena Verañjāyaṇ vasiṇ kadā.⁶

Nibbuddhe⁷ vattamānamhi Malla-puttaṇ nisedhayiṇ.⁸

Tena kamma-vipākena piṭṭhi-dukkham ahu mama.

Tikicchako aham āsiṇ: seṭṭhi-puttaṇ virecayiṇ:

Tena kamma-vipākena h' eti⁹ pakkhandikā mama.

Avacāhaṇ Jotipālo Kassapaṇ Sugataṇ tadā,

"Kuto nu bodhi muṇḍassa ? Bodhi parama-dullabhā."

Tena kamma-vipākena akariṇ¹⁰ dukkaraṇ bahuṇ:

Chabbassān' Uruvelāyaṇ tato bodhim apāpuniṇ.

¹ A, C., abhimāre; C. abhicore (cf. JA. ii, 199, Devadatta abhimāre payojesi, silaṇ pavijji Nālāgirim pi payojesi). Ap. i, vadhatthaṇ maṇ.

* Ap. i, mam.

² A. parisaṇ; C. purisaṇ.

³ A. paccayaṇ; C. paco' ahaṇ.

† Ap. i, c' ādinnaṇ . . . pakopesi.

⁴ C. Somanass' ahaṇ.

⁵ Cf. JA. iv, 152. ⁶ Cf. JA. iii, 494; A. kadā (quondam); C. tadā.

⁷ DA. 85 (Malla-yuddhaṇ).

⁸ So A, C., but C. Malla-yuddhaṇ niyojayiṇ; cf. JA. ii, 96.

⁹ A. Ap. i, hoti.

¹⁰ Ap. i, ācariṇ.

Nāhaṇ etena maggena pāpuṇiṇ bodhim uttamaṇ.
Kummaggena gavesissaṇ pubba-kammaṇa vārito.¹

Puñña-pāpa-parikkhīno sabba-santāpa-vajjito
Asoko anupāyāso nibbāyissam anāsavo.²

Evaṇ Jino viyākāsi bhikkhu-sanghassa aggato²
Sabb' ābhiññā-bala-ppatto Anotatta-mahāsare ti.³

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *Upasenassā* ti, ettha Upaseno ti tassa therassa nāmaṇ. Vaṅganta-brāhmaṇassa pana puttattā Vaṅganta-putto ti ca vocharanti.³ Ayaṇ hi thero āyasmato Sāriputtassa kaniṭṭha-bhātā sāsane pabbajitvā appaṇṇatte sikkhāpade upasampadāya dvivasso upajjhāyo hutvā, ekaṇ bhikkhuṇ upasampādetvā, tena saddhiṇ Bhagavato upaṭṭhānaṇ gato.⁴ Tassa bhikkhuno Bhagavatā tassa saddhi-vihārika-bhāvaṇ pucchitvā *Khandhake* āgata-nayena “atilaḥuṇ kho tvaṇ, mogha purisa, bāhullāya āvatto yadidaṇ gaṇa-bandhiyaṇ⁵” ti (Vin. i, 59) vigarahito, kasābhīhato viya ājāniyo saṇvigga-mānaso “yadi p’ āhaṇ idāni parisaṇ nissāya Bhagavatā vigarahito, parisaṇ yeva pana nissāya pasaṇsiyo bhaveyyaṇ” ti ussāha-jāto sabbe dhuta-dhamme samādāya vattamāno vipassanaṇ ārabhitvā, na cirass’ eva chalabhiñño paṭisambhida-ppatto mahākhīṇ’ āsavo hutvā, attano nissitake dhutaṅga-dhare eva katvā, tehi saddhiṇ Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā, santata⁶-sikkhāpade āgata-nayena, “pāsādika kho tyāyaṇ, Upasena, parisā” ti (MP. 360) parisā-vasena Bhagavato santīke⁷ laddha-pasaṇso, “etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṇ bhikkhūnaṇ samanta-pāsādikaṇaṇ yadidaṇ Upa-

¹ A. Ap. i, kārito.

² A. omits.

³ V. -bandhikaṇ.

⁴ C. santikā.

⁵ A. attano.

⁶ Cf. Vin. i, 59; AngA. 270; JA. ii, 300.

santhata so.

seno Vaṅganta-putto ” ti (A. i, 24) etad agge ṭhapito asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro.

So ekadivasaṇ pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto ante-vāsikesu attano attano divaṭṭhānaṇ gatesu udaka-kumbhato udakaṇ gahetvā, pāde pakkhāletvā, gattāni sīti-katvā, camma-khaṇḍaṇ attharitvā, divā-ṭṭhāne divā-vihāraṇ nisinno attano guṇe āvajjesi. Tassa te aneka-satā aneka-sahassa poṅkh’ ānupoṅkhaṇ¹ upaṭṭhahiṇsu. So “mayhaṇ tāva sāvakassa sato ime evarūpā guṇā. Kīdisā nu kho mayhaṇ Satthu guṇā ” ti Bhagavato guṇābhimukhaṇ manasikāraṇ pesesi. Ten’ assa tāni ṇāṇa-bal’ ānurūpaṇ aneka-koṭi-sahas-sāni upaṭṭhahiṇsu. So “evaṇ-sīlo me Satthā evaṇ-dhammo evaṇ-pañño evaṇ-mutti ” ti ādinā ca “iti pi so Bhagavā Arahaṇ Sammā-sambuddho ” ti ādinā ca āvibhāv’ ānurūpaṇ. Satthu guṇe anussaritvā, tato “svākkhāto ” ti ādinā dhammassa, “supaṭipanno ” ti ādinā ariya-sanghassa ca guṇe anussari. Evaṇ mahāthero anekākāra-vokāraṇ ratana-ttaya-guṇesu āvibhūtesu attanā pamudito ulāra-pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedento nisīdi.

Tam atthaṇ dassetuṇ āyasmato Upasenassa Vaṅganta-puttassa raho-gatassā ti ādi vuttaṇ. Tattha rahogatassā ti, rahasi gatassa. Paṭisallīnassā ti, ekī-bhūtaṇ. Evaṇ cetaso parivitaḅko udapādī ti, evaṇ idāni vuccamān’ ākāro citassa vitakko uppajji. Lābhā vata me ti, ye ime manussatta-buddh’ uppāda-saddhā-samadhigamādayo aho vata me ete lābhā. Suladdhaṇ vata me ti, yaṇ kiñc’ idaṇ mayā Bhagavato sāsane pabbajj’ upasampadā-ratana-ttaya-payirupāsanaṇdi paṭiladdhaṇ, taṇ me aho vata suṭṭhu laddhaṇ. Tattha kāraṇam āha. Satthā ca me ti ādinā. Tattha diṭṭha-dhammika-samparāyika-param’ atthehi yathārahaṇ satte anusāsati ti, Satthā. Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi, Bhagavā.² Ārakattā kilesehi saṇsāra-cakkassa vā arānaṇ hatattā, kilesādīnaṇ hatattā, paccayādīnaṇ arahattā, pāpa-karaṇe rahā-bhāvā,

¹ So A, C., but C. poṅkhānupoṅkhaṇ (? for pekkh’ ānupekkhaṇ [cogitationes]); but the context here favours poṅkh- (cf. *infra*, Jaccandha Vagga, 3, p. 337).

² VvA. 231.

arahāṇa.¹ *Sammā sāmaṇ va sabba-dhammānaṇ Buddhattā sammā-sambuddho* ti, ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana *Visuddhi-Magge* Buddh' ānussati-niddesato gaḥetabbo.

Svākkhāte ti,² suṭṭhu akkhāte, ekanta-nīyānikaṇ katvā kathite.³ *Dhamma-vinaye*⁴ ti, pāvācane. Taṇ pan' etaṇ yathānusiṭṭhaṇ - paṭipajjamānānaṇ saṅsāra-dukkha-pātato dhāraṇena rāgādi-kilesa-vinayanena ca dhamma-vinayo ti vuccati. *Sabrahmacāriyo* ti, seṭṭh' aṭṭhena brahma-saṅkhātaṇ Bhagavato sāsanaṇ ariya-maggaṇ ca⁵ samānaṇ caranti paṭipajjanti ti, sabrahmacāriyo. *Silavanto* ti, magga-sīla-phala-sīla-vasena silavanto. *Kalyāṇa-dhammā* ti, 'samādhi-paññā-vimutti-vimutti-ñāṇa-dassanādayo kalyāṇa sundarā dhammā etesaṇ atthi' ti, kalyāṇa-dhammā. Etena sanghassa suppaṭipattiṇ dasseti. *Sīlesu c' amhi paripūrakārī* ti, 'aham pi pabbajitvā na tiracchāna-kathā-kathiko kāya-dadḍhi⁶-bahulo hutvā vihāsiṇ. Atha kho paṭimokkha-saṅvarādi-catubbidham pi sīlaṇ akhaṇḍaṇ acchiddaṇ asabalaṇ akammāsaṇ bhujissaṇ viññu-ppasatthaṇ aparāmaṭṭhaṇ katvā⁷ paripūrento ariya-maggam yeva pāpesin⁸'. ti vadati. Etena heṭṭhima-phala-dvaya-sampattiṇ attano dīpeti: sotāpanna-sakadāgāmino pi sīlesu paripūrakārino.⁹

*Samāhito*¹⁰ c' *amhi ekagga-citto* ti, upacār' appanā-bhedena samādhinā sabbathā pi samāhito ca amhi avikkhitta-citto. Iminā samādhismiṇ paripūrakārītā-vacanena tatiya-phala-sampattim attano dīpeti. Anāgāmino hi samādhismiṇ paripūrakārī. *Arahā c' amhi khīṇāsavo* ti, kām' āsavādinaṇ sabbaso khīṇattā khīṇāsavo, tato eva parikkhīṇa-bhāva-saṇyojano sadevake loke agga-dakkhiṇeyyatāya arahā c' amhi. Etena attano kata-karaṇiyataṇ dasseti. *Mahiddhiko c' amhi mahānubhāvo* ti, adhiṭṭhāna-vikubbanādi-iddhisu mahatā vasi-bhāvena samannāgatattā mahiddhiko: ulāssa

¹ VM. 198; PJ. ii, 441; cf. *supra*, pp. 84, 106.

² St. -khyāte; VM. 214-5.

³ So A, C₁, but C. bhāsīte.

⁴ Cf. Sam. Vin. 325-6.

⁵ So A, C₁, but C. magga-saccaṇ.

⁶ A. viriya-dalha-bahulo. See *Pāli Dict. s.v.*; cf. VM. i, 127; DA. 89.

⁷ Cf. D. i, 94.

⁸ A. pāvisiṇ; C. pācesīṇ (? pavesiṇ).

⁹ Cf. VM. 6.

¹⁰ Cf. VM. 410 (upacāra-ppatta appanā-patto ti).

puññ' ānubhāvassa guṇ' ānubhāva-sampattiyā mahānubhāvo ca asmiṇ. Etena so lokiy' ābhiññā-nav' ānupubba-vihāra-samāpatti-yogam attano dīpeti. Abhiññāsu vasī-bhāvena hi ariyā yad-icchita-nipphādanena mahiddhikā, pubb' ūpanis-sāya-sampattiyā nānā-vihāra-samāpattihi ca visodhita-santānattā mahānubhāvā ca hontī ti.

Bhaddakaṇ me jīvitān ti, evaṇ-vidha¹-sīlādiguṇa-samannāgata-ssa me yāv' āyaṇ kāyo dharati, tāva sattānaṇ hita-sukham eva vaḍḍhati puñña-kkhetta-bhāvato jīvitam pi me bhaddakaṇ, sundaraṇ. *Bhaddakaṇ maraṇan* ti, sace paṇ' idaṇ khandha-paṇcakaṇ ajjhattaṇ vā imasmiṇ yeva khaṇe anupādāno viya jātavedā nibbāyati, naṇ appaṭisandhikaṇ parinibbāna-saṅkhātaṇ maraṇam pi me bhaddakan ti, ubhayattha tādibhāvaṇ dīpeti. Evaṇ mahāthero appahīna-somanass' ubbilāvitatt' ussannattā ulāra-somanassataṇ dhamma-bahumānena dhamma-pīti-paṭisaṇvedanena parivittakkesi. Taṇ Satthā gandha-kuṭiyaṇ nisinno yeva sabbaññuta-ñāṇena jānitvā jīvite maraṇe ca tassa tādi-bhāva-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā imaṇ udānaṇ udānesī* ti; *tattha yaṇ jīvitāṇ na tapatī* ti, yaṇ khīṇāsava-puggalaṇ jīvitāṇ āyati-kkhandha-ppavattiyā sabbena sabbāṇ abhāvato *na tapatī*, na bādhati; vattamānam eva vā jīvitāṇ sabbaso saṅkhāta-dhammattā sati-pañña-vepulla-ppattiyā sabbattha sati-sampajañña-samāyogato na bādhati. Yo hi andha-puthujjano pāpajana-sevī ayoniso manasikāra-bahulo katākusalo akata-puñña so 'akataṇ vata me kalyāṇan' ti ādinā vippatīsarena tappatī ti, tassa jīvitāṇ tapatī nāma. Itare pana akata-pāpā kata-puñña kalyāṇa-puthujjanena saddhiṇ satta-sekhā vā tapanīya-dhamma-parivajjanena atapanīya-dhamma-samannāgadena ca pacch' ānutāpena na tappantī ti, na tesāṇ jīvitāṇ tappatī. Khīṇāsava pana vattabbam eva n' atthī ti pavattidukkha-vasena atta-vaṇṇanā katā. *Maraṇante na socatī* ti maraṇa-saṅkhāte ante pariyosāne maraṇa-samīpe vā na socatī. Anāgāmi-maggen' eva sokassa samugghātittā.

Sa ve² ditṭha-pado dhīro soka-majjhe na socatī ti, so dukkhā-

¹ So A, C₁, but C. vividha.

² St. sace.

dīnaṃ¹ catunnaṃ dhamma-padānaṃ nibbānass' eva vā diṭṭhattā, *diṭṭha-pado*. Dhiti-sampannattā, *dhīro*,² khīṇāsavo. Socana-dhammattā, *sokā* ti, laddha-nāmānaṃ avīta-rāgānaṃ sattānaṃ soka-hetūnaṃ vā loka-dhammānaṃ *majjhe* thatvā pi *na socati*. Sabbaso soka-hetūnaṃ abhāvaṃ dipetuṃ³ *ucchinna-bhava-taṇhassā* ti ādim āha. Tattha yassa agga-maggena sabbaso ucchinnā bhava-taṇhā tassa avasesa-kilesānaṃ anavasesa-vūpasamena santa-cittassa khīṇāsava-bhikkhuno. *Vikkhīno*⁴ *jāti-saṃsāro* ti, jāti-ādiko,

Khandhānaṃ paṭipāṭi dhātu-āyatanānaṃ⁵ ca

Abbhocchinnaṃ⁶ vattamānānaṃ⁷ saṃsāro ti pavuccati ti
(PJ. ii, 426)

vutta-lakkhaṇo saṃsāro viśesato khīṇo: tasmā *n' atthi tassa punabbhavo* ti; yasmā tassa evarūpassa ariya-puggalassa āyati punabbhavo *n' atthi*, tasmā tassa jāti-saṃsāro khīṇo. Kasmā pan' assa punabbhavo *n' atthi*? Yasmā ucchinna-bhava-taṇho santa-citto ca hoti, tasmā ti āvattetvā vattabbaṃ. Athavā vikkhīno jāti-saṃsāro tato eva *n' atthi tassa punabbhavo* ti attho yojetabbo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, *attano upasaman* ti, sāvaka-pārami-matthaka-ppattiyā hetu-bhūtaṃ aggamaggena attano anavasesa-kilesa-vūpasamaṃ. Āyasmā hi Sāriputto anupasanta-kilesānaṃ sattānaṃ rāgādi-kilesa-janita-santāpa-daratha-parilāha-dukkhassa hetu-bhūtaṃ kiles' ābhisaṅkhāra-nimittaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-paridevādi-dukkhaṃ ca paccakkhato dis-

¹ A. anābhijjhādīnaṃ.

² Cf. Nidd. i, 44.

³ Sn. 746.

⁴ Sn. has vitinṇo.

⁵ A. āyatanāni ca; C. āyatanāna ca; PJ. -nāna(ñ)ca.

⁶ A. abbhocchina; C, PJ. abbhocchinnaṃ (*there is sometimes a confusion between this word and abbokinna*). See Pāli Dict. and refs.).

⁷ A. vattamāna; C. vattamānaṃ; PJ. -mānānaṃ.

vā, atit' ānāgate pi nesaṇ vaṭṭa-mūlakaṇ dukkhaṇ paritu-
letvā, karuṇāyamāno attanā pi puthujjana-kāle anubhūtaṇ
kilesa-nimittaṇ vā anappakaṇ dukkhaṇ anussarivā, 'idisassa
nāma mahā-dukkhassa hetu-bhūtā kilesā idāni me suppahinā'
ti attano kilesa-vūpasamaṇ abhinhaṇ paccavekkhati. Pacca-
vekkhanto ca 'ime me kilesā sotāpatti-maggena upasamitā,
ettakā sakadāgāmi-maggena, ettakā anāgāmi-maggena, ettakā
arahatta-maggena upasamitā' ti, taṇ taṇ magga-ñāṇehi
odhiso kilesānaṇ upasamita-bhāvaṇ paccavekkhati. Tena
vuttaṇ: *attano upasamaṇ paccavekkhamāno* ti. Apare therō
arahatta-phala-samāpattiṇ samāpajjitvā, taṇ paccavekkhitvā
'imassa vat' āyaṇ santa-panīta-bhāvo accanta-santatāya
asaṅkhatāya dhātuyā ārammaṇato sayaṅ ca samma-d-eva
kilesa-vūpasamā' ti evaṇ abhinhaṇ vūpasamaṇ paccavekkhati
ti vadanti. Aññe pana anavasesa-kilesānaṇ vūpasamā pari-
yosāne jātaṇ agga-phalam ev' ettha vūpasamo nāma, taṇ
paccavekkhamāno nisinno ti. *Etam atthaṇ veditvā* ti, yadidaṇ
āyasmato Sāriputtassa hāsupaṇṇatādi¹-hetubhūtaṇ sāvakesu
anañña-sādhāraṇaṇ kilesa-ppahānaṇ agga-phalaṇ va vūpa-
samaṇ pariāyena vuttaṇ tassa paccavekkhana-saṅkhātāṇ
atthaṇ sabbākārato veditvā, tad-ānubhāva-dīpaṇ imaṇ
udānaṇ udānesi.

Tattha *upasanta-santa-cittassā* ti, upasantam eva hutvā
santaṇ cittaṇ etassā ti, upasanta-santa-citto. Samāpattiya
vikkhambhanaena hi santa-kilesattā upasanta-cittaṇ na sabba-
thā upasanta-santaṇ ti vuccati. Tassa upasantassa anaccan-
tika-bhāvato, na tathā agga-maggena. Tena pana accantam
eva kilesānaṇ samucchinnaṭṭā arahato cittaṇ pūna kilesānaṇ
anupasametabbatāya samatha-vipassanā heṭṭhima-maggehi
upasanta-kilesaṇ hutvā, accanta-santa-bhāvato 'va upasanta-
santaṇ ti vuccati. Tena vuttaṇ upasantam eva hutvā santaṇ
cittaṇ etassā ti upasanta-santa-citto ti. *Upasantan* ti vā
vūpasamo vuccati, accant' ūpasamena santa-cittassā ti attho.
Athavā sati pi sabbesaṇ khīṇ' āsavānaṇ anavasesa-kilesa-
vūpasame sāvaka-pāramī-ñānassa pana matthaka-ppatti-
hetubhūto sāvakesu anañña-sādhāraṇo saviseso Dhammase-

¹ A, C. hāsu (DA. 412 hāsa-).

nāpatino kilesa-vūpasamo ti dassento¹ Satthā *upasanta-*saddena visesetvā āha upasanta-santa-cittassā ti. Tatr' āyam attho:—bhusaṇ dalhaṇ vā santaṇ upasantaṇ, tena vūpasamena saṇyamena vūpasantam eva hutvā vā santam upasanta-santaṇ tādisaṇ cittaṇ, etassā ti sabbaṇ purimasadisam eva. Tathā h' esa Bhagavatā “Sāriputto, bhikkhave, mahāpaṇṇo hāsapaṇṇo javana-paṇṇo tikkha-paṇṇo nibbedhika-paṇṇo” ti (S. i, 63) ādinā aneka-pariyāyena vaṇṇito thomito.

Netti-cchinna ti, netti vuccati bhava-taṇhā, saṇsārassa nayanato. Sā netti chinnā etassā ti netti-cchinno. Tassa netti-cchinna, paḥīna-taṇhassa² ti attho. *Mutto so Māra-bandhanā* ti, so evaṇvidho parikkhīna-bhava-saṇyojano sabasmā Māra-bandhanato mutto, na tassa Māra-bandhana-mocanāya karaṇīyaṇ atthi. Tasmā Dhammasenāpati attano vūpasamaṇ paccavekkhatī ti. Sesaṇ vutta-nayam eva.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Catuttha-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ So A, C., but C. dassetuṇ.

² A. taṇhāyā; cf. It., p. 94.

V.

MAHĀ-VAGGA OR SONATHERASSA-VAGGA

1.

Mahāvaggassa¹ paṭhame; *Mallikāya deviyā*² saddhin ti, Mallikāya nāma attano mahesiyā saha. *Upaṇi-pāsāda-vara-gato* ti, pāsāda-varassa uparigato. *Koc' añño attanā piya-taro* ti, koci añño attanā piyāyitabbataro. *Atthi nu kho te* ti, kin te atthi ti? devīṇ pucchati. Kasmā pucchati? Ayaṇ hi Sāvattiyaṇ duggata-mālā-kārakassa dhītā ekadivasaṇ āpaṇato pūvaṇ gahetvā mālārāmaṇ gantvā khādissāmī ti gacchantī paṭipathe bhikkhu-sangha-parivutaṇ Bhagavantaṇ bhikkhācāraṇ pavisaṇtaṇ disvā, pasanna-cittā taṇ Bhagavato adāsi. Satthā tathārūpe ṭhāne nisīdan' ākāraṇ dassesi. Ānanda-thero cīvaraṇ paññāpetvā adāsi. Bhagavā tattha nisīditvā, taṇ pūvaṇ paribhuñjitvā mukhaṇ vikkhāletvā, sitaṇ pātvākāsi. Thero “ko imissa, bhante, dānassa vipāko bhavissati” ti pucchi. “Ajjh' esā, Ānanda, Tathāgatassa paṭhamaṇ bhojanaṇ adāsi. Ajj' eva Kosala-rañño agga-mahesī bhavissati piya-manāpā” ti.

Taṇ divasam eva ca rājā Kāsīgāme bhāgineyyena saddhiṇ yujjhita³ parājito palāyitvā, āgato nagaraṇ pavisaṇto “bala-kāyassa āgamaṇaṇ āgamaṇessāmī” ti taṇ māl' āramaṇ pāvīsi. Sā rājānaṇ āgataṇ passitvā, tassa vattam akāsi. Rājā tassā vatte paśīditvā, pitaṇaṇ pakkosāpetvā mahantaṇ issariyaṇ

¹ St. Sonatherassa.

² The story and gāthās are at S. i, 75, the latter explained at VM. 297 and SA. ad loc.; cf. JA. iii, 405.

³ JA. (Ajātasattunā saddhiṇ yujjhanto).

datvā taṇ antepuraṇ atiharāpetvā,¹ agga-mahesi-tṭhāne ṭhapesi.

Ath' ekadivasaṇ rājā cintesi: "mayā hi imissā mahantaṇ issariyaṇ dinnāṇ. Yannūn' āhaṇ imaṇ puccheyyaṇ 'ko te piyo?' ti. Sā 'tvaṇ me, mahārāja, piyo' ti vatvā, puna maṇ pucchissati. Ath' ass' āhaṇ 'mayham pi tvaṇ yeva piyā' ti vakkhāmī" ti. Iti so aññamaññaṇ vissāsa-janan' atthaṇ sammodaniyaṇ karonto pucchi.² Devī pana paṇḍitā Buddh' upaṭṭhāyikā sangh' upaṭṭhāyikā 'nāyaṇ pañho rañño mukham oloketvā kathetabbo' ti cintetvā yathā-bhūtam eva vadanti *n' atthi kho me, mahārāja, koc' añño attanā piyataro* ti āha. Vatvā pi attanā byākatam atthaṇ upāyena rañño paccakkhaṇ kātu-kāmā *tuyhaṇ pana mahārāja atth' añño koci attanā piyataro* ti tath' eva rājānaṇ pucchi yathā rañño sā puṭṭhā. Rājā pi tāya sarasa-lakkhaṇena kathitattā nivattituṇ asak-konto sayam pi sarasa-lakkhaṇen' eva kathento tath' eva byākāsi yathā deviyā byākataṇ.

Byākaritvā ca muddhā³-dhātukatāya rājā evaṇ cintesi: "ahaṇ rājā paṭhav' issaro mahantaṇ paṭhavi-maṇḍalaṇ abhivijjiya ajjhāvasāmi. Mayhaṇ tāva vuttaṇ⁴ 'attanā pi-yatarāñ aññaṇ na passāmi' ti. Ayaṇ pana vasali hīna-jaccā samānā mayā ucce ṭhāne ṭhapitā sāmī-bhūtaṇ maṇ na tathā piyāyati: 'attā 'va piyataro' ti mama sammukhā vadati yeva.⁵ Kakkhalā vat' ayaṇ" ti anattamano hutvā "nanu te tīṇi ratanāni piyatarāni" ti codesi.

Devī "ratana-ttayaṇ ahaṇ, deva, attano sagga-sukhaṇ mokkha-sukhañ ca 'hitāyaṇ'⁶ ti sampiyāyāmi. Tasmā attā 'va me piyataro" ti āha. "Sabbo c' āyaṇ loko atta-d-attham eva param piyāyati, puttaṇ patthento pi 'ayaṇ maṇ jinna-kāle possessatī' ti pattheti; dhītarāṇ 'mama kulaṇ vaḍḍhissatī' ti; bhariyaṇ 'mayhaṇ pāde paricarissatī' ti; aññe pi nāti-mitta-bandhave 'taṇ taṇ kicca-vasena' iti atta-d-attham

¹ So A, C₂, but C. paṭiharāpetvā.

² C₁, SA. pucchati. In this sentence both *te* and *so* are grammatically wrong. SA. *has te*.

³ A, C. muḍḍhā; C₂, manda.

⁴ A, C. yuttaṇ; C₂, vuttaṇ.

⁵ A, C. yāva; C₂, sā ca.

⁶ A. ahitāsanti; C. hitāyanti.

eva sampassanto loko param piyāyati” ti. Ayaṇ hi deviyā adhippāyo.

Atha rājā cintesi, “Ayaṇ Mallikā kusalā paṇḍitā nipuṇā ‘attā ’va me piyataro’ ti vadati. Mayham pi attā ’va piyataro hutvā upaṭṭhāti. Hand’ āhaṇ imaṇ atthaṇ Satthu ārocessāmi, yathā ca me Satthā byākarissati tathā naṇ byākarissāmī” ti. Evam pana cintetvā Satthu santikam upasaṅkamitvā etam atthaṇ ārocesi. Tena vuttaṇ: *atha kho Pasenadi Kosalo—pe—piyataro* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ loka sabba-sattānaṇ attā ’va attano piyataro ti raññiā vuttam atthaṇ sabbaso jānitvā tad-attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *sabbā disā anuparigamma cetasā*¹ ti, sabbā anava-sesā dasa pi disā pariyesana-vasena cittaṇa anugantvā. *N’ ev’ ajjhagā*² *piyataram attanā kvaci* ti, attano atisayena piyaṇ aññaṇ koci puriso sabb’ ussāhena pariyesanto, *kvaci*, katthaci sabba-disāsu n’ eva adhigaccheyya na passeyya.³ *Evam piyo*⁴ *puthu attā paresan* ti, evaṇ kassaci attanā piyatarassa anupalabbhana-vasena. *Puthu*, visuṇ visuṇ tesāṇ tesāṇ sattānaṇ attā piyo. *Tasmā na hiṇse paraṇ attā-kāmo*⁵ ti, yasmā evaṇ sabbo pi satto attānaṇ piyāyati attano sukha-kāmo dukkha-paṭikkūlo, tasmā attā-kāmo attano hita-sukham icchanto paraṇ sattaṇ antamaso kuntha-kipillikaṇ upādāya, *na hiṇse*,⁶ na hīleyya,⁷ na pāṇi-leḍḍu-daṇḍādīhi pi viheṭṭheyya. Yassa hi attanā kate dukkhe taṇ tato sankamantaṇ viya kāl’ antare attani sandissati. Ayaṇ hi kammānaṇ dhammatā ti.

Paṭṭha-ma - Sutta - Vaṇṇa-nā niṭṭhitā.

¹ Cf. NettA. 211 (S.).

² Cf. KhpA. 180 (ajjhagā=vindi, paṭilabhi, attano ñāṇa-balena sacchākkāsi).

³ C. omits na passeyya. ⁴ St. evam pi so; but MSS. and S, VM. piyo.

⁵ St, MSS. and S. attā-; VM. attha-.

⁶ Cf. KhpA. 189 (ariyasāvako kuntha-kipillikam pi jīvitā na voro-peti).

⁷ C. hineyya.

2.

Dutiye, *acchariyaṇ*, *bhante* ti; idam pi *Meghiya-sutte* viya, garahaṇ' *acchariya*-vasena veditabbaṇ. *Yāv' appāyukā*¹ ti, yattakaṇ paritt' āyukā, ati-ittara-jīvitaṇ ti attho. *Sattāha-jāte* ti, *sattāhaṇ jāto*, *sattāha-jāto*: tasmiṇ *sattāha-jāte*. *Jātassa sattame ahanī* ti attho. *Tusitaṇ kāyaṇ uppajjī* ti, *Tusita-deva-nikāyaṇ paṭisandhī-gaḥaṇa*-vasena upapajji. *Ekadivasaṇ kira* thero pacchā-bhattaṇ diva-ṭṭhāne nisinno lakkhaṇ' ānubyañjana-patimaṇḍitaṇ sobhagga-ppattaṇ dasaṇānuttariya-bhūtaṇ *Bhagavato rūpa-kāya-siriṇ manasi-karivā*, "aho *Buddhānaṇ rūpa-kāya-sampatti dassanīyā samanta-pāsādikā manoharā*" ti ulāraṇ pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedento evaṇ cintesi: "Vijāta-mātuyā nāma virūpo pi putto surūpo piya-manāpo hoti. Sace pana *Buddhānaṇ mātā Mahāmāyā-devī dhareyya*, kīdisaṇ nu kho tassa *Bhagavato rūpa-dassane pīti-somanassaṇ uppajjeyya*. *Mahājāni* kho mayhaṇ mātu-*Mahāmāyā-devī yā sattāha-jāte Bhagavati kālaṇ katā*" ti.

Evam pana cintetvā *Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā* attano parivitaṅkaṇ ārocento tassā kāla-kiriyaṇ garahanto *acchariyaṇ*, *bhante* ti ādim āha. Keci pana āhu: "Mahāpajāpati Gotamī *Bhagavantaṇ mahatā āyāsena pabbajjaṇ yācitvā* pi paṭikkhattā: mayā pana upāyena yācito *Bhagavā aṭṭha-garu-dhamma-paṭiggahaṇa*-vasena pabbajjaṇ upasampadaṇ ca anujāni. Sā te dhamme paṭiggahetvā laddha-pabbajj' upasampadā *Bhagavato tatiyaṇ pariṇaṇ uppādetvā*, catutthāya pariṇaṇa paccayo ahosi. Sace pana *Bhagavato janettī Mahāmāyā devī dhareyya*, evam etā ubho pi khattiya-bhaginiyo ekato hutvā imaṇ sāsanaṇ sobheyya, *Bhagavā* ca mātari bahu-mānena mātu-gāmassa sāsane pabbajjaṇ upasampadaṇ ca sukheṇ' eva anujāneyya. *Appāyukatāya pan' assa kasi-rena nipphannaṇ* idan ti, iminā adhippāyena thero *Bhagavato santike 'acchariyaṇ, bhante'* ti ādim āhā" ti. Taṇakāraṇaṇ. *Bhagavā* hi mātuyā vā aññassa vā mātu-gāmassa attano

¹ St. yāvad app-.

sāsane pabbajjaṇ anujānanto garukaṇ yeva katvā anujānāti na lahukaṇ, ciraṭṭhiti-kāmatāyā ti.

Apare pan' āhu: "Dasabala-catu-vesarājjhādike anañña-sādhāraṇe anantā-parimāṇe Buddha-guṇe thero manasika-ritvā, yā evaṇ mahānubhāvaṇ nāma loke agga-puggalaṇ Satthāraṇ kucchinā dasa-māse parihari, sā Buddha-mātā kassaci parihārikā¹ bhavissati" ti. Ayuttaṇ idaṇ. Kasma ? Satthu-guṇ' anucchavikam etaṇ yadidaṇ sattāha-jāte Bhagavati janetti kālaṇ karoti, kālaṇkatā ca Tusitesu uppajjati ti. Acchariy' abbhuta-citta-jāto hutvā taṇ attano vimhay' uppādaṇ Bhagavato ārocento 'acchariyaṇ, bhante' ti adivacanaṇ avocā ti.

Satthā pana, yasmā sattāha-jātesu Bodhisattesu mātu-kālakiriya dhammatā siddhā, taṇ dhammataṇ paridīpento *evam etaṇ Ānandā* ti ādim āha. Sā pan' āyaṇ dhammatā yasmā yathā sabbe Bodhisattā pāramiyo puretvā Tusita-pure nibbatitvā, tattha yāvat' āyukaṇ ṭhatvā āyu-pariyosāne dasasahassa-cakka-vāla-devatāhi sannipatitvā, abhisambodhiy' atthaṇ manussa-loke paṭisandhi-gaḥaṇam-ajjhesitā-kāladīpa-desa-kulāni viya janettiyā āyu-parimāṇam² pi oloketvā, paṭisandhiṇ gaṇhanti. Ayam pi Bhagavā Bodhisatta-bhūto tath' eva Tusita-pure ṭhito pañca-mahā-vilokanāni vilokento satta-divas' ādhika-dasa-māsa-parimāṇaṇ mātuyā āyu-parimāṇaṇ paricchinditvā, 'ayaṇ mama paṭisandhi-gaḥaṇassa-kālo : idāni uppajjitun vattati' ti ñatvā 'va paṭisandhiṇ agga-hesi. Tasmā sabba-bodhisattānaṇ āciṇṇa-samāciṇṇa-vasen' eva veditabbaṇ.

Ten' āha Bhagavā *appāyukā hi Ānanda Bodhisatta-mātaro honṭi* ti ādi. *Kālaṇ karontī* ti, yathā vutta-āyu-parikkhayen' eva kālaṇ karonti na vijāta-ppaccayā. Carim' attabhāvehi Bodhisattehi vasita-ṭṭhānaṇ cetiya-ghara-sadisaṇ hoti, na aññesaṇ paribhog' ārahaṇ, na ca sakkā Bodhisatta-mātaraṇ apanetvā aññaṇ agga-mahesi-ṭṭhāne ṭhapetun ti. Tattakam eva Bodhisatta-mātu āyu-ppamāṇaṇ hoti, tasmā tadā kālaṇ karonti. Imam eva hi atthaṇ sandhāya Mahā-Bodhisattā pañca mahā-vilokanāni karonti. Katarasmiṇ pana vaye

¹ C. -cārikā.

² C₁ parihāniṇ.

kālaṇ karontī ti ? Majjhima-vaye. Paṭhama-vayasmiṇ hi sattānaṇ attabhāve chanda-rāgo balavā hoti, tena tadā sañjāta-gabbha itthiyo yebhuyyena gabbhaṇ anurakkhituṇ na sak-konti : gaṇheyyuṇ ce bavh' ābādho hoti. Majjhima-vayassa pana dve koṭṭhāse atikkamitvā tatiye koṭṭhāse vatthu-visadaṇ hoti : visade vatthumhi nibbatta-dāraḥ arogaḥ honti. Tasmā Bodhisatta-mātaro paṭhama-vaye sampattiṇ anubhavitvā majjhima-vayassa tatiye koṭṭhāse vijāyitvā kālaṇ karontī ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ Bodhisatta-mātu aññesaṇ ca sabba-sattānaṇ attabhāve āyussa¹-maraṇa-pariyosānataṇ viditvā, tad-attha-vibhāvana-mukhena anavaḥḥa-paṭipattiyaṇ ussāha-dīpaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *ye keci* ti, aniyama-niddeso. *Bhūtā* ti,² nibbattā, bhavissanti ti, anāgate nibbattissanti. *Vā*³-saddo vikapp' attho. *Api*-saddo sampiṇḍan' attho : tena nibbattamāne pi sangahaṇhāti. Ettāvata atitādi-vasena⁴ paṭisandhi-pariyāpanne satte anavasesato pariyādiyati. Api ca gabbha-seyyakā sattā gabbhato nikkhanta-kālate paṭṭhāya bhūtā nāma. Tato pubbe bhavissanti nāma saṇsedaj' ūpapatikā paṭisandhi-cittato upari⁵-bhūtā nāma : tato pubbe upajjitaḥ bhava-vasena bhavissanti nāma : sabbe pi vā paccuppanna-bhava-vasena bhūtā nāma : āyati punabbhava-vasena bhavissanti nāma : khīṇāsavaḥ bhūtā nāma, te hi bhūtā eva na puna bhavissanti ti. Tad-aññe bhavissanti nāma. *Sabbe gamissanti pahāya dehaṇ* ti, sabbe yathā vutta-bhedā sabba-bhava-yonigati-viññāṇa-ṭṭhiti-satt' āvāsādi-vasena aneka-bheda-bhinnā sattā dehaṇ, attano sarīraṇ pahāya nikkhipitvā paralokaṇ gamissanti. Asekkhā pana nibbānaṇ. Ettha koci acavana-dhammo nāma n' atthi ti dasseti.

*Taṇ sabba-jāniṇ*⁶ *kusalo viditvā* ti, tad etaṇ sabbassa sattassa jāniṇ, hāniṇ, maraṇaṇ, sabbaṇ vā' ssa sattassa hāniṇ, vināsaṇ, pabhangurataṇ *kusalo* paṇḍita-jātiko maraṇānussati-vasena aniccata-manasikāra-vasena vā jānitvā, *ātāpiyo brahmacariyaṇ careyyā* ti, vipassanāya kammaṇ karonto ātāpiya-

¹ C, vāya-.

² NettA. 212 (S.).

³ St. ye cāpi; W. and MSS. ye vāpi.

⁴ A. adda tiyaddhā.

⁵ A, C, yato.

⁶ St. sabbaṇ jāniṇ; W. sabbaj-.

sañkhātena viriyena samannāgatattā ātāpiyo catubbidha¹-
sammappadhāna-vasena āradha-viriyo anavasesa-maraṇa-
samatikkam'upāyaṇ magga-brahma-cariyaṇ careyya, paṭi-
pajjeyyā ti attho.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *Rājagahe Suppabuddho nāma kuṭṭhī aho* ti, Suppa-
buddho nāma eko puriso Rājagahe aho. So ca kuṭṭhi-rogena
gālha-vidūṣita-gatto.² *Manussa-daliddo* ti, yattakā Rājagahe
manussā tesu sabbattato dukkhito. So hi sañkāra-kūṭa-
vati-ādisu manussehi chaḍḍita-pilotika-khaṇḍāni sibbitvā
paridahati, kapālaṇ gahetvā, gharā gharāṇ gantvā, laddha-
ācāmā-ucchiṭṭha-bhattādi³ nissāya jīvati. Tam pi pubbe
katakamma-paccayā na yāvad-atthaṇ labhati. Tena vuttaṇ:
'manussa-daliddo' ti. *Manussa-kapaṇo* ti, manussesu para-
ma-kapaṇataṇ patto. *Manussa-varāko* ti, manussānaṇ
hīlita-paribhūtatāya ativiya dīno. *Mahatiyā parisāyā* ti,
mahatiyā bhikkhu-parisāya c' eva upāsaka-parisāya ca.
Ekadivasaṇ kira Bhagavā mahā-bhikkhu-sangha-parivāro
Rājagahaṇ piṇḍāya pavisitvā bhikkhūnaṇ sulabha-piṇḍa-
pātaṇ katvā pacchā-bhattaṇ piṇḍa-pāta-paṭikkanto katipaya-
bhikkhu-parivāro nikkhamanto yehi dānaṇ dinnaṇ tesaṇ
upāsakānaṇ avasesa-bhikkhūnaṇ ca āgamaṇaṇ āgamayamāno
anto-nagare yeva aññatarasmiṇ ramaṇiye padese aṭṭhāsi.
Tāvad-eva bhikkhū tato tato āgantvā Bhagavantaṇ sampa-
rivāresuṇ. Upāsakā pi anumodanaṇ sutvā vanditvā 'nivat-
tissāmā' ti Bhagavantaṇ upasaṅkamaṇsu. Mahā-sannipāto
aho. Bhagavā nisīdan' ākāraṇ dassesi. Tāvad-eva Buddh'
ārahaṇ āsanaṇ paññāpesuṇ. Atha Bhagavā asīti-anubyañ-

¹ A. catudhamme.

² A. gālha-vadussita-gatto; C₁ gālha-dusita; C. bālha-virūpita.

³ C. -āni.

jana-paṭimanditehi dvattiṇṣa-mahāpurisa-lakkhaṇehi virocamaṇāya byāma-ppabhā-parikkhepa-samujjalāya nīla-pīta-lohita-maññeṭṭha-pabhassarānaṃ vasena chabbanna-Buddharāṇsiyo vissajjentiyaṃ anupamāya rūpakāya-siriyaṃ sakalam eva naṃ padesaṃ obhāsento tāra-gaṇa-parivuto viya puṇṇacando bhikkhu-gaṇa-parivuto paññatta-vara-buddhāsane nisīditvā, mano-silātale kesari-siḥo viya sīha-nādaṃ nadanto, karavīka-ruta-mañjunā brahma-ssarena dhammaṃ deseti.

Bhikkhū pi kho appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āradha-viriyaṃ pahitattā codakā pāpa-garahino cattāro vacana-kkhamā sīla-sampannā samādhi-sampannā paññā-sampannā vimutti-sampannā vimutti-ñāṇa-dassanā-sampannā, megha-vannaṃ paṇsukūla-cīvaraṃ pārupitvā, sudamitā¹ viya gandha-hatthino Bhagavantaṃ parivāretvā, ohita-sotā dhammaṃ suṇanti. Upāsakā pi suddha-vattha-nivatthā suddh'uttar' āsangaṃ pubbaṇha-samayaṃ mahādānāni pavattetvā, gandha-mālādihi Bhagavantaṃ pūjetvā, vanditvā, bhikkhu-saṃghassa nipacc' ākaraṃ dassetvā, Bhagavantaṃ bhikkhu-saṃghaṃ ca parivāretvā, saṃyata-hattha-pādādi ohita-sotā sakkaccaṃ dhammaṃ suṇanti. Tena vuttaṃ:

Tena kho pana samayena Bhagavā mahatiyaṃ parisāya parivuto dhammaṃ desento nisinno hoti ti. Suppabuddho pana jighacchā-dubbalya-pareto ghāsa-pariyesanaṃ caramāno, antara-vīthiṃ otiṇṇo, dūrato 'va taṃ mahājana-sannipātaṃ disvā, "kin nu kho ayaṃ mahājana-kāyo sannipatito? Addhā ettha bhojanaṃ diyaṃ maññe. App' eva nāma ettha gate² kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā laddhuṃ sakkā" ti sañjātābhilāso, tattha gantvā addasā Bhagavantaṃ pāsādikaṃ pāsādaniya-uttama-samatham-anuppattaṃ,³ dantaṃ guttaṃ santindriyaṃ susamāhitaṃ,⁴ tāya parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvāna, purima-jāti-sangātāya paripakkāya upanissaya-sampattiyaṃ codiyamāno "yaṃ nūnaṃ ahaṃ pi dhammaṃ suṇeyyaṃ" ti parisa-pariyante nisīdi. Taṃ sandhāya vuttaṃ:
Addasā kho Suppabuddho kutthi-pe-tatti' eva ekamantaṃ

¹ A. C. suvammittā; C. sudamitā.

² A. gatena.

³ A. uttamattthaṃ samanuppattaṃ.

⁴ C. samannāgataṃ; A. āgatattthaṃ.

*nisīdi, aham pi dhammaṃ sossāmī ti . . . sabbāvantaṃ ti, sabbāvatiṃ, hīnādi-sabba-puggala-vatiṃ: tattha kiñci pi ase-
setvā ti attho. Sabbantaṃ ti pi paṭhanti. Cetasā ti, Buddha-
cakkhu-sampayutta-cittena: citta-sīsena hi ñāṇaṃ niddiṭṭhaṃ,
tasmā āsayānusaya-ñāṇena indriya-paropariyatta-ñāṇena cā
ti attho. Ceto paricca manasākāsi ti, tassa parisāya cittaṃ
paccekaṃ paricchinditvā manasi-ākāsi, te volokesi. Bhabbo
dhammaṃ viññātun ti, magga-phala-dhammaṃ-adhigantaṃ
samattho. Upanissaya-sampanno ti attho.*

*Etad ahoṣī ti, 'ayaṃ Suppabuddho, kiñcāpi Tagara-sik-
himhi pacceka-Buddhe aparajjhivā idiso jāto, magga-phal'
upanissayo pan' assa paṇsu-paṭicchanna-suvaṇṇa-nikkhaṃ
viya anto hadaye yeva vijjotati. Tasmā suviññāpayo¹
ti idaṃ ahoṣi. Ten' āha ayaṃ kho idha bhabbo dhammaṃ
viññātun ti. Anupubbi-kathan² ti, dānānantaraṃ sīlaṃ sīlā-
nantaraṃ saggaṃ saggānantaraṃ maggaṃ ti evaṃ anupaṭipāti-
kathaṃ. Bhagavā hi paṭhamaṃ hetunā saddhiṃ saggaṃ
dassetvā, tato satte vivecetunā nānā-nayehi ādīnavaṃ pakā-
setvā, ādīnava-vasena saṃvigga-hadayānaṃ nekkhamma-guṇa-
vibhāvana-mukhena ca vivaṭṭaṃ dasseti.*

*Dāna-kathan ti, idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ,
sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogānaṃ paṭiṭṭhā, visama-gata-sattānaṃ
tānaṃ leṇaṃ gati parāyanaṃ: idhaloka-paralokesu dāna-sadiso
avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyanaṃ
n' atthi. Idaṃ hi avassay' aṭṭhena ratana-maya-sīhāsana-
sadisaṃ, paṭiṭṭhān' aṭṭhena mahā-paṭhavī-sadisaṃ, ālamban'
aṭṭhena ālambana-rajju-sadisaṃ, dukkha-nittharaṃ' aṭṭhena
nāvā-sadisaṃ, samassāsan' aṭṭhena sangāma-suro, bhaya-
parittān' aṭṭhena suparikhā-parikkhitta-nagaraṃ, macchera-
malādihi anupalitt' aṭṭhena padumaṃ, tesāṃ nidahan' aṭṭhena
jātavedo, durāsadd' aṭṭhena³ āsiviso, asantās' aṭṭhena sīho,
balavant' aṭṭhena hatthi, abhimangala-sammat' aṭṭhena
seta-usabho, khemanta-bhūmi-sampāpan' aṭṭhena valāhako
assa-rājā. Dānaṃ hi loke rajja-siriṃ deti, cakka-vatti-sampat-
tiṃ deti, Sakka-sampattiṃ Māra-sampattiṃ Brahma-sampattiṃ*

¹ C. suviññāpiyo; cf. Vin. i, 6.

² Cf. DA. 277.

³ A. durās'; C., durāsah-.

sāvaka-pāramī-ñāṇaṇ pacceka-bodhi-ñāṇaṇ, sammā-sambodhi-ñāṇaṇ deti' ti, evamādi-dāna-paṭisaṇyutta-kathaṇ.

Yasmā pana dānaṇ dento sīlaṇ samādātuṇ sakkoti, tasmā dāna-kathānantaraṇ sīla-kathā kathesi,¹ *sīla-kathan* ti. Sīlaṇ nām' etaṇ sattānaṇ avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṇ tānaṇ leṇaṇ gati parāyanaṇ idhaloka-paraloka-sampattīnaṇ hi sīla-sadiso avassayo paṭiṭṭhā ālambanaṇ tānaṇ leṇaṇ gati parāyanaṇ n' atthi. Sīla-sadiso alaṅkāro sīla-puppha-sadisaṇ pupphaṇ sīla-gandha-sadiso gandho n' atthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṇ sīla-kusuma-pilāndhitaṇ sīla-gandh' ānulittaṇ sadevako loko olovento tittiṇ na gacchatī ti evamādihi sīla-guṇa-paṭisaṇyutta-kathaṇ. Idaṇ pana sīlaṇ nissāya ayaṇ saggo labbhatī ti dassetuṇ sīlānantaraṇ sagga-kathaṇ kathesi.

Sagga-kathan ti, saggo nāma iṭṭho kanto manāpo: niccam ettha kilā nicca-sampattiyo labbhanti: cātummahārājikā devā navuti-vassa-sata-sahassāni dibba-sukhaṇ dibba-sampattiṇ paṭilabbhanti: tāvatiṇsā tisso vassa-koṭiyo saṭṭhiṇ ca vassa-sata-sahassāni ti, evamādi-sagga-guṇa-paṭisaṇyutta-kathaṇ sagga-sampattiṇ kathentānaṇ hi Buddhānaṇ mukhaṇ² nappahoti. Vuttam pi c' etaṇ, "aneka-pariyāyena kho ayaṇ, bhikkhave, sagga-kathaṇ katheyyan" ti () ādi. Evaṇ hetunā saddhiṇ sagga³-kathāya palobhitvā, puna hatthiṇ alaṅkāritvā tassa sonḍaṇ chindanto viya, 'ayam pi saggo anicco addhuvo, na ettha chanda-rāgo kātabbo' ti dassan' atthaṇ "appaśādā kāmā bahu-dukkhā bahūpāyāsā ādīnava c' ettha bhiyyo" ti (M. i, 130) ādinā nayena kāmānaṇ ādīnavaṇ okāraṇ saṅkilesaṇ kathesi.

Tattha *ādīnavaṇ* ti, dosaṇ. *Okāraṇ* ti, lāmaka-sabhāvaṇ, aseṭṭhehi sevitabbaṇ, seṭṭhehi na sevitabbaṇ. Nihīna-sabhāvaṇ ti attho. *Saṅkilesaṇ* ti, tehi sattānaṇ saṅsāre saṅkilissanaṇ. Ten' ev' āha: "Saṅkilissanti vata bho sattā" ti (S. iii, 69). Evaṇ kām' ādīnavena tajjetvā *nekkhamme*⁴ c' *ānisaṇsaṇ* pakāsesi. Pabbajjāya jhānādisu ca guṇaṇ dīpesi vaṇnesi. *Kalla-cittan* ti ādisu. *Kalla-cittan* ti kammaniya-cittaṇ heṭṭhā pavattita-desanāya assaddhiyādīnaṇ

¹ C. katheti *passim*.

² A. sukhaṇ.

³ A. assāda.

⁴ St. nikkhame; W. and MSS. nekkhamme.

citta-dosānaṃ vigatattā upari-desanāya bhājana-bhāv' ūpa-ga-manena kammanīya-cittaṃ: kamma-kkama-cittan¹ ti attho. Diṭṭhi-mānādi kilesa-vigamena, *mudu-cittaṃ*: kāma-cchanda-di-vigamena, *vinīvaraṇa-cittaṃ*: sammā-paṭipattiyaṃ ulāra-pīti-pāmojja-yogena, *udagga-cittaṃ*: haṭṭha-pahaṭṭha-sampattiyaṃ, *pasanna-cittaṃ*, 'Yadā Bhagavā aññāsī' ti, sambandho. Athavā *kalla-cittan* ti, kāma-cchanda-vigamena aroga-cittaṃ. *Mudu-cittan* ti, byāpāda-vigamena mettā-vasena akaṭhina-cittaṃ. *Vinīvaraṇa-cittan* ti, uddhacca-kukkucca-vigamena avikkhipanato pihita-cittaṃ. *Udagga-cittan* ti, thīna-middha-vigamena sampaggāha-vasena alina-cittaṃ. *Pasanna-cittan* ti, vicikicchā-vigamena sammā-paṭipattiyaṃ adhimutta-cittaṃ. *Athā* ti, pacchā. *Sāmuḁkkaṇṣikā* ti, yasmiṃ ukkaṇṣakā² attanā 'va uddharitvā gahita-sayambhū-ñāṇena sāmaṃ diṭṭhā: aññesaṃ asādhāraṇā ti attho. Kā pana sā ti? Ariya-sacca-desanā. Ten' ev' āha: 'dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ maggan' ti.

Idaṃ hi saccānaṃ sarūpa-dassanaṃ, tasmā imasmiṃ thāne ariya-saccāni kathetabbāni: tāni sabbākārato vitthārena *Visuddhi-Magge*³ vuttāni ti, tattha vutta-nayena veditabbāni.

Seyyathā pi ti ādinā upamā-vasena Suppabuddhassa kilesa-ppahānaṃ ariya-magg' uppādaṃ ca dasseti. *Apagata-kālakan* ti, vigata-kālakaṃ. *Samma-d-evā* ti, suṭṭhu yeva. *Rajanan* ti, nīla-pīta-lohita-mañjetthādi-ranga⁴-jātaṃ. *Paṭigaṇṭheyyā* ti, pabbhassaraṃ bhaveyya. *Tasmiṃ yeva āsane* ti, tassaṃ yeva nisajjāyaṃ. Eten' assa lahu-vipassana-katā tikkha-paññatā sukhā-paṭipadā khipp' ābhiniññatā ca dassitā honti. *Virajaṃ vītamalan* ti, apāya-gamaniya rāga-rajādīnaṃ abhāvena, virajaṃ: anavasesa-diṭṭhi-vicikicchā-mal' āpagamena, vītamalaṃ. Paṭhama-maggena-jjhāpita⁵-kilesa-rajābhāvena va, virajaṃ: pañca-vidha-dussīla-malāpagamena, vītamalaṃ. *Dhamma-cakkhun* ti, sotāpatti-maggo adhippeto.⁶ Tassa up-patti-ākāra-dassan' atthaṃ yaṃ kiñci samudaya-dhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodha-dhamman ti vuttaṃ. Taṃ hi nirodhaṃ

¹ Cf. VM. 377, 465, 469.

² Cf. DA. 277; C. ukkaṇṣikā.

³ VM. 494-7, 669.

⁴ A. ratta-.

⁵ So A, C₁, but C. magga-vajjha-kilesa.

⁶ C₁ veditabbo.

ārammaṇaṇ katvā kicca-vasena evaṇ saṅkhata-dhamme paṭivijjhantaṇ¹ uppajjati. Tatṭṭ'idaṇ upamā-saṇsandanaṇ:— Vatthaṇ² viya cittaṇ daṭṭhabbaṇ, vatthassa āgantuka-malehi kiliṭṭha-bhāvo viya, cittassa rāgādi-malehi sākiliṭṭha-bhāvo, dhovana-phalakaṇ viya ānupubbi-kathā, udakaṇ viya saddhā uduke temetvā temetvā, gomaya-khārehi kālake sammadditvā,³ vatthassa dhovana-ppayogo viya saddhā salilena temetvā temetvā, sati-samādhi-paññāhi dose sithile katvā, saddhādi⁴ vidhinā cittassa sodhane viriyārambho. Tena sampayogena vatthe kālak' āpagamo viya viriyārambhena kilesa-vikkhambhanaṇ, ranga-jātaṇ viya ariya-maggo, tena suddhassa vatthassa pabhassara-bhāvo viya vikkhambhita-kilesassa cittassa maggena pariyodapanan ti.

Evaṇ pana Suppabuddho⁵ parisa-pariyante nisinno dhamma-deśanaṇ sutvā, sotāpatti-phalaṇ patvā, attanā paṭiladdha-guṇaṇ Satthu ārocetu-kāmo parisa-majjhaṇ ogāhituṇ avisa-hanto mahājanassa Satthāraṇ vanditvā anugantvā, nivattakāle Bhagavati vihāraṇ gate, sayam pi vihāraṇ agamāsi. Tasmiṇ khaṇe Sakko devarājā “ayaṇ Suppabuddho kuṭṭhī attanā Satthu-sāsane paṭiladdha-guṇaṇ pākaṇaṇ kātu-kāmo” ti ṇatvā, “vimaṇsissāmi naṇ” ti gantvā ākāse ṭhito etad avoca: “Suppabuddha, tvaṇ manussa-daliddo manussakapaṇo manussa-varāko. Ahaṇ te aparimitaṇ⁶ dhaṇaṇ dasāmi: ‘Buddho na Buddho, dhammo na dhammo, sangho na sangho. Alaṇ me Buddhena, alaṇ me dhammena, alaṇ me sanghenā’ ti vadehī” ti. Atha naṇ so āha “ko 'si tvaṇ?” ti. “Ahaṇ Sakko deva-rājā” ti. “Andha-bāla! Ahirika! Tvaṇ mayā saddhiṇ kathetuṇ na yuttarūpo, yaṇ⁷ tvaṇ evaṇ avattabbaṇ vadesi. Api ca maṇ ‘tvaṇ duggato daliddo kapaṇo’ ti kasmā vadasi? Nanu ahaṇ Loka-nāthassa orassa putto? N ev' āhaṇ duggato na daliddo na kapaṇo. Atha kho sukha-ppatto paramena sukhena aham asmi⁸ mahād-dhanaṇ” ti vatvā āha:

¹ C, paṭipejantaṇ.

² Cf. S. iii, 131.

³ A. sammaddetvā; C. saṇmadditvā; S. samaṇ madditvā.

⁴ A. sutvādi; C, sukhādi. ⁵ Dhpa. ii, 33-4. ⁶ Dhpa. apariyantaṇ.

⁷ A. na yutta-rupo yaṇ; C. ayutta-rūpo yo; Dhpa. omits yaṇ.

⁸ C. ap' āham asmi; C, apāmasmiṇ.

Saddhā-dhanaṃ sīla-dhanaṃ hiri-ottappiyaṃ dhanaṃ
Suta-dhanaṃ ca cāgo ca paññā me¹ sattamaṃ dhanaṃ.
Yassa ete dhanā atthi itthiyā purisassa vā
'Adaliddo' ti tam āhu, amoghaṃ tassa jīvitān' ti.

(A. iv, 5)

Tass' imāni me satta(vidha)-ariya-dhanāni santi. Yesaṃ hi imāni dhanāni santi, na tv' eva te Buddhhehi vā Paccekabuddhehi vā 'daliddā' ti vuccanti ti.

Sakko tassa kathaṃ sutvā tam antara-maggaṃ vohāya Satthu santikaṃ gantvā sabbaṃ taṃ vacanaṃ paṭivacanaṃ ca ārocesi. Atha naṃ Bhagavā āha: "Na kho, Sakka, sakkā Sakka-sadisānaṃ² satena pi sahassena pi Suppabuddhaṃ kuṭṭhiṃ 'Buddho na Buddho, dhammo na dhammo, sangho na sangho' ti kathāpetun" ti. Suppabuddho pi kho kuṭṭhi Satthu santikaṃ gantvā kata-paṭisanthāro attanā paṭiladdha-guṇaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ: *atha kho Suppabuddho kuṭṭhi diṭṭha-dhammo patta-dhammo* ti ādi.

Tattha *diṭṭha-dhammo* ti, diṭṭho ariya-sacca-dhammo, etenā ti diṭṭha-dhammo. Sesa-padesu pi es' eva nayo. Tattha diṭṭha-dhammo ti c' ettha samañña-vacane dhamma-saddo, dassanaṃ nāma ñāna-dassanato aññaṃ pi atthi ti, taṃ nivattan' atthaṃ *patta-dhammo* ti vuttaṃ. Patta-dhamme ca ñāna-sampattiyā añño pi vijjati tato visesaṃ atthaṃ *vidita-dhammo* ti vuttaṃ. Sā pan' āyaṃ vidita-dhammatā dhammesu ekadesena pi hoti ti, nippadesa-vasena taṃ dassetuṃ *pariyogāḷha-dhammo* ti vuttaṃ. Ten' assa yathā-vutta-saccādhigamoyeva dīpito, magga-ñānaṃ hi ekābhisamaya-vasena pariññādikiccaṃ sādhetvaṃ nippadesena pi ñeyya-dhammaṃ samantato ogāḷhaṃ nāma hoti na tad-añña-ñānaṃ. Tena vuttaṃ: diṭṭho ariya-sacca-dhammo etenā ti 'diṭṭha-dhammo' ti. Ten' ev' āha: *tiṇṇa-vicikiccho* ti ādi: tattha cora-kantāra-sadisā solasa-vatthukā ca aṭṭha-vatthukā ca tiṇṇā vicikicchā etenā ti tiṇṇa-vicikiccho. Tato eva pavatti-ādisu 'evaṃ nu kho, na nu kho' ti evaṃ pavattitā vigatā samucchinnā kathaṃ-kathā³:

¹ C. ve.

² A. Sakka-sadisena; C. Sakkādīnaṃ; DhA. tādīsānaṃ.

³ Cf. VM. 509.

etassā ti *vigata-kathaṇ-katho*. Sāvajja¹-karānaṇ pāpa-dhammānaṇ pahīnattā tappatipakkhesu sīlādiguṇesu ca suppatitthitattā vesārajaṇ visārada-bhāvaṇ veyyattiyaṇ patto ti *vesāraja-ppatto*. N' āssa paropaccayo na parassa saddhāya ettha vattatī ti *aparappaccayo*² Satthu-sāsane.

*Abhikkanta*³ ti ādisu, kiñcāpi ayaṇ *abhikkanta*-saddo khaya-sundar' abhirūpa-abbhanumodanādisu anekesu atthesu dissati. Idha pana abbhanumodane daṭṭhabbo. Ten' eva so pasāda-vasena pasaṇsā-vasena ca dvikkhattuṇ vutto 'sādhu, sādhu, bhante' ti vuttaṇ hoti. *Abhikkanta*⁴ ti vā atikkantaṇ, ati-iṭṭhaṇ, ati-manāpaṇ, ati-sundaran ti attho. Tattha ekena abhikkanta-saddena Bhagavato desanaṇ thometi, ekena attano pasādaṇ. Ayaṇ h' ettha adhippāyo: 'abhikkantaṇ, bhante, yadidaṇ Bhagavato dhamma-desanaṇ āgamma mama pasādo' ti Bhagavato yeva vā vacanaṇ abhikkantaṇ dosa-nāsanato, atikkantaṇ⁵ guṇ' ādhigamanato. Tathā saddhā-jananato⁶ paññā-jananato: sātthato sabyaṇ-janato: uttāna-padato gambhīr' atthato: kaṇṇa-sukhato hadayaṇ-gamato: anatt' ukkaṇsanato apara-vambhanato: karuṇā-sītalato paññāvadātato: āpātha-ramaṇiyato vimadda-kkhamato: suyyamāna-sukhato vimaṇsiyamāna-hitato ti evam ādi-nayehi thomento pada-dvayam āha. Tato param pi catuhi upamāhi desanaṇ yeva thometi.

Tattha *nikkujjita* ti, adho-mukhaṇ ṭhapitaṇ, heṭṭhā-mukha-jātaṇ vā. *Ukkujjeyyā* ti, upari-mukhaṇ kareyya. *Paṭicchanna* ti, tiṇa-paṇṇādinā chāditaṇ. *Vivareyyā* ti, ugghāṭeyya. *Mūlhassā* ti, disā mūlhassa. *Maggaṇ ācikkheyyā* ti, hatthe gahetvā 'esa maggo' ti maggaṇ upadiseyya.⁷ *Andhakāre* ti, caturanga-samannāgate tamasi.⁸ Ayam pana adhip-

¹ A. sārājja-.

² Cf. DA. 278.

³ This passage is based on DA. 228; KhpA. 114; VvA. 52; PJ. ii, 155; AngA. on A. i, 56.

⁴ Cf. VA. i, 170; A. abhikkant-; C, DA. abhi-kant-; MA. atikkant- (the context seems to favour the latter reading).

⁵ Texts abhikkantaṇ; C. atikkantaṇ.

⁶ C. vaḍḍhanato.

⁷ So A, C, but C₂ paṭivedeyya. All texts maggo ti vedeyya.

⁸ So A, but C. omits tamasi (Texts kāla-pakkha-cātuddasi-aḍḍharatta-ghana-vana-saṇḍa-megha-pāṭalehi caturange tame, but PJ. ii, 156, tamasi).

pāya-yojanā:—Yathā koci nikkujitaṇ ukkujjeyya, evaṇ saddhamma-vimukhaṇ¹ asaddhamme patitaṇ² maṇ asaddhammā vuṭṭhāpentena: yathā paṭicchannaṇ vivareyya, evaṇ Kassa-passa Bhagavato sāsaṇ' antaradhānato paṭṭhāya³ micchā-diṭṭhi-gaḥaṇa-paṭicchannaṇ sāsaṇaṇ vivarentena: yathā mūlhasa maggaṇ āchikkheyya, evaṇ kummagga-micchā-magga-paṭipannassa me⁴ sagga-mokkha-maggaṇ āvikarontena⁵; yathā andhakāre tela-pajjotaṇ dhāreyya, evaṇ moh' andhakāre nimuggassa me Buddhādi-ratana-rūpāni apassato tappaṭicchādaka-mohandhakāra-viddhaṇsaka⁶-desanā-pajjotadhāraṇena Bhagavatā nānā-nayehi pakāsitattā⁷ aneka-pariyāyena dhammo pakāsito.

Evaṇ⁸ desanaṇ thometvā tāya desanāya Ratana-ttaye pasanna-citto pasann' ākāraṇ karonto es' āhan ti ādim āha. Tattha es' āhan ti, eso ahaṇ. *Bhagavantaṇ saraṇaṇ gacchāmi* ti, 'Bhagavā me saraṇaṇ parāyanaṇ, aghassa⁹ ghātā, hitassa vidhātā' ti iminā adhippāyena 'Bhagavantaṇ gacchāmi, eva pajānāmi,¹⁰ bujjhāmi' ti. Yesaṇ hi dhātūnaṇ gati-attho, buddhi pi tesāṇ attho.¹¹ *Dhamman* ti, adhigata-magge sacchikata-nirodhe yathānusiṭṭhaṇ paṭipajjamāne, catusu apāyesu apatamāne dhāretī ti, dhammo: ariya-maggo c' eva nibbānaṇ ca. Vuttaṇ h' etaṇ: "Yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā ariyo aṭṭhangiko maggo tesāṇ aggam akkhāyatī" ti: "yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā virāgo tesāṇ (dhammānaṇ) aggam akkhāyatī" ti (A. ii, 34) ca. Na kevalaṇ

¹ Cf. also PJ. ii, 193.

² So A, C. and texts, but C. patiṭṭhaṇ.

³ So A, C, but texts pabhuti.

⁴ A, C. omit.

⁵ So all, but PJ. ācikkhantena.

⁶ C. dhaṇsana.

⁷ Texts mayhaṇ bhotā Gotamena etehi pariyāyehi pak-. D-pāla prefers Bhagavā to Bho Gotama.

⁸ In this para. our text follows DA, MA. closely, but PJ. first re-explains the previous para. more fully.

⁹ The phrase is quoted above from DA. 229 (where it is wrong in P. text). Dham. uses it again at ThigA. 177 (quoting Meghiya-vagga of Udāna), where Müller reads vidhānāni for vidhātāti. See note, p. 221.

¹⁰ A. eva jānāmi; C. jānāmi. Texts insert bhajāmi sevāmi payirupāsāmi after gacchāmi; C. adds vā after ti.

¹¹ DA, MA. explain thus: Tasmā gacchāmi ti imassa jānāmi, bujjhāmi ti ayam attho vutto.

ca ariya-maggo c' eva nibbānañ ca, api ca kho ariya-phalehi saddhiṃ pariyatti-dhammo pi. Vuttaṃ h' etaṃ¹:

Rāga-virāgam anejaṃ asokaṃ

Dhammam asaṅkhatam appaṭikkūlaṃ

Madhuram imaṃ paṇaṇaṃ suvivhattaṃ

Dhammam imaṃ saraṇattham upemi² ti (Vv. 51).

[Ettha hi rāga-virāgaṃ ti, maggo vutto. Anejaṃ-asokaṃ ti, phalaṃ. Asaṅkhatam ti, nibbānaṃ. Appaṭikkūlaṃ madhuram imaṃ paṇaṇaṃ suvivhattaṃ ti, pariyatti-dhammo vutto.³]

Bhikkhu-saṅghaṃ ti, diṭṭhi-sīla-sāmaññena saṅgataṃ⁴ aṭṭha-ariya-puggala-samūhaṃ. Ettāvata Suppabuddho tīṇi saraṇa-gamanāni paṭivedesi.

Upāsakaṃ maṃ Bhagavā dhāretu ajjatatge pāṇ' upetaṃ saraṇaṃ gataṃ ti, ajjataṃ⁵ ādiṃ katvā. Ajja-d-agge ti pi pāṭho. Tattha *da-kāro* pada-sandhikaro. Ajja aggaṃ⁶ katvā ti attho. *Pāṇ' upetaṃ* ti, pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ, anañña-satthukaṃ tīhi saraṇa-gamanehi saraṇaṃ gataṃ Ratana-ttayaṃ upāsanaṃ upāsakaṃ kappiya-kāraṇaṃ maṃ Bhagavā upadhāretu, jānātū ti attho. Imassa ca saraṇa-gamaṇaṃ ariya-magga' ādhigamen' eva niphannaṃ, ajjhāsayāṃ pana āvikaronto evaṃ āha.

Bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā ti, Bhagavato vacanaṃ cittaṃ abhinanditvā tam eva abhinandita-bhāvaṃ pakāśento vutta-nayena vācāya anumoditvā. *Abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi* ti, taṃ Bhagavantaṃ pañca-paṭiṭṭhitaṃ vanditvā, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā, Satthu guṇe ninna-citto yāva dassana-visaya-samatikkamā Bhagavantaṃ yeva pekkhamāno pañjaliko namassamāno pakkāmi. Pakkanto ca kuṭṭha-roga-bhibhavanaṃ chinna-hattha-pādanguli-arupakka-gatto⁷ samantato vissandaṃ āsavo kaṇḍu-paṭi-

¹ *Texts add* Chatṭa-māṇavaṇa-vimāṇe.

² C, MA. -emi; A, DA. ehi.

³ Dhpl. *explains more fully ad loc.* VvA. 232, DA, MA. *quote also the verse on Saṅgha.*

⁴ A. sankataṃ.

⁵ DA. ajjataṃ = ajja-bhāvaṃ.

⁶ *So texts*; C. ajja agge; A. ajja-t-agge, *omits* katvā.

⁷ A. upakkāru-gatto; C, upakkāra; C. ukkāra (*cf. for aru-pakka-gatta* - A. iv, 198 and M. i, 506, *where a leper is described*).

pīlito¹ asuci duggandho jegucchatamo parama-karuññataṇ patto, 'nāyaṇ kāyo imassa accanta-santassa paṇītatamassa ariya-dhammassa ādhāro bhavituṇ yutto' ti, uppann' ābhisandhinā viya sagga-saṇvattanikena² upacchedakena puñña-kammena okāse kate appāyuka-saṇvattanikena upacchedakena pāpa-kammena kat'upacitena codiyamāno, taruṇa-vacchāya dhenuyā āpatitvā mārīto. Tena vuttaṇ: *atha kho acira-pakkantaṇ Suppabuddhaṇ kuṭṭhiṇ gāvī taruṇa-vacchā dhenu adhipātetvā jīvītā voropesī* ti.

So³ kira atīte eko seṭṭhi-putto hutvā attano sahāyehi tīhi seṭṭhi-puttehi saddhiṇ kilanto ekaṇ nagara-sobhiṇṇaṇ gaṇikaṇ uyyānaṇ netvā, divasaṇ sampattiṇ anubhavitvā, atthangate suriye sahāye etad avoca: "Imissā hatthe kahāpaṇa-sahassaṇ bahukaṇ ca suvaṇṇaṇ mahagghāni ca pasādhanāni saṇvijjanti. Imasmiṇ ṭhāne⁴ añño koci n' atthi, ratti ca jātā. Handa imaṇ mayaṇ māretvā, sabbaṇ dhaṇaṇ gahetvā gacchāmā" ti. Te cattāro pi janā ekajjhāsaya hutvā taṇ māretuṇ upakkamiṇsu. Sā tehi māriyamānā "ime nillajjā nikkaruṇā mayā saddhiṇ kilesa-santhavaṇ katvā anaparādhaṇ maṇ kevalaṇ dhana-lobhena mārenti. Ekavāraṇ tāva maṇ ime mārenti: ahaṇ pana yakkhinī hutvā anekavāraṇ ime māretuṇ samatthā bhaveyyāmi" ti patthanaṇ akāsi.

Tesu kira eko Pukkusāti kula-putto ahosi, eko Bāhiyo Dāruciyo, eko Tambadāṭhiko cora-ghātakko, eko Suppabuddho kuṭṭhi. Iti imesaṇ catunnaṇ janānaṇ aneka-sate attabhāve sā yakkha-yoniyaṇ nibbattā gāvī hutvā jīvītā voropesi. Te ca tassa kammassa nissandena antarā-maraṇaṇ pāpuṇṇsu. Evaṇ Suppabuddhassa kuṭṭhissa sahasā maraṇaṇ jātaṇ. Tena vuttaṇ: *atha kho acira-pakkantaṇ—pe—voropesī* ti.

Atha sambahulā bhikkhū tassa kāla-kiriyaṇ Bhagavato ārocetvā abhisamparāyaṇ pucchiṇsu. Bhagavā vyākāsi. Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū* ti ādi. Tattha *tiṇṇaṇ saṇyojanānaṇ parikkhaya* ti, sakkāya-diṭṭhi vicikicchā sīlabbata-parāmāso ti imesaṇ tiṇṇaṇ bhava-bandhanānaṇ

¹ A. kaṇḍa-paṭilitto; C. kaṇḍuti-paṭipīlito.

² C. -niyena.

³ From Dhpa. ii, 35.

⁴ A, C, Dhpa. ṭhāne; C. vane.

samuccheda-vasena pahānā, *sotāpanno* ti, sotā-saṅkhātaṇ ariya-maggaṇ ādito panno. Vuttaṇ h' etaṇ: “‘Soto soto’ ti idaṇ, āvuso Sāriputto, vuccati. Katamo nu kho, āvuso, soto?” ti. “Ayam eva (hi bhante) ariyo aṭṭhangiko maggo” ti ādi (S. v, 347). *Avinipāta-dhammo* ti, vinipātanaṇ, vini-pāto. ‘N’ assa vinipāto dhammo’ ti, avinipāta-dhammo. Catusu apāyesu uppajjana-vasena apātana-sabbhāvo ti attho. *Niyato* ti, dhamma-niyāmena samatta-niyāmena niyato. *Sambodhi-parāyano* ti, upari-maggattāya-saṅkhātā sambodhi: paraṇ ayaṇaṇ assa gati paṭisaraṇaṇ avassaṇ pattabban ti, sambodhi-parāyano.

Eten’ assa *kā gati ko abhisamparāyo* ti pucchāya ‘bhaddakā¹ eva Suppabuddhassa gati, na pāpakā’ ti ayam attho dassito. Na pana tena sampattā gati ti. Tam pana pucchānusandhi-vasena pakāsetu-kāmo Dhammarājā ettakam eva abhāsi. Passati hi Bhagavā ‘mayā ettake kathite imissaṇ yeva parisatiṇ anusandhi-kusalo eko bhikkhu Suppabuddhassa kuṭṭhi-bhāvaṇ uddissa kapaṇa-bhāvāya kāraṇaṇ pucchissati. Ath’ āhaṇ tassa taṇ kāraṇaṇ tena pucchānusandhinā pakāsetvā desanaṇ niṭṭhāpessāmī’ ti. Ten’ ev’ āha: *Evaṇ vutte aññataro bhikkhū* ti ādiṇ. Tattha *hetū* ti, asādhāraṇa-kāraṇaṇ, sādha-raṇaṇ pana paccayo ti. Ayam etesaṇ viseso. *Yenā* ti, yena hetunā paccayena ca. *Bhūta-pubban* ti, jāta-pubbaṇ: atīte kāle nibbattaṇ: taṇ dassetuṇ *Suppabuddho* ti ādi vuttaṇ. Kadā pana bhūtan? ti.

Atīte² kira anuppanne Tathāgate Bārāṇasīyā sāmantā ekasmiṇ gāme eka kula-dhītā khettaṇ rakkhati. Sā ekaṇ Pacceka-buddhaṇ disvā pasanna-cittā tassa pañcahi lājā-satehi saddhiṇ ekaṇ paduma-pupphaṇ datvā pañca-putta-satāni patthesi. Tasmiṇ yeva ca khaṇe pañca-satā miga-luddhakā Pacceka-buddhassa madhura-maṇsaṇ datvā, “etissa puttā bhaveyyāma, tumhehi sampatta-visesaṇ labheyyāmā” ti ca patthayiṇsu. Sā yāvatāyukaṇ tathavā devaloke nibbattā tato cutā ekasmiṇ jāta-ssare paduma-gabbhe nibbatti. Tam eko tāpaso disvā paṭijaggi. Tassā vicarantiyā paduddhāre

¹ C. bhaddikā . . . pāpikā.

² Cf. JA. iii, 299; DhA. ii, 36.

paduddhāre bhūmito padumāni vuṭṭhahanti. Eko vana-carako disvā Bārāṇasi-rañño ārocesi. Rājā naṇ ānetvā agga-mahesiṇ akāsi. Tassā kucchiyā gabbho saṇṭhāsi. Mahā-paduma-kumāro tassā kucchiyaṇ vasi, sesā gabbha-malaṇ nissāya nibbattā. Te vayappattā uyyāne paduma-sare kilantā ekekasmiṇ padume nisīditvā paripakka-ñāṇā saṅkhāresu khaya-vayaṇ paṭṭhapetvā pacceka-bodhiṇ pāpuṇṇsu. Tesāṇ byākaraṇa-gāthā ahosi

Saroruhaṇ¹ paduma-palāsa-pātrajaṇ²

Supupphitaṇ bhamara-gaṇ' ānukiṇṇaṇ

Aniccataṇ khaya-vayataṇ viditvā,

Eko care khagga-visāṇa-kappo ti.

Evan pacceka-bodhiṇ abhisambuddhesu tesu pañcasu Pacceka-buddha-satesu abbhantaro Tagarasikhī nāma Pacceka-sambuddho Gandhamādana-pabbate Nandamūlaka-pabbhāre sattāhaṇ nirodha-samāpattiṇ samāpajjitvā, sattāhassa accayaena nirodhā vuṭṭhito³ ākāseṇa āgantvā, Isigili-pabbate otaritvā, pubbaṇha-samayaṇ nivāsetvā, patta-cīvaraṇ ādāya, Rājagahaṇ piṇḍāya pāvisi. Tasmiṇ samaye Rājagahe eko seṭṭhi-putto mahatā parivāreṇa uyyāna-kilaṇ' atthaṇ nagarato nikkhamanto Tagara-sikhī-pacceka-buddhaṇ disvā, "Ko 'yaṇ bhaṇḍu cīvareṇa sariraṇ pārupitvā gacchatī?" ti, *niṭṭhuhitvā apasabyaṇ*⁴ *katvā pakkāmi*. Tan sandhāya vuttaṇ: *Suppabuddho kuṭṭhī imasmiṇ yeva Rājagahe—pe—pakkāmi* ti.

Tattha *kvāyaṇ* ti, ko ayaṇ? Khuṇsana-vasena vadati. Ko c' āyaṇ ti pi pāli. *Kuṭṭhī* ti, akkuṭṭhaṇ⁵ yeva taṇ. Seṭṭhi taṇ kuṭṭha-rogaṇ akkosa-vatthuaṇ pāpento vadati. *Kuṭṭhī-cīvareṇa*⁶ ti, kuṭṭhīnaṇ cīvareṇa. Yebhuyyena hi kuṭṭhino dhaṇsa-makasādi-paṭibāhaṇ' atthaṇ roga-paṭicchādan' atthaṇ

¹ Line 3 occurs at PvA. 275 (Pv. iv, 12); line 4 at SN. 35.

² C. palāsapatrayaṇ.

³ A. vuṭṭhāya.

⁴ St. apasabyāmato karitvā (cf. J.P.T.S. 1886, p. 127, Morris); W. apasabyato and niṭṭhuhitvā; DhA. ii, 36, niṭṭhuhitvā apavyāmaṇ (Skt. viyāma + apa, 'want of forbearance').

⁵ Cf. Sn. 702, akkuṭṭha-vandita = akkosa-vandana. A. taṇ kuṭṭhi yeva; C. akuṭṭhiṇ yeva.

⁶ Not in St. Comy's text apparently ran thus: kv' āyaṇ kuṭṭhi kuṭṭhī-cīvareṇa.

ca yaṇ vā taṇ vā pilotika-khaṇḍaṇ gahetvā pārupanti. Evam ayam pi ti dasseti. Paṇsukūla-cīvara-dharattā vā aggalānaṇ aneka-vaṇṇa-bhāvena kuṭṭhi-sarīra-sadiso ti hīlento kuṭṭhi-cīvarenā ti āha. *Niṭṭhubhivā* ti, khelaṇ pātetvā. *Apasabyaṇ karitvā*¹ ti, paṇḍitā tādisaṇ Pacceka-buddhaṇ disvā vanditvā padakkhiṇaṇ karonti. Ayam pana aviññutāya paribhavaṇ tassa sabyaṇ katvā. Attano apasabya-pakkhaṇ datvā² gato. Apabyāmato ti pi pāṭho.

Tassa kammaṣṣā ti, Tagarasikhimhi Pacceka-buddhe “kvā-yaṇ kuṭṭhi” ti hīletvā niṭṭhubhana-apasabya-karaṇa-vasena pavatta-pāpa-kammaṣṣa. *Niraye paccitthā*³ ti, niray’ agginā ḍayhittha: paccitvā niray’ agginā ti pi paṭhanti. *Tass’ eva kammaṣṣa vipāk’ āvasesenā* ti, yena kammena so niraye paṭi-sandhiṇ gaṇhi, na taṇ kammaṇ manussa-loke vipākaṇ deti. Yā pan’ assa nānā-khaṇikā cetanā tadā Pacceka-buddhe vip-paṭipajjana-vasena pavattā aparāpariyāya vedanīya-bhūtā, sā aparāpariya-vedanīyen’ eva puñña-kammena manussesu tihetuka-paṭisandhiyā dinnāya pavattiyaṇ kuṭṭhi-bhāvaṇ dāliddiya-parama-karuññaṭaṇ āpādesi. Taṇ sandhāya kamma-sabhāgatā-vasena ‘tass’ eva kammaṣṣa vipākāvasesenā’ ti vuttaṇ. Paravase pi hi loke tabbohāro diṭṭho, yathā taṇ ‘sā eva tittiriya’ ti Vedasākhajāta⁴ ti.

Ettāvatā *ko nu kho bhante hetū* ti, tena bhikkhunā puṭṭha-paṇhaṇ vissajjetvā, idāni tassa *kā gati ko abhisamparāyo* ti pubbe bhikkhūhi puṭṭha-paṇhe vissajjetuṇ so *Tathāgata-ppaveditaṇ dhamma-vinayan* ti ādi vuttaṇ. Tattha *Tathāgata-ppaveditaṇ* ti, Tathāgatena Bhagavatā desitaṇ akkhātaṇ pakāsitaṇ ti, Tathāgata-ppaveditaṇ. *Āgammā* ti, adhigantvā: nissāya ñatvā ‘Tathāgata-ppavedite dhamma-vinaye’ ti pi pāṭho. *Saddhaṇ samādiyi* ti, ‘Sammā-sambuddho Bhagavā: svākkhāto Bhagavatā dhammo: supaṭipanno Bhagavato sāvaka-saṅgho’ ti (M. i, 37; D. ii, etc.) ratana-ttaya-sannissaya-pubba bhāga-saddhañ c’ eva lokuttara-saddhañ cā ti duvidham

¹ C₁, apasabyāmato; A. apasabyāmakō taritvā.

² C. apasabya-pakkhe katvā; C₂ apasabyaṇ padakkhiṇaṇ katvā.

³ St. paccittha; W. paccittha.

⁴ A. garbles the passage. C₁ so eva tittiriyaṇi osadhāni ti (? ref. to Vishnu Purāna, iii, 5).

pi saddhaṇ sammā ādiyi, yathā na puna ādātābbā ti eva yāva bhava-kkhaṇḍaṇ gaṇhi. Attano citta-santāne uppādesi ti attho. *Sīlaṇ samādiyi* ti ādisu pi es' eva nayo. *Sīlaṇ* ti, pubba-bhāga-sīlena saddhiṇ magga-sīlaṇ phala-sīlaṇ ca. *Sutaṇ* ti, pariyatti-bāhu-saccaṇ paṭivedha-bāhu-saccaṇ cā ti duvidham pi sutaṇ, pariyatti-dhammā pi hi tena dhamma-savana-kāle sacca-paṭivedhāya sāvakehi yathā-laddha-ppakāraṇ sutā paricitā manas' ānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭi-viddhā ca honti. *Cāgaṇ* ti, paṭhama-magga-vajjha-kilesābhisaṅkhārāṇaṇ vossagga-saṅkhātāṇ cāgaṇ. Yena ariya-sāvakaṇ deyya-dhammesu mutta-cāgā¹ va honti payatapāṇi vossagga-ratā.¹ *Paññaṇ* ti, saddhiṇ vipassanā-paññaṇ magga-paññaṇ c' eva phala-paññaṇ ca. *Kāyassa bhedaṇ* ti,² upādiṇṇa-kkhandha-pariccāgā. *Param-maraṇā* ti, tad-anantaraṇ abhinibbatti-kkhandha-gaṇaṇ. Athavā kāyassa-bhedaṇ ti jīvit' indriyassa upacchedā, param-maraṇā ti cuticittato uddhaṇ. *Sugatiṇ saggaṇ lokan* ti pada-ttāyenaṇ pi devalokam eva vadati. So hi sampattinaṇ sobhanattā sundarā gatiṇ ti, sugati. Rupādīhi visesehi³ 'suṭṭhu aggo' ti, saggo. Sabba-kālaṇ sukham ev' ettha 'lokiyati lujjati' ti vā, loko ti vuccati.⁴ *Uppanno* ti, paṭi-sandhi-gaṇaṇ vasena upagato. *Sahabyatan* ti, saha-bhāvaṇ.⁵ Vacan' attho pana saha-byati pavattati vasati ti vā, saha-byo: saha-ṭhāti saha-vāti vā, tassa bhāvo saha-byatā. *Atirocati* ti, atikkamma abhibhavitvā vā rocati virocati. *Vannaṇā* ti, rūpa-sampattiyā. *Yasasā* ti, parivārena. So hi asuci-makkhitaṇ jajjaraṇ mattika-bhājanaṇ chaḍḍetvā aneka-ratana-vicittaṇ pabhassaraṇ raṇsi-jāla⁶-vinaddha-suddha-jambunada-bhājanaṇ gaṇhanto viya, vutta-ppakāraṇ kālebaraṇ idha nikkhipitvā,⁷ eka-citta-kkhaṇḍena yathā-vuttaṇ nibbattattā-bhāvaṇ mahatā parivārena saddhiṇ paṭilabhi ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ pāpānaṇ aparivajjane ca ādinaṇaṇ parivajjane ca ānisaṇsaṇ sabbākārato viditvā tadattha-vibhāvaṇaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

¹ Cf. VM. 224.² From VM. 427.³ VM. visayehi.⁴ Cf. S. iv, 52 (lujjati ti tasmā loko ti vuccati). Cf. Expos. 63; Asl. 48.⁵ DA. 111.⁶ C₁ -māla-.⁷ A. iva nikkhamitvā.

Tass' āyaṇ saṅkhep' attho:—Yathā cakkhumā puriso *parak-kame* kāyika-viriye, *vijjamāne* sarīre sante, *visamānī* 'va papāt' ādiṭṭhānāni caṇḍa-bhāvena vā visamāni hatthi-assa-ahikukkura-go-rūpādīni saṇvega-ppatto¹ *parivajjaye* ti, evaṇ *jīvalokasmiṇ*, imasmiṇ satta-loke *paṇḍito* sappañño puriso tāya sappaññatāya attano hitaṇ jānanto, *pāpāni* lāmakāni duccharitāni parivajjeyya. Evaṇ hi yath' āyaṇ Suppabuddho Tagarasikhimhi Pacceka-buddhe pāpaṇ aparivajjetvā mahantaṇ anayabyasanaṇ āpajji, evam āpajjeyyā ti adhippāyo. Yathā va Suppabuddho kuṭṭhī mama dhamma-desanaṇ āgama idāni saṇvega-ppatto pāpāni parivajjento ulāra²-viseṣaṇ adhigañchi, evaṇ añño pi ulāraṇ viseṣ' ādhigamaṇ icchanto pāpāni parivajjeyyā ti adhippāyo.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *kumārakā* ti, taruṇa-puggalā. Ye subhāsita-dubbhāsitaṣṣa atthaṇ jānanti, te idha kumārakā ti adhippetā. Ime hi sattā jāta-divasato paṭṭhāya yāva pañca-dasa-vassakā kumārakā balā ti pavuccanti. Tato paraṇ vīsati vassāni yuvāno³ ti. *Macchake bādhentī* ti, magga-samīpe ekasmiṇ talāke nidāgha-kāle udake parikkhiṇe ninna-ṭṭhāne taṇ udakaṇ ussiñcitvā ussiñcitvā⁴ khuddaka⁴-macche gaṇhanti yeva hananti ca 'pacitvā khādissāmā' ti. *Ten' upasaṅkamī* ti, magga-gato thokaṇ apakkamitvā⁵ ṭhito. Tasmā 'upasaṅkamī' ti vadati. Te pana kumārake attani viśāsaṇ jānetuṇ upasaṅkami. *Bhāyatha vo?* ti, ettha vo ti nipāta-mattaṇ. *Dukkhasā* ti, nissakke sāmi-vacanaṇ: dukkhasmā ti attho. *Appiyaṇ vo dukkhaṇ* ti, 'kiṇ tumhākaṇ sarīre uppajjanaka-dukkhaṇ appiyaṇ aniṭṭhaṇ' ti pucchati. *Etam atthaṇ viditvā* ti, 'ime

¹ C. omits.

² C. udāra-.

³ A. yubbano.

⁴ A. udaka.

⁵ So A, but C. talākaṇ atikkamitvā.

sattā attano dukkhaṇ anicchantā eva hutvā, dukkha-hetuṇ paṭipajjantā attano taṇ icchantā eva nāma hontī' ti, etam atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ*¹ ti, imaṇ pāpa-kiriyaṇa nisedhanaṇ ādinava-vibhāvanaṇ ca udānaṇ udānesi. Tass' attho:—'yadi tumhākaṇ sakalam āpāyikaṇ sugatiyaṇ ca app' āyukatā-manussa-dobhaggaṭṭādi-bheda-*dukkhaṇ appiyaṇ*, anittḥaṇ, yadi tumhe tato bhāyatha. *Āvi vā*, paresaṇ pākāṭa-bhāva-vasena apaticchannaṇ katvā kāyena vācāya vā pānātipātādi-ppabedhaṇ. *Yadi vā raho*, apākāṭa-bhāva-vasena paṭicchannaṇ katvā manodvāre eva abhiḥhādi-ppabedhaṇ aṇu-mattam pi *pāpakaṇ*, lāmaka-kammaṇ, *mā kattha*, mā karittha. Atha pana taṇ pāpa-kammaṇ etarahi vā karoṭha āyatiṇ vā karissatha nirayādisu catūsu apāyesu manussesu ca tassa phalabhūtaṇ dukkhaṇ ito vā etto vā palāyante 'amhe² nānubandhissatī' ti adhippāyena *upecca*,³ sañcicca palāyantaṇam⁴ pi tumhākaṇ, tato *mutti*, mokkho n' atthi. Gati-kālādi-ppaccay' antara-samavāye vipaccati⁵ yevā' ti dasseti. Palāyante⁶ ti pi paṭhanti. Vutta-nayena yattha-katthaci gamane pakkamanaṇ satī ti attho. Ayaṇ ca attho

Na antalikkhe na samudda-majjhe

Na pabbatānaṇ vivaṇaṇ pavissa,

Na vijjati so jagati-ppadeso

Yattha tṭhito muñceyya pāpa-kammā ti (Dhp. 127)
imāya gāthāya dīpetabbo.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i t t h i t ā.

¹ The gāthās, except the first four words, are from S. i, 209, PV. ii, 7. St. prints wrongly (as W. notes). Cf. Netti, 131, where we have:

Sace bhāyatha dukkhassa sace vo dukkham appiyaṇ

Mā kattha pāpakaṇ kammaṇ āvi vā yadi vā raho:

Sace 'va pāpakaṇ kammaṇ karissatha karoṭha vā

Na vo dukkhā pamutyatthi (upacohāpi) palāyitaṇ.

² PvA. tumhe anubandh-.

³ At PvA. 103, *Dhammapāla* quotes as here and says of upaccha, upeccā ti pi pāli . . . sañcicca (i.e., eo consilio). But Sārattha-Pakāsinī (ad S. i, 209) says: upacchā pi, uppatitvā . . . sakuno viya.

⁴ So A, PvA, but C. palāyatam. ⁵ PvA. -vaye pana satī vipaccati.

⁶ C. palāyaneti pi. St. quotes the Comy. here with surprise.

5.

Pañcame,¹ *tadahū* ti, tasmiṇ ahaṇi, tasmiṇ divase. *Upasathe*² ti, ettha upavasanti etthā ti, uposatho. Upavasanti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasanti ti attho. Ayaṇ hi *uposatha*-saddo “aṭṭhanga-samannāgataṇ uposathaṇ upavasāmī” ti (A. iv, 248) ādisu sīle āgato: “uposatho vā pavāraṇā vā” ti (Vin. i, 174) ādisu pāṭimokkh’ uddesādi vinaya-kamme: “gopālak’ uposatho nigaṇṭh’ uposatho” ti (A. i, 205) ādisu upavāse: “uposatho (nāma) nāga-rājā” ti (D. ii, 174) ādisu paññattiyaṇ: “ajj’ uposatho paṇṇaraso” ti (Vin. i, 102) ādisu divase.

Idhā pi divase yeva daṭṭhabbo. Tasmā *tadah’ ūposathe* ti, tasmiṇ uposatha-divasa-bhūte ahaṇi ti attho. *Nisinno hoti* ti, mahābhikkhu-saṅgha-parivuto ovāda-pāṭimokkhaṇ uddisituṇ nisinno hoti. Nisajja pana bhikkhūnaṇ cittāni olokento ekaṇ dussīlaṇ puggalaṇ disvā, ‘sac’ āhaṇ imasmiṇ puggale idha nisinne yeva pāṭimokkhaṇ uddisissāmi sattadhā ‘ssa muddhaṇ phalissatī’ ti tasmiṇ anukampāya tuṇhī yeva ahosi. Ettha ca *uddhataṇ aruṇaṇ*³ ti aruṇ’ uggamaṇaṇ patvā, “uddisatu, bhante, Bhagavā bhikkhūnaṇ pāṭimokkhaṇ” ti thero Bhagavantaṇ pāṭimokkh’ uddesaṇ yāci.

Tasmiṇ kāle “na, bhikkhave, anuposathe uposatho katabbo” ti sikkhāpadassa apaññattattā. *Aparisuddhā, Ānanda, parisā* ti, tikkhattuṇ therena pāṭimokkh’ uddesassa yācitattā anuddesassa kāraṇaṇ kathento “asuka-puggalo aparisuddho” ti avatvā “aparisuddhā, Ānanda, parisā” ti āha. Kasmā pana Bhagavā tiyāma-rattiṇ tathā vitināmesi? Tato paṭṭhāya ovāda-pāṭimokkhaṇ anuddisitu-kāmo tassa vatthuṇ pākataṇ kātuṇ. *Addasā* ti, kathaṇ addasā? Attano ceto-pariyañānena tattha parisatiṇ bhikkhūnaṇ cittāni pari jānanto tassa mogha-purisassa dussīlya-cittaṇ passi. Yasmā pana citte diṭṭhe taṇ-samaṅgi-puggalo diṭṭho nāma hoti, tasmā *addasā kho āyasmā Mahāmoggallāno taṇ puggalaṇ dussīlaṇ* ti ādi

¹ Cf. Vin. ii, 236; A. iv, 204.

² Cf. Pj. ii, 199 (Sn. 153); Vin. i, 104.

³ A. uddhantaṇ; Vin. uddhataṇ; Ang. uddhastāṇ.

vuttaṇ. Yath' eva hi anāgatesattasu divasesu pavattamānaṇ paresaṇ cittaṇ ceto-pariya-ñāṇa-lābhī pajānāti, evaṇ atīte pi ti. *Dussīlan* ti, nissīlaṇ. *Sīla-virahitan* ti attho. *Pāpa-dhamman* ti, dussīlattā eva hīṇ' ajjhāsayatāya lāmaka-sabhāvaṇ. *Asucin* ti, aparisuddhe hi kāya-kammādihi samannāga-tattā na suciṇ *saṅkassara-samācāraṇ*¹ ti, kiñcid eva asāruppaṇ disvā idaṇ iminā kataṇ bhavissati: evaṇ paresaṇ āsaṅkaniyatāya saṅkāya-saritaḍḍa-samācāraṇ. Athavā kenacid eva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā, 'kin ti nu kho ime mayā kata-kammaṇ mantenti' ti attano yeva saṅkāya-saritaḍḍa-samācāraṇ. Lajjitabbatāya paṭicchādetabbassa kāraṇato paṭicchannaṇ kammantaṇ etassā ti, *paṭicchanna-kammantaṇ*: taṇ kucchita-samaṇa-vesadhāritāya na samaṇan ti, *assamaṇaṇ*: salāka-gaḥaṇādisu kittakā samaṇā ti ca ganaṇāya, 'aham pi samaṇo 'mhī' ti, micchā-paṭiññāya, *samaṇa-paṭiññāṇ*: aseṭṭha-cariyāya,² *abrahmacāriṇ*: aññe sabrahma-cārino sunivatthe supārute supattadhare gāma-nigamādisu piṇḍāya caritvā jīvikaṇ kappente disvā, abrahmacārī samāno sayam pi tādisena ākārena paṭipajjanto uposathādisu ca sandissanto 'aham pi brahmacārī' ti paṭiññāṇ dento viya hoti ti, *brahmacārī-paṭiññāṇ*: pūtinā kammena sīla-vipattiyaṇ anto-anupaviṭṭhattā, *antopūtiṇ*: chahi-dvārehi rāgādihi kilesa-vassanena tintattā, *avassutaṇ*: sañjāta-rāgādi-kacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca *kasambu-jātaṇ*. *Majjhe bhikkhu-saṅghassa nisinnan* ti, saṅgha-pariyāpanno viya bhikkhu-saṅghassa anto nisinnaṇ. *Diṭṭho 'sī* ti, ayam pana na pakatatto ti Bhagavatā diṭṭho asi, yasmā ca eva diṭṭho tasmā *n' atthi te* tava bhikkhūhi saddhiṇ ekakaminādi-*saṇvāso*. Yasmā pana so saṇvāso tava *n' atthi*, tasmā '*utthehi āvuso*' ti evam ettha pada-yojanā veditabbā.

Tatiyaṇ pi kho so puggalo tuṇhī ahoṣi ti, anekavāraṇ vatvā pi 'thero sayam eva nibbinno oramissati' ti vā 'idāni imesaṇ paṭipattiṇ paṭijānissāmi'³ ti vā adhippāyena tuṇhī ahoṣi. *Bāhāyaṇ gaḥetvā* ti, Bhagavatā mayā ca yathāvato diṭṭho yāva tatiyaṇ utthehi ti vutto na utthāti: idāni 'ssa nikkaḍ-

¹ Cf. A. ii, 239-40.² A. -cārikaya; C. -cāritāya.³ C. jānissāmi.

ḍhana-kālo, mā sanghassa uposath' antarāyo ahoṣī' ti bāhā-yaṇ aggahesi, tathā gahetvā *bahi dvāra-koṭṭhakā nikkhāmetvā* ti, dvāra-koṭṭhaka-sālato bahi-nikkhāmetvā. *Bahī* ti pana nikkhāmita-tṭhāna-dassanaṇ. Athavā bahi-dvāra-koṭṭhakā ti bahi-dvāra-koṭṭhakato pi nikkhāmetvā na anto-dvāra-koṭṭhakato. Evaṇ ubhayattha pi vihārato bahi-katvā ti attho. *Sūci-ghaṭikaṇ datvā* ti, aggaḷa-sūciṇ upari-ghaṭikaṇ ca ādahitvā: suṭṭhutarāṇ thaketvā¹ ti attho. *Yāva bāhā-gahaṇā pi nāmā* ti, iminā 'aparissuddhā, Ānanda, parisā' ti vacanaṇ sutvā eva hi tena pakkamitabbaṇ siyā evaṇ apakkamitvā 'yāva bāhā-gahaṇā pi nāma so mogha-puriso āgameṣṣati'² ti acchariyam idan ti dasseti. Idam pi garaṇaṇ' acchariyam evā ti veditabbaṇ.

Atha Bhagavā cintesi: 'idāni bhikkhu-sangho abbuda-jāto. Aparissuddhā puggalā uposathaṇ āgacchanti, na ca Tathāgatā aparissuddhāya parisāya uposathaṇ uddisanti, anuddisante ca bhikkhu-sanghassa uposatho pacchiḍḍati. Yan nūn' āhaṇ ito paṭṭhāya bhikkhūnaṇ yeva pāṭimokkh' uddesaṇ anujāney-yaṇ' ti. Evam pana cintetvā bhikkhūnaṇ yeva pāṭimokkh' uddesaṇ anujāni. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā—pe—pāṭimokkhaṇ uddiseyyāthā* ti. *Tattha na dān' āhaṇ* ti, idāni āhaṇ uposathaṇ *na karissāmi, pāṭimokkhaṇ na uddissāmi* ti paccekaṇ na-kārena sambandho. Duvidhaṇ hi pāṭimokkhaṇ, āṇā-pāṭimokkhaṇ ovāda-pāṭimokkhaṇ ti ca. Tesu 'suṇātu me, bhante' ti ādikaṇ āṇā-pāṭimokkhaṇ. Taṇ sāvakā eva uddisanti na Buddhā, ayaṇ anvaḍḍha-māsaṇ uddisiyati.

Khantī paramaṇ tapo, titikkhā, nibbānaṇ paramaṇ—pe
(Dhp. 184)

Sabba-pāpassa akaraṇaṇ, kusalass' ūpasampadā—pe
(Dhp. 183)

Anūpavādo, anūpaghāto, pāṭimokkhe ca saṇvaro—pe
Etaṇ Buddhāna-sāsanaṇ (Dhp. 185)

imā pana tisso gāthā ovāda-pāṭimokkhaṇ nāma. Taṇ Buddhā eva uddisanti na sāvakā, channaṇ pi vassānaṇ accayena uddisanti. Digh' āyuka-Buddhānaṇ hi dharamāna-kāle ayam eva

¹ A. thapetvā; St., Comy. suṭṭhu kavāṭaṇ thaketvā.

² St. āgameṣṣati.

pāṭimokkh' uddeso. App' āyuka-Buddhānaṃ pana paṭhamabodhiyam eva : tato paraṃ ittarō : tati ca kho bhikkhū yeva uddisanti na Buddhā. Tasmā amhākam pi Bhagavā vīsativassa-mattaṃ ovāda-pāṭimokkhaṃ uddisitvā imaṃ antarāyaṃ disvā tato paraṃ na uddisi. *Atthānaṃ* ti, akāraṇaṃ. *Anavakāso* ti, tass' eva vevacanaṃ. Kāraṇaṃ hi yathā tiṭṭhati ettha phalaṃ tad-āyatta-vuṭṭhitāyā ti ṭhānaṃ ti vuccati. Evaṃ anavakāso ti pi vuccati. *Yan* ti kiriya parāmasanaṃ. Taṃ heṭṭhā vutta-nayena yojetabbaṃ.

Atth' ime, bhikkhave, mahāsamudde ti : ko anusandhi ? Yvāyaṃ aparisuddhāya parisāya pāṭimokkhassa anuddeso vutto, so imasmiṃ dhamma-vinaye acchariyo abbhuto dhammo ti, taṃ aparehi sattahi acchariy' abbhuta-dhammehi saddhiṃ vibhajitvā dassetu-kāmo, paṭhamāṃ tava tesāṃ upamā-bhāvena mahāsamudde aṭṭha-acchariy' abbhuta-dhamme dassento Satthā 'aṭṭh' ime, bhikkhave, mahāsamudde' ti ādim āha. *Asurā* ti, pakati-devā viya na suranti na isanti na virocanti ti, asurā. Surā nāma devā, tesāṃ paṭipakkhā ti vā, asurā, Vepacitti Pahārādayo¹ : tesāṃ bhavanaṃ Sinerussa heṭṭha-bhāge. Te tattha pavisantā nikkhamantā Sineru-pāde maṇḍapādi nimminitvā kilantā 'va abhiramanti. Tattha tesāṃ abhiratiyā ime guṇe disvā ti āha : *ye disvā disvā asurā mahā-samudde abhiramanti* ti : tattha *abhiramanti* ti, ratiṃ vindanti, anukañṭhamānā² vasanti ti attho.

Anupubba-ninno ti ādini sabbāni anupaṭipatiyā ninna-bhāvass' eva vevacanāni. *N' āyataken' eva papāto* ti, na chinna-tato mahāsobbho viya ādito eva papāto. So hi tīra-desato paṭṭhāya ekangula-dvangula-vidatthi ratana yaṭṭhi usabha aḍḍha-gāvuta gāvuta yojanādi-vasena gambhīro hutvā (gacchanta Sineru-pada-mūle caturāsīti yojane na sahassa gambhīro hutvā)³ ṭhito dasseti. *Ṭhita-dhammo* ti, ṭhita-sabbhāvo, avatṭhita-sabbhāvo. *Na matena kunapena saṃvasati* ti, yena kenaci hatthi-assādināṃ kalebarena saddhiṃ na vasati. *Tīraṃ pāpeti*⁴ ti, tīraṃ apaneti. *Thalaṃ ussādeti*⁵

¹ Cf. JA. i, 202-5; DhA. i, 278; D. ii, 259.

² C. anuggaṇhamānā.

³ A. adds the passage bracketed.

⁴ St. vāheti (v.l. pāpeti).

⁵ St. ussāreti; MSS. agree ussādeti.

ti, hatthena gahetvā viya vici-ppahāren' eva thale sañ-
khipati.

Gangā Yamunā ti, Anotatta-dahassa dakkhiṇa-mukhato
nikkhanta-nadī pañca-dhārā hutvā pavatta-tṭhāne Gangā
ti ādinā pañcadhā-saṅkhaṇ gatā. Tatrāyaṇ imāsaṇ nadinaṇ
ādito paṭṭhāya uppatti-kathā. Ayaṇ hi Jambu-dipo¹ dasa-
sahassa-yojana-parimāṇo: tattha catu-sahassa-yojana-ppa-
māṇo padeso udakena ajjhotthato samuddo ti saṅkhaṇ gato,
tisahassa-yojana-ppamāṇe manussā vasanti. Tisahassa-yo-
jana-ppamāṇo Himavā patitṭhito, Ubbedhena pañca-yojana-
satiko caturāsīti-kūṭa-sahassa-paṭimaṇḍito samantato sanda-
māna-pañca-sata-nadī-vicitto, yattha āyāmena vitthārena
gambhīratāya ca paññāsa²-yojana-ppamāṇo diyaḍḍha-yojana-
sata-parimaṇḍalo Anotatta-daho Kaṇṇamunḍa-daho Ratha-
kāra-daho Chaddanta-daho Kuṇāla-daho Mandākini-daho
Siha-ppapāta-daho ti satta-mahāsārā patitṭhitā. Tesu Ano-
tatta-daho Sudassana-kūṭaṇ Citta-kūṭaṇ Kāla-kūṭaṇ Gandha-
mādana-kūṭaṇ Kelāsa-kūṭaṇ ti imehi pañcahi pabbata-
kūṭehi parikkhitto. Tattha Sudassana-kūṭaṇ sovaṇṇa-mayaṇ
tiyojana³-satubbedhaṇ anto-kāka⁴-mukha-saṇṭhānaṇ, tam eva
saraṇ paṭicchādetvā ṭhitaṇ, Cittakūṭaṇ satta⁵-ratana-mayaṇ,
Kālakūṭaṇ añjana-mayaṇ, Gandhamādana-kūṭaṇ sānu⁶-mayaṇ,
abbhantare mugga-vaṇṇaṇ, mūla-gandho sāra-gandho pheggu-
gandho taca-gandho papatīkā-gandho rasa-gandho puppha-
gandho phala-gandho patta-gandho gandha-gandho ti, imehi
dasahi gandhehi ussannaṇ⁷ nāna-ppakāra osadha-sañchannaṇ
kāla-pakkhe uposatha-divase ādittaṇ viya angāraṇ⁸ pajja-
lantaṇ tiṭṭhati. Kelāsakūṭaṇ rajata-mayaṇ. Sabbāni c'
etāni Sudassanaena samān' ubbedha-saṇṭhānāni tam eva saraṇ
paṭicchādetvā ṭhitāni. Tattha dev' ānubhāvena nāg' ānu-
bhāvena ca devo⁹ vassati, nadiyo ca sandanti. Taṇ sabbam
pi udakaṇ Anotattam eva pavisati. Candima-suriyā dak-

¹ From PJ. ii, 437.

² PJ. paññāsa-paññāsa-yojanā . . . diyaḍḍha-. Cf. PJ. ii, 407.

³ PJ. dviyojana.

⁴ PJ. antovankaṇ kāka-.

⁵ PJ. sabba-.

⁶ So A, PJ, but C. māsāra.

⁷ PJ. omits mūla-ussannaṇ.

⁸ A, C. agāraṇ; PJ, S. ii, 3, angāraṇ

⁹ PJ. cavassanti.

khinena vā uttarena vā gacchantā pabbat' antarena tattha obhāsaṃ karonti, ujukaṃ gacchantā na karonti, ten' ev' assa Anotattan ti saṅkhā udapādi.

Tattha manohara-pada-silātalāni¹ nimmaccha-kacchapāni phalika-sadisāni nimmal' ūdakāni tad-upabhoga-sattānaṃ² kamma-nimmitān' eva³ nahāna-titthāni ca honti, yattha Buddha-pacceka-buddhā iddhimanto sāvakā isayo pi nahānādāni karonti, deva-yakkhādayo ca udaka-kīlaṃ kīlanti.⁴ Tassa catusu passesu Sihamukhaṃ Hatthimukhaṃ Assamukhaṃ Usabhamukhaṃ ti cattāri udaka-nikkhamana⁵-mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sihamukhena nikkhanta-nadī-tīre sīhā⁶ bahutarā honti. Tathā hatthi-mukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthima-disato nikkhanta-nadī Anotattaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma⁷ pācīna-Himavanten' eva amanussa-pathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchima-disato uttara-disato ca nikkhanta-nadiyo pi tatth' eva padakkhiṇaṃ katvā pacchima-Himavanten' eva uttara-Himavanten' eva ca amanussa-pathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhina-disato nikkhanta-nadī pana⁸ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhinena ujukaṃ pāsāna-piṭṭhen' eva saṭṭhi yojanāni gantvā pabbataṃ paharitvā utṭhāya parikkhepena⁹ tigāvuta-ppamāṇa-udaka-dhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gantvā Tiyaggale nāma pāsāne patitā, pāsāno udaka-dhārā-vegena bhinno, tattha paññāsa-yojana-ppamāṇā Tiyaggalā nāma mahāpokkharāṇi jātā. Pokkharāṇiyā kūlaṃ bhinditvā, pāsānaṃ pavisitvā, saṭṭhi yojanāni gantvā, tato ghana-paṭhaviṃ bhinditvā, ummaggena saṭṭhi yojanāni gantvā, Vijjhaṃ¹⁰ nāma tiraccha¹¹-pabbataṃ paharitvā, hattha-tale pañcangula¹².

¹ A. manoharaṃ-silātalāni; C. ratana-maya-manuñña-sopāna-silātalāni; PJ. manohara-pada-silāni nimmaccha-.

² A. omīts.

³ C. kamma-nibbattān' eva.

⁴ PJ. uyyāna-kīlaṃ.

⁵ PJ. omīts ud- nik-.

⁶ C. kesara-sīhā.

⁷ A. anukammaṃ; C. anokkamma; PJ. anupagamma.

⁸ C. pana taṃ.

⁹ PJ. pariṇāhena.

¹⁰ So A, PJ, C₁, ₃, but C. Viñjhaṃ.

¹¹ A, C. tiracchāna-.

¹² C. -anguli-.

sadisā pañca-dhārā hutvā pavattati. Sā tikkhattuṇ Anotattaṇ padakkhiṇaṇ katvā, gata-tthāne Āvaṭṭa-gangā ti vuccati. Ujukaṇ pāsāṇa-piṭṭhena saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Kaṇha-gangā ti, Tiyaggala-pāsāṇe paññāsa yojan' okāse tthitā Tiyaggala-pokkharāṇi ti, kūlaṇ bhinditvā, pāsāṇaṇ pavasitvā, saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Bahala-gangā ti, ummaggena saṭṭhi yojanāni gata-tthāne Ummagga-gangā ti vuccati.¹ Vijjhaṇ nāma tiraccha-pabbataṇ paharitvā, pañca-dhārā hutvā, pavatta-tthāne Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū² Mahī ti pañcadhā saṅkhaṇ gatā.³ Evam etā pañca mahā-nadiyo Himavantato pavattanti ti veditabbā.

Tattha *nadī*⁴ ti ādikaṇ gottaṇ. *Gangā Yamunā* ti ādikaṇ nāmaṇ. *Savantiyo* ti, yā kāci sandamānā gacchantiyo mahā-nadiyo vā kunnadiyo vā. *Appentī* ti, alliyanti osaranti. *Dhārā* ti, udaka-dhārā. *Pūrattan* ti, puṇṇa-bhāvo. Mahā-samuddassa hi ayaṇ dhammatā: 'Imasmiṇ kāle devo mando jāto, jāla-kkhipādini ādāya maccha-kacchape gaṇhissāmā' ti vā, 'imasmiṇ kāle atimahanti vuṭṭhi, na labhissāma nu kho piṭṭhi-pāsāṇa-tthānan' ti vā, taṇ na sakkā vattuṇ. Paṭhama-kappika-kālato paṭṭhāya hi yaṇ vassitvā Sineru-velaṇ āhacca udakaṇ tthitaṇ. Tato ekangula-mattam pi udakaṇ n' eva heṭṭhā otarati, na uddhaṇ uttarati.⁵

Ekaraso ti, asambhinna-raso. *Muttā*⁶ ti, khuddaka-mahanta-vaṭṭa-dighādi-bhedā aneka-vidhā muttā. *Maṇi* ti, ratta-nīlādi-bhedo aneka-vidho maṇi. *Veluriyo* ti, vaṇsa-vaṇṇa-sirisā-puppha-vaṇṇādi-saṇṭhānato aneka-vidho. *Saṅkha* ti, dakkhiṇāvatta-tamba⁷-kucchika-dhamana-saṅkhādi-bhedo aneka-vidho. *Silā* ti, seta-kāla-mugga-vaṇṇādibhedā aneka-vidhā. *Pavālan* ti, khuddaka-mahanta-manda-ratta-ghana-rattādibhedāṇ aneka-vidhaṇ. *Lohitankan* ti, paduma-rāgādibhedāṇ aneka-vidhaṇ. *Masāragallam* pana kabara-citta⁸-phalikaṇ ti pavadanti.

¹ PJ. *repeats* vuccati *after each* ti-.

² St. *omits*.

³ PJ. *vuocati*.

⁴ St. *omits* nadī *and names*.

⁵ A. *uggirati*.

⁶ *For lists of gems cf. Vin. ii (Cull.) ix, i, 3; A, iv, 199; UdA. supra, p. 103; MP. 118; VvA. 110, 304.*

⁷ A, C₁ *tamba*-.; C. *āvatta*.

⁸ A. *maṇiratta*-.

Mahataṇ bhūtānaṇ ti, mahantānaṇ sattānaṇ. *Timi-timingala-timitimingalā*¹ ti, tisso maccha-jātiyo. *Timiṇ-gilana-samatthā timingilā* ti: timiṇ ca timingalaṇ ca gilana-samatthā timitimingalā² ti vadanti. *Nāgā* ti, ummī-piṭṭhi-vāsino pi vimān' aṭṭhaka-nāgā pi.

Evam eva kho ti, kiñcāpi Satthā imasmiṇ dhamma-vinaye solasa pi battiṇsa pi tato bhiyyo pi acchariy' abbhuta-dhamme vibhajitvā dassetuṇ sakkoti, tadā upamā-bhāvena pana gahitānaṇ atthānaṇ anurūpa-vasena aṭṭh' eva te upameta-bba-dhamme vibhajitvā dassento *evam eva kho, bhikkhave, imasmiṇ dhamma-vinaye acchariy' abbhuta-dhammā* ti ādim āha.

Tattha *anupubba-sikkhāya*³ tisso sikkhā gahitā, *anupubba-kiriyāya* terasa dhuta-dhammā, *anupubba-paṭipadāya* satta-anupassanā aṭṭhārasa-mahāvipassanā aṭṭha-tiṇsa ārammaṇa-vibhattiyo satta-tiṇsa-bodhipakkhiya-dhammā ca gahitā. *N' āyataken' eva aññā-paṭivedho* ti, maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṇ viya ādito 'va sīla-pūranādi ti akatvā arahatta-paṭivedho nāma n' atthi, paṭipāṭiyā pana sīla-samādhi-paññāyo pūretvā 'va arahatt' uppatti ti attho.

Mama sāvaka ti, sotāpannādike ariya-puggale sandhāya vadati. *Na saṇvasatī* ti, uposatha-kammādi-vasena saṇvāsaṇ na ca karoti. *Ukkhipatī* ti, apaneti. *Ārakā vā* ti, dure yeva.

Na tena nibbāna-dhātuyā unattaṇ vā pūrattaṇ vā ti, asaṅkheyye pi mahā-kappe Buddhesu anuppajjantesu ekasatto pi parinibbātuṇ⁴ na sakkoti. Tadā pi tucchā nibbāna-dhātū ti na sakkā vattuṇ. Buddhatta-kāle pana ekekasmiṇ samāgame asaṅkheyyā pi sattā amataṇ ārādhenti. Tadā pi na sakkā vattuṇ pūrā nibbāna-dhātū ti.

Vimutti-raso ti, kilesehi vimuccana-raso. Sabbā hi sāsana-sampatti yava-d-eva anupādāya āsavehi cittassa vimuttiyā hoti.

Ratanānī ti, rata-janan' aṭṭhena ratanāni. Satipaṭṭhānād-ayo hi bhāviyamānā pubba-bhāge pi anappakaṇ pīti-pāmoj-jaṇ nibbattenti, pag' eva aparabhāge. Vuttaṇ h' etaṇ:

¹ C. timingalādikā; St. timirapingalo; A, W, Vin. 238, *as above*.

² C. timirapinagalā.

³ St. sikkhā . . . kiriyā . . . paṭipadā.

⁴ A. nibbāpetuṇ.

Yato yato sammassati khandhānaṃ udayabbayaṃ
Labhatī pīti-pāmojjaṃ amataṃ taṃ vijānatan ti

(Dhp. 374)

Lokiya-ratana-nimittaṃ pana pīti-pāmojjaṃ na tassa kalabhā-
gam pi agghatī ti ayam attho heṭṭhā dassito eva. Api ca

Cittikataṃ¹ mahagghaṃ ca atulaṃ dullabha-dassanaṃ
Anoma-satta-paribhogaṃ ratanan ti pavuccatī² ti

(KhpA. 170)

Yadi ca cittikatādi-bhāvena ratanaṃ nāma hoti satipaṭṭhānā-
dinaṃ yeva bhūtato ratana-bhāvo, bodhi-pakkhiya-dhammā-
naṃ hi so ānubhāvo yaṃ sāvaka sāvaka-pārami-ñānaṃ Pacceka-
buddhā pacceka-bodhi-ñānaṃ Sammā-sambuddhā sammā-
sambodhiṃ adhigacchantī ti āsanna-kāraṇattā paramparā-
kāraṇaṃ hi dānādi upanissayo ti evaṃ rati-janaṃ' atthena
cittikatādi-atthena ca ratana-bhāvo bodhi-pakkhiya-dham-
mānaṃ sātissayo. Tena vuttaṃ: *tatr' imāni ratanāni . . .
seyyath' idaṃ : cattāro satipaṭṭhānā* ti ādi.

Tattha ārammaṇe okkhanditvā³ upaṭṭhān' aṭṭhena paṭ-
ṭhānaṃ. Sati yeva paṭṭhānaṃ, satipaṭṭhānaṃ: ārammaṇassa
pana kāyādi-vasena catubbidhattā vuttaṃ *cattāro satipaṭṭhānā*
ti. Tattha hi kāya-vedanā-citta-dhammesu subha-sukha-
nicca-atta-saññānaṃ pahānato, asubha-dukkh' ānicc' ānat-
tānaṃ gahaṇato pan' esaṃ kāy' ānupassanādi-bhāvo vibhatto.
Sammā padahanti etena sayaṃ vā sammā padahati pasatthā
sundarā vā padahanan ti, *sammappadhānaṃ*. Puggalassa vā
samma-d-eva padhāna-bhāva-karaṇato sammappadhānaṃ,
viriyass' etaṃ adhivacanaṃ.⁴ Tam pi anuppann' uppannānaṃ
akusalānaṃ anuppādana-pahāna-vasena anuppann' uppan-
nānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādana-bhāvana-vasena ca
catubbidhattā vuttaṃ *cattāro sammappadhānā* ti. Ijjhatī ti,
iddhi: samijjhati, nippajjati ti attho. Ijjhanti vā etāya sattā
iddhā vuḍḍhā ukkaṇsa-gatā hontī ti, *iddhi*.⁵ Iti paṭhamena
atthena *iddhi* yeva, pādo ti *iddhi-pādo*: *iddhi-kotṭhāso* ti

¹ C. citti.

² PJ. tena vuccati.

³ Cf. MA. 238 (Comy. on Satip. Sutta. of M. i) (upaṭṭhāti, okkhan-
ditvā pakkhanditvā pavattatī ti attho). A. okkhanditvā; C. pakkhan-
ditvā. *Tikā* to MA. okkantitvā.

⁴ Cf. VM. 679.

⁵ VM. 378, 385.

attho. Dutiyena atthena iddhiyā pādopāyo¹ patiṭṭhā adhi-
gam' upāyo ti, iddhi-pādo. Tena hi upar' upari-visesa-saṅkhā-
taṇ iddhiṇ paṇṇanti² pāpunanti, svāyan iddhi-pādo yasmā
chandādi ke cattāro adhipatidhamme dhure jetṭhakaṇ katvā
nibbattiyati, tasmā vuttaṇ cattāro iddhi-pādā ti.

Pañc' indriyānī ti, saddhādini pañca indriyāni. Tattha
assaddhiyaṇ abhibhavitvā adhimokkha-lakkhaṇe ind' aṭṭhaṇ
karotī ti,³ saddhā-indriyaṇ. Kosajjaṇ abhibhavitvā pagga-
ha-lakkhaṇe, pamādaṇ abhibhavitvā upaṭṭhāna-lakkhaṇe, vik-
khepaṇ abhibhavitvā avikkhepa-lakkhaṇe, aññānaṇ abhibha-
vitvā dassana-lakkhaṇe, indaṭṭhaṇ karotī ti, paññā-indri-
yaṇ. Tāni yeva assaddhiyādihi anabhibhavanīyato akampi' y'
aṭṭhena sampayutta-dhammesu thira-bhāvena balāni ti
veditabbāni.

Satta bojjhaṅgā ti,⁴ bodhiyā bodhissa vā angā ti, bojjhaṅgā.
Yā hi esā dhamma-sāmaggi lokuttara-magga-kkhaṇe uppajjati
tāya lin' uddhacca patiṭṭhān' āyuhana-kāma-sukhatta-kila-
math' ānuyoga-uccheda-sassat' ābhinivesādīnaṇ anekesaṇ
upaddavānaṇ paṭipakkha-bhūtāya sati-dhammavicaya-viriya-
pīti-passaddhi-samādhi-upekkhā-saṅkhātāya dhamma-sāmag-
giyā ariya-sāvako bujjhati, kilesa-niddāya vuṭṭhahati, cattāri
vā ariya-saccāni paṭivijjhati, nibbānam eva vā sacchikarotī
ti, *bodhī* ti vuccati. Tassā dhamma-sāmaggi-saṅkhātāya
bodhiyā angā ti pi bojjhaṅgā, jhānanga-maggangādayo viya.
Yo p' esa yathā⁵-vutta-ppakārāya etāya⁶ dhamma-sāmaggiya
bujjhatī ti katvā ariya-sāvako bodhī ti vuccati, tassa bodhissa
angā ti pi bojjhaṅgā, senanga-rathangādayo viya. Ten' āhu
Porāṇā: "Bujjhanakassa puggalassa angā ti vā bojjhaṅgā ti.
. . . Bodhāya saṇvattanti ti, bojjhaṅgā" ti (Pṭs. ii, 115)
ādīnā nayena pi bojjhaṅgānaṇ bojjhang' attho veditabbo.

Ariyo aṭṭhangiko maggo ti, taṇ taṇ magga-vajjha-kilesehi
ārakattā ariya-bhāva-karattā ariya-bala⁶-paṭilābha-karattā
ca, ariyo. Sammā-diṭṭhi-ādīni aṭṭh' angāni assā ti aṭṭha
angāni yeva vā, aṭṭhangiko. Kilese mārento gacchatī, nibbān'

¹ C. omits opayo.

² A, C₂, 3 kareti.

³ This para. from MA. 83, 289.

⁴ A, C₂, 3 phala-

⁵ A. pattanti.

⁶ C. omits.

atthikehi maggīyati sayañ vā maggatī ti, maggo ti. Evam etesañ sati-paṭṭhānādinañ attha-vibhāgo veditabbo.

Sotāpanno ti, magga-saṅkhāta-sotam-āpajjitvā pāpunītvā tthito sotāpatti-phal'aṭṭho ti attho. *Sotāpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipanno* ti, sotāpatti-phalassa attano paccakkha-karaṇāya paṭipajjamāno, paṭhama-magg' aṭṭho. So aṭṭha-mako¹ ti vuccati. *Sakadāgāmī* ti, saki-d-eva imañ lokañ paṭisandhi-gahaṇa-vasena āgamana-sīlo, dutiya-phal' aṭṭho. *Anāgāmī* ti, paṭisandhi-gahaṇa-vasena kāma-lokañ anāgamana-sīlo, tatiya-phal' aṭṭho. Yo pana saddhānusārī dhamm' ānusārī eka-bhī² ti evamādiko ariya-puggala-vibhāgo, so etesañ yeva pabhedo ti. Sesañ vutta-nayam eva.

Etam atthañ viditvā ti, etam attano dhamma-vinaye mata-kunapa-sadisena dussīla-puggalena saddhiñ saṇvās' ābhāva-saṅkhātañ atthañ viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ asaṇvās' āraha-saṇvās' āraha-vibhāga-kāraṇa-paridīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *channam ativassatī*³ ti, āpattiñ āpajjitvā paṭicchādetto aññañ navañ āpattiñ āpajjati, tato parañ tato paran ti evaṇ āpatti-vassañ kilesa-vassañ ativiya vassati. *Vivaṭaṇ n' ativassatī* ti, āpattiñ āpanno apaṭicchādetvā vivaranto sabrahmacārīnañ pakāsento yathā-dhammañ paṭikaronto desento vuṭṭhahanto aññañ āpattiñ n' āpajjati, ten' assa vivaṭaṇ puna āpatti-vassañ kilesa-vassañ na vassati. Yasmā ca etad eva tasmā *channañ* chāditañ, āpattiñ *vivaretha*, *pakāsetha*. *Evaṇ taṇ n' ativassatī* ti, evaṇ sante taṇ āpatti-āpajjanakañ āpanna-puggalañ attabhāvañ ativijjhītvā kilesa-vassanena na vassati na temeti. Evam eva kileshehi anavassuto parisuddhasīlo samāhito hutvā vipassanañ paṭṭhapetvā sammāsanto anukkamena nibbānañ pāpunāti ti adhippāyo.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ Cf. VM. 11.

² A. i, 233.

³ Vin. ii, 240; Thag. 447; PJ. ii (on Sn. 10) 31; AngA. on A. i, 24. Cf. Dh. 13-4.

6.

Chaṭṭhe,¹ *Avantīsū* ti, *Avanti-ratthe*. *Kuraraghare* ti, evaṇ nāmake nagare. *Papāte pabbate*² ti, papāte nāmake pabbate. Pavatte ti pi paṭhanti. *Soṇo*³ *upāsako kuṭikanṇo* ti, nāmena Soṇo nāma tihi saraṇa-gamanehi upāsaka-bhāva-paṭivedanena upāsako. Koṭi-agghanakassa kaṇṇa⁴-pilandhanassa dhāranena Koṭikanṇo ti ca vattabbo Kuṭi-kaṇṇo ti ca. Evaṇ abhiññāto Sukumāro Soṇo ti adhippāyo. Ayaṇ hi āyasmato Mahākaccānassa⁵ santike dhammaṇ sutvā sāsane abhippasanno saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhito, papāte pabbate chāy' udaka-sampanne ṭhāne vihāraṇ kāretvā, therāṇ tattha vasāpetvā, catuhi paccayehi upaṭṭhāti. Tena vuttaṇ: *āyasmato Mahākaccānassa upaṭṭhāko hoti* ti. So kālena kālaṇ therassa upaṭṭhānaṇ gacchati. Thero tassa dhammaṇ deseti, tena⁶ saṇvega-bahulo dhamma-cariyāya ussāha-jāto viharati. So ekadā satthena saddhiṇ vāṇijj' atthāya Ujjenīṇ gacchanto antarāmagge aṭaviyaṇ satthe nivīṭṭhe rattiyaṇ janasambādhabhayena ekamantaṇ apakkamma niddaṇ upagañchi. Sattho paccūsa-velāyaṇ vuṭṭhāya gato: na eko pi Soṇaṇ pabodhesi: sabbe pi asaritvā agamaṇsu. So pabhātāya rattiyā pabujjhitvā vuṭṭhāya kañci apassanto satthen' eva gata-maggaṇ gahetvā, sīgha sīghaṇ gacchanto ekaṇ vaṭa-rukkaṇ upagañchi. Tatth' addasā ekaṇ mahā-kāyaṇ⁷ virūpa-dassanaṇ gacchantāṇ purisaṇ aṭṭhito muttāni⁸ attano maṇsāni sayam eva khādantaṇ. Disvāna "ko 'si tvaṇ?" ti pucchi. "Peto 'smi, bhante" ti. "Kasmā evaṇ karosī?" ti. "Attano pubba-kammenā" ti. "Kim pana taṇ kamma-katan?" ti. "Ahaṇ pubbe Bhārakaccha-nagara-vāsī kūṭa-vāṇijo hutvā paresaṇ santakaṇ vañcetvā khādiṇ, samaṇe ca bhikkhāya upagate 'tumahākaṇ maṇsaṇ khādathā' ti akkosīṇ. Tena kammena etarahi imaṇ dukkaṇ anubhavāmi" ti.

¹ Vin. i, 194; AngA. 237.

² So Vin, S. iii, 9, C, but St. pavatte pabbate. A. pavattatabbate ti pavatta nāmake. Vin. has these as v.l. and papatake pabbate.

³ A. i, 24; Thag. 365; Dhpa. iv, 101.

⁴ C. omits.

⁵ St., Vin. and texts Kaccāna. A., C. Kaccāyana here, but lower Kaccāna.

⁶ C. na.

⁷ C. vikāraṇ.

⁸ A. mukkāni.

Taṇ sutvā Soṇo ativiya saṇvegaṇ paṭilabhi. Tato paraṇ gacchanto mukhato paggharita-kāla-lohite dve peta-dārake passitvā tath' eva pucchi. Te pi 'ssa attano kammaṇ kathe-suṇ. Te kira Bhārukaccha-nagare dāraka-kāle bhaṇḍa-vāṇijjāya jīvikaṇ kappentā, attano mātari khīṇāsave niman-tetvā bhojentiyaṇ gehaṇ gantvā " amhākaṇ santakaṇ kasmā samaṇānaṇ desi? Tayā dinnāṇ bhojanaṇ bhuñjaka¹-sama-nānaṇ mukhato kāla-lohitaṇ paggharatū " ti akkosinṇsu. Tena kammena niraye paccitvā tassa vipākāvasesena peta-yoniyaṇ nibbattitvā tadā imaṇ dukkhaṇ anubhavanti.

Tam pi sutvā Soṇo ativiya saṇvega-jāto ahosi. So Ujjeniyaṇ gantvā taṇ karaṇiyaṇ tīretvā kula-gharaṇ paccāgato therāṇ upasaṇkamitvā kata-paṭisanthāro therassa tam atthaṇ ārocesi. Thero pi 'ssa pavatti-nivattiṇ² sutvā ādinavānisaṇse vibhā-vento dhammaṇ desesi. So therāṇ vanditvā, gehaṇ gato sāyamāsaṇ bhuñjitvā, sayanaṇ upagato thokaṇ yeva niddā-yitvā, pabujjhivā sayana-tale nisajja yathā-suta-dhammaṇ paccavekkhituṇ āraddho. Tassa taṇ dhammaṇ paccavekk-hato te ca petatta-bhāve anussarato saṇsāra-dukkhaṇ ativiya bhayānakaṇ hutvā upaṭṭhāsi. Pabbajjāya cittaṇ nami. So vibhātāya rattiyaṇ sarīra-paṭijagganaṇ katvā therāṇ upasaṇkamitvā attano ajjhāsaṇ ārocetvā pabbajjaṇ yāci. Tena vuttaṇ: *atha kho Soṇassa upāsakassa Kuṭikannassa rahogata-ssa—pe—pabbājetu maṇ, bhante, Mahākaccāno ti.*

Tattha yathā yathā ti ādinaṇ padānaṇ ayaṇ saṇkhep'attho:—yena yena ākārena Mahākaccāno dhammaṇ deseti ācikkhati paññāpeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānikaroti pakāseti, tena tena me upaparikkhato evaṇ hoti:—yad'etaṇ sikkhatta-yaṇ³ brahmacariyaṇ ekam pi divasaṇ akkhaṇḍaṇ katvā cari-maka-cittaṇ pāpetabba⁴tāya: *ekanta-paripunnāṇ* ekadivasaṇ pi kilesa-malena amalinaṇ katvā carimaka-cittaṇ pāpetabba-tāya: *ekanta-parisuddhaṇ saṇkhalikkhitaṇ* ti, likhita-saṇkha-sadisaṇ vā dhota-saṇkha-sappaṭibhāgaṇ: caritabbaṇ idaṇ

¹ C. bhuñjanaka.

² A. pavatti-nivattinṇsu; C₁ pavatti nivattisū niyamādibhedāṇ; C. pavattiṇ sutvā.

³ Cf. VM. 274 (ādhisīla-citta-paññā).

na sukaṇṇaṃ: agāraṇaṃ ajjhāvasatā, agāra-majjhe vasantena ekanta-paripunnāṇaṃ—pe—caritunṃ: yaṇ nūn' āhaṇaṃ kesa c' eva massūni ca ohāretvā¹ voropetvā kāsāya-ratta²-pitāni kāsāyāni, brahma-cariyaṇaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā, nivāsetvā c' eva pārūpitvā ca, agārasmā nikkhamitvā, anagāriyaṇaṃ pabbajeyyaṇaṃ: yasmā agārassa hitaṇaṃ kasi-vanijjādīkammanāṃ agāriyaṇaṃ ti vuccati, tañ ca pabbajjāya n' atthi, tasmā pabbajjā anagāriyaṇaṃ nāma: tattha anagāriyaṇaṃ pabbajjaṇaṃ pabbajeyyaṇaṃ, upagaccheyyaṇaṃ paṭipajjeyyaṇaṃ ti attho. Evaṇaṃ attanā raho-parivitakkitaṇaṃ Soṇo upāsako therassa ārocetvā, taṇaṃ paṭipajjitukāmo pabbājetha maṇaṃ, bhante, ayyo Mahākaccāno ti āha.

Thero pana tāv' assa nāṇa-paripākaṇaṃ kathaṇaṃ ti upadhāretvā, nāṇa-paripākaṇaṃ āgamayamāno, dukkaraṇaṃ kho ti ādinā pabbajjā-chandaṇaṃ nivāresi. Tattha ekabhaddhaṇaṃ ti, “ekabhaddhiko hoti ratt' ūparato virato vikāla-bhojanaṃ” ti (A. i, 212) evaṇaṃ vutta-vikāla-bhojana-viratiṇaṃ sandhāya vadati. Ekaseyyaṇaṃ ti, adutiya-seyyaṇaṃ: ettha ca seyyā-sīsena ‘eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisidati’ ti ādinā nayena vuttesu catūsu iriyāpathesu kāya-vivekaṇaṃ dipeti, na ekākinā hutvā sayana-mattaṇaṃ. Brahmācariyaṇaṃ ti, methuna-virati-brahma-cariyaṇaṃ sikkhattayānuyoga³-saṅkhātāṇaṃ sāsana⁴-brahmācariyaṇaṃ vā. Inghā ti, codan' atthe nipāto. Tatth' evā ti, gehe yeva. Buddha-sāsanaṇaṃ anuyuñjā ti, nicca-sīla-uposatha-sīlādibhedaṇaṃ pañcanga-aṭṭhanga-dasanga-sīlaṇaṃ tad-anurūpaṇi ca samādhi-paññābhāvaṇaṇaṃ anuyuñja. Etaṇaṃ hi upāsakena pubba-bhāge anuyuñjitabbaṇaṃ Buddha-sāsanaṇaṃ nāma. Ten' āha kāla-yuttaṇaṃ ekabhaddhaṇaṃ ekaseyyaṇaṃ brahmācariyaṇaṃ ti. Tattha kāla-yuttaṇaṃ ti, cātuddasī-pañcadasi-aṭṭhamī-pāṭihāriya-pakkha-saṅkhātēna kālena yuttaṇaṃ⁵: yathā-vutta-kāle vā tuyhaṇaṃ anuyuñjantassa yuttaṇaṃ paṭirūpaṇaṃ sakkuṇeyya, na sabba-kālaṇaṃ pabbajjā ti adhippāyo. Sabbaṇaṃ taṇaṃ⁶ nāṇassa aparipakkattā tassa kāmā-

¹ St, Vin. ohāretvā; A. okāretvā; C. ohāya.

² A. kāsāyassa-pitātāya; C. kāsāya-rasa-pitāni.

³ C₃ -anupeta.

⁴ C₃ anavajja.

⁵ For uposatha-kālaṇaṃ cf. P.J. ii, 377; A. i, 144; PvA. 71.

⁶ C. omits.

naṇ duppahānatāya sammā-paṭipattiyaṇ yogyataṇ kārāpetuṇ¹ vadati, na pabbajjā-chandaṇ nivāretuṇ.

Pabbajjābhisaṅkhāro ti, pabbajituṇ ārambho ussāho. *Paṭipassambhī* ti, indriyānaṇ aparipakkattā saṇvegassa ca n' ātittikkha-bhāvato vūpasami, kiñcāpi paṭipassambhi. Therena vutta-vidhaṇ pana anutitṭhanto kālena kālaṇ therāṇ upasaṅkamitvā payirupāsanto dhammaṇ suṇāti. Tassa vuttanayen' eva dutiyam pi pabbajjāya cittaṇ uppajji. Therassa ārocesi. Dutiyam pi thero paṭikkhipi. Tatiya-vāre pana ṇāṇassa paripakka-bhāvaṇ ṇatvā "idāni taṇ pabbājetuṇ kālo" ti thero pabbājesi. Pabbajitaṇ pana tīpi saṇvaccharāni atikkamitvā gaṇaṇ pariyesitvā upasampādesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *dutiyam pi kho Soṇo*—pe—*upasampādesi* ti.

Tattha *appa-bhikkhuko* ti, katipaya-bhikkhuko. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhima-dese yeva vasiṇsu. Tasmā tattha katipayā ahesuṇ. Te ca ekasmiṇ nigame eko ekasmiṇ nigame dve ti evaṇ visuṇ visuṇ vasiṇsu. *Kicchena* ti dukkhena. *Kasirena* ti, āyāsena. *Tato tato* ti, tasmā tasmā gāma-nigamādito. Therena hi katipaye bhikkhū ānetvā aññesu āṇiyamānesu pubbe ānītā kenacid eva karaṇiyena pakkamiṇsu. Kañci kālaṇ āgametvā puna² tesu āṇiyamānesu itare pakkamiṇsu. Evaṇ punappunaṇ ānayanena sannipāto ciren' eva ahosi. Thero ca tadā ekavihārī ahosi. *Dasa-vaggaṇ bhikkhu-sanghaṇ sannipātetvā* ti, tadā Bhagavatā paccanta-dese pi dasa-vaggena va sanghena upasampadā anuññātā, ito nidānaṇ hi therena yācito pañca-vaggena sanghena paccanta-dese upasampadaṇ anujāni. Tena vuttaṇ *tiṇṇaṇ vassānaṇ*—pe—*sannipātetvā* ti.

Vassaṇ vutthassā ti, upasampajjitvā paṭhama-vassaṇ upagantvā vusita-vato. *Īdiso īdiso cā* ti, evarūpāya nāmakāya-rūpakāya-sampattiyā samannāgato, evarūpāya dhammakāya-sampattiyā samannāgato. *Suto yeva me so Bhagavā na kho so Bhagavā sammukhā dīṭṭho* ti, etena puthujjanaṇ sandhāya evaṇ āyasmā Soṇo Bhagavantaṇ daṭṭhu-kāmo ahosi ti ca. Aparabhāge pana Satthārā saddhiṇ eka-gandhakuṭiyaṇ vasitvā, paccūsa-samayaṇ ajjhittṭho solasa-aṭṭhaka-vaggiyāni

¹ C₂ pakāsetuṇ.

² C. pana.

Satthu sammukhā aṭṭhikatvā, manasikatvā, samannāharitvā, attha-dhamma-paṭisaṇvedī hutva, bhaṇanto dhamma-phassa-sañjāta-ppāmujjādi-sukhena samāhito sarabhañña-pariyosāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā, saṅkhāre sammasanto anupubbena arahattaṃ pāpuni. Etad attham eva hi 'ssa Bhagavatā attanā saddhiṃ eka-gandha-kuṭiyaṃ vāso ārabhito ti vadanti. Keci paṇ' āhu 'na kho nu so Bhagavā sammukhā diṭṭho' ti idaṃ rūpakāya-dassanam eva sandhāya vuttaṃ ti. Āyasmā hi Soṇo pabbajitvā 'va therassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā ghaṭanto vāyamanto anupasampanno 'va sotāpanno hutvā upasampajjitvā 'upāsakā pi sotāpannā honti. Aham pi sotāpanno: kim ettha cittaṃ' ti upari-magg' aṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā, antovasse yeva chalabhiñño hutvā visuddhi-pavāraṇāya pavāresi. Ariya-sacca-dassanena hi Bhagavato dhamma-kāyo diṭṭho nāma hoti ti. Vuttaṃ h' etaṃ "Yo kho, Vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati" ti (S. iii, 120). Tasmā 'ssa dhamma-kāya-dassanaṃ pageva siddhaṃ.¹

Pavāretvā pana rūpa-kāyaṃ daṭṭhu-kāmo ahoṣi ti. *Sace maṃ upajjhāyo anujāneyyā* ti, anujānāti ti pi pāṭho. Bhante ti pana likhanti. Tathā *sādhū sādhū, Soṇa! Gaccha tvaṃ, Soṇā* ti, āvuso Soṇo ti pi pāṭho. 'Mā āvuso' ti pana kesuci potthakesu² atthi. Tathā eva 'āvuso' ti kho āyasmā Soṇo ti pi pāṭho. Āvuso-vādo yeva hi aññaamaññaṃ bhikkhūnaṃ Bhagavato dharamāna-kāle āciṇṇo. *Bhagavantaṃ pāsāḍikaṃ* ti ādinaṃ padānaṃ attho heṭṭhā vutto yeva.

*Kacci bhikkhu khamanīyaṃ*³ ti, bhikkhu idaṃ tuyhaṃ catu-cakkaṃ⁴ nava-dvāraṃ sarīra-yantaṃ kacci khamanīyaṃ, kiṃ sakkā khamituṃ sahituṃ pariharituṃ, kiṃ dukkha-bhāro n' ābhibhavati? *Kacci yāpanīyaṃ* ti, 'kiṃ taṃ taṃ kiccesu'⁵ yāpetuṃ gametuṃ sakkā, na kiñci antarāyaṃ?' ti dasseti. *Kacci 'si' appa-kilamathena* ti, anāyāsena imaṃ ettakaṃ addhānaṃ kacci āgato 'si.

Etad ahoṣi ti, Buddh' āciṇṇaṃ anussarantassa āyasmato

¹ Cf. Asl. 359; VM. 129.

² Sār. Pak. ad S. iii, 120.

³ So A, but C. taṃ kicce pi.

⁴ C₂ peṭakesu; C. n' atthi.

⁵ A. catukkaṃ.

⁶ St. pi.

Ānandassa etaṇ. *Yassa kho maṇ Bhagavā* ti ādīnaṇ idāni vuccamānaṇ citte āciṇṇaṇ ahosi. *Ekavihāre* ti, eka-gandha-kuṭiyaṇ. Gandha-kuṭi hi idha vihāro ti adhippeto. *Vatthun* ti, vasituṇ. *Nisajjāya vītināmetvā* ti, ettha Bhagavā yasmā āyasmato Soṇassa samāpatti-samāpajjanena paṭisanthāraṇ karonto sāvaka-sādhāraṇā sabbā samāpattiyo anuloma-paṭiloma-samāpajjanto bahu-d-eva rattin—pe—vihāraṇ pāvisi, tasmā āyasmā pi Soṇo Bhagavato adhippāyaṇ ñatvā tad-anurūpaṇ sabbā tā samāpattiyo samāpajjanto bahu-d-eva rattin—pe—vihāraṇ pāvisi ti keci vadanti. Pavisitvā ca Bhagavato anuññāto cīvaraṇ tiro-karaṇiyaṇ katvā pi Bhagavato pādapasse nissajjāya vītināmesi.

Ajjhesi ti, āṇāpesi. *Paṭibhātu taṇ, bhikkhu, dhammo bhāsituṇ* ti,¹ bhikkhu, tuyhaṇ dhammo bhāsituṇ upaṭṭhātu, ñāṇa-mukhe āgacchatu. Yathā-sutaṇ yathā-pariyattaṇ dhammaṇ bhaṇāhi ti attho. *Soḷasa-aṭṭhaka-vaggikāni* ti, aṭṭhaka-vagga-bhūtāni, kāma-suttādini² soḷasa-suttāni. *Sarena abhaṇi* ti, sutt'ussāraṇa-sarena abhāsi: sara-bhaṇṇa-vasena kathesi ti attho. *Sarabhaṇṇa³-pariyosāne* ti, ussāraṇ' āvasāne. *Suggahitāni* ti, sammā uggahitāni. *Sumanasikatāni* ti, suṭṭhu manasikatāni. Ekacco uggahaṇa-kāle sammā uggahetvā pi, pacchā sajjhāyaṇādi-vasena⁴ manasi-karaṇa-kāle byañjanaṇi vā micchā ropeti pada-paccābhaṭṭhaṇ⁵ vā karoti. Na evaṃ ayaṇ. Iminā pana samma-d-eva yath' uggahitaṇ manasikatāni. Tena vuttaṇ: *sumanasikatāni* ti, suṭṭhu manasikatāni. *Sūpadhāritāni* ti, atthato pi suṭṭhu upadhāritāni: atthe hi suṭṭhu upadhārite, sakkā pāli-dhammaṇ uttāretuṇ.⁶ *Kalyāṇiyā 'si⁷ vācāya samannāgato* ti, sithila-dhanitādīnaṇ yathā-vivādana⁸-vacanena parimaṇḍala-pada-byañjana-puṇṇāya poriyā vācāya samannāgato asi. *Vissatṭhāyā⁹* ti, vimuttāya. Eten' assa mut-

¹ St. *wrongly* paṭibhātu bhikkhūnaṇ dhammaṇ bhāsituṇ; *MSS.*, *W. and Vin. as above.*

² *Section iv. of Sutta Nipāta.*

³ *Of. Vin. ii, 108, 316 (VinA. sarabhaṇṇan ti sarena bhaṇanaṇ).*

⁴ A. sajjhāyana-divase.

⁵ C. paccāha-

⁶ A. uddhāretuṇ; C₁ ussāretuṇ; C. uccāretuṇ.

⁷ *Vin. kalyāṇiyāpi; cf. DA. 282; PJ. ii, 170, 370.*

⁸ A, C₁ vivādana; C. vidhāna.

⁹ *Of. DA. 283 (apalibuddhāya).*

ta-vāditāṇ dasseti. *Anelagalāyā* ti,¹ elā vuccati doso: taṇ na paggharatī ti, anelagalā: tāya niddosāyā ti attho. Athavā *anelagalāyā* ti, anelāya ca agalāya ca niddosāya agalita-pada-byañjanāya: aparihīna-pada-byañjanāyā ti attho. Tathā hi naṇ Bhagavā: “ etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ kalyāṇa-vākkaraṇānaṇ, yadidaṇ Soṇo Kuṭi-kaṇṇo ” ti (A. i, 24) etadagge ṭhapesi.

Atthassa viññāpaniyā ti, yathādhippetaṇ atthaṇ viññāpetuṇ samatthāya. *Kativasso* ti, so kira majjhima-vayassa tatiya-kotṭhāse ṭhito thāma-sampanno ca paresaṇ cirataṇ pabbajito viya khāyati: taṇ sandhāya Bhagavā pucchati. Keci, taṇ akāraṇaṇ evaṇ sante,² samādhi-sukhaṇ anubhavituṇ yutto ettakaṇ kālaṇ kasmā pamādaṇ āpanno ? ti, puna anuyujjituṇ Satthā ‘kativasso ‘sī?’ ti taṇ pucchi.³ Ten’ ev’ āha *kissa tvaṇ bhikkhu evaṇ ciraṇ akāsī* ti.

Tattha *kissā* ti, kiṇ kāraṇā. *Evaṇ ciraṇ*⁴ *akāsī* ti, evaṇ cirā ‘sī. Kena kāraṇena evaṇ cira-kālaṇ pabbajjaṇ anupagantvā agāra-majjhe vasi? ti attho. *Ciraṇ diṭṭho me* ti, cirena cira-kālena mayā diṭṭho. *Kāmesū* ti, kilesa-kāmesu ca vatthu-kāmesu ca. *Ādīnava* ti, doso. *Api cā* ti, kāmesu ādīnave kenaci pakārena diṭṭhe pi na tāv’ āhaṇ gharā-vāsato nikkhamituṇ asakkhiṇ. Kasmā? *Sambādho gharā-vāso*, uccāvacehi⁵ kicca-karaṇīyehi samupabbūlho akiriya-bhāvo ca. Ten’ ev’ āha *bahukicco bahukaraṇīyo* ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, kāmesu yathā-bhūtaṇ ādīnava-dassino cittaṇ cirāyitvā pi na⁶ patiṭṭhāti aññad-atthu paduma-palāse udaka-bindu viya vinivattati yevā ti, etam atthaṇ sabbā-kārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, ‘pavatti-nivattiṇ samma-d-eva jānanto pavattiyaṇ taṇ taṇ, nimitte pana na kadāci pi ramati’ ti, idam-attha-dīpakaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *disvā ādīnavaṇ loke* ti, sabbasmiṇ sañkhāra-loke ‘anicco dukkho vipariṇāma-dhammo’ ti ādīnā ādīnavaṇ dosaṇ paññāya cakkhunā⁷ passitvā: etena vipassanā-vāro

¹ So Vin. and MSS., but St. anelāya; cf. S. i, 189; ii, 280, and Comy.; W. anelāngalāya.

² A. esantan.

³ C. ti pucchati.

⁴ W. ekaciraṇ.

⁵ Cf. VvA. 60 (uccā ca avacā ca, vividhā ti).

⁶ A. inserts pakkhandati.

⁷ C. omits.

kathito. *Ñatvā dhammaṃ nirūpadhin¹* ti, sabb' ūpadhi-paṭi-nissaggattā nirūpadhiṃ nibbāna-dhammaṃ yathā-bhūtaṃ ñatvā, nissaraṇa-viveka-saṅkhāta-mataṃ vibhāvetvā sabhā-vato magga-ñāṇena paṭivijjhivā: disvā ñatvā ti imesaṃ padānaṃ 'ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sihaṃ disvā bhayaṃ hoti, paññāya disvā āsavā parikkhīṇā honti²' ti ādisu viya hetu-attho daṭṭhabbo.

Ariyo na ramatī pāpe ti, kilesehi ārakattā ariyo sappuriso aṇumatte pi pāpe na ramatī. Kasmā? *Pāpe na ramatī suci* ti, suvisuddha-kāya-samācārattā visuddha-puggalo rāja-haṇsa viya ukkāra-ṭṭhāne pāpe sankiliṭṭha-dhamme na ramatī nābhinandati. 'Pāpo na ramatī sucin' ti pi pāṭho. Tass' attho: 'pāpo pāpa-puggalo suciṃ anavajjaṃ vodāna-dhammaṃ na ramatī, aññad-atthu gāma-sūkarādāyo viya ukkāra-ṭṭhānaṃ asuci-saṅkilesa-dhammaṃ yeva ramatī' ti paṭipakkhato desanaṃ parivatteti.

Evaṃ Bhagavatā udāne udānite āyasmā Soṇo utthāyāsanaṃ Bhagavantaṃ vanditvā, attano upajjhāyassa vacanena pac-canta-dese pañca-vaggena sanghena upasampadādīni pañca-vatthūni yāci. Bhagavā pi tāni anujānī ti taṃ sabbaṃ *Khandhake³* āgata-nayena veditabbaṃ.

C h a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā N i t t h i t ā.

7.

Sattame, *Revato* ti tassa therassa nāmaṃ. So hi sāsane pab-bajitvā laddh' ūpasampado sīlavā kalyāṇa-dhammo viharati. 'Akappiyā muggā: na kappanti muggā paribhuñjituṃ: akap-piyo gulo' ti ca ādinā (Vin. i, 210) vinaye kukkucca-saṅkhāta-kaṅkhā-bahulo pana⁴ hoti: tena Kaṅkhā-Revato ti paññā-yittha. So aparabhāge Satthu santike kamma-ṭṭhānaṃ ga-hetvā ghaṭanto vāyamanto chalabhiññā sacchikatvā jhāna-

¹ St. -padhi.

³ Cf. Vin. i, 197.

² The last phrase is from A. iv, 418.

⁴ A. pi na.

sukhena phala-sukhena vītināmeti. Yebhuyyena pana attanā adhigataṃ ariya-maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhati. Tena vuttaṃ: *attanō kaṅkhā-vītaṇa-visuddhiṃ paccavekkhamāno* ti. Magga-paññā “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītam-addhānaṃ” ti (M. i, 111)¹ ādi naya-ppavattāya solasa-vatthukāya Buddhe kaṅkhati—pe—‘paṭicca-samuppannesu dhammesu kaṅkhati’ ti: ‘evaṃ vuttāya aṭṭha-vatthukāya pageva itarāsaṃ’ ti anavasesato sabba-kaṅkhānaṃ vītaṇato samatikkamanato aññehi ca attanā pahātabba-kilesehi accanta-visujjhanato kaṅkhā-vītaṇa-visuddhī ti idh’ āhippetā. Taṃ hi ayam āyasmā dīgha-rattaṃ kaṅkhā-pakatattā ‘imaṃ vata dhammaṃ adhigamma² me kaṅkhā anavasesā pahinā’ ti garuṃ katvā paccavekkhamāno nisīdi. ‘Na sappaccaya-nāmarūpa-dassanaṃ aniccan’ ti katattā tassa kaṅkhā-vītaṇassa. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ ariya-maggassa anavasesa-kaṅkhā-vītaṇa-saṅkhātāṃ atthaṃ viditvā, tad-attha-dīpakaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha yā kāci kaṅkhā idha vā huraṃ vā ti (KV. 187), idha imasmiṃ paccuppanne attabhāve ‘ahaṃ nu kho ’smi, no nu kho ’smi’ ti ādinā, huraṃ vā atītaṃ ānāgatesu attabhāvesu ‘ahosiṃ nu kho ahaṃ atītam-addhānaṃ’ ti ādinā uppajjanakā kaṅkhā. *Sakavediyā vā paravediyā* vā ti, tā evaṃ vutta-nayen’ eva saka-attabhāve ārammaṇa-vasena paṭilabhitabbāya pavattiyā *sakavediyā*: tā paresaṃ attabhāve paṭilabhitabbāya ‘Buddho nu kho na nu kho’ ti ādinā vā: yasmiṃ pana padhāne³ uttame paṭilabhitabbāya pavattiyā *paravediyā vā, yā kāci kaṅkhā*, vicikicchā: *jhāyino tā pajahanti sabbā ātāpino brahmacariyaṃ carantā* ti, ye ārammaṇ’ upanijjhānena jhāyino vipassanaṃ ussukāpetvā, catubbidha-samma-ppadhāna-pāripūriyā ātāpino magga-brahmacariyaṃ carantā adhigacchantā saddhānusāri-ādi ppabedhā paṭhama⁴-maggaṭṭha-puggalā tā sabbā kaṅkhā pajahanti samucchindanti magga-kkhaṇe. Tato paraṃ pana tā pahinā nāma honti. Tasmā ‘ito aññaṃ tassa accanta-ppahānaṃ nāma n’ atthi’ ti adhippāyo.

¹ Cf. MA. 68 ff.; VM. 599-604.

² A, C₁ gata-dhammaṃ; C. vata kammaṃ.

³ C₂ -tthāne.

⁴ C_{2, 3} aṭṭhama.

Iti Bhagavā jhāna-mukhena¹ āyasmato Kaṇkhā-Revatassa jhāna-sisena ariya-magg' ādhigamaṇṇa thomento thomanavasena udānaṇ udānesi. Ten' eva va naṇ "etad aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ jhāyīnaṇ, yadidaṇ Kaṇkhā-Revato" ti (A. i, 24; Thag. 3) jhāyi-bhāvena etadagge thapesi.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, āyasmantaṇ Ānandaṇ etad avocā² ti, abhimāre³ payojetvā, Nālāgiriṇ viṣṣajjāpetvā, silaṇ parivattetvā, Bhagavato anattaṇ kātuṇ asakkonto sanghaṇ bhinditvā 'vagga-bhedaṇ karissāmi' ti adhippāyena etaṇ 'ajjatagge' ti adivacanaṇ avoca. *Aññatr' eva Bhagavatā* ti, vinā eva Bhagavantaṇ: Satthāraṇ akatvā ti attho. *Aññatr' eva bhikkhu-sanghā* ti, vinā eva bhikkhu-sanghaṇ. *Uposathaṇ karissāmi sangha-kammāni cā* ti, Bhagavato ovāda-kāraṇaṇ bhikkhu-sanghaṇ viṣuṇ⁴ katvā maṇ anuvattantehi bhikkhūhi saddhiṇ āvenika-uposathaṇ sangha-kammāni ca karissāmi ti attho. *Devadatto sanghaṇ bhindissatī* ti, bheda-kāraṇaṇ sabbesaṇ Devadattena sajjitattā ekaṇsen' eva Devadatto ajja sanghaṇ bhindissati, dvidhā karissati. Dhammo adhammo⁵ ti ādisu hi aṭṭhārasasu bheda-kara-vatthusu, yaṇ kiñci ekaṇ vatthuṇ dīpetvā tena kāraṇena "imaṇ gaṇhatha imaṇ rocethā" ti (Vin. ii, 203) saññāpetvā salākaṇ gāhetvā, viṣuṇ sangha-kamme kate sangho bhinno hoti.

Vuttaṇ h' etaṇ:—"Pañcaḥ", Upāli, ākārehi sangho bhijjati . . . kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena,⁶ salāka-gāhenā" ti (Vin. v, 201). Tattha kammenā ti, apalokana-kammādisu catūsu kammesu aññātarena kammena. Uddesenā

¹ So A, C, but C₂, 3 -sukhena. ² Cf. Vin. ii, 198; DhA. iii, 154.

³ A. abhimāre (cf. JA. i, 142, abhimāra-payojana; do. vi, 131); MSS. abhimāro; C. abhihāre (?); cf. *supra*, p. 265.

⁴ A. vinā maṇ.

⁵ Vin. ii, 204, dhammaṇ adhammo ti.

⁶ C. anusāva.

ti, pañcasu pāṭimokkh' uddesesu aññatarena uddesena. Voharanto ti, tāhi tāhi uppattihi¹ 'adhammaṃ dhammo' ti ādini aṭṭhārassa-bheda-kara-vatthūni dīpento. Anussāvanenā ti,² 'nanu tumhe jānātha mayaṃ uccā-kulā pabbajita-bhāvaṃ bahussuta-bhāvaṃ ca? Mādiso nāma uddhammaṃ³ ubbinayaṃ gāheyyā' ti: 'kin tumhākaṃ cittaṃ pi uppādetuṃ yuttaṃ? Kim ahaṃ apāyato na bhāyāmī?' ti ādinā nayena kaṇṇa-mūle vacī-bhedaṃ katvā anussāvanena. Salāka-gāhenā ti, evaṃ anussāvetvā tesaṃ cittaṃ upatthambhetvā anāvatti-dhamme katvā 'gaṇhatha imaṃ salākaṃ' ti salāka-gāhaṇena.

Ettha ca ekakammam eva uddeso vā pamāṇaṃ, vohār' ānussāvana-salāka-gāhāṇaṃ pubba-bhāge, aṭṭhārassa-vatthu-dīpana-vasena hi voharantena tattha ruci-janaṃ' atthaṃ anussāvetvā, salākāya gāhitāya pi abhinno 'va hoti sangho. Yadā paṇ' evaṃ cattāro vā atirekā vā salākaṃ gāhetvā⁴ āveṇikaṃ uddesaṃ vā kammaṃ vā karonti, tadā sangho bhinno nāma hoti. Devadatto ca sabbaṃ sangha-bhedassa pubba-bhāgaṃ nipphādetvā 'ekaṃsen' eva ajja āveṇikaṃ uposathaṃ sangha-kammaṃ ca karissāmī' ti cintetvā "ajjatagge" ti ādivacanaṃ avoca, "ajja Bhagavā Devadatto sanghaṃ bhindissati" ti yato avocumha bheda-karāṇaṃ sabbesaṃ sajjitattā ti.

Ētam atthaṃ viditvā ti, etaṃ avīci-mahāniray' uppatti-saṃvattanikaṃ kappatṭhikaṃ⁵ atekicchaṃ Devadattena nibbattiya-mānaṃ sangha-bheda-kammaṃ sabbākārato viditvā, *imaṃ udānaṃ* ti, kusalākusalesu yathā-kammaṃ sappuris' āsappurisā sabhāga-visabhāga-paṭipatti-vasena pana sukusalā ti idamattha-vibhāvanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *sukaraṃ sādhuṇā sādhuṇā*⁶ ti, attano paresaṃ ca hitaṃ

¹ C₂ āpattihi.

² C. anusāvanenā.

³ Morris, Ang. i (edit. princ.) notes, p. 101, quoting B.'s Comy., reads uddhaaccaṃ (?).

⁴ A. and Morris, sup. cit., gāhāpetvā.

⁵ So A. and Vin. ii, 198, but C. kappatṭhikaṃ.

⁶ From DhA. iii, 154, as Comy. on DhA. 163:

Sukarāni asādhūni attano ahitāni ca

Yaṃ ve hitaṃ ca sādhuṇi ca taṃ ve parama-dukkaraṃ ti.

Vin. sādhuṃ; St. ariyebhi; MSS. and texts ariyehi.

sādhethi ti, sādhu, sammā-paṭipanno. Tena sādhunā Sāriputtādīnā-sāvakena Pacceka-sambuddhena Sammā-sambuddhena aññena vā lokiya-sādhunā sādhuṃ sundaraṃ laddhakaṃ attano paresañ ca hita-sukhāvahaṃ sukaṃ sukhena kātuṃ sakkā ti. *Sādhu pāpena dukkaraṃ* ti, tam eva pana vutta-lakkhaṇaṃ sādhu pāpena Devadattādīnā pāpa-puggalena dukkaraṃ kātuṃ na sakkā. Na so kātuṃ sakkoti ti attho. *Pāpaṃ pāpena sukaṃ* ti, pāpaṃ asundaraṃ attano paresañ ca anatt'āvahaṃ pāpena yathā-vutta-pāpa-puggalena sukaṃ sukhena kātuṃ sakkuṇeyya. *Pāpaṃ ariyehi dukkaraṃ* ti, ariyehi pana Buddhādīhi taṃ taṃ pāpaṃ dukkaraṃ durabhisambhavaṃ. Setu-ghāto yeva hi tesāṃ ti Satthā¹ dipeti.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *mānavakā* ti, taruṇā: paṭhame yobbane ṭhitā brāhmaṇa-kumārakā idh'ādhippetā. Te *vadhāyamāna-rūpā*² ti, uppaṇḍana³-jātikaṃ vacanaṃ sandhāya vuttaṃ. Aññesaṃ uppaṇḍentā vadhanti, tad-attha-vacana-silā ti attho. Tass'āyaṃ⁴ 'vacan' attho: vadhanaṃ, vadho, taṃ ācikkhanti ti: vadhāyamānā ti vattabbe, dīghaṃ katvā vadhāyamānā ti vuttaṃ. Athavā viheṭṭhe vadhe viya attānaṃ ācaranti ti, vadhāyamānā. Tato evaṃ sabhāvatāya⁵ vadhāyamāna-rūpā ti vuttaṃ. Saddāyamāna-rūpā ti pi pāṭho. Uccā-sadda-mahāsaddaṃ karontā ti attho. *Bhagavato avidūre atikkamanti* ti, Bhagavato savana-visaye taṃ mukh'ārūhaṃ vadantā atiyanti. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ tesāṃ vācāya asaṇṇata-

¹ A. *inserts* yathā padukkhara (?) duvidho sajjha-vasena, kuto ye pāpā.

² St. saddāyamāna-; A, W. pathāyamāna-.

³ So A, C, but C₂ uppīḷaṇa.

⁴ A. tatraṇaṃ; C₁ te eva taṃ; St, Comy. uppīḷaṇa-jātikā; paṭhanaṃ ca te taṃ ācikkhanti ti paṭhayamānā ti.

⁵ A. etaṃ saṅkhātāya vadh-.

bhāvaṇ jānitvā tad-attha-dīpanaṇ dhamma-saṇvega-vasena imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *parimuttā*¹ ti, dandhā, muṭṭha-ssatino. *Paṇḍitāb-
hāsā* ti, paṇḍita-paṭirūpakā: 'ke aññe jānānti? mayam ev'
ettha jānāmā' ti tasmiṇ tasmiṇ atthe attānam eva jānantaṇ
katvā samudācaraṇato. *Vācāgocārā-bhāṇino*, yesaṇ vācā eva
gocaro visayo te vācā-gocara-bhāṇino: vācā-vatthu-mattass'
eva bhāṇino atthassa aparīññātattā.² Athavā vācāya ago-
caraṇ ariyānaṇ kathāya avisayaṇ musāvādaṇ bhaṇantī ti,
vācā-gocara-bhāṇino. Athavā gocara-bhāṇino ti ettha ākā-
rassa rassa-bhāvo kato. Vācā-gocārā na sati-paṭṭhāna-gocārā
bhāṇino 'va. Kathaṇ bhāṇino? *Yāv' icchanti mukh' āyāmaṇ*,
attano yāva mukh' āyāmaṇ, yāva mukha-pasāraṇaṇ icchanti,
tāva pasāretvā bhāṇino. Paresu gāravena attano avisayatāya
ca mukha-saṅkocaṇ na karontī ti attho. Athavā vācā-gocārā
eva hutvā bhāṇino sayāṇ ajānitvā, pada³-pattikā eva hutvā
vattāro ti attho. Tato yeva yāv' icchanti mukh' āyāmaṇ
yena vacanena sāvetabbaṇ⁴ taṇ acintetvā yāvad eva attano
mukha-pasāraṇa-mattaṇ icchantī ti attho. *Yena nītā na
taṇ vidū* ti, yena muṭṭha-saccādinā nillajja-bhāvaṇ paṇḍita-
māni-bhāvaṇ ca nītā 'mayāṇ evaṇ bhaṇāmā' ti taṇ tathā
attano bhaṇantassa kāraṇaṇ na vidū, avidū, asūrā, na jānanti
ti attho.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, *Cūḷapanthako*⁵ ti, Mahāpanthaka-ttherassa kaniṭ-
ṭha-bhātikattā panthe jātattā ca dahara-kāle laddha-vohārena
aparabhāge pi ayam āyasmā Cūḷapanthako 'tveva paññāyittha.
Guna-visesehi pana chalabhiñño pabbhinna-paṭisambhido "etad
aggaṇ, bhikkhave, mama sāvakānaṇ bhikkhūnaṇ manomayaṇ
kāyaṇ abhinimminantānaṇ yadidaṇ Cūḷapanthako, ceto-

¹ Cf. Vin. i, 349 and Comy. ad loc., p. 305.

² C₁ aparīññeyyattā.

³ A. cara-.

⁴ C₂ sādhetabbaṇ.

⁵ Cf. DhA. i, 239-41. Read Cūḷa or Culla-.

vivaṭṭa¹-kusalānaṃ yaḍidaṃ Cūḷapanthako” ti (A. i, 24) dvīsu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapito asītiyā mahā-sāvakesu abbhantaro. So ekadivasaṃ pacchā-bhantaṃ piṇḍapāta-paṭik-kanto attano divā-ṭṭhāne divā-vihāraṃ nisinno nānā-samāpat-tihi divasa-bhāgaṃ vītināmetvā, sāyaṇha-samayaṃ upāsakesu dhamma-savaṇ’ atthaṃ anāgatesu, eva vihāra-majjhaṃ pavisitvā, Bhagavati gandha-kuṭiyaṃ nisinne, akālo² tāva Bhagavato upaṭṭhānaṃ upasaṅkamitun ti gandha-kuṭi-pamukhe ekamantaṃ nisīdi pallaṅkaṃ ābhujitvā. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena āyasmā Cūḷapanthako Bhagavato avidūre nisinno hoti, pallaṅkaṃ ābhujitvā, ujjuṃ kāyaṃ paṇidhāya, parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā* ti.

So hi tadā kāla-paricchedaṃ katvā samāpattiṃ samāpaj-jitvā nisīdi. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etam āyasmato Cūḷapanthakassa kāya-cittānaṃ sammā-panihita-bhāva-saṅkhātāṃ atthaṃ jānitvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, añño pi yo passaddha-kāyo sabb’ iriyāpathesu upaṭṭhita-sati-samāhito, tassa bhikkhuno anupādāya parinibbāna-pariyosānassa viśes’ ādhigamassa tattha pātubhāva-vibhāvanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *ṭhīlena kāyena* ti, kāya-dvārikassa asaṇvarassa pa-hānena akaraṇena sammā-ṭhapitena dhopita-kāyena. Tathā cakkhādīnaṃ indriyānaṃ nibbisevana-bhāva-karaṇena suṭṭhu ṭhapitena pañca-dvārika-kāyena. Asaṇyata-hattha-pāda-kāya-kukkuccādīnaṃ abhāvato aparipphandaṇaṃ ṭhītena karaṇa-kāyena cā ti saṅkhepato sabbena pi kāyena nibbikāratā-saṅkhātēna niccala-bhāvena. Eten’ assa sīla-pari-suddhi dassitā, itthambhūta-lakkhaṇa ca idaṃ karaṇa-vacanaṃ.

Ṭhītena cetasā ti, cittassa ṭhīti-paridīpanena samādhī-sampadaṃ dasseti. Samādhī hi cittassa ṭhīti vuccati: tasmā samatha-vasena vipassanā-vasen’ eva va ekaggatāya-ssati cittaṃ ārammaṇe ekodibhāv’ upagamaṇaṃ ṭhītaṃ nāma hoti, na aññathā. Idaṃ ca yathā-vutta-kāya-cittānaṃ ṭhapaṇaṃ samādahanāṃ sabbasmiṃ kāle sabbesu ca iriyāpathesu icchī-tabban ti dassento āha *tiṭṭhaṃ nisinno uda vā sayāno*³ ti

¹ C. -vivaṭṭa; A. vivaddha. So also at A. i, 24. ² C₃ yāva-kālo.

³ Cf. Itiv. 82, which reads sayāṇ. (P.J. ii, 245 explains sayāṇ as tiriyaṃ pasāraṇa-bhāvena sayāno.)

(Sn. 193). Tattha vā-saddo aniyam' attho. Tena tiṭṭhanto vā nisinno vā sayāno vā tad-aññ' iriyāpatho vā ti ayam attho dīpito hoti ti cankamanassā pi idha sangaho veditabbo.

Etaṇ satīṇ bhikkhu adhiṭṭhahāno ti, yāya pageva parisuddha-samācāro kāya-citta-duṭṭhulla-bhāv' upasamānena kāyaṇ cittañ ca asāradhhaṇ katvā, paṭiladdhāya anavajja-sukh' ādhiṭṭhānāya kāya-citta-passaddhi-vasena cittaṇ lahuṇ muduṇ kammaññatañ ca katvā, sammā ṭhapento samādahanto kamma-ṭṭhānaṇ paribrūheti matthakañ ca pāpeti, tam eva kammaṭṭhān' ānuyogāya ādi-majjha-pariyosānesu bahukāraṇ satīṇ bhikkhu adhiṭṭhahāno sīla-visodhanaṇ ādiṇ katvā, yāva vises' adhigamā tad-atthaṇ tattha adhiṭṭhahanto ti attho.

Labhetha pubb' āpariyaṇ visesan ti, so evaṇ sati-ārakkhena cetasā kamma-ṭṭhānaṇ uparūpari vaḍḍhento brūhanto phātiṇ karonto pubb' āpariyaṇ pubb' āpariyantavantaṇ¹ pubb' āpara-bhāgena pavattaṇ ulār' ulāratādibheda-visesaṇ labheyya. Tattha duvidho pubb' āpariya-viseso, samatha-vasena vipas-sanā-vasena hoti. Tesu samatha-vasena tāva nimitt' uppat-tito paṭṭhāya yāva n' eva-saññā-n' āsaññāyatana-vasābhāvo² tāva pavatto bhāvanā-viseso pubb' āpariya-viseso. Vipas-sanā-vasena pana rūpa-mukhena abhinivisantassa rūpa-dhamma-pariggahato itarassa³ dhamma-pariggahato paṭṭhāya yāva arahatt' adhigamo tāva pavatto bhāvana-viseso pubb' āpariya-viseso. Ayam ev' attho idh' ādhippeto.

Laddhāna pubb' āpariyaṇ visesan ti, pubb' āpariya-viseso ukkaṇsa - pārami - ppattaṇ arahattaṇ labhitvā. *Adassanaṇ Maccu-rājassa gacche* ti, jīvit' ūpacchedassa vasena sabbesaṇ sattānaṇ abhibhavanato Maccu-rāja-saṅkhātassa maraṇassa visaya-bhūta-bhavattayaṇ sam-atikkamanato adassanaṇ ago-caraṇ gaccheyya. Imasmiṇ vagge yaṇ avuttaṇ taṇ heṭṭhā-vutta-nayam evā ti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Mahāvagga-Vaṇṇanā.

¹ C. -pariyavantaṇ.

² C₂ -adhigamo.

³ C₂ imāya itarassa.

VI.

JACCANDHA-VAGGA

1.

Jaccandha-vaggassa paṭhame,¹ *Vesālayan* ti, heṭṭhā vuttanayam eva. *Vesāliṇ piṇḍāya pāvīsī* ti, kadā pāvīsī? Ukkāvelato² nikkhamitvā Vesāliyaṇ-gata-kāle. Tattha Bhagavā Beluva-gāmake vassaṇ vasitvā tato nikkhamitvā anupubbena Sāvattiyaṇ patvā Jetavane vihāsi. Tasmiṇ kāle Dhammasenāpati attano āyu-saṅkhāre oloketvā “sattāham eva pavattissatī” ti ñatvā, Bhagavantaṇ anujānāpetvā, Nālaka-gāmaṇ gantvā, tattha mātaṇ sotāpatti-phale patiṭṭhāpetvā, parinibbāyi. Satthā Cundena ābhatā tassa dhātuyo gahetvā dhātu-cetiyaṇ kārāpetvā mahābhikkhu-sangha-parivuto Rājagahaṇ agamāsi. Tattha gata-kāle āyasmā Mahā-moggallāno parinibbāyi. Bhagavā tassa pi dhātuyo gahetvā cetiyaṇ kārāpetvā Rājagahato nikkhamitvā anupubbena Ukkāvelaṇ agamāsi. Tattha Gangā-tīre bhikkhu-sangha-parivuto nisīditvā agga-sāvakaṇaṇ parinibbāna-paṭisaṇyuttaṇ suttaṇ desetvā Ukkāvelato nikkhamitvā Vesāliṇ agamāsi. Evaṇ gato³ Bhagavā pubbaṇha-samayaṇ nivāsetvā patta-civaram ādāya Vesāliṇ piṇḍāya pāvīsī ti vuccatī. Tena vuttaṇ Ukkāvelato nikkhamitvā Vesāli-gata-kāle ti.

Nisīdanan ti, idha camma-khaṇḍaṇ adhippetāṇ. *Cāpāla-cetiyaṇ*⁴ ti, pubbe Cāpālassa nāma yakkhassa vasita-ṭṭhānaṇ

¹ I have compared throughout with *Sum. Vil. on D. ii, 73 (Adyar MS., referred to here as DAA.)*, which *Dhammapāla* follows in all definitions of terms.

² A. Ukkāpelato (*infra*, Ukkāpallaṇ-palato-calato). C. Ukkācelato; DAA. -velato; cf. M. i, 125. For the events see D. ii, 102; DA. 259; A. iv, 308.

³ A. atha kho.

⁴ Cf. D. ii, 73 (*Dialog. ii, 80*).

Cāpāla-cetiyan ti paññāyittha. Tattha Bhagavato kata-vihāro pi tāya rūlhiyā Hāpāla-cetiyan ti vuccati. *Udenaṇ cetiyan* ti, evamādisu pi es' eva nayo. *Sattamban* ti, Kikissa¹ kira Kāsi-rañño dhītaro satta kumāriyo saṇvega-jātā Rājagahato nikkhamitvā yattha padhānaṇ padahiṇsu taṇ ṭhānaṇ Sattamba-cetiyan ti vadanti. *Bahuputtan* ti, bahu-pāroho eko nigrodha-rukko tasmiṇ adhivatthaṇ devataṇ bahū manussā putte patthenti, tad-upādāya taṇ ṭhānaṇ Bahuputta-cetiyan ti paññāyittha. *Sārandadan* ti, Sārandada-nāma yakkhassa vasita-ṭṭhānaṇ. Iti sabbān' eva tāni Buddh' uppādato pubbe devatā-pariggahitāni ti cetiya-vohārena vohāritāni. Bhagavato vihāre kate pi ca tath' eva paññātān² ti. *Ramaṇiyanī* ti, ettha Vesāliya tāva bhūmi-bhāga-sampattiyā puggala-sampattiyā sulabha-paccayatāya ca ramaṇiya-bhāvo veditabbo. Vihārānaṇ pana nagarato n' ātidūratāya n' āccāsannatāya gaman' āgamaṇa-sampattiyā anākiṇṇa-vihāra-ṭṭhānatāya chāy' ūdaka-sampattiyā ca paviveka-paṭi-rūpatāya ca ramaṇiyatā datṭhabbā.

Cattāro iddhi-pādā ti, ettha iddhi-pādassa attho heṭṭhā vutto yeva. *Bhāvitā* ti, vaḍḍhitā. *Bahulikatā* ti, punappuna katā. *Yānikatā* ti, yutta-yānaṇ viya katā. *Vatthu-katā* ti, patiṭṭhān' atthena vatthu viya katā. *Anutṭhitā* ti, adhiṭṭhitā. *Paricitā* ti, samantato citā suvaḍḍhitā. *Susamāradhā* ti, suṭṭhu samāradhā: ativiya sammā-nipphādītā ti. Evaṇ aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento,³ *Tathāgata*ssa kko ti ādim āha.

Ettha ca *kappan* ti, āyu-kappaṇ. *Tiṭṭheyyā* ti, tasmiṇ tasmiṇ kāle yaṇ manussānaṇ āyu-ppamānaṇ taṇ paripunnaṇ katvā tiṭṭheyya dhareyya.⁴ *Kappāvasesaṇ* vā ti, appaṇ vā, bhiyyo vā ti, vutta-vassa-satato atirekaṇ vā. Mahāsivattthero pan' āha: "Buddhānaṇ aṭṭhānegajjitaṇ nāma n' atthi. Yath' eva hi Beluva-gāmake uppannaṇ māraṇantikaṇ vedanaṇ dasamāse vikkhambhesi, evaṇ punappunaṇ vā samāpattiṇ samāpajjitvā dasamāse vikkhambhento⁵ imaṇ bhadda-kap-

¹ Cf. JA. 481 (Vessantara Jāt.).

² A. saññātāṇ.

⁴ A. careyya; for kappa cf. DA. 103.

³ C. dassetuṇ.

⁵ So A, DAA, C. -bhetvā.

pam eva tiṭṭheyyā ti. Kasmā pana na ṭhito ti? Upādiṇṇaka-sariraṇaṃ nāma khaṇḍiccādihi abhibhuyyā ti. Buddhā pana khaṇḍiccādi bhāvaṇaṃ appatvā pacchime āyu-kotṭhāse bahujaṇassa piya-manāpa-kāle yeva parinibbāyanti. Buddh' ānubuddhesu agga-sāvaka-mahāsāvakasu parinibbutesu aparivārena ekaken' eva ṭhātabbaṇaṃ hoti dahara-sāmaṇera¹-parivārena vā: tato 'aho Buddhānaṃ parisa' ti hīletabbataṇaṃ āpajjeyya: tasmā na ṭhito" ti. Evaṇ vutte pi so pana² vuccati āyu-kappo ti. Idam eva *Atṭhakathāya* niyamitaṇaṃ.

Olārike nimitte ti, thūla-saññ' uppādane: thūla-saññ' uppādanaṇaṃ h' etaṇaṃ, *tiṭṭhatu Bhagavā kappan* ti sakalaṇaṃ kappanaṃ tiṭṭhatu: avaṭṭhāna-yācanaṃ, yadidaṇaṃ 'yassa kassaci, Ānanda, cattāro iddhi-pādā bhāvitā' ti ādinā añña-padesena attano catu-iddhipādā bhāvanānubhāvena kappanaṃ-avaṭṭhāna-samatthatā-vibhāvanaṇaṃ obhāseti pākata-vacanena. Pakataṇaṃ³ h' etaṇaṃ vacana-pariyāyaṇaṃ muñcitvā ujukam eva attano adhippāya-vibhāvanaṇaṃ. *Bahujaṇa-hitāyā*⁴ ti, mahājaṇassa hit' atthāya. *Bahujaṇa-sukhāyā* ti, bahujaṇassa sukh' atthāya. *Lokānukampāyā* ti, satta-lokassa anukampaṇaṃ paṭicca. Katara-satta-lokassa? Yo Bhagavato dhamma-desanaṇaṃ sutvā dhammaṇaṃ paṭivijjhati: amata-pānaṇaṃ pibati, tassa Bhagavato hi *Dhamma-cakka-ppavattana-sutta*-desanāya Añña-konḍañña-pamukhā atṭhārassa-brahma-kotīyo dhammaṇaṃ paṭivijjhiṇsu. Evaṇ yāva Subhadda-paribbājaka-vinayanā dhamma-paṭividdha-sattānaṇaṃ gaṇanā n' atthi. *Mahāsamaya-suttaṇaṃ Mangala-suttaṇaṃ Cūla-Rāhulovāda-suttaṇaṃ Samacitta-suttaṇaṃ*⁵ ti. Etassa aparimāṇassa sattalokassa anukampāya Bhagavato ṭhānaṇaṃ hoti. Evaṇ anāgate pi bhavissati ti adhippāyena vadati.

Deva-manussānaṇaṃ ti, na kevalaṇaṃ deva-manussānaṇaṃ yeva avasesānaṇaṃ nāga-supannaṇādināṇaṃ pi atthāya hitāya sukhāya Bhagavato ṭhānaṇaṃ hoti, sahetuka-paṭisandhike pana magga-phala-sacchikiriyāya bhabba-puggale dassetuṇaṃ evaṇ vuttaṇaṃ. Tasmā aññesam pi atth' atthāya hit' atthāya sukh' atthāya Bhagavā tiṭṭhatū ti attho. Tattha *atthāyā* ti, idha-loka-sampatti-

¹ C₂ sāmaṇera-sāmaṇeri.

² So A, C, but C₂, 3 asāṭṭito pana.

³ A. pākataṇaṃ.

⁴ Cf. MA. 123.

⁵ Cf. list at MP. 20, and Rhys Davids' notes to translation, vol. i, pp. 31-2.

atthāya. *Hitāyā* ti, paraloka-sampattiyaṃ hetu-bhūta-hit' atthāya. *Sukhāyā* ti, nibbāna-dhātu-sukh' atthāya. Purimaṇṇa pana hita-sukha-gaḥanaṇṇa sabba-sādhāraṇa-vasena vedittabbaṇṇa.

Yathā taṇ Mārena pariyaṭṭhita-citto ti, ettha *tan* ti nipāta-mattaṇṇa. *Yathā Mārena pariyaṭṭhita-citto* ajjhotthata-citto añño pi koci puthujjana paṭivijjhitaṇṇa na sakuṇeyya. Evam eva n' āsakkhi paṭivijjhitaṇṇa ti attho. Māro hi yassa keci vipallāsā appahinā tassa cittaṇṇa pariyaṭṭhāti. Yassa pana sabbena sabbaṇṇa dvādasa-vipallāsā appahinā, tassa vattabbam eva n' atthi. Therassa cattāro vipallāsā appahinā, ten' assa cittaṇṇa pariyaṭṭhāsī. So pana citta-pariyaṭṭhānaṇṇa karonto kiṇ karotī ti? Bherava-rūpārammaṇaṇṇa vā dasseti saddārammaṇaṇṇa vā sāveti. Tato sattā taṇ divā vā sutvā vā satīṇṇa vissajjetvā vivaṭa-mukhā¹ honti. Tesāṇa mukhena hatthaṇṇa pavesetvā hadayaṇṇa maddati, tato visaññino hutvā tiṭṭhanti. Therassa pan' esa mukhena hatthaṇṇa pavesetaṇṇa kiṇ sakkhissati? Bherav' ārammaṇaṇṇa pana dassesi. Taṇ divā therō nimitt' obhāsaṇṇa na paṭivijjhi. Jānanto yeva Bhagavā kim atthaṇṇa yāva tattiyaṇṇa āmantesi? Parato "tiṭṭhatu, bhante, Bhagavā" ti yācīte "tuyh' ev' etaṇṇa dukkataṇṇa, tuyh' ev' etaṇṇa aparaddhaṇṇa" ti dosāropanena soka-tanukaraṇṇa atthaṇṇa. Passati hi Bhagavā "ayaṇṇa mayi ativiya siniddha-hadayaṇṇa. So parato bhūmi-cālana-kāraṇaṇṇa ca ēyu-sañkhār' ossajjanaṇṇa ca sutvā mama cira-ṭṭhānaṇṇa yācissati. Tass' āhaṇṇa 'kissa tvaṇṇa puretaraṇṇa na yācī' ti tass' eva sīse dosaṇṇa pātesāmi, sattā ca attano aparādhena na tathā vihaññanti, ten' assa soko tanuko bhavissati²" ti.

Gaccha tvaṇ, Ānandā ti, yasmaṃ divā-vihār' atthāya idh' āgato tasmā, Ānanda, gaccha tvaṇṇa yathā-rucitaṇṇa³ ṭṭhānaṇṇa divā-vihārāya. Ten' ev' āha: 'yassa dāni kālaṇṇa maññasi' ti.

Māro Pāpimā ti, ettha satte anattaṇṇa niyojento māretī ti, Māro. *Pāpimā* ti, tass' eva vevacanaṇṇa. So hi pāpa-dhammena samannāgatattā pāpimo ti vuccati. *Bhāsītā kho pan' esā* ti, ayaṇṇa hi, Bhagavati Bodhimāṇḍe satta-sattāhe atikkamitvā

¹ A. vivijja-; C₂ vivaṭa-; C. vivatta-.

² All this para. is D.'s. The next is B.'s (DA.).

³ A, C₂ rūpitaṇṇa.

Ajapāla-nigrodhe viharante, attano dhītāsu āgantvā icchā-vighātaṇ patvā gatāsu, “ayam atth’ eso upāyo” ti cintento āgantvā, Bhagavā “yad’ atthaṇ tumhehi pāramiyo pūritā so vo attho anuppatto, paṭividdhaṇ sabbaññuta-ñāṇaṇ: kiṇ vo loka-viharaṇāyā¹” ti vatvā yathā ajja evam eva “parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā” ti yāci. Bhagavā c’ assa “na tāv’ āhan” ti ādini vatvā paṭikkhiṇi.

Taṇ sandhāya idāni *bhāsītā kho panā* ti ādim āha. Tattha *vyattā* ti, ariya-maggādhigama-vasena byattā. *Vinītā* ti, tath’ eva kilesa-vinayanena vinītā. *Visārada* ti, sārājja-karāṇaṇ diṭṭhi-vicikicchādīnaṇ pahānena visārada-bhāvaṇ pattā. *Bahussutā* ti, tepiṭaka-vasena bahuṇ sutaṇ etesan ti, bahussutā. Tam eva dhammaṇ dhārentī ti, *dhamma-dharā*. Athavā bahussutā ti pariyatti-bahussutā c’ eva paṭivedha-bahussutā ca: dhamma-dharā ti pariyatti-dhammānañ c’ eva paṭivedha-dhammānañ ca dhāraṇato, dhamma-dharā ti. Evam p’ ettha attho veditabbo. *Dhammānudhamma-paṭipannā* ti, ariya-dhammassa anudhamma-bhūtaṇ vipassanā-dhammaṇ paṭipannā. *Sāmīci-paṭipannā* ti, ñāṇa-dassana-visuddhiyā anucchavikaṇ visuddhi-paramparā-paṭipadaṇ paṭipannā. *Anudhamma-cārino* ti, abhisallekh’ atthaṇ² tassā paṭipadāya anurūpaṇ appicchatādi dhamma-caraṇa-silā. *Sakaṇ ācariyakan* ti, attano ācariya-vādaṇ *ācikkhissantī* ti, ādito kathessanti: attanā uggahita-niyāmena pare ugganḥāpessantī ti attho. *Desessantī* ti, vācessanti: pāli-dhammaṇ pabodhessantī ti attho. *Paññāpessantī* ti, jānāpessanti, pakāsessantī ti attho. *Paṭṭhapessantī* ti, pakārehi ṭhapesanti. *Vivarissantī* ti, vivaraṇ karissantī. *Saha dhammenā* ti, sahetukena sakārakena vacanena. *Sappāṭihāriyan* ti, yāva-niyānikaṇ katvā. *Dhammaṇ desessantī* ti, nava-vidhalokuttara-dhammaṇ pabodhessanti: pakāsessantī ti attho. Ettha ca *paññāpessantī* ti ādihi chahi padehi cha-attha-padāni dassitāni: ādito pana dvīhi padehi cha-byañjana-padāni ti. Ettāvatā tepiṭakaṇ Buddha-vacanaṇ saṇvannaṇā-nayena sangahetvā dassitaṇ hoti. Vuttañ c’ etan *Nettiyaṇ*³:—“Dvā-

¹ So A, C₂, DAA, but C. kin te vicaranena.

² A. sallekhitaṇ; D. is fuller here than Bdgħa.

³ Cf. Netti Pak., 208.

dasa padāni suttaṇ¹ taṇ sabbaṇ byañjanaṇ ca attho cā ” ti (Nett. i, line 3).

Brahmacariyaṇ ti, sikkha-ttaya-sangahitaṇ sakalaṇ sāsana-brahmacariyaṇ. *Iddhaṇ* ti, samiddhaṇ jhān’ uppāda-vasena. *Phītaṇ* ti, vuddhi-ppattaṇ sabba-phali-phullaṇ² abhiññā-sampatti-vasena. *Vitthārikaṇ* ti, vitthataṇ, tasmiṇ tasmiṇ disā-bhāge patiṭṭhamāna-vasena. *Bahujaññaṇ* ti, bahūhi ñātaṇ paṭividdhaṇ mahājan’³ ābhisamaya-vasena. *Puthu-bhūtaṇ* ti, sabbākāra-vasena puthula-bhāva-ppattaṇ. Kathaṇ? Yāva-deva⁴-manussehi. *Suppakāsitaṇ* ti, yattakā viññū-jātikā devā o’ eva manussā ca atthi: tehi sabbehi suṭṭhu pakāsitaṇ ti attho.

Appossukko ti, nirussukko, nirālayo.⁵ “Tvaṇ hi, Pāpima, satta-sattāhātikkamanato paṭṭhāya ‘parinibbātu ’dāni, bhante, Bhagavā, parinibbātu Sugato’ ti viravanto āhīṇ-dittha. Ajja ’dāni paṭṭhāya vigat’ ussāho hohi. Mā mayhaṇ parinibbān’ atthāya vāyāmaṇ karohi ” ti vadati.

*Sato sampajāno āyu-saṅkhāraṇ ossaji*⁶ ti, satīṇ supaṭṭhitaṇ katvā ñāṇena paricchinditvā āyu-saṅkhāraṇ vissaji, pajahi.⁷ Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍuṇ viya āyu-saṅkhāraṇ ossaji. Temāsa-mattam eva samāpatti-samāpajjitvā, tato paraṇ na samāpajjissāmi ti cittaṇ uppādesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ ‘ossaji’ ti: ussajji⁸ ti pi pāṭho. Kasmā pana Bhagavā kappāṇ vā kapp’ āvasesaṇ vā ṭhātuṇ samattho tattakaṇ kālaṇ aṭhatvā⁹ parinibbāyituṇ Mārassa yācanāya āyu-saṅkhāraṇ ossaji? Na Bhagavā Mārassa yācanāya āyu-saṅkhāraṇ ossaji na pi therassa yācanāya na ussajjissaṭi. Temāsato pana paraṇ Buddha-veneyyānaṇ abhāvato āyu-saṅkhāraṇ

¹ C. suttantaṇ.

² So C, DAA, but A. vuddhi-paribhūtaṇ.

³ C, Dīgh. bahuj-; DAA. bahujana.

⁴ So MSS., St., but lower yāva-d-eva manuss-; Dīgha text, yāvad eva; Ang, Samy. yāva deva.

⁵ C. līnavirayo.

⁶ A, DAA, DhA. (iv, 31), but C. līnaviriyo (cf. ThigA. 282 = aññakiccesu nirussuko).

⁷ A. always ussaji.

⁸ A. vijahi; A. ussaji ti ussajji ti; DAA. ossaji ti ossajji ti. (The rest of this section is D.’s own.)

⁹ A. adatvā.

ossaji. Thānaṇ hi nāma Buddhānaṇ Bhagavantānaṇ yāvad eva veneyya-vinayan' atthaṇ. Te asati veneyyake kena nāma kāraṇena ṭhassanti? Yadvā Mārassa yācanāya parinibbāyeyya puretaraṇ yeva parinibbāyeyya: bodhimande pi hi Mārena yācitan, nimitt' obhāsa-karaṇaṇ pi therassa sokatanu-karaṇ' atthan ti vutto c' āyam attho. Api ca Buddhābala-dīpan' atthaṇ nimitt' obhāsa-karaṇaṇ, evaṇ mahānubhāvā Buddhā Bhagavanto yeva tiṭṭhantā pi attano ruciyā 'va tiṭṭhanti parinibbāyantā pi attano ruciyā yeva parinibbāyanti ti.

Mahābhūmi-cālo ti, mahanto paṭhavi-kampo. Tadā kira dasa-sahassī-lokadhātu akampittha.¹ *Bhīṣanako* ti, bhaya-janako. *Deva-dundubhiyo ca phaliṇsu* deva-bheriyo nadiṇsu, devo sukkha-gajjitaṇ gajji,² akāla-vijjullatā nicchariṇsu, khanika-vassaṇ vassī ti vuttaṇ hoti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ saṅkhārānaṇ visaṅkhāra-visesa-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, anavasesaṇ saṅkhāre vissajjetvā attano visaṅkhāra-gamana-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Koci nāma vadeyya: Mārena pacchato pacchato anubandhitvā 'parinibbāyatha, parinibbāyatha, bhante' ti, upadduto bhayena Bhagavā āyu-saṅkhāraṇ ossajī ti. Tass' okāso mā hotu: bhītassa udānaṇ nāma n' atthī ti, pītito³ vissatṭhaṇ udānaṇ udānesī ti *Atthakathāsu* vuttaṇ. Tato temāsa-mattam eva ca pana Buddha-kiccassa nipphajjanato 'evaṇ dīgharattaṇ mayā paribhato 'yaṇ dukkha-bhāro na cirass' eva nikhipiyatī' ti passato parinibbāna-guṇa-paccavekkhaṇen' assa ulāraṇ pīti-somanassaṇ uppajji. Tena pīti-vegena udānesī ti yuttaṇ⁴ viya. Ekantena hi visaṅkhāra-ninno nibbān' ajjhāsayo Satthārā mahākaruṇāya balakkārena viya satta-hit' atthaṇ loke suciraṇ ṭhapito. Tathā hi devasiṇaṇ catu-visati koṭi-sata-sahassa-saṅkhā samāpattiyo valañjēti. So 'dāni mahākaruṇ' ādhikārassa nipphannattā nibbān' ābhimukho anappaṇaṇ pīti-somanassaṇ paṭisaṇvedesi. Ten' eva

¹ A. akampitta; C₁ sankampittha; DAA, C. akampittha.

² A. deve sugajjitaṇ gajji; C_{1,2} sugajjitaṇ; DAA, C. sukkha-gajjitaṇ gajji.

³ DAA. pīti-vega (*the rest is D.'s only*).

⁴ A. vuttaṇ.

hi Bhagavato kilesa-parinibbāna-divase viya khandha-parinibbāna-divase pi sarīr' ābhā visesato vippasannā parisuddhā pabhassarā ahosi ti.

Gāthāya,¹ soṇa-sigālādīnaṃ hi paccakkha-bhāvato tulitaṃ paricchinnan ti, *tulaṃ*: kāmāvacara-kammaṃ na tulaṃ, *atulaṃ*. Sadisam assa aññaṃ lokiya-kammaṃ n' atthi ti vā, *atulaṃ*: mahaggata-kammaṃ, kāmāvacaraṃ vā rūpāvacaraṃ vā, *tulaṃ*: arūpāvacaraṃ, *atulaṃ*. Appa-vipākaṃ vā, *tulaṃ*: bahu-vipākaṃ, *atulaṃ*. *Sambhavan* ti, sambhavassa hetu-bhūtaṃ: uppatti-janakaṃ ti attho. *Bhava-saṅkhāraṇ* ti, punabbhava-saṅkhāraṇakaṃ. *Avassajjī*² ti, vissajjesi. *Munī* ti, Buddha-muni. *Ajjhatta-rato* ti, niyak' ajjhata-rato. *Samāhito* ti, upacār' appanā³-samādhi-vasena samāhito. *Abhindi*⁴ *kavacam ivā* ti, kavacaṃ viya bhindi. *Atta-sambhavan* ti, attani, sañjātaṃ kilesaṃ. Idan vuttaṃ hoti: Sa-vipāk' atthena sambhavaṃ bhav' ābhav' ābhisaṅkhāraṇ'⁵ atthena bhava-saṅkhāraṇ ti ca laddha-nāmaṃ tul' ātula-saṅkhātaṃ lokiya-kammaṃ ca⁶ ossajji: sangāma-sīse mahāyodho kavacaṃ viya atta-sambhavaṃ kilesaṃ ca ajjhata-rato samāhito hutvā abhindi.⁷

Athavā *tulan* ti tūlento, tīrento, *atulaṃ sambhavan* ti nibbānaṃ c' eva bhavaṃ ca. *Bhava-saṅkhāraṇ* ti, bhava-gāmi-kammaṃ. *Ossaṃ muni* ti, pañca-kkhandhā aniccā, pañcanaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ niccan ti ādinā nayena tūlento Buddha-muni bhava ādinavaṃ nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā, taṃ khandhānaṃ mūla-bhūtaṃ bhava-saṅkhāra-kammaṃ, 'kamma-kkayaṃ saṃvattati' ti evaṃ vuttena kamma-kkaya-karena ariya-maggena avassaji. Kathaṃ? *Ajjhatta-rato samāhito abhindi kavacam iv' atta-sambhavaṃ*. So hi vipassanā-vasen' ajjhata-rato samatha-vasena samāhito ti

¹ Cf. A. iv, 312; S. v, 263; Netti Pak., 61, also Netti A. (S.), 105 (*tulan* ti saṅkhāra-dhātū. *Atulan* ti nibbāna-dhātū).

² A, DAA., W., Netti and texts avassaji; C. ossaji; St. avassajji.

³ DAA. -appamāna-.

⁴ Ang., Samy., St. abhindi; Dīgh., DAA., Nett. abhida; so also NettA.; A. abhidi va.

⁵ DAA. sambhavyabhavābhi.

⁶ C. pi.

⁷ A. abhidha; NettA. abhidā ti.

evaṃ pubba-bhāgato paṭṭhāya¹ samatha-vipassanā-balena kavacam viya atta-bhāvaṃ pariyanandhitvā, ṭhitaṃ attani sambhavattā² *atta-sambhavan* ti laddha-nāmaṃ sabbaṃ kilesa-jātaṃ³ abhindi. Kiles' ābhāve(n' eva) kammaṃ appaṭisandhi-kattā avassaṭṭhaṃ nāma hoti ti. Evaṃ kilesa-ppahānena kammaṃ pajahi. Iti Bodhi-mūle yeva avassaṭṭha-bhava-saṅkhāro Bhagavā, vekha-missakena⁴ viya jara-sakaṭaṃ, samāpatti-vekha-missakena *atta-bhāvaṃ* yāpento pi ito temāsato uddhaṃ 'samāpatti-vekkham assa na dassāmi' ti adhippāyena⁵ āyu-saṅkhāraṃ ossajī ti.

Paṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

2.

Dutiye,⁶ *bahi dvāra-koṭṭhake* ti, pāsāda-dvāra-koṭṭhakassa bahi, na vihāra-dvāra-koṭṭhakassa. So kira pāsādo Loha-pāsādo⁷ viya samantā catu-dvāra-koṭṭhaka-parivuto pākāra-parikkhitto. Tesu pācīna-dvāra-koṭṭhakassa bahi pāsāda-cchāyāyaṃ pācīna-lokadhātuṃ olokento paññatta-vaṇa-Bud-dhāsane nisinno hoti. *Jaṭilā* ti, jaṭāvanto, tāpasa-vesadhā-rino. *Niṅaṇṭhā*⁸ ti, setapaṭa-niṅaṇṭha-rūpadhārino. *Ekasā-takā* ti, ekasāṭaka-niṅaṇṭha viya ekaṃ pilotika-khaṇḍaṃ hatthe bandhitvā eken' antena hi sarīrassa purima-bhāgaṃ

¹ C. pavattāya.

² DAA. bhavanato.

³ A, DAA. jātaṃ; C. jālaṃ.

⁴ A. vekha-; C₄ vegha-missakena; cf. J.P.T.S. 1884, p. 97 (*Morris*) for the phrase; Dīgh. vegha-; Thag. 143 vegha (*v.l.* vekha, vegha-miyena). S. v, 153, vedha (*v.l.* vega, vena). *Burmese MSS.* ad loc., vekha; *Sinh. MSS.* vegha. *Siamese MSS.* veḷu (*bamboo, a method in use in India and Ceylon*). This para. is D.'s own, and is not in DA. We should read vekha (Skt. aveksha).

⁵ So A; C. reads citti' uppādanena . . . ussajī ti.

⁶ See S. i, 77-9. Most of the chapter is from Sār. Pakāsa. (*Comy.*) which I am now editing (1925), designated here by SPA.

⁷ Cf. Mahāvagga xxvii.

⁸ W. niṅaṇṭhā; cf. DA. 162.

paṭicchādetvā vicaraṇakā. *Parūḷha-kaccha-nakha-lomā* ti, parūḷha-kaccha-lomā, parūḷha-nakhā, parūḷha-avasesa-lomā ca: kacchādisu dīgha-lomā dīgha-nakhā cā ti attho. *Khāriṇ*¹ *vividhaṇ ādāyā* ti, vividhaṇ khāriṇ nāna-ppakāraṇ pabbajita-parikkhāra-bhaṇḍikaṇ gahetvā. *Avidūre ati kkaman*² ti, viharassa avidūra-maggena nagaraṇ pavisanti. *Rājā 'haṇ bhante Pasenadi Kosalo* ti, ahaṇ, bhante, rājā Pasenadi Kosalo, mayhaṇ nāmaṇ tumhe jānāthā ti.

Kasmā pana rājā loke agga-puggalassa santike nisinno evarūpānaṇ nagga-bhogga-nissirikānaṇ³ añjaliṇ paggaṇhāti ti? Sangahaṇ' atthāya. Evaṇ hi 'ssa ahosi: "Sac' ahaṇ³ ettakam pi etesaṇ na karissāmi, 'mayāṇ putta-dāraṇ pahāya etass' atthāya dubbhojana-dukkha-seyyādinī anubhoma. Ayaṇ amhākaṇ upacāra⁴-mattam pi na karotī. Tasmiṇ hi kate amhe ocarakā' ti jano agahetvā 'pabbajitā icc' eva sañjānissatī' ti. 'Kiṇ imassa bhūt' atthaṇ kathemā' ti attanā diṭṭhaṇ sutāṇ paṭicchādetvā na katheyyuṇ. Evaṇ kate pana anigūhitvā kathessanti" ti. Api ca Satthu ajjhāsaya-jānaṇ' attham pi evam akāsi ti.

Rājā kira Bhagavantaṇ upasaṅkamanto pi katipaya-kālaṇ sammā-sambodhiṇ na saddahi. Ten' assa evaṇ ahosi: "Yadi Bhagavā sabbaṇ jānāti mayā imesaṇ nipaccākāraṇ katvā 'ime arahanto' ti vutte n' ānujāneyya: atha maṇ anuvattanto taṇ anujāneyya. Kuto tassa sabaññutā" ti? Evaṇ so Satthu ajjhāsaya-jānaṇ' atthaṇ tathā akāsi. Bhagavatā pana ujukam eva 'na ime samaṇā, ocarakā' ti vutte, yadi pi rājā saddahati, mahājano pana tam atthaṇ ajānanto na saddaheyya, 'samaṇo Gotamo, rājā attano kathaṇ sunātī' ti 'yaṇ kiñci mukh' ārūḷhaṇ katheti' ti vadeyya. Taṇ tassa dīgha-rattaṇ ahitāya dukkhāya saṇvatteyya, rañño ca gūḷha-kammaṇ vivaṭaṇ kataṇ bhaveyya, sayam eva rājā tesāṇ ovādaka-bhāvaṇ kathessatī' ti ñatvā, *dujjānaṇ kho etaṇ* ti ādim āha.

Tattha *putta-sambādha-sayanaṇ*⁵ ti, puttehi sambādha-

¹ Cf. DA. 269; St. khāri-; W. khāri.

² So A, SPA. and JA. vi, 225; C₁ nagga-gotta-nissita-kānaṇ; C. nagga-nissiri-kānaṇ.

³ SPA. sac' ahaṇ; C. so ahaṇ.

⁴ SPA. añjali-mattam.

⁵ St. sayanaṇ; S. i, 78, samayaṇ.

sayanaṇ. Ettha ca putta-sīsena dāra-pariggahaṇ: putta-dāre-su ubbilāvitena tena tesaṇ rāgādi-hetu-sokābhibhavana cit-tassa sankiliṭṭhataṇ dasseti. *Kāma-bhoginā*¹ ti, iminā pana rāgābhibhavanaṇ, ubhayenā pi vikkhitta-cittataṇ dasseti. *Kāsika-candanan* ti, saṇha-candanaṇ: Kāsika-vatthañ ca candanañ cā ti vā attho. *Mālā-gandha-vilepanan* ti, vanna-gandh' atthāya mālā-sugandha-bhāv' atthāya sugandhaṇ chavi-rāga-karaṇ' atthāya vilepanaṇ ca dhārentena. *Jāta-rūpa-rajatan* ti, suvaṇṇaṇ c' eva avasiṭṭha-dhanañ ca. *Sādi-yantenā* ti, paṭiggaṇhantena. Sabbena pi kāmesu abhigiddha-bhāvam eva pakāseti.

Sanvāsena ti, saha vāsena. *Sīlaṇ veditabban* ti, ayaṇ pesalo vā dussīlo vā ti saṇvasantena ekasmiṇ ṭhāne, saha vasantena jānitabbo. *Tañ ca kho dīghena addhunā na ittarenā*² ti, tañ ca sīlaṇ dīghena kālena veditabbaṇ, na ittarena katipaya-divasena. Saṇyat' ākāro ca saṇvut' indriy' ākāro ca hutvā sakkā dassetuṇ. *Manasikarotā no amanasikarotā* ti, tam pi sīlam assa parigaṇhissāmī ti manasikarontena paccavekkhantena vā sakkā jānituṇ, na itarena. *Paññavatā* ti, tam pi sappaññen' eva paṇḍitena: bālo hi manasikaronto pi jānituṇ na sakkoti. *Sanvohārenā*³ ti, kathentena.

Yo hi koci manussesu vohāraṇ upajīvati

Evaṇ Vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so, na brāhmaṇo ti

(Sn. 614)

Ettha hi vaṇijjaṇ vohāro nāma. "Cattāro ariya-vohārā" ti (D. iii, 232), ettha cetanā. "Saṅkhā samaññā"⁴ paññatti-vohāro" ti (S. iii, 71; Pts. 96, 100), ettha paññatti. "Vohāra-mattena so vohareyyā" ti (S. i, 14-5), ettha kathā-vohāro. Idha pi so eva adhippeto. Ekaccassa hi sammukhā kathā parammukhā kathāya na sameti, parammukhā kathā sammukhā kathāya, tathā purima-kathā pacchima-kathāya ca pacchima-kathā purima-kathāya sameti. So kathento n' eva⁵ sakkā jānituṇ 'asuci eso puggalo' ti. Suci-sīlassa pana

¹ A. bhogi-; St. bhoginā; C. bhogino; Samy., W. bhoginā.

² St., S. i, itaraṇ; SPA, A. itaraṇ.

³ St. sabbyohārena; A, S. i, MSS. saṇvohārena.

⁴ A, C. saññā, an error (cf. Dhs. § 1306, trans. 340); SPA. as above.

⁵ C. yeva; SPA. n' eva, which makes sense.

purimaṇ pacchimena pacchimañ ca purimena sammukhā-kathitañ ca parammukhā-kathitena, parammukhā-kathitañ ca sammukhā-kathitena sameti. Tasmā kathentena sakkā sucibhāvo jānitun ti pakāsento āha *saṇvohārena soceyyaṇ veditabban* ti.

Thāmo ti, *ñāṇa-thāmo*: yassa hi *ñāṇa-thāmo* n' atthi, so uppannesu upaddavesu gahetabbaṇ pahātabbañ ca kiñci apassanto¹ advārikaṇ ghaṇaṇ pavisitṭho viya carati. Ten' āha *āpadāsu kho mahārāja thāmo veditabbo* ti. *Sācacchāyā* ti, sankathāya. Duppaññassa hi kathā udae-gaccho viya upplavati²: paññavato kathentassa paṭibhāṇaṇ anantaṇa³ hoti. Udaa-vipphanditen' eva hi maccho khuddako vā mahanto vā ti *ñāyati*.

Iti Bhagavā rañño ujukam eva 'te ime nāmā' avatvā arahantāṇaṇ anarahantānañ ca jānaṇ' upāyaṇ pakāsesi. Rājā taṇ sutvā Bhagavato sabbaññutāya desanā-vilāsena ca abhippasanno, *acchariyaṇ*, *bhante* ti ādinā attano pasādaṇ pakāsetvā, idāni te yathāvato Bhagavato ārocento *ete bhante mama purisā corā*⁴ ti ādim āha. Tattha *corā* ti, appabbajitā yeva pabbajita-rūpena raṭṭha-piṇḍaṇ bhuñjantā: paṭicchanna-kammantattā *ocarakā* ti, heṭṭhā carakā: corā hi pabbata-matthakena carantā pi heṭṭhā carakā 'va: nihina-kammattā. Athavā *ocarakā* ti cara-purisā. *Ocaritvā* ti, avacaritvā, vimaṇsitvā, tasmiṇ tasmiṇ dese taṇ taṇ pavattiṇ *ñatvā* ti attho. *Osāpayissāmī* ti,⁵ paṭipajjissāmī, karissāmī ti attho.

Raḷojallaṇ ti, rajañ ca jallañ⁶ ca. *Pavāhetvā* ti, suṭṭhu vikkhālana-vasena apanetvā. *Kappita-kesa-massū* ti, alaṇ-kāra-satthe vutta-vidhinā kappakehi chinna-kesa-massū. *Kāmaguṇehi* ti, kāma-koṭṭhāsehi, kāma-bandhanehi vā. *Samappitā* ti, suṭṭhu-appitā, allinā. *Samāṇgi-bhūtā* ti, saha-

¹ SPA. gahetabba-gaṇaṇ kattabba-kiccaṇ.

² So SPA. (*with gañchu for gaccho*), but copyists have misunderstood the simile and substituted *leḍḍu*, reading (A, C, etc.) udae *leḍḍu* viya n' upplavati (A=C, however, omits na).

³ A. anatta; C, anantaṇ.

⁴ Samy. carā.

⁵ St. otarissāmī; W. ossārissāmī; A. oyāsissāmī; C, osāyissāmī; C. osāḍissāmī; Samy. osāpayissāmī (SPA. is silent).

⁶ A, C, SPA. jallaṇ; C. malaṇ; cf. Sn. 249, 291; JA. vi, 578.

bhūtā. *Paricārissanti*¹ ti, indriyāni samantato cāressanti kilāpessanti.

Etam atthaṇ veditvā ti, etaṇ tesaṇ rāja-purisānaṇ attano udarassa-kāraṇa-pabbajita-vesena loka-vañcana-saṅkhātaṇ atthaṇ veditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ parādhinata-para-vañcanatā-paṭikkhepa-vibhāvanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha na vāyameyya sabbatthā ti, dūteyya-ocaraka-kam-mādi ke sabbasmiṇ pāpakamme² ime rāja-purisā viya, pabbajito na vāyameyya, vāyāmaṇ ussāhaṇ na kareyya. Sabbattha yattha katthaci vāyāmaṇ akatvā appamattake pi puññasmiṇ yeva vāyameyyā ti adhippāyo. *N' aññassa puriso siyā* ti, pabbajita-rūpeṇa aññassa puggalassa sevaka-puriso na siyā. Kasmā ? Evarūpassa pi ocarakādi-pāpakammassa kattabban ti. *N' aññaṇ nissāya jīveyyā* ti, aññaṇ paraṇ issariyaṇ nissāya tappaṭibaddham eva sukha-dukkhaṇ ti, evaṇ citto hutvā na jīvikaṇ pavatteyya. Atta-dīpo atta-saraṇo anañña-saraṇo eva bhaveyya. Athavā anatt' āvahato ocarāṇaṇ ti lad-dha-nāma-kattā aññaṇ akusala-kammaṇ nissāya na jīveyyā. *Dhammena na vāṇijjaṇ care*³ ti, dhanādi atthāya dhammaṇ na katheyya. Yo hi dhanādi-hetu paresaṇ dhammaṇ deseti, so dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Na evaṇ dhammena careyya. Athavā dhanādīnaṇ atthāya, Kosala-rañño purisā viya ocarakādi-kammaṇ karonto, parehi anāsanka-niyatāya pabbajjā-linga-samādānādīni anuṭṭhahanto, dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Yo pi idha parisuddhaṇ brahmacariyaṇ caranto pi aññatarāṇ deva-nikāyaṇ paṇidhāya brahmacariyaṇ carati, so pi dhammena vaṇijjaṇ karoti nāma. Evaṇ dhammena vaṇijjaṇ na care, na kareyyā ti attho.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ C. carissanti (for def. cf. PvA. 58). St., Comy. paricarissanti ti ... oārissanti vā kilissanti vā.

² C. dhamme.

³ St., A. dhammena na vaṇi care (?). We should read dhamme na vāṇijaṇ care (W.); C₂ vāṇij.

3.

Tatiye, *attano aneke pāpake akusale dhamme pahīne* ti,¹ lobha-dosa - moha - viparīta - manasikāra² - ahirik' anottappa-thīna-middha-kodh' ūpanāha-makkha-palāsa-issā-maccha-riya-māyā-sātheyya-thambha-sārambha-mānātimāna-madappamāda-taṇhā-avijjā-, ti vidh' ākusala-mūla-duccarita-sankilesa-mūla-visama-saññā-(mala)-vitakka-papañca-, catubbidha-vipalāsa³-āsava-gantha-ogha-yoga-gadhita-chandā-gatigamana-taṇh' ūpādāna⁴-, pañca-vidha ceto-khila-, pañca ceto-vinibandha-nīvaraṇābhinandana-, chabbivāda-mūla-taṇhā-kāya-, satt' ānusaya-, aṭṭha micchatta-, nava taṇhāmūlaka-, dasa akusala-kammāpatha-, dvāsaṭṭhi-diṭṭhigata-, aṭṭhasata-taṇhā-vicaritādi-ppabedhe attano santāne anādikāla-ppavatte diyaḍḍha-sahassa kilese taṇ saha gate vā pi aneke pāpake lāmake akosalla-sambhūt' aṭṭhena akusale dhamme anavasesaṇ saha-vāsanāya bodhimūle yeva pahīne ariya-maggena samucchinne paccavekkhamāno, 'ayam pi me kilesa pahīno, ayam pi me kilesa pahīno⁵' ti anupadasamavekkhanāya paccavekkhamāno Bhagavā nisimmo hoti.

Aneke pi kusale dhamme ti, sīla-samādhi-paññā-vimutti-vimutti-ñāṇa-dassanaṇ, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro samāpādhānā, cattāro iddhipādā, cattāro ariya-maggā, cattāri phalāni, catasso paṭisambhidā, catu-yoni-paricchedaka-ñāṇaṇ, cattāro ariya-vaṇsā, cattāri vesārajja-ñāṇāni: pañca padhāniy' angāni, pañca-gatiko⁶ sammā-samādhi, pañca-ñāṇiko sammā-samādhi, pañc' indriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyyā dhātuyo, pañca vimutt' āyatana-ñāṇāni, pañca vimutti-paripācaniyyā saññā⁷: cha anussati-ṭṭhānāni, cha jāgarā, cha nissaraṇiyyā dhātuyo, cha satata-vihārā, cha anuttariyāni, cha nibbedha-bhāgiyā paññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇa-ñāṇāni: satta aparihāniya-dhammā, satta ariya-dhanāni, satta bojjhaṅgā, satta sappurisa-dhammā, satta nijjara-vatthūni,

¹ From VM. i, 210.² So A, C, VM, but C. manakkāra.³ Or vipariyāsa (VM. *wrongly pariyesa*-).⁴ C. āsava-ogha-yoga.⁵ A. *does not repeat*.⁶ So A, C, but C. angiko.⁷ C. paññā.

satta saññā, satta dakkhiṇeyya-puggala-desanā, satta khīṇā-sava-bala-desanā: aṭṭha paññā-paṭilābha-hetu-desanā, aṭṭha sammattāni, aṭṭha-loka-dhamm' ātikkamo, aṭṭha sārambha-vatthūni, aṭṭhakkaṇa-desanā, aṭṭha mahāpurisa-vitakkā, aṭṭha-abhibhāyatana-desanā, aṭṭha vimokkhā: nava yoniso-manasikāra-mūlaka-dhammā, nava pārisuddhi-padhāniy' angāni, nava sattāvāsa-desanā, nava āghāta-paṭivīṇayā, nava saññā, nava nānattāni, nava anupubba-vihāra-desanā: dasa nātha-karaṇā dhammā, dasa kaṣiṇ' āyatanāni, dasa kusala-kamma-pathā, dasa ariya-vāsā, dasa asekkhā dhammā, dasa Tathāgata-balāni: ekadasa mett' ānisaṇṣā: dvādasā paccayatā: terasā dhutanga-guṇā: cūḍasā Buddha-ñāṇāni: paṇṇarasa vimutti-paripācaniyā-dhammā: solasa-vidhā-ānāpāna-sati, solasa amata-pariyāya-dhammā: aṭṭhārasa mahā-vipassanā: aṭṭhārasa Buddha-dhammā: ekūnavīsati paccavekkhana-ñāṇāni: catucattālisa ñāṇa-vatthūni: paññāsa udayabbaya-ñāṇāni: paropaññāsa kusalā dhammā: satta sattati ñāṇa-vatthūni: catuvisati koṭi-sata-sahasā-samā-patti¹-paññā-mahāvajira-ñāṇāni, ananta-naya-samanta-paṭṭhāna-visaya-paccavekkhana-desanā-ñāṇāni tathā anantāsu loka-dhātusu anantānaṃ sattānaṃ āsayādi-vibhāvana-ñāṇāni cā² ti,—evamādi ke aneke attano kusale anavajja-dhamme ananta-kālaṃ pārami-paribhāvitāya magga-bhāvanāya ca pāripūriṃ vuddhiṃ gate, 'ime hi pi anavajja-dhammā mayi sanvijjanti' ti rucita-vasena manasikār' ābhimukhe Buddhagūṇe vagga-vagge puñja-puñje katvā paccavekkhamāno nisinno hoti. Taṃ ca kho sappadesato eva na nippadesato. Sabbe Buddhagūṇe Bhagavatā pi anupadaṇaṃ anavasesato manasikātauṇaṃ na sakkā, taṇaṃ ananta-parimeyya-bhāvato. Vuttaṇaṃ h' etaṇaṃ:

Buddho pi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṇaṃ.

Kappam pi ce aññaṃ abhāsamaṇo

Khīyetha kappo cira-dīgham antare.

Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassa³ ti (DA. 288).

¹ B. samādhī.

² C₂, vibhāga.

³ A, C₁ Tathāgatānaṃ.

Aparam pi vuttaṇ:

Asaṅkheyyāni nāmāni saguṇena mahesino

Guṇena nāmaṇ uddhareyya¹ api nāmaṇ sahaṣṣato ti ()
Tadā hi Bhagavā pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto vi-
hāraṇ pavasitvā, gandhakuṭi-pamukhe ṭhatvā, bhikkhūsu
vattaṇ dassetvā, gatesu mahāgandha-kuṭiṇ pavasitvā, paññat-
ta-vara-buddhāsane nisinno attano atīta-jāti-visayaṇ ñāṇaṇ
pesesi. Ath' assa tāni nirantaraṇ poṅkh' ānupoṅkhaṇ²
anantāparimāṇa-bhedā upaṭṭhahiṇsu. So evaṇ mahantassa
nāma dukkha-kkhandhassa mūla-bhūtā 'ime kiḷesā' ti kiḷesa-
visayaṇ ñāṇācāraṇ pesetvā, te pahāna-mukhena anupadaṇ
paccavekkhitvā, 'ime 'va kiḷesā anavasesato mayhaṇ suṭṭhu
pahinā' ti, puna tesaṇ pahānākāraṇ sākāraṇ sapaṇivāraṇ
sa-uddesaṇ ariya-maggaṇ paccavekkhanto ananta-parimāṇa-
bhede attano sīlādi-anavajja-dhamme manasākāsi. Tena
vuttaṇ:—*Tena kho pana samayena Bhagavā attano aneke
pāpake akusale dhamme pahīne paccavekkhamāno nisinno hoti,
aneke ca kusale dhamme bhāvanā pāripūriṇ kate* ti.³ Evaṇ
paccavekkhitvā uppanna-pīti-somanass' uddesa-bhūtaṇ imaṇ
udānaṇ udānesi.

Tattha ahu pubbe⁴ ti, 'arahatta-magga-ñāṇ' uppattito
pubbe sabbo pi rāgādiko kiḷesa-gaṇo⁵ mayhaṇ santāne ahu,
āsi. Na imasmiṇ kiḷesa-gaṇe koci pi kiḷeso n' āhosi' ti. *Tadā
n' āhū* ti, tadā tasmiṇ kāle ariya-magga-kkhaṇe so kiḷesa-gaṇo
na ahu, na āsi. Tattha aṇumatto pi kiḷeso aggamaṇṇa-kkhaṇe
appahīno nāma n' atthi. Tato n' āhū ti pi paṭhanti. Tato
arahatta-magga-kkhaṇato pana n' āsi ti attho. *N' āhu pubbe*
ti, yo c' āyaṇ mama aparimāṇo anavajja-dhamme etarahi
bhāvanāya pāripūriṇ gato upalabbhati: so pi ariya-magga-
kkhaṇato pubbe na ahu, na āsi. *Tadā ahū* ti, yadā pana me
aggamaṇṇa-ñāṇaṇ uppannaṇ tadā sabbo pi me anavajja-
dhammo āsi. Aggamaṇṇ' ādhigamena hi sabbe pi sabbaññū-
gūṇā Buddhānaṇ hattha-gatā eva honti. *Na c' āhu na ca
bhavissati na c' etarahi vijjati*⁶ ti, yo pana so anavajja-dhammo

¹ A. ovādeyya.

² A. pokhānupokhaṇ; cf. *supra*, p. 267, where C₁, read poṅkh-.

³ St. bhāvanāya pāripūrikate.

⁴ Cf. S. iii, 55; Thag. v, 180.

⁵ C₁ -gato.

⁶ Thag. reads na ca me bhavissati, na ca m' etarahi pi.

ariya-maggo mayhaṇ bodhi-maṇḍe uppanno yena sabbo kilesa-gaṇo anavasesato pahīno, so yathā mayhaṇ magga-kkhaṇato pubbe na c' āhu na ca ahosi. Evan attanā pahātabba-kilesābhāvato te kilesā viya ayam pi na ca bhavissati, anāgate na uppajjissati. Etarahi paccuppanna-kāle pi na hi vijjati na upalabbhati attanā kattaḥ-kicc' ābhāvato, na hi ariya-maggo anekavāraṇ pavattati. Ten' ev' āha: "Na pāraṇ¹ diguṇaṇ yaṇti" ti (Sn. 714).

Iti Bhagavā ariya-maggena attano santāne anāvasesaṇ pahīne akusale dhamme bhāvanā-pāripūriṇ gate aparimāṇe anavajja-dhamme ca paccavekkhamāno att' ūpanāyika-pīti²-vega-vissaṭṭhaṇ udānaṇ udānesi. Purimāya gāthāya purima vesārajjāṇi c' āyaṃ eva kathitaṇ. Pacchimaṇi c' āyaṇ sammā sambodhiyā pakāsitattā pakasitam eva hoti ti.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *nānā-titthiyā samaṇa-brāhmaṇa-paribbājakā* ti, 'ettha taranti etena saṃsār' oghan' ti, titthaṇ: nibbāna-maggo. Idha pana viparīta-vipallāsa-vasena diṭṭhi-gatikehi tathā-gahita-diṭṭhi-dassanaṇ titthan ti adhippetāṇ. Tasmiṇ sassatādi nānākāre titthe niyuttā, nānā-titthiyā.³ Nagga-nigaṇṭhādi samaṇā c' eva kaṭṭha-kalāpādi brāhmaṇā ca pokkhara-sāṭādi paribbājakā ca, samaṇa-brāhmaṇa-paribbājakā, nānā-titthiyā 'va te samaṇa-brāhmaṇa-paribbājakā 'sassato attā ca loko cā' ti ādinā passanti, 'etāya sayāṇ vā passati tathā dassana-mattam eva cā' ti, diṭṭhi. Micchābhiniwesass' etaṇ adhivacanaṇ: sassatādi-vasena nānā-anekavidhā diṭṭhiyo etesan ti nānā-diṭṭhikā. Sassatādi-vasen' eva khamanaṇ, *khanti*. Rocanaṇ, *ruci*. 'Atthato sassato attā ca loko cā' ti ādinā pavatto citta-vipallāso saññā-

¹ C, nadi pāraṇ; cf. PJ. ii, 497 (*Comy. on Sn. 714*), 'duguṇaṇ ti vā pātho: ekamaggena dvikkhattaṇ na yaṇti ti attho.'

² A. att' ūpamā-parikampi ti.

³ Cf. PJ. ii, 372; DA. 107.

vipallāso ca: tathā nānā-khantiyo etesan ti, *nānā-khantikā*: nānā ruciyo etesan ti, nānā-rucikā. Diṭṭhi-gatikā hi pubba-bhāge tathā tathā cittaṇ rocetvā khamāpetvā ca pacchā 'idam eva saccaṇ, mogham aññaṇ' ti abhinivisanti. Athavā aniccaṇ niccaṇ ti ādinā tathā tathā dassana-vasena diṭṭhi, khamana-vasena khanti, ruccana-vasena rucī ti. Evaṇ tīhi pi padehi diṭṭhi eva vuttā ti veditabbā. *Nānā-diṭṭhi-nissaya nissitā* ti, sassatādi-parikappa-vasena nānā-vidhaṇ diṭṭhiyā nissaya-vatthu-kāraṇaṇ diṭṭhi-saṅkhātā eva vā nissayaṇ nissitā allinā upalinā upagatā vā anissajjitvā ṭhitā ti attho. Diṭṭhiyo pi hi diṭṭhi-gatikānaṇ abhinives' ākāraṇaṇ¹ nissayā honti. *Santī* ti, atthi saṇvijjanti, upalabbhanti. *Eke* ti, ekacce. *Samana-brāhmaṇā* ti, pabbajj' ūpagamena samaṇā jātiyā brāhmaṇā lokena vā samaṇā ti ca brāhmaṇā ti ca evaṇ gahitā. *Evaṇ vādino* ti, evaṇ idāni vattabb' ākāren' eva vadantī ti, evaṇ vādino. Evaṇ idāni vattabb' ākārena pavattā diṭṭhi etesan ti, evaṇ diṭṭhino. Tattha dutiyena diṭṭhi-gatikānaṇ micchābhiniveso dassito. Paṭhamena tesā yathābhinivesa-padesatta-paṭiṭṭhāpana-vasena vohāro. *Sassato loko idam eva saccaṇ mogham aññaṇ* ti, ettha loko ti, attā: so hi diṭṭhi-gatikehi lokīyaṇ ti ettha puññaṇ pāpaṇ tabbipākā sayāṇ vā kārakādi-bhāvena abhiyuttehi lokīyatī ti, loko ti adhippeto. Svāyaṇ sassato amaro nicco dhuvo ti yadidaṇ amhākaṇ dassanaṇ idam eva saccaṇ aviparītaṇ, aññaṇ pana asassato ti ādi padesa-dassanaṇ moghaṇ micchā ti attho. Etena² cat-tāro pi sassata-vādā dassitā honti.

Asassato ti, na sassato. Anicco adhuvo cavana-dhammo ti attho. Asassato ti, sassat' ābhāva-paṭikkhepen' eva ucchedo dīpito ti, satta pi uccheda-vādā dassitā honti. *Antavā* ti, sapariyanto parivaṭumo³ paricchinna-pamāṇo, na sabba-gato⁴ ti attho. Etena sarīra⁵-parimāṇo anguṭṭha-parimāṇo yava-parimāṇo param' āṇu-parimāṇo attā ti evamādivādā dassitā honti. *Na antavā*⁶ ti, apariyanto sabba-gato ti attho. Etena *Kapila-Kanāddādi* vādā dassitā⁷ honti. *Taṇ jīvaṇ*

¹ A, C. vosānaṇ; cf. SVin. 509.

² Cf. VM. 657.

³ So A, C₁, but C. pāda-.

⁴ St. anantavā.

⁵ A. etesaṇ.

⁶ C₂ apagato.

⁷ C. dīpitā.

taṇ sarīraṇ ti, yaṇ sarīraṇ tad-eva jīva-sañkhātaṇ vatthu: yañ ca jīva-sañkhātaṇ vatthu tad eva sarīraṇ ti: jīvañ ca sarīrañ ca advayaṇ samanupassati: etena ājīvakānaṇ viya rūpī attā ti, ayaṇ vādo dassito hoti. *Aññaṇ jīvaṇ sarīraṇ* ti, iminā pana arūpī attā ti ayaṇ vādo dassito hoti. *Tathāgato param maraṇā* ti, ettha *Tathāgato* ti, attā. Taṇ hi diṭṭhi-gatiko kāraka-vedakādi¹-sañkhātaṇ nicca-dhuvādi-sañkhātaṇ vā tathāgata-bhāvaṇ gato ti, tathāgato ti voharati. So maraṇato idha kāyassa-bhedato paraṇ uddhaṇ hoti, atthi, saṇvijjatī ti attho. Etena sassata-gāha-mukhena soḷasa-saññī-vādā aṭṭha-asaññī-vādā aṭṭha pi n' eva-saññī-n' āsaññī-vādā dassitā honti. *Na hotī* ti, na atthi na upalabbhati. Etena uccheda-vādā dassitā honti. *Hoti ca na hotī* ti, atthi ca n' atthi cā ti: etena ekacca-sassata-vādā satta-saññī-vādā ca dassitā. *N' eva hoti na na-hotī* ti, iminā pana amarā-vikkhepa-vādā dassitā honti ti veditabbaṇ.

Ime kira diṭṭhi-gatikā nānā-desato āgantvā Sāvattiyaṇ paṭivasantā ekadā samaya-ppavādake sannipatitvā attano attano vādaṇ paggayha aññavāde khujjentā vivādāpannā ahesuṇ. Tena vuttaṇ: *te bhaṇḍana-jātā* ti ādi. Tattha *bhaṇḍanaṇ* nāma kalahassa pubba-bhāgo.² *Bhaṇḍana-jātā* ti, jāta-bhaṇḍanā. Kalaho eva vā kalassa vā hananato kalaho datthabbo. Añña-m-aññassa viruddha-vādaṇ³ āpannā ti, *vivād' āpannā*. Mamma-ghaṭṭanato mukham eva sattī ti, *mukha-sattī*, pharusa-vācā. Phal' ūpacārena viya hi kāraṇaṇ, kāraṇ' ūpacārena phalam pi vohariyati. Yathā taṇ 'sukho Buddh' uppādo: pāpa-kammaṇ paccanubhūtan' ti ca, tāhi *mukha-sattīhi vitudantā*, vijjhantā viharanti. *Ediso dhammo* ti, aviparita-sabhāvo, ediso evarūpo: yathā mayā vuttaṇ sassato loko ti—pe—. *N' ediso dhammo* ti, na ediso dhammo yathā tayā vuttaṇ asassato loko ti—pe. Evaṇ sesa-padehi pi yojetabbo. So ca titthiyānaṇ vivādo sakala-nagare pākato jāto.

Atha bhikkhū Sāvattiyaṇ piṇḍāya pavitṭhā taṇ sutvā, "atthi nu kho idaṇ kathā-pābhaṇaṇ. Yan nūna mayaṇ imaṇ

¹ Cf. VM. 578; M. i, 8; VM. 427. ² Cf. Nidd. i, 255; PJ. ii, 551.

³ C, viruddhācāraṇ.

pavattiṃ Bhagavato āroceyyāma.¹ App' eva nāma taṃ nissāya saṃha-sukhumaṃ dhamma-desanaṃ labheyyāma² ti te pacchā-bhattaṃ dhamma-desana-kāle Bhagavato etam atthaṃ ārocesuṃ. Tena vuttaṃ: *atha kho sambahulā bhikkhū ti ādi.*

Taṃ sutvā Bhagavā añña-titthiyānaṃ dhammassa ayathā-bhūta-pajānanaṃ pakāseto *aññatitthiyā, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *andhā* ti, paññā-cakkhu-virahena andhā. Ten' āha *acakkhukā* ti, Paññā hi idha cakkhū ti adhippettaṃ. Tathā hi vuttaṃ, *atthaṃ na jānanti* ti ādi. Tattha *atthaṃ na jānanti* ti, idhalok' atthaṃ paralok' atthaṃ na jānanti: idhaloka-paralokesu vuddhiṃ abbhuddayaṃ n' āvabujjhanti. Paramatthe pana nibbāne kathā 'va kā? Ye hi nāma pavattimatte pi sammūlhā, te kathaṃ nivattiṃ jānissantī ti? Yad aggena te *atthaṃ na jānanti*, tad aggena *anattāham pi na jānanti*. Yasmā *dhammaṃ na jānanti adhammam pi na jānanti*, te hi vipariyāsa-gahitāya³ dhammam pi kammaṃ akusalaṃ karonti, adhammam pi kammaṃ kusalaṃ karonti, na kevalaṃ ca dhammā dhammesu eva. Atha kho tassa vipākesu pi sammūlhā. Tathā hi te kammam pi vipākaṃ katvā voharanti, vipākam pi kammaṃ katvā tathā *dhammaṃ sabhāva-dhammam pi na jānanti, adhammaṃ asabhāva-dhammam pi na jānanti*. Evam bhūtā ca sabhāva-dhammaṃ asabhāva-dhammaṃ ca, asabhāva-dhammaṃ ca sabhāva-dhammaṃ ca katvā pavedenti. Iti Bhagavā titthiyānaṃ moha-diṭṭhi-paṭilābha-bhāvena paññā-cakkhu-vekallato andha-bhāvaṃ dassetvā idāni tam atthaṃ jaccandh' ūpamāya pakāsetuṃ *bhūta-pubbaṃ, bhikkhave* ti ādim āha.

Tathā *bhūta-pubbaṃ* ti, pubbe bhūtaṃ, atīta-kāle nibbattaṃ. *Aññataro rājā ahoṣi* ti, purātano nāma-gottehi-loke apākaṭo eko rājā ahoṣi. *So rājā aññataraṃ purisaṃ āmantesi* ti, tassa kira rañño sobhagga-ppattaṃ sabbanga-sampannaṃ attano opavayaṇa⁴ upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā etad ahoṣi: 'Bhaddakaṃ vata bho hatthi-yānaṃ dassaniyaṃ' ti. Tena ca samayena eko jaccandho rājananena āgacchati. Disvā rājā cintesi

¹ C₁, ārocessāma. ² A, C₂ labhissāma. ³ C. vipariyesa-gāhitāya.

⁴ A. upavuyhaṃ; C. ovayhaṃ; C₂ obhuyhaṃ (cf. KhpA. 178, opavuyhaṃ; v.l. opavayhaṃ, opaguyhaṃ).

‘mahājāniyā kho ime andhā ye evarūpaṇ dassaniyaṇ na labhanti. Yan nūn’ āhaṇ imissā Sāvattthiyā yattakā jaccandhā sabbe te sannipātāpetvā, ekadesaṇ ekadesaṇ hatthena phusāpetvā, tesāṇ vacanaṇ suṇeyyaṇ’ ti kelisīlo rājā ekena purisena Sāvattthiyā sabbe jaccandhe sannipātāpetvā tassa purisassa saññaṇ adāsi “yathā ekeko jaccandho sīsādikaṇ ekekaṇ yeva hatthino angaṇ phusitvā ‘hatthī mayā diṭṭho’ ti saññaṇ karoti tathā karohi” ti. So puriso tathā akāsi. Atha rājā te andhe paccekaṇ pucchi ‘kīdiso bhaṇe hatthī’ ti? Te attanā diṭṭha-diṭṭh’ āvayavam eva hatthiṇ katvā vadantā ‘edisō-hatthī, n’ edisō hatthī’ ti aññaṇamaññaṇ kalahaṇ karontā hatth’ ādihi upakkamitvā rājangane mahantaṇ kolāhalam akaṇsu. Rājā saparijano tesāṇ taṇ vippakāraṇ disvā phāsukehi bhijjamānehi hadayena uggatena¹ mahāhasitaṇ hasi. Tena vuttaṇ: *Atha kho bhikkhave so rājā—pe—attamano ahoṣī* ti.

Tattha *ambho* ti, ālapanāṇ. *Yāvaticā* ti, yattakā. *Jaccandhā* ti, jātiyā andhā: jātito paṭṭhāya acakkhukā. *Ekajjhaṇ* ti, ekato. *Bhaṇe* ti, abahumān’ ālāpo. *Hatthiṇ dassehi* ti, yathā-vutta-hatthiṇ sayāpetvā dassehi. So ca susikkhitattā apariphandanto² nippajji. *Diṭṭho no hatthī* ti, hatthena parāmasanaṇ dassanaṇ katvā āhaṇsu. Tena purisena sīsaṇ parāmasāpetvā ‘edisō hatthī’ ti saññātattā tādisaṇ yeva hatthiṇ sañjānantā³ jaccandhā ‘edisō, deva, hatthī. Seyyathā pi kumbho’ ti vadiṇsu. *Kumbho* ti ca ghaṭo ti attho. *Khīlo* ti, nāga-danta khīlo. *Soṇḍo* ti, hattho. *Nāgalisā* ti, nangalassa sirāṇ, isā. *Kāyo* ti, sarīraṇ. *Koṭṭho* ti, kusūlo. *Padā* ti, janghā. *Thūno* ti, thambho. *Nangutṭhan* ti, vāl-assa uparima padeso. *Muṭṭhihi saṇsumbhīṇsū*⁴ ti, muṭṭhiyo bandhitvā pahariṇsu: muṭṭhi-ghātaṇ akaṇsu. *Attamano ahoṣī* ti, keli-sīlattā so rājā tena jaccandhānaṇ kalahena attamano hāsena gahitamano ahoṣi.

Evam eva kho ti, upamā-saṇsandanaṇ. Tass’ attho:—“Bhikkhave, yathā te jaccandhā acakkhukā ekanga-dassino anavasesato hatthiṇ passitvā, attanā diṭṭh’ āvaya-mattaṇ

¹ C., ukkaṭṭhena.

² A. -ppejanto.

³ A. saññātattā.

⁴ St., C. saṇyujjhīṇsu; A. saṇbhīṇsu; C, saṇkhubbīṇsu; W. saṇsumbhīṇsu.

hatthi-saññāya itarehi diṭṭhaṇ n' ānujānantā añña-m-aññaṇ vivādaṇ āpannā kalahāṇ akaṇsu, evam eva ime añña-titthiyā sakkāyassa ekadesaṇ rūpa-vedanādiṇ attano diṭṭhi-dassanena yathā-diṭṭhaṇ attā ti maññamānā tassa sassatādi-bhāvaṇ āropetvā 'idam eva saccaṇ, mogham aññaṇ' ti abhinivisitvā aññamaññaṇ vivadanti, yathā-bhūtam pana atth' ānatthaṇ dhamm' ādhammañ ca na jānanti. Tasmā andhā acakkhukā jaccandhā paṭibhāgā" ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ titthiyānaṇ dhamma-sabhāvaṇ yathā-bhūtaṇ ajānantā apas-santā jaccandhā viya hatthimhi ayathā-dassana-micchābhini-vesā tattha vivād' āpannā ti sabbākārato viditvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *imesu kira sajjanti eke samana-brāhmaṇā* ti, idh' ekacce pabbajj' ūpagamanena samaṇā, jātimattena brāhmaṇā 'sassato loko' ti ādi naya-ppavattesu imesu eva asāresu diṭṭhi-gatesu diṭṭhiy' ābhinandana-vasena imesu vā rūpādisu upādāna-kkhandesu, evaṇ aniccesu dukkhesu viparināma-dhammesu, taṇhābhinandana-diṭṭhābhinandanānaṇ vasena 'etaṇ mamā' ti ādinā *sajjanti kira*, 'aho pan' esaṇ sammoho' ti dasseti. *Kira-saddo c' ettha aruci-sūcan' attho*. Tena tattha sakāraṇ' ābhāvam eva dīpeti, na kevalaṇ sajjanti yeva. Athavā *viggayha naṇ vivadanti*, 'na tvaṇ imaṇ dhamma-vinayaṇ ājānāsi, ahaṇ imaṇ dhamma-vinayaṇ ājānāmī' ti ādinā viggāhika-kathānuyoga-vasena viggayha vivadanti vivādaṇ āpajjanti. *Nan* ti c' ettha nipāta-mattaṇ. Athavā *viggayha nan* ti, naṇ diṭṭhi-nissayaṇ sakkāya-diṭṭhim eva vā visadisa¹-dassanattā sassatādi-vasena aññamaññaṇ viruddhaṇ² gahetvā vivadanti, visesato vadanti, attanā eva vā viditaṇ visiṭṭhaṇ aviparītaṇ katvā abhinivissa voharanti. Yathā kiṇ? *Janā ekanga-dassino* yathā te jaccandha-janā hatthissa ekek' anga-dassino, yaṇ yaṇ attanā phusitvā ñāṇaṇ taṇ tadeva hatthī ti gahetvā aññamaññaṇ viggayha vivadiṇsu. Evaṇ sampadam idan ti attho. *Iti saddo c' ettha lutta-niddiṭṭho*³ ti veditabbo.

Catuttha-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

¹ C. viparīta-. ² A. visuddhaṇ. ³ A. lagatta-; C. niddiṭṭho.

5.

Pañcame, *sassato attā ca loko cā* ti, rūpādisu aññatarañ attā ti ca loko ti ca sangahetvā taṇ sassataṇ niccan ti aññe pi tathā gāhentā voharanti. Yathā hi rūpaṇ attā c' eva loko ca sassato cā ti attānañ ca lokañ ca paññāpenti, tathā vedanaṇ saññaṇ sañkhāre viññāṇaṇ attā ca loko ca sassato cā ti attānañ ca lokañ ca paññāpenti ti.

Athavā *attā* ti ahañkāra-vatthu, *loko* ti mamañkāra-vatthu: yaṇ attaniyaṇ ti vuccati. *Attā* ti vā sayañ, *loko* ti paro: *attā* ti vā pañcasu upādāna-kkhandhesu eko khandho, itaro loko: attā ti vā saviññāṇako khandha-santāno, aviññāṇako loko. Evaṇ tan ti¹ attā ti ca loko ti ca yathā-dassanaṇ dvidhā gahe-tvā tad ubhayaṇ nicco dhuvo sassato ti abhinivissa voharanti. Etena cattāro sassata-vādā dassitā. *Asassato* ti, satta pi uccheda-vādā dassitā. *Sassato ca asassato cā* ti, ekacco sassato attā ca loko ca, ekacco asassato ti, evañ sassato ca asassato cā ti attho. Athavā sveva attā ca loko ca attabhanga-ditthikānaṇ viya sassato ca asassato ca siyā. *Asassato* ti evam ettha attho veditabbo. *Sabbathā*² ti, iminā ekacca-sassata-vādo dassito. *N' eva sassato n' āsassato* ti, iminā amarā-vikkhepa-vādo dassito. Te hi sassata-vāde asassata-vāde ca dosaṇ disvā 'n' eva sassato n' asassato attā ca loko cā ' ti vikkhepaṇ karontā vicaranti.

Sayaṇ kato ti, attanā kato. Yathā hi tesañ tesañ sattānaṇ attā ca attano dhamm' ānudhammaṇ katvā sukha-dukkhāni paṭisaṇvedeti, evañ attanā 'va attānaṇ tassa ca upabhoga-bhūtaṇ kiñcana-palibodha-sañkhātaṇ lokañ ca karoti. *Abhinimminā*³ ti, atta-laddhi viya ayam pi tesañ laddhi. *Parakato*⁴ ti, parena kato: atthato parena issarena vā purisena vā pajāpatinā vā kālena vā pakatiyā vā attā ca loko ca kato nimmito ti attho. *Sayaṇ kato parakato vā* ti, yasmā attānañ ca lokañ ca nimminantā issarādayo na kevalaṇ sayam eva nimminanti. Atha kho tesañ tesañ sattānaṇ dhamm' ādhammānaṇ sahakārikāraṇaṇ⁵ labhitvā 'va, tasmā 'sayañ kato ca

¹ A. evam āti; C₁ tan ti; C. taṇ hi.

² Comy. here differs from text.

³ Not in St.

⁴ St. parañkato.

⁵ A. sakārikāraṇaṇ; C₁ kāraṇākāraṇaṇ.

parakato ca attā ca loko cā' ti ekaccānaṃ laddhi. *Asayaṅkāro aparāṅkāro*¹ ti, n' atthi etassa sayaṅkāro ti, asayaṅkāro. N' atthi etassa parakāro ti, aparāṅkāro. Anunāsikāgamaṃ katvā vuttaṃ 'asayaṅkāro aparāṅkāro' ti. Ayaṃ ubhayattha dosaṃ disvā ubhayaṃ paṭikkhipati. 'Atha kathaṃ carahi uppanno' ti? āha. *Adhicca-samuppanno*² ti, yadicchāya samuppanno, kenaci kāraṇena vinā uppanno ti, adhicca-samuppanno-vādo dassito. Tena ahetuka-vādo pi sangahito hoti. Idāni ye diṭṭhi-gatikā attānaṃ viya sukha-dukkham pi tassa guṇa-bhūtaṃ kiñcana-bhūtaṃ vā sassatādi-vasena abhinivissa voharanti. Tesāṃ taṃ vādaṃ dassetuṃ *sant' eke samaṇa-brāhmaṇā* ti ādi vuttaṃ. Taṃ vutta-nayam eva.

Etam atthaṃ vidivā ti, ettha pana idha jaccandh' ūpamāya anāgatattā taṃ hitvā hetthā vutta-nayen' eva attho yojetabbo. Tattha gāthāya *antarā 'va'*³ *visīdanti appatvā*⁴ *'va tam ogadhaṃ* ti, ayaṃ visesato tass' attho:—evaṃ diṭṭhi-gatesu diṭṭhi-nissayesu⁵ āsajjamānā diṭṭhi-gatikā kām' oghādīnaṃ catunnaṃ oghānaṃ saṃsāra-mahoghass' eva vā antarā 'va vemajjhe eva, yaṃ tesāṃ vād' ābhāvena paṭiṭṭh' aṭṭhena vā ogadha-saṅkhātaṃ nibbānaṃ tad adhigam' upāyo vā ariya-maggo, taṃ appatvā 'va anadhigantvā eva visīdanti, saṃsīdanti, ogadhanti, paṭiṭṭhahanti; etena ettha vā ti ogadho, ariya-maggo nibbānaṃ ca.⁶ Ogādham ev' ettha rassattaṃ katvā ogadhaṃ ti vuttaṃ. Taṃ ogadhaṃ, tamogadhaṃ ti pada-vibhāgo.

Pañcama Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe sabbaṃ hetthā vutta-nayam eva. *Imaṃ udānaṃ* ti, ettha pana diṭṭhi-taṇhā-mānesu dosaṃ disvā, te dūrato vaj-jetvā saṅkhāre yathā-bhūtaṃ passato ca tattha anādīnava-

¹ St. -kāraṇ . . . kāraṇ.

² Cf. DA. 118.

³ A. *omits*; St. ca; W, C. va.

⁴ St. *apatvā*.

⁵ C. *visayesu*.

⁶ Cf. A. iii, 297, ogādhappattā; Sn. 635, amatogadhaṃ anuppattaṃ (amataṃ nibbānaṃ ogahe tvā anuppattam).

dassitāya micchābhiniṭṭhassa yathā-bhūtaṃ apassato ca yathākkamaṃ saṃsārato ativattan' ānativattana-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesī ti attho yojetabbo. Tattha *ahaṅkāra-pasutā ayaṃ pajā* ti, 'sayāṃ kato attā ca loko ca' ti evaṃ vutta-sayaṅkāra-saṅkhātaṃ ahaṅkāraṃ tathā pavatta-diṭṭhiṃ *pasutā*, anuyuttā: *ayaṃ pajā* micchābhiniṭṭha satta-kāyo, *paraṃ kār' upasaṃhitā* ti, paro añño issarādiko sabbaṃ karotī ti. Evaṃ pavatta-parakāra-diṭṭhi-sannissitā tad upasaṃhitā ti, paraṅkār' upasaṃhitā. *Etaḍ eke n' ābhaññiṃsū*¹ ti, etaṃ diṭṭhi-dvayaṃ, eke samaṇa-brāhmaṇā tattha dosa-dassino hutvā n' ānujāṇiṃsu. Kathaṃ? Sati hi sayaṅkāre kāmākārato sattānaṃ iṭṭhen' eva bhavitabbaṃ na anīṭṭhena, na hi koci attano dukkhaṃ icchati: bhavati ca anīṭṭhaṃ, tasmā na sayaṅkāro: paraṅkāre pi yadi issara-hetukā svāyaṃ issaro att' atthaṃ vā kareyya paratthaṃ vā: tattha yadi att' atthāya, attanā akata²-kicco siyā, aladdhassa³ sādhanato. Athavā paratthaṃ sabbesaṃ hita-sukham eva nippahajjeyya, na ahitaṃ dukkhaṃ nippahajjati. Tasmā issara-vasena paraṅkāro sijjhatī ti yadi 'va issara-saṅkhātaṃ añña-nirapekkhaṃ⁴ niccam eva kāraṇaṃ pavattiyā siyā, kammena uppatti na siyā, sabbe h' eva ekajjhaṃ uppajjitabbaṃ kāraṇa-sannihitattā: ath' assa aññaṃ pi sahakāri-kāraṇaṃ icchitaṃ taññeva hotu. Kim issarena apariniṭṭhita-sāmatthiyena parikappitena? Yathā ca issara-hetuko paraṅkāro na sijjhati, evaṃ pajāpati-purisa-pakati-brahmakālādi hetuko pi na sijjhate, tesam pi asid-dhattā vutta-dosānativattanato ca. Tena vuttaṃ: *etaḍ eke n' ābhaññiṃsū* ti.

Ye pana⁵ yathā vutte sayaṅkāra-paraṅkāre ananujānantā pi adhicca-samuppannaṃ attānañ ca lokañ ca paññāpenti, te pi *na naṃ sallaṃ ti addasun*⁶ ti, adhiccasamuppannaṃ ti vādino pi micchābhinivesaṃ anatikkamantā yathābhūtaṃ ajānantā naṃ diṭṭhi-gataṃ tattha tattha dukkh' uppādanato vijjhaṃ' atṭhena *sallaṃ* ti na passaṃsu. *Etañ ca sallaṃ paṭikacca*⁷

¹ St., W. aṃsu.² A. atta.³ C., asiddhassa.⁴ C., añña-nikkhepe.⁵ C. omits ye pana.⁶ St. addaṃsu; A. adaṃsu; W, C. addasun.⁷ St, C. paṭigaccha; W. paṭikacca; A. paṭikaṇṇa (cf. *Trenckner on MP. 48*). *Pāli Dict.* paṭikacca (gerund of paṭikaroti).

passato ti, so pana āradḍha-vipassako pañca pi upādāna-kkhandhe aniccato dukkhato anattato samanupassati, *etañ ca* ti vidhaṇviparīta-dassanaṇ aññañ ca sakalaṇ micchābhinivesaṇ tesañ ca nissaya-bhūte pañc' upādāna-kkhandhe pi tujjanato¹ duruddhārato ca sallaṇ ti *paṭikacca*, pubbe yeva vipassanā-paññāya passati. Evaṇ *passato* ariyamagga-kkhaṇe ekanten' eva *aḥaṇ karomī* ti, *na tassa hoti* yathā ca attano kāraka-bhāvo tassa na upaṭṭhāti, evaṇ *paro karotī ti, na tassa hoti*, kevalaṇ pana anicca-saṅkhātāṇ paṭicca-samuppanna-dhamma-mattam eva² hoti. Ettāvatā sammāpaṭipannassa sabbathā pi diṭṭhi-mānābhāvo dassito. Ten' eva arahatta-ppattiyā saṅsāra-samatikkamo pakāsito hoti. Idāni yo diṭṭhi-gate allīno na so saṅsārato sīsaṇ ukkhipituṇ sakkotī ti taṇ dassetuṇ, *mān' upetā* ti gātham āha.

Tattha *mān' upetā ayaṃ pajā* ti, ayaṇ sabbā pi diṭṭhi-gatika-saṅkhātā pajā satta-kāyo 'mayhaṇ diṭṭhi sundarā, mayhaṇ ādāno sundaro' ti attano gāhassa sampaggāha-lakkhaṇena mānena upetā samannāgatā. *Māna-ganthā*³ *māna-vinibandhā* ti, tato eva tena aparāparaṇ uppajjamānena yathā naṇ diṭṭhiṇ na paṭinissajjati⁴ evaṇ attano santānassa gathitattā⁵ vinivaṭṭattā⁶ vinibandhattā māna-ganthā māna-vinibandhā ti: *diṭṭhisu sārambha-kathā*⁷ *saṅsāraṇ n' ātivattati* ti, 'idam eva saccaṇ mogham aññaṇ' ti att' ukkaṇsana-paravambhana-vasena attano diṭṭhābhinivesena paresaṇ diṭṭhisu sārambha-kathā virodha-kathā saṅsāra-sanniissitānaṇ avijjā-taṇhānaṇ appahānato saṅsāraṇ n' ātivattati na atikkamatī ti attho.

Ch a ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ A. lajanato.

² A, C₁ maggantveva.

³ So MSS. and St, but W. māna-gaddhā.

⁴ C. diṭṭhi na paṭinissajjati.

⁵ A. gadhitattā.

⁶ C. omīte.

⁷ St. byārambhakatā; W. byārabbhakatā.

7.

Sattame, *Subhūti* ti, tassa therassa nāmaṇ. So hi āyasmā Padumuttarassa Bhagavato pādamūle katābhinihāro kapasata-sahassaṇ upacita-puñña-sambhāro imasmiṇ Buddh' uppāde ulāra-vibhave mahati kule uppanno, Bhagavato dhamma-desanaṇ sutvā, saṇvega-jāto gharā nikkhamma pabbajitvā, katādhikārattā ghaṭanto¹ vāyamanto na cirass' eva chalabhiñño jāto. Brahma-vihāra-bhāvanāya pana ukkaṇsa-pāramī-pattiyā ca "etadaggaṇ, bhikkhave, mama sāvakanāṇ bhikkhūnaṇ araṇa-viharīnaṇ yadidaṇ Subhūti" ti (A. i, 24) araṇa-vihāre Bhagavatā etadagge ṭhapito.

So ekadivasaṇ sāyaṇha-samaye divā-ṭṭhānato vihāraṇaṇaṇ otiṇno catu-parisa-majjhe Bhagavantaṇ dhammaṇ desentaṇ disvā desanā-pariyosāne vuṭṭhahitvā vandissamī ti kāle paricchedaṇ katvā Bhagavato avidūre aññatarasmiṇ rukkhamaūle nisinno phala-samāpattiṇ samāpajji. Tena vuttaṇ tena kho pana samayena āyasmā *Subhūti*—pe—*samapājjitvā* ti. Tattha dutiya-jjhānato paṭṭhāya rūpāvacāra-samādhi sabbo pi arūpāvacāra-samādhi avitakka-samādhi yevā ti. Idha pana catuttha-jjhāna-pādako arahatta-phala-samādhi avitakka-samādhi ti adhippeto. Dutiya-jjhānādīhi pahīnā micchā-vitakkā, na tāva suppahīnā accanta-ppahān' ābhāvato, ariya-maggena pana pahīnā eva, puna pahāna-kicc' ābhāvato. Tasmā aggamagga-pariyosāna-bhūto arahatta-phala-samādhi sabbesaṇ micchā-vitakkānaṇ pahānante uppannattā visesato avitakka-samādhi ti vattabbataṇ arahati, pageva catuttha-jjhāna-pādako. Tena vuttaṇ "idha pana catuttha-jjhāna-pādako arahatta-phala-samādhi avitakka-samādhi ti adhippeto" ti.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ āyasmato Subhūtissa sabba-micchā - vitakka - sabba - saṅkilesa-pahāna-saṅkhātaṇ atthaṇ sabbākārato jānitvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi. Tattha *yassa vitakkā vidhupitā*² ti, yena ariya-puggalena yassa

¹ A. ghaṭtento.

² From Sn. 7; cf. P.J. ii, 21; St. vidūpitā; W, MSS. and texts vidhūpitā.

vā ariya-puggalassa kāma-vitakkādayo sabbe pi micchā-vitakkā *vidhūpitā*, ariya-magga-ñāṇena santāpitā samucchinna¹: *ajjhataṇ suvikappitā asesā* ti, niyak' ajjhata-saṅkhāte attano santāne² n' uppajjan' ārahā suvikappitā asesato, kiñci pi asesetvā susamucchinna ti attho.

Taṇ sangaṇ aticca arūpa-saññī ti, ettha *tan* ti nipāta-mattaṇ, athavā hetu-attho *taṇ*-saddo. Yasmā anavasesena micchā-vitakkā samucchinna tasmā rāga-sangādikaṇ pañca-vidha-sangaṇ sabbam pi vā kilesa-sangaṇ aticca, atikkamitvā, atikka-mana-hetu rūp' ābhāvato ruppana-saṅkhātassa ca vikārassa, tattha ābhāvato nibbikāra-bhāva-hetuto vā ārūpan ti laddha-nāmaṇ nibbānaṇ ārammaṇaṇ katvā, pavattāhi magga-phala-saññāhi arūpa-saññī. *Catu-yog' ātigato* ti, kāma-yogo bhava-yogo diṭṭhi-yogo avijjā-yogo ti cattāro yoge yathārahaṇ catuhi pi maggehi atikkamitvā gato. *Na jātum eti* ti,³ mā-ākāro padasandhi-kāro: jātu ekaṇsen' eva puna-bbhavāya na eti: āyati punabbhav' ābhinibbatti tassa n' atthi ti attho: na jātim eti ti pi paṭhanti. So ev' attho. Iti Bhagavā āyasmato Subhūtissa arahatta-phala-samāpatti-vihāraṇ anupādisesa-nibbānaṇ ca ārabha pīti-vega-vissaṭṭhaṇ udānaṇ udānesi.

Sattama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

8.

Aṭṭhame, *dve pūgā* ti, dve gaṇā. *Aññatarissā gaṇikāyā* ti, aññatarāya nagara-sobhiṇiyā. *Sārattā* ti, suṭṭhu rattā: *paṭi-baddha⁴-cittā* ti, kilesa-vasena baddha-cittā. Rājagahe kira ekasmiṇ chaṇa⁵-divase bahu-dhutta-purisaṇ gaṇa-bandhanena vicarantā ekamekassa ekamekaṇ vesin ānetvā uyyānaṇ pavisitvā chaṇa-kīlaṇ kilīṇsu. Tato param pi dve tayo chaṇa-divase taṇ taṇ yeva vesin ānetvā chaṇa-kīlaṇ kilīṇsu.

¹ (P.J. *ad loc.*, bhusaṇ dhūpitā santāpitā, daḍḍhā ti attho.)

² Cf. VM. i, 349.

³ St. jātim eti.

⁴ W. -bandha-.

⁵ C. chana.

Athāparasmiṃ chaṇa-divase aññe pi dhuttā tath' eva chaṇa-kīlaṇ kīlitu-kāmā vesiyo ānenta purima-dhuttehi pi pubbe ānitaṇ ekaṇ vesiyaṇ ānenti. Itare taṇ disvā "ayaṇ amhākam pi pariggaho" ti āhaṇsu. Te pi tatth' eva āhaṇsu. Evaṇ "amhākaṇ amhākaṇ pariggaho pariggaho" ti kalahaṇ vaḍḍhetvā pāṇi-ppahārādini akaṇsu. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena Rājagahe dve pūgā* ti ādi. Tattha upakkamantī ti, paharanti. *Maranaṃ pi nigacchantī* ti, balava-upakkamehi maraṇaṇ upagacchanti: itare hi *marana-mattaṇ* maraṇa-ppamāṇa-*dukkhaṇ* pāpuṇanti. *Etam attihaṇ viditvā* ti, etaṇ kāmesu gedhaṇ vivāda-mūlaṇ sabb' ānatthamūlaṇ ti sabbākārato viditvā. *Imaṇ udānaṇ* ti, antadvaye ca majjhimāya paṭipattiyā ādīnav' ānisaṇsa-bhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yañ ca pattan* ti,¹ yaṇ rūpādisu pañca-kāma-guṇa-jātaṇ pattaṇ 'n' atthi kāmesu doso' ti diṭṭhiṇ purakkhatvā apurakkhatvā vā etarahi laddhaṇ, anubhūyamāṇaṇ. *Yañ ca pattabban* ti, yañ ca kāma-guṇa-jātam eva 'bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, asevitabbā kāmā, paṭisevitabbā kāmā. Yo kāme paribhuñjati, so lokaṇ vaḍḍheti. Yo lokaṇ vaḍḍheti, so bahuṇ puññaṇ pasavatī' ti diṭṭhiṇ upanissāya, taṇ anissajjitvā katena kammunā anāgate pattabbaṇ anubhavitabbaṇ. *Ubhayaṃ etaṇ rajānukiṇṇaṇ* ti etam ubhayaṇ pattaṇ pattabbañ ca rāga-rajādīhi anukiṇṇaṇ, sampatte² hi vatthu-kāme, anubhavanto rāga-rajena vokiṇṇo hoti. Tassa pana saṅkiliṭṭha-cittassa phale āyati āpanne³ domanass' uppattiyaṇ dosa-rajena vokiṇṇo hoti, ubhayatthā pī moha-rajena vokiṇṇo hoti. 'Kassa pan' etaṇ rajānukiṇṇaṇ' ti āha. *Āturass' ānusikkhato*⁴ ti, kāma-patthana-vasena kiles' āturaṇ tassa ca phale⁵ dukkh' āturaṇ ca ubhayatthā pi phāti-karaṇ' ābhilāsāya kilesa-phale anusikkhato. Tattha *yañ ca pattan* ti, yaṇ acelaka-vatādi-vasen' ātura-pattaṇ

¹ NettA. (Sin.) 217 repeats all this in a more condensed form; pattan ti=adhigataṇ.

² C₂ pamatto.

³ A. āpattite; C₁ appatte.

⁴ St. ānusikkhino (? anusikkhino) (v.l. ānusikkhato. So W, C, MSS. and NettA, which expl. 'kilesa-bahula-puggale anusikkhato').

⁵ C₂ balena.

atta-paritāpanaṇ. *Yañ ca pattabban* ti, yaṇ micchā-diṭṭhi-kamm' ādāna-hetu apāyesu pattabban phalaṇ. *Ubhayam etaṇ raḥ' ānukiṇṇan* ti, tad ubhayan dukkha-rajānukiṇṇaṇ. *Āturassā* ti, kāya-kilamathena dukkhāturassa. *Anusikkhato* ti, micchā-diṭṭhiṇ, tassā samādāyake puggale ca anusikkhato yeva.¹ *Sikkhāsārā* ti, yehi yathā samādinnaṇ silabbatādi-saṅkhātāṇ sikkhaṇ sārato gahetvā iminā saṇsāre suddhī ti kathitā te.²

Ten' āha *silabbataṇ jīvitāṇ brahmacariyaṇ upaṭṭhānaṇ sārā* ti, tattha 'yaṇ na karomī' ti oramati, taṇ silaṇ: yaṇ visa-bhojana-kiccā³-caraṇādi taṇ⁴ vataṇ: sāka-bhākkhatā jīvitaṇ⁵: methuna-virati brahmacariyaṇ: etesaṇ anutiṭṭhanaṇ upaṭṭhānaṇ: bhūta-piṇḍaka⁶-paribhaṇḍādi-vasena Khanda-deva-Sivādi⁷-paricaraṇaṇ vā upaṭṭhānaṇ. Evam etehi yathā-vuttehi silādihi saṇsāra-suddhi hotī ti. Tāni sārato gahetvā ṭhitā samaṇa-brāhmaṇā *sikkhāsārā silabbataṇ jīvitāṇ brahmacariyaṇ upaṭṭhānaṇ sārā* ti veditabbā.

Ayam eko anto ti, ayaṇ silabbata-parāmāsa-vasena atta-kilamath' ānuyoga-saṅkhāto majjhimāya paṭipattiyaṇ up-patha-bhūto lāmak' aṭṭhena ca eko anto. *Ayaṇ dutiyo anto* ti, ayaṇ kāma-sukhallik' ānuyogo kāmesu pātabyatā patti-saṅkhāto dutiyo vutta-nayena anto. *Icc' ete ubho anto* ti, kāma-sukhallik' ānuyogo atta-kilamath' ānuyogo ca itī ete ubho antā, te ca kho etarahi patte āyati pattabbe ca kilesa-dukkha-rajānukiṇṇe kāma-guṇe atta-paritāpane ca allinehi kilesa-dukkh' āturaṇaṇ anusikkhantehi sayañ ca kilesa-dukkh' āturehi paṭipajjitabbattā lāmakā uppatha-bhūtā cā ti antā. *Kaṭasi-vaḍḍhanā* ti, andha-puthuj-janehi abhikankhitabb' aṭṭhena kaṭasi-saṅkhātānaṇ taṇhā-avijjānaṇ abhivaḍḍhakā. *Kaṭasiyo diṭṭhī vaḍḍhenti*⁸ ti, tā

¹ St. ānusikkino yeva sikkhāsārā; Nett. ye ca sikkhā.

² NettA. ye yathā . . . silavatādi sikkhātāṇ sikkhaṇ . . . gahetvā ṭhitā.

³ A, Nett. kiccā; C. kicchā.

⁴ A, Nett. yaṇ . . . taṇ; C. omits and reads ādikaṇ.

⁵ NettA. expl. jivitaṇ ti, ājīvo.

⁶ So A, C, but C, sindhika; NettA. omits the sentence.

⁷ I.e., the god Skanda; A. Khandhādiva; C., Kharḍa; C. Khandha-deva; NettA. omits.

⁸ Cf. ThigA. 291.

pana kaṭasiyo nānappakārā-ditṭhi vaḍḍhenti. Vatthu-kāmesu assād' ānupassino hi te pajahituṇ asakkontassa taṇhā-avijjā-sahakārikāraṇaṇ labhitvā 'n' atthi dinnan' ti ādinā n' atthika-ditṭhiṇ akiriya-ditṭhiṇ ahetuka-ditṭhiṇ ca gaṇhāpenti. Atta-paritāpanaṇ anuyuttassa pana avijjā-taṇhā-sahakārikāraṇaṇ labhitvā sīlena suddhi-vatena suddhī ti ādinā atta-suddhi abhilāpena sīlabbata-parāmāsa-ditṭhiṇ gaṇhāpenti. Sakkāya-ditṭhiyā pana tesāṇ paccaya-bhāvo pākato yeva: evaṇ anta-dvay' ūpanissayena taṇhā-avijjānaṇ ditṭhi-vaḍḍhakatā vedi-tabbā. Keci pana kaṭasī ti pañcannaṇ khandhānaṇ adhivac-anan ti vadanti. Tesāṇ yad aggena antadvayato saṅsāra-suddhi na hoti tad aggena te upādāna-kkhandhe abhivaḍ-ḍhenti ti adhippāyo. Apare pana *kaṭasi-vaḍḍhanā* ti padassa aparāparaṇ jarā-maraṇehi sīvathika-vaḍḍhanā ti atthaṇ paṭhanti.¹ Tehi anta-dvayassa saṅsāra-suddhi-hetubhāv' ābhāvo yeva vutto. Kaṭasiyā pana ditṭhi-vaḍḍhana-kāraṇa-bhāvo veditabbo.

Ete te ubho anabhiññāyā ti, te ete yathā-vutte ubho pi ante ajānitvā 'ime antā te ca evaṇ gahitā, evaṇ anuṭṭhitā, evaṇ gatikā, evam abhisamparāyā' ti, evaṇ ajānana-hetu ajānana-kāraṇā, 'paññāya c' assa disvā āsavā parikkhinā' ti ādisu viy' assa hetu-atthataḍ daṭṭhabbā. *Oliyanti eke* ti, eke kāmā-sukh' ānuyoga-vasena saṅkocaṇ āpajjanti.² *Atidhāvanti eke* ti, eke atta-kilamath' ānuyoga-vasena atikkamanti: kāmā-sukham-anuyuttā hi viriyassa akaraṇato kosajja-vasena sammāpaṭipattito saṅkocaṇ āpannattā oliyanti nāma: atta-paritāpanam-anuyuttā pana kosajjaṇ pahāya anupāyena viriy' ārambhaṇ karontā, sammā-paṭipattiyā atikkamanato atidhāvanti nāma. Tad ubhayaṇ pana tattha ādīnava-adas-sanato.

Tena vuttaṇ *ubho ante anabhiññāya oliyanti eke, atidhāvanti eke* ti. Tattha taṇhābhinandana-vasena oliyanti, ditṭh' ābhinandana-vasena atidhāvanti ti veditabbaṇ. Athavā sas-sat' ābhinivesa-vasena oliyanti eke: ucched' ābhinivesa-vasena atidhāvanti eke. Gosilādi-vasena hi atta-paritāpanam-anu-yuttā ekacce 'imināhaṇ sīlena vā tapena vā'³ brahmacariyena

¹ C. vadanti; cf. S. ii, 178 ff.

² Cf. PvA. 103, 123.

³ A. sīlena vā vatena.

vā devo vā bhavissāmi dev' aññataro vā, tattha nicco dhuvo sassato aviparināma-dhammo sassatisamaṇ tath' eva ṭhassāmi ti sassata-dassanaṇ abhinivisantā saṅsāre *olīyanti nama*. Kāma-sukham-anuyuttā pana ekacce yaṇ kiñci katvā indriyāni santappetu-kāmā lokāyatikā viya tad anuṇaṇ uccheda-dassanaṇ abhinivisantā anupāyena vatt' upacchedassa pariyesanato *atidhāvanti* nāma.¹ Evaṇ sassat' ucchedavasena pi oliyan' atidhāvanāni veditabbāni.

Ye ca kho te abhiññāyā ti, ye ca kho pana ariya-puggalā te yathā-vutte ubho ante ime antā evaṇ gahitā evaṇ anuṭṭhitā evaṇ gatikā evaṇ abhisamparāyā ti abhivisiṭṭhena ñāṇena vipassanā-sahitāya magga-paññāya jānitvā, majjhima-paṭipadaṇ sammā-paṭipannā tāya sammā-paṭipattiyā, *tatra ca n' āhesun* ti, tatra tasmiṇ anta-dvaye patitā na ahesuṇ, taṇ anta-dvayaṇ pajahiṇsū ti attho. *Te na ca amaññiṇsu*² ti, te tena anta-dvaya-pahānena 'mama idaṇ anta-dvaya-pahānaṇ, ahaṇ anta-dvayaṇ pahāsiṇ,³ iminā anta-dvaya-ppahānena seyyo ' ti ādinā taṇhā-diṭṭhi-māna-maññanā-vasena na amaññiṇsu, sabba-maññanānaṇ samma-d-eva pahinattā.

Ettha ca magga-phale ṭhite ariya-puggalā sandhāya *tatra ca n' āhesuṇ*, *te na ca amaññiṇsū* ti, atīta-kāla-vasena ayaṇ desanā pavattā. Magga-kkhaṇe pana adhippete vattamāna-kāla-vasen' eva vattabbaṇ siyā *vaṭṭaṇ tesu n' atthi paññāpanāyā* ti, ye evaṇ pahīna-sabba-maññanā uttama-purisā, tesu anupādā-parinibbutānaṇ kamma-vipāka-kilesa-vasena tividham pi vaṭṭaṇ n' atthi paññāpanāya vattamāna-kkhandha-bhedato uddhaṇ, anupādāno viya jātavedo, apaṇṇatika-bhāvam eva gacchanti ti attho.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

¹ Cf. P.J. ii, 21 *passim*.

² St. tena ca; W, A. tena ca na; NettA. te na ca.

³ A. pahāsiṇ.

9.

Navame, *ratt' andhakāra-timisāyan* ti, rattiyaṇ andhakāre mahā-timisāya: ratti pi hi andhakāra-virahitā hoti yā puṇṇamāya¹ ratti juṇh' obhāsītā, andhakāro pi timisāya asati na vattabbo hoti abbha-mahikādi upakkilesa-virahite deve. Mahandhakāro hi timisā ti vuccati. Ayaṇ pana amāvāsī-ratti-devo megha-paṭala-cchanno. Tena vuttaṇ *ratt' andhakāra-timisāyan* ti. Rattiyā andhakāre mahā-timisāyan ti attho. *Abbhokāse* ti appaticchanne okāse vihar' angaṇe. *Tela-paḍīpesu jhāyamāncsū* ti, tela-pajjotesu jalamānesu. Nanu ca Bhagavato byāma-ppabhā pakatiyā byāma-matta-ppadesaṇ abhiyāpetvā, candima-suriy' ālokaṇ abhibhavitvā, ghana-bahalaṇ Buddh' ālokaṇ vissajjenti andhakāraṇ vidhamitvā tiṭṭhati, kāya-ppabhā pi nīla-pītādi-vasena chabbanna-ghana-buddha-rasmiyo vissajjetvā, pakatiyā 'va samantato asiti-hattha-ppadesaṇ obhāsenti tiṭṭhati: evaṇ Buddh' āloken' eva ekobhāsa-bhūte Bhagavato nisinn' okāse padīpa-karaṇe kiccaṇ n' atthi ti? Saccaṇ n' atthi. Tathā pi puññ' atthikā upāsakā Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca pūjākaraṇ' atthaṇ devasikaṇ tela-ppadipaṇ upaṭṭhapenti. Tathā hi vuttaṇ *Sāmañña-phale* pi "ete maṇḍala-māle dīpā jhāyanti" ti (D. i, 50).

Rattandhakāra-timisāyan ti, idam pi tassā rattiyā sabhāva-kittan' atthaṇ vuttaṇ: na hi Bhagavato nisinn' okāsessa andhakāra-bhāvato. Pūja-karaṇ' attham eva hi tadā pi upāsakehi padīpā kārītā. Tasmiṇ hi divase Sāvatti-vāsino bahū upāsakā pāto 'va sarīra-paṭijagganaṇ katvā, vihāraṇ gantvā, uposath' angāni samādiyitvā, Buddha-pamukhaṇ bhikkhu-sanghaṇ nimantetvā, nagaraṇ pavisitvā, mahādānāni pavattetvā, Bhagavantaṇ bhikkhu-sanghaṇ ca anugantvā nivattitvā, attano attano gehāni gantvā, sayam pi paribhuñjitvā, suddha-vattha-nivatthā suddh' uttarāsaṅgā gandha-mālādi-hatthā vihāraṇ gantvā, Bhagavantaṇ pūjetvā, keci manobhāvaniye bhikkhū payirupāsantā, keci yoniso manasikarontā divasa-bhāgaṇ vītināmesuṇ. Te sāyaṇha-samaye Bhagavato

¹ A. puṇṇamāsi.

santike dhammaṃ sutvā, Satthari dhamma-sabhā maṇḍapa-ppatte gandha-kuṭi-samīpe ajjhokāse paññatta-vara-Buddh' āsane nisinne bhikkhu-sanghe ca Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā payirupāsante uposatha-visodhan' atthañ c' eva yoniso manasikāra-paribrūhan' atthañ ca nagaraṃ agantvā vihāre yeva vasitu-kāmā ohīyisū.

Atha te Bhagavato bhikkhu-sanghassa ca pūja-karaṇ' atthaṃ bahū tela-ppadīpe āropetvā, Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā, bhikkhu-sanghassa ca añjaliṃ katvā, bhikkhūnaṃ pariyante nisinnā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ: "Bhante, ime tiṭṭhiyā nānā-vidhāni diṭṭhi-gatāni abhinivissa voharantā caranti, tathā voharantā ca kadāci sassataṃ kadāci ucchedādisu aññataran ti, ekasmiṃ yeva aṭṭhatvā¹ nava-navāni diṭṭhi-gatāni 'idam eva saccaṃ, mogham aññaṃ' ti paggayha tiṭṭhanti ummattaka-sadisā. Tesaṃ tathā abhinivīṭṭhānaṃ kā gati kā abhisamparāyo" ti? Tena ca samayena bahū paṭanga-pāṇakā patantā patantā tesu tela-ppadīpesu nīpatanti. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena sambahulā adhipātakā* ti ādi.

Tattha *adhipātakā*² ti paṭanga-pāṇakā: ye salabhā ti pi vuccanti. Te hi dīpa-sikhaṃ adhipatanato adhipātakā ti adhippetā. *Āpāta-paripātan* ti, āpātaṃ paripātaṃ āpatitvā āpatitvā, paripatitvā paripatitvā abhimukhaṃ pātañ c' eva paribbhamitvā pātañ ca katvā ti attho. Āpāte padīpassa attano āpātha-gamane sati paripatitvā paripatitvā ti attho. *Anayan* ti, avaḍḍhiṃ, dukkhaṃ. *Byasana* ti, vināsaṃ. Purima-padena hi maraṇa-mattaṃ dukkhaṃ, pacchima-padena maraṇaṃ tesaṃ dīpeti. Tattha keci pāṇakā saha patanena mariṃsu, keci maraṇa-mattaṃ dukkhaṃ āpajjiṃsu. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etaṃ adhipātaka-pāṇakānaṃ atta-hitaṃ ajānantānaṃ att' ūpakkama-vasena niratthaka-byasana-ppattiṃ viditvā tesaṃ viya diṭṭhi-gatikānaṃ diṭṭh' abhinivesena anaya-byasana-ppatti-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *upātīdhāvanti na sāram entī* ti, sīla-samādhi-pañña-

¹ A. avatvā.

² A. -pātikā; cf. J.P.T.S. 1886 (Morris), 108, and P.J. ii, 2, 572 (tato tato adhipatitvā khādanti, tasmā *adhipātā* ti vuccanti). Nidd. ii, 484 reads *adhipātikā*. Acc. to Comy. we should translate 'flutterers.'

vimutti-ādibhedan sāraṇ na enti, catusacc' ābhisamaya-vasena na adhigacchanti. Tasmiṇ pana sa-upāya sāre tiṭṭhante yeva vimutt' ābhiāsāya¹ taṇ upentā viya hutvā pi diṭṭhi-vipallāsena atidhāvanti, atikkamitvā gacchanti. Pañc' upādāna-kkhandhe niccaṇ subhaṇ sukhaṇ attani abhinivisitvā gaṇhantā ti attho. *Navan navan bandhanaṇ brūhayanti* ti, tathā gaṇhantā ca taṇhā-diṭṭhi-saṅkhātaṇ navan navan bandhanaṇ brūhayanti, vaḍḍhayanti. *Patanti pajjotam iv' ādhipātā, diṭṭhe sute iti h' eke nivitṭhā* ti, evaṇ taṇhā-diṭṭhi-bandhanehi baddhattā eke samana-brāhmaṇā diṭṭhe attanā cakkhu-viññāṇena diṭṭhi-dassanena vā diṭṭhe anussav' upalabbhamatten' eva ca sute iti hi ekantato evam etan ti nivitṭhā, diṭṭh' ābhinivesena sassatan ti ādinā abhinivitṭhā, ekanta-hitaṇ vā nissaraṇaṇ ajānantā rāgādīhi ekadasahi aggīhi āditta-bhava-ttaya-saṅkhātaṇ angāra-kāsuṇ yeva ime viya adhipātā imaṇ pajjotaṇ patanti, na tato sīsaṇ ukkhipituṇ sakkontī ti.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

10.

Dasame, *yāva kīvaṇ* ti, yattakaṇ kālaṇ. *Yato* ti, yato paṭṭhāya yasmiṇ kāle ti vā attho. *Evam etaṇ Ānandā* ti, "Ānanda, 'Tathāgate uppanne, Tathāgatassa Tathāgata-sāvakaṇaṇ yeva ca paralābha-sakkāro abhivaḍḍhati, titthiyā pana nittejā vigata-ppabhā pahīna-lābha-sakkārā hontī' ti, yaṇ tayā vuttaṇ etaṇ evaṇ na etassa aññathā-bhāvo. Cakkavattino hi cakka-ratanassa pātubhāvena loko cakkaratanāṇ muñcitvā aññatha pūjā-sakkāra-sammānaṇ na ppavatteti,² cakka-ratanam eva pana sabbo loko sabba-bhāvehi sakkaroti garukaroti māneti pūjeti. Iti vaṭṭ' ānu-sāri-puñña-matta³-nissandassā pi nāma mahanto ānubhāvo.

¹ C₁ abhilābhāya.

² A. samāno na ppavattati.

³ A, C₁ -magga.

Kimanga pana vivaṭṭ' ānusāri-puñña-phal' ūpatthambhassa anantāparimeyya-guṇa-gaṇ' ādhārassa Buddha-ratanassa Dhamma-ratanassa Sangha-ratanassa cā" ti dasseti. Bhagavā hi sammā sambodhiṇ patvā, pavatta-vara-dhamma-cakk' ānukkamena loka ekasatṭhiyā arahantesu jātesu, satṭhi-arahante janapada-cārikāya vissajjetvā, Uruvelaṇ patvā, Uruvela-Kassapa-pamukhe saḥassa-jāṭile arahante patitṭhāpetvā, tehi parivuto laṭṭhi-van' uyyāne nisīditvā,¹ Bimbisāra-pamukhānaṇ Anga-Magadha-vāsinaṇ dvādasa-nahutāni sāsane otāretvā, yadā Rājagahe vihāsi. . Tato paṭṭhāya Bhagavato bhikkhu-saṅghassa ca yathā yathā upar' ūpari lābha-sakkāro abhivaḍḍhati, tathā tathā sabba-titthiyānaṇ lābha-sakkāro parihāyi yeva. Ath' ekadivasaṇ āyasmā Ānando divātṭhāne nisinno Bhagavato ca ariya-saṅghassa ca sammā-paṭipattiṇ paccavekkhitvā pīti-somanassa-jāto 'kathaṇ nu kho titthiyānan' ti tesāṇ paṭipattiṇ āvajjesi.

Ath' assa tesāṇ sabbathā pi duppaṭipatti yeva upaṭṭhāsi. So evaṇ mahānubhāvo nāma puññ' ūpanissayassa dhamm' ānudhamma-paṭipattiyā ca ukkaṇsa-pārami-ppatte Bhagavati ariya-saṅghe ca dharante 'kathaṇ ime añña-titthiyā evaṇ duppaṭipannā akata-puññā ocarakā lābhino sakkatā bhavissantī' ti titthiyānaṇ lābha-sakkāra-hāniṇ nissāya kāruññaṇ uppādetvā, atha attano parivitaṇṇaṇ yāva kīvaṇ ca, bhante ti ādinā Bhagavato ārocesi.

Bhagavā ca "taṇ, Ānanda, tayā micchā-parivitaṇṇaṇ" ti avatvā suvaṇṇa-mudinda-sadisāṇ gīvaṇ unnāmetvā supupphita-satapatta-sassirikaṇ mahāmukhaṇ adhippasann' ākāraṇ katvā "evam etaṇ, Ānandā" ti sampahaṇsitvā yāva kīvaṇ cā ti ādinā tassa vacanaṇ pasaṇsi.² Tena vuttaṇ, atha kho āyasmā Ānando—pe—bhikkhu-saṅgho cā ti. Atha Bhagavā tassa aṭṭh' uppattiyaṇ "atīte pi mayi anuppanne ekacce nica-janā bahumānaṇ labhitvā mama uppādato paṭṭhāya hata-lābha-sakkāra ahesun" ti Bāveru-jātakaṇ³ kathesi. Etam attāṇ viditvā ti, diṭṭhi-gatikānaṇ tāva sakkāra-sammāno yāva

¹ C₁ viharitvā.

² A. pahasi; C₁ pahasi; C. paccanumodi (?).

³ JA. iii, 126.

na Sammā-sambuddhā loke uppajjanti. Tesañ pana uppādato paṭṭhāya te hata-lābha-sakkārā nippabhā nittejā ca honti, duppaṭipattiyā dukkhato ca na muccantī ti, etam atthañ sabbākārato viditvā tad-attha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *obhāsati tāva so kimī* ti, so khajju-pāṇaka¹-kimi tāvad eva obhāsati joteti dippati, *yāva na unnamati*² *pabhaṅkaro* ti, catusu³ pi mahādīpesu ekakkhaṇe āloka-karaṇena pabhaṅkaro ti laddha-nāmo suriyo yāva na unnamati⁴ na udeti. Anuggate hi suriye laddh' okāsa-khajju-pāṇakā viparivat-tamānā kaṇṭaka⁵-phala-sadisā tamasi vijjotanti. *Verocanamhi*⁶ *uggate hata-ppabho hoti na c' āpi bhāsati* ti, samantato andhakāraṃ vidhamitvā kirāṇa-sahassena virocana-pabhāvantatāya verocana-nāmake ādicce uṭṭhite khajju-pāṇako hata-ppabho nittejo kālako hoti, ratt' andhakāre viya na bhāsati na dippati. *Evaṃ obhāsitaṃ eva titthiyānaṃ* ti, yathā tena khajju-pāṇakena suri'uggamanato pure yeva obhāsitaṃ hoti, evaṃ takketvā vitakketvā parikappana-mattena diṭṭhinaṃ gahaṇato takkikā ti laddha-nāmehi⁷ titthiyehi obhāsitaṃ attano sa-maya-tejena dīpetvā adhiṭṭhitaṃ tāva *yāva Sammā-sambuddhā loke na uppajjanti, na takkikā sujjhanti na c' āpi sāvakā* ti: yadā pana Sammā-sambuddhā loke uppajjanti, tadā diṭṭhi-gatikā na sujjhanti na sobhanti, na c' āpi tesāṃ sāvakā sobhanti, aññadatthu vihata-sobhā ratti-khittā viya sarā na paññāyanti'eva. Atha yāva Sammā-sambuddhā loke na uppajjanti tāvad eva titthiyānaṃ obhāsitaṃ attano samayena jotanaṃ na khalu tato paraṃ yasmā tasmā na takkikā sujjhanti na c' āpi sāvakā. Te hi durakkhāta-dhamma-vinayā sammā-paṭipatti-rahitā na saṃsārato sujjhanti anīyānika-sāsanattā.

Ten' āha *duddiṭṭhī na dukkhā pamuccare* ti, takkikā hi aya-

¹ So MSS., but Pāli Dict. khajjopanaka, khajjūpanaka (M. ii, 34, 41, -opanako).

² So St, A, but C. udeti.

³ A. tisū.

⁴ C. uggamati.

⁵ A. kantha; C₁, , sakaṇṭaka.

⁶ St. virocanamhi; W. sa verocanamhi.

⁷ Cf. DA. 106.

thāva¹-laddhi-katāya² duddiṭṭhī micchābhiniṭṭha-diṭṭhikā
viparīta-dassanā taṇ diṭṭhiṇ anissajjitvā saṇsāra-dukkhato
na kadāci pi muccantī ti.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Jaccandha-Vagga-Vaṇṇanā.

¹ *MSS.* ayāthāva.

² *Cf.* Nidd. 113, 458.

VII. CŪĻA-VAGGA

1.

Cūlavaggassa paṭhame, *Lakunṭaka-bhaddiyan*¹ ti, ettha Bhaddiyo ti tassa āyasmato nāmaṇ. Kāyassa pana rassattā Lakunṭaka-bhaddiyo ti naṇ sañjānanti. So kira Sāvatti-vāsi kula-putto mahaddhano mahābhogo rūpena apāsādiko dubbanno duddassiko okoṭimako. So ekadivasaṇ Satthari Jetavane viharante upāsakehi saddhiṇ vihāraṇ gantvā, dhamma-desanaṇ sutvā, paṭiladdha-saddho pabbajitvā, laddh' ūpasampado Satthu santike kamma-ṭṭhānaṇ gahetvā, vipassanāya kammaṇ karonto sotāpatti-phalaṇ pāpuṇi. Tadā sekkhā bhikkhū yebhuyyena āyasmantaṇ Sāriputtaṇ upasaṅkamitvā upari-magg' atthāya kamma-ṭṭhānaṇ yācanti, dhamma-desanaṇ yācanti, paṇhaṇ pucchanti. So tesā adhippāyaṇ pūrento kamma-ṭṭhānaṇ ācikkhati, dhammaṇ deseti, paṇhaṇ vissajjeti. Te ghaṭantā vāyamaṇtā app' ekacce sakadāgāmi-phalaṇ, app' ekacce anāgāmi-phalaṇ, app' ekacce arahattaṇ, app' ekacce tisso vijjā, app' ekacce chala-bhiññā, app' ekacce catasso paṭisambhidā adhigacchanti. Te disvā Lakunṭaka-bhaddiyo pi sekkho samāno okāsaṇ² ñatvā attano citta-kallataṇ ca sallekhaṇ ca paccavekkhitvā Dhammasenāpatiṇ upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro sammodamāno dhamma-desanaṇ yāci. So pi 'ssa ajjhāsayass' ānurūpaṇ dhammī-kathaṇ³ kathesi. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Sāriputto āyasmantaṇ Lakunṭaka-bhaddiyaṇ aneka-pariyāyena dhammiyā kathāya sandasseti* ti ādi.

¹ Cf. S. ii, 279; JA. ii, 202; St. *Lakunṭhaka*; W. *Lakunṭaka*; Ang., Samy. *Lakunṭaka*; A. *Lakunṭaka*.

² So A, C₁, but C. *kālaṇ*.

³ C. *kathaṇ*.

Tattha *aneka-pariyāyenā* ti, iti pi pañca-kkhandhā aniccā, iti pi dukkhā, iti pi anattā ti, evaṇ anekehi kāraṇehi. *Dhammiyā kathāyā*¹ ti, pañcannaṇ upādāna-kkhandhānaṇ udaya-bbayādi-pakāsaniyā dhammiyā kathāya, *sandasseti* ti, tāni yeva aniccādi-lakkhaṇāni udaya-bbayādi-ke ca dhammā dasseti, hatthena gahetvā viya paccakkhato dasseti. *Samā-dāpeti* ti, tattha lakkhaṇ' ārammaṇika-vipassanaṇ sammā ādāpeti,² yathā-vīthi paṭipannā hutvā pavattati, evaṇ gaṇhāpeti. *Samuttejēti* ti, vipassanāya āradhāya saṅkhārānaṇ udaya-bbayesu upaṭṭhahantesu yathā-kālaṇ paggaḥa-niggaha-samupekkhanaena hi bojjhangānaṇ anupavattanena bhāvanaṇ majjhimaṇ vīthiṇ otāretvā, yathā vipassanā-ñānaṇ suvipassanaṇ hutvā pavatteti, evaṇ indriyānaṇ visada-bhāva-kāraṇena vipassanā-cittaṇ sammā uttejēti, visadāpana³-vasena codāpeti. *Sampahaṇseti* ti, tathā pavattiyamānāya vipassanāya samappavatta-bhāvana-vasena c' eva upari-laddha-bbhāvanā-balena ca cittaṇ sammā-pahaṇseti, laddh' assāda-vasena vā suṭṭhu toseti.

Anupādāya āsavehi cittaṇ vimuccī ti, yathā yathā Dhammasenāpati dhammaṇ deseti, tathā tathā tathā-lakkhaṇaṇ vipassannassa therassa ca desan' ānubhāvena attano ca upanissaya-sampattiyā ñānassa paripākaṇ gatattā desan' ānusārena ñāṇe anupavattante kām' āsavādisu kiñci āsavaṇ agahetvā magga-paṭipātiyā 'va anavasesato cittaṇ vimuccī. Arahatta-phalaṇ sacch' ākāsi ti attho. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ āyasmato Lakunṭaka-bhaddiyassa aññā-rocana⁴-saṅkhātaṇ atthaṇ sabbākārato veditvā tad-attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *uddhaṇ*⁵ ti, rūpa-dhātuyā arūpa-dhātuyā ca. *Adho cā* ti, kāma-dhātuyā. *Sabbadhī* ti, sabbasmim pi saṅkhāragate. *Vippamutto* ti, pubba-bhāgena vikkhambhana-vimuttiyā aparabhāge samuccheda-paṭipassaddhi-vimuttihi sabba-ppakārena vimutto. Ettha ca *uddhaṇ vippamutto* ti, etena pañc' uddham-bhāgiya saṇyojana-ppahānaṇ dasseti: *adho vippamutto* ti, etena pañc' orambhāgiya-saṇyojana-ppahānaṇ.

¹ For terms cf. DA. 300.

² A. nisādana-vasena vodāpeti.

⁵ Repeated at Netti 63, NettA. (S.), 143.

³ A. dīpeti.

⁴ A. ropana.

Sabbadhī vip̐pamutto ti, eteṇa avasiṭṭha-sabb' akusala-ppa-hānaṇ dasseti.

Athavā *uddhan* ti, anāgata-kāla-gahaṇaṇ. *Adho* ti, atīta-kāla-gahaṇaṇ: ubhaya-gahaṇeṇ'eva tad-ubhaya-paṭisaṇyuttattā paccuppanno addhā gahito hoti. Tattha anāgata-kāla-gahaṇeṇa anāgata-kkhandh' āyatana-dhātuyo gahitā. Sesa-padesu pi es' eva nayo. *Sabbadhī* ti, kāma-bhedādike sabbasmiṇ bhavē. Idaṇ vuttaṇ hoti: anāgato atīto paccuppanno ti evaṇ tiyaddha-sangahite sabbasmiṇ bhavē vip̐pamutto.

*Ayam*¹ *aham asmī ti anānupassī* ti, yo evaṇ vip̐pamutto so rūpa-vedanādisu ayaṇ nāma dhammo aham asmī ti diṭṭhi-māna-maññanā-vasena evaṇ n' ānupassati tassa tathā otaraṇaṇ² n' atthī ti adhippāyo. Athavā *ayam aham asmī ti anānupassī* ti, idaṇ yathā-vuttāya vimuttiyā adhigam' ūpaya-dīpanaṇ, tiyaddha-sangahite tebhūmake saṅkhāre 'etaṇ mama, eso 'ham asmī, eso me attā' ti pavattana-sabbhāvāya maññanāya anadhiṭṭhānaṇ³ katvā 'n' etaṇ mama, n' eso 'ham asmī, na me so attā' ti, evaṇ uppajjamānā yā pubba-bhāga-vuṭṭhāna-gāminī vipassanā sā vimuttiyā padaṭṭhānaṇ.

Evaṇ vimutto udatāri ohaṇ atinṇa-pubbaṇ apuna-bbhavāyā ti, evaṇ dasahi saṇyojanehi sabbehi akusalehi ca sabbathā vimutto arahā ariya-magg' ādhigamanato pubbe supin' ante⁴ pi atinṇa-pubbaṇ kām' ogho bhav' ogho diṭṭh' ogho avijj' ogho ti idaṇ catubbidhaṇ ohaṇ saṇsāra-mahoghām eva vā apuna-bbhavāya anupādi-sesāya nibbānāya udatāri otinṇa⁵: uttaritvā pāre ṭhito ti attho.

Paṭṭhama - Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ St. *ayam aham*; W. *ayam 'ham*; Nett. *ayam ahamasmī ti* (NettA. *ayam ahamasmī ti anānupassī ti ayaṇ sakkāyadhiṭṭhiyā samugghāto*).

² A. te kāranaṇ; B. carane-kāranaṇ; C. mānakaraṇaṇ.

³ So A, B, but C. anavattṭhānaṇ.

⁴ A. sucirante.

⁵ C. uttinṇo.

2.

Dutiye, *sekkhaṇ maññamāno*¹ ti, sekkho ayan ti maññamāno. Tatráyaṇ vacan' attho: sikkhatī² ti, sekkho: kiṇ sikkhatī ti? Adhicittaṇ ca adhipaññaṇ ca. Athavā sikkhanaṇ, sikkhā. Sā etassa sīlan ti, sekkho. So hi अपariyosita-sikkhattā tad adhimuttattā ca ekantena sikkhana-sīlo: na pariniṭṭhita-sikkho asekkho viya, tattha paṭippassaddha-sikkho, n' āpi vissatṭha-sikkho pacura-jano³ viya tattha anadhimutto. Athavā ariyāya jātiyā tīsu sikkhāsu jāto, tattha vā bhavo ti sekkho. *Bhiyyoso-mattāyā* ti, pamāṇato uttariṇ, pamāṇaṇ atikkamitvā. Adhikataran ti attho. Āyasmā hi Lakunṭaka-bhaddiyo paṭhama-sutte vuttana vidhinā paṭham' ovādena yathā nisinno 'va āsava-kkhaya-ppatto. Dhammasenāpati pana tassa taṇ arahatta-ppattiṇ anāvajjanena ajānitvā 'sekkho yevā' ti maññamāno, appaṇ yācito bahuṇ dadamāno udāra⁴-puriso viya, bhīyo bhīyo aneka-pariyāyena āsava-kkhayaṇ dhammaṇ katheti yeva. Āyasmā pana Lakunṭaka-bhaddiyo katakicco 'idān' āhaṇ kiṇ iminā ovādenā' ti acintetvā saddhamma-gāravena pubbe viya sakkaccaṇ suṇāti yeva. Taṇ disvā Bhagavā gandha-kuṭiyaṇ yeva nisinno Buddh' ānubhāvena yathā Dhammasenāpati tassa kilesa-kkhayaṇ jānāti, tathā katvā, imaṇ udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayenā* ti ādi.

Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ anantara-sutte vuttam eva. Gāthāyaṇ pana *acchecchi*⁵ *vattān* ti, anavasesato kilesa-vatṭaṇ samucchindi. Chinne kilesa-vatṭe kamma-vatṭam pi chinnaṇ eva. *Nirāsan* ti, āsā vuccati taṇhā. N' atthi ettha āsā ti, nirāsā, nibbānaṇ. Taṇ nirāsaṇ visesena agā adhigato ti, *byāga*.⁶ Aggamaggassa adhigatattā puna adhigama-kāraṇena vinā adhigato ti attho. Yasmā taṇhā dukkha-samudaya-bhutā, tāya pahināya appahīno nāma kilesa n' atthi. Tam

¹ St. *wrongly* sekkho ti maññamānaṇ; A, C, W. *as above*.

² Cf. VM. 274, sikkhatī = ghaṭati, vāyamati.

³ A. madhurājāto (?).

⁴ A. ulāra.

⁵ St. *acchijji*; W, MSS. *accheccchi*; cf. S. i, 12, 23, 127; Sn. 355.

⁶ St. *byāgā* (Comy. *corrupt*); W. *byagā*.

assa¹ taṇhā-pahānaṇ savisesaṇ katvā dassento, *visukkhā saritā na sandatī* ti āha. Tass' attho: catuttha-suriya-pātubhāvena viya mahānadiyo² catuttha-magga-ñāṇ' uppādena anavasesato *visukkhā* visositā³ taṇhā-saritā nadī *na sandatī*, ito paṭṭhāya n' appavattati: taṇhā hi *saritā* ti vuccati. Yathā hi:

Saritāni sinehitāni ca

Somanassāni bhavanti jantuno ti (Dhp. 341)⁴

“saritā visattikā” ti ca (Dhp. 335). *Chinnaṇ vaṭṭaṇ na vattatī* ti, evaṇ kilesa-vaṭṭa-samucchedena chinnaṇ vaṭṭaṇ anuppāda-dhammataṇ avipāka-dhammataṇ ca āpādanena upacchinnaṇ kamma-vaṭṭaṇ na vattati na pavattati. *Es' ev' anto dukkhassā* ti, yad' etaṇ sabbaso kilesa-vaṭṭ' ābhāvato kamma-vaṭṭassa appavattanaṇ, so āyati vipāka-vaṭṭassa ekaṇsen' eva anuppādo eva sakalassa pi saṇsāra-dukkhassa anto paricchedo parima-vaṭṭuma-bhāvo ti.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *kāmesū* ti, vatthu-kāmesu. *Ativelan* ti, velaṇ atikkamitvā. *Sattā* ti, ayoniso manasikāra-bahulatāya vijjā-mānam pi ādinavaṇ anoloketvā, assādam eva saritvā, sajjana⁵-vasena sattā āsattā laggā ti attho. *Rattā* ti, vatthaṇ viya ranga-jātena cittassa viparināma-karaṇena chanda-rāgena rattā sārattā. *Giddhā* ti, abhisāṅkharāṇa-sabhāvena abhijjhāya⁶ giddhā, gedhaṇ āpannā. *Gathitā* ti, ganthitā viya dummocaniya-bhāvena tattha paṭibaddhā. *Mucchitā*⁷ ti,

¹ A. tasmā 'ssa.

² VM. cap. 13.

³ A. visodhitā.

⁴ Cf. DHS. § 1058, trans. p. 278 n.; Asl. 363.

⁵ A, C, sajjana; C. sañjana; cf. S. iii, 190 (satto); VM. 310.

⁶ A, C. abhijjhanena.

⁷ Cf. ThigA. 281, mucchita = kamesu ajjhositā; S. iii, 165.

kilesa-vasena visaññi-bhūtā viya anañña-kiccā muyhaṇ mohaṇ āpannā. *Ajjhopannā*¹ ti, anañña-sādhāraṇe viya katvā gilitvā pariniṭṭhāpetvā ṭhitā. *Sammattaka-jātā*² ti, kāmesu pātabyataṇ āpajjantā, appasukha-vedanāya sammattā, suṭṭhumattā jātā, sammohaka³-jātā ti pi pātho. Jāta-sammohakā uppannā pamūlhā⁴ ti attho. Sabbehi pi padehi tesar taṇhāvipannataṇ yeva vadati. Ettha ca paṭhamaṇ kāmesū ti vatvā puna pi kamesū ti vacanaṇ tesar sattānaṇ tad adhimutti-dīpan' atthaṇ. Tena sabb' iriyāpathesu kāma-guṇa-samaṇgino hutvā tadā vihariṇsū ti dasseti.

Tasmiṇ kira samaye ṭhapetvā ariya-sāvake sabbe Sāvattivāsino ussaṇaṇ ghoṣetvā yathā-vibhavaṇ āpāna⁵-bhūmiṇ sajjetvā bhuñjantā pivantā āvi c' eva raho ca kāme paribhuñjantā indriyāni paricārentā kāmesu pātabyataṇ āpajjiṇsu. Bhikkhū Sāvattiyaṇ piṇḍāya carantā tattha tattha gehe ārām' uyyānādisu ca manusse ussaṇaṇ ghoṣetvā kāma-ninne tathā paṭipajjante disvā, vihāraṇ gantvā 'saṇha-sukhumadhamma-desanaṇ labhissāmā' ti Bhagavato etam atthaṇ ārocesuṇ. Tena vuttaṇ: *atha kho sambahulā bhikkhū—pe—kāmesu viharantī* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ tesar manussānaṇ āpāna-bhūmiṇ⁶ ramanīyesu mahāparilāhesu anek' anatt' ānubhandesu ghor' āsayha-kaṭuka-pphalesu kāmesu anādinava-dassitaṇ sabbākārato viditvā, 'kāmānañ c' eva kilesānañ ca ādinava-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *kāmesu sattā* ti, vatthu-kāmesu kilesa-kāmena rattā

¹ St, *v.l.* ajjhosannā (*see Pāli Dict.*); cf. A. i, 74, gathitā, mucchitā, ajjhopannā (*v.l.* ajjhosāno) and Comy. *ad loc.*, ganthitā ajjhopannā ti ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhitapetvā ṭhitā; cf. Asl. 370 (mucchanatṭhena kāmamucchā, gilitvā pariniṭṭhāpanatṭhena kāmajjhosānaṇ. D. i, 244, gathitā mucchitā ajjhāpannā (*v.l.* ajjhopannā).

² St. sampattaka . . . (St, Comy. sampattaka . . . sampattaka suṭṭhupattā jātā); A, W, C. sammattaka-.

³ A. sammādukkha; St, Comy. samparāyaka (?); C. sammodaka; MSS. very corrupt. The next phrase is conjectural.

⁴ St, Comy. jātasamparāyikā uppannāpahāsā; A. jātasamādakā uppannapabhāyā; C. jātasammodanā uppanna-pahaṇsā.

⁵ A. āpaṇa; C. kilāna. (*cf. infra*); cf. JA. i, 52, susajjita-āpāna-maṇḍalaṇ; JA. v, 292.

⁶ C. āpānabhūmi-; C₂, āpānamatā.

mattā sattā visattā laggitā saṇyuttā. *Kāma-saṅgā*¹ ti, tāya yeva kāma-sattiyā vatthu-kāmesu rāga-sangena c' eva diṭṭhi-māna-dos' avijjā-sangehi ca sattā āsattā. *Sanjōjane vajjam apassamanā* ti kāma-vaṭṭaṇ vipāka-vaṭṭena bhavādike vā bhav' antarādīhi satte vā dukkhehi saṇjōjanato bhanda-nato saṇjōjanaṇ nāma. Te kāma-rāgādi-kilesa-jāte saṇjōjanīyesu dhammesu assād' ānupassitāya vaṭṭa-dukkha-mūla-bhāvādikaṇ vajjaṇ dosaṇ ādinavaṇ apassantā. *Na hi jātu saṇjōjana-saṅga-sattā oghaṇ tareyyuṇ vipulaṇ mahantaṇ* ti, evaṇ ādinava-dassanābhāvena saṇjōjana-sabhāvesu sangesu saṇjōjana-saṅkhātehi vā sangehi, tesāṇ visayesu tebhūmaka-dhammesu sattā vipula-visayatāya anādikālatāya ca vipulaṇ vitthiṇṇaṇ mahantaṇ ca kāmādi-oghaṇ saṅsār' ogham eva vā na kadāci tareyyuṇ, ekaṇsen' eva tassa oghassa pāraṇ na gaccheyyuṇ ti attho.

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *andhikatā*² ti kāmā nāma anandham pi andhaṇ karonti : yathāha

Luddho atthaṇ na jānāti, luddho dhammaṇ na passati,
Andhaṇ tamaṇ tadā hoti, yaṇ lobho sahate naraṇ.

(It. p. 84)

Tasmā kāmēna anandhā andhā katā ti, andhī-katā. Sesāṇ anantara-sutte vutta-nayam eva. Tattha hi manussānaṇ pavatti bhikkhūhi diṭṭhā Bhagavato ārocitā. Idha Bhagavatā sāmāṇ yeva diṭṭhā ti : ayam eva viseso. Satthā Sāvathito nikkhamitvā Jetavanaṇ gacchanto antara-magge Aciravatiyaṇ nadiyaṇ maccha-bandhehi oḍḍitaṇ³ kuminaṇ pavisitvā niggantaṇ⁴ asakkonte bahu-macche passi. Tato apara-

¹ St. kāma-saṅgā; A, W. kāma-sanga-; C. kāmesu-sanga.

² St. andhikatā; W, MSS. andhi-.

³ A. oḍḍitaṇ; cf. A. i, 1 (Morris), p. 103.

⁴ C, nikkhantaṇ.

bhāge ekaṃ khīrapakaṃ vacchaṃ goravaṃ katvā anubandhitvā thaṇṇa-pipāsāya jivhaṃ¹ pasāretvā mātu-antara-satthiṃ mukhaṃ upanentaṃ passi. Atha Bhagavā vihāraṃ pavisitvā pāde pakkhāletvā, paṇṇatta-vara-Buddhāsane nisinno, pacchimaṃ vatthu-dvayaṃ purimāya upamā-bhāvena gahetvā, imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *kāmandhā*² ti, vatthu-kāmesu kilesa-kāmena andhā vicakkhukā katā. *Jāla-saṅchannā*³ ti, para-attabhāva-saka-attabhāvesu ajjhattika-bāhira-āyatanesu tanniśsitesu ca dhammesu atitādi-vasena aneka-bheda-bhinnesu heṭṭh' ūparivasena aparāparaṃ uppattiyaṃ anto-bhavānaṃ⁴ anatt' āvahato 'va jāla-bhūtāya taṇhāya, sukhuma-cchiddena jālena parivuto viya udaka-rahado, saṅchannā paliguṇṭhitā ajjhotthata. *Taṇhā-chādana-chāditā* ti, taṇhā-sankhātena chadanena sevāla-paṇakena viya udakaṃ chāditā paṭicchannā pihitā ti attho. Pada-dvayena pi kāma-cchanda-nīvaraṇena nīvaritaṃ kusala-citta-caraṇaṃ⁵ dasseti. *Pamatta-bandhunā baddhā* ti,⁶ kilesa-Mārena deva-putta-Mārena ca baddhā: yad aggena hi kilesa-Mārena baddhā tad aggena devaputta-Mārena pi baddhā⁷ nāma honti. Vuttaṃ h' etaṃ:

Antalikkha-carō pāso yvāyaṃ carati mānaso:

Tena taṃ bādhayissāmi: na me, samaṇa, makkhasi ti.

(Vin. i, 21; S. i, 111)

Namuci, kaṇho, pamatta-bandhū ti, tiṇi Mārassa nāmāni. Deva-putta-Māro pi hi kilesa-Māro viya anattena pamatta-satte bandhati ti, pamatta-bandhu. Pamatta-bandhane baddhā ti pi paṭhanti. Tattha bandhane ti kāma-guṇa-bandhane ti attho. *Baddhā* ti, niyamitā.⁸ Yathā kiṃ? *Macchā va kuminā-mukhe*. Yathā nāma maccha-bandhakena oḍḍitassa kuminassa mukhe paviṭṭhā macchā, tena baddhā hutvā

¹ C. gīvhaṃ.

² From Thag. v, 297, quoted Nett. 36; ThagA. (S.), 395.

³ St, Thag, MSS. saṅchannā; Nett. sacchannā.

⁴ A. antobhavānaṃ anantā; C. antaradhānaṃ.

⁵ A. paraṇaṃ; C. haraṇaṃ; C. cāritaṃ.

⁶ St. and Comy. bandhā; Nett, Thag, Vin, C. baddhā.

⁷ A. laddhā.

⁸ So C₁, 2; A. nighagathāni; C. nighaṭṭitā; B. niyāmakā.

marañañ enti, pāpunanti. Evam eva Mārena oḍḍitena¹ kāma-guṇa-bandhanena baddhā ime sattā jarā-maraṇam anventi.² *Vaccho khīrapako*³ *va mātaraṇ*, yathā khīra-pāyī taruṇa-vaccho attano mātaraṇ anveti, anugacchati, na aññaṇ, evañ Māra-bandhana-baddhā sattā saṅsāre paribhamantā maraṇam eva anventi, anugacchanti, na aṇaṇ amataṇ nibbānan ti adhippāyo.

Catuttha Sutta - Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

5.

Pañcame, *sambahulānaṇ bhikkhūnaṇ piṭṭhito piṭṭhito* ti, āyasmā Lakunṭaka-Bhaddiyo ekadivasaṇ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṇ gām' antarena piṇḍāya caritvā, katabhatta-kicco pattaṇ vodakaṇ katvā, thavikāya pakkipitvā, aṇse laggetvā, cīvaraṇ saṇharitvā,⁴ tam pi vām' aṇse ṭhapetvā, pāsādikena abhikkantena paṭikkantena ālokitena vilokitena sammiñjitena pasāritena okkhitta-cakkhu-iriyāpatha-sampanno attano sati-paññā-vepullaṇ pakāsento viya sati-sampannañ sūpaṭṭhitaṇ katvā, samāhitena cittaṇ pade padaṇ nikkhipanto va gacchati: gacchanto ca bhikkhūnaṇ pacchato pacchato gacchati tehi bhikkhūhi asammiṣṣo. Kasmā? Asaṇsaṭṭha-vihāritāya. Api ca tass' āyasmato rūpaṇ paribhūtaṇ paribhava-ṭṭhāniyaṇ puthujjanaṇ ohīenti. Thero taṇ jānitvā piṭṭhito piṭṭhito gacchati, 'mā ime maṇ nissāya apuññaṇ pasaviṇsu' ti. Evaṇ te bhikkhū ca thero ca Sāvattiṇ patvā, vihāraṇ pavisitvā, yena Bhagavā ten' upasaṇkamanti. Tena vuttaṇ: *tena kho pana samayena āyasmā Lakunṭaka-bhaddiyo* ti ādi.

Tattha *dubbannaṇ* ti, virūpaṇ. Ten' assa vaṇṇa-sampattiyaṇ saṇṭhāna-sampattiyaṇ ca abhāvaṇ dasseti. *Duddasikaṇ*⁵

¹ A. as above utṭhit-.

² Netti reads anventi in text.

³ Cf. Dh. 284; St. khīrapako; W. khīrūpako; P.T.S. ed. of Dh. khīrapāno.

⁴ A. saṇsaritvā; C. saṇharitvā.

⁵ St. -dassikaṇ.

ti, apāsādika-dassanaṃ. Ten' assa anubyañjana-sampattiya ākāra-sampattiya ca abhāvaṃ dasseti. *Okotimakan* ti, rassaṃ. Iminā āroha-sampattiya abhāvaṃ dasseti. *Yebhuyyena hi bhikkhūnaṃ paribhūta-rūpaṃ* ti, puthujjana-bhikkhūhi ohīta-rūpaṃ. Puthujjana ekacce chabbaggiyādayo tassa āyasmato guṇaṃ ajānantā hattha-kanna-cūḷādisu gaṇhantā parāmasantā kilantā paribhavanti, na ariyā kalyāṇa-puthujjana vā.

Bhikkhū āmantesi ti: kasmā āmantesi? Therassa guṇaṃ pakāsetuṃ. Evaṃ kira Bhagavato ahosi: 'ime bhikkhū mama puttassa mahānubhāvattaṃ na jānanti. Tena taṃ paribhavanti. Taṃ tesāṃ dīgha-rattaṃ ahitāya dukkhāya bhavissati. Hand' āhaṃ imassa guṇe bhikkhūnaṃ pakāsetvā paribhavato naṃ mocessāmi' ti. *Passatha no* ti, passatha nu? *Na ca sā samāpatti sulabha-rūpā, yā tena bhikkhūnā asāma-panna-pubbā, rūpa-samāpatti arūpa-samāpatti brahma-vihāra-samāpatti nirodha-samāpatti phala-samāpatti* ti evaṃ pabhedā sāvaka-sādhāraṇā, yā kāci samāpattiyo nāma, tāsu ekā pi samāpatti na sulabha-rūpā, dullabhā. N' atthi yeva sā tena Lakunṭaka-bhaddiyena bhikkhūnā na samāpanna-pubbā. Eten' assa yaṃ vuttaṃ *mahiddhiko mahānubhāvo* ti, tattha mahiddhikataṃ pakāseti. Idāni mahānubhāvataṃ pakāsetuṃ *yass' atthāyā*¹ ti ādim āha. Tan hettha vutta-nayam eva.

Ettha ca Bhagavā *eso, bhikkhave, bhikkhū* ti, ādinā. "Bhikkhave, ayaṃ bhikkhu: na kho 'ayaṃ dubbaṇṇo duddasiko okotimako bhikkhūnaṃ piṭṭhito piṭṭhito agacchati' ti ettakena oñātabbo; atha kho mahiddhiko mahānubhāvo. Yaṃ kiñci sāvakena pattabbaṃ sabbaṃ taṃ tena anuppattaṃ. Tasmā taṃ pāsāna-cchattaṃ viya garuṃ katvā oloketha."² Taṃ vo dīgha-rattaṃ hitāya sukhāya bhavissati" ti dasseti. *Etam atthaṃ viditvā* ti, etam āyasmatā Lakunṭaka-bhaddiyassa mahiddhikatā-mahānubhāvātādi-bhedāṃ guṇa-rāsiṃ sabbākārato jānitvā tad-attha-dīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *nelaggo*³ ti, eḷaṃ vuccati doso: n' āssa eḷaṃ ti,

¹ So W, MSS., but St. yassa o' atthāya.

² C. olokeyya.

³ S. iv, 291, nelango. So W. (cf. J.P.T.S. 1886 [Morris], for this reading).

nelaṇ.¹ Kim pana taṇ? Suparisuddha-sīlaṇ.² Taṇ hi niddos' atthena n' atthi eḷan ti adhippetāṇ. Taṇ nelaṇ padhāna-bhūtaṇ aggaṇ maggaṇ etassā ti, nelaṅgo. So yaṇ ratho ti vakkhati tena sambandho, tasmā suparisuddha-sīlaṅgo³ ti attho. Arahatta-phala-sīlaṇ hi idh' ādhippetāṇ. Seto pacchādo etassā ti, *seta-pacchādo*. Pacchādo ti rathassa upari attharitaḥḥa-kambalādi. So pana suvisuddha-dhavaḷa-bhāvena seto vā hoti ratta-nīlādisu vā aññataro. Idha pana arahatta-phala-vimuttiya adhipetattā suparisuddha-bhāvaṇ upādāya seta-pacchādo ti vuttaṇ. Yathā aññatrā pi 'ratho seta-parikkhāro' ti. Eko sati saṅkhāto āro etassā ti, *ekāro*. Vattatī ti, pavattati. Ratho⁴ ti, therassa attā-bhāvaṇ sandhāya vadati. Anīghaṇ⁵ ti, niddukkhaṇ. 'Kilesa-khobha-virahitan ti attho. Āyantaṇ ti, sambahulānaṇ bhikkhūnaṇ piṭṭhito piṭṭhito āgacchantaṇ. Chinna-sotaṇ⁶ ti, pacchinna-sotaṇ. Pakati-rathassa hi sukha-vattaṇ' atthaṇ akkha-sīsesu nābhīyañ ca upalittānaṇ sappi-telādīnaṇ soto, savanaṇ, sandanaṇ hoti. Tena so acchinna-soto nāma hoti. Ayaṇ pana chatṭisatiya sotānaṇ anavasesato pahinattā chinna-soto nāma hoti. Taṇ chinna-sotaṇ. N' atthi etassa bandhanaṇ ti, *abandhana*. Rath' upattharassa hi akkheṇa saddhiṇ niccala-bhāva-karaṇ' atthaṇ bahūni vekha⁷-bandhanāni honti. Tena so sa-bandhana. Ayam pana sabba-yoga⁷-saṇyojana-bandhanānaṇ anavasesato parikkhīṇattā abandhana. Tam abandhanaṇ.

Passā ti, Bhagavā therassa guṇehi somanassa-ppatto hutvā attānaṇ vadati. Iti Satthā ayaṇantaṇ Lakunṭaka-bhaddiyaṇ arahatta-phala-sīseṇa sucakkaṇ arahatta-vimuttiya sa-uttara-cchadaṇ, sūpatiṭṭhitattāya sūpatiṭṭhaṇ, kilesa-parikkhobh'

¹ DA. i, 75, n' assa eḷan ti (vācāya).

² C, catuparisuddhi-.

³ A. ango.

⁴ S. loc. cit. reads ratho ti imass' etaṇ catu-mahā-bhūtikassa kāyassa adhivacanaṇ.

⁵ Cf. It. 97, 112; S. iv, 292, khīṇāsava bhikkhu ti.

⁶ Ibid. soto ti taṇhāy' etaṇ adhivacanaṇ.

⁷ C. omits.

ābhāvena ariya-kkhobhaṇ, taṇh' ūpalep' ābhāvena anupa-
lepaṇ, saṇyōjanādīnaṇ abhāvena abandhanaṇ, suparikkhataṇ
suyuttaṇ ājaññaṇ rathaṇ katvā dasseti.

Pañcama-Sutta-Vaṇṇanā
niṭṭhitā.

6.

Chaṭṭhe, *Aññāta*¹-*Koṇḍañño* ti, ettha Koṇḍañño ti tassa
āyasmato gottato āgata-nāmaṇ: sāvakesu pana sabba-paṭha-
maṇ ariya-saccāni pativijjhī ti Bhagavatā “Aññāsi vata
bho, Koṇḍañña” ti (Vin. i, 10) vutta-udāna-vacana-vasena
thero ‘sāsane Aññakoṇḍañño’ tveva paññāyittha. *Taṇhā-
saṅkhaya-vimutti* ti taṇhā saṅkhīyati pahīyati. Etthā ti
taṇhā-saṅkhayo, nibbānaṇ. Tasmiṇ taṇhā-saṅkhaye, vi-
mutti: taṇhā vā saṅkhīyati pahīyati etenā ti, taṇhā-saṅkhayo,
ariya-maggo: tassa phala-bhūtā pariyosāna-bhūtā vā vimutti,
ti, taṇhā-saṅkhaya-vimutti. Nippariyāyena arahatta-phala-
samāpatti, taṇ paccavekkhamāno nisinno hoti. Ayaṇ hi
āyasmā bahulaṇ phala-samāpattiṇ samāpajjati. Tasmā idhā
pi evam akāsi. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ Aññātakoṇḍañña-
ttherassa magga-phala-paccavekkhanaṇ viditvā, tad-attha-
dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha yassa mūlaṇ chamā n' atthi ti, yassa ariya-puggalassa
attabhāva-rukkha-mūla-bhūtā avijjā, tassā va patiṭṭhāya
hetubhūtā āsava-nīvaraṇa-ayoniso-manasikāra-saṅkhātā cha-
mā² paṭhavi n' atthi, aggamaggena³ samugghātītattā. *Paṇṇā
n' atthi kuto latā* ti, n' atthi latā kuto paṇṇā ti pada-sambandho.
Mānādi⁴-ppabheda-sākhā-pasākhādi-saṅkhātā latā pi n' at-
thi: kuto eva mada-ppamāda-māyā-sāṭheyyādi paṇṇāni⁵
ti attho. Athavā ‘paṇṇā n' atthi, kuto latā’ ti, rukkh'
aṅkurassa patamānassa paṭhamāṇ paṇṇāni nipatanti: pacchā
sākhā-pasākhā-saṅkhātā latā ti katvā vuttaṇ.

¹ St, A. aññāta-; C. aññā-.

² C. adds ca.

³ A. ariya-.

⁴ C. reads mānā ti mānādi.

⁵ A. paṇṇā ti; C. phala-pattāni; C. pattāni.

Tattha yassa ariya-magga-bhāvanāya asati uppajjan' ārahassa attabhāva-rukkhassa ariya-maggassa bhāvitattā yaṇ avijjā-saṅkhāta-mūlaṇ tassa patiṭṭha-tṭhāna-bhūtaṇ āsavādi ca n' atthi mūla-gaḥaṇen' eva c' ettha mūla-karaṇ' atthaṇ avijjā-tṭhānīyaṇ kammaṇ tad-abhāve pi gaḥitaṇ yevā ti veditabbaṇ. Asati ca kamma-bije tan-nimitto viññāṇ' aṅkuro viññāṇ' aṅkura-nimittā ca nāma-rūpa-salāyatanādi paṇṇa¹-sākhādayo na nibbattissanti yeva. Tena vuttaṇ 'yassa mūlaṇ chamā n' atthi paṇṇā n' atthi, kuto latā' ti.

Taṇ dhīraṇ bandhanā muttan ti, taṇ catubbidha-sammapadhāna-viriya-yogena vijita-mārattā dhīraṇ tato eva sabba-kilesābhisaṅkhāra-bandhanato muṭtaṇ: ko taṇ ninditum arahatī ti,² ettha tan ti nipāta-mattaṇ. Evaṇ sabba-kilesa-vippamuttaṇ silādi-anuttara-guṇa-samannāgataṇ ko nāma viññū-jātiko nindituṇ garahituṇ arahati? Nindā-nimittass' eva abhāvato. Devā pi naṇ pasaṇsanti ti, aññad-atthu devā Sakkādayo guṇa-visesassa vidū. Api-saddena manussā pi khattiya-paṇḍitādayo pasaṇsanti. Kiṇ bhiyyo Brahmunā pi pasaṇsito, mahābrahmunā pi aññehi pi brahmanāga-yakkha-gandhabbādīhi pi pasaṇsito thomito yevā ti.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

7.

Sattame, papañca-saññā-saṅkhā-pahānaṇ ti, papañcenti³ yattha sayaṇ-upannā taṇ santānaṇ vitthārenti, ciraṇ ṭhapenti ti, papañcā, kilesā: visesato rāga-dosa-moha-diṭṭhi-mānā. Tathā hi vuttaṇ "rāga-papañco dosa-papañco moha-papañco diṭṭhi-papañco taṇhā-papañco māna-papañco" ti. Api ca sankiles' attho papañc' attho, kacavar' attho papañc' attho. Tattha rāga-papañcassa subha-saññā-nimittaṇ, dosa-papañcassa āghāta-vatthu, moha-papañcassa āsavā, taṇhā-papañc-

¹ C. salāyatana-patta.

² Dh. 230; A. ii, 8.

³ (NettA. [S.], 85, papañcenti, saṇsāre ciraṇ ṭhapenti ti.)

assa vedanā, diṭṭhi-papañcassa saññā, māna-papañcassa vitakko nimittaṇ. Tehi papañcehi saḥagatā saññā, papañca-saññā: papañca-saññānaṇ sañkhā bhāgā koṭṭhāsā, *papañca-saññā-saṅkhā*. Atthato saddhiṇ nimittehi taṇ taṇ papañcassa pakkhiyo kilesa-gaṇo: saññā-gaṇaṇ c' ettha tassa tesā sādharmaṇa-hetubhāvena. Vuttaṇ h' etaṇ: "Saññā-nidānā hi papañca-saṅkhā" ti (Sn. 874).¹ Tesā pahānaṇ tena tena maggena rāgādi-kilesānaṇ samucchedanaṇ ti attho.

Tadā kira Bhagavā atītāsu aneka-koṭi-satasahassa-saṅkhāsu attano jātisu anattahassa nimitta-bhūte kilese imasmiṇ carima²-bhāve ariya-maggena bodhimande savāsane pahīne paccavekkhitvā, satta-santānaṇ ca kilesa-caritaṇ rāgādi-kilesa-sankiliṭṭhaṇ kañjiya-puṇṇa-lāpuṇ viya, takka-bharita-cātiṇ viya, vasā-pīta-pilotikaṇ³ viya ca dubbini-mocayaṇ disvā, "evaṇ gahanaṇ nāma" idaṇ⁴ kilesa-vaṭṭaṇ anādi-kāla-bhāvitaṇ mayhaṇ anavasesaṇ pahīnaṇ. Aho suṭṭhu pahīnaṇ" ti uppanna-pīti-pāmojjo udānaṇ udānesi. Tena vuttaṇ: *Atha kho Bhagavā attano papañca-saññā-saṅkhā-pahānaṇ viditvā tāyaṇ velāyaṇ imaṇ udānaṇ udānesi*.

Tattha yassa papañcā *ṭhiti* ca n' atthi ti, Yassā ti, yasmā Bhagavā attānam eva paraṇ viya katvā niddisati, tasmā yassa agga-puggalassa vutta-lakkhaṇā papañcā tehi katā saṇsāre *ṭhiti* ca n' atthi. *Nettiyaṇ*⁵ pana *ṭhiti* nāma anusayo ti vuttaṇ. Anusayo hi bhav' uppattiya⁶ mūlaṇ ti. Satte saṇsāre papañcenti ti, papañcā papañca-*ṭṭhiti* ti ca pāṭho. Tass' attho: papañcānaṇ *ṭhiti* vijjamānatā maggena asamucchedo, papañca-*ṭṭhiti*: papañco eva vā avasiṭṭha-kusalāk-usala-vipākānaṇ pavattiya⁷ hetu-bhāvato vattassa *ṭhiti* vā papañca-*ṭṭhiti*. Sā yassa puggalassa n' atthi, *sandānaṇ*⁷ *palighaṇ* ca *vītivatto* ti, so bandhan' aṭṭhena bandhana-sadi-

¹ Quoted Nidd. 280; PJ. ii, 2, 553.

² A. purima-.

³ A. vasā-mita-pīta-lohita (?).

⁴ C. namedaṇ.

⁵ Nett. 37 (Dh. says at NettA. [S., p. 85] on this passage: 'Titthanti etaṇ ti *ṭhiti*').

⁶ C. ppavattiya.

⁷ St. sandhānaṇ; A. santānaṇ; C. bandhānaṇ, but Nett. 37, sandānaṇ nāma taṇhāya pariyuṭṭhānaṇ; and NettA. (S.) ad loc. bandhan' aṭṭhena sandhānaṇ viyā ti sandhānaṇ.

sattā *sandānan*¹ ti laddha-nāma taṇhā-diṭṭhiyo, nibbāna-nagara-ppavesa-nisedhanato paḷigha-sadisattā paḷigha-sañ-khātaṇ avijjaṇ ca vitivatto savāsana-ppahānena visesato atikkamanto. Apare pana kodhan² ti vadanti. Taṇ na gahetabbaṇ. Sā hi parābhisajjani ti vuttattā ti.

Tan³ *nittanṇaṇ munin carantan* ti, sabbathā pi taṇhā-bhāvena nittanṇaṇ ubhaya-loka-munanato atta-hita-para-hita-munanato ca munin, ekanten' eva sabba-satta-hitatthaṇ catuhi iriyāpathehi nānā-samāpatti-cārehi anañña-sādhāraṇena ñānācārena ca carantaṇ. *N' āvajānāti*⁴ *sadevako pi loko* ti, sabbo sajātiko satta-loko sadevako pi sabrahmako pi na kadāci pi āvajānāti, na paribhoti. Atha kho 'ayam eva loke aggo seṭṭho uttamo pavaro' ti garukaronto sakkaccaṇ pūjā-sakkāra-nirato hoti ti.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Aṭṭhame, *ajjhattan* ti, ettha ayaṇ ajjhatta-saddo 'cha-ajjhattikāni āyatanāni' ti ādisu ajjhatt' ajjhatte āgato.⁵ 'Ajjhattā dhammā ajjhattaṇ vā kāye kāy' ānupassī' ti ādisu niyak' ajjhatte. 'Sabba-nimittānaṇ amanasikārā ajjhattaṇ suññataṇ upasampajja viharatī' ti ādisu 'visay' ajjhatte issariya-ṭṭhāne' ti attho. Phala-samāpatti hi Buddhānaṇ issariya-ṭṭhānaṇ nāma. "Ten', Ānanda, bhikkhunā tasmiṇ yeva purimasmiṇ samādhi-nimitte ajjhattam eva cittaṇ saṇṭhapetabbaṇ" ti (M. iii, 112) ādisu gocar' ajjhatte yeva daṭṭhabbo. Idhā pi gocar' ajjhatte yeva daṭṭhabbo. Tasmā *ajjhattan* ti 'gocar' ajjhatta-bhūte kamma-ṭṭhānārammaṇe' ti vuttaṇ hoti.

¹ C. bandhā ti.

² C₁, khandhānaṇ.

³ St. na taṇ.

⁴ Nett. 37, na vijānāti.

⁵ Cf. Asl. 46 (ajjhatta-saddo pan' ayaṇ gocar' ajjhatte niyak' ajjhatte ajjhatt' ajjhatte visay' ajjhatte ti catūsu atthesu dissati).

Parimukhaṇ ti, abhimukhaṇ. *Sūpaṭṭhitāyā* ti, suṭṭhu upaṭṭhitāya kāya-gata-satiyā, sati-sīsena o' ettha jhānaṇ vuttaṇ.

Idaṇ vuttaṇ hoti:—Ajjhattaṇ kāy' ānupassanā sati-paṭṭhāna-vasena paṭiladdhaṇ ulāraṇ jhānaṇ samāpajjitvā. Ayaṇ hi thero Bhagavati Sāvattthiyaṇ viharante ekadivasaṇ Sāvattthiyaṇ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṇ piṇḍapāta-paṭikkanto vihāraṇ pavisitvā, Bhagavato vaṭṭaṇ dassetvā, divāṭṭhāne divāvihāraṇ nisinno nānā-samāpattihi divasa-bhāgaṇ vītināmetvā, sāyaṇha-samayaṇ vihāra-majjhaṇ ota-ritvā, Bhagavati gandha-kuṭiyaṇ nisinne, 'akālo tāva Bhagavantaṇ upasaṅkamitun' ti gandha-kuṭiyā avidūre aññatarasmiṇ rukkha-mūle kāla-paricchedaṇ katvā, yathā-vutta-samāpattiṇ samāpajjitvā nisīdi. Satthā tathā nisinnaṇ gandha-kuṭiyaṇ nisinno yeva passi. Tena vuttaṇ: *tena kho pīna samāyena āyasmā Mahākaccāyano*¹—pe—*sūpaṭṭhitāyā*² ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Mahākaccāyana-ttherassa satipaṭṭhāna-bhāvanā-vasena adhigatā-jjhānaṇ pādakaṇ katvā³ samāpajjanaṇ sabbākārato viditvā tad-attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *yassa siyā sabbadā sati satataṇ kāyagatā upaṭṭhitā* ti: yassa āraddha-vipassakassa ekadivasaṇ cha-koṭṭhāse katvā sabbasmiṇ pi kāle nāma-rūpa-bhedena duvidhā pi kāyena-gatā-kāyārammaṇā pañcannaṇ upādāna-kkhandhānaṇ aniccādi-sammasana-vasena satataṇ nirantaṇ sacc' ābhīyoga-vasena sati-upaṭṭhitā siyā, ayaṇ kira āyasmā paṭhamaṇ kāya-gatā sati-kammaṭṭhāna-vasena jhānaṇ nibbattetvā, taṇ pādakaṇ katvā kāyānupassanā sati-paṭṭhāna-mukhena vipassanaṇ paṭṭhapetvā, arahattaṇ patto.

So aparabhāge pi yebhuyyena tam eva jhānaṇ samāpajjitvā vuṭṭhāya tath' eva ca vipassitvā, phala-samāpattiṇ samāpajjati. Svāyaṇ yena vidhinā arahattaṇ patto taṇ vidhiṇ dassento Satthā "Yassa siyā sabbadā sati satataṇ kāyagatā upaṭṭhitā" ti vatvā tassā upaṭṭhān' ākāraṇ vibhāvetuṇ,

¹ St. -Kaccāno.

² St. supatitṭhitāya.

³ Cf. VM. 666.

no c' assa no ca me siyā, na bhavissati na ca me bhavissati ti¹ āha.

Tass' attho dvidhā veditabbo. Sammasanato pubbabhāga-vasena sammasana-kāla-vasena cā ti. Tesu pubbabhāga-vasena tāva 'no c' assa no ca me siyā' ti, atīta-kāle mama kilesa-kammaṇ *no c' assa, na bhaveyya* ce. Imasmiṇ paccuppanna-kāle ayaṇ attabhāvo *no ca me siyā, na me uppajjeyya*. Yasmā pana me atīte kamma-kilesā ahesuṇ, tasmā tan-nimitto etarahi ayaṇ me attabhāvo pavattati. *Nā bhavissati na ca me bhavissati* ti, imasmiṇ attabhāve patipakkhādi-vigamen' eva na kilesa-kammaṇ bhavissati, na uppajjissati me āyatiṇ vipāka-vaṭṭaṇ: *na ca me bhavissati, na me pavattissati* ti. Evaṇ kāla-ttaye kamma-kilesa-hetukaṇ idaṇ mayhaṇ attabhāva-saṅkhātāṇ khandha-pañcakaṇ na issarādi-hetukaṇ, yathā ca mayham evaṇ sabba-sattānaṇ ti sabb' accaya-nāma-rūpa-dassanaṇ pakāsitaṇ hoti. Sammasana-kāla-vasena pana *no c' assa no ca me siyā* ti, yasmā idaṇ khandha-pañcakaṇ hutvā abhāv' aṭṭhena aniccaṇ abhinhaṇ patipīlaṇ' aṭṭhena dukkhaṇ, avasavattaṇ' aṭṭhena anattā, evaṇ yadi ayaṇ attā nāma n' āpi khandha-pañcaka-vinimutto koci *no c' assa, na bhaveyya*. Evaṇ sante *no ca me siyā* mama santakaṇ nāma kiñci na bhaveyya. *Na bhavissati* ti, attani yeva bhavitabbaṇ yathā c' idaṇ nāma-rūpaṇ etarahi ca atīte ca attaniyaṇ suññaṇ evaṇ na bhavissati. *Na me bhavissati*, anāgate pi khandha-nimutto attā nāma koci na me bhavissati, na pavattissati. Tato eva kiñci palibodha-tṭhāniyaṇ na me bhavissati. Āyatim pi attaniyaṇ nāma na me kiñci bhavissati ti. Iminā tīsu kālesu ahan ti gahetabbassa abhāvato maman ti gahetabbassa ca abhāvaṇ dasseti. Tena catu-koṭikā suññatā pakāsitā hoti.

Anupubba-vihāri tattha so ti, evaṇ tīsu pi kālesu att' attaniya-suññat' aṭṭha-saṅkhāra-gate anupassanto anukkamena udaya-bbaya-ñānādi-vipassanā-ñānesu uppajjamānesu anupubba-vipassanā-vihāra-vasena anupubba-vihāri samāno.

¹ S. iii, 55, 183; *Comy.* (Sāratṭha-P.) reads *ad loc.* *no c' assaṇ; and says* sace ahaṇ na bhaveyyaṇ, mama parikkhāro na bhaveyya. Sace vā pana me atīte kamm' ābhisaṅkhāro na bhavissa, idaṇ me etarahi khandha-pañcakaṇ na bhaveyya.

*Kālen' eva tare visattikan*¹ ti, so evaṇ vipassanaṇ matthakaṇ pāpetvā t̥hito yogāvacaro indriyānaṇ paripāka-gata-kālena, vuṭṭhāna-gāminiyā vipassanāya maggen' ugghāṭita-kālena, ariya-maggassa uppatti-kālena, sakalassa bhava-ttayassa santānanato visattikā-saṅkhāta-taṇhaṇ tareyya: vitaritvā tassa paratīre tiṭṭheyyā ti adhippāyo. Iti Bhagavā aññā-padesena āyasmato Mahākaccāyanassa arahatt' uppatti-udānaṇ udānesi.

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *Mallesu*² ti, Mallā nāma jānapadino rāja-kumārā. Tesāṇ nivāso eko pi janapado rūḷhi-vasena Mallā ti vuccatī. Tesu Mallesu, yaṇ loke Mallā ti vuccatī. Keci pana Mālesū ti paṭhanti. *Cārikaṇ caramāno* ti, aturita-cārikā-vasena mahāmaṇḍala-janapada-cārikaṇ caramāno. *Mahatā bhikkhu-sanghenā* ti, apariccheda-guṇena mahantena samaṇa-ganena. Tadā hi Bhagavato mahā-bhikkhu-parivāro ahosi. *Thūṇaṇ nāma Mallānaṇ brāhmaṇa-gāmo* ti, puratthima-dakkhiṇāya-disāya majjhima-desassa avadhi-tṭhāne Malla-dese Thūṇa-nāmako brāhmaṇa-bahulatāya brāhmaṇa-gāmo. *Tad avasari* ti, taṇ avasari. Thūṇa-gāma-maggaṇ sampā-punī ti attho. *Assosun* ti, suṇṇsu. Sota-dvāra-sampattavacana-nigghos' ānusārena jāṇiṇsū ti attho. *Kho* ti, pada-pūraṇe: avadhāraṇ' atthe vā nipāto. Tattha avadhāraṇ' atthena assosun yeva, na tesāṇ savan' antarāyo ahosī ti vuttaṇ hoti. Pada-pūraṇena pada-byañjana-siliṭṭhatta-mattam eva. *Thūṇeyyakā* ti, Thūṇa-gāma-vāsino. *Brāhmaṇa-gahapatikā* ti, ettha Brahmaṇ aṇanti ti, brāhmaṇā. Mante sajjhāyanti ti attho. Idam eva hi jāti-brāhmaṇānaṇ nibbacanaṇ.³

¹ Cf. Asl. 364 (*Expos.* 468); Nett. 219; Dh. 179.

² For the story in full cf. VvA. 46 ff., Mallā, the same as MA. 225 (for Kurū).

³ Def. from MA. 109; DA. 245.

Ariyā pana bāhita-pāpattā brāhmaṇā ti vuccanti. *Gahapatikā* ti, khattiya-brāhmaṇe vajjetvā, ye keci agāra-majjh' āvasantā vuccanti, visesato vessā. Brāhmaṇā ca gahapatikā ca, brāhmaṇa-gahapatikā. Idāni yam ettha te assosun taṇ pakāsetuṇ¹ *samaṇo khalu bho Gotamo* ti ādi vuttaṇ.

Tattha samita-pāpattā samaṇo ti veditabbo. Vuttaṇ h' etaṇ: "Samitā 'ssa honti pāpakā akusalā dhammā" ti (M. i, 280) ādi. Bhagavā ca anuttarena ariya-maggena sabbaso samita-pāpo ten' assa yathābhucca-guṇādhigatam etaṇ nāmaṇ yadidaṇ samaṇo ti. *Khalū* ti, anussav' atthe nipāto. *Bho* ti, brāhmaṇa-jātikānaṇ jāti-samud' āgataṇ ālapana-mattaṇ. Vuttam pi c' etaṇ: "Bho-vādi nāma so hoti sace hoti sakiñcano" ti (Sn. 620, Dh. 396). *Gotamo* ti, gottavasena Bhagavato parikkittanaṇ. Tasmā 'samaṇo khalu bho Gotamo' ti, samaṇo kira bho Gotamo ti, ayam ettha attho. *Sakyaputto* ti, idam pana Bhagavato uccā-kula-paridīpanaṇ. *Sakya-kulā pabbajito* ti, saddhā-pabbajita-bhāva-paridīpanaṇ. Kenaci pārijuṇṇena anabhibhūto aparikhīṇaṇ yeva taṇ kulaṇ pahāya nekkhammādhigama-saddhāya pabbajito ti vuttaṇ hoti.

Udapānaṇ tiṇassa ca bhusassa ca yāva mukhato pūresun ti, pāniya-kūpaṇ tiṇena ca bhusena ca mukha-ppamāṇena vaḍḍhesuṇ. Tiṇādini pakkhipitvā kūpaṇ pidahiṇsū ti attho. Tassa kira gāmassa bahi Bhagavato āgamaṇa-magge brāhmaṇānaṇ paribhoga-bhūto eko udapāno ahosi. Taṇ tṭhapetvā tattha sabbāni kūpa-talākādini udaka-tṭhānāni tadā visukkhāni nirudakāni ahesuṇ. Atha Thūṇeyyakā ratana-ttaye appasannā macchera-pakatā Bhagavato āgamaṇaṇ sutvā, "sace samaṇo Gotamo imaṇ gāmaṇ pavisitvā dviha-tiṇaṇ vaseyya sabbaṇ imaṇ janaṇ attano vacane patiṭṭhāpeyya."² Tato brāhmaṇa-dhammo patiṭṭhaṇ na labheyyā" ti tattha Bhagavato anāvāsāya³ parisakkantā, "imasmiṇ gāme añña-tha udakaṇ n' atthi. Amuṇ udapānaṇ aparibhogaṇ karisāma. Evaṇ samaṇo Gotamo sa-sāvaka-sangho imaṇ gāmaṇ na pavisissati" ti sammantayitvā, sabbe gāma-vāsino sattāh-

¹ C. dassetuṇ.² C. omits pati-³ A, C. avāsāya.

assa udakaṇ gahetvā, cāṭi-āḍini pūretvā, udapānaṇ tiṇena ca bhusena ca pidahiṇsu. Tena vuttaṇ: *udapānaṇ tiṇassa ca bhusassa*¹ *ca yāva mukhato puresuṇ*. *Mā te muṇḍakā samaṇakā pāṇiyaṇ apaṇsū*² ti. Tattha *muṇḍakā samaṇakā* ti, muṇḍesu muṇḍā ti samaṇesu samaṇā ti vattaṇ vatteyya: te pana khuṇsan' ādhippāye hīlentā³ evam ahaṇsu. *Mā* ti, paṭisedhe: mā apaṇsu mā pivīṇsū ti attho.

*Maggā okkamā*⁴ ti, maggato apasakkivā. *Etamhā udapānā* ti, yo udapāno tehi tathā kato tam eva niddisanto āha. Kim pana Bhagavā tesaṇ brāhmaṇānaṇ taṇ vippakāraṇ anāvajjetvā evam āha, 'etamhā udapānā pāṇiyaṇ āharā' ti? Udāhu āvajjetvā jānanto ti? Jānanto eva Bhagavā attano Buddh' ānubhāvaṇ pakāsetvā te dametvā nibbisevānaṇ kātuṇ evam āha, na pāṇiyaṇ pātu-kāmo. Ten' ev' ettha *Mahāparinibbāna-Sutte* viya "pipāsito 'smī" ti (D. ii, 128) na vuttaṇ. Dhammabhaṇḍāgārīko pana Satthu ajjhāsayaṇ ajānanto Thūṇeyyaakehi kataṇ vippakāraṇ ācikkhanto, *idāni so bhante* ti ādim āha. Tattha *idāni* ti, adhunā. Amhākaṇ āgamana-velāyam evā ti attho. Eso, bhante, udapāno ti paṭhanti. Thero dvikkhattuṇ paṭikkhipitvā tatiya-vāre 'na kho Tathāgatā tikkhattuṇ paccaniyā⁵ kātabbā. Kāraṇaṇ diṭṭhaṇ bhavissati Dīgha-dassinā' ti mahārāja-dattiyaṇ Bhagavato pattaṇ gahetvā, udapānaṇ agamāsi.

Gacchante gacchante there udapāne udakaṇ paripunṇaṇ hutvā uttaritvā samantato sandati, sabbaṇ tiṇaṇ bhusaṇ ca uppalavitvā⁶ sayam eva apagacchi. Ten' eva sandamānena salilena uparūpari vaḍḍhantena tasmiṇ gāme sabb' eva pokkharāṇi-ādayo jalāsaya visukkā paripūriṇsu: tathā parikkhā-kusubbha-ninnāḍini ca: sabbo gāma-ppadeso mahoghena ajjhotthato mahā-vassa-kāle viya ahosi. Kumudupala-paduma-puṇḍarikādi-jalaj' uppalāni⁷ tattha tattha ubbhijjitvā vikasamānāni udakaṇ sañchādesuṇ. Saresu haṇsa-

¹ VvA. paṇsuyā.² St. adaṇsu; VvA, W, C. and MSS. apaṇsu³ A. hīlantā.⁴ A, St, v.l. ukkamma.⁵ C. paccaniyā.⁶ VvA. uplavitvā; v.l. uppalavitvā . . . apagañchi.⁷ So C₂; A. jalakāni; C. jalaja-pupphāni.

koñca-cakkavāka-kādamba¹-bakādayo udaka-sakuṇikā vasa-mānā tattha tattha vicariṇsu.

Thūṇeyyakā taṇ mahoghaṇ tathā uttarantaṇ samantato vicitranga²-samākulaṇ pariyantato samuṭṭhahamānaṇ ruciraṇ nānā-bubbulakaṇ disvā, acchariy' abbhuta-citta-jātā evaṇ sammantesuṇ: "mayaṇ samaṇassa Gotamassa udak' ūpacchedaṇ kātuṇ vāyamimha. Ayaṇ pana mahogho tassa āgamana-kālato paṭṭhāya evaṇ abhivaḍḍhati. Nissaṇsayāṇ kho ayaṇ tassa iddh' ānubhāvo. Mahiddhiko hi so mahānubhāvo. Thānaṇ kho pan' etaṇ vijjati yadidaṇ mahogho uṭṭhahitvā amhākaṇ gāmam pi otthareyya. Handa mayaṇ samaṇaṇ Gotamaṇ upasaṅkamitvā payirupāsitvā accayaṇ desentā khamāpeyyāmā " ti.

Te sabbe ekajjhāsaya hutvā, sanghā-saṅghī³ gaṇibhūtā hutvā, gāmato nikkhamitvā yena Bhagavā ten' upasaṅkamiṇsu. Upasaṅkamitvā appekacce Bhagavato pāde sirisā vandiṇsu, appekacce añjaliṇ paṇāmesuṇ, appekacce Bhagavatā saddhiṇ sammodiṇsu, appekacce tuṇhī-bhūtā nisīdiṇsu, appekacce nāma-gottaṇ sāvesuṇ. Evañ ca pana katvā sabbe 'va ekamantaṇ nisīditvā, "idha mayaṇ, bho Gotama, bho c' eva Gotamassa Gotama-sāvakaṇaṇ ca udaka-paṭisedhaṇ kārayimha, amukasmiṇ udapāne tiṇaṇ ca bhusaṇ ca pakkhipimha. So pana udapāno acetano pi samāno sacetano viya bhoṇ guṇaṇ jānanto viya, sayam eva sabbaṇ tiṇaṇ bhusaṇ ca apanetvā suvisuddho jāto, sabbo pi c' ettha ninna-padeso mahatā udakena paripunṇo ramaṇiyo 'va jāto, udak' ūpajīvino sattā parituṭṭhā. Mayam pana manussā pi samānā bhoṇ guṇe na jānimha, ye mayaṇ evam akamha. Sādhu no bhavaṇ Gotamo tathā kāretu yathāyaṇ mahogho imaṇ gāmaṇ na otthareyya.⁴ Accayo no accagamā yathā bālyaṇ.⁵ Taṇ no bhavaṇ Gotamo accayaṇ paṭigaṇhātū anukampaṇ upādāyā " ti, accayaṇ desesuṇ.

Bhagavā hi "taggha tumhe accayo accagamā yathā bālyaṇ. Taṇ vo mayaṇ paṭigaṇhāma āyatiṇ saṇvarāyā " ti tesuṇ

¹ A, C₁ kūdamba; C. kāraṇḍava.

² C. vīcita-ranga.

³ Cf. D. i, 112, iii, 317; C. saṅghino.

⁴ A. uttareyya.

⁵ C. bālaṇ; C₂ yathā taṇ (cf. M. i, 438; S. ii, 127, etc.).

accayaṇ paṭiggahetvā, pasanna-cittataṇ ñatvā, uttariṇ ajjh-
āsay' ānurūpaṇ dhammaṇ desesi. Te Bhagavato dhamma-
desanaṇ sutvā pasanna-cittā saraṇādisu paṭiṭṭhitā Bhaga-
vantaṇ vanditvā, padakkhiṇaṇ katvā pakkamiṇsu.

Tesaṇ pana āgamanato puretaraṇ yeva āyasmā Ānando taṇ
pāṭihāriyaṇ disvā acchariy' abbhuta-citta-jāto pattena pānī-
yaṇ ādāya Bhagavato upanāmetvā taṇ pavattiṇ ārocesi.
Tena vuttaṇ : *evaṇ bhante ti kho āyasmā Ānando ti* ādi. Tattha
*mukhato ovamitvā*¹ ti, sabbaṇ taṇ tiṇādiṇ mukhena chaḍḍetvā.
*Vissandanto*² *maññe* ti, pubbe dīgha-rajjukena udapānena
ussiñcitvā gahetabba udak' ogho. Bhagavato pattaṇ gahetvā
therassa gata-kāle mukhena vissandanto viya samatittiko
kākapeyyo hutvā aṭṭhāsi. Idaṇ ca therassa gata-kāle udaka-
pavattiṇ sandhāya vuttaṇ. Tato paraṇ pana pubbe vutta-
nayaena tasmiṇ gāme sakalaṇ ninna-ṭṭhānaṇ udakena pari-
punṇaṇ ahoṣī ti. Ayaṇ pan' iddhi na Buddhānaṇ adhiṭ-
ṭhānena n' āpi devānaṇ dev' ānubhāvena, atha kho Bhagavato
puññ' ānubhāvena paritta-desan' atthaṇ Rājagahato Vesāli-
gamena viya. Keci pana Thūṇeyyakānaṇ Bhagavati pasāda-
janan' atthaṇ tesaṇ attha-kāmāhi devatāhi kataṇ ti. Apare
udapānassa heṭṭhā-vasanaka-nāgarājā evam akāsi ti. Sabbaṇ
taṇ akāraṇaṇ. Kathāyā³ pi Bhagavato puññ' ānubhāvena
yeva tathā udak' uppattiyā paridīpitattā.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ adhiṭṭhānena vinā attanā
icchita-nipphatti-saṅkhātaṇ atthaṇ sabbākārato viditvā, tad
attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi. Tattha *kiṇ kayirā*
udapānena, āpā ce sabbadā siyuṇ ti. Yassa sabba-kālaṇ
sabbattha ca āpā yadi siyuṇ, yadi upalabbheyyuṇ, yadi
pān' ākaṅkha-matta⁴-paṭiladdho tesaṇ lābho, tad-atthēna
udapānena kiṇ kayirā, kiṇ kareyya, kim payojanaṇ ti ? attho.

Taṇhāya mūlato chetvā kissa pariyesanaṇ care ti, yāya

¹ So St, but A. uddhamitvā; C. ubbhamitvā.

² W, St, v.l. vissando; A. visandanto; B, C. vissandanto.

³ A. kathāyā ti; C₁ gāmassa pi.

⁴ MSS. corrupt; A. āpā yadi siyuṇ yadi upalabbheyyuṇ yadi . . .
pānākaṅkha-cattaṇ paṭilabbho tesaṇ lābho tad atthēna upanena ti
kayirā; C. āpā ce siyuṇ, payaṇ yadi upalabbheyya, yadi *pānaka-matta*
paṭibaddho tesaṇ lobho, tena udapānena . . .; B. *ākaṅkhā-matta*.

taṇhāya vinibaddhā sattā akata-puññā hutvā icchita-lābha-
dukkhena vihaññanti, tassa taṇhāya mūlaṇ mūle vā chinditvā
tthito mādiso sabbaññu-buddho kissa kena kāraṇena pāniya
pariyesanaṇ aññaṇ vā paccaya-pariyesanaṇ careyya? Mū-
lato chettā¹ ti pi paṭhanti. Taṇhāya mūlaṇ mūle yeva
vā chetvā ti attho. Athavā mūlato chettā ti mūlato
paṭṭhāya taṇhāya chedako. Idaṇ vuttaṇ hoti: 'ye bodhi-
mūla-bhūta-mahāpanidhānato paṭṭhāya aparimitaṇ sakalaṇ
puñña-sambhāraṇ acintetvā loka-hit' attham eva parināma-
vasena hi paripūrento mūlato-ppabhuti taṇhāya chettattā
taṇhā-hetukassa icchita-lābhassa abhāvato, kissa kena kāra-
ṇena udaka-pariyesanaṇ careyya? Ime pana Thūṇeyyakā
andhabālā imaṇ kāraṇaṇ ajānantā evamakaṇsū' ti adhippāyo.

N a v a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i t t h i t ā.

10.

Dasame,² *rañño Udenassā* ti, Udenassa nāma rañño yo
Vajji-rājā ti pi vuccati. *Uyyāna-gatassā* ti, uyyāna-kīlan'
atthaṇ uyyānaṇ gatassa: anādare hi idaṇ sāmivacanaṇ.
Antepuran ti, na padaṇ³ apekkhitvā. Sambandhe c' etaṇ
sāmi-vacanaṇ hoti. *Kālaṇ katānī* ti, aggi-daḍḍhāni hutvā
matāni honti. *Sāmāvati-pamukhānī* ti, ettha kā pan' āyaṇ
Sāmāvati kathaṇ ca daḍḍhā ti? Vuccate Bhaddavatiyaṇ
seṭṭhino dhītā Ghosita⁴-seṭṭhinā dhītu-tṭhāne⁵ ṭhapitā pañca-
sata-itthi-parivārā rañño Udenassa aggamahesi mettā-vihāra-
bahulā-ariya-sāvikā Sāmāvati nāma. Ayam ettha saṅkhe-
po, vitthārato pana ādito paṭṭhāya Sāmāvatiyā uppatti-
kathā *Dhammapada*-vatthumhi vutta-nayena veditabbā.
Māgandiyassa⁶ nāma brāhmaṇassa dhītā attano mātā-
pitunnaṇ:

¹ A. chetvā; cf. Sn. 343.

² From DhA. 160, 222; PJ. ii, 2, 543; Divy. 516; JA. i, 78.

³ C. janapadaṇ (? for antopadaṇ). ⁴ C. ghosaka-; cf. DhA. i, 187.

⁵ C. -tṭhāno.

⁶ C. Māgandhiyassa.

Disvāna Tanhaṇ Aratiṇ Rāgaṇ ca¹

N' āhosi chando api methunasmiṇ:

Kim ev' idaṇ muttakarisa-punṇaṇ,

Padā pi naṇ samphusituṇ na icche ti (Sn. 835).

Bhagavatā desitaṇ imaṇ gāthaṇ sutvā, Satthari bandhāghātā Māgandiyā² aparabhāge rañña Udenena mahesi-tṭhāne ṭha-pitā, Bhagavato Kosambiyaṇ upagata-bhāvaṇ Sāmāvati-parimukhānaṇ pañcannaṇ itthi-satānaṇ upāsikā-bhāvaṇ ca ñatvā “āgato nāma Samaṇo Gotamo imaṇ nagaraṇ. Idāni 'ssa kattabbaṇ jānissāmi. Imā pi tassa upaṭṭhāyikā, imāsam pi Sāmāvati-pamukhānaṇ ca kattabbaṇ jānissāmi” ti, anekapariyāyena Tathāgatassa etāsaṇ ca anattaṇ kātuṇ vāyāmitvā pi asakkontī pun' ekadivasaṇ rañña saddhiṇ uyyāna-kīlaṇ gacchantī cūḷa-pitu-sāsanaṇ pahīni³: “Sāmāvatiyā pāsādaṇ gantvā dussa-koṭṭhāgāra-tela-koṭṭhāgārāni vivarāpetvā, dussāni tela-cāṭṭisu temetvā, thambhe veṭhetvā, tā sabbā ekato katvā, dvāram pidahitvā, bahi yantakaṇ datvā,⁴ daṇḍa-dīpikāhi gehe aggiṇ dadamāno otaritvā gacchā⁵” ti.

Taṇ sutvā so pāsādaṇ abhiruyha, koṭṭhāgārāni vivaritvā, vatthāni tela-cāṭṭisu temetvā, thambhe veṭhetuṇ ārabhi. Atha naṇ Sāmāvati-pamukhā itthiyo “kiṇ etaṇ, cūlapitā?” ti vadantiyo upasaṅkamiṇsu. “Ammā, rājā dalhi-kamm' atthāya ime thambhe tela-pilotikāhi veṭhāpeti. Rāja-gehe nāma suyutta-duyuttaṇ dujjānaṇ. Mā ime santike hothā” ti vatvā, tā āgatā gabbhesu pavesetvā, dvārāni pidahitvā, bahi yantakaṇ datvā, ādito paṭṭhāya aggiṇ dento otari.

Sāmāvati tāsāṇ ovādaṇ adāsi:—“Amhākaṇ⁶ anamatagge saṇṣāre vicarantīnaṇ c' eva agginā ca jhāma-atta-bhāvānaṇ Buddha-ñānena pi paricchedo na sukaro. Appamattā hothā” ti.⁷ Tā (Satthu santike dhammaṇ sutvā, āgata-phalāya-

¹ Nidd. i, 182, aratiṇ ca rāgaṇ.

² C. Māgandhi; cf. DhpA. i, 210 ff., baddhāghātā.

³ DhpA. 220.

⁴ A. bayantaṇ datvā; C. bahiyantaṇ datvā (*but both below bahi yantakaṇ datvā, as DhpA.*).

⁵ DhpA. gacchatu.

⁶ C. amma; cf. S. ii, 178 ff.

⁷ The passage following in brackets is added by D. to the DhpA. version.

viññāta-Satthu-sāsanāya Khujjuttarāya ariya-sāvikāya asekha-paṭisambhida-ppattāya Satthārā desita-niyāmen' eva dhammaṃ desentiyā santike, sotā-patti-phalass' ādhigatattā¹ antarā kamma-ṭṭhāna-manasikāre yutta-payuttā) gehe jhāyante vedanā-pariggaha-kamma-ṭṭhānaṃ manasikarontiyo, kāci dutiya-phalaṃ, kāci tatiya-phalaṃ pāpunītvā kālam akaṃsu.

Atha bhikkhū Kosambiyaṃ piṇḍāya carantā taṃ pavattiṃ ñatvā, pacchābhattaṃ Bhagavato ārocetvā, tesaṃ abhisamparāyaṃ pucchisū. Bhagavā tesaṃ ariya-phal' ādhigamaṃ bhikkhūnaṃ abhāsi. Tena vuttaṃ: *tena kho pana samayena rañño Udenassa—pe—anipphalā kālaṃ katā*² ti. Tattha *anipphalā* ti, na nipphalā, sampatta-sāmañña-phalā eva kālaṃ katā ti. Tā pana phalāni paṭilabhantiyo Sāmāvatiyo:

Ārabhatha nikkhamatha yuñjatha Buddha-sāsane,

Dhunātha Maccuno senaṃ naḷāgāraṃ va kuñjaro.

Yo imasmiṃ dhamma-vinaye appamatto vihasati³

Pahāya jāti-saṃsāraṃ dukkhass' antaṃ karissatī ti.

(S. i, 156-7)

Gathāhi ovādiyamānā vedanā-pariggaha-kamma-ṭṭhānaṃ manasikarontiyo vipassitvā dutiya-tatiya-phalāni paṭilabhīsū. Kujjhuttarā pana āyu-sesassa atthitāya pubbe tādissassa kammassa akatattā ca tato pāsādato bahi ahoṣi. Dasa-yojan' antare pakkamī ti ca vadanti.

Atha bhikkhū dhamma-sabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ: “Āvuso, anucchaviyaṃ⁴ vata ariya-sāvikānaṃ evarūpaṃ maraṇaṃ ” ti. Satthā āgantvā, “kāya nu 'ttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā ” ti pucchitvā, “imāya nāmā ” ti vutte, “na, bhikkhave, yadipi tesaṃ imasmiṃ atta-bhāve ayuttaṃ. Pubbe kata-kammassa pana yuttam eva tāhi laddhaṃ ” ti vatvā, tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārānasiyaṃ Brahmadaṭṭe rajjaṃ kārente aṭṭha Pacceka-buddhā rañño nivesane nibaddhaṃ bhuñjanti.

¹ C. phalam adhigatā.

² So W, A, C, but St. anipphalāni kālaṃ katāni.

³ S. vihasati (v.l. Sin. text vihassati); A. viharati; C. vipassati. SA. does not notice it.

⁴ A. auncchaviyaṃ; C, Dhpa. ananucchavikaṃ; C. acchariyaṃ.

Pañca-sata itthiyo te upaṭṭhahanti. Tesu satta janā Hima-vantaṇ gacchanti. Eko nadī-tīra-samīpe¹ ekasmiṇ tiṇa-gahane samāpattiyaṁ nisīdati² ti. Ath' ekadivasaṇ rājā Pacceka-buddhesu gatesu tāhi itthīhi saddhiṇ udaka-kīlaṇ kilitu-kāmo gato. Tattha itthiyo divasa-bhāgaṇ uduke kilitvā, sīta-pīlitā visivetu³-kāmaṁ taṇ tiṇa-gahanaṇ upari visukkha-tiṇa-sañchannaṇ disvā "tiṇa-rāsī" ti saññāya parivāretva ṭhitā aggiṇ datvā, tiṇesu jhāyitvā, patantesu Pacceka-buddhaṇ disvā, "rañño Pacceka-buddho jhāyati. Taṇ rājā ñatvā amhe nāsessati" ti, "sudaḍḍhaṇ naṇ⁴ karissāma" ti sabbā ito c' ito ca dārūni⁵ āharitvā tassa upari rāsīṇ katvā, ālimpetvā, "idāni jhāyissati" ti pakkamiṇsu.

Tā paṭhamaṇ asaṇcetanikā⁶ hutvā idāni kammanā bajjhiṇsu. Pacceka-buddhā pana anto-samāpattiyaṇ sace dārūnaṇ sakata-sahassam pi āharitvā ālimpentā usumākāra-mattam pi gahetuṇ na sakkonti. Tasmā so sattame divase uṭṭhāya yathāsukhaṇ agamāsi. Tā tassa kammassa katattā bahūni-vassa-sahassāni, bahūni vassa-sata-sahassāni niraye paccitvā, tass' eva kammassa vipākāvasesena atta-bhāva-sate iminā 'va niyāmena gehe jhāyamāne jhāyiṇsu. Idaṇ tāsāṇ pubba-kammaṇ. Yasmā pana tā imasmiṇ atta-bhāve ariya-phalāni sacchākaṇsu, ratana-ttayaṇ payirupāsīṇsu, tasmā tattha anāgāminiyo suddh' āvāsesu uppannā, itarā kāci tāvatiṇsesu, kāci yāmesu, kāci tusitesu, kāci nimmāṇa-ratīsu, kāci paranimmita-vasavattīsu uppannā ti. Rājā pi kho Udeno 'Sāmāvatīyaṁ gehaṇ kira jhāyati' ti sutvā vegena āgacchanto pi taṇ padesaṇ tāsū daḍḍhāsu yeva sampāpunitvā, āgantvā pana gehaṇ nibbāpetvā, uppanna-balava-domanasso Māgandīyaṁ tathā kārīta-bhāvaṇ upāyena ñatvā, ariya-sāvīkāsu kataparādha-kammunā codiyamāno tassā rājāṇaṇ karesi saddhiṇ ñātakehi. Evaṇ sā saparijanā⁷ samitta-bandhavā anayabyasanaṇ pāpuṇi.

Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ Sāmāvatī-pamukhānaṇ tāsāṇ itthīnaṇ aggimhi anayabyasan' āpatti-hetuṇ Māgandikāya

¹ A, C, sambandhe.

² C, viharati.

³ A. visibbitu; C. visibbetu; DhpA. visivetu.

⁴ MSS. omit.

⁵ So A, DhpA, but C. dārū-ādāni.

⁶ A. acetanikā.

⁷ C. -jānā.

ca samitta-bandhavāya rājānāya anayabyasan' āpatti-nimittañ sabbākārato viditvā, tad attha-dīpanañ imañ udānañ udānesi.

Tattha moha-sambandhano loko bhabba¹-rūpo va dissati ti, yo idha satta-loko bhabba-rūpo 'va hetu-sampanno viya hutvā dissati, so pi moha-sambandhano mohena paliguṇṭhito attahitāhitañ ajānanto hite na paṭipajjati, ahitañ dukkh' āvahañ bahuñ ca apuññañ ācināti. Bhava-rūpo 'va dassati ti pi pāṭho. Tass' attho: Ayañ loko moha-sambandhano, mohena paliguṇṭhito, tato eva bhava-rūpo 'va sassata-sabhāvo viy' assa² attā dissati, ajaramāno viya upaṭṭhāti, yena pāṇātipātādini akattabbāni karoti.

Upadhi bandhano³ bālo tamasā⁴ parivārito

Sassati viya⁵ khāyati ti,

Na kevalañ ca moha-sambandhano eva, api ca kho upadhi-sambandhano pi ayañ andha-bāla-loko avijjā-tamasā parivārito. Idañ vuttañ hoti:—Yena ñāṇena 'aviparitañ kāme khandhe ca aniccā dukkhā vipariṇāma-dhammā' ti passeyya tassa abhāvato yasmā bālo andha-puthujjano aññāṇa-tamasā samantato parivārito nivuto. Tasmā so 'kām' upadhi kiles' upadhi khandh' upadhī' ti imesañ upadhīnañ vasena ca upadhi-bandhano: tato evaṇ passato upadhī sassati viya nicco sabba-kāla-bhāvī khāyati. 'Assasati-riva khāyati' ti pi pāṭho. Tass' attho:—Attā sabba-kālañ vijjati upalabbhati ti, añño assasati anicco ti. Lokassa so upadhi micch' ābhinivesa-vasena ekadeso viya khāyati upaṭṭhahati ti attho. Ra-kāro hi pada-sandhi-karo.

Passato n' atthi kiñcanan ti, yo pana sañkhāre paggaḥetvā aniccādi-vasena vipassati, tass' eva vipassanā-paññā sahita-ya magga-paññāya yathā-bhūtañ passato jānato paṭipajjato⁶

¹ A, W. sabba-; St, Comy. abhabba (cf. Nett. 62, NettA. [S.], 105 for the whole passage.)

² A. pi sassa.

³ C. sambandhano.

⁴ Dhpa. tamassa (Nett.).

⁵ St, A. sassar iva; Nett, NettA. assiri viya; C, Dhpa. sassati viya; W. sassato-riva.

⁶ A. paṭivijjhato.

rāgādi-kiñcanaṃ¹ n' atthi yena saṅsāre baddho bhaveyya.
Tathā apassanto yeva hi avijjā-taṇhā-diṭṭhādi-bandhanehi
saṅsāre baddho siyā ti adhippāyo.

Dasama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.
Sattama-Cūlavagga-Vaṇṇanā ca
samattā.

¹ Nett. 62, rāgo kiñcanaṃ doso kiñcanaṃ moho kiñcanaṃ.

VIII.

PĀṬALIGĀMIYA-VAGGA

1.

Pāṭaligāmiya-vaggassa paṭhame, *nibbāna-paṭisaṇṇyuttāyā* ti, amata-dhātu-sannissitāya, asaṅkhatāya dhātuyā pavedana-vasena pavattāya. *Dhammiyā kathāyā* ti, dhamma-desanāya. *Sandasseti* ti, sabhāva-sarasa¹-lakkhaṇato nibbānaṃ dasseti. *Samādapeti* ti, tam eva atthaṃ te bhikkhū gaṇhāpeti. *Samuttejeti* ti, tad-attha-gaṇhe ussāhaṃ janento tejeti joteti. *Sampahaṇseti* ti, nibbāna-guṇehi samma-d-eva sabba-ppakā-rehi toseti. Athavā *sandasseti* ti, 'so sabba-saṅkhāra-sam-atho sabb' ūpadhi-paṭinissaggo taṇha-kkhayo virāgo nirodho' ti ādinā nayan' eva sabbathā tena tena pariyāyena tesāṃ ajjhāsay' ānurūpaṃ sammā dasseti. *Samādapeti* ti, iminā ariya-maggena taṃ adhigantabban ti adhigama-paṭipadāya saddhiṃ tattha bhikkhū ninna-poṇa-pabbhāre karonto samādapeti, gaṇhāpeti. *Samuttejeti* ti, 'etaṃ dukkaraṃ durabbhisambhavan' ti: 'mā sammā-paṭipattiyaṃ pamādaṃ antarā-vosānaṃ āpajjatha: upanissaya²-sampaṇṇassa viriyavato na yidaṃ dukkaraṃ: tasmā sīla-visuddhi-ādi visuddhi-paṭipadāya uṭṭahatha ghaṭayatha vāyameyyathā' ti nibbān' ādhigamāya ussāheti. Tattha vā cittaṃ vodapeti. *Sampahaṇseti* ti, "mada-nimmadano pipāsa-vinayo ālaya-samugghāto" ti (A. i, 34; VM. 293): 'rāga-kkhayo dosa-kkhayo moha-kkhayo' ti: 'asaṅkhatan' ti: 'amataṃ santan' ti ādinā ca aneka-pariyāyena hi nibbān' ānisaṃsa-pakāsanena tesāṃ bhikkhūnaṃ cittaṃ tosento hasento sampahaṇseti sammassāseti.

¹ Cf. Asj. 71.

² C. upari-.

Te ca bhikkhū atthikatvā ti, adhikicca¹: 'ayaṃ no attho adhigantabbo' ti evaṃ sallakkhetvā: tāya desanāya atthikā hutvā. *Manasikatvā* ti, citte ṭhapetvā: anañña-vihitā taṃ desanaṃ attano citta-gatam eva katvā. *Sabbaṃ cetaso*² *samannāharitvā* ti, sabbena kāraṇa-cittena ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā desanaṃ āvajjitvā taggatam³ eva ābhogaṃ⁴ katvā ti attho. Athavā *sabbaṃ cetaso samannāharitvā* ti, sabbasmā cittato desanaṃ sammā anu anu āharitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti:—'desentassa yehi cittehi desanā katā sabbasmā cittato pavattaṃ desanaṃ bahi-gantuṃ adento sammā aviparītaṃ anu anu āharitvā, attano citta-santānaṃ ānetvā, yathā dassitaṃ desita-desanaṃ suṭṭhu upadhāretvā.' *Ohita-sotā* ti,⁵ avahita-sotā, suṭṭhu ṭhapita-sotā. *Ohita-sotā* ti vā, avikkhitta-sotā, tam eva upalabhamāno pi hi savane avikkhepo sati-saṃvaro viya cakkhundriyādini sot' indriye pi vattabataṃ arahati ti. Ettha ca *atthikatvā* ti ādīhi catūhi pi padehi tesāṃ bhikkhūnaṃ tapparabhāvato savane ādara-dīpanena sakkacca savanaṃ dasseti.

Etam atthaṃ viditvā ti, etaṃ tesāṃ bhikkhūnaṃ tassa nibbāna-paṭisaṃyuttāya dhamma-kathāya savane ādara-kāritaṃ sabbākārato viditvā. *Imaṃ udānaṃ* ti, imaṃ nibbānassa tabbidhura-dhamma-desana-mukhena paramatthato vijjāmāna-bhāva-vibhāvanaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha *atthi*⁶ ti, vijjati. Paramatthato upalabbhati ti attho. *Bhikkhave* ti, tesāṃ bhikkhūnaṃ ālapanāṃ. Nanu ca udānaṃ nāma pīti-somanassa-samuṭṭhapito vā dhamma-saṃvega-samuṭṭhapito vā dhamma-paṭiggāhaka-nirapekkho udāhāro, tathā c' eva ettakesu⁷ suttesu āgataṃ? Idha kasmā Bhagavā udānento te bhikkhū āmantesi ti? Tesāṃ bhikkhūnaṃ saññāpan' atthaṃ. Nibbāna-paṭisaṃyuttaṃ hi Bhagavā tesāṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ desetvā, nibbāna-guṇ' ānussaraṇena uppanna-pīti-somanasso udānaṃ udānesi.

¹ So St, Comy., A, but C. atthi kiñci (?).

² C. sabba cetasā.

³ C₂ taggaham eva.

⁴ Āhāra = ābhoga; cf. DA. i, 122, Pāli Dict.

⁵ Cf. VM. 300, ohita-soto, atṭhiṃ katvā kāyena vā vācāya vā citta-pasādaṃ karonto dhammaṃ suṇāti.

⁶ Quoted Netti, 62-3, NettA. (S.), 105.

⁷ C₁ avasesu.

Idha nibbāna-vajjo sabbo sabhāva-dhammo paccay' āyatta-vuttiko 'va upalabbhati, na paccaya-nirapekkho. Ayaṇṇa pana nibbāna-dhammo katama-ppaccaye upalabbhatī ti? Tesāṇ bhikkhūnaṇ ceto-parivittakam-aññāya te ca saññāpetukāmo, *atthi, bhikkhave, tad āyatanaṇ* ti ādim āha, na ekantato 'va te paṭiggāhake katvā ti veditabbaṇ. *Tad āyatanaṇ* ti, taṇ kāraṇaṇ: *da-kāro* pada-sandhi-karo. Nibbānaṇ hi magga-phala-ñāṇādīnaṇ ārammaṇa-ppaccaya-bhāvato rūpādīni viya cakkhu-viññāṇādīnaṇ ārammaṇa-ppaccaya-bhūtāni ti kāraṇ' atthena āyatanaṇ ti vuccati. Ettāvata ca Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ asaṅkhatāya dhātuyā paramatthato atthi-bhāvaṇ pavedesi. Tatrāyaṇ dhamma-nayo: idha saṅkhata-dhammānaṇ vijjamānattā asaṅkhatāya pi dhātuyā bhavitabbaṇ paṭipakkhattā sabhāva-dhammānaṇ. Yathā hi dukkhe vijjamāne tappaṭipakkha-bhūtaṇ sukham pi vijjati yeva, tathā uṇhe vijjamāne sītam pi vijjati, pāpa-dhammesu vijjamānesu kalyāṇa-dhammā pi vijjanti yeva. Vuttaṇ h' etaṇ:

Yathā pi dukkhe vijjante sukhaṇ nāma pi vijjati,
Evaṇ bhava vijjamāne vibhavo pi icchitabbako.

Yathā pi uṇhe vijjante aparāṇ vijjati sītalaṇ,
Evam eva jāti vijjante nibbānam icchitabbakaṇ.

Yathā pi pāpe vijjante kalyāṇam pi vijjati,
Evam eva jāti vijjante ajāti p' icchitabbakā¹ ti (Bv.II,10-12)

ādim āha. Api ca nibbānassa paramatthato atthi-bhāva-vivaraṇaṇ² parato āvibhavissati. Evaṇ Bhagavā asaṅkhatāya dhātuyā paramatthato atthi-bhāvaṇ sammukhena dassetvā, idāni tabbidhura-dhamma-vosāna³-mukheṇ' assa sabhāvaṇ dassetuṇ, *yattha n' eva paṭhavī na ca āpo* ti ādim āha. Tattha yasmā nibbānaṇ sabba-saṅkhāra-vidhura-sabhāvaṇ, yathā saṅkhata-dhammesu katthaci n' atthi, tathā n' atthi pi⁴ sabbe saṅkhata-dhammā: na hi saṅkhat' āsaṅkhatā-dhammānaṇ samodhānaṇ sambhavati. Tatrāyaṇ

¹ C. ajatima pi icchitabbakaṇ.

² A. viharanaṇ.

³ A. poḥāna; C₁, , poṣāna.

⁴ C. tathā tattha pi.

attha-vibhāvanā:—*Yattha*, yasmiṃ nibbāne yassaṃ asaṅkhata-dhātūyaṃ n' eva kakkhala-lakkhaṇā paṭhavi-dhātu atthi, na paggharaṇa-lakkhaṇā āpo-dhātu atthi, na uṇha-lakkhaṇā tejo-dhātu, na vitthambhana-lakkhaṇā vāyo-dhātu atthi. Iti tattha catummahā-bhūt' ābhāva-vacanena yathā sabbassa pi upādā-rūpassa abhāvo vutto hoti tannissitattā. Evaṃ anavasesato kāma-rūpa-bhavassa tattha abhāvo vutto hoti tad-āyatta-vuttyabhāvato. Na hi mahābhūta-sannissayena vinā pañca-vokāra-bhāvo eka-vokāra-bhāvo vā sambhavatī ti. Idāni arūpa-sabbhāvatte pi nibbānassa arūpa-bhāva-pariyāpannānaṃ dhammānaṃ tattha abhāvaṃ dassetuṃ, *na ākās' ānañc' āyatanaṃ*—pe—*na n' eva-saññā-n' āsaññāyatanaṃ* ti vuttaṃ.

Tattha *na ākās' ānañcāyatanaṃ* ti, saddhiṃ ārammaṇena kusala-vipāka-kiriya-bhedo tividho pi ākās' ānañcāyatana-citt' uppādo n' atthī ti attho. Sessesu pi es' eva nayo. Yā aggena ca nibbāne kāma-lokādīnaṃ abhāvo hoti tadaggena tattha idhaloka-paralokānañ¹ ca abhāvo ti āha, *na ayaṃ loko na paraloko* ti. Tass' attho:—yváyaṃ itthattaṃ diṭṭha-dhammo idhaloko ti ca laddha-vohāro khandha-loko, yo ca tato aññattha paro abhisamparāyo ti ca laddha-vohāro khandha-loko tad-ubhayam pi tattha n' atthī ti.

Na ubho candima-suriyā ti, yattha rūpa-bhāve sati tamo siyā tamassa ca vidhaman' atthaṃ candima-suriyehi vattitabbaṃ. Sabbena sabbaṃ pana yattha rūpa-bhāvo n' atthi, kuto tattha tamo tamassa vā viddhaṃsakā candima-suriyā? Tasmā candima-suriyo cā ti loko pi tattha nibbāne n' atthī ti attho. Iminā āloka-sabbhāvaṃ tass' eva² nibbānassa dasseti.

Ettāvata ca anabhisametaṃ hi taṃ bhikkhūnaṃ anādimati³-saṃsāre supin' ante pi ananubhūta-pubbaṃ parama-gambhīraṃ atiduddasaṃ saṃha-sukhumanṃ atakkāvacaraṃ accanta-santaṃ paṇḍita-vedanīyaṃ atipaṇītaṃ amataṃ Nibbānaṃ vibhāvento paṭhamaṃ tāva "atthi, bhikkhave, tadāyatanaṃ" ti, tassa atthi-bhāva tesāṃ aññanādīni apanetvā, "yattha n' eva

¹ C. lokādīnañ ca.² A. taṃ yeva.³ A. anādhimati- (apparently the word = anamatagga).

paṭhavi—pe—na ubho candima-suriyā” ti tadanga-dhamma-desana¹-mukhena taṇ vibhāveti Dhammarājā. Ten’ assa paṭhavi-ādi sabba-saṅkhata-dhamma-vidhura-sabhāvā yā asaṅkhata dhātu taṇ nibbānan ti dīpitaṇ hoti.

Ten’ ev’ āha *tatra p’ āhaṇ*,² *bhikkhave, n’ eva āgatiṇ vadāmi* ti. Tattha *tatrā* ti tasmiṇ. *Api-saddo samuccaye*. *Ahaṇ*, *bhikkhave*, yattha saṅkhārā-pavatte kutoci kassaci āgatiṇ na vadāmi, yathā paccayā tattha dhamma-mattassa uppajjanato, evaṇ tasmim pi āyatane nibbāne kutoci āgatiṇ āgamaṇaṇ n’ eva vadāmi, āgantabba-ṭṭhānatāya abhāvato. *Na gatiṇ* ti, katthaci gamaṇaṇ na vadāmi, gantabba-ṭṭhānatāya abhāvato. Na hi tattha sattānaṇ ṭhapetvā ñāṇena ārammaṇa-karaṇaṇ āgati-gatiyo sambhavanti. N’ āpi ṭhiti-cut’ uppattiyo vadāmi. Tadā p’ āhan ti pi pāli. Tass’ attho:—Tam pi āyatanaṇ gāṃ’ antarato gāṃ’ antaraṇ viya na āgantabbatāya na āgati, gati-n’ atthitāya na gati, paṭhavi-pabbatādi viya appati-ṭṭhānatāya na ṭhiti, appaccayattā vā uppād’ ābhāvo, tato amata-sabhāvattā cavan’ ābhāvo, uppāda-nirodh’ ābhāvato c’ eva tad-ubhaya-paricchināya ṭhitiyā ca abhāvato *na ṭhitiṇ na cutiṇ na upapattiṇ*³ vadāmi. Kevalam pana taṇ arūpa-sabhāvattā appaccayattā pi na katthaci patiṭṭhitan ti, *appatiṭṭhaṇ*.

Tattha sampavatt’ ābhāvato pavatta-paṭipakkhato ca, *appavattaṇ*: arūpa-sabhāvatte pi vedanādayo viya kassaci pi ārammaṇassa anālambanato upatthambha-nirapekkhato ca *anārammaṇam* eva taṇ āyatanaṇ ti vuttaṇ Nibbānaṇ. Ayaṇ c’ eva-saddo appatiṭṭham eva appavattam evā ti padadvayenā pi yojetabbo. *Es’ ev’ anto dukkhassā* ti, yadidaṇ appatiṭṭhan ti ādihi vacanehi vaṇṇitaṇ thomitaṇ yathā-vutta-lakkhaṇaṇ nibbānaṇ, eso eva sakalassa vaṭṭa-dukkhassa anto pariyo-sānaṇ tadadhigame sati sabba-dukkh’ ābhāvato, tasmā dukkhassa anto ti ayam eva tassa sabhāvo ti dasseti.

Paṭhamā - Sutta - Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ C. tadañña-dhamma-vesana.-

² St. tad amhaṇ; W. tatrā p’ āhaṇ.

³ C. uppattiṇ.

Dutiye, *imaṇ udānaṇ* ti, imaṇ nibbānassa pakatiyā gambhīra-bhāvato duddasa-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *duddasaṇ* ti, sabhāva-gambhīrattā atisukkhuma-saṇha-sabhāvattā ca anupacita-ñāṇa-sambhārehi passituaṇ na sakkā ti, duddasaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ: "Taṇ hi te, Māgandiya,¹ ariyaṇ cakkhuṇ n' atthi yena tvaṇ (ariyena cakkhunā) ārogyaṇ jāneyyāsi nibbānaṇ passeyyāsi" ti (M. ii, 510). Aparam pi vuttaṇ: "Idam pi kho ṭhānaṇ (su)duddasaṇ yadidaṇ sabba-saṅkhāra-samatho" ti (M. i, 167) ādi. *Anatan*² ti, rūpādisu ārammaṇesu kāmādisu ca bhavesu namanato tanninna-bhāvena pavattito sattānaṅ ca tattha namanato taṇhā natā nāma.³ N' atthi ettha natā ti, anataṇ. Anantaṇ⁴ ti pi paṭhanti. Nicca-sabhāvattā anta-virahitaṇ, acavana-dhammaṇ anirodhaṇ amatan ti attho. Keci pana anatan ti padassa appamānaṇ ti atthaṇ vadanti.

Ettha ca *duddasaṇ* ti iminā paññāya dubbali-karaṇehi rāḡādi-kilesehi cirakāla-bhāvitattā sattānaṇ appaccaya-bhāvanā na sukarā ti nibbānassa kicchena adhigamaṇiyataṇ dasseti. 'Na hi saccaṇ sudassanaṇ' ti iminā pi tam ev' atthaṇ pākataṇ karoti. Tattha *saccaṇ* ti, nibbānaṇ. Taṇ hi kenaci pariāyena asanta-sabhāv' ābhāvato ekanten' eva santattā aviparīt' aṭṭhena saccaṇ ti gaṇhi. *Na hi sudassanaṇ* sukhena na passitabbaṇ suciram pi kālaṇ puñña-ñāṇa-sambhāre samānenteḡi pi kasiren' eva samadhigantabbato. Tathā hi vuttaṇ Bhagavatā: "Kicchena me adhigatan" ti.

Paṭividdhā taṇhā jānato passato n' atthi kiñcanaṇ ti, nirodha-saccaṇ sacchikiriy' ābhisamaya-vasena abhisamentena visa-yato kiccato ca ārammaṇato ca paṭividdhā taṇhā ti. Evaṅ ca yaṇ cattāri saccāni ārammaṇa-paṭivedhena asammoha-paṭivedhena ca paṭividdhāni, yathā pariññ' ābhisamaya-vasena dukkha-saccaṇ bhāvan' ābhisamaya-vasena magga-

¹ C. Māgandhiya.

² St. anattaṇ; A. ananti.

³ Cf. Pj. ii, 2, 606 (tena ten' eva nato ti . . . tena pi nato tanninno tappono ti).

⁴ St. Comy. anattaṇ . . . atta-virahitaṇ.

saccañ ca asammohato paṭividdhaṇ hoti. Evaṇ pahān' ābhisaṃsāya-vasena asammohato ca paṭividdhā taṇhā hoti. Evañ ca cattāri saccāni yathā-bhūtaṇ ariya-magga-paññāya jānato passato bhavādīsu nata-bhutaṇ taṇhā n' atthi. Tad abhāve sabbassa pi kilesa-vaṭṭassa abhāvo, tato vā kamma-vipāka-vaṭṭānaṇ asambhavo yevā ti.

Evaṇ Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ anavasesa-vaṭṭa-dukkha-vūpasama-hetu-bhūtaṇ amata-mahā-nibbānassa ānubhāvaṇ pakāsesi. Sesāṇ vutta-nayam eva.

D u t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā n i ṭ ṭ h i t ā.

3.

Tatiye, *atha kho Bhagavā etam atthaṇ veditvā* ti, tadā kira Bhagavatā aneka-pariyāyena saṅsāre ādīnavaṇ pakāsetvā,¹ sandassanādi vasena nibbāna-paṭisaṇyuttāya dhamma-desanāya katāya tesāṇ bhikkhūnaṇ etad ahosi: 'ayaṇ saṅsāro Bhagavatā avijjādīhi karaṇehi sahetuko pakāsito: nibbānassa pana tad-upasamassa na kiñci kāraṇaṇ vuttaṇ, tay idaṇ ahetukaṇ kathaṇ² sacchik' attha-paramatṭhena upalabbhatī?' ti.³ Atha Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ etaṇ yathā-vuttaṇ parivitaṅka-saṅkhātāṇ atthaṇ veditvā *imaṇ udānaṇ* ti, tesāṇ bhikkhūnaṇ vimati-vidhaman' atthañ c' eva, idha samaṇa-brāhmaṇānaṇ 'nibbānaṇ nibbānaṇ' ti c' āha⁴ taṇ vatthumattam eva, 'n' atthi nibbānaṇ' ti paramatṭhato nibbānaṇ nāma anupalabbhamāna-sabhāvattā ti lokāyatikādayo viya vipapaṭipannānaṇ bahiddhā ca puthu-diṭṭhi-gatikānaṇ micchā-vāda-bhañjan' atthañ ca imaṇ amata-mahā-nibbānassa paramatṭhato atthi-bhāva-dīpanaṇ udānaṇ⁵ udanesi.

Tattha *ajātaṇ abhūtaṇ akataṇ asaṅkhatan* ti, sabbāni pi

¹ C. saṅsārassa . . . pakāseti.

² C. tayidaṇ ahetukaṇ: kathaṇ katvā.

³ Cf. Asl. 4.

⁴ A. vāha.

⁵ Dh. repeats (condensing the first part) all this chapter at NettA. (S.); Nett. 80; cf. VM. 507.

padāni aññamañña-vevacanāni. Athavā vedanādayo viya hetu-paccaya-samavāya-saṅkhātāya kāraṇa-sāmaggiyā na jātaṇ na nibbattaṇ ti, *ajātaṇ*. Kāraṇena vinā sayam eva vā na bhūtaṇ na pātubhūtaṇ na uppannaṇ ti, *abhūtaṇ*. Evaṇ ajātattā abhūtattā ca yena kenaci kāraṇena na katan ti, *akataṇ*. Jāta-bhūta-kata-sabhāvo ca nāma-rūpādīnaṇ saṅkhata-dhammānaṇ hoti na asaṅkhata-sabhāvassa nibbānassā ti dassan' atthaṇ, *asaṅkhataṇ* ti vuttaṇ.

Paṭilomato vā samecca sambhūyya paccayehi katan ti, saṅkhataṇ. Tathā na saṅkhataṇ saṅkhata-lakkhaṇa-rahitaṇ ti ca *asaṅkhataṇ* ti. Evam anekehi kāraṇehi nibbatti-sabhāve paṭisiddhe 'siyā nu kho eken' eva kāraṇena katan?' ti āsankāya yena kenaci na katan ti dassan' atthaṇ *akatan* ti vuttaṇ. Evaṇ apaccayan hi samānaṇ 'sayam eva nu kho idaṇ bhūtaṇ pātubhūtaṇ?' ti āsankāya tannivattaṇ' atthaṇ *abhūtaṇ* ti vuttaṇ. Ayañ c' etassa asaṅkhat' ākat' ābhūta-bhāvo sabbena sabbaṇ ajāti-dhammattā ti dassetuṇ, *ajātaṇ* ti vuttaṇ. Evam etesaṇ catunnam pi padānaṇ sātthaka-bhāvaṇ viditvā, tay idaṇ nibbānaṇ 'atthi, bhikkhave' ti paramatthato nibbānassa atthi-bhāvo pavedito ti vedittabbo.

Tattha¹ udān' antena Bhagavatā bhikkhave ti ālapane kāraṇaṇ heṭṭhā vutta-nayen' eva vedittabbaṇ. Iti Satthā 'atthi, bhikkhave, ajātaṇ abhūtaṇ akataṇ asaṅkhataṇ' ti vatvā tattha hetuṇ dassento *no c' etaṇ*, *bhikkhave*. ti ādim āha. Tass' āyaṇ saṅkhep' attho:—Bhikkhave, yadi ajātādi-sabhāvā asaṅkhatā-dhātu na abhavissa,² na siyā p' idhaloke jātādi-sabhāvassa rūpādi-kkhandha-pañcaka-saṅkhātassa nissaraṇaṇ, anavasesa-vūpasamo na paññāyeyya, na upalabbheyya, na sambhaveyya. Nibbānaṇ hi ārammaṇaṇ katvā pavattamānā sammā-diṭṭhi-ādayo ariya-magga-dhammā anavasesa-kilese samucchindanti. Ten' ettha sabbassa pi vaṭṭa-dukkhassa appavatti apagamo nissaraṇaṇ paññāyati. Evaṇ byatireka-vasena nibbānassa atthi-bhāvaṇ dassetvā idāni anupagama-vasena pi taṇ dassetuṇ, *yasmā ca kho* ti ādi vuttaṇ. Taṇ vutt' attham eva.

¹ C. ettha.² C. na bhavissa.

Ettha ca yasmā “appaccayā dhammā asaṅkhatā dhammā,”¹ “atthi, bhikkhave, tad āyatanañ yattha n’ eva paṭhavi,” “idam pi kho ṭhānañ duddasañ yadidañ sabba-saṅkhāra-samatho sabb’ ūpadhi-paṭinissaggo” (S. i, 135), “asaṅkhatañ ca vo, bhikkhave, dhammañ desissāmi asaṅkhata-gāminiñ ca paṭipadan” ti (S. iv, 359) ādihi anekehi sutta-padehi, “atthi, bhikkhave, ajātan” ti iminā pi ca suttena nibbāna-dhātuyā paramatthato sambhavo sabbalokañ anukampamānena Sammāsambuddhena desito, tasmā yadi pi tassa appaccakkha-kārinam pi viññūnañ kaṅkhā vā vimati vā n’ atthi yeva, ye pi paraneyya-buddhino² puggalā tesañ vimati-vinodan’ atthañ ayam ettha adhippāyo. Yathā³ nibbāna-mukhena yutti-vicāraṇāya vā pariññeyyatāya sa-uttarānañ kāmānañ rūpānañ ca⁴ paṭipakkha-bhūtānañ tabbidhura-sabhāvañ nissaraṇaṇ paññāyati, evam tañ⁵ sabhāvānañ sabbesam pi saṅkhata-dhammānañ paṭipakkha-bhūtena tabbidhura-sabhāvena nissaraṇena bhavitabbañ. Yañ ca tañ nissaraṇaṇ, sā asaṅkhatā-dhātū ti. Kiñ cāpi bhiyyo saṅkhata⁶-dhamm’ ārammaṇaṇ vipassanā-ñānañ. N’ āpi anuloma-ñānañ kilese samuccheda-vasena pajahituṇ sakkoti. Tathā sammuti-sacc’ ārammaṇaṇ paṭhama-jjhānādisu ñānañ vikkhambhana-vasen’ eva kilese pajahati, na samuccheda-vasena. Iti saṅkhata⁶-dhamm’ ārammaṇassa sammuti-sacc’ ārammaṇassa ca ñānaṇ kilesānañ samuccheda-pahāne asamattha-sabhāvato tesañ samuccheda-pahāna-karassa ariya-magga-ñānaṇ tad-ubhaya-viparīta-sabhāvena ārammaṇena bhavitabbañ sā asaṅkhata-dhātu.

Tathā “atthi, bhikkhave, ajātañ abhūtañ akatañ asaṅkhatan” ti idañ nibbāna-padassa paramatthato atthi-bhāva-jotakañ vacanañ aviparīt’ atthañ Bhagavatā kathi-tattā. Bhagavatā bhāsitañ aviparīt’ atthañ, yathā tañ “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe

¹ NettA. refers to Dham. Sang.

² So A, C, but C, tassa-sekkhino.

³ C. omits; cf. NettA. (S.) 105 ad loc.

⁴ So A, NettA, but C. rupādinañ ca.

⁵ So A, NettA, but C. evam pi para-.

⁶ So A, NettA, but C. asaṅkhata.

dhammā anattā" ti. Tathā nibbāna-saddo katthaci pi visaye yathā-bhūtaṇ paramattha-visayo upacāra-vutti-sabhāvato,¹ seyyathāpi samaya-saddo.² Athavā atthe 'va paramatthato³ asaṅkhatā dhātu: ittarāṇ tabbiparīta-vinimmutta-sabhāvattā, seyyathāpi paṭhavi-dhātu vedanā vā ti. Evamādihi nayehi yuttito pi⁴ asaṅkhatāya dhātuya paramatthato atthi-bhāvo dīpetabbo.⁵

T a t i y a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

4.

Catutthe, *atha kho Bhagavā etam atthaṇ viditvā* ti, tadā kira Bhagavatā aneka-pariyāyena sandassanādi-vasena nibbāna-paṭisaṇyuttāya dhamma-desanāya katāya tesāṇ bhikkhūnaṇ etad ahosi: 'ayaṇ tāva Bhagavatā amatāya nibbāna-dhātuyā anekākāra-vokāraṇ ānisaṇsaṇ dīpentena anañña-sādhāraṇa-ānubhāvo pakāsito, adhigam' ūpāyo pan' assa na bhāsito. Kathaṇ nu kho paṭipajjantehi amhehi ayaṇ adhi-gantabbā?' ti.

Atha Bhagavā tesāṇ bhikkhūnaṇ etaṇ yathā-vutta-pari-vitakka-saṅkhātāṇ atthaṇ sabbākārato viditvā, *imaṇ udānaṇ* ti, taṇhā-vasena katthaci anissitassa passaddha-kāya-cit-tassa vīthi-paṭipanna-vipassanassa ariya-maggena anava-sesato taṇhā-pahānena nibbān' ādhigama-vibhāvanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *nissitassa calitaṇ*⁶ ti, rūpādi-saṅkhāre taṇhā-diṭṭhādi nisitassa *calitaṇ*. 'Etaṇ mama, eso me attā' ti taṇhā-diṭṭhi-vipphanditaṇ hoti. Appahīna-taṇhā-diṭṭhikassa hi pugga-lassa sukhādisu uppannesu tāni abhibhuyya viharitūṇ

¹ So A, NettA, C₃, but C. upacāramattam-vutti-sambhāvato.

² NettA. yathā taṇ sīha-saddo.

³ C₃ sadd' atthato.

⁴ C₃ yathā-bhūtato.

⁵ C₄ veditabbo.

⁶ Cf. Nett. 65; NettA. (S.) 107, taṇhā-diṭṭhi-vasena kammaṇ ana-vaṭṭhānaṇ.

asakkontassa 'mama vedanā, ahaṇ vediyāmi' ti ādinā taṇhā-diṭṭhi-gāha-vasena kusala-ppavattito citta-santānassa calanaṇ kampanaṇ avakkhalitaṇ vā hoti ti attho.

Anissitassa calitaṇ n' atthi ti, yo pana visuddhi-padaṇ paṭipajjanto samatha-vipassanā hi taṇhā-diṭṭhiyo vikkham-bhetvā aniccādi-vasena saṅkhāre sammāsanto viharati, tassa taṇ anissitassa yathā-vuttaṇ calitaṇ avakkhalitaṇ vipphandi-taṇ vā n' atthi, kāraṇassa suvikkhambhitattā.

Calite asati ti, yathā-vutte calite asati, yathā taṇhā-diṭṭhi-gāha na ppavattanti, tathā vithi-paṭipannāya vipas-sanāya taṇ ussukkantassa¹ *passaddhi* ti, vipassanā-citta-sahajātānaṇ kāya-cittānaṇ sārāmbha-kilesa-vupasaṃmena duvidhā pi passaddhi hoti.

*Passaddhiyā sati nati*² na hoti ti, pubbe nāparaṇ visesa-yuttāya passaddhiyā sati, anavajja-sukh' ādhiṭṭhānaṇ samādhin ca vaḍḍhetvā, taṇ paññāya samavāya-karaṇena samatha-vipassanaṇ yuga-naddhaṇ yojetvā,³ magga-param-parāya kilese khepentassa kāma-bhavādisu namanato⁴ natā ti laddha-nāma taṇhā arahatta-magga-kkhaṇe anavasesato na hoti, anuppatti-dhammataṇ āpāditattā na uppajjati ti attho.

*Natiyā*⁵ *asati* ti, arahatta-maggena taṇhāya suppahin-attā bhavādi-atthāya ālaya-nikantiyā pariyaṭṭhāne asati. *Āgati-gati na hoti* ti, paṭisaṇḍhi-vasena idha āgati āgamaṇaṇ cuti-vasena gati ito paraloka-gamaṇaṇ pecca-bhāvo na hoti na ppavattati.

Āgati-gatiyā asati ti, vutta-nayena āgatiyā ca gatiyā ca asati. Cut' ūpapāto na hoti ti, aparāparaṇ cavaṇ' uppajjanaṇ na hoti na ppavattati. Asati hi kilesa-vaṭṭe kamma-vaṭṭaṇ pacchinnam eva. Pacchinne ca tasmiṇ kuto vipāka-vaṭṭassa sambhavo ?

Ten' āha *cut' ūpapāte asati, n' ev' idha na huraṇ* ti ādi. Tattha yaṇ vattabbaṇ taṇ hetthā *Bāhiya-sutte*⁶ vitthārato vuttam eva. Tasmiṇ tasmiṇ vutta-nayen' eva veditabbo.

¹ A. ukkaṇṣāpentassa.

² St, C. rati; W, A, NettA. nati . . . natiyā (*infra*).

³ Cf. VM. 149, 708.

⁴ Cf. *previous chapter*.

⁵ St, C. ratiyā.

⁶ Cf. i, 10.

Iti Bhagavā idhā pi tesaṃ bhikkhūnaṃ anavasesato vaṭṭa-
dukkha-vūpasama-hetubhūtaṃ amata-mahānibbānassa ānu-
bhāvaṃ sammā-paṭipattiyā pakāsesi.

C a t u t t h a - S u t t a - V a ṇ ṇ a ṇ ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

5.

Pañcame, *Mallesū*¹ ti, evaṃ nāmake janapade. *Mahatā bhikkhu-sanghenā* ti, guṇa-mahatta-saṅkhyā-mahattehi mahā. So hi bhikkhu-sangho sīlādi-guṇa-visesa-yogena pi mahā tattha sabba-pacchimakassa sotāpanna-bhāvato, saṅkhyā-mahattena pi mahā aparicchinna-gaṇanattā.² *Āyu-saṅkhār'* ossajanato paṭṭhāya hi āgatāgatā bhikkhū na pakkamiṃsu. *Cundassā* ti,³ evaṃ nāmakassa. *Kammāra-puttassā* ti, suvaṇṇa-kāra-puttassa. So kira aḍḍho mahā-kuṭumbiko, Bhagavato paṭhama-dassanen' eva sotāpanno hutvā, attano ambavane Satthu-vasan' ānucchavikaṃ gandha-kuṭiṃ bhikkhu-sanghassa ca ratti-tṭhāna-divā-tṭhāna-upaṭṭhāna-sālā kuṭi-maṇḍapa-cankamanādi-ke ca sampādetvā, pākāra-parikkhittaṃ dvāra-koṭṭhaka-yuttaṃ vihāraṃ katvā Buddha-pamukhassa sanghassa niyyādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ *tatra sudaṃ Bhagavā Pāvāyaṃ viharati Cundassa kammāra-puttassa ambavane* ti.

Paṭiyādāpetvā ti, sampādetvā ti attho. *Sūkara-maddavan*⁴ ti, sūkara-ssa mudu-siniddhaṃ-pavatta-maṇṣaṃ ti *Mahā-atthakathāyaṃ* vuttaṃ. Keci pana sūkara-maddavan ti na sūkara-maṇṣaṃ, sūkarehi maddita-vaṇṣa⁵-kalīro ti vadanti. Aññe sūkarehi maddita-padese jātaṃ⁶ ahi-cchattakan ti. Apare pana sūkara-maddavaṃ nāma taṃ eka-rasāyantana⁷ ti

¹ Cf. D. ii, 126.

² Cf. DA. 35, *infra*, § 6.

³ Dh. *here partly follows* DA. on D. ii, *but adds freely*.

⁴ Cf. MP. i, 244 (*trans. n.*). (DA. *ad loc.* tāni tarupassa n' atijjipassa eka-jetthaka-sūkara-ssa pavatta-maṇṣaṃ. Taṃ kira mudu o' eva siniddhaṃ ca hoti, taṃ pariāpetvā sādhukaṃ paśāpetvā ti attho.)

⁵ A. rasa.

⁶ St. A. omī.

⁷ C. nāmā ekaṃ rasāyananti (? for ayatanā); A. eka rasan ti.

gaṇhiṃsu. Taṇ hi Cundo kammāra-putto 'ajja Bhagavā parinibbāyissati' ti sutvā 'app' eva nāma paribhuñjitvā ciratarāṇ tittheyyā' ti Satthu-cira-jīvitukamyatāya¹ adāsi ti vadanti.

Tena maṇ parivisā ti, tena maṇ bhojehi. Kasmā Bhagavā evam āha? Parānuddayatāya. Tañ ca kāraṇaṇ pāliyaṇ vuttam eva. Tena abhihaṭṭa²-bhikkhāya 'paresaṇ aparibhog' ārahā' ti tathā vattaṇ³ vaṭṭati ti dassitaṇ hoti. Tasmiṇ kira sūkara-maddave dvi-sahassa-dīpa-parivāresu catūsumahā-dīpesu devatā ojaṇ⁴ pakkhipiṃsu. Tasmā taṇ añño koci sammā-jirāpetuṇ na sakkoti. Tam atthaṇ pakāsento Satthā parūpavādā-mocaṇ' atthaṇ n' āhaṇ taṇ Cunda passamī ti ādinā siha-nādaṇ nadi. "Ye hi pare upavadeyyuṇ 'attanā paribhutt' āvasesaṇ n' eva bhikkhūnaṇ na aññesaṇ manus-sānaṇ⁵ adāsi, āvāte nikhanāpetvā, vināsesi⁶ ti, tesāṇ vacaṇ' okāso mā hotū" ti parūpavāda-mocaṇ' atthaṇ siha-nādaṇ nadi.

Tattha *sadevake* ti ādisu saha-devehi ti, sadevako: saha-Mārenā ti, samārako: saha-Brāhmunā ti, sabrahmako: sahasamaṇa-brāhmaṇehi ti, sassamaṇa-brāhmaṇi. Pajātattā, pajā. Saha-deva-manussehi ti, *sadevamanussāya*. Tasmiṇ *sadevake loke*—pe—*sadevamanussāya*, tattha sadevaka-vacanena pañca-kāmāvacara-deva-gaṇaṇ: samāraka-vacanena chaṭṭha-kāmāvacara-deva-gaṇaṇ: sabrahmaka-vacanena brahma-kāyikādi brahma-gaṇaṇ: sasamaṇa-brāhmaṇi-vacanena sāsanaṇ paccatthika-paccāmitta-samaṇa-brāhmaṇa-gaṇaṇ: samita-pāpa-bāhita-pāpa-samaṇa-brāhmaṇa-gaṇaṇ aṇ ca pajā-vacanena satta⁷-loka-gaṇaṇ: sa-deva-manussa-vacanena sammuti-deva-avasesa-manussa-gaṇaṇ. Evam ettha tihi padehi okāsa-loka-vasena dvīhi pajā-vasena satta-loko gaṇito ti veditabbo.

¹ A. cira-pavita-kappaṇaṇ.

² C. abhihaṭṭa- . . . pare . . .

³ A, B. vuttaṇ.

⁴ A. bhojaṇ; cf. MP. 175 dībbam ojaṇ sūkara-maddave ākiripiṃsu.

⁵ DA. *adds* dātūṇ.

⁶ So DA, C, but A. chaddeti (DA. *adds* vattukāmānaṇ idaṇ sutvā vacaṇ' okaso na bhavissati ti).

⁷ A. sagga.

Aparo nayo, sadevaka-vacanena arūpāvacara-loko-gahito ti, sa-māraka-vacanena cha-kāmāvacara-devaloko, sa-brāhma-maka-vacanena rūpī-brāhmaloko, sa-ssamaṇa-brāhmaṇādi-vacanena catu-parisa-vasena sammuti-devehi saha manussa-loko, avasesa-sattaloko vā gahito ti veditabbo.

*Bhuttavissā*¹ ti, bhuttavato. *Kharo* ti, pharuso. *Ābādho* ti, visūcikā²-rogo. *Bālhā* ti, balavatiyo. *Māraṇantikā* ti, maraṇa-samīpa-pāpaṇa-samatthā. *Sato sampajāno adhi-vāsesi* ti, satiṃ sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā adhi-vāsesi. *Avihaññamāno* ti, vedanānuvattana-vasena asaṇṇak-khita³-dhammo viya aparāparaṃ parivattanaṃ akaronto, apīliyamāno adukkhiyamāno viya adhi-vāsesi. Bhagavato hi Beluva-gāmake yeva tā vedanā uppannā, samāpatti-balena pana vikkhambhitā yāva parinibbāna-divasā na uppajjiṃsu divase divase samāpattihi paṭipañāmanato. Taṃ divasaṃ pana parinibbātu - kāmo 'koṭi-sahassa-hatthīnaṃ balaṃ dhārentānaṃ vajira-sanghāṭa⁴-samāna-kāyānaṃ aparimita-kālaṃ upacita-puñña-sambhārānam pi bhava sati evarūpā vedanā vattanti, kimanga pana aññesan' ti sattānaṃ saṃvega-janan' atthaṃ samāpattiṃ na samāpajji. Tena vedanā kharā vattiṃsu. *Āyāmā* ti, ehi yāma.

*Cundassa bhattaṃ bhuñjivā*⁵ ti ādinā aparabhāge dhamma-sangāhakehi ṭhapitā gāthā. Tattha *bhuttassa ca sūkara-maddavenā* ti, bhuttassa⁶ *udapādī*, na pana bhutta-ppaccayā, yadi hi abhuttassa uppajjissattha,⁷ atikharo abhavissa: siniddha-bhojanaṃ pana bhuttattā tanukā vedanā ahosi. Ten' eva padasā gantuṃ asakkhi. Etena yvāyaṃ *yassa taṃ paribhuttaṃ sammā-pariñāmaṃ gaccheyya aññatra Tathāgatenā* ti siha-nādo nadito tassa sātthaka-vācā ti dassitā.⁸ Bud-dhānaṃ hi aṭṭhāne gajjitaṃ nāma n' atthi. Yasmā taṃ paribhuttaṃ Bhagavato na kiñci vikāraṃ uppādesi: kammena pana laddh' okāsenā uppādiyamānaṃ vikāraṃ appamattatāya

¹ C. bhuttāvissa.

² So A. (cholera), but C. visabhāga.

³ A. asāṅkhata; C. asaṇṇakkhita.

⁴ C. saṅkhāta; cf. DA. 34; KhpA. 110.

⁵ For these gāthās see J.P.T.S. 1906 (R. O. Franke).

⁶ C. bhuttāya.

⁷ So A, DA, but C. uppajjissa.

⁸ A. sātthakavādan ti; C. sātthakatā; C. hatthagatā.

upasamento sarīre balan uppādesi, yena¹ yathā vakkhamānaṃ tividhaṃ payojanaṃ sādheti. Tasmā samma-d-eva taṃ parināmaṃ gataṃ. Māraṇantikattā pana vedanānaṃ aviññūnaṃ apākataṃ ahosi.

*Viriccamāno*² ti, abhinhaṃ pavatta-lohita-virecano samāno. *Avocā* ti, attanā icchita³-tthāne parinibbān' atthāya evam āha. Kasmā pana Bhagavā evaṃ roge uppanne Kusināraṃ agamāsi? Kiṃ aññattha na sakkā parinibbāyitun ti? Parinibbāyituṃ nāma⁴ katthaci na sakkā? Evaṃ pana cintesi: 'Mayi Kusināraṃ gate *Mahāsudassana-sutta*-desanāya atth' uppatti bhavissati. Tāya yā devaloke anubhavitabba-sadisā sampatti manussa-loke mayā anubhūtā, taṃ dvīhi bhāṇa-vārehi paṭimaṇḍetvā desissāmi. Taṃ sutvā bahujaṇā kusalaṃ kattabbaṃ maññissanti. Subhaddo pi tattha maṃ upasaṅkamitvā, pañhaṃ pucchitvā, vissajjana-pariyosāne saraṇesu paṭitthāya pabbajitvā, laddh' ūpasampado kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā, mayi dharante yeva arahattaṃ patvā pacchima-sāvako nāma bhavissati. Aññattha mayi parinibbute dhātu-nimittaṃ mahā-kalaho bhavissati, lohitaṃ nadī viya sandayissati. Kusinārāyaṃ pana parinibbute Doṇa-brāhmaṇo vivādaṃ vūpasametvā dhātuyo vibhajitvā dassati' ti. Imāni tīṇi kāraṇāni passanto Bhagavā mahatā ussāhena Kusināraṃ agamāsi. *Inghā* ti, codan' atthe nipāto. *Kilanto* 'smi ti, parissanto 'smi. Tena yathā-vutta-vedanānaṃ balava-bhāvam eva dasseti. Bhagavā hi attano ānubhāvena tadā padasā agamāsi. Aññesaṃ pana pi yathā pād' uddhāram pi kātuṃ na sakkā, tathā vedanā tikkhiṇā kharā kaṭukā vattiṃsu. Ten' ev' āha *nisīdissāmī* ti. *Idānī* ti, adhunā. *Lulītan* ti, madditaṃ⁵ viya ākulaṃ. *Āvilan* ti, kalalaṃ. *Acchodakā* ti, tanu-pasanna-salilā.⁶ *Sātodikā* ti, madhuratāya.⁷ *Sītodikā* ti,⁸ sītala-jalā. *Setodikā* ti, nikkad-

¹ C. tena.

² St, Comy. virecamāno.

³ DA. pavatthita.

⁴ C. adds na (the rest of this para. is Dh.'s own).

⁵ A. maddhitaṃ.

⁶ DA. pasannodika; St, A, M. (i, 76), *Pāli Dict.*: all-odaka; D, DA, C. odika.

⁷ DA. madhurodika.

⁸ DA. tanu-sītala-salilā.

damā. Udaṇaṇ hi sabhāvato seta-vannaṇ, bhūmi-vasena kaddam' āvilatāya ca aññādisaṇ hoti. Kukutṭhā¹ pi nadī² vimala-vālikā samokinnā seta-vannaṇ sandati. Tena vuttaṇ *setodakā* ti. *Sūpatitthā* ti, sundara-titthā.³ *Ramaṇīyā* ti, manohara-bhūmibhāga-gatāya⁴ ramitabbā yathā-vutta-udaka-sampattiyaṇ ca manoramā. *Kilanto 'smi, Cundaka,*⁵ *nipajjissāmī* ti, Tathāgatassa hi

Kālāvakaṇ ca Gangeyyaṇ Paṇḍaraṇ Tamba-Pingalaṇ

Gandha-Mangala-Hemaṇ ca Uposatha Chaddantena cā ti⁶ evaṇ vuttesu dasasu hatthi-kulesu Kālāvaka-saṅkhatānaṇ yaṇ dasannaṇ pakati-hatthīnaṇ balaṇ taṇ ekassa Gangeyyassa ti evaṇ dasa-guṇa-saṇhitāya⁷ gāṇanāya pakati-hatthīnaṇ koṭi-sahassa-balappamaṇaṇ sarīra-balaṇ, taṇ sabbam pi tasmiṇ divase pacchā-bhattato paṭṭhāya cangavāre⁸ pakkhitta-udakaṇ viya parikkhayaṇ gataṇ. Pāvāya tigāvutāni Kusinārā. Etasmiṇ antare pañca-vīsatiyā ṭhānesu nisīditvā mahantaṇ ussāhaṇ katvā āgacchanto suriy' atthangamāvelāya Bhagavā Kusināraṇ pāpuṇi ti. Evaṇ⁹ 'rogo nāma sabbhaṇ ārogyaṇ maddanto āgacchatī' ti imaṇ atthaṇ dassento sadevakassa lokassa saṇvega-karaṇ vācaṇ bhāsanto 'kilanto 'smi, Cundaka, nipajjissāmī' ti āha.

*Sīha-seyya*¹⁰ ti, ettha kāma-bhogī-seyyā, peta-seyyā, sīha-seyyā, Tathāgata-seyyā sīha-seyyā ti, catasso seyyā. Tattha "Yebhuyyena, bhikkhave, kāma-bhogī-sattā vāmena passena seyyaṇ kappenti" ti, ayaṇ kāma-bhogī-seyyā. "Ye-

¹ D. Kakutṭha; C. Kukutṭhā.

² A. nadī-jalaṇ vimala-mātikā samotiṇṇā; C₁ nadī-jalaṇ.

³ Cf. M. i, 76 (*Rhys Davids*, at D. ii, apparently translates from *sūpa-titthā*).

⁴ C. bhūmi-gatāya.

⁵ St. Cundaka; A, C. Cunda (DA. as here Cundaka-tthero samīpe ahoṣi).

⁶ Childers quotes *Abhidhānapadīpika*, p. 361, for these names of elephants. (The lines occur in SA. (on S. ii, 28) as a Porāṇa.) A. cā ti; C. ce ti.

⁷ C. guṇitāya.

⁸ A. cāṅkavāre; C₂ nattāya cakkavāle.

⁹ A. adds dasa-guṇa . . . hatthīnaṇ (from above) . . . rogo nāma. . .

¹⁰ Cf. A. ii, 244-5; also Sam. Vin. 344, which reads sayanti for kappenti here; at A. ii, senti (where the order differs).

bhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī” ti, ayaṇ peta-seyyā. “Catuttha-jjhānaṇ.” Tathāgata-seyyā. “Sīho, bhikkhave, miga-rājā dakkhiṇena passena seyyaṇ kappeti” ti, ayaṇ sīha-seyyā ti. Ayaṇ hi tej’ ussada-iriyāpathattā uttama-seyyā nāma. Tena vuttaṇ *dakkhiṇena passena sīha-seyyaṇ kappesi* ti. *Pāde pādan* ti, dakkhiṇa-pāde vāma-pādaṇ. *Accādhāyā* ti, ati ādhāya: gopphakaṇ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jānuna jānumhi sanghaṭṭiyamāne abhinhaṇ vedanā uppajjanti,¹ seyyā phāsukā na hoti. Yathā pana na sanghaṭṭeti evaṇ atikkamma ṭhapite, vedanā n’ uppajjanti, seyyā phāsukā hoti. Tasmā evaṇ nipajji.²

Gantvāna Buddho ti, imā gāthā aparabhāge dhamma-sangāhakehi ṭhapitā. Tattha *nadiyaṇ* ti, nadiṇ. *Appaṭimo ’dhaloke*³ ti, appaṭisamo⁴ idha imasmiṇ sadevake loke. *Nahātvā ca pivitvā*⁵ *ca udatārī* ti, gattānaṇ sīti-karaṇa-vasena nahātvā ca pāniyaṇ pivitvā ca nadito uttari. Tadā kira Bhagavati nahāyante anto nadiyaṇ maccha-kacchapā udakaṇ ubhosu tīresu vanasaṇḍo sabbo⁶ ca so bhūmi-bhāgo ti sabbaṇ suvaṇṇa-vaṇṇam eva ahosi. *Purakkhato* ti, guṇa-visiṭṭha-sattuttama-garu-bhāvato sadevakena lokena pūjā-sammāna-vasena purakkhato. *Bhikkhu-gaṇassa majjhe* ti, bhikkhu-sanghassa majjhe. Tadā bhikkhū Bhagavato vedanānaṇ adhimatta-bhāvaṇ veditvā āsannā hutvā samantato parivāretvā ’va gacchanti. *Satthā* ti, diṭṭha-dhammika-samparāyika-paramatthehi sattānaṇ anusāsanato Satthā. *Pavattā* ti, pavattetā. *Bhagavā ’dha-dhamme* ti, bhāgyavantatādīhi Bhagavā.⁷ Idha silādi-sāsana-dhamme pavattā dhamme vā caturāsīti - dhamma - kkhandha - saḥassāni vā taṇ pavattā pavattetā.

Ambavanān ti, tassa eva nadiyā tīre amba-vaṇaṇ. *Āmantayī Cundakan* ti, tasmiṇ kira khaṇe āyasmā Ānando udaka-sāṭikaṇ pilento⁸ ohiyī. Cundaka-tthero samīpe ahosi.

¹ SV. *adds here* cittaṇ ekaggaṇ na hoti.

² D. *text* ’va loke.

³ D. *text* pitvā.

⁴ Cf. DA. 34; VM. 210; VvA. 231.

⁵ A, B, DA. pilento; C. visajjento (?); cf. piḷayhati (*Pāli Dict.*).

⁶ C. nippajjitvā.

⁷ C. appaṭimo.

⁸ C. omits.

Tasmā taṇ Bhagavā āmantesi.¹ *Pamukhe nisīdī* ti, Satthu purato² nisīdi. Kinnu kho Satthā ānāpeti ti? Ettāvata Dhammabhaṇḍāgāriko anuppatto. Evaṇ anuppattāṇ *atha kho Bhagavā āyasmantaṇ Ānandaṇ āmantesi*.

*Upādaheyyā*³ ti, uppādeyya. Vipphaṇṣārassa uppādako koci vā puriso siyā, api bhaveyya. *Alābhā* ti, ye aññesaṇ dānaṇ dadantānaṇ dān' ānisaṇsa-saṅkhātā lābhā honti, te alābhā. *Dulladdhaṇ* ti, puñña-visesena laddham pi manussattaṇ dulladdhaṇ. *Yassa te* ti, yassa tava. Uttāṇḍulaṇ vā atikilinnaṇ vā⁴ ko vā taṇ jānāti? Kīdisam pi pacchimaṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā Tathāgato parinibbuto? Addhā tena yaṇ vā taṇ vā dinnāṇ bhavissatī ti.

Lābhā ti, diṭṭha-dhammika-samparāyika-dān' ānisaṇsa-saṅkhātā lābhā. *Suladdhaṇ* ti, tuyhaṇ manussattaṇ suladdhaṇ. *Sammukhā* ti, sammukhato, na anussavena, na paramparāyā ti attho. *Me taṇ* ti, me etaṇ: mayā etaṇ. *Dve 'me* ti, dve ime. *Samaphalā*⁵ ti, sabbākārena samāna-phalā. Nanu yaṇ Sujātāya dinnāṇ piṇḍapātaṇ bhuñjitvā Tathāgato abhisambuddho taṇ kilesānaṇ appahīna-kāle dānaṇ, idaṇ pana Cundassa dānaṇ khīn' āsava-kāle? Tasmā etāni samaphalāni parinibbāna-samatāya samāpatti-samatāya anusarāṇa-samatāya ca. Bhagavā⁶ Sujātāya dinnāṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā sa-upādisesāya⁷ nibbāna-dhātuyā parinibbuto. Cundena dinnāṇ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbuto ti.⁸ Evaṇ parinibbāna-samatāya pi samaphalā. Abhisambujjhana-divase⁹ catu-vīsati-koṭi-sata-sahassa-saṅkhā samāpattiyo samāpajji. Parinibbāna-divase pi sabbā te samāpajji. Evaṇ samāpatti-samatāya samaphalā ti. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā¹⁰: “Yassa (c' etaṇ) piṇḍa-

¹ C. āmantayi. ² So A, DA, but C. vatta-sīsenā pamukkhe.

³ D. *text and Childers* (MPS.), upadaheyya.

⁴ Cf. JA. iii, 383; iv, 44; C. patikilinnaṇ; (*Pāli Dict.* uttandālaṇ).

⁵ A. sapphalā; St. samāsamapphalā; W. samasamapphalā; DA. samaphalā; MP. 174, samā samaphalā.

⁶ C. Bhagavatā.

⁷ A. upād-; C. savupād-; DA. sāupād-.

⁸ So C, DA, but A. nibbāti; C. nibbāyī ti.

⁹ C. *adds* pi aggamaggassa hetu-bhūtā (*not in* A, DA.).

¹⁰ *This para. added by Dh.*; cf. A. iii, 51; S. v, 391.

pātaṇ paribhuñjitvā (anuttaraṇ) appamānaṇ ceto-samādhiṇ upasampajja viharati,¹ appamāṇo tassa puññ' ābhisando kusal' ābhisando " ti (A. ii, 54) ādi.

Sujātā aparabhāge assosi 'na kira sā rukkhā-devatā, Bodhisatto kira h' etaṇ piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā anuttaraṇ sammāsambodhiṇ abhisambuddho. Satta sattāhaṇ kir' assa tena yāpanā ahosi' ti. Tassā idaṇ sutvā² 'lābhā vata me' ti anussarantiyā balava-pīti-somanassaṇ udapādi. Cundassā pi aparabhāge 'āvasāna-piṇḍapāto kira mayā dinno dhamma-sīsaṇ kira me³ gahitaṇ: mayhaṇ kira piṇḍapātaṇ paribhuñjitvā Satthā attanā cira-kāl' ābhisamācitāya⁴ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbuto' ti sutvā, 'lābhā vata me' ti anussarato⁵ balava-pīti-somanassaṇ udapādi. Evaṇ anusarāṇa-samatāya pi samaphalāni dve pi piṇḍapāta-dānāni ti veditabbāni.

Āyusaṇvattanikaṇ ti, dīghāyuka-ṣaṇvattanikaṇ. Upacītaṇ ti pasutaṇ, uppādiṇ. Yasa-ṣaṇvattanikaṇ ti, parivāra-ṣaṇvattanikaṇ. Adhipateyya⁶-ṣaṇvattanikaṇ ti, seṭṭha⁷-bhāva-ṣaṇvattanikaṇ. Etam atthaṇ viditvā ti, etaṇ dānassa mahapphalatāñ c' eva sīlādi-guṇehi attano ca anuttaraṇ dakkhiṇeyya-bhāvaṇ anupāda-parinibbānañ cā ti tividham pi atthaṇ sabbākārato viditvā tadattha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha dadato puññaṇ pavaḍḍhatī ti.⁸ Dānaṇ dentassa citta-sampattiyaṇ ca dakkhiṇeyya-sampattiyaṇ ca dānamayaṇ puññaṇ upacīyati, mahapphalatarañ ca mahānisaṇsataṇ ca hotī ti attho. Athavā 'dadato puññaṇ pavaḍḍhatī' ti deyyadhammaṇ pariccajantena pariccāga-cetanāya bahulikātāya anukkamena sabbattha anāpatti-bahulo suvisuddhaṇ sīlaṇ sakkāya-vācā-citche⁹ rakkhivā, samatha-vipassanañ ca bhāvetuṇ sakkotī ti, tassa dānādi-vasena tividham pi puññaṇ abhivaḍḍhatī ti, evam attho veditabbo.

¹ *Texts*, C₂ and A. viharati; C. vihāsiṇ.

² DA. suttaṇ.

³ DA. me; A, C₂ manasā; C. mayā.

⁴ A. abhisampattitāya.

⁵ A. anussaritvā; DA. anussaranto.

⁶ St. adhi- (cf. PvA. 136, āyuna yasasā c' ova vaṇṇena ca sukkena ca ādhipaccena). (*Pāli Dict.*) prob. for ādhi-.

⁷ DA. jeṭṭhaka-.

⁸ Cf. NettA. 257-263.

⁹ C. omits.

Sanjyamato ti, sila-saṇyamena saṇyamentassa. Saṇvare tṭhitasā¹ ti attho. *Verañ na cīyati* ti, pañca-vidha-verañ na ppavattati,² adosa-padhānattā vā adhisīlassa kāya-vāca-cittehi saṇyamanto suvisuddha-sīlo khanti-bahulatāya kenaci verañ na karoti, kuto tassa upacayo? Tasmā tassa saṇyamato saṇyamentassa saṇyama-hetu vā verañ na cīyati. *Kusalo jahāti pāpakan* ti, kusalo pana ñāṇa-sampanno suvisuddha-sīle patitṭhito aṭṭha-tiṇṣāya ārammaṇesu attano anurūpaṇ kamma-tṭhānaṇ gahetvā upacār' appanā-bhedañ³ jhānaṇ sampādentō, *pāpakan*, lāmaṇ kāma-cchandādi-akusalaṇ vikkhambhana-vasena *jahāti*, pariccajati.

So tam eva jhānaṇ pādakaṇ katvā saṅkhāresu khaya-vayaṇ patṭhapetvā, vipassanaṇ ussukāpetvā, ariya-maggena anava-sesaṇ pāpakaṇ lāmaṇ akusalaṇ samuccheda-vasena pajahāti. *Rāja-dosa-moha-kkhayā sa-nibbuto*⁴ ti, so evañ pāpakaṇ pajahitvā rāgādinaṇ khayā anava-sesa-kilesa-nibbānena tato paraṇ khandha-nibbānena ca nibbuto hoti ti.

Evaṇ Bhagavā Cundassa ca⁵ dakkhiṇā-sampattiṇ nissāya attano ca⁵ dakkhiṇeyya-sampattiṇ nissāya pīti-vega-nissatṭhaṇ⁶ udānaṇ udānesi.

P a ñ c a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā N i ṭ ṭ h i t ā.

6.

Chaṭṭhe, *Magadhesū*⁷ ti, Magadha-raṭṭhe. *Mahatā*⁸ ti, idha pi guṇa-mahattena pi aparicchinna-saṅkhyattā ganaṇa-mahattena pi mahatā bhikkhu-sanghena. *Pāṭaligāmo* ti, evañ nāmako Magadha-raṭṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa

¹ DA. saṇvaraṇ tassā ti.

² DA. na vaḍḍhati.

³ A. bhesajjhan (?).

⁴ St. C. pari-; W. Nett. sa- nibbuto; A. sannibuto (Nett. 257, sa-nibbuto ti katāvi-bhūmiṇ dasseti).

⁵ A. pa . . . pa; DA. va . . . va.

⁶ C. vissatṭhaṇ; DA. pasaṇsamāno.

⁷ Vin. 1, 226; D. ii, 84; cf. M. i, 354; S. iv, 183.

⁸ Cf. DA. 35 and *supra*, § 5.

māpana-divase gām' angana¹-tthāne dve tayo pāṭal' añkurā² paṭhavito ubbhijjitvā³ nikkhamiṃsu. Tena taṃ Pāṭali-gāmo tv' eva vohariṃsu. *Tad avasari* ti, taṃ Pāṭaligāmaṃ anupāpuṇi. Kadā pana Bhagavā Pāṭaligāmaṃ anupāpuṇi? Heṭṭha-vutta-nayena Sāvatthiyaṃ Dhammasenāpatino cetiyaṃ kārāpetvā tato nikkhamitvā Rājagahe vasanto tattha āyasmato Mahāmoggalānassa ca cetiyaṃ kārāpetvā, tato nikkhamitvā, Ambalaṭṭhikāyaṃ vasitvā, aturita-cārika-vasena janapada-cārikaṃ caranto tattha tattha ekaratti-vasena vasitvā lokaṃ anugaṇhanto anukkamena Pāṭaligāmaṃ anupāpuṇi. *Pāṭaligāmiyā* ti, Pāṭaligāma-vāsino upāsakā. Te kira Bhagavato paṭhama-dassanena keci saraṇesu keci sīlesu keci saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhitā. Tena vuttaṃ *upāsakā* ti. *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamisū* ti, Pāṭaligāme kira Ajātasattuno Licchavi-rājūnaṃ ca manussā kālana kālāṃ āgantvā geha-sāmike⁴ gehato niharitvā māsam pi addha-māsam pi vasanti. Tena Pāṭaligāma-vāsino manussā nicc' upaddutā,⁵ etesaṃ c' eva 'āgata-kāle vasana-tthānaṃ bhavissati' ti, 'ekapasse issarānaṃ bhaṇḍa-patisāmana⁶-tthānaṃ, ekapasse vasana-tthānaṃ, ekapasse āgantukānaṃ addhika-manussānaṃ, ekapasse daliddānaṃ kapaṇa⁷-manussānaṃ, ekapasse gilānānaṃ vasana-tthānaṃ bhavissati' ti sabbesaṃ aññamaññaṃ aghaṭṭetvā vasana-ppahonakaṃ nagara-majjhe mahatiṃ⁸ sālaṃ kāresuṃ. Tassā nāmaṃ āvasathāgāraṃ ti.

Taṃ taṃ divasam eva niṭṭhānam agamāsi. Te tattha gantvā kaṭṭhakamma-sudhākamma-cittakammādi-vasena supariniṭṭhitaṃ susajjitaṃ deva-vimāna-sadisaṃ taṃ dvāra-koṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā, "idaṃ āvasathāgāraṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ. Kena nu kho paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ digha-rattaṃ hitāya sukhāya assā?" ti cintesuṃ. Tasmiṃ yeva ca khāṇe 'Bhagavā taṃ gāmaṃ anuppatto' ti assosuṃ. Tena te uppanna-pīti-somanassā "amhehi Bhagavā

¹ A, C, gāma-gata.

² A. Pāṭali-kumārā (?); cf. VvA. 42.

³ C, uppajjhivā.

⁴ C. gantvā; DA. āgantvā kulāni gehato.

⁵ DA. niccupaddutā; A. niccaddutā.

⁶ So A, but C. parisām-.

⁷ DA. pīlā-.

⁸ A. mahati; C. mahā; DA. mahatiṃ.

gantvā pi ānetabbo siyā. So sayam eva amhākaṇ vasana-
tthānaṇ sampatto ajja mayaṇ Bhagavantaṇ idha vasāpetvā
paṭhamaṇ paribhuñjāpessāma,¹ tathā bhikkhu-sanghaṇ.
Bhikkhu-sanghe āgate tepitakaṇ buddha-vacanaṇ āgataṃ
eva bhavissati. Satthāraṇ mangalaṇ vadāpessāma, dham-
maṇ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhutte pacchā
amhākaṇ ca paresaṇ ca paribhogo bhavissati. Evaṇ no
dīgha-rattaṇ hitāya sukhāya bhavissati” ti sannitthānaṇ
katvā etad attham eva Bhagavantam upasaṇkamaṇsu.
Tasmā evam āhaṇsu *adhivāsetu, bhante, Bhagavā āvasathāg-
āraṇ* ti.

Yena āvasathāgāraṇ ten’ upasaṇkamaṇsu ti, kiñcāpi taṇ taṇ
divasam eva pariniṭṭhitattā deva-vimānaṇ viya susajjitaṇ
supaṭijaggitaṇ, Buddh’ ārahaṇ pana katvā na paññattaṇ.
Buddhā nāma araṇṇ’ ajjhāsaya āraṇṇ’ āramā antogāme
vasituṇ iccheyyuṇ vā no vā.² Tasmā ‘Bhagavato ruciṇ’³
jānitvā ‘va paññāpessāmā’ ti cintetvā te Bhagavantaṇ
upasaṇkamaṇsu. Idāni Bhagavato ruciṇ jānitvā tathā paññā-
petu-kāmā yen’ āvasathāgāraṇ ten’ upasaṇkamaṇsu. *Sabba-
santhariṇ āvasathāgāraṇ santharivā* ti, yathā sabbam eva
santhataṇ hoti evaṇ naṇ santharivā. Sabba-paṭhamaṇ
tāva gomayaṇ nāma sabba-mangalesu vaṭṭatī ti sudhā-
parikamma-kataṃ pi bhūmiṇ alla-gomayena opuñjāpetvā,
parisukkha⁴-bhāvaṇ ñatvā, yathā akkanta-tthāne padaṇ
na paññāyati, evaṇ catujāta-gandhehi limpetvā, upari nānā-
vaṇṇa-kaṭa-sārake santharivā, tesāṇ upari mahāpitthika-
kojavādiṇ katvā satta-hatthādihi⁵ nānā-vaṇṇehi attharaṇehi
santharitabba-yuttakaṇ sabb’ okāsaṇ santharāpesuṇ. Tena
vuttaṇ *sabbasanthariṇ āvasath’ āgāraṇ santharivā* ti.

Āsanānaṇ hi majjha-tthāne tāva mangala-tthambhaṇ
nissāya mahārahaṇ Buddhāsaṇaṇ paññāpetvā tattha yaṇ
yaṇ mudukaṇ ca maṇḡramaṇ ca paccattharaṇaṇ taṇ taṇ
paccattharivā, ubhato lohitakaṇ manuñña-dassanaṇ upa-

¹ C, -peyyāma.

² C. antogāme vaseyya vā no vā; DA. *as above*.

³ DA, SA. manañ. *What follows is copied fairly closely from DA.*
(repeated at SA. on S. iv, 183 ff.).

⁴ C. parisuddha-.

⁵ A. hattatthakādini; C. hatthattharaṇādīhi.

dhānaṃ upadahitvā,¹ upari suvaṇṇa-rajata-tāraka-vicittāṃ vitānaṃ bandhitvā, gandha-dāma-puppha-dāmādīhi alaṅkārītva, samantā dvādasa-hatthamatte² ṭhāne puppha-jālaṃ karitvā,³ tiṇsa-hatthamatta-ṭṭhānaṃ paṭṭa-sāṇiya parikkhipāpetvā, pacchima-bhittiṃ nissāya bhikkhu-sanghassa pal-laṅka-apassaya-mañca⁴-piṭṭhādini paññāpetvā, upari seta-paccattharaṇehi⁵ patthāretvā,⁶ sālāya pācīna-passe attano nisajja-yoggaṃ kāresuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ āsanāni paññāpetvā ti. *Udaka-manikaṃ* ti, mahā-kucchikaṃ⁷ udaka-cātiṃ. Evaṃ Bhagavā bhikkhu-sangho ca yathā ruciṃ hattha-pāde dhovissanti⁸ mukhaṃ vikkhālessanti⁸ ti tesu tesu ṭhānesu maṇi-vannassa udakassa pūretvā, vās' atthāya nānā-pupphāni c' eva udaka-vāsa-cuṇṇāni ca pakkipitvā, kadali-paṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesuṃ. Tena vuttaṃ *udaka-manikaṃ patiṭṭhāpetvā* ti. *Tela-ppadīpaṃ āropetvā* ti, rajata-suvaṇṇādi-maya-daṇḍa-dīpakāsu ca yonaka-rūpa-vilāsa-khacita⁹-rūpakādīnaṃ hatthe ṭhapita¹⁰-suvaṇṇa-rajatādi-maya-kapallakāsu¹¹ tela-ppadīpe jālayitvā, *yena Bhagavā ten' upasaṅkamīsu* ti.

Ettha pana te Pāṭaligāmiyā upāsakā na kevalaṃ āvasath' āgāram eva atha kho sakalasmim pi gāme vīthiyo sajjāpetvā,¹² dhaje ussāpetvā, geḥa-dvāresu puṇṇa-ghaṭe kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakala-gāmaṃ dīpa-mālāhi vippakiṇṇa-tārakaṃ viya katvā, “khīrapake dārake khīraṃ pāyetha, dahara-kumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha,¹³ uccā-saddaṃ mākarittha, ajj' ekarattiṃ Satthā antogāme vasissati. Bud-dhā nāma appasadda-kāmā hontī” ti, bheriṃ carāpetvā

¹ So SA, but C. upanetvā.

² A. dvādasamatte; C. dvādasa-hatthe.

³ C. kiritvā; SA. kāretvā; A. kārītva.

⁴ A. apassaya-piṭha-; C₂, pallankam iva apassayum iva.

⁵ A. attharīkehi. ⁶ SA. paccatthārāpetvā; A. paccantarāpetvā.

⁷ A. kucchiyaṃ; C. -kāca; SA. kucchikaṃ. ⁸ C. -tu . . . -tu . . .

⁹ A. yonaka-rūpa-cināharaṃ rūp-; C₁ sobhānurūpa-vilasānurūpa-khacitānaṃ; C. yodhaka-rūpa-vilāsa-khacita-rupakādīnaṃ; SA. yonaka-rūpa-kirāta-rūpakādīnaṃ.

¹⁰ A. -piṭa-.

¹¹ SA, C. kapallikāsu.

¹² So A, C₂, but C. sodhāpetvā; SA. samajjāpetvā.

¹³ C₁ samassāpetha.

sayañ danda-dīpikañ ādāya yena Bhagavā ten' upasañkamisū.

Atha kho Bhagavā nivāsetvā patta-cīvaraṇ ādāya saddhiṇ bhikkhu-sanghena yena āvasath' āgāraṇ ten' upasañkamī ti. "Yassa¹ dāni, bhante, Bhagavā kālaṇ maññatī" ti evañ kira tehi kāle ārocite, Bhagavā lākhā-rasena tinta-rattakovilāra-puppha-vannaṇ ratta-dupaṭṭaṇ kattariyā padumaṇ kantento viya saṇvidhāya timaṇḍalaṇ paṭicchādento nivāsetvā, suvaṇṇa-pāmangena paduma-kalāpaṇ parikkhipanto viya, vijjullatā-sassirikaṇ kāya-bandhanaṇ bandhitvā, rattakambalena gaja-kumbhaṇ pariyonandhento viya, ratana-sat' ubbedhe suvaṇṇ' agghike paṭa-jālaṇ khipamāno viya, mahati suvaṇṇa-cetiye ratta-kambala-kañcukaṇ paṭimuñcanto viya, gacchantaṇ punṇa-candaṇ ratta-valāhakena paṭicchādento viya, Kañcana-giri-matthake supakka-lākhā rāsiṇ paṭisiñcanto viya, Citta-kūṭa-pabbata-matthakaṇ vijjullatā-jālena parikkhipanto viya, sakala-cakkavāla-Sineru Yugandhara-mahā-paṭhaviṇ cāletvā, gahita-nigrodha-pallava-samāna-vannaṇ suratta-vara-paṇsukūlaṇ pārupitvā, vana-gahanato nikkhanta-kesara-sīho viya, samantato udaya-pabbata-kūṭato punṇa-cando viya, bālasuriyo viya ca attanā nisinna-cāru-maṇḍapato nikkhami.

Ath' assa kāyato megha-mukhato vijjukalāpā² viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇa-rasa-dhārā-parise-kapiñjara-patta-puppha-phala-sākhā-viṭape viya samantato rukke kariṇsu.³ Tāvad eva attano attano patta-cīvaram ādāya mahā-bhikkhu-sangho Bhagavantaṇ parivāresi. Te ca naṇ parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṇ:—appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṇsaṭṭhā āraddha-viriyā vattāro vacana-kkhamā codakā pāpa-garahino sīla-sampannā samādhi-sampannā pañña-sampannā vimutti-sampannā vimutti-ñāṇa-dassanā-sampannā. Tehi parivuto Bhagavā, ratta-kambala-parikkhitto viya suvaṇṇa-kkhandho,⁴ ratta-paduma-vanaṇḍa-

¹ The whole of the following eulogy occurs at SA. on S. iv, 183. D. alters slightly.

² So C, but A. vijjullatā.

³ C, phariṇsu; cf. DA. 40.

⁴ A. -tthambho.

majjhagatā viya suvaṇṇa-nāvā, pavāla-parikkhitto viya suvaṇṇa-pāsādo, virocittha.

Mahākassapa-pamukhā pana mahātherā megha-vaṇṇaṇ paṇsu-kūla-cīvaraṇ pārupitvā, maṇi-vamma-vammitā viya mahānāgā parivārayiṇsu, vanta-rāgā bhinna-kilesa-vijaṭṭha-jatā¹ chinna-bandhanā kule vā gaṇe va alaggā. Iti Bhagavā sayāṇ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittanṇo nittanṇēhi, nikkilesa nikkilesehi, sayāṇ Buddhō anubuddhehi parivārito, patta-parivāritaṇ viya kesaraṇ, kesara-parivāritā viya kaṇṇikā, atṭha-nāga-sahassa-parivārito viya Chaddanto nāga-rājā, navuti-haṇsa-sahassa-parivārito viya Dhataratṭho haṇsa-rājā, senanga-parivārito viya cakkavatti-rājā, Maru²-gaṇa-parivārito viya Sakko deva-rājā, Brahma-gaṇa-parivārito viya Hārīta-mahābrahmā, tāra-gaṇa-parivuto viya punṇa-cando, anupamena Buddha-vesena aparimāṇena Buddha-vilāsena Pāṭaligāmināṇ maggaṇ paṭi-pajji.

Ath' assa puratthima-kāyato suvaṇṇa-vaṇṇa-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Tathā pacchima-kāyato dakkhiṇa-passato vāma-passato suvaṇṇa-vaṇṇa-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Upari kes' antato paṭṭhāya sabba-kesa-vaṭṭhehi mora-gīva-rāja-vaṇṇā asita-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā gaganatale asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Heṭṭhā pādātalehi pavāla-vaṇṇa-rasmiyo utṭhahitvā ghana-paṭṭha-viyaṇ asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Dantato atṭhinaṇ seta-tṭhānato nakhānaṇ camma-maṇsa-vimutta-tṭhānato odāta-ghana-buddha-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hattha-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Ratta-pīta-vaṇṇānaṇ sambhinna-tṭhānato mañ-jetṭha-vaṇṇa-rasmiyo utṭhahitvā asīti-hatthamatta-tṭhānaṇ aggahesūṇ. Sabbattha-gām' eva pabhassa-rasmiyo utṭahinṇsu.

Evan samantā-asīti-hatthamatta-tṭhānaṇ chabbanna-buddha-rasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvamānā³

¹ Cf. VM. i, vijaṭṭhe jataṇ.

² C. amara.

³ Cf. DA. 46; A. omits. For the whole passage cf. DA. 40 (repeated at SA. on S. iv, 182).

kañcana-daṇḍa-dīpikādihi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandamānā padīpa-jālā viya, cātuddīpika-mahāmeghato nikkhantavijjullatā viya ca disodisaṃ pakkhandiṃsu.

Yā hi sabbe disābhāgā suvaṇṇa-campaka-pupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇa-ghaṭato suvaṇṇa-rasa-dhārāhi āsiñciyamānā viya, pasārīta-suvaṇṇa-paṭa-parikkhittā viya, veramba-mahāvātena samuddhaṭa-kiṇṣuka-kaṇikāra-kovilāra-puppha-cuṇṇa-samokiṇṇā viya, cīna-piṭṭha-cuṇṇa-parirañjitā¹ viya ca virocīṃsu.

Bhagavato hi asīti-anubyañjana-byāma-ppabhā-parikkhepa-samujjalaṃ dvattiṃsa-mahāpurisa-lakkhaṇa-paṭimaṇḍita-sarīraṃ abbha-mahikādi-upakkilesa-vimuttaṃ samujjalanta-tāraka²-vibhāsitaṃ viya, gagana-talaṃ vikasitaṃ viya, paduma-vanaṃ sabbaphālī-phullo viya, yojana-satiko pāricchattako paṭipātiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsa-suriyānaṃ, dvattiṃsa-candimānaṃ, dvattiṃsa-cakka-vattīnaṃ, dvattiṃsa-devarājānaṃ, dvattiṃsa-mahābrahmānaṃ siriyā sirīṃ abhibhavamānaṃ viya virocittha.

Yathā taṃ³: dasahi pāramīhi, dasahi upapāramīhi, dasahi paramattha-pāramīhi ti samma-d-eva paripūritāhi samattiṃsa-pāramitāhi alaṅkataṃ: kappa-sata-sahass' ādhikāni cattāri asaṅkheyyāni dinnena dānena, rakkhitena sīlena, katena kalyāṇa-kammena, ekasmiṃ attabhāve samosaritvā vipākaṃ dātuṃ okāsaṃ alabhamānena, sambādha-ppattaṃ viya nibbatitaṃ: nāvā-sahassa-bhaṇḍaṃ eka-nāvāya āropana-kālo viya, sakata-sahassa-bhaṇḍaṃ eka-sakate āropana-kālo viya, pañcaviṣatiyā Gangānaṃ sambhinna-mukha-dvārānaṃ ekato rāsibhūta-kālo viya ahosi.

Imāya Buddha-siriyā obhāsamānassā pi Bhagavato purato anekāni daṇḍa-dīpika-sahassāni ukkhipiṃsu. Tathā pacchato vāma-passe dakkhiṇa-passe jāti-kusuma-campaka-vanamālīkā ratt' uppala-nīl' uppala-vakula-sindha-vārādi⁴-pupphāni c' eva nīla-pītādi-vaṇṇa-sugandha-cuṇṇāni ca cātuddīpika-mahāmegha-vissatṭhā salila-sisira⁵-vuṭṭhiyo viya vipa-

¹ So C.; A. omits; DA. puṇṇa; C₁ muttasara.

² C. tārakāvabhāsa.

³ C. tena; A, C₁ taṃ.

⁴ A. siniddha vā.

⁵ C. omits.

kirinṣu. Pañc' angika-turiya-nigghosā ca Buddha-dhamma-saṅgha-guṇa-paṭisanyuttā thuti-ghosā ca sabba-disā pūrayamānā mukharā viya akaṇṣu, deva-supanna-nāga-yakkha-gandhabba-manussānaṃ akkhini amata-pānaṃ viya labhinṣu.

Imasmiṃ pana tḥāne tḥatvā pada-sahasseehi gamanavannanaṃ vattuṃ¹ vaṭṭatī ti. Tatr' idaṃ mukha-mattaṃ:

Evaṃ sabbanga-sampanno kampayanto vasundharaṃ²
Aheṭḥayanto pānāni yāti loka-vināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ padaṃ uddharanto narāsaḃho,
Gacchantaṃ³ siri-sampanno sobhate dipad' uttamo.

Gacchato Buddha-seṭṭhassa heṭṭhā pādatalaṃ mudu
Samaṃ samphūsate bhūmiṃ rajas' ānupalippati.⁴

Ninnaṃ tḥānaṃ unnamati gacchante lokanāyake
Unnatañ ca samaṃ hoti paṭhavi ca acetanā.⁵

Pāsānā sakkharā c' eva kaṭṭhalā khāṇu-kaṇṭakā
Sabbe maggā vivajjenti⁶ gacchante lokanāyake.

Nāti-uddharatī pādaṃ,⁷ nāccāsanne ca pakkhipaṃ⁸
Aghaṭṭayanto niyyāti ubho jaṇṇū⁹ ca gopphake.

Nātisīghaṃ pakkamati sampanna-carāṇo muni,
Na cāpi sanikaṃ yāti gacchamāno samāhito.

Uddhaṃ adho ca tiriyañ ca disañ ca vidisaṃ tathā
Na pekkhamāno so yāti yugamattam va pekkhati.¹⁰

Nāga-vikkanta-cāro¹¹ so gamane sobhate¹² jino
Cāruṃ¹³ gacchati lokaggo hāsayaṃto¹⁴ sadevake.

Usabha-rājā 'va sobhanto cārucārī 'va kesarī
Tosayaṃto bahū satte gāmaṃ seṭṭhaṃ¹⁵ upāgamī ti.

¹ C. kattun.

² Cf. VM. 205, 366.

³ A. gacchato.

⁴ A. and Burnouf (*Lotus*) limpati.

⁵ Cf. DA. 45.

⁶ Burnouf (*Lotus*) 576 reads sabbe sammaggā vijjanti, quoting *Dhammapadapīkā* (the order of the verses differs).

⁷ So A, but C. nātidure uddharati nāccas-.

⁸ A. -sanne anikkhipaṃ.

⁹ A. jaṇṇū; C. jāṇū.

¹⁰ C. -am apekkhati.

¹¹ Burn. vāro.

¹² Burn. sobhati.

¹³ Burn. pāraṃ.

¹⁴ Burn. bhāsayaṃto sadevakaṃ (but instead of seṭṭhaṃ upāgamī of next couplet).

¹⁵ A. gāmaṃ seṭṭhaṃ; C., gāmasetṭhaṃ; C. gāmaṃ seṭṭho.

Vaṇṇa-kālo nām' āyaṇ, evaṇ vidhesu kālesu Bhagavato sarīra¹-vaṇṇe vā guṇa-vaṇṇe vā dhamma-kathikassa thāmo yeva pamāṇaṇ. Cūṇṇa²-padehi gāthā-bandhehi yattakaṇ sakkoti tattakaṇ vattabbaṇ dukkathitan ti vā atitthena pakkanto³ ti vā na vattabbo ti. Aparimāṇa-vaṇṇā hi Buddhā Bhagavanto, tesāṇ Buddhā pi anavasesato vaṇṇaṇ vattuṇ asaṃmatthā: sakalam pi hi kappāṇ vaṇṇento pariyo-sāpetuṇ na sakkonti, pageva itarā pajā ti.

Iminā siri-vilāsena alaṅkata-paṭiyattaṇ Pāṭaligāmaṇ⁴ pavi-sitvā Bhagavā pasanna-cittena janena puppha-gandha-dhūpa⁵-vāsa-cuṇṇādihi pūjayamāno⁶ āvasath' āgāraṇ pāvīsi. Tena vuttaṇ: *atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaraṇ ādāya saddhiṇ bhikkhu-sanghe yena āvasath' āgāraṇ ten' upasaṅkamī ti.*

Pāde pakkhāletvā ti, sadā pi Bhagavato pade rajojallaṇ na upalimpati.⁷ Tesāṇ pana upāsakānaṇ kusal' ābhivuddhiṇ ākaṅkhanto paresāṇ diṭṭh' ānugatiṇ āpajjaṇ' atthañ ca Bhagavā pāde pakkhālesi. Api ca upādiṇṇaka⁸-sarīraṇ nāma sīti-kātabbam pi hotī ti. Tad attham⁹ hi Bhagavā nahāna-pāda-dhovanāni¹⁰ karoti yeva. *Bhagavantaṇ yeva purakkhatvā*¹¹ ti, Bhagavantaṇ purato katvā. Tattha Bha-gavā bhikkhūnañ c' eva upāsakānañ ca majjhe nisinno, gandh' odakena nahāpetvā dukūla-cumbātakena vodakaṇ katvā, jāti-hingulakena majjetvā,¹² ratta-kambala-pariveṭhite piṭhe ṭhapita-ratta-suvaṇṇa-ghana-paṭimā¹³ viya ativiroc-ittha. Ayaṇ pan' ettha porāṇānaṇ vaṇṇa-bhaṇana-maggo¹⁴:

Gantvāna maṇḍala-mālaṇ nāga-vikkanta-cāriko

Obhāsayanto lokaggo nisīdi varam-āsane.¹⁵

¹ C₂ sarīre.

² (C. cūṇṇiya-; cf. Skt. kṣuṇṇa [pounded: trodden]; cf. DA. 38 for the idea.) Padas of aromatic powder. The phrase occurs at SA. on S. i, 193 (cūṇṇa-padāni).

³ C. pakkhando; DA. pakkhanto; *Pāli Dict.* pakkanto.

⁴ C. adds pāvīsi.

⁵ C. dhūma.

⁶ C. pūjiya-.

⁷ C. upalippati.

⁸ C. upādiṇṇaka; cf. *Pāli Dict.* s.v.

⁹ So A, but C. etad attham pi.

¹⁰ C. dhovanādīni.

¹¹ St. purakkhitvā; A. purekkhatvā.

¹² Cf. VvA. 168.

¹³ C. patimā.

¹⁴ A. matto.

¹⁵ A. param-.

Tahiṇ nisinno nara-damma-sārathī

Devâtidevo sata-puñña-lakkhaṇo

Buddhāsane majjha-gato virocati

Suvaṇṇa-nikkhaṇ¹ viya paṇḍu-kambale.

Nikkhaṇ jambonadass' eva nikkhittaṇ paṇḍu-kambale

Virocati vītamalo maṇi verocano yathā.

Mahāsālo 'va samphullo Merurājā² 'v' ālaṇkato

Suvaṇṇa-rūpa-sankāso³ padumo kokāsako yathā.

Jalanto dīpa-rukkho 'va pabbatagge yathā sikhī

Devānaṇ pāricchatto⁴ 'va sabba-phullo virocati⁵ ti.

Pāṭaligāmiye⁶ upāsake āmantesī ti, yasmā tesu upāsakesu bahujanā sīlesu patitṭhitā, tasmā paṭhamañ tāva sīla-vipat-tiyā ādinavaṇ pakāsetvā, pacchā sīla-sampadāya ānisaṇsaṇ dassetuṇ "pañc' ime, gahapatayo" ti ādinā dhamma-desan' atthaṇ āmantesi. Tattha *dussīlo*⁷ ti, nissīlo. *Sīlavipanno* ti, vipanna-sīlo bhinna-saṇvaro. Ettha ca dussīlo ti padena puggalassa sīlabhāvo vutto. So pan' assa sīlabhāvo duvidho, asamādānena vā samādinnaṇassa bhedenā vā ti. Tesu purimo n' atthi sāvajjo yathā duttiyo hi sāvajjataro. Yathādhīpet' ādinava-nimittaṇ sīlabhāvaṇ puggal' ādhiṭṭhānāya desanāya dassetuṇ sīla-vipanno ti vuttaṇ. Tena *dussīlo* ti padassa atthaṇ dasseti. *Pamāda' ādhikaraṇan* ti, pamāda-kāraṇā. Idaṇ ca suttaṇ gahaṭṭhānaṇ vasena āgataṇ, pabbajitānam pi⁸ pana labbhate va.⁹ Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikaṇ kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena pānātipātādi-vasena pamatto taṇ taṇ yathā-kālaṇ sampādetuṇ na sakkoti. Ath' assa kammaṇ¹⁰ vinassati. Māghāta-

¹ SA. reads nekkhaṇ.

² SA. Neru-.

³ A. saṅkhāto; SA. yūpa-saṅkāso.

⁴ Cf. A. iv, 118, kokāsaka-jāto . . . pāricchattako . . . sabba-phāli-phullo.

⁵ A, C, virocasi; SA. virocatha.

⁶ St, D. ii, 86, *Childers*, -gāmiye; Vin. i, 226, c. -gāmiye.

⁷ Here Dh. follows DA. (assīlo nissīlo ti) in all definitions of terms, but adds phrases of his own; cf. Man. Pur. on A. ii.

⁸ C. omits.

⁹ A, C. evañ.

¹⁰ DA. mūlaṇ.

kāle¹ pāṇātipātādini karonto danḍa²-vasena mahatiṇ bhoga-jāniṇ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamāda-kāraṇā sīlato Buddha-vacanato jhānato satta-ariya-dhanato parihāniṇ³ nigacchati. *Pāpako kitti-saddo* ti, gahaṭṭhassa 'asuko asuka-kule jāto dussīlo pāpa-dhammo pariccatta-idhaloka-paraloko salāka⁴-bhatta-mattam pi na deti' ti catuparisa⁵-majjhe pāpako kitti-saddo abbhuggacchati. Pabbajitassa 'asuko nāma Satthu-sāsane⁶ pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhituṇ, Buddha-vacanaṇ gahetuṇ, vejja-kammādihi jīvati, chahi agāravehi samannāgato' ti, evaṇ pāpako kitti-saddo abbhug-gacchati.

Avīsārado ti, gahaṭṭho tāva 'avassaṇ bahunnaṇ sannipāta-ṭṭhāne koci mama kammaṇ jānissati, atha maṇ niggaṇhis-santi ti vā rāja-kulassa vā dassenti⁷' ti sabhayo upasaṅka-mati, maṅku-bhūto vā patta-kkhandho adho-mukho⁸ nisīdati. Visārado hutvā kathetuṇ na sakkoti. Pabbajito pi bahu bhikkhū sannipatite⁹ 'avassaṇ ete mama kammaṇ jānis-santi, ajja¹⁰ me uposatham pi pavāraṇam pi ṭhapetvā, sāmāññato cāvetvā, nikkadḍhissanti' ti sabhayo upasaṅka-mati. Visārado hutvā kathetuṇ na sakkoti. Ekacco pana dussīlo pi samāno adussīlo appito¹¹ viya carati. So pi ajjhā-sayena maṅku hoti yeva sammūlho kālaṇ karoti. Dussīlassa hi maraṇa-maṅce nipannassa dussīla-kammāni samādāya pavattita-ṭṭhānāni āpāthaṇ āgacchanti.¹² So ummīletvā idhalokaṇ nimmīletvā paralokaṇ passati. Tassa cattāro apāyā kammānurūpaṇ upaṭṭhahanti, satti-satena pahari-yamāno viya aggi-jālāya ālingiyamāno¹³ viya ca hoti. So 'vāretha vārethā' ti viravanto va marati.¹⁴ Tena vuttaṇ: *sammūlho kālaṇ karotī* ti.

¹ C. *adds* pana.² C₁ chanda-.³ DA. ca jāniṇ.⁴ DA. saka-.⁵ C₂ mahāparisa-.⁶ A. ratta-sāsane.⁷ A. dassanti.⁸ For DA. angutṭhakena bhūmiṇ kasanto.⁹ So A, but DA. bhikkhū sannipatitā; C. bhikkhu-sanghe sannipatite.¹⁰ A, C₁, DA. ajja; C. atha.¹¹ A. appito; DA. dappito; C. appicchako; C₂ dhammiko.¹² Cf. VM. 125; DhA. ii, 28.¹³ A. ālimpiyamāno; DA. omits.¹⁴ A. viramati; DA. carati.

*Kāyassa bheda*¹ ti, upādinna-kkhandha-pariccāgā. *Param maraṇā* ti, tad anantaraṃ abhinibbatta-kkhandha-gahaṇā. Athavā kāyassa bheda ti, jīvitindriyassa upacchedā 'param maraṇā' ti cutito² uddhaṃ. *Apāyan* ti ādi sabbaṃ niraya-vevacanaṃ. Nirayo hi sagga-mokkha-hetu-bhūtā puñña-saṅkhātā ayā³ apētattā, sukhānaṃ va āyassa⁴ āgamanassa vā abhāvā, apāyo. Dukkassa gati paṭisaraṇaṃ ti, *duggati*. Dosa-bahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbatta-gatī ti, *duggati*. Vināsā⁵ nipatanti ettha dukkata-kamma-kārino ti, *vinipāto*. Vinassanti vā ettha nipatantā sambhijjamaṇ' anga-paccangā ti, *vinipāto*. N' atthi ettha assāda-saññito ayo ti,⁶ *nirayo*. Athavā apāya-ggahaṇena⁷ tiracchāna-yoniṃ dipeti. Tiracchāna-yoni hi apāyo sugatito apētattā, na *duggati*, mahesakkhānaṃ nāga-rājādīnaṃ sambhavato. *Duggati*-ggahaṇena petti-visayaṃ dipeti. So hi apāyo c' eva *duggati* ca, sugatito apētattā dukkassa ca gati-bhūtattā: na tu⁸ *vinipāto*, asura-sadisa-vinipātābhavattā peta-mahid-dhikānam pi vijjamaṇattā, *vinipāta*-ggahaṇena asura-kāyaṃ dipeti. So hi yathā-vuttena tṭhāne⁹ apāyo c' eva *duggati* ca sabba-sampatti-samussayehi *vinipātattā* *vinipāto* ti pavuccati. Niraya-ggahaṇena pana avīci-ādi¹⁰-aneka-ppakāraṃ *nirayam* eva dipeti. *Uppajjati*¹¹ ti, nibbattati.

Ānisaṇsa-kathā vutta-vipariyāyena veditabbā. Ayam pana viseso. *Sīlavā* ti, samādāna-vasena sīlavā. *Sīlasampanno* ti, parisuddhaṃ paripunṇaṃ ca katvā sīlassa samādānena sīlasampanno. *Bhoga-kkhandhan* ti, bhoga-rāsiṃ. *Sugatiṃ saggaṃ lokan* ti, ettha sugati-gahaṇena manussa-gati pi sangayhā ti: sagga-gahaṇena deva-gati yeva. Tattha sundarā gatī ti, sugati. Rūpādīhi visayehi¹² suṭṭhu aggo ti, saggo. So sabbo pi lujjana-palujjan' atṭhena *loko* ti.

¹ The whole from VM. 427.

² VM. cuti-cittato.

³ VM. sammattā ayā.

⁴ C. āyassa.

⁵ C. vivasā (?); A. vinipatanti; the def. is from VM. 427.

⁶ VM. 427. At PvA. 52, n' atthi ettha ayo sukhānaṃ ti nirayaṃ (cf. *supra*, sukhānaṃ vā āyassa . . . abhāvo); MSS. saññino.

⁷ A. gamanena.

⁸ A. taṃ.

⁹ VM. atthēna.

¹⁰ A. avīci-ādikaṃ anekappakāraṃ; C. avīci-ādikaṃ anekappakāraṃ.

¹¹ St. upapajj-.

¹² VM. visayehi; MSS. visesehi; C. visayehi sundaro.

Pāṭaligāmiye upāsake bahu-d-eva rattiṇ dhammiyā kathāyā ti, aññāya pi pāliṇmuttikāya¹ dhamma-kathāya c' eva āvasath' ānumodana-kathāya ca. Tadā hi Bhagavā, yasmā Ajātasattunā tattha Pāṭaliputta-nagaraṇ māpentena aññesu gāma-nigama-janapada-rāja-dhānisu ye sīlācāra-sampannā kuṭimbikā te ānetvā dhana-dhañña-ghara-vatthu-khetta-vatthu-ādini c' eva parihāraṇ ca dāpetvā nivesiyanti, tasmā Pāṭaligāmiyā upāsakā ānisaṇsa-dassāvino² visesato sīla-garukā-sabba guṇānaṇ ca sīlassa ca adhiṭṭhāna-bhāvato, tesā paṭhamāṇ sīlānisaṇse pakāsetvā, tato paraṇ ākāsa-gaṇaṇ otārento viya, paṭhav' ojaṇ ākaḍḍhanto viya, mahā-jambū-matthake gahetvā cārento viya, yojanika-madhu-kaṇḍaṇ cakka-yantena pīletvā sumadhuraṇ sampāyamāno viya ca, Pāṭaligāmikānaṇ hita-sukhāvahaṇ pakinnaka-kathaṇ kathento, "āvāsa-dānaṇ nāma' etaṇ, gahapatayo, mahantaṇ puññaṇ tumhākaṇ, āvāso mayā paribhutto, bhikkhu-sanghena ca paribhutto: mayā ca bhikkhu-sanghena ca paribhutte pana dhamma-ratanena pi paribhutto yeva hoti. Evaṇ tīhi ratanehi paribhutte aparimeyyo va vipāko. Api ca āvāsa-dānasmiṇ dinne sabba-dānaṇ dinnam eva hoti. Bhummaṭṭhaka-paṇṇa-sālāya vā sākha-maṇḍapassa vā sanghaṇ uddissa katassa ānisaṇso paricchindituṇ na sakkā. Āvāsa-dānānubhāvena hi bhava nibbattamānassa hi sampīlita-gabbha-vāso nāma na hoti. Dvādasa-hattho ovarako viy' assa mātu-kucchi asamabhādo va hoti" ti. Evaṇ nānā-nayehi vicittaṇ bahuṇ dhamma-kathaṇ kathetvā

Sitaṇ uṇhaṇ paṭihanti tato vāla-migāni ca

Siriṇsape ca makase ca³ sisire cāpi vuṭṭhiyo,

Tato vātātapo ghoro sañjāto⁴ paṭihaññati:

Leṇ' atthaṇ ca sukh' atthaṇ ca jhāyituṇ⁵ ca vipassituṇ

Vihāra-dānaṇ sanghassa aggaṇ Buddhena vaṇṇitaṇ.

¹ A, C. pālimuttāya; C₂ pāṭimukkāya; DA. pāliṇmuttikāya. (See Childers s.v., a non-canonical discourse, explained below as pakinnaka-kathā.)

² C₁ dassāvitāya.

³ C. omits. The gāthās are from Vin. ii, 147; JA. i, 93; cf. also A. iii, 40 ff.

⁴ JA. vātātāpe ghore sañjāto.

⁵ C₁ sāsituṇ.

Tasmā hi paṇḍito poso sampassaṇ attham attano
 Vihāre kāraye ramme vāsayettha bahussute.
 Tesaṇ annañ ca pānañ ca vattha-senāsanāni ca
 Dadeyya ujubhūtesu¹ vippasannena cetasā.
 Te tassa dhammaṇ desenti sabba-dukkhāpanūdanaṇ
 Yaṇ so dhammaṇ idh' aññāya parinibbāti anāsavo ti.
 (Vin. ii, 147)

Evaṇ 'ayam pi āvāsa-dāne ānisaṇso' ti bahu-d-eva rattiṇ
 atirekatarāṇ diyaḍḍha-yāmaṇ āvāsa-dānānisaṇsa-kathaṇ
 kathesi. Tattha imā gāthā sangahaṇ ārūlhā: pakinnaka-
 dhamma-desanā pana sangahaṇ uārohati.

Sandassetvā ti ādini vutta-ṭṭhāne 'va. *Abhikkantā*² ti,
 atikkantā, dve yāmā gatā. *Yassa dāni kālaṇ maññathā* ti,
 yassa gamanassa tumhe kālaṇ maññatha, gamana-kālo
 tumhākaṇ: gacchathā ti vuttaṇ hoti. Kasmā pana Bhagavā
 te uyyojesi ti? Anukampāya. Tiyāma-rattiṇ hi tattha nisī-
 ditvā vitināmentānaṇ tesaṇ sarire ābādho uppajjeyyā ti,
 bhikkhu-sanghe pi ca vippabhāta-sayana-nisajjāya okāso
 laddhuṇ vaṭṭati. Iti ubhayānukampāya uyyojesi ti.

Suññāgāraṇ ti pāṭiyekkaṇ suññāgāraṇ nāma tattha n'
 atthi. Te kira gahapatayo tass' eva āvasath' āgārassa
 ekapasse paṭa-sāniyā parikkhipāpetvā³ kappiya-mañcaṇ
 paññāpetvā tattha kappiya-paccattharaṇāni attharivā, upari
 suvaṇṇa-rajata-tārakā-gandha-mālādinā paṭimaṇḍitaṇ vitā-
 naṇ bandhitvā, gandha-tela-ppadīpaṇ āropayaṇsu, 'app' eva
 nāma Satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokañ ca sayitu-
 kāmo⁴ idha nipajjeyya. Evaṇ no idha āvasath' āgāraṇ
 Bhagavato catuhi⁵ iriyāpathehi paribhuttaṇ dīgha-rattaṇ
 hitāya sukhāya bhavissati' ti.

Satthā pi tad eva paṭṭhāya⁶ tattha sanghāṭiṇ paññāpetvā
 siha-seyyaṇ kappesi. Taṇ sandhāya vuttaṇ *suññāgāraṇ*
pāvisi ti. Tattha pāda-dhovana-ṭṭhānato yāva dhammāsanā
 agamāsi ettake ṭhāne gamanaṇ nipphannaṇ: dhammāsanāṇ

¹ C. bhūtena.

² (DA. khīṇā khayaṇ vayagatā upetā ti.)

³ DA. sānipākārena parikkhipitvā.

⁴ A. thokañ ca sametukāmo; C_{2, 3} sayitukāmo; C. thokaṇ vissa-
 mitukāmo (DA. idha Satthā vissamissati ti).

⁵ C₂ bahum pi.

⁶ C. sandhāya.

patvā thokaṇ aṭṭhāsi, idaṇ tattha ṭhānaṇ: dve yāme dhammāssane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā: upāsake uyyojetvā dhammāsanato oruyha yathā vutte ṭhāne sīha-seyyaṇ kappesi. Evaṇ taṇ ṭhānaṇ Bhagavatā catuhi iriyāpathehi paribhuttaṇ ahoṣi ti.

Sunīdhavassakārū ti, Sunīdho ca Vassakāro ca dve brāhmaṇā, *Magadha-mahāmattā* ti, Magadha-rañño mahāmattā mahāmaccā¹, *Magadha-raṭṭhe* vā mahāmattā: mahatiyā issariya-mattāya samanāgatā ti, *Magadha*²-mahāmattā. *Pāṭaligāme nagaraṇ māpentī* ti, Pāṭaligāma-saṅkhāte bhūmippadese nagaraṇ māpentī. *Vajjīnaṇ paṭibāhūyā* ti, Licchavirājūnaṇ āyamukha-pacchindan' atthaṇ. *Sahassa sahass' evā*³ ti, ekeka vagga-vasena sahassaṇ sahassaṇ hutvā. *Vatthūnī* ti, ghara-vatthūni. *Cittāni namenti*⁴ *nivesanāni māpetuṇ* ti, raññaṇ ca rāja-mahāmattānaṇ ca nivesanāni māpetuṇ vatthu-vijjāpāthakānaṇ cittāni namenti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭha va paṭhaviyā tiṇsa-hattha-matte⁵ ṭhāne 'idha nāga-ggāho, idha yakkha-ggāho, idha bhūtaggāho: idha pāsāno vā khāṇuko vā atthī' ti jānanti. Te tadā sippan jāpitrā⁶ devatāhi saddhiṇ mantayāmaṇā viya māpentī. Athavā tesā sarire devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṇ cittaṇ namenti. Tā catūsu konesu khāṇuke koṭṭetvā vattumhi gahita⁷-matte paṭivigacchanti. Saddha-kulānaṇ saddhā devatā tathā karonti, assaddhā-kulānaṇ assaddhā devatā tathā karonti. Kiṅkārāṇā? Saddhānaṇ hi evaṇ hoti:—'idha manussā nivesanaṇ māpentā paṭhaman bhikkhu-sanghaṇ nisīdāpetvā, mangalaṇ vadāpessanti.⁸ Atha mayaṇ silavantānaṇ dassanaṇ dhammakāthaṇ pañha-nissajjanaṇ anumodanaṇ ca sotuṇ labhisāma: manussā ca dānaṇ datvā amhākaṇ pattin dassanti' ti. Assaddhā devatā pi 'attano icchānurūpena tesā paṭipattin passituṇ kathaṇ ca sotuṇ labhissamā' ti tathā karonti.

¹ So A, C₂, DA, but C. omits.

² C. omits.

³ St, D. (text); Childers' (text) sahassass' eva; A, DA, C. sahassa sahass' eva.

⁴ DA. text; St. namanti.

⁵ C₂ satta-hattha-.

⁶ C. jappetvā.

⁷ C₂ vihita.

⁸ A. vādap-; C. vadāp-; DA. as above (mangalaṇ vadāhetuṇ = to raise the Jāyamangala chant, referred to below).

Tāvatiṇsehi ti, yathā hi ekasmiṇ kule ekaṇ paṇḍita-manussaṇ ekasmiṇ ca vihāre ekaṇ bahussutaṇ bhikkhuṇ upādāya asuka-kule manussā paṇḍitā asuka-vihāre bhikkhū bahussutā ti saddo abbhuggacchati; evam eva Sakkaṇ deva-rājānaṇ Vissakammaṇ ca deva-puttaṇ upādāya Tāvatiṇsā paṇḍitā ti saddo abbhuggato. Ten' āha *Tāvatiṇsehi* ti. *Seyyathā pī* ti ādinā devehi. Tāvatiṇsehi saddhiṇ mantetvā viya Sunidha-Vassakārā nagaraṇ māpentī ti dasseti. *Yāvātā ariyāyatanaṇ*¹ ti, yattakaṇ ariya-manussānaṇ osaraṇa-tṭhānaṇ nāma atthi. *Yāvātā vaṇippatho* ti, yattakaṇ vāṇijānaṇ² āhata-bhaṇḍassa rāsi-vasena kaya-vikkaya-tṭhānaṇ nāma vāṇijānaṇ vasana-tṭhānaṇ vā atthi. *Idaṇ agga-nagaraṇ* ti, tesā ariyāyatana-vaṇippathānaṇ idaṇ nagaraṇ aggaṇ bhavissati, jeṭṭhakaṇ pāmokkhaṇ. *Putabhedanaṇ*³ ti, bhaṇḍa-puta-bhedana-tṭhānaṇ: bhaṇḍa-bhaṇḍikānaṇ mocana-tṭhānaṇ ti vuttaṇ hoti. Sakala-jambudīpe aladdha-bhaṇḍam pi hi idh' eva labhissanti, aññatha vikkayaṇ āgacchantā⁴ pi idh' eva vikkayaṇ gacchissanti. Tasmā idh' eva puṭaṇ bhindissanti ti attho. Āyānam⁵ pi hi catūsu dvāresu cattāri sabhāyaṇ ekaṇ ti: evaṇ divase divase pañca-sata-sahassāni tattha vuṭṭhahissanti, tāni sabhāyāni⁶ āyāni ti dasseti.

Aggito vā ti ādisu samuccay' atthe⁷ vā-saddo: agginā ca udakena ca mithu-bhedena ca nassissati ti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissanti, nibbāpetum pi na sakkhissanti. Ekaṇ koṭṭhāsaṇ Gangā gahetvā gamissati. Eko iminā akathitaṇ, amussa amunā akathitaṇ, imassa vadantānaṇ piṣuṇā-vācānaṇ vasena bhinnānaṇ manussānaṇ aññamaññaṇ bhedena vinassissati.⁸

Evaṇ vatvā Bhagavā paccūsa-kāle Gangā-tīraṇ gantvā kata-mukha-dhovano bhikkhācāra-velaṇ āgamayamāno nisīdi. Sunidha-Vassakārā pi “ amhākaṇ rājā samaṇassa Gotamassa

¹ St, D, DA. ariyaṇ āyat-.

² A. vāṇijjānaṇ; C. vaṇij-; DA. vāṇijānaṇ.

³ Cf. *Trenckner, Pāli Misc. s.v.*

⁴ DA. vikkayena āgacchantā pi; C., , vikkayaṇ gacchantā pi.

⁵ A. āyatiyāni; DA. omits.

⁶ A. sabhāvini; C. sabhāvāni; C., sabhayāni.

⁷ DA. ca-kārattho.

⁸ DA. va nassissati.

upaṭṭhāko. So amhe upagate pucchissati ‘Satthā kira Pāṭaligāmaṇ agamāsi. Kiṇ tassa santikaṇ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā?’ ti pucchissati. ‘Upasaṅkamimhā’ ti ca vutte ‘nimantayittha na nimantayitthā?’ ti pucchissati. “Na nimantayimhā’ ti ca vutte amhākaṇ dosaṇ āropetvā nigganḥissati. Idañ ca pi mayaṇ akata-tṭhāne nagaraṇ māpema. Samaṇassa kho pana Gotamassa gata-gata-tṭhāne kāla-kañṇi-sattā paṭikkamanti. Taṇ samayaṇ¹ nagaramangalaṇ vācāpessamā²’ ti cintetvā Satthāraṇ upasaṅkamitvā nimantayaṇsu. Tena vuttaṇ *attha kho Sunīdha-Vassakārā* ti ādi. *Pubbaṇha-samayaṇ* ti, pubbaṇha-kāle. *Nivāsetvā* ti, gāma-ppavesana-nīhārena nivāsanaṇ nivāsetvā kāya-bandhanaṇ bandhitvā. *Patta-cīvaraṇ ādāyā* ti, cīvaraṇ pārupitvā³ pattaṇ hatthena gahetvā.

Sīlavant’ etthā ti, sīlavanto ettha attano vasana-tṭhāne. *Saññate* ti, kāya-vācā-cittehi saññate. *Tāsaṇ dakkhiṇaṇ ādisē* ti, sanghassa dinne cattāro paccaye tāsaṇ ghara-devatānaṇ ādisa,⁴ pattiṇ dadeyya. *Pūjītā puḍḍanta* ti, ‘ime manussā amhākaṇ nātakā pi na hontī’ ti, ‘evam pi no pattiṇ dentī’ ti, ‘ārakkhaṇ susaṇvihitaṇ karoṭhā’ ti suṭṭhu ārakhaṇ karonti. *Mānītā mānayaṇti* ti, kālena kālaṇ balikamma-karaṇena mānītā ‘ete manussā amhākaṇ nātakā pi na honti tathā pi catumāsa-chamās’ antare⁵ vā no balikammaṇ karonti’ ti mānenti, uppanna-parissayaṇ haranti.⁶ *Tato nan* ti, tato taṇ paṇḍita-jātikaṇ⁷ purisaṇ. *Orasaṇ* ti, ure ṭhapetvā saṇvaḍḍhitaṇ. Yathā mātā orasaṇ puttaṇ anukampati, uppanna-parissaya-haraṇ’ atthaṇ ev⁸ assa yathā vāyamati evaṇ anukampanti ti attho. *Bhadrāṇi passaṇti* ti, sundarāṇi passaṇti.

Anumoditvā ti, tehi tadā pasuta-puññassa anumodana-

¹ DA. samayaṇ; C. mayaṇ. ² A. vattapessamā; DA. vāmāpess-.

³ A. -petvā; DA. ādiyivā.

⁴ So A, C. (PvA. 88, v.l.), but DA. apadisseyya; C, ādiseyya; cf. Thig. 307, ādiseyyāsi dakkhiṇaṇ (Comy. pattidānaṇ dento padakkhiṇaṇ ādisseyyāsi).

⁵ So A, C, DA, but C. catu-paṇca-cha-māsantaraṇ.

⁶ So read with A, DA. (as shown by context below), but C. parissayā pāḍenti.

⁷ St. jātiyo (line 1).

⁸ C, parissayāvaraṇ’ attham eva.

vasena tesañ dhamma-kathaṇ katvā, Sunīdha-Vassakārā pi 'yā tattha devatā āsuṇ¹ tāsañ dakkhiṇam ādise' ti Bhagavato vacanaṇ sutvā devatānaṇ² pattiṇ adaṇsu. *Taṇ Gotama-titthaṇ nāma ahosī* ti, tassa nagarassa yena dvārena Bhagavā nikkhami, taṇ Gotama-dvāraṇ nāma ahosi. Gangāya pana uttaraṇ' atthaṇ otinna-ṭṭhānaṇ³ Gotama-titthaṇ nāma ahosi.

Pūrā ti, punnā. *Samatittikā* ti, taṭa-samaṇ udakassa tittā bharitā. *Kākaṭṭhā* ti, tīre ṭṭhita-kākehi pātuṇ sakkuneyya-udakā. Dvīhi pi padehi ubhato kūle⁴ jala-paripunṇa-bhavaṇ eva dasseti. *Ulumpan* ti, pārangaman' atthāya dārūni sanghāṭetvā, āṇiyo koṭṭetvā kataṇ. *Kullan* ti, velu-nalādiṇe valli-ādīhi bandhitvā kataṇ. *Etam atthaṇ veditvā* ti, etaṇ mahājanassa Gangodaka-mattassa pi kevalaṇ tarituṇ asam-atthataṇ, attano pana bhikkhu-sanghassa ca atigambhīra-vitthataṇ saṇsāra-mahannaṇaṇ taritvā⁵ ṭṭhita-bhāvaṇ ca sabbākārato veditvā, tad attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *annaṇaṇ* ti, sabb' antimena⁶ paricchhedena yojana-matta-gambhīrassa vitthataṇ⁷ ca udaka-ṭṭhānaṇ etaṇ adhivacanaṇ. *Saraṇ* ti, saritvā pi gamanato idha nadī adhippetā. Idan vuttaṇ hoti:—Ye gambhīra-vitthataṇ saṇsār' annaṇaṇ tanhā-saritaṇ ca taranti, te ariya-magga-saṇkhātasetuṇ katvāna, *visaṇṇa pallāṇi* anāmasitvā 'va udaka-haritaṇi⁸ ninna-ṭṭhānaṇi. Ayam pi idaṇ appamattaṇ udakaṇ taritu-kāmo *kullan hi jano bandhati*,⁹ bandhitaṇ āyasaṇ āpajjati. *Tinnā medhāvino janā* ti, ariya-magga-ñāṇa-saṇkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino Buddhā ca Buddha-sāvaka ca vinā yeva kullena tinnā paratīre patiṭṭhitāni.

Chaṭṭhama-Sutta-Vaṇṇanā niṭṭhitā.

¹ A. asuṇ; Digh. assu; Ch. assuṇ; St. āsuṇ.

² A. mettānaṇ; C₁ petānaṇ.

³ C₂ ubhokūlānaṇ; A. ubhato kulapeyala.

⁴ A. antena.

⁵ So DA, C, but perhaps the reading of A, C₁, parittāni is better supported by context.

⁶ St. MSS. bandhati; Digh. Child. pabandhati

⁷ A, C₁, anotiṇṇattā.

⁸ Cf. SnA. 214.

⁹ DA. puthulassa.

7.

Sattame, *addhāna-magga-paṭipanno* ti, *addhāna-saṅkhātaṇ* *digha-maggaṇ* *paṭipanno* *gacchanto* *hoti*.¹ *Nāgasamālenā* ti, *evaṇ* *nāmakena* *therena*. *Pacchā-samaṇenā* ti, *ayaṇ* *tadā* *Bhagavato* *upaṭṭhāko* *ahosi*. Tena *taṇ* *pacchā-samaṇaṇ* *katvā* *maggaṇ* *paṭipajji*. *Bhagavato* *hi* *paṭhama-bodhiyaṇ* *visati-vassāni* *anibaddhā* *upaṭṭhākā* *ahesuṇ*. Tato *paraṇ* *yāva* *parinibbānā* *pañca-visati-vassāni* *āyasmā* *Ānando* *chāyā* 'va *upaṭṭhāsi*. *Ayaṇ* *pana* *anibaddh'* *upaṭṭhāka-kālo*. Tena *vuttaṇ* *āyasmatā* *Nāgasamālena* *pacchā-samaṇenā* ti, *Dvedhā*² *pathan* ti, *dvidhā-bhūtaṇ* *maggaṇ*: *dvidhā* *pathan* ti *pathanti*. *Āyasmā* *Nāgasamālo* *attanā* *pubbe* *tattha* *kata-paricayattā*³ *ujubhāvaṇ* *c'* *assa* *sandhāya* *vadati* "ayaṇ, *bhante* *Bhagavā*, *maggo*" ti. *Bhagavā* *pana* *tadā* *tassa* *saparissaya-bhāvaṇ* *ñatvā*, *tato* *aññaṇ* *maggaṇ* *gantu-kāmo* "ayaṇ, *Nāgasamāla*, *maggo*" ti *āha*. 'Saparissayo' ti *ca* *vutte* *asaddahitvā*, *Bhagavā* 'na *tattha* *parissayo*' ti *vadeyya*, *taṇ* *tassa* *digha-rattaṇ* *ahitāya* *dukkhāyā* ti *na* *kathesi*. *Tikkhattuṇ* "ayaṇ *maggo*⁴: *iminā* *gacchāmā*" ti *vatvā*, *catuttha-vāre* 'na *Bhagavā* *iminā* *maggena* *gantuṇ* *icchatī*: *ayam* *eva* *ca* *uju-maggo*. *Hand'* *āhaṇ* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ* *datvā*, *iminā* *maggena* *gamissāmī*' ti *cintetvā*, *Satthu* *patta-cīvaraṇ* *dātuṇ* *asakkonto* *bhūmiyaṇ* *ṭhapetvā*, *paccupaṭṭhitena* *dukkha-saṇvattaniyena* *kammunā* *codi-yamāno* *Bhagavato* *vacanaṇ* *anādiyitvā* 'va *pakkāmi*.

Tena *vuttaṇ* *atha* *kho* *āyasmā* *Nāgasamālo* *Bhagavato* *pattacīvaraṇ* *tatth'* *eva* *chamāyaṇ* *nikkhipitvā* *pakkāmi* ti. *Tattha* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ* ti, *attano* *hattha-gataṇ* *Bhagavato* *patta-cīvaraṇ*. *Tatth'* *evā* ti, *tasmiṇ* *yeva* *magge* *chamāyaṇ* *paṭhaviyaṇ* *nikkhipi*,⁵ 'idaṇ' *te*, *Bhagavā*, *patta-cīvaraṇ*. *Sace* *icchatha*, *gaṇhatha*. *Yadi* *attanā* *icchita-maggaṇ* *yeva* *gantukām'* *atthā* 'ti *adhippāyo*. *Bhagavā* *hi* *attano* *patta-cīvaraṇ* *sayam* *eva* *gahitvā* *yathādhippetaṇ* *maggaṇ* *paṭipajji*.

Antarā-magge *corā* *nikkhamitvā* ti, *tadā* *kira* *pañca-sata-*

¹ DA. 35.² St. dvidhā-.³ C₁ gata-; cf. VvA. 24.⁴ A, C₁ patho.⁵ C₂ nikkhipitvā pakkāmi.

purisā luddā lohita-pāṇino rājāparādhino hutvā, araṇṇaṇ pavisitvā, corikāya jīvikaṇ kappentā pāripanthika-bhāvena 'raṇṇo ānāpathaṇ pacchindissāmā' ti magga-samīpe araṇṇe tiṭṭhanti. Te therāṇ tena maggena gacchantaṇ disvā "ayaṇ samaṇo iminā maggena āgacchati. Avalaṇṇitabbaṇ maggaṇ valaṇṇeti. Amhākaṇ atthi-bhāvaṇ na jānāti. Handa naṇ jānāpessāmī" ti kujjhitvā gahana-tṭhānato vegena nikkhamitvā sahasā therāṇ bhūmiyaṇ pātetvā, hattha-pādehi koṭṭetvā, mattikā¹-pattaṇ c' assa bhinditvā, cīvaraṇ khaṇḍākhāṇḍikaṇ chinditvā, "pabbajitattā tvaṇ na hanāma. Ito paṭṭhāya imaṇ maggaṇ sappatibhayaṇ² jānāhi" ti vissajjesuṇ.³ Tena vuttaṇ *atha kho āyasmato—pe—vipphalesuṇ*⁴ ti.

Bhagavā pi 'ayaṇ tena maggena gato corehi bādhitō maṇ pariyesitvā, idān' eva āgamissatī' ti ñatvā, thokaṇ gantvā, maggā okkamma, aññatarasmiṇ rukkha-mūle nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgasamālo paccāgantvā Satthārā gata-maggaṇ eva gahetvā, gacchanto tasmiṇ rukkha-mūle Bhagavantaṇ passitvā, upasaṅkamitvā, vanditvā, taṇ pavattiṇ Satthu ārocesi. Tena vuttaṇ *atha kho āyasmā Nāgasamālo—pe—saṅghātiṇ ca vipphalesuṇ* ti. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Nāgasamālassa attano vacanaṇ anādiyitvā akhemanta-magga-gamaṇaṇ attano ca khemanta-magga-gamaṇaṇ viditvā, tad attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *saddhiṇ caran* ti, saha caranto. *Ekato vasaṇ* ti idaṇ tass' eva vevacanaṇ: saha⁵ vasanto ti attho. *Missō aññajanena vedagū* ti, veditabb' aṭṭhena veda-saṅkhātena catu-sacca-ariya-magga-ñāṇena gatattā adhigatattā vedassa vā sakalassa ñeyyassa vā pāraṇ gatattā vedagū.⁶ Attano hitaṇ na jānāti ti, aññō. Avidvā bālo ti attho. Tena añña-janena *misso*, saha caraṇa-mattena⁷ missito. *Vidvā pajahāti pāpakaṇ* ti, tena vedagu-bhāvena vidvā jānanto pāpakaṇ abhaddakaṇ attano dukkhāvahaṇ pajahati, pāpakaṇ vā akalyāṇaṇ pugalaṇ pajahati. Yath' āha:—*koṇco khīrapako*⁸ 'va ninnagan

¹ A. matakaṇ ca.

² So A, but C. imassa maggassa parissaya-bhāvaṇ.

³ So A, C₁, but C. tajjesuṇ. ⁴ St. vipphālesuṇ as below; A. vipalesu.

⁵ A. samā-.

⁶ Sn. 330.

⁷ A, C₁ maggena.

⁸ W. khīrūpako; cf. vii, 4.

ti, yathā koṇca-sakuṇo udaka-missite¹ khīre upanīte vinā toyañ khīra-mattass² eva pivanato khīrapako ninna-ṭṭhāna-gamanena *ninnaga*-saṅkhātaṇ udakaṇ *pajahāti*, vajjeti, evañ paṇḍito kira duppañña-puggalehi ṭhāna-nisajjādisu saha-bhūto pi ādarena te pajahati, na kadāci pi sammisso hoti.

S a t t a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

8.

Atṭhame, *Visākhāya Migāramātuyā nattā kālaṅkatā hoti* ti, Visākhāya mahā-upāsikāya puttassa dhītā kumārikā kālaṅkatā hoti. Sā kira vatta-sampannā sāsane abhippasannā mahā-upāsikāya gehaṇ pavīṭṭhānaṇ bhikkhūnaṇ bhikkhunīnaṇ ca attanā kātabba-veyyāvaccaṇ purebhattaṇ pacchābhattaṇ ca appamattā akāsi. Attano pītāmahiyā cittānukūlaṇ paṭipajji. Tena Visākhā gehato bahi gacchanti sabbaṇ tassa yeva bhāraṇ katvā gacchati. Rūpena ca dassaniyā pāsādikā iti sā tassa visesato piyā manāpā ahosi. Sā rogābhibhūtā kālam akāsi. Tena vuttaṇ *tena kho pana samayena Visākhāya Migāramātuyā nattā kālakatā hoti piyā manāpā* ti.

Atha mahā-upasikā tassā maraṇena sokaṇ sandhāretuṇ asakkonti dukkhī dumanā sarīra-nikkhepaṇ kāretvā, ‘api nāma Satthu santikaṇ gata-kāle citta’ assādaṇ labheyyan’ ti Bhagavantaṇ upasaṅkami. Tena vuttaṇ *atha kho Visākhā Migāramātā* ti ādi. Tattha *divā-divassā* ti, divasassā pi divā: majjhantike kāle ti attho. Bhagavā Visākhāya vattābhiraṇ jānanto upāyena soka-tanuka-karaṇ’ atthaṇ “iccheyāsi tvaṇ, Visākhe?” ti ādim āha. Tattha *yāvatikā* ti, yattakā. Tadā kira satta-jana-koṭiyo Sāvattiyaṇ paṭi, vasanti. Taṇ sandhāya Bhagavā *kīva³ bahukā pana, Visākhe, Sāvattiyaṇ manussā devasikaṇ*, divase divase, *kālaṇ karonti* ti pucchi. Visākhā *dasa pi bhante* ti ādim āha. Tattha *tīṇi* ti, tayo. Ayam eva vā pāṭho. *Avivittā* ti, asuñña.

¹ A. -ke.

² A. khīraṇ tass’ eva.

³ W. kiṇ va.

Atha Bhagavā attano adhippāyaṇ pakāsentō, *api nu tvaṇ kadāci karahaci analla-vatthā vā bhaveyyāsi analla-kesā vā* ti āha. ‘Nanu evaṇ sante tassā sabba-kālaṇ sokābhibhūtāya matānaṇ puttādīnaṇ amangal’ūpacāra-vasena udak’orohaṇena alla-vatthāya alla-kesāya eva bhavitabban’ ti dasseti.

Taṇ sutvā upāsikā saṇvega-jātā “no h’ etaṇ, bhante” ti, paṭikkhipitvā piya-vatthūṇ vippaṭisārato attano cittassa nivatta-bhāvaṇ Satthu ārocenti “alaṇ me, bhante, tāva sambahulehi puttehi nattārehi” ti āha. Ath’ assa Bhagavā ‘dukkhaṇ nām’ etaṇ piya-vatthu-nimittaṇ, yattakāni piya-vatthūni tattakāni dukkhāni: tasmā sukha-kāmena dukkha-paṭikkūlena¹ sabbato piya-vatthuto cittaṇ vivecetabban’ ti dhammaṇ desento, *yesaṇ kho, Visākhe, sataṇ piyāni, sataṇ tesāṇ dukkhāni* ti ādim āha. Tattha *sataṇ piyāni* ti, sataṇ piyayitabba-vatthūni. Sattaṇ² piyaṇ ti pi keci paṭhanti. Ettha ca yasmā ekato³ paṭṭhāya yāva dasa⁴ tāva saṅkhyā saṅkheyya-ppadhānā, tasmā ‘yesaṇ dasa piyāni, dasa tesāṇ dukkhāni’ ti ādinā pāli-āgatā. Keci pana ‘yesaṇ dasa piyānaṇ dasa tesāṇ dukkhānaṇ’ ti ādinā paṭhanti. Taṇ na sundaraṇ. Yasmā pana vīsati paṭṭhāya yāva sataṇ tāva saṅkhyā saṅkheyya-ppadhānā va, tasmā tatthā pi saṅkheyya-ppadhānataṇ yeva gahetvā ‘yesaṇ kho, Visākhe, sataṇ piyāni, sataṇ tesāṇ dukkhāni’ ti ādinā pāli-āgatā. Sabbesam pi ca ‘yesaṇ ekaṇ piyaṇ, ekaṇ tesāṇ dukkhaṇ’ ti pāṭho; ‘na pana dukkhassā’ ti. Etasmiṇ hi pakkhe ekarasaṇ ekajjhāsayā ca Bhagavato desanā hoti. Tasmā yathā-vutta-nayā⁵ va pāli veditabbā.

Etam atthaṇ viditvā ti, soka-paridevādikaṇ cetasiṇaṇ kāyikaṇ dukkhaṇ piya-vatthu-nimittaṇ piya-vatthumhi sati hoti, asati na hoti ti, etam atthaṇ sabbākārato jānitvā tad attha-paridīpanaṇ imaṇ udānaṇ⁵ udānesi.

Tass’ attho: *ye* nāti-bhoga-roga-sīla-ditṭhi-byasanehi phuṭṭhassa anto-nijjhāyantassa bālassa citta-santāpa-lakkhaṇā *keci* mudu-majjhādi-bhedena yādisā tādisā *sokā* vā tehi yeva

¹ A. paṭisallena.

² C, C₂ sataṇ.

³ A. ekarantā.

⁴ C₂ sataṇ.

⁵ Cf. Nett. 67 for the gāthā. For def. of terms cf. VM. 503.

phuṭṭhassa kāya-soka¹-hetukassa samuṭṭhāpakā² keci, vip-palāpa-lakkhaṇā *paridevitā vā*,³ anīṭṭha-phoṭṭhabba-paṭihata-kāyassa kāya-pīlana-lakkhaṇā *dukkhā vā*⁴: tathā avutt' atthassa vikappan' atthena *vā-saddena* gahitattā domanass' ūpāyāsādayo pi nissaya-bhedena ca: *anekarūpā*, nānāvidhā imasmiṇ satta-loke dissanti, upalabbhanti: sabbe pi *ete piyaṇ piya-jātikaṇ satta-saṅkhāraṇ paṭicca*, nissāya, āgamma, paccayaṇ katvā, *pabhavanti*⁵ nibbattanti.

Tasmiṇ pana yathā-vutta-piya-vatthumhi *piye asante*, piya-bhāva-kare chanda-rāge pahīne, na kadāci pi *ete sam-bhavanti*. Vuttaṇ h' etaṇ: 'piyato jāyati soko—pe—pemato jāyati soko' ti (Dhp. 212) ādi. Tathā

Piyā pahūtā kalahā vivādā

Parideva-sokā saha maccharā⁶ ca (Sn. 863)

ādi. Ettha ca *paridevitā vā dukkhā vā* ti, linga-vipallāsena vuttaṇ. Paridevitāni vā dukkhāni vā ti vattabbe, vibhatti-lopo vā kato ti veditabbo.

Tasmā hi te sukhino vītasokā ti, yasmā piya-ppahūtā⁷ sokādayo yesaṇ n' atthi,⁸ tasmā te eva sukhino vigata-sokā ca nāma. Ke pana te? *Yesaṇ piyaṇ n' atthi kukiñci loke*, yesaṇ ariyānaṇ sabbaso vīta-rāgattā na katthaci pi sattaloke ca piyaṇ piyabhāvo puttā ti vā bhātā ti vā bhaginī ti vā bhariyā ti vā piyaṇ piyāyanā⁹ piya-bhāvo n' atthi, saṅkhāra-loke pi 'etaṇ mama santakaṇ imaṇ, imināhaṇ nāma sukhaṇ labhāmi labhissāmi' ti piyaṇ piyāyanā⁹ piyabhāvo n' atthi. *Tasmā asokaṇ virajaṇ patthayāno piyaṇ na kayirātha kukiñci loke* ti, yasmā ca sukhino nāma vītasokā vigata-sokattā vā katthaci pi visaye piyabhāvo na hoti, *tasmā* attano yathā-vutta-sokābhāvena *asokaṇ*, asoka-bhāvaṇ rāga-rajādi-vigamena¹⁰ *virajaṇ* viraja-bhāvaṇ arahattaṇ sokassa vā rāga-virajādinaṇ ca abhāva-hetu-bhāvato ca asokaṇ virajaṇ ti laddha-nāmaṇ nibbānaṇ *patthayāno*, kattu-kamyatā kusala-cchandassa vasena pana chanda-jāto, katthaci *loke*, rupādi-

¹ C. -sosaka-.

² A. -ṭhāpitā.

³ C. paridevatā.

⁴ St. dukkhā ca; Nett. dukkhaṇi ca . . . anekarūpaṇ.

⁵ St. bhavanti; Nett. pabhavanti.

⁶ A. maccharehi; C. cajjareti.

⁷ C. pabhūta.

⁸ A. asati pi ye na santi.

⁹ C. piyāyanaṇ.

¹⁰ C. vigamanena.

dhamme antamaso samatha-vipassanā-dhamme pi *piyaṇ*,
piyabhāvaṇ piyāyanā¹ na *kayirātha*, na uppādeyya. Vuttaṇ
h' etaṇ “dhammā pi kho, bhikkhave, pahātabbā, pag eva
adhammā” ti (M. i, 135).

A ṭ ṭ h a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā
n i ṭ ṭ h i t ā.

9.

Navame, *āyasmā* ti, piya-vacanaṇ. *Dabbo*² ti, tassa the-
rassa nāmaṇ. *Malla-putto* ti, Malla-rājassa putto. So hi
āyasmā Padumuttarassa Bhagavato pāda-mūle katābhinihāro
kappa-sata-sahassaṇ upacita-puñña-sañcayo amhākaṇ Bha-
gavato kāle Malla-rājassa deviyā kucchiyaṇ nibbatto katādhi-
kāratā jātiyā satta-vassika-kāle yeva mātā-pitaro upa-
saṅkamitvā pabbajjaṇ yāci. Te pi “pabbajitvā ācāre³
sikkhatu. Sace taṇ nābhiramissati idh' eva āgamissati” ti
anujāniṇsu. So Satthāraṇ upasaṅkamitvā pabbajjaṇ yāci.
Satthā pi 'ssa upanissaya-sampattiṇ oloketvā pabbajjaṇ
anujāni. Tassa pabbajja-samaye⁴ dinna-ovādena bhava-
ttayaṇ ādittaṇ viya upaṭṭhāsi. So pi vipassanaṇ paṭṭhapetvā
khuragge yeva arahattaṇ pāpuṇi. Yan kiñci sāvakena
pattabbaṇ tisso vijjā, catasso paṭisambhidā, cha abhiññā,
nava lokuttara-dhammā ti evamādikaṇ sabbaṇ adhigantvā,
asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro ahosi. Vuttaṇ h' etaṇ
tena āyasmataḥ:—“Mayā kho jātiyā satta-vassena arahat-
taṇ sacchikataṇ, yaṇ kiñci sāvakena pattabbaṇ sabbaṇ taṇ
anuppattaṇ mayā” ti (Vin. iii, 158) ādi.

Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī ti, so kir' āyasmā eka-
divasaṇ Rājagahe piṇḍāya caritvā, pacchā-bhattaṇ piṇḍa-
pāta-paṭikkanto Bhagavato vattaṇ dassetvā diva-ṭṭhānaṇ

¹ C. piyāyanaṇ.

² Cf. A. i, 24; AngA. 272; Vin. ii, 76, 124, iii, 158; Thag. v, 5; ThagA. (S.), 40. For the details see *supra*, i, 10.

³ A. āhārantā ca; C₁ arahatto.

⁴ A. (*following* C₁) taṇ cama-paṇcaka; C₁ taca-paṇcaka (*evidently a reminiscence of* AngA. 274 and ThA. taca-paṇcaka-kammaṭṭhānaṇ ācikkhi).

gantvā udaka-kumbhato¹ udakaṃ gahe tvā, pāde pakkhāletvā, gattāni sītaṇ² katvā, camma-kkhaṇḍaṇ paññāpetvā, nisinno kāla-paricchedaṇ katvā, samāpattiṃ samāpajji. Ath' āyasmā yathā-kāla-paricchedaṇ samāpattito vuṭṭhahitvā, attano āyu-saṅkhāre olokesi. Tattha te parikkhīṇā katipaya-muhutta-kālā upaṭṭhahiṃsu. So cintesi 'na kho m' etaṇ paṭirūpaṇ yad ahaṇ Satthu anārocetvā sabrahmacārīhi avidito idha yathā nisinno va parinibbāyissāmi.³ Yaṇ nūn' āhaṇ Satthāraṇ upasaṅkamitvā, parinibbānaṇ anujānāpetvā, Satthu vattaṇ dassetvā, sāsaṇassa niyyānika-bhāva-dassan' atthaṇ mayhaṇ iddhānubhāvattā⁴ ākāse nisīditvā, tejo-dhātuṇ samāpajjitvā, parinibbāyeyyaṇ. Evaṇ sante ye mayi assaddhā appasannā tesam pi pasādo uppajjissati. Tad assa tesāṇ dīgha-rattaṇ hitāya sukhāyā' ti. Evaṇ ca so āyasmā cintetvā, Bhagavantaṇ upasaṅkamitvā, sabbaṇ taṇ tath' evam akāsi. Tena vuttaṇ *atha kho āyasmā Dabbo Mallaputto yena Bhagavā ten' upasaṅkamī* ti ādi.

Tattha *parinibbāna-kālo me* ti, 'Bhagavā, mayhaṇ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāna-kālo upaṭṭhito: tam ahaṇ Bhagavato ārocetvā parinibbāyitu-kāmo 'mhī' ti dasseti. Keci paṇ' āhu:—'na tāva thero jīṇṇo, na ca gilāno, parinibbānāya ca Satthāraṇ āpucchā' ti. N' atth' idaṇ kāraṇaṇ. "Mettīya-bhummajakā bhikkhū⁵ pubbe maṇ amūlakena pārājikena anuddhaṇsesuṇ. Tasmiṇ adhikaraṇe vūpasante pi akkosanti yeva. Tesāṇ saddahitvā aññe pi puthujjanā mayi agāravaṇ paribhavaṇ⁶ ca karonti ti. Imaṇ ca dukkha-bhāraṇ niratthakaṇ vahitvā kiṇ payojaṇaṇ? Tasmā 'haṇ idāni yeva parinibbāyissāmi' ti sannīṭṭhānaṇ katvā, Satthāraṇ āpucchī' ti. Taṇ akāraṇaṇ. Na hi khīṇāsavā aparikkhīṇe āyu-saṅkhāre paresāṇ apavādādi-bhayena parinibbānāya cetenti ghaṭanti⁷ vāyamanti, na ca

¹ C. udakaṇ kumbhato gahe tvā.

² C. sītīṇ.

³ A, C₁ -nibbāyāmi.

⁴ A. ānubhāvatto; C₂ vibhāvento; C. ānubhāvaṇ pakāsetto.

⁵ Cf. Vin. ii, 77.

⁶ C₂ parādhaṇ.

⁷ C. omits; A. adds. Both should stand in the formula.

pasesaṇ pasaṇsādi-hetu ciraṇ tiṭṭhanti, atha kho sarasen' eva
 attano āyu-saṅkhārassa parikkhayaṇ āgamenti. Yath' āha
 Nābhikaṇkhāmi¹ maraṇaṇ, nābhikankhāmi jīvitaṇ,
 Kālaṇ ca paṭikaṇkhāmi nibbisaṇ² bhatako yathā ti.

(Thag. 606)

Bhagavā pi 'ssa āyu-saṅkhāraṇ oloketvā parikkhīṇa-bhāvaṇ
 ñatvā "yassa dāni tvaṇ, Dabba, kālaṇ maññasī" ti āha.

Vehāsaṇ abbhuggantvā ti, ākāsaṇ abhi-uggantvā. Vehāsaṇ
 gantvā ti attho. Abhi-sadda-yogena hi idaṇ upayoga-
 vacanaṇ. Attho pana bhumma-vasena veditabbo. Vehāsaṇ
 abbhuggantvā kiṇ akāsī ti āha? *Ākāse antaḷikkhe pallaṅ-
 kena nisīditvā* ti ādi. Tattha *tejo-dhātun samāpajjitvā*, tejo-
 kaṣiṇa-catuttha-jjhāna-samāpattiṇ samāpajjitvā. Thero hi
 tadā Bhagavantaṇ vanditvā, tikkhattuṇ padakkhiṇaṇ katvā,
 ekamantaṇ ṭhito "Bhagavā, kappa-sata-sahassaṇ tumhehi
 saddhiṇ tattha tattha vasanto, puññāni karonto, imaṇ ev'
 atthaṇ sandhāya akāsiṇ. Svāyam attho: ajja matthakaṇ
 patto: idaṇ pacchima-dassanaṇ" ti āha. Ye tattha puthuj-
 jana-bhikkhū sotāpanna-sakadāgāmino ca tesu ekaccānaṇ
 mahantaṇ kāruṇṇaṇ ahosi: ekacce ārodana-ppattā ahesuṇ.

Ath' assa Bhagavā cittācāraṇ ñatvā, "tena hi, Dabba,
 mayhaṇ bhikkhu-sanghassa ca iddhi-pāṭihāriyaṇ dassēhi"
 ti āha. Tāvad eva sabbo bhikkhu-sangho sannipati. Ath'
 āyasmā Dabbo 'eko pi hutvā bahudhā hoti' ti ādinā nayena
 āgatāni sāvaka-sādhāraṇāni sabbāni pāṭihāriyāni dassetvā,
 puna Bhagavantaṇ vanditvā, ākāsaṇ abbhuggantvā, ākāse
 paṭhaviṇ abhinimminivā, tattha pallaṅkena tejo-kaṣiṇa³-
 samāpattiya parikammaṇ katvā, samāpattiṇ samāpajjitvā,
 sarīra-jhāpana-tejo-dhātun adhiṭṭhahitvā, parinibbāyi. Saha
 adhiṭṭhānena sabbo kāyo agginā āditto ahosi. Khaṇen' eva
 ca so aggi kappa-vuṭṭhān' aggi viya anumattam pi saṅkhāra-
 gataṇ masimattam pi tattha kiñci anavasesato adhiṭṭhāna-
 balena jhāpetvā nibbāyi.

Tena vuttaṇ: *atha kho āyasmā Dabbo Mallaputto* ti ādi.
 Tattha *vuṭṭhahitvā parinibbāyī* ti, iddhi-cittato vuṭṭhahitvā

¹ Th. nābhinandāmi twice; cf. *supra*, p. 157.

² C. nibbesaṇ.

³ Cf. S. i, 144, v. 270; SnA. ii, 337.

bhavanga-cittena parinibbāyi. *Jhāyamānassā* ti, jāliyamānassa. *Dayhamānassā* ti, tass' eva vevacanaṇ. Athavā *jhāyamānassa* ti, jālā-pavatti-kkhaṇaṇ sandhāya vuttaṇ. *Dayhamānassa* ti vitaccik' angāra-kkhaṇaṇ. *Chārikā* ti, bhasmaṇ. *Masī* ti, kajjalaṇ.¹ *Na paññāyitthā* ti, na passittha. Adhiṭṭhāna-balena sabbaṇ khaṇen' eva antaradhāyitthā ti attho. Kasmā pana thero uttari-manussa-dhammā iddhi-pāṭihāriyaṇ dassesi? Nanu Bhagavatā iddhi-pāṭihāriya-karaṇaṇ paṭikkhittan ti? Na codetabbam etaṇ. Gihīnaṇ sammukhā pāṭihāriya-karaṇena paṭikkhittattā, tañ ca kho vikubbana-vasena, na pan' evaṇ adhiṭṭhāna-vasena. Ayaṇ pana āyasmā Dhamma-sāminā ānatto pāṭihāriyaṇ dassesi. *Etam atthaṇ viditvā* ti, etaṇ āyasmato Dabbassa Mallaputtassa anupāda-parinibbānaṇ sabbākārato viditvā tad attha-dīpanaṇ imaṇ udānaṇ udānesi.

Tattha *abhedi kāyo* ti, yo sabbo bhūt' ūpādāya-ppabhedo catu-santati-rūpa-kāyo so bhijji, anavasesato dayhi, nassi, antaradhāyi, anuppatti-dhammataṇ āpajji. *Nirodhi saññā* ti, rūpāyatanādi-gocaratāya rūpa-saññātibhedā, sabbā pi saññā appaṭisandhikena nirodhena nirujjhi. *Vedanā sītibhaviṇsu*² sabbā ti, vipāka-vedanā kiriya-vedanā ti, sabbā pi vedanā appaṭisandhika-nirodhena niruddhattā anumattassa pi vedanā-darathassa abhāvato³ sīti-bhūtā ahesuṇ. Kusalākusala-vedanādi, sabbā pi vedanā pana arahatta-phalakkhaṇe yeva nirodhaṇ gatā. Vīti-rahīṇsū⁴ ti pi paṭhanti. Asantā niruddhā ahesun ti attho.

Vūpasamiṇsu saṅkhārā ti, vipāka-kiriya-ppabhedaṇ sabbe pi phassādayo saṅkhārā-kkhandha-dhammā appaṭisandhika-nirodhen' eva niruddhattā visesen' eva vūpasamiṇsu. *Viññānaṇ attham āgamā* ti, viññānaṇ vipāka-kiriya-appabhedaṇ sabbaṇ appaṭisandhika-nirodhen' eva atthaṇ vināsaṇ upacchedaṇ āgamā āgacchi. Iti Bhagavā, āyasmato Dabbassa Mallaputtassa pañcannam pi khandhānaṇ pubbe yeva kilesābhisaṅkhār' ūpādānassa anavasesato niruddhattā anupā-

¹ So A, C., but C. añjanaṇ (? anjanan).

² St. vedanā pi 'tidahaṇsu; A. sīti-rahisu; W. sītiṇ dahīṇsu (?); St. Comy. corrupt. D.'s remarks following confirm the reading bhaviṇsu.

³ C. abhāvona.

⁴ A. and St, v.l. Sīti-; C. vīti-rahīṇsu.

janesuṇ. *Etad avocā* ti, Bhagavā etad idāni vakkhamānaṇ sakalaṇ suttaṇ ahoṣi. *Dabbassa, bhikkhave, Mallaputtassā* ti ādi anantara-sutte vutt' attham eva. *Etam atthan* ti, ādisu pi apubbaṇ n' atthi: anantara-sutte vutta-nayen' eva veditabbaṇ.

Gāthāsu pana *ayo-ghana-hatassā* ti, ayo haññati: etenā ti ayo-ghanan kammārānaṇ ayo-kūṭaṇ ayo-muṭṭhi ca. Tena ayo-ghanena hatassa, pahatassa. Keci pana ayo-ghana-hatassā ti ghana-ayopiṇḍaṇ¹ hatassā ti atthaṇ vadanti. *Eva* saddo c' ettha nipāta-mattam. *Jalato jātavedaso*² ti, jhāya-mānassa aggissa: anādare etaṇ sāmivacanaṇ. *Anupubb' upasantassā* ti, anukkamena upasantassa vighātassa niruddhassa. *Yathā na ñāyate gati* ti, yathā 'ssa gati na ñāyati. Idaṇ vuttaṇ hoti: ayo-muṭṭhi-kūtādinā pahatassa; ayo-ghanena hatassa saṇhatassa kaṇsa-bhājanādi-gatassa vā jalamānassa aggissa, tathā uppannassa vā saddassa anukkamena upasantassa suvūpasantassa dasasu disāsu³ na katthaci gati paññāyati paccaya-nirodhena appaṭisandhika-niruddhattā. *Evaṇ sammā vimuttāna* ti, sammā hetunā nayena tad-angavikkhambhana-vimutti pubbangamena ariya-maggena catuhi pi upādānehi āsavehi ca vimuttattā sammā vimuttānaṇ. Tato eva kāma-ppabandha-saṅkhāta-kām'oghādi-bhedaṇ avasiṭṭhaṇ oghaṇ ca taritvā tithattā, *kāma-bandh' oghatāriṇaṇ* suṭṭhu paṭipassambhita-sabbakilesa-vipphanditattā kilesābhisaṅkhāra-vātehi ca akampaniyatāya acalaṇ anupādisesa-nibbāna-saṅkhātaṇ sabbasaṅkhār' ūpasamaṇ sampatānaṇ adhigatānaṇ khīṇāsavānaṇ *gati* devamanussādi-bhedāsu gatisu ayaṇ nāmā ti paññāpetabbatāya abhāvattā *paññāpetuṇ n' atthi*, na upalabbhati, yathā-vutta-jātavedo viya apaññatika-bhāvam eva hi so gato ti attho.

D a s a m a - S u t t a - V a ṇ ṇ a n ā n i ṭ ṭ h i t ā.

N i ṭ ṭ h i t ā c a A ṭ ṭ h a m a - V a g g a - V a ṇ ṇ a n ā.

¹ Cf. ayo-guḷa, Dh. 308.

² St. vedassa; W. vedaso.

³ A, C, āsāsu (? āsāsu) = *partibus*; C. disāsu.

Ettāvatā ca:—

Suvimutta-citta-vodāno¹ deva-dānava-mānito
 Pacchinna-taṇhā-santāno pīti-sañvega-dīpano
 Saddhamma-dāna-nirato upādāna-kkhaṇḍavaho²
 Tattha tattha *Udānena* udānesi Vināyako.
 Te sabbe ekato katvā āropentehi sangahaṇ
 Udānam iti sangītaṇ dhamma-sangāhakehi yaṇ
 Tassa atthaṇ pakāsetuṇ Porāṇ' atthakathā-nayaṇ
 Nissāya³ yā samāraddhā attha-sañvaṇṇanā mayā
 Sā tattha paramatthānaṇ Suttantesu yathārahaṇ
 Pakāsanā *Paramattha-dīpanī* nāma nāmato
 Sampattā pariniṭṭhānaṇ anākula-vinicchaya
 Catuttiṇsa-pamāṇaya pāliya bhāṇavārato.
 Iti taṇ saṅkharontena⁴ yaṇ taṇ adhigataṇ mayā
 Puññaṇ tass' ānubhāvena⁵ Lokanāthassa sāsaṇaṇ
 Ogāhetvā⁶ visuddhāya sīlādi-paṭipattiyā
 Sabbe pi dehino hontu vimutti-rasa-bhāgino.
 Ciraṇ tiṭṭhatu lokasmiṇ Sammā-sambuddha-sāsaṇaṇ,
 Tasmiṇ sagāravā niccaṇ hontu sabbe pi⁷ paṇino.
 Sammā vassatu kālena devo pi jagatīpati,⁸
 Saddhamma-nirato lokaṇ dhammen' eva pasāsatu ti.

(*Badaratittha*⁹-vihāra-vāsina *Ācariya-Dhammapālena*¹⁰ *katā*
Udānassa Atthakathā samattā.)

NIBBĀNA-PACCAYO HOTU.

¹ C_{1, 2} bhavādāno.

² C_{2, 4} khaṇḍavaso.

³ VvA. sannissāya.

⁴ ThigA. sankaront-.

⁵ PvA. kammass' ānu-.

⁶ C, ThigA. obhāsetvā; PvA, Nett. ogāhetvā. *This reading is to be taken, as the Prologue expressly uses it (15, 19); A, VvA. ogāhitvā.*

⁷ *So all texts and MSS. ; PvA. sabbeva.*

⁸ VvA, Nett. jagatīpati; PvA. jagatiṇ sadā; A, C, ThigA. jagatīpati
 ThigA. (MS.) saraṇāpati.

⁹ ThigA. padara-; PvA. vadatittha; v.l. vasititthagiri.

¹⁰ C, ThigA. add therena.

INDEX OF WORDS

Words defined are printed, with reference, in **heavy type**.

Works referred to in the text are printed in *italics*.

A

a kāra: (lopa) 162, 181
 akāraṇa 34, 313
 aṇṣa (atit° anāgat° etc.) 136;
 (shoulder) 141
 akata (nibbāna) **394-395**
 akampaniya 196; -tā 188, 435
 akampiya 305
 akalyatā 239
 akāla 89
 akiñcaññāyatana 151
 akiñcana (see kiñcana) 119
 akiriya: -ditthi 352; -bhāva 313
 akuppa 69
 akusala 7, 189; (=akosalla) **234**;
 -kammāpatha (I) 335
 akka-nāla 78
 akkanta 173, 409
 akkamati 65
 akkuttha 291
 akkula 66 *sq.*
 akkosa 187, 291
Akkosa-sutta-vanṇanā 256
 akkosati 113, 259, 307, 431
 akkha (cf. arā) 84, 370
 akkhama 35
 akkhara 5, 9; -cintaka 55, 110, 205
 akkhāta 61 (see su°)
 akkhāna 128, 134
 akkhāyati (aggaṇ) 287
 akkhi 141, 198; akkhika 171
 akkhula 68
 akkheti 68
 akkhyāta 6
 akkhaṇḍa: -sīla 179, 308
 agada (cf. āgada) 132
 agalu 104
 agā (=adhigata) 363
 agāra 309; -majjhe 309, 378;
 agāraṇa 417, 431
 agga: -upatthāyikā 122, 158;
 etad° 266; -dakkhiṇeyya 84,
 268; -dāna 79; -nagara 422;

-puggala 64, 155, (Buddha)
 331; -phala-adhigamaṇa 33,
 202, 271; jhāna° 185; -bhūta
 247; -magga 39, 47, 93, 119,
 160, 270, 337, 371; -mahesi
 273, 291, 383; sāvaka 57, 316;
 -sippa 204; aggaṭo 266
 aggaṇ akkhāyati 287; karoti 288
 aggaḷa: -dvāra 101; (cloth) 292;
 -sūci 298
 aggi: -huta 75; -kkhandha 141-142,
 228; rāga°, moha°, dosa° 208;
 -jālā 417; -daḍḍha 382, 356;
 aggitto=agginā 422
 agghati 108, 304
 agghanaka 57, 124; koṭi° 307
 agghika 11 (suvanna)
 agghiya: dinn° 232
 agha (see Pāli Dict.) 221; -ghātā
 287
 aghāvin 121
 ankura: pāṭal° 408; rukkh° 371
 ankusa 9
 Anga-Magadha 357
 anga: uposath° 354; uttama (=ai-
 ra) 125; ajjhattika-bāhira° 234;
 kāya°, vāc° 242; -paccanga
 418; pañño atth° (of. sīla)
 309; padhāniya° 336; jhān°,
 magga°, sena°, rath° 305
 (bojjh' anga)
 angaṇa: ākāsa° 244; -thāna 408;
 rāj° 342; vihar° 348, 354
 angāra 300; -kāsu 356; vītaochika°
 433
 anguṭṭha: -parimāṇa 339 (of attā)
Anguṭṭara-Nikaya 4
 angula 299, 301-302; -anguli 141
 angeyya 205
 acala 435
 acintiya 11; acinteyya (ānubhāva)
 11, 152
 Aciravati (nadī) 180, 302, 366

acelaka: -vata 350
 accagamā 380
 accanta 23, 28, 31, 103; -khaya
 177; -ppahāna 315, 348; -saṇ-
 yoga 123; -santa 289, 391;
 -santi-lakkhaṇa 151
 accantika: an° 271
 accaya 37, 207, 380; sabb° 376
 accādhāya 404
 accharā (*nymph*) 61, 171; -sadda
 (*blow*) 62, 127
 accāsanna (*ati*°) 56, 323, 414
 acchati 197
 acchariya 127 (*differs from usual*
Comy. def.) 333; -abbhut° 200,
 247, 303; abhijāti 257; -vitta
 262, 380; (garahana) 219, 276,
 298
 acchādāna 78; acchādeti 78, 309
 acciddaka (gaṇana) -sippa 205
 accheccchi (=samucchindi) 363
 acchodaka 402
 aja: -sadda 64; -pada (daṇḍa)
 233
 ajaka 64
 Ajakalāpa (*cetiya*) 64
 Ajapāla -nigrodha 51 (ajapā-
 lenti) 326
 ajara (*nibbāna*) 368
 ajāta (*nibbāna*) 394
 Ajātasattu 408, 419
 ajjtagge (ajja-d-agge) 288, 316-
 317
 ajjata 288
 ajjhagamā 227
 ajjhagā 275
 ajjhata 189, 190; -niyaka 374;
 -rata 329
 ajjhattika 94
 ajjhācippa 194
 ajjhāyaka an° 51
 ajjhāvasati 274
 ajjhāvasatā 309
 ajjhāsana 46
 ajjhāsaya 4, 9, 28, 30-31, 85, 221,
 288; (*adj.*) ek° 257, 380; -anu-
 rūpa 360; -jānana 331; -tā 55;
 nibbān° 328
 ajjhittā (ajjhesati) 310
 ajjhupakkhati (*neglect*) 258, 262
 ajjheti 23
 ajjhesati 312
 ajjhesana 45
 ajjhokāsa 355
 ajjhogahati 78

ajjhotthata 239, 300-301, 325,
 367, 379
 ajjhottharati 2, 157, 199
 ajjhopanna (*giddha* - mucchita°)
 120, 365
 añcita (añchita) -bhāva 140 (*expl.*
of tiracchāna)
 añjana: -maya 300; mūla 103
 añjali: -kamma 80, 82, 331, 355
 añjasa (*path*) 143
 añña (*jīva-sarīra-ditthi*) 340
 añña (=na jānāti) -jana 426
 aññatara 52, 58, 165, 241, 245
 aññatitthiya 259, 261, 341, 356 sq.
 aññatra 401
 aññathatta 210, 220
 aññathā 11; -bhāvin 210 (=a-
 nicca addhuva)-bhāva 127,
 356; an° 135, 145
 aññattha 18; 402
 aññadatthu 111, 132 (-dasa), 216,
 313-314, 358, 372
 aññaneya an° 135
 Aññakopāñña 324; Aññata° 371
 aññāta (*abhiññāta*) 63
 aññātaka (a-ñāt.) 258
 aññā : byākaroṭi 71; -byākaraṇaṇ
 185; -rocana 361; (-paṭivedha
 303
 aññāna 41, 305, 391; -tama 380;
 -lakkhaṇa 42
 aññāti (*ājānāti*) 44, 259
 aññuta 254
 atavi 307
 atta -ssara 67
 attaka 259
 attiyati (=pūliyati) 174
 attha : -acchariya-dhammā 299;
 -angikamagga 128, 146, 147,
 290, 305; -kkhaṇa-desanā 336;
 -garu-dhamma- paṭiggahaṇa
 276; -samāpattiyo 129
 attha (*attha*) -uppatti (*infr.*)
 135
 Atthakathā 2, 50, 80, 94, 101, 127,
 324, 328; Jātak° 124; -ācariya
 55, 80; -āgatatta 83; Mahā-
 399; -vaṇṇanā 2, 33
 atthaka, antar° 74, 312
 atthamī 309
 atthamaka 306
 atthāna=akāraṇaṇ 299
 atthi: (*bone*) 307; kalyāṇa° 170,
 205
 atthikatvā 389 (=manasikatvā)

atthupatti 168, 201 (*see* **atth'**), 357
addha 399; -mahaddhana 241
addha (*half*) 169, 171; -akkhikā 171; **atthama-ratana** 246; -gāvuta 299; -māsa 408
anati 58, 377
apu -matta 233, 266, 314, 337, 432; -ppamāṇa 226
anḍa -kosa 93; -ja 68, 93, 176
appava (*mah'*) 424
atacca 52
ati -uddharati 414; -ittha-ma-nāpa-sundara 286; -kilinna 405; -khara 401; -gambhīra 424; -tikkhābhāva 310; -dalha 236; -dukkara 211; -duddasa 393; -panīta 391; -Brahmā 132; -Sakka 132; -siḥha 414; -sukhuma 136
atikkanta : -mānūsika 201; 420
atikkama 336, (*adv.*) 293, 404
atikkamati 160, 201, 286; *an°* 183, 346
atikkamana 321
aticca (= **atikkamitvā**) 349
atitta : -bhāva 43; (-loka) 142
atitti 157; -karaṇa 172
atitthena (*unseasonably*) 415
atidūrata 323
atidhāvati 353; *an°* 151
atimāna 335
atimuttaka (*latā*) 203
atiyati (= *acceti*) 318
atireka 317, 323, 420
atirocati 293
atilahu 266
ativattati 29, 70, 142, 157
ativattana : -dīpana, -dosa 346; *an°* 211
ativassati 306
ativijjhati 306
ativirocati 415
ativisammukha 53
ativelaṇ 364
atisaya 103, 109, 223, 275; *purisa°* 201
atisallekha : -vutti 81
atisammukha 53
atiharāpeti 274
atīta 135, 229, 315
aturita : -cārika 183, 240, 377, 408
atula 304; (= *nibbāna*) 329
atulya : -ākāra 35

atta : -ajjhāsaya 29; -ukkhaṇṣana 347; *upakkama* 355; -kāma 275; -kilamatha 89, 351; -d-attha 274; -dīpa 334; -paccakkha vijjā 183; -paritāpana 351; -bhāra 201, 202; -bhāva 26, 68, 172, 174, 236, 246, 289, 306, 308, 315, 367; -lābha 39; -vāda 214; -sampadā 104; -**sambhava** 329; -saraṇa 334; -sineha 167; -hita 28, 153, 355, 386
attā (= *Tathāgata*) 340
attā (*as arūpi and rūpi*) 340; (= *ahaṅkāra-vatthu*) 344; (= *sayan*) 344
attato 209
attaniya 214, 344, 376; *an°* 210
attamana 44, 61, 342; (= *sakamana*) 156, 182; *an°* 274
attāṇa (*loka*) 142-143
attha 36, 83
attha (*truth, profit, meaning*) 2, 7; *abhisamaya* 19; -āvaha 318; *ānattha* 343; -uppatti 29, 30, 402; -dīpaka (*udāna*) *passim*; -kavi 205; -kāma 69, 82, 182, 206, 381; -cariyā 89; *deva-manussānaṇ* 324; -dhamma 311; -patīsambhidā 136; -vasaṇ 163 (*causa*), 164; -vibhāvana 391; -vivaranaṇ 160; -vinicchaya (*sui*) 159; -**viññāpaniya** 313; -saṅghita 89; -saṅkhātā 182; -saṅvaṇṇanā 436
atthata 46; *hetu°* 352; *atthato* 11, 69, 231, 312
atthaka (*see* *sa°*)
attha (*destruction*): -ngata 31; -ngama (*ofskandhas* = *nibbāna*) 151; (= *vināsa*) 433; (*home*) *suriya-atthangata* 289, 403
attharaṇa 409; *pacc°* 420
attharati 267, 420; *attharita* 370
atthi : -bhāva 38, 41, 256, 390, 396, 426
atthitā 153, 384
atthika 35, 389; *tel°* 230; -*ditthi* 352; *nibbān°* 146, 306; *puññ°* 354; -bhāva *an°* 72
atriccha (*lābhaṇ icchanto*) 227
atricchatā 228
addhaṇ : *addhunā* 332
addhā (*vero*) 280, 362, 405

addhāna 34, 85, 311, 315; -gama-
 naṇ 183; -magga 425
addhika 408
addhūna-navamatta 4
adhika 413, 363; **adhikattā** 254
adhikarapa 22, 431; **dhamm°** 97;
paṃād° 416
adhikāra 37, 328; -atta 83; -ika
 78; **kata°** 123, 348, 430
adhikicca 389
adhigacchati 136, 304, 356
adhigañchi 294
adhigata: **gupa°** 378; -atta 363,
 426, 436
adhigama 17, 183, 378; -upāya
 305, 363
adhigamana: **phal°** 52, 362
adhigamanīyatā 393
adhicca (a-dhicca): -**samuppanna**
345, 346 (=ahetuka; **yad°**
icchāya)
adhicitta 253-254, 363; -pavatti
 191
adhicetasa 255
adhitthahati 67, 93, 231, 321, 432
adhitthahāna 321
adhitthāna 20; (**sīla etc.**) 128, 134,
 268, 381, 419, 432-433; **dukkh°**
 210; **sukh°** 321; -bala 432-433;
an° 362
adhitthita 323, 358
adhipati 18, 104; -dhamma 305
adhipatana 355
adhipateyya 135, 406 (*see* ādhi)
adhipātaka 355
adhipātetī 289
adhipañña 363
adhippasanna 357
adhippāya 19, 68, 159, 360, 425
adhippeta 2, 7, 355, 424
adhimatta 60; -bhāva 404
adhimāna 83
adhimuccati 213, 421
adhimuttatā 45; -atta 363; -ika
 (hīna-panīta) 141
adhimutti 141, 150, 194
adhimokkha: -lakkhaṇa 305
adhivacana 304, 424
adhivattha 323
adhivāsana 262
adhivāseti 125, 166, 242
adhisīla 206, 407
adhīna (parāpara) 159-160
adhunā (=idāni) 379, 402
adhuva (loka) 142, (addhuva) 210

adho (disa) 178; (a) (=kāma-
 dhātu); (b) (=pañic' oram-
 bhāgiya-saṃyojana); (c) (=atī-
 takāla-gaḥaṇa); -mukha, -sira
 118, 226
anañña: -posin 62, 202; **satthuka**
 288; -saraṇa 334; -sadhāraṇa
 (ñāṇa) 141, 144, 185, 277
anaññathā 135
anaññathāni 145
anagāriyā 106, 174,
anata (nibbāna) 393
anatta 210, 236; **anattaniya** 210
anatta-sañña 236
anadhika 11, 13
ananta **ñāna** 336; -**parimāṇa** 277;
 -**aparimeyya** 357
anantara 246; -**sutta** 435
anaparādha 289
anapekkha (jivita) 81; **anapek-**
khatā 174
anappaka 328
anabhiññāta 52; **anabhiññāya** 352
anabhibhāvanīya 305
anabhinata (citta) 186
anabhirati 183
anamataḡga (saṃsāra) 383
anaya: -**byasana** 243, 355, 386
anariya: -**bhūmi** 47
anavajja (4 paccayā) 201, 336
anavasesa (nīrodha) 47
anavassuta 306
anasanaṇ (*fasting*) 296
anāgata 229 *etc.*
anāgāmin 69, 306
Anāthapiṇḍika 56, 169, 241
anādana 202
anādikāla 194, 335; -**tā** 366
anādimati (=anamataḡga) 391
anādiyati 235, 425-426
anānupassī 362
anāvaḡjana 247
anāvaraṇa (ñāṇa) 144
anāsava 16, 177
anicca: -**sañña** 221; -**sañña** 236;
 -**sabbhāva** 210, 215
aniccatā 291
anīḡja-ppatta (*cf.* āneḡja) 185
animisa: -**cakkhu** 52; -**cetiyaṇ**
 52
anissāḡa (bhavaasmā) 213
anissita (citta) 186, 398
angiha 370
aniyama: -**attha** 321; -**niddesa** 278
aniyāmita 18

aniyāṇika 28
 anu: -āharati 389
 anukampā 6-7; -aka 82, 182, 196, 420
 anukampati 247
 anukaraṇa 29
 anukāraṇa -sadda 67
 anukiṇṇa: bhamara° 291; raja° 350-351
 anukkaṇṭhati 299
 anukkamena 240, 408, 435
 anukūla 35
 anugacchati 243, 354
 anugaṇṭhati 408
 anugata (anuvattita) 237; pālī° 93
 anugati diṭṭh° 17, 415
 anugatika, citt° 93
 anugijjhati 120; anugiddha 111
 anuggata (loma) 163; (=anupanna) 237 (suriya)
 anuggaha 28, 62; satt° 196; -sīla 82
 anucchavika 72, 309 etc.; anucchaviya 384
 anujānāti 311 etc.; an° 212
 anujānāpeti 322, 431
 anuññāta 71, 229, 259 etc.; an° (=a-vutta) 220
 anuṭṭhita 323, 352-353
 anuṭṭhita 310; anuṭṭhāna 351
 anutta-lakkhaṇa 215
 anuttariya: -paṭilābha 159; -bhūta 276; cha° 335
 anudassanaṇ 32
 anudisā 178
 anuddesika: par° 262
 anudhamma 97, 326 (cārin); dhamm' 357
 anuddayā 111; kul° 201; para° 236
 anuddhaṇsana 113; anuddhaṇseti 431
 anudhāreti 93
 anunaya: -ābhava 187
 anunāsika-āgama 345
 anunnata (citta) 186
 anupakampati 247
 anupaghāta 253, 298
 anupacita 10, 11, 393
 anupaññatti 9
 anupatipātiyā (anupubbena) 147, 218-219
 anupatti-dhamma 138
 anupada (gradatim) 336-337
 anupadipṇa 148

anupadhāreti (neglect) 261
 anuparigacchati 275
 anuparivattati 75
 anūpavāda 253, 298
 anupamena 412
 anupalabbhati 14; -labbhana 275
 anupavattati (ñāṇa), anupavat-tana 361
 anupassanā 304
 anupassati 16, 362; anupassita 366
 anupassin 352
 anupādāna (jāta-veda) 353, 433
 anupādāya 303, 361
 anupādisesa-nibbāna 94, 131, 216, 406
 anupāpupāti 408
 anupālaṇa 15
 Anupiyā (nagara) 161
 anupubba 35; kiriya° 303; -upa-santa 435; -paṭipadā 303; -vihāra 135; -vihārī 376; -sikkhā 303; (nava sampattiyo) 269; anupubbena 180
 anupubbi-kathā 77, 138, 173
 anupekkhā 32
 anupekkhita 17, 31; manas° 17, 293
 anuppatta 369, 430
 anuppatti-dhammatā 214, 433
 anuppāda 49; -nirodha 125, 216; -dhammatā 175
 anuppādāna 304
 anubaddha 179
 anubandha 365; anubandhatta 210
 anubandhati 126, 249 etc.
 anubuddha 412
 anubyañjana 87 (lakkhaṇa), 276 etc.
 anubhavati 34; (succeeds in= abhisambhupāti) 164; (enjoys) 289, 402; (undergoes) 199, 308; anubhoti 331
 anubhavana 42-43, 123
 anubhāga 28
 anubhūyamāna 125, 350
 anubhūta 402; -pubba an° 391
 anumati 8
 anumāna 14
 anumodati 127, 288, 423
 anumodana 241, 423
 anuyujjati 16, 38, 139, 309
 anuyutta 253
 anuyoga 11, 351-352; sikkhattayo 309

Anurādhapura 158, 238
 anurūpa 9, 49, 85, 267
 anurodha: an° 30
 anulagga 219
 anulitta 282
 anuloma 33, 49; -ika 141; kāya
 131; -ñāṇa 191; -paṭiloma 49;
 an° (saṃsagga) 232
 anuvattati 316, 331; anuvattana
 91, 401
 anuvarita 130
 anuvidhā 68
 anuviloketi 128
 anusāta 144
 anusandhi 4, 17, 29; -kusala 290
 anusaya: āsaya° 141, 150; tanhā°
 143; -pahāṇa 47; (satta) 141,
 335; (=thiti-bhav'uppatti-
 mūla) 373
 anusahagata 143
 anusāra 12, 29, 47, 136; anusārena
 361, 377 (*causa*)
 anusārin 177; saddhā°, dhamma°
 306
 anusāsati 151, 267; anusāsana 28,
 404
 anusāsanaṃ 10
 anusikkhati 225, 350; āturass° 350
 anusikkhato 350-351
 anusittha 268
 anusocati 229; anusocana 43
 anussati, n. 125, 278; Buddh° 268;
 -thānāni (6) 335
 anussarati 50, 54, 146, 231, 308,
 406
 anussaraṇa 406
 anussaramāṇa 162, 171
 anussava 17, 356, 405; (nipāta)
 72, 378
 anussāvana 316-317; anussāveti
 317
 anūna 11, 13
 aneka 210, 293; -ākāra 267;
 -jāti-saṃsāra 208; -byañjana-
 sūpa 199; -vāra 289; -vidha
 199
 Anekavanna (devaputta) 199
 aneja 288; -atta (*cf.* eja) 188
 anejaḥ (vācā) 313 (=eja-dosa)
 anokasāri 206
 Anotatta: -daha 300; -sara 263
 anottappa 335
 anodhiso (=sāmaññato) 214
 anonata (oitta) 186
 anonamana 185

anopama 81
 Anoma (nadi) 54
 Anoma-satta (=Tathāgata) 304
 anovassaka 203
 antamaso 27, 230, 275
 antara 92; -atthaka 74; -gharaṇ
 89, 226; -dhāna 171, 287;
 -dhāpeti 101; -dhāyati 80,
 433; -magga 171, 270, 285;
 -vassa 182; -vithi 88, 89, 199;
 an° 333
 antarato (=abbhantare) 109, 164
 antarahita 82, 262
 antarā 109-110, 164; -kathā 103;
 -parinibbāyi 93; -bhava 92;
 -bhāva 34; -phala 35; -maraṇa
 289; -vosāna 110, 388
 antarāya 67, 89, 298; -ika 28, 139;
 savaṇ° 377
 antarikā 110; an° 194
 antalikkha 50, 200; -cara 367
 antima: -deha 95; sabb° 424
 antepura 162
 antevāsika 267
 anto 75; -anta 65; -gadha 38, 41,
 47, 76, 140; -gāma 409;
 -dvaya 213, 352; -pura 159;
 -pūti 297; -bhava 367; -maj-
 jhantika 202; -virahita 41;
 -hadaye 281; antato 47
 antava 339
 andu (bandhana) 149; andukā 171
 Andhakavinda (brāhmaṇa) 112
 andha: -kāra 50, 358; avijj° (loka)
 142; -puthujjana 269; -bāla
 284; -bhāva 341
 andhikata 366
 anna (*food*) 420
 anvaḍḍha-māsa 298
 anvāsatta 219
 anvāssavati (dhammā) 178
 anveti (maraṇaṇ) 368
 apaṇsu (pivati) 379
 apakkamati 294
 apagacchati 379; apagata 101;
 apagama 19
 apacāyana 80
 apacita 79, 80
 apaṇṇaka (paṭipadaṇ) 182
 apaññattika (=nibbāna) 216;
 -bhāva 353
 Apadāna 263
 apadāna (*removal*) 216
 apadisati 18
 apadesa 184, 247

apanayana 82
 apanīta 10, (pāṇi) 242
 apanūdāna: dukkh° 420
 apaneti 101, 173 etc.
 apabyāma 292
 apara (gāma) 217; aparappaaccaya 286
 aparajjhāti 243; aparaddha 143, 325
 aparabhāge 310, 319
 aparādha 151, 261; aparādhin: rājā° 426
 aparāparaṇ (sine intervallo) 123; (saṅsarati) 180, 352
 aparāpariya 292
 aparimīta 382
 aparimeyya 419
 aparihāniya: -dhammā (7) 335
 apalibuddha 73
 apalokana 316; apaloketi 171; an° 249
 apavāda 431
 apaviddha an° 200
 apasakkati 379
 apasahya (sinistrorsum) 292
 apāya 47, 141; (=aya, apetatta) 418; -gamanīya 214; catu 287
 api : -sadda 278, 392
 apekkhā 17; apekkhati 201
 apeta (apagata) 260; -atta 418
 appaka 197; an° 303
 appakīlamathā 311
 appaccaya-bhāvanā 393; -atta 392
 appanā: upacār° 268, 407
 appamajjāta 255
 appamattā 174, 384; -ka 334, 424
 appamāda 239
 appatirūpa 16
 appatisama 404 (appatīma)
 appatīhata-ñāpa 135-136
 appanīhita 16
 appatitthā 151, 392; appatitthita 98 (nibbāna)
 appabhikkhuka (=katipaya) 310
 aparajakkha 207
 appavatta (nibbāna) 392; -na 364
 appavatti 192
 appavipāka 329
 appavihata 136
 appasukha 365
 appassāda 282
 appahīna 157, 195
 appābādha 6
 appātanka 6
 appāyuka 276, 289

appiccha 79, 202, 227, 233, 247; -tā 62, 201
 appita 333, 417 (of mind)
 appeti 18, 33, 302
 appekacca 360, 380
 appesakkha 199
 appodaka 242
 appossukka 163, 248, 327
 apphotana-ghosa 67
 aphasuṇ 113
 abbuda-jāta (saṅgha) 298; (foetus) 40; (niraya) 140
 abbokinna (=abbhokinna) 194
 abbha: -okāsa 65, 244; -mahikā 354, 413
 abbhakkhāti 264
 abbhakkhāna 263-264
 abbhānumodana 286
 abbhantara 267; -gata 245; -bhūta 74
 abbhācikkhati 261, 263-264; -na 434
 abbhāhata 143
 abbhugacchati 200, 252, 417
 abbhutthāti 264
 abbhuta 128, 299
 Abbhutadhamma 4
 abbhuddaya (abbhuddeti) 341
 abbhocchinna (=saṅsāra) 270
 abyapajja 102
 abyāpāra 9
 abyabhičāra-vohāra 138 (cf. D. iii. 186)
 abhabba 46; bhabb° 141
 abhi- (sadda) 432
 abhikaṅkhāmi 167, 432, 351
 abhikkanta (adj.): (=abbhānumodana=sādhū) 286; (=atikanta) 420; ratti 175 (=parikkhīna=majjhima-yāma); -vaṇṇā 175 (=atīta), 186; (as noun) pāsādika 225, 368
 abhikkamati 6, 61
 abhikkhaṇa (adv.) 161, 220, (often) 258
 abhigiddha 332
 abhighāta 185
 abhiajāta-kkhaṇe 149
 abhiajāti 149, 256
 abhiijhā 178, 206, 239
 abhiññā 61, 174; chal° 71, 244; cakkhu° 73; jhān° 159; dandh° 147 (=abhiññāna) 227
 abhiññāta (cognita) 260, 307
 abhiññeyya 84

abhiphaṇ 115, 271, 404
 abhituṇṇa 143
Abhidhamma Piṭaka 4, 21, 52, 92, 176
abhidhamma-paricaya 51
 abhinandati 61, 73, 127, 210, 288
 abhinandana 43, 210, 220; taṇhā-ditthi 343
 abhinikkhamati 24; abhinikkha-manāṇ 54
 abhinibbatti 43; -kkhandha 293, 418
 abhinibbutatta 195 (=sātibhāva)
 abhinimminati 68, 319, 432
 abhiniropana 147; abhiniropeti (cittaṇ) 220
 abhinivesa 343, 346; ditth' 305; yathā° 339; vipassan' 45
 abhinivisati 321, 343; (ger. abhinivissa) 355, (abhinivitttha) 346
 abhinīta (rāja°, cora°) 106
 abhinīhāra 30, 430
 abhipatthita 148, 150
 abhipplīta 53
 abhippasanna 79, 307; (sāsane) 333
 abhibyañjaka 28, 199
 abhibyāpeti 354
 abhibhava 209; abhibhavati 157, 243, 305, 354
 abhibhavana 131, 321; abhibhavanīyatta 59, 68
 abhibhāyatana-desanā (8) 336
 abhibhū 132, 264
 abhibhūta 65, 143, 214, 239; rog° 86, 427; soka 428; an° 132; -tā 208
 abhibhūyya 155, 324; -mānatta 209
 abhimangala 281
 abhimāra 265
 abhimukha 60, 70, 355; nagar° 197; nibbān' 328; manasikār' 336; abhimukhi 258
 abhirata 214 (cf. 183); abhiramati 251
 abhirati 32, 172-173; vatt° 427; vivek° 251
 abhiyoga: sacco° 375
 abhiyutta 339
 abhiramati 173, 231, 299
 abhirūhati (nāvaṇ) 78, 80, 383
 abhirūpa 172, 231
 abhilāpa 23, 136, 352
 abhilāpana 59

abhilāsa 280, 350
 abhivadati 18
 abhivaḍḍhaka 351
 abhivaḍḍhati 352, 356-357
 abhivādāna 80, 125
 abhivādeti 288
 abhivijīya (vijayati) 274
 abhivisittha 353
 abhivuddhi 415
 abhisajjani: par° 374
 abhisāṅkharapa 364; -lakkhaṇa 129
 abhisāṅkharoti 171
 abhisāṅkhāra 141; iddhi° 171; kiles° 372; pabbajjā° 310; bhav° 329; mār° 216
 abhisanda 406
 abhisandhi 289
 abhisamaya 19, 20, 45, 68, 327; sacchikiriya 393
 abhisamācarika 225
 abhisamācīta 406
 abhisameta: an° 391; abhisameti 20
 abhisamparāya 289, 384
 abhisambujjhana 405
 abhisambodhi 21, 28, 150, 218; -buddha 129; -bujjhati 149
 abhisambhavati: dur° 318
 abhisambhupāti (=anubhavati=sakkoti) 164
 abhissarapa 206
 abhissara: an° 142
 abhisallekhikā (kathā) 221, 226, 233
 abhiharapa 79
 abhihata (√han) kasā° 266; -bhikkhā 400
 abhihita 41
 abhūta (nibbāna) 394; abhūta-vādin 260
 abhedī (bhijj°) 433
 amata 392, 394; -ārammaṇa 36; -ogadha 129; -nibbāna 368; -pāna 324; -pariyāya 366
 amatabbāka 103
 amanussa-paṭha 301
 amama 167, 206
 amarā: -vitakka 236; -vikkhepa-vāda 340-344 (n' eva hoti na na hoti)
 amitta 233
 amu (asu) 378, 422; amuka 380
 amuficāna-rasa 43
 Ambalaṭṭhikā 408

amba-vana 161, 404
 ambho 68, 257, 342
 amma 71
 aya (iron): -ghana-kūta-mutthi 435
 aya (income) 103; -sampadā 104; (as deriv. of apāya, niraya, = apetatta) 418
 ayana 20; ayati 20, (saha) 221
 ayasa 260
 ayya 72, 156; -putta 169
 arañña (and ār^o) 179; -ajjhāsaya 259; āraṃsa 409; -kuṭika 238
 araṇa-vihāri, -vihāra 348
 arati 129, 383
 araha 84, 106; -atta 83, 178, 179 etc., (asekkha) 83; -uppatti 303; uppajjan^o 349; -pativedha 303; pāpunāti 311; saṇvās^o 306; an^o 32
 arahati 29, 84, 348
 ara (spoke) 84, 267
 ari (cf. araha) 84
 arittatā 118
 ariya 106, 305; -āyatana 422; -iddhi 87; -kanta 109; -khobha 371; -tunhi 186; -desa 242; -desanā 283; -dhanāni (satte) 285; nibbedhika 234; -puggala 164, 178; -bhūmi 151; -maggā (4) 335; -sacca 145; -sangha 1; -sāvaka 109, 122; -sāvikā 122; -vihāra 23; -vaṇsa (4) 335; -vāsa 336; -vohāra 332
 ariyato 136 (VM. 440 ariyati = adhigamīyati)
 aruci-sūcana 343
 aruṇa 17, 50; -uggamana 225
 arupakka-gatta 288
 arūpa-saṁñi 349
 arūpāvacara-jjhāna (catubbidha) 186
 alaṇ 72, 139, 218, 242 etc.
 alaṇkata 87, 105, 150
 alaṇkaroti 410; alaṇkāra 282 etc.
 alika-vādin 260
 alina-citta 283
 alla: -kesa -vattha 120; an^o 428; -gomaya 409
 allāpa 232
 allīna 333, 339, 347, 351
 allīyati 302; allīyana 72
 avakāsa: an^o 299
 avakkhalita (=calita) 398
 avagata 132; avagama khay^o 50

avaca (cf. ucca) 313
 avacarati 333
 avajānāti 374
 avaññatti an^o 236
 avatthāna (yācana) 324
 avatthita 63, 206; -dhamma 299
 avatthā (3) 88, 135, 215; tad^o 40
 avatitthati (avatthāsi) 246 (= apati)
 avadanā: an^o (=apadāna) 223
 avadhāna 17
 avadhāraṇa 8, 9, 12, 14, 15, 377
 avadhi (limit) -tthāna 377
 Avanti (rattha) 307
 avabodha 20, 48, 68, 76, 135, 141, 155; abhāva 213; an^o 214
 avabujjhati 341
 avaya: ditth^o 342; avayava 20, 22, 37, 118, 172
 avalambati 2
 avasarati 377, 408
 avasāna, an^o 126; 207, 408
 avasittha: -dhana 332; -pahāna 362
 avaseka 2 (cf. DA. 141)
 avasesa, an^o -kilesa-parinibbāna 93; vipāk^o 263
 avassa 116, 290, 417; -bhāvin 234
 avassajjati (ossajjati) 329; avasattha p. p. 330
 avassaya 281
 avassuta 12; -citta 172
 avahita (ohita) 389
 avikkhepa 16, 129, 138, 146, 192, 196, 222
 avijjā 28, 37 etc.; -andhakāra 186; -tama 386; nirodha 47; -pacaya 41, 42; purima-koti^o 176; 214 (pareta)
 avidita 431
 avidvā (√vind) (=bāla=añña) 426
 avitathāni 135-138, 140-145-147, 150, 151
 avidūra 318
 avindiya 41 (na vindati) 238
 aviparīta 8, 12, 222; (sacca) 340; -sabbhāva 41, 340
 avipphāri 20
 avirajjhati 148
 aviruddha 215
 avirodha 37, (avarodha) 14
 avisayvādeti 134; -vādāna 145, 151
 avisayā 89, 215
 aviha 93

avici 108, 246, 317, 418
 avīta 63
 avitikkama (kāya-vāca) 223
 avekkhati 23
 avecca-ppasāda 109
 asaṅkhaṭa 135, 288, (nibbāna) 395;
 -gāmi-magga 145; -dhamma
 288 (=nibbāna)
 asaṅkheyyāni 134, 211 *etc.*
 asandehena (*adv.*) 162
 asabbha-yogga 113
 asammosa 15
 asammoha 15
 asayha: ghora° 365
 asassata 339, 344 *sq.*
 asahāya 18
 asāra 343
 asi 233
 asita (*sickle*) 235
 asita (*incomparable*); rasmiyo 412
 asippa-jīvin 206
 asuka 21, 231 *etc.*
 asuci 289
 asuddhi 16
 asubha (bhāvanā), -kammattāna
 235
 asura 140, 418; -kāya (na suranti)
 299
 asūra 319
 asēk(k)ha: -atta 175, 363; -dham-
 mā (10) 336; -visaya 175;
 -patisambhidā 384
 asēṭṭha-cārin 260
 asēsa (virāga-) 49, 216, 238
 asoka (=vigata-bhayatta) 164
 asnāti 45
 asmi-māna 102, 236
 assa 149; -rājā 281; -hatthi-sippa
 205
 assaka (loka) 142
 assattha 133, 144
 assaddhiya, 186, 282
 assaddha-bhāva 183
 Assamukha (nadī) 301
 assavana 13
 assāda 120, 219, 361
 assāsa: -passāsa 75; -matta 78
 assasēti 133
 aha (*day*) 276 (*cf.* sattāha); ahu-
 ahani 296
 ahaṅkāra 210; -pasuta 346; -mala
 247
 ahi (hatthi-assa *etc.*) 294; -cchat-
 taka (*cf.* sūkara-maddava) 399
 ahirika 284

ahu-d-eva 67
 ahetuka: -vāda 345; -ditthi 352
 aho (acohariya-nipāta) 200

Ā

ākaḍḍhati 118, 419
 ākaṅkha-matta 118; ākaṅkhati 2,
 195
 ākappa 8, 57
 ākāra (*letter ā*); 2, (89 factors of
 mahā-karunā) 140-144; (33
 factors) 149, 190; -dassana
 283; madhura 149; (sangha-
 bheda°) 316; -sampatti 369;
 -sahita 171; sabbākārato 189
 etc.
 ākāsa: -dhātu (anañcāyatana) 151,
 391; -antalikkha 200; -angana
 244; -ganga 419; -gamana 149
 ākiṇṇa: an° 322
 ākirati 26
 ākula, 67, 76, 198; tant° 142;
 -citta 171; an° 436
 āgacchati 403, 426; -naya 266;
 nāma 371
 āgata: -āgata 399
 āgati (-gati) 392, 398
 āgantabbatā 392
 āgantuka 173, 408; -mala 284
 āgaññhi 10
 āgada 132
 āgadanaṇ 131
 āgamana 418; -magga 378; -sīla
 306
 āgama 14; -tṭhāna (=payoga)
 204
 āgameti 105, 171, 218, 241
 āgama (=paticca =nissāya) 249
 āgu (*cf.* nāga) 87
 āgotrabhū 176 (*cf.* āsavā); -sava-
 naṇ 94
 āghāta 144, 195; -paṭivinaya 336;
 -vatthu 247
 āghātana 143
 āghātita 144
 ācamanaṇ 75
 ācāma 279
 ācarati 211
 ācāra: -kulaputta 174; -gocara
 223, 225; -sampadā 225
 ācariya-mutthi 28
 ācariyaka 326
 ācikkhati 126, 179, 308, 360 *etc.*
 ācikkhana 262

ācināti 386
 āciṇṇa 126; pubb° 193; (Bud-
 dhānaṃ) 311-312; -visaya 173;
 an° 262
 ājañña 371
 ājānāti 6
 ājāniyo (assa) 185, 266
 ājīva 204; eparisuddhi-sīla 206
 ājīvika-apakata 106
 āthapanā (cf. atthap.) 227
 āṇatta (āṇāpeti) 433
 āṇatti 174
 āṇā 173, 298; -patha 426
 āṇāpana (*jussu*) 219
 āṇāpeti 162, 173, 185 etc.
 āṇi (*in sim.*) 173, 424
 ātanka 126, 229
 ātāpa 44, 174
 ātapati 174
 ātāpin 44, 174, 237
 ātura: -kāya 53, 350-351; -citta
 53; dukkha-kiles° 350; vedanā°
 246; jinn° 257; -patta 350
 ādapeti 361
 ādara, an° 170, 382; ādarena 427;
 -janana 173; -jāta 201, 204;
 434 (=bahumāna, gārava);
 222, 389
 ādahati 298
 ādātabba 174, 293
 ādāna 237; kamm° 351
 ādi 67, 321; an° °kala 84; -bheda
 321; -vacana 317; ādiṇ karoti
 67, 227, 321; ādito 227
 ādika 302 etc.
 ādicca 98, 358
 āditta 432; -loka 142; -bhavattaya
 356
 ādiyati 51, 226; an° 245
 ādisati (dakkhiṇaṃ) 424
 ādīnava 32, 111, 159 etc.; -ānisaṇ-
 sa 282, 308; an°-dassita 345
 ādesanā 9, 10
 ādhātābba (*of jhāna*; cf. ādheyya)
 196
 ādhāra 22, 289; -bhāva 223
 ādhipacca (ādhipateyya) 159
 ādhibhāva 222
 ādhināta; para° 160
 ānañja 141 (*cf. āneñja* 41), 188
 ānantarika-kappa 243, 246
 Ānanda 5, 6, 155, 187
 ānāyana 310
 ānāpāna 190; -sati 236
 ānisaṇsa 111, 134, 231, 336 etc.

ānupubbi-kathā 281, 284
 ānubhāva 11, 14, 44, 81, 124, 140;
 -dīpaka 45, 50; desanā° 361;
 deva-nāga° 300; -pakāsaṇaṃ 50
 ānusāra 47
 āneñja 41 (*cf. ānañja*) 185-186;
 -abbisaṅkhāra (puññāpuñña);
 -samādhi 187, 189 (*cf. anañja*
 =na iñjati)
 āneti 56, 127, 168, 409; (āniya-
 māna, ānita) 310
 āpajjana 17, 415; āpajjanaka 306
 āpajjati 179, 306 etc.
 āpatati 96, 289 etc.
 āpatti: -kkhandhā 306
 āpadā 333
 āpanna 61; -atta 190; -puggala
 306; -vivāda 340; -sattā 72, 117
 āpāta-paripāta 355
 āpātha 130, 355, 417; -gata 91;
 -ramaniya 286
 āpāthaka: vijjā° 421
 āpāditatta 47, 398
 āpādeti (=sapati) 261, 292
 āpāna-bhūmi 365
 āpāyika 140, 295
 āpucohati 64, 431
 āpo-dhātu 129
 ābandhati 171
 ābhata 82, 98; -ka 230
 ābharapa 7
 ābhavagga 94, 176
 ābhāsa: paṇḍit° 319
 ābhāha 6, 126, 165, 229; app° 125;
 -ika 60
 ābhā: sarīr° 329
 ābhāti 107, 207
 ābhūjati 165
 ābhūjita 31
 ābhoga 389
 āma 262
 āmaka-susāna 259
 āmatṭha 13
 āmantapa 434
 āmanteti 57, 162, 193, 434; an°
 249
 āmalaka (*in sim.*) 136, 150, 193
 āmasati: an° 40, 173, 424
 āmisa 30, 252; -dāyāda 46; -maocu
 121; -sangaphana 202
 āmutta 7
 āmeṇḍita-pasaṇsa 58, 173
 āya 41, 422 (*cf. niraya, apāya*);
 -mukha 421
 āyata 41, 52

āyatana (āye tanoti ti) 42, 191, (6)
 207; dvādaśa 207; (= nibbāna)
 390
 āyatakana (papāta) 299, 303
 (subito)
 āyati 57, (adv.) 73, 202
 āyatta 299; paocay° 390; rājā°
 par° 159
 āyācīta 149
 āyānaṇ 422
 āyāma 300; mukha° 319
 āyāsa 42, 276 etc.; an° 311
 āyasmā 57, 266
 āyu: -kappa 323; -kotthāsa 324;
 digh° 212; -pamāṇa 323; -sañ-
 khārā 431-432 etc.; -saṇvatta-
 nika 406; -vemajjha 93; -ve-
 matta 152
 āyuka: paritt° 276
 āyūhana 305; attha 135, 145;
 -rasa 42
 āyoga 254
 ārā 177
 ārakatta 84, 146, 267
 ārakā 84; (cf. araha) 228
 ārakkha: -gocara 225; -sati 321
 āraññika 179, 252
 āradha: -brāhmaṇa 3; -viriya
 221, 222, 234; -vipassaka 347
 ārabhati 29, 266 etc.; ārabhita 311
 ārabhana-kāla 235
 āramati 56
 ārambha: kammatthān° 174;
 -dhātu 233; pabbajit° 310;
 pucch° 83
 ārammaṇa 13; -abhimukha 188;
 -kiriya° 50; -bheda 91, 147;
 -vibhatti 303; kāy° 189
 ārādhana 185
 ārādhita 178, 182; -citta 185
 ārādheta 4, 303
 ārama 19, 52
 ārūlha 3, 5, 420; mukha° 318
 āruppa-pāda 245
 ārogya 81, 86, 403
 ārocana 262; an° 64; āroceti 308,
 428
 ārodana: -patta 432
 āropana 325; (nāvā) 413
 āropeti 78, 259 etc.; -tu-kāma 262
 āroha: hatthi 265; (sampatti) 369
 ārohana 127; uddhaṇ 194; ārohati
 420
 ālapati 53, 72, 192; an° 257; āla-
 pana 342

ālambati 45; ālambana 281-282;
 an° 392
 ālaya 56, 80, 151
 ālavaka-Suttavaṇṇanā 65
 ālasiya: kāy° 86; citt° 242
 ālāpa 342
 ālāhaṇa 119
 ālingiyati, 417
 ālimpeti (of fire) 385
 ālulitatta 250
 āleti 51
 āloka 98, 178, 358; -jāta=bhūta
 184; -saññā 129, 170
 ālokaṇa-samatttha 73
 ālokita 225, 368
 ālopa: piṇḍiy° 109
 āvacara: kām° 21
 āvajjana 91, 150
 āvajjeti 62, 81, 177, 193, 267; an°
 379
 āvata (cf. byāvata 116) 87
 āvatta Gangā 302
 āvattati 118
 āvattati (=nivattati) 168, 232
 āvatta 9, 219; dakkhiṇ° 302
 āvatti -dhamma: an° 317
 āvali (series) pupph° 258
 āvara: pur° 265
 āvaraṇa 144; (kilesa-kamma-
 vipāka) 145
 āvasati 378
 āvasatha: -anumodana-kathā 419;
 -āgāra 408-409, 420
 āvaha 68, 172, 191, 334
 āvahati 242; āvahana 87, 248
 āvāta 260, 400
 āvāra: khandh° 123
 āvāsa 123; -tā 212; -dāna 419;
 -desanā 336; satt° 214; an° 378
 āvi 295; -kata 8; -karoti 287;
 -bhavati 135, 267; bhāva 267;
 (raho ca) 22
 āvila (udaka) 402; āvilatā 403
 āvudha: -sippa 205; paññā° 44
 āvuso 81, 384; -vada 311
 āvenika: -atta 191; -dhammā 87;
 -uposatha 316
 āsajjati 345
 āsatta (=paṭibaddha) 158, (cf.
 aṇvāsatta 219) 364
 āsada (cakka) 227
 āsañkā 98, 395; an° 334
 āsanga: uttar° 70, 120
 āsanna 211, 404; -atta 434; -kāra-
 natta 304; -tthāna 53

āsabha-tthāna 18
 āsabbhin (vāca) 128
 āsaya 9, 150; -anusaya (ñāṇa) 207;
 kām° 141; jala- 379; -vibhā-
 vanā 336; -suddhi 16; paññ°
 141
 āsavā 94; -khaya 176, 183; (of
 sores) 288; (def. in Canon)
 176-177; (tayo-catu-pañca-
 cha-satta) 176, 183; (=moha-
 papañca) 372; -kiñci° 361;
 -vimutti 435; an°, sa° 148
 āsā 25; paccay° 206; nir° 363
 āsādeti 245
 āsāhi punnamā 149
 āsiñciyati 413
 āsiṅgati 127
 āsiṅgana an° 203 (=nirāsa) 195
 āsina (sedens) 263
 āsivisa 68, 281
 āhacca 184, 302
 āhata 26, 227
 āharati 26, 118, 124
 āhave 44
 āhāra: (cattāro) 207; -tthitika 207;
 -visesa 40, 198
 āhāratā 39
 āhinḍati 259, 327
 āhita 194

I.

ikkhaṇa-sīla 263
 ingha° 309, 402
 icchati 319, 425; icchita (magga)
 425
 icchā : an° 169, 227-228; -anurūpa
 421; -vighāta 326
 Icchānangalaka (brāhmaṇa) 115
 icchitattha 156; icchitabbaka 390
 ijjhati (=iddhi) 304
 iñjanā 247
 ittha 203, 249; -viyoga 255; an°
 150; -āniṭṭha 73, 130, 202-203;
 -abhimata 203; -ārammaṇa
 179, 203
 inattha 106
 itara 310, 321; itarīta 229
 iti 215
 Itivuttaka 4, 46
 itara 299, 397; -jivita 276; (of
 time) 332
 itthatta (hereness) 175, 391
 ittham - bhūta - lakkhaṇa (modal)
 171, 189, 244; -bhāva 175

itthi-purisa 214
 idan 211
 iddha 304, 327
 iddhi 10; -abbhisaṅkhāra 171;
 (=ijjhati) 304; -cittato 432;
 -nimmāpaka 142; -pāda 129,
 304, 323, 335; -pāṭihāriya 432;
 -bala 171; -bhavanga 433;
 -maya 95; -valaṅjana 183;
 -vidha (dibba-sota-oeto-pari-
 yaṇāṇa) 183; -visaya, 93
 iddhimant 93, 301
 idha 92, 94; -loka-paraloka 242,
 391
 idhuma 75
 indhana 75, 208
 Inda (devarājā) 67, 75
 indanila 103
 indattha (karoti) 305
 indriya-saṅvara 178; (visodhana)
 220; sat°, saddh° 221 etc.
 iriyati 155
 iriyā: catu°-patha 58, 309, 421;
 cakkhu° 368; -sati 190, 225;
 sabb° 365
 isati 299
 Isigili (pabbata) 291
 isi 264, 301
 issara 18, 43, 344; -tā 121; -jana
 203; (pati) 224; pathav° 274;
 -hetuka 376
 issā: -pakata 113, 256; -maccha-
 riya 247
 issāsa-sippa 205
 issariyaṇ 24, 108, (twofold) 159;
 -tthāna 374; -matta 421
 idisa 234, 281, 310
 Isakaṇ (adv.) (=little) 52, 59
 isā 342; -danta 251

U

ukkaṇsa: -gata 304; -pārami 35,
 178, 321, 357
 ukkaṇsaka 283; ukkaṇsana 286
 ukkaṇsāpeti 134
 ukkaṭṭha-vutthi 79
 ukkaṇṭhana 162
 ukkaṇṭhita 25, 170, 250; an° 56
 ukkaṇṭhā 171
 Ukkāvela (nagara) 322
 ukkāra-tthāna 314
 ukkiledeti 172
 ukkujjati 286
 ukkūla 184

ukkhipati 65, 72, 180; (sisan) 214,
 216, 233, 244; (=apaneti) 303
 uggacohati 17, 50, 238
 ugganāpēti 326
 uggata: -māna 228; -suriya 358;
 -hadaya 342
 uggamana (aruṇa) 50, 225
 uggaheti 261; uggahita, uggahaṇa-
 kala 312
 Uggāhamāna (paribbājaka) 19
 uggirati 24, 113
 uggāhāti (cf. kasina) 200
 uggāhātita-kāla 377
 uggāhāṭeti 286
 uggahosati 261
 ucca: -āvaca 313; -kula 256;
 -kulika 161; -tṭhāna 274;
 -sadda 410
 uccināti 229
 uccihijati 213
 uccihittha 279
 ucheda 89; -ditthi 212, 215; -vāda
 213; (=vibhava) 215
 uju: -kāya 165; -karoti 225; -gatta
 149; -bhūta 420; -bhāva,
 -maggā 425
 ujuka 93, 324; (adv.) 301-302, 333
 Ujjeni (nagara) 307
 ujjhāna 162; (5) -saññi 177, 193
 ujjhāyati 193; an° 193
 uñcati (piṇḍa) 252
 upha 19; -atta-lakkhaṇa (tejo-
 dhātu) 129, 391
 utṭhāti (vutṭhāti) 52, 198, 412;
 an° 334
 utthāna 126
 utthāpeti 251
 utthita 40, 358
 upāta 144
 upāti-lakkhaṇa 194
 utu 21, 74, 165
 uttanḍula 405
 uttamatta 254
 uttara 301; -āsanga 280, 354; -disa
 301; -cchada 370
 Uttamadevi (vihāra) 158
 Uttara-kuru 25
 Uttara-disabhāga 52
 uttarāṇa 424
 uttarati 302; (udatāri) 362
 uttari: -uttarin 134; -karaṇīya
 192; -manussa-dhamma 24,
 193, 196, 227; -bhanga 199;
 pamāṇato 363
 utrāsa 66, 134

utrāsin 163 (utrasta)
 uttāna-seyya 404
 uttāni-karaṇa 9; -karoti 308
 uttāreti 312
 uttiṭṭhe (pot. imper. utṭahati)
 168
 uttejeti 242, 361
 uda (vel) 320
 udaka: (in sim.=saddhā) 284;
 -kīla 385; -kumbha 431; -gac-
 cha 333; -bindu 66, 313;
 -tṭhāna 378, 424; -tumba 181;
 -dhāra 141; -oroḥaṇa 428;
 -maṇika 410; -missita-khira
 427; -rahada 367; vāsa 75, 410;
 -vipphandita 333; sāṭikā 404;
 -haritaṇ 424
 udagga: -citta 283; -tā 8
 udapāna 378
 udaya 17, 32; -bbaya 35, 91, 215,
 236 (ñāna); -attha 41, 234
 (gāmini); -pabbata 411; -bhūta
 225
 udara 334
 udāra (ulāra): -purisa 363
 Udāna 4, 5; udāna 3, 4, 31
 udānita 314; udāneti (passim)
 udāharāṇa 7, 94
 udāharati 127
 udāhāra 4, 389
 udāhu, 79
 uddica: -brāhmaṇa 244
 udeti 358
 Udena (cetiya) 323; -raja 384
 udisa 85, 105
 udrīta (bhāsita) 263
 uddissa 184, 205
 uddisati 3, 41; -āpeti 21; an° 298;
 pāṭimokkhaṇ 298-299
 uddisīyati 298
 uddesa 298, 316-317
 uddesika 170
 uddhacca: -kukucca 129, 186, 238,
 239, 283
 uddhata (loka) 142; 238
 uddhata (aruṇa) 296
 uddhaṇ 302; -āroḥaṇa 194, 216;
 karoti 118; -disa 178, 215;
 -pāda 123; -mukha 163;
 (=paraṇ) 340; (a) =rūpārūpa-
 dhātu 361; (b) =pañc'uddham-
 bhāgiya-saṃyojanāni, (c) =anā-
 gata-kāla-gaḥaṇa 362; oloketi
 198, 226
 uddhanaṇ 118

uddhamma 317
 uddharati 27, 198, 283, 414
 udriyana 67
 uddhāra 12, 21, 46, 115; (*see dur*°)
 347; pād° 402
 uddhumātaka 190
 unnata (*see unṇ*°) 414
 unnamati 358, 414; unnāmeti 357
 unnala (naḷo viya) 238
 unnitaka 143
 Upaka (ājīvaka) 54
 upakappanaka (āhāra) 199
 upakaraṇa 55, 104
 upakāra 41; mitt° 221; upakārika
 226
 upakkama 350; upakkamati 289,
 350
 upakkīṭaka-vāda 173
 upakkilesa 10, 149, 354
 upaga 11, 39, 149; upagama 339
 upagata 106, 151, 161, 339
 upagamana 105; upagamma: an°
 301
 upagacchati, 105, 239, 251; upa-
 gañchi 173
 upaghāta (*cf. anūp*°) 254
 upacaya 407
 upacāra 32, 69, 161; -appanā 190,
 268, 407; manuss° 201; amañ-
 gal° 428; -vutti 397; -samādhī
 196, 233
 upacita 11, 52, 160, 406
 upacīyati 406
 up(p)accaka 244
 upaccagā 216
 upaccheda (vattānaṇ=niḃbāna)
 151, 236; udaka° 380; jīvita°
 321, 418; vatt° 353
 upacchedaka 289
 upajīvati 332; upajīvin 186
 upajjhāya 181, 311, 314
 upatthahati 54, 187; (-thāti) 217,
 275, 425
 upatthāka 11, 156, 217; (kāla) 425
 upatthāna 75; -sālā 102; (*cf. sati*
 146), 173, 188, 351
 upatthāpeti (*satiṇ*) 188, 251
 upatthāyikā 274; (Buddha-saṅgha)
 383
 upatthita-sati 166, 190-1, 221
 upatthāha 171, 222
 upatthaddha 247
 upatthambha 357, 392
 upatthambhati 317; upattham-
 bhita 246

upatthara: rath° 370
 upadahati 410
 upadisati 8, 286
 upaddava 145, 305; an° 156;
 nirantar° 208
 upadesa 6, 8
 upadduta 142, 209, 235
 upadhāraṇa 12, 223
 upadhārita 12, 14, 312
 upadhāreti 198, 218, 288 (=jān-
 āti), 389
 upadhī: -bandhana 213, 114, 151;
 -viveka 231
 upanayana 43
 upanāma 80; upanāmeti 381
 upanāyika: att° 338
 upanāha 335
 upanigharati 250
 upanijjhāna 44, 315
 upanidhāya 15; (upanidhi) 172-173
 upanibandha 27; -gocara 225, 226
 upanibandhati 27, 226
 upaniyyati (*loka*) 142
 upanissaya 7, 90, 304; -gocara
 225-226; -dānādi 304; puñña°
 357; pubba° 269; maggaphal°
 281; -sampatti 388
 upanissāya (*prope*) 2, 81, 350, 357
 (*ditthiṇ*)
 upanīta 62, 203
 upaneti 64, 79, 94, 197, 214 *etc.*
 upapatti 151; dev° 176
 upaparikkhati: an° 259
 upapajjana 43
 upapātā 150; -ika 278
 upapārami (*dasa*) 413
 upabrūhati 251
 upabhoga 55, 104; -bhūta 344;
 tad° 301
 upamā 1, 6, 63, 235 *etc.*; an° 86,
 105; -bhāva 173
 upamāna 7
 upametabba 303
 upāya 427
 upayoga 23, 201; -vacana 31, 123,
 172, 214
 uparata 309
 upari 15, 420; -upari 79, 150, 227,
 357; -ohadana 244; -bhāga 92;
 -bhūta 278; -magga 71, 243;
 -maggatta 290; -mukhaṇ 286
 uparima 45, 142
 uparujjhana 254
 uparundhati (*nagaraṇ*) 124
 upalakkhita 171

- upaladdha 13, 14
 upalabbha-matta 356
 upalabbhati 77, 339, 390, 429, 435
 upalitta 370; an° 281
 upalippati: an° 414
 upalimpati 415
 upalina 339
 upalepa: tanh° 371 (an°)
 Upavattana (vana) 238
 upavadati 400
 upavasati: upavāsa 296
 Upavāsa (bhikkhu) 217
 upavijāñña 117
 upasagga an° 11, 12
 upasagghāra 82, 126
 upasagghita 346
 upasattha 209
 upasāṅkamati 52-53, 105, 113
 upasanta 202, 435; -santa-citta 271
 upasama 57, 145, 227, 270
 upasamāna 321
 upasamita (kilesa) 271; upasameti 492; upasametabbatā: an° 271
 upasampādeti 310
 upasampajja 174, 213; -ti 311
 upasampadā 71, 310 etc., 234
 upasampanna 71; an° 311
 Upasena (thera) 266
 upasobhayati 244
 upassaya an° 16
 upahacca an° 200
 upahata-citta 113
 upaharati 26, 64, 122
 upādaḥeti (=uppādeti) 405
 upādāna 42, 43, 143, 213, 214; -kkhandhā 68, 151; -khaya 213; an° 269
 upātidhāvati 355
 upādāya 14, 381; an° 320
 upādiyati 42, 143
 upādiṇṇa-kkhandha 151, 293, 418
 upādiṇṇaka (sarīra) 324, 415
 upāya 171; an° 352
 upāyāsa 42, 43; domanass° 429; an° 266
 upāsaka: -bhāva 115; °atta 70
 upāsana 288
 upasagghāraṇ 126
 upekkhā 87; -ñāṇa 32; -bhoj-jhanga 61, 146
 upecca (=sañcicca) 295
 upeta 288, 296; °atta 168
 upeti (sañkhaṇ) 216; (nirayaṇ) 261
 Uposatha (hatthi) 403
 uposatha 217; (upavasanti) 296; °anga 354; avenika° 316-317; -kamma 303; (thapetvā) 417
 uppajjati 44, 162, 209, 235, 420
 uppajjana 45; -araha 349
 uppajjanaka (putta) 157; -kañ-khā 315; -dukkha 294; -māna 236
 uppatita 40
 uppatti 66; atth° 357; arahatt° 313; avici° 317; aparāparaṇ 367; udak° 381; -kathā 382; -deva 164; -dhammatā, an° 214; -janaka 329; phal° 40; pubba-nimitta 113
 uppattika 28; thān° 205
 uppaṇḍana 318; uppaṇḍeti 177
 uppatha (ummagga) 351
 uppanna 45, 225, 348
 uppala 379, 413
 uppādāna 40, 163, 304; dukkh° 346; an° 304
 uppāda 39, 233, 323, 357; -ṭhiti 42; Buddh° 78, 113
 uppādaka 19, 405
 uppādita 406; uppādiyati 401
 uppādeti 26, 113, 149, 222, 244 etc.
 uppiḷeti 150, 233
 upplavati 323; (uppala°) 379
 ubbigga 163
 ubbijjanaka 163
 ubbinaya 317
 ubbilāpa 237 (see ubbilāva)
 ubbilāvita 332; ubbilāvitatta 237
 ubbega 163
 ubbedha 59, 205, 246, 411
 ubhato 424; ubhayaṇ 92 (bhava), 362; -attha 350
 ubbhijjati 149, 379, 408
 Ummagga-Gangā 302
 ummattaka 355
 ummāda 127
 ummi (cf. ūmi) 303
 ummiḷeti 417
 ummujjati (cf. nimm°) 74
 ummujjana 74-75, 239
 ummūleti 121
 uyyāna 60, 218; -kīla 219, 365
 uyyutta 142
 uyyojeti 61, 72, 420-421
 ura (thapeti) 423
 urattāli 166
 uru 26

Uruvelā 6, 26, 31, 54, 265; -Kas-
sapa 359
ulati (cf. *Pāli Dict.*) 68, 252
ulumpa 424
ulāra 77, 268; -kāma-guṇa 211;
see jhāna; paccaya 79; -pīti
283; -bhāva 250; -bhoga 58;
-vibhava 203, 348; -sīlaguṇa
245
ulāratā 321
ullapana 162, 193
ullapita 70
ullikhita (kosa) 169, 171
usabha 281; -rājā 414
usabha (20 *yatthi*) 299
Usabhamūkhā (nadi) 301
usāra 27 (-nāli-matta)
usu (arrow) 95
usumā-ākāra 385
usūyati 256; usūyā 113; usūyanā
193
ussajjati (see ossajj°) 327
ussada 55 (rāga-dosa etc.); tej°
404; -niraya (16) 140
ussankin (=ubbigga) 163
ussanna: °atta 269; -gandhehi 300;
-dosa 172; -rāga 172
ussannatā: manas° 140; 148
ussava (ghoseti) 365
ussaya: puññ° 132
ussahati (is able) 258
ussādeti 299
ussāpeti 410
ussāha 25, 66, 104, 231, 334 etc.;
-janeti 245; -jāta 178, 266;
vigat° 327; sabb° 275
ussāraṇa: -sara 312
ussāṇicati 294, 381
ussuka 61, 90
ussukka 116, 128, 134; -tā an°
202
ussukkati 398
ussukkāpeti 121, 165, 191, 240,
407
ussolhi 234
ūmi (cf. ummi) -vega 78
ūru: -tthambaka 66; -baddha 165;
-kata 127
ūna (loka) 142; -atta 303
ūhati 220

E

eka (=asahāya) 174; -aggacitta
268; -aggatā (sati) 320; -ajjhaṇ
(katvā) 31, 196; ekaṇ (sa-

mayā) 18 sq.; ekeka 4; -ajjhā-
saya 257, 289, 380, 428;
-attagata 186; -adhika 5;
-atta 214; -atte 219; -anga
342; -angana 67; -angula 299,
302; antaṇ 64, 307; -abaddha
184; -abhisamaya 285; -āyatta
63; -āsana (bhatta) 202;
-āra 370; -āsana 168; -obhāsa
354; -kamma 317; -kkhapa
146; -ghana 189, 247; -gan-
dhakūṭiya 310; -cāra 206, 249;
-cārika 249; -citakā 127; -cit-
ta-kkhaṇa 293; -dosa 285;
-ppamāṇatta 28; -pallanka 31,
195; -pitu 168; -posi 62;
-ppahāra 261; -bījin 306; bhik-
khu 95; -bhatta 309; bhattika
309; -bhāsa 175; -rajjan 108;
-ratti 85, 408; -rasa 302, 399,
428; -vatthun 116; -vākyatā
215; -vāra 67, 289; -vihāra
249, 312; -vihārī 310; -vokāra
215; -sāṭaka 330; -sālaka 19;
-sādisa 131; -seyya 168, 309;
-sesa 253

ekaṇsa° (vacana), ekaṇsena 227,
349

ekaka 218, 249; ekāki 309

ekadā 217, 307

ekanta 203; -dukkha 140; -nibbidā
227; paripunna, parisuddha
308-309; -siddhi 150; -hita 106;
(=ekaṇsena) 356

ekato 257; ekeka 342

ekī-bhāva 20, 267

ekodi-bhāva 18, 320

eja (cf. aneja) 188

etarahi 295 etc.

eti 20, 368

etadagga 11, 77-78, 178 etc.

etta 295; ettaka 271, 420

ettāvatā 391, 405

edisa 342

edhita 117

eja (=dosa) 313, 369

evaṇ 6 sq., 43; (vacana-sampatig-
gaha) 162; -bhūta 178; -dham-
ma, -paññā 267; -rūpa, -mutti
267; -vādi-ditthi 211; -vidha
269

esana 111, 252

essati (gamissati) 248

ehi-bhikkhu (upasampadā): -bhā-
va 95

O

oka (anokasāri) 206
 okāra 282
 okāsa 19, 107, 159, 176; (loka) 84, 108, 207
 okoṭimaka 360, 369
 okkanti 21
 okkamati 18, 144, 261; okkamma 241, 426; -na 142
 okkhandati 304
 okkhitta-cakkhu 226, 368
 ogadhā 345 (ariya-magga nibbāna ca)
 ogadhāti 345
 ogāḥa 285
 ogāḥa (and ogādhā) 250
 ogāheti 1, 172, 188, 190
 ogha 2 (cf. mah°), 345, 362, 435; catur° 248
 ocaraka 333-334, 357
 ocarati 333
 ocarāṇa 334
 oja 400
 oñṣṭabba 369
 oṇata-sarīra 88
 otata 142-143
 otarāṇa 362; otarati 82, 119, 302
 otāpeti 120, an° 119
 otāreti 50, 208, 361, (ñāṇaṇ) 208
 otinṇa 23, 107, 199, 244, 424
 ottappiya: hiri° 285
 otthata 143
 ottharati 199, 380
 oḍḍita 143, 366
 odana 198
 odāta 170, 412
 odhiso (adv.) -gahāṇa 214, 271
 onīta (patta) 242
 opakkamika (dukkha) 165
 opānayaika (cf. VM. 217, upanettabba), cf. up°
 opapātika 93
 opavayha 341
 opuñjāpeti 409
 obbhagga 250; -sarīra 197
 obbhāsa, 50, 59, 82, 186, 207, 301; nimitt° 325
 obbhāsati (suriya) 175, 358; obbhāsita 358
 obbhāsaniya: an° 151
 obbhāseti 50, 175
 oramati 261, 351
 orambhāgiya 361
 orasa: -putta 59, 73, 423; (orassa) 284

orodha 64
 oropita-kesa 244
 orohana 76
 orohita an° 234
 oruyha 421
 olambaka-paduma 150
 olambati 198
 olārika: nimitta 324; an° 237
 oliyati 352
 olugga-vilugga (sāla) 198
 oloketi 73, 82, 207, 226, 369
 ovamati 381
 ovaraka (=gabbha) 419
 ovāda 84, 296 etc.; -ka 331
 ovādiyati 384
 osakkati 80, 180, 198; -āpeti 180
 osakkita: an° (viriya) 234
 osadha 300
 osarāṇa-tṭhāna 422; osarati 302
 osādeti (osidāpeti) 245
 osāpeti 333
 osāreti 246
 osificati 75
 osidati 74
 ossajjati 329; ossajjana 325, 399
 ossaṭṭha-viriya 238
 ohāraṇa 45
 ohāreti 309 (kesa-massuṇ); ohārita 244
 ohita-sota 389
 ohiyati 243, 355, 404
 ohīleti 368; ohīlita (rūpa) 369

K

kaṇṇa-bhājana 435
 kakaca (in sim.) -upamā 179; -danta 258
 kakuṭa-pāḍi 61, 172, 197
 kakkatana (maṇi) 103
 kakkhaḥa 64, 274; -atta-lakkhaṇa 129; -tā 243; (dukkha) 166; -paṭhavī-dhātu 391
 Kaṇṇhārevata (bhikkhu) 314-316
 kaṇṇhā 18, 44, 53, 225; -uppajjanaka 315; -bahula 315; -vitarana 32; -vidhamana 52
 kacavara 260; (papañca) 372; mālā 259, 261
 kacoi 180, 311
 kacoha 331
 kacohapa 302
 kajjala 433
 Kañcanagiri 411
 kañcana: -gūha 71, 105; -daṇḍa 413

kañcuka 411
 kañjiya 373
 kata-saraka 181, 409
 kaṭṭuka : (=asāta) 186 ; (dukkha) 118 ; -phala 365 ; (vedanā) 402
 kaṭṭasi : -vaḍḍhana 352 : (a) as taṇhā-avijjā, (b) as pañcakkhandhā, (c) *literally*, (d) ditthi-vaḍḍhana. *Comy.*
 kaṭṭha 338 ; -kamma 408
 kathalā 414
 kathina-citta : a° 283
 kaṭṭaka : kāmā° 178 ; khāṇu 414 ; pitthi° 165 ; -phala 358
 kaṭṭha-ottha 224
 kaṇḍa : madhu° 419
 kaṇḍu : -paṭipīḷita 289
 Kaṇṇamunḍa-daha 300
 kaṇṇa : -pilandhana 307 ; -mūla 60, 317 ; -sukha 286, 369
 kaṇikāra (puppha) 413
 kaṇṇikā 412
 kaṇha : -sappa 60, 68, 110, 233 ; (Māra) 367
 Kaṇha-Gaṅgā 302
 kaṭa : °atta 45, 140, 218 ; a° 384 ; -adhikāraṭṭa 178 ; -upacita 289 ; -kamma 384 ; -karaṇiyatā 268 ; -kicca 10, 116 ; a° 346 ; -nāma 56 ; -patisanthāra 285, 360 ; -paṇṇa 179 ; -puñña 16, 62 ; -bhattakicca 97, 368
 katama 146 *etc.*
 katara 50, 198, 204
 katika (kathika) 26
 katipaya 279 ; (=appa) 310, 331, 431
 katipāha-accayena 259
 kativassa 313
 kattā 7, 13, 91, 146, 222 *etc.*
 kattara-yatthi 181
 kattari 106, 411
 kattu 14 ; -kamyatā 429
 kathana 45, 106
 kathā anupubba° 51 ; asaragga° 231 ; parammukha° 332 ; paviveka° 231 ; purima-pacohima° 332 ; -pābhata 340 ; -vatthu (10) 225-233 ; viriyārambha° 232 ; vohāra 332 ; santuṭṭhi° 229 ; sammukha° 332 ; -samutthāpana 120 ; -sallāpa 53, 247 ; āla° 233
 kathāpeti 285, 409
 Kathāvatthu 94

kathay-kathī 32 ; -kathā 285-286
 kathika 268
 katheti 282, 331 ; kathitatta 274
 kattha (ubi) 259
 kattha-bhāsita 16
 katthaci 114, 402, 429 ; yattha° 230
 kadali 410
 kadā (quondam) 265 ; kadāci 374, 428-429
 kaddama 26, 250
 kanaka-guha 244
 Kanāda 339
 kanittha-bhātā 266, 319 (bhāti-katta)
 kanta 109, 282
 kantati 411
 kantāra 86, 143 ; cora° 285
 kandati 166, 246
 kandara 161, 244
 kapapa : -jana 62, 199 ; -tā 279 ; -manussa° 279, 408 ; -bhāva 290
 kapallaka 410
 kapāla 79, 279
 kapiñjara 411
 Kapila-Kanāda 339
 Kapilavatthu 169, 184
 Kapila-Sutta 180
 Kapota-kandara 244
 kapota 244
 kappā 303 ; -avatthāna 324 ; -atthika 25 ; ānantañka° 243, 246 ; -āyu 323 ; -avasasa 323 ; -vutthāna 67, 432 ; -sata-sahasā 430 *etc.*
 kappaka 333
 kappati (*deceit*) 314
 kappana 20, 22
 kappita-keṣa 7, 333
 kappiya : -kāra 288 ; -mañca -paccattharapa 420 ; a° 314
 kappūra 104
 kappeti 7 ; jivitaṇ 206 ; vasaṇ 122 ; seyyaṇ 404
 kabara (mañi) 302
 kabba-vacanā 28
 kamala 232
 kampati 67, 328, 414 ; kampa 328
 kampana-ākāra : a° 247
 kambala 170, 244, 370, 411
 kamma : -atta 333 ; -anurūpa 417 ; -apalokana° 316 ; kaṭṭha° 408 ; kāya-vaci-mano 28 ; -kkhama citta 283 ; -kkhaya 329 ; citta° 408 ; -jaha 166 ; -ja-vāta 123 ; -tthāna 97, 165, 174, 189, 311,

321, 384 *etc.*; -nissanda 124;
 -patha (*cf.* kusala) 335; -bīja
 372; -vipāka 93, 165, 264-266;
 saṅgha° 316; sudhā° 283;
 -samutthānatā 165
 kammunā 385, 418; kammuno
 265
 kammaññitā (citta) 321
 kammanīya-citta 283
 kammanatā 333
 kammara : -putta 399, 400, 435
 kammāsa : a° -sīla 268
 kamyatā 32, 55, 400
 kaya-vikkaya 422
 kayirātha 430
 kara 54; -ja-rūpa 320; bheda° 316
 karaṇa : -bhūta 23, 245; thūpa°
 97; -vacana 23, 31, 53, 171,
 244, 320
 karaṇīya (kenacideva) 116; katan
 175
 karattā 146, 305
 karavīka-ruta 127, 280
 karahaci 428
 karisa (matta) 158; mutta° 383
 karunā 21; -vipphāra 434; mahā°
 142
 karuṇāyati 271
 karuṇīyatā 289
 kareri (rukkha) 202
 karoti (kālaṅ) 417
 kala (*noise*), *deriv.* kalaha 340
 kalabha : hatthi° 250
 Kalandaka-nivāpa 60
 kalala 40, 402
 kalali : -bhūta 142
 kalaha 243, 248, 340, 429; (dhātu°)
 402
 kalā (agghati) 108; -bhāga (upeti)
 172, 304
 kalāpa 32, 95, 338; paduma° 411;
 mālā- 150
 kalāpeti 64
 kalla 44; -citta 282-283; kallatā
 360
 kalyāṇa : -kamma 199; -dhamma
 260; -dhammā 268; -puthuj-
 jana 369; (*cf.* janapada°) 170;
 -mitta, -mittatā 221, 234;
 -vācā 312; -vākkharāṇa 313;
 -sappavaṇṇika 221; -sahāya
 221; -tā 170
 kaḷḷa : vaṇṇa° 399
 kaḷebara 69, 293, 299
 kavaca 329

kavi (4 sorts) 205
 kasa 185; abhihata 266
 kasāva : ni° 54
 kasi-kamma 174, 309, 416
 kasiṇa : -āyatana (10) 336; -ug-
 ghāti 200; tejo° 432
 kasira : -lābhi : a° 234, 276; (= *śyāsa*) 310
 kassaka 161
 Kassapa (Buddha) 78, 95, 134,
 172, 179, 265, 287
 kahaṇ 86, 259
 kahāpeta 173, 259, 261
 kāka (seta) 205; -peyya 381, 424;
 -mukha 300
 Kākandī 55
 Kāpathika (māṇava) 45
 kātu-kāma 274
 kādamba 380
 kāma 29; āttha° 182; -āsaya 141;
 -andha 367; -āvacara 21, 81,
 179, (6) 401; -āsava 63; -kam-
 ma 329; -ogha 435; -kaṇ-
 ṭaka 178, 187; -kotthāsa 333;
 kilesa 174; guṇa 333; -chanda
 283; bhava 94; -patthana 350;
 -pabandha 435; -bhedaka 362;
 -bandhana 333; -bhogin 332,
 403 (seyya) : -ninna 365; -rāga
 141; -loka 306; -vatta 366;
 vatthu° 174, 364; -satta 366;
 -sukhatta 305; -sutta 312;
 -sukhallikānuyoga 351
 kāmata 434
 kāmēti (= icchati) 206
 kāya : -anupassanā 45, 189, 304;
 -ārammaṇa 189; -anga 242;
 -upaga 39; -uparima (*etc. and*
parts) 142; -kamma 26, 28;
 -kiṇamatha 351; -gata-sati 189,
 375; cha-viññāṇa° 239; -daḍ-
 dhi-bahula 268; -duccarita 41,
 187; dharamāna° 311; pañca-
 dvārika 320; -pāgabbhiya 225;
 -pabhā 354; -pīlaṇa 43, 429;
 -bheda 140, 418; manomaya
 319; -moneyya 98; -rakkhana
 245; -veyyā-vacca 100; -vi-
 veka 231, 309; -saṇṣagga 231;
 -sāra 100; -soka 428; -sucarita
 141; -tā 206
 kāya nu 'ttha 105
 kāyika 43, 174, 294; saṅvara 263
 kāra (*letter*) 68, 131, 181; -āgama
 68

kāraka 133, 233, 261, 316; a°
-bhāva 261; ovāda° 316; -ve-
daka (cf. VM. 578)
kāraṇaṇ 64; a° 276; āsanna° 304;
-upacāra 340; paramparā° 304;
-bhūta 30, 209; saṅkārī° 346;
kāraṇatta 146
kārapeti, kāreti 56, 97, 310, 408
kārikā 21
kārin (cf. Tathāgata); kamma°
418
kāritā 166, 202; kāretā 91
kāla°: -kañjika (peta) 140
kāḷaka 60, 284, 358
Kāḷakūṭa 300
Kāḷadevala 257
kāla 19, 49, 156, 167; -aññū 248;
-antara 15, 53, 94, 208; -anu-
kāla 81; -kaṇṇi (sattā) 423;
-kata 97, 179, 407; kaṇṭhottha°
224; -kiriya 276, 289; -ttaya
48; -desaka 27; -pakkha 217,
300; -pariccheda 320, 431;
-ppabheda 21; yassa k. mañ-
ḥasi 325, 411, 420; -yutta 309;
-vādin 89; -sampadā 25; a°
89, 320; kālena kālaṇ 64, 203
Kālāmā 7
kālikata 236
Kāludāyi (thera) 168
kāḷusiya 164
Kālāvaka (hatthi) 403
Kāligodhā (devī) 161; -putta 161
kāveyya-sippa 205
kāṣāya (vatthāni) 309
kāṣika : -candana 332; -vattha
332
Kāsi-rājā 123, 323
Kiki (rājā) 323
kiṇṣuka (puppha) 413
kicca : abhisamaya 45; -karaniya
116, 232, 313; -pasutata 116;
bhatta° 97; -solasa-vidha 116,
175, 218
kiccha 126; āpanna 156; a° -lābhi
234; (=dukkha) 310
kiṇāti 173
kiṇkāraṇā 421
kiṇcana 114, 386; a° -atta 116,
119, 393; -bhāva 116; pali-
bodha 344
kiṇci 116 (=rāgādi); (āsava) 361
kittaka 53
kittana 354
kittāvatā 53, 54

kitti-sadda 417
kittita 107, 204 (-bba); kitteti
203, 257
kinnu 181
kipillika: kuntha° 275
kimanga 357, 401
kimi 358; -kita-sarisa 140
Kīṇikāla (nadi) 217
kira 72, 343
kiraṇa (suriya) 358
kirāta 410 n.
kiriya 22, 76, 167; a° 232, 313;
dassana° 214; -paramāsana
106
kilanta 124, 402
kilamati 166, 229
kilamatha 145, 216, 311 (in
formula), 351
kilesa: khobha 370; -gaṇa 32,
373; -carita 373; -parikkhobha
370; -mala 308; -māra 44, 367;
-rahita 194; -vimariyāda 186;
-saṅkhārā 167
kiliṭṭha-bhāva 284
kilinna 12
kisa 170
kīdisa 276, 405
kīḷa 258, 282, 385; kīḷati 140, 199,
369, 385; kīḷitu-kāma 258, 385
kīḷaṇa 60
kīḷāpeti 334
kīva 427
kukucca: hattha° 87 (see uddha-
ca) 129, 283, 315
Kukkuttha (nadi) 403
kukkura 65, 294
kukkula (niraya) 140
kuṇkuma 104
kucchi 149, 277; -parihārika 62,
123, 202
kucchika (saṅkha) 302, 410
kucchita (=kusita) 234, 252
kujjhati 250, 426; kujjhana 195
Kujjhuttarā (dāsi) 384
kuṇjara 263, 384
kuṭika 203
Kuṭi(koti)kaṇṇa (Soṇa) 307
kuṭimbika 117, 419 (kuṭumbika
399)
kuṭi 179, 198; gandha° 105, 202-
203, 312; maṇḍapa, 399
kuṭṭha-roga 288; kuṭṭhi 279, 285
kuṭumba 241
kuṇapa 306
Kuṇāla-daha 300

kuṇḍa 122; Kuṇḍa (yakkha) 122
 Kuṇḍadhāna: -vāna 122
 Kuṇḍiya (nagara) 122
 kuppāti 247
 kubbati 224
 kuto (*ubi* ?) 86, 117, 248, 260
 kutoci 198
 kudācana 248
 kuddāla; -ñāṇa (*in metaph.*) 121
 kuntha-kipillika 275
 Kunnadī 302
 kummagga 266, 287; -paṭipanna loka 142
 kumāra: rājā° 124, 240
 kumāraka 110, 294
 Kumāra-kassapa 81
 kumina 366-367
 kumuda 379
 kumbha 74, 342, 431
 kumbhī 124
 Kuraraghara (nagara) 307
 kula-sadda 68
 kula: -anuddayatā 201; uccā° 317, 378; -ghara 81, 308; -jāti-
 ācāra 174; -dhītā 290; -putta 106, 174
 kulla 424
 kusala 7, 17 *etc.*; -akusala 166, 220; -kammāpatha 336; -ccha-
 nda 429
 Kusinārā 238, 402-403
 kusīta 221
 kusuma 56, 413
 kuhakatā 63
 kuhanā 227
 kuhiñci 55, 429
 Kusumba (isi) 248
 kusūla 342
 kussubbha 379
 kūṭa: aṇṇa° 141; -āgāra 101; ga-
 hetvā 216; desanā° 102 (*cf.*
 183); pabbata° 411; -sāla 183;
 (*cf.* DA. i. 43); saṅkāra° 247,
 279
 kūṭa (*rogue*) -vāṇija 307
 kūṭa (*hammer*) ayo° 435
 kūpa 259, 378
 kūla (*bank*) 86, 301, 424
 ketumālā 87, 105
 Keniya (jatila) 241
 Kelāsa-kūṭa 246, 300
 kelisūla 342
 kevaṭṭa 180; -gāma-dāraka 181,
 265

kevalaṇ 42, 96, 166; -kappa 175
 keśa 45, 428; -agga 65; -massu
 7, 189
 kesara-siṃha 66, 105, 412 (*kappika*)
 kesari-siṃha 280, 414
 kehici 115
 kokāsaka 416
 kokila 56
 kojāva 409
 koṇca 426
 koṭi 235; purima° 176; -agghanaka
 57, 307; jana° 427; -koṭiyā
 165; hirañña° 57
 koṭika 114
 koṭṭeti 421, 426
 koṭṭha (=kusūla) 342
 koṭṭhaka 57, 59, 330, 408
 koṭṭhāgāra 118; dussa-tela° 383
 koṭṭhāsa 64, 172, 313; kāya° 189;
 vaya° 313
 koṇa 260, 421
 koṭūhala 156
 kodha 52, 65, 374
 Kondañña 3; (Bhagavā) 134;
 (thera) 371
 kopa 109, 164, 236
 kopaneyya 247
 kolaṅkola 68
 kolāhala 67, 76, 259; Buddha° 149
 Koliya: dhītā, rājā 122
 koviḷāra: ratta° 411, 413
 kosa: maha° 103; vatthi° 93
 kosajja 185, 239, 305, 352
 Kosala 104; -rājā 123, 248; -vā-
 sino 240
 Kosambi 248, 383
 kosalla 110; a° 90, 234, 335
 Kosiya (Sakka) 200
 kohaṇṇa 79, 81
 kyāhaṇ (=kim ahaṇ) 258
 kvacani 114

KH

Khagga-visāṇa-sutta 3
 khagga-visāṇa-kappa 163, 291
 khajja (√khaḍ) -vikati 199
 khajjaka (pūva) 252
 khajjupāṇaka 358
 khajjopanaka 112
 khacita 410
 khana (samaya) 19, 20, 22, 94,
 246; magga° 314
 khaṇati 23, 121, (42 *as deriv. of*
dukkha)
 khaṇika-vassa 328

khaṇḍa (danta) 197; camma° 267, 431; -paripāka 43; pilotika° 331; a° (sīla) 179, 308; -akhaṇḍika 426
 khaṇḍicca 324
 khaṇḍeti (dānaṇ) 201
 khataka (pahāraṇ deti) 245
khatta-vijja 205
 khattuj (bahu etc.) 223
 khattiya 372; -bhagini 276
 khādanīya 122
 khadira-vanavāsī 57
khantī 17, 141, 338; -bala 262; -soracca 261
khantika 339
 Khanda-Deva 351
 khandha 9; aggi° 228; āpatti° 253; -āyatana 362; upādāna° 344; -ppavatti 39; dukkha° 49; -nirupadhi 114; -pañcaka 114, 269 (cf. pañca); patta° 417; -paduma 150; -parinibbāna 329; -Māra 216; -santāna (= attā) 344; suvaṇṇa° 411
Khandhaka 37, 50, 314; -*Pāṭha* 112, 161; *Aṭṭhakathā* 101
 khama 286, 411; khamana (khanti) 338
khamanīya 53 (*in formula*) 60, 180, 311
 khamatī 165, 311
 khamāpeti 339, 380
khaya : -āvaha 436; āsava° 177; jivita° 244; -dhamma 166; -vaya 291; -sundara 286
khara (dukkha) 118, 166, 401; -ssara 219
khalu (*see* paccābhatta). *As negative* 202, 358 (cf. VM. 61 *for another def.*). *As positive* 378 (= *ut aiunt*)
 khāṇu 250, 414; khāṇuka 171, 421
 khāra (*salt*) 284
khāri-vividha 331
 khādati 250, 265, 307; khādanīya 122, 280
 khāyati 170, 313
 khipati 244, 411; khitta: ratti° 358
 khippaṇ 16; -abhiññā 77, 95, 96, 283; jāla° 302
 khila: oeto° 335
khīna 176; jāti etc. 174; -lobha 195; -āsava° brāhmaṇa 28, 50, 268; -bala-desanā (7) 336; -bhūmi 92; saṇyojana 58

khīyati (maggena, *in three ways*) 214; (kappa) 336
 khīra (dhārā) 170, 410; -pāyī 368, 410
 khīrapaka 250, 368, 410 (koṭṭha), 426-427
 khīla 342
 khujseti 340
 khujšana 291, 379
 khujja 149
 khuppiṇāsa-vantā 140, 149
 khubhati 259
khudda : -putta 72; (= hīna) vi-takka 236
 Khujjuttarā (sāvika) 384
Khuddaka-Nikāya 4
 khuddaka: (kiṇṇa) 116; -peta 247; -maccha 333
 khuragga 430
 khetta 235, 243, 419; -sampatti 200
 kheda 182 (sarīra°)
 khepana 179
 khepeti 68; (āsava) 178; (kilesa) 398; (kālaṇ) 180
 khela: -piṇḍa 24; (*spittle*) 292
 khema 66
 khemanta: -bhūmi 86, 281; -magga-gamana 426
kho 36, (padapūraṇa) 53, 86, 434; (avadhāraṇa) 211; (vacanā-laṅkāra) 434
 khobha: kilesa° 370

G

gaccha: udaka° 333
 gacchati (eka) 73, 88, 150, 220
 gaja 66, 265; -kumbha 411; -sīsa 74
 gajjati 149; gajjita 66, 323, 401
 gagana 57, 245; -tala 413
 Gangā 40, 300, 302, 322, 422
 Gangeyya (hatthi) 403
 gaṇa 65, 412; kilesa° 32, 337; (sippa) 205; -bandhana 349; bhamara° 291; bhikkhu° 280; -sangaṇika 206, 231 (ekacāra); samaṇa 241; (= pūga) 349
gaṇa 18; a° 68; -sippa 205; -atta 399
gaṇikā 289, 349
 gaṇi-bhūta 380
 gaṇeti a° 68, 134; gaṇita 5
 gaṇhati 123, 245; gaṇhana 149

gaṇhanaka 252
 gaṇhāpeti 242, 352
 gata (*passim*) (*see* Tathāgata *passim* 128 *sq.*); -atta 55, 88;
 gata-tthāna 423; -sadda 7
 gatta 267, 279, 288, 404, 431
 gati 43, (pañca) 97, 140-141, 151,
 435 *etc.*; -gamana 335; duk-
 khassa 418; (samādhi) 335;
 gatika 352
 gatimant 11
 gathita 120; (=satta) 210, 364;
 -atta 347
 gada: -atta (=gata, Sugata) 88;
 -sadda 131
 gadati 89
 gadita (Tathāgata) 153
 gaddula (bandhana) 213
 gaddūhana-matta 238
 gadhita 143, 335
 gantabba 140; gantu-kāma 425
 ganṭha 143, 335, 347; ganthita
 143, 364
 gandha: -kūti 59, 105, 150, 184,
 202, 203, 312; catujāta° 409;
 -puppha-dhūma 203, 410; (10)
 -mūla-sāra-pheggu-taca-papa-
 ṭika-rasa-puppha-phala-patta-
 gandha 300; -hatthi 280
 gandhabba 372, 414
 Gandhamangala (hatthi) 403
 Gandhamādana (pabbata) 301
 gabbha 117; -āvāsa 123; -okkanti
 21; cakkavāla° 100; paduma°
 290; -mala 291; (cell) 158;
 -vāsa 419
 gabbhini 123
 gamana 129; -kiriya 22; -sīla
 (=pāti) 223
 gamiyati 150
 gameti 311
 gambhīra 1, 9, 10, 222, 299;
 āṇa 221
 Gayā 74, 75
 gayhati 54
 garaha 239; garahaṇa 6, 219,
 276
 garahati 7, 276, 372
 garahi 222, 280
 garu 23, 276; -kata 79; (karoti)
 80, 315; (attani garumhi) 219;
 -oittikāri 225; -bhāvanīya
 222
 garuka 277; sīla° 419
 garukarātā 203

gala: a° (anela-agala-vācā); ga-
 ṭita: a° 313
 gavesati 54, 266
 gahaṭṭho (householder) 416
 gahaṇa 20, 43, 239 *etc.*; deva°,
 brahma° 400
 gahana 116 (-tthānato) 426; sati°
 58; sanda° 179 (*thicket*), 241
 gahapati 56 *etc.*
 gahita-mano 342
 Gāthā 4; gātha-bandha 415; -pada
 96
 gādhātī 98
 gāma: -anta 409; kaṇṭaka 187;
 -ghātakacorā 179; -patika 122;
 vāsin 243; gāmaka 322
 gāmin: bhāva° 329; gāmini 83
 gāyati 75
 gārayhatā: a° 204
 gāraṇa 24; -adhivacana 64, 169
 (Satthu-pativacana); -rahita
 434; sa° 225
 gālha 229, 279
 gāvī 22, 289
 gāvuta aḍḍha° 299; ti° 403; -ppa-
 māṇa 112
 gāha (*idea*), sassata° 209, 213;
 (*realm*) nāga-yakkha-bhūta
 421; (*eclipse*) 98
 gāhin 212
 giddha 364
 giri-dugga 264
 Giribbaja 265; -kūta 246
 gilati 365; gilana 303
 gilāna 60, 229-231, 408
 gihi 72, 433; -saṇsattha 232
 gīta 46; -sadda 203
 gīvā 233, 357
 guṇa: -bhūta 15; māla° 7; -rāsi;
 -visesa 79; Satthu° 267
 gutta 87, 280; -dvara 178, 225;
 a° 239
 gumba 67, 103; (*list of incense*:
 candana, agala, kuṇkuma, ta-
 gara, kappūra) 104
 guḷa (*ball*): -dadhi 124; -guṇ-
 ṭhika-jāta 142
 gula (*sweets*) 314
 guha 244
 gūtha: -dhārī, -piṇḍa 72
 gūḷha: -kamma 331; -sāsana 124
 gedha 350, 364
 Geyya 4, 131, 137
 gelanīṇa 60
 geha 198; -sāmika 408

go: -gaṇa-rakkha 241; -pālaka 241, (uposatha) 296; -maya 409; -yūtha 241; -rakkha 416; -rava 367; -rasa 241; -sīla 352
 gocara: (tividha° ācāra) 225; ajjhatta 190 *etc.*; -kicca 138; -gamā 57, 217; vācā° 319
 Gotama 54, 58, 331, 422; -sāvaka 380
 Gotama-tittha, -dvāra 422
 gotta 54, 59, 200, 380 *etc.*
 gotrabhū 33; -ñāṇa 191
 goppaka 404, 414
 gomaya: -khāra 284
 gomuttaka, gomedaka 103

GH

ghaṇṣati 251-252; ghaṇṣana 252
 ghata (pot) 342, 413
 ghata (crowd) 250
 ghataka (pot) 219
 ghatati (used with ghateti also) 71, 81, 177, 185, 314 *etc.*
 ghaṭika 298
 ghaṭi 198; -yanta 223
 ghattana 111; mamma° 341
 ghattayati: a° 414
 ghatteti 113, 245; a° 414
 ghata (butter) 314
 ghana: -paṭhavi 301, 412; ayo° 435; eka° 247; -bahala 354; suvaṇṇa°, -paṭimā 412-415
 ghara: -āvāsa 313; kula° 81; -devatā 423; -bhaṇḍana 70; -vatthu *etc.* 419
 ghātā, 221, 245, 342; ghātaka 289
 ghāteti 265
 ghāyati 203
 ghāsa 72, 280
 ghora 243, 419; -asayha 365
 ghosa 10; ghosana 60
 ghosāpeti 60
 Ghosita-ārāma 248
 Ghositasetthi 248, 382
 ghoseti (ussavaṇ) 365

C

ca- sadda 57
 cacka dhamma° 54; -rajjan 108; -ratana 356; -lakkhana 168; -vatti 18, 24; -bhāva 159; -vatti-rājā 57, 108; -yanta 419; -vāla 149, 207, 411; saṇṣāra° 84, 267
 cakkavāka (goose) 380

cakkhu 62, 73, 149, 341; ariya° 393; -viññāṇa 66, 356; Buddha° 207
 cakkhuka: a° 341-343
 cakkhumant 154
 caṅkama 52, 231
 caṅkamati 52, 86; caṅkamana 321; n. 399
 cangavāra 403
 caṇḍa (mad); kukkura 65; -hatthi 258; -bhāva 294
 cātu: -anga 66, 286; āhārā 207; cacka (sarira) 311; -pada 67; -bbidhatta 304; -parisā 57, 417; -mahārājā 108; -yoga 349; lokā 207; vesārajjāni 18; -saccāni 58, 164
 catuttha-jjhāna 73
 canda 54, 57, 411-412; -maṇḍala 245
 Candakinnara Jātaka 169
 candana 104, 332
 candima-suriya 207; -āloka 354
 capala 238
 campaka 413
 camma 165; -khaṇḍa 267, 322, 431; -maṇṣa 412
 cara-purisa (caraka) 333
 caraṇa 24; -matta 426
 caratī 54, 58, 65, 161, 183, 240, 334, 417
 carahi 83, 104
 carāpeti (bheriṇ) 410
 carima-bhāva 277, 373
 carimaka: 308; citta 168; -kkhaṇe 216
 cariya 168, 196
 carita: kilesa° 373
 calati 56, 217; calana 65
 calapaṇka 217
 calita 56, 398
 cavati (devalokato) 81, 180
 cavana: -dhamma 339; -dhammatā a° 223, 278, 393
 cāga 293
 cāti 373, 379
 cātu: -dīpa 24, 413; -ddasī 309; -mahārājā 282
 cāpalla 238
 Cāpāla (cetiya), (yakkha) 322-323
 cārā: vikkanta° 105, 414
 cāru 414; -cāri 415; -maṇḍapa 411
 cārikā (duvidha) 183, 240, 377, 415
 cāritta 242

oāreti 334
 Cālikā (nagara) 217
 Cālika (pabbata) 217
 oāleti 411
 oāveti 417
 oita 323
 Cittakūta 300, 411
 oitta (mañi) 302
 citta 224, 283; aneñja 186, 15
qualities (na iñjati): -assāda
 427; ācāra 432; issariyaṇ 160;
 -uppati 66; -uppāda 58; -ut-
 trāsa 66; udagga° 283; -kal-
 latā 282-283; -kkhaṇa 93, 293;
 carimaka° 216, 308; ekagga°
 (=avikkhitta) 268; paṭibad-
 dha 156; -pavatti 61, 82;
 pasanna° 283; -vipallāsa vini-
 varassa° 283; -viveka 231;
 -santāna 14, 196, 389; -santāpa
 73, 428; -sampatti 200; -sañ-
 khāra 196; -sukha 157; cittatā
 332
 cittakamma 408
 citti: -kata 63, 200, 304; -kāra 179
 cintā: -kavi 205; -maya 69, 233
 cinteti 83, 167, 198
 Ciñcamānavikā 263-264
 cira: -kāla 115, 156; -jīvitun 400;
 tṭhiti 2, 27, 277; -paṭika 115;
 pabbajita 230; -parivāsi 176;
 vihāra 183
 cirayati 313
 cirassan (*adv.*) 115, 164, 198
 oñapitṭha 413
 ciyati (*veran*) 407
 cira 19, 77; -tṭhāna 325; -dhāraṇa
 79
 cīvara 62, 80, 181, 230 *etc.*; paṇsu-
 kula 412
 cunṇa: -vicunṇa 246, 410, 413;
 -pada 415 (*cf.* SA. on S. i. 193)
 outa 290; -ūpapāta 150, 398
 outi 418; -paṭisandhi 167, 246;
 -oitta 293; -lakkhaṇa 43
 cutito uddhaṇ 418
 Cunda 112, 131, 176, 216, 322,
 399 *sq.*
 Cundaka (thera) 404
 cumbatāka: dukūla° 415
 cumbati 88
 cullāsiti 212
 oūla (*crest*) 369
 oūlapitā 383
 Cūlapanthaka (bhikkhu) 319-320

Cūlaratha (devaputta) 199
 Cūla-Rahulovāda sutta 324
 cetana: a° (pathavi) 380, 414
 cetanā (=sañkhārā) 41; -vohāra
 332
 ceto: -khila 335; dukkha 166;
 -pariccā 184, 281; pariya-
 ṇāna 184; -roga 121; -vimutti
 36, 69, 177, 220; -vivarāṇa
 226; -vivatta 320; -santāna
 196; cetaso 18, 178
 cetasa 3, 82; -parivittakka 80, 82,
 184, 281
 cetasika: 121, 196; -dukkha (n°
 atthi arahate) 165, 428
 cetiya 97, 323, 408; -tṭhāna 26
 ceteti 431
 codaka 222, 411
 codana 8, (nipāta) 309, 402
 codāpeti 361
 codeti 26, 85, 185; codiyamāna
 280, 425
 copeti a° 242
 cora 333, 425; -kamma 179;
 -kantāra 285
 corika-ghātaka 289; corikā 179,
 426

CH

cha: āyatanāni 207; lokā 207
 Chadanta (nāga) 244, 412
 Chakka Nipāta 177
 chattha: mano° 239
 chaḍḍeti 24, 54 72, 293; chaḍḍita
 279
 chaddha 177
 Chaṇa: -kīla 349, 350; -divasa 351
 chatta: seta° 128, 219; pāsāna°
 79, 369
 chadana 203; taṇhā° 367; ghāsa°
 72
 Chaddanta: -daha 300; (hatthi)
 244, 412
 chanda: -jāta 429; pabbajjā° 309
 chandatā 133
 channa 184 (=chādita) 307, 354
 chabbaggiya 369
 chabbassāni (cha-vass°) 54, 265
 chabbanna (raṇsiyo) 105, 354,
 (gaṇa) 412
 chavi (kalyāṇa) 170, 265; rāga
 332
 chamā 371-372; chamāyaṇ 425
 chambitatta 66 (*cf.* thambit°) 67,
 163

chālāṅga 167
 chāḷabhiñña 183, 244, 266
 chādāna 72
 chādita 286, 307; taṇhā° 367
 chāpa : haṭṭhi° 250
 chāyā 27, 51, 425; -udaka 183
 chārikā (bhaṣma) 433
 chidda (*mesh*): jāla° 367
 chidda: a° sīla 268
 chindati 26, 426; -atu-kāma 53
 chinna : -kaṇṇa-nāsa etc. 171;
 -kessa-massu 333; -bandhana
 412; -bhatta 159; -mūlaka 175;
 -soṭa 370; -hattha etc. 288
 chinnatato 299
 chettatta 382; chettā 382
 chedaka 382
 chedana 111

J

jagati: -pati 436; -ppadesa 262,
 295
 jagghana saha° 232
 jāñña (janeyya nibbānaṇ) 192
 jāṅghā 342; -bala 63; -vihāra 217
 jacca (jāt°) 244, 274
 jaccandha 341 sq. (-upama)
 jajjara 293
 jaṇṇu (-ka) 198, 414
 jaṭā 257; -jaṭita 142; vi° 412;
 -dharitā 74; -vanta 330
 jaṭṭila 74-75, 241, 330, 357
 jana 25, 217; -kāya 264, 280; nica°
 357; -viiyoga 218; -sambādha
 307; (*see mahā°*)
 janaka: bhaya° 328
 Janapada-kalyāṇa (*def.*), 170
 janapada 170, 179, 240-241; -cā-
 rikā 357, 408; -sampadā 104;
 -vitakka 236
 janatā 26, 133
 janati 247
 janana 8, 42, 218; -saddhā-pañña
 286
 janeti 17, 25, 435; janita 1, 270
 janetti 276
 Jantūgāma 217
 japa a° 51
 japati 51, 75, 421
 jappana (=jappā) 227
 jappati (=icchatī) 229
 Jambu-dīpa 300; -tala 67, 84;
 -dīpaka 121; -matthaka 419;
 -vāsina 140

jambu-occhāyā 257
 jambunada (*and* jambonada) 293,
 416
 jaya 187
 jayampatika 198
 jara (sakata) 330
 jarā 42; -jīṇṇa 198; -maraṇa 43,
 229, 270 etc.
 jala 2, 26; -āsaya 379; -ja 150,
 379; -bindu 232; -paripunnā
 424
 jalati 354, 416; jalāpeti 251
 jalābujā 68, 93
 jalla 333
 javati 41; javana 33, 91; -pañña
 272
 javāpeti 41
 jahati 240; jahāti 407
 jāṇu 404
 jāgara (6) 335; jāgariya 225
 jāta 142, 180, 187; -ssara 290
 Jātaka 4, 67
 jātarūpa 127, 332
 jātaveda 175 (*in sim.*), 216, 353;
 -so 435
 jātu (*part.*)=ekaṇṣena 349
 jāti 40, 42, 168, 174-175; (-bhūmi)
 280
 jātika 318, 327, 423
 jānana 261; a° 352; -upaya 333
 jānapada 179; -padina 182, 377
 jānāti 8, 180, 187, 228, 236, 332-
 333; a° 237
 jānāpana 63
 jānāpeti 82, 228
 jāni (=hāni) 278
 jāyati 40
 jāla (*snare*): avīci° 246
 jāla (*net*) 180-181; -chidda 367;
 -khipa 302; -dhaja 57; puppha°
 410; -bhūta, -sañhanna 367
 jālayati 410; jāliyamāna 433
 jāla (*flame*) 417; -pavatti-kkhaṇa
 433
 jigacchā 280
 jigucchā (n.) 232
 jigucchati : a° 52, 161, 174, 260
 jigucchaniya 172
 jīṇṇa 431; -ātura 257; -kāla 274
 jita (=pahīna) 55, 187
 jināti 55, 104
 Jina 154, 266; -vacana 18
 jivha 367
 jīraṇa 42
 jīrāpeti (*sammā°*) 400

jīva 43 (=sarīra) vatthu 339
 jīvati 179, 204, 334; jīvitū-kam-
 yatā 400
 jīvika: -kappeti 308, 416; -pavat-
 teti 334; -atthata 205; -ni-
 mitta 204
 jīvita 25, 60, 156; -voropeti 179
 juphā 98, 244, 354
 jutika 156
 jutindhara 154
 juhāti 75
 jotaka 12, (atti-bhāva) 396
 jotati 98, 140, 150
 jotana 358
 joti 149
 Jotipāla 265
 jotiranga 103
 joteti (=jotati) 358, 388
 jegucchatama 289
 Jetaavana 56-57, 70, 169, 258, 322,
 434
 jettha: -atta 434; -bhāva 129;
 -cora 180; -devaputta 180
 jetthaka 67, 100; (karoti) 305;
 -pāmokkha 423

JH

jhāna: -anga 305; -anuyutta 12;
 āneñja° 186; -uppāda 327;
 catuttha° 73, 185, 186; dutiya°
 348; pañca° 186; -mukha 316;
 lokiya° 159; -vimokkha 24,
 221; -sampayutta 233; samā-
 dhi 73

jhānika 35

jhāpana: sarīra° 432

jhāpita: -kilesa (=virāja) 283

jhāpeti 97, 432

jhāma: -attabhāva 383; -khāṇuka
 171; -khetta 171; -anga-pac-
 canga 172

jhāyati (meditate) 44

jhāyati (burn) 354, 385 (trans.),
 433

jhāyini 316

N

nāta 138; -tīraṇa 91, 237; -pariññā
 14, 17; -ppahāṇa 139

nātika 385, 423

nāti: -kula, 117, 158; -parivatta
 168; -bandhavaṇ 123; -mittā
 62, 71; -samāgama 168

nāṇa 136 sq.; -ācāra 374; -ācā-
 ratā 28; -dassana 285; (4)

patisambhida° 138; -paripāka
 241; pabbhedagata 136; -pha-
 rasu (in met.) 84; phala° 196;
 -bala 267; -mukha 312; -vat-
 thu (44) 336; vesārajja° (4)
 140; -sampadā 28; sabbaññuta°
 177; (solasa) 196; tad-, añña°
 285

ñāya 55

ñāyati 435

ñeyya 1, (=veda) 426; -dhamma
 28, 138, 285; -āvaraṇa 194

TH

thapana 9, 30, 181; a°, pa°, san°
 227

thapita (etadagge) 78, 181, 320

thapeti 17, 27, 51, 208 etc.

thāna 17, 18, 52-53; 191 (see
 kamma°); -atthāna 148; a°
 299; -karaṇa 101; -uppattika
 28; yutta° 89; ratti-diva° 105;
 vasana° 181

thānatā 323, 392

thānaso 140

thāniya 7, 187, 368, 372

thāyin 18

thita 1, 207; -atta 435; -kāka 424;
 -tthāna 52, (=oghaṇ taritvā)
 167; -disā 184; -dhamma 299;
 -bhāva 89, 424

thiti 27, 36; cittassa° 320; papa-
 ñca° 373 (=anusaya), 392

thitika: āhāra° 207; cira° 27

D

dayhati, (loke) 208, 246, 292, 433
 dayhare 127

T

taṇ (nipāta), naṇ 343, 349, 372

ta-kāra 132

takkāvacara: a° 391

takka (buttermilk) 373

takkara 143

takkika 358

takketi 358

tagara 104

Tagarasikhi (Pacc. Buddha) 281,
 291

taggha 61, 380

taca-gandha 300

taccha: a° vācā 89, 260

tajjeti 282

tata-sama 424

tanhā 17 *etc.*, 42; -anusaya 143; -kkhaya 108; -jāla 142; -du-tiyo (janeti purisaṇ) 224; -dāsa (loka) 142; -bandhana 213; bhava° 212; -mūlaka (9); -vicarita (108) 335; -saṅkhaya (=nibbāna) 371; -saṅghāta 142; -saṇḍojana, santāpa *etc.*, -sota 142; -sneha 157; -tā 63

Tathāgata 24, 128 *sq.* (suggested derivations)

tathā āgata 128

tathā gata 128, 148, 151

tatha-lakkhaṇaṇ āgata 129

tatha-dhamme yathāvata 129

tathā-dassitāya 130

tathā-vāditāya 131

tathā-kāritāya 131

abhibhavana 131

tathāya-gata 132, 134

tathāya-āgata 133

tathaṇ-gata (=saccaṇ) 129

tathāni-āgata 135-147, 148

tathā-vidha 151

tathā pavattito 152

tatheti-āgata (cattāri magga-ñāṇāni) 152

tathā-gata-bhāvena 153

-dassi 130

[-(avi)tatha 129; balāni (10) 336; (parammaraṇa), (tathāgata=attā) 340

tathāni 148 *etc.* (=cattāri magga-ñāṇāni)]

tato 92

tattaka 97, 245, 327, 415, 428

tatta-bhāva 251

tathatta (=nibbāna=paraṇ) 253

Tathāgata: -bhāva 340; -seyyā 403

tad°: -añña (ñāṇa) 285, (iriyā-patha) 321; -anga 32, 152, 220; -attha 22, 120, 151, 178, 201; -adhigantabba 89; -adhigama 392; -adhimutta 45; -anativatta 121; -anattā 32; -anurūpa 49, 78; -anantara 109, 126, 418; -antogadhatta 30; -apekkha 13; -abhāva 16, 167, 183, 211, 394; -avatthatā 40; -avasari 183; -ahu 296; -ākāra 14; -āyatana 151, 391; -āyatta 299; -āhāra 20; -uttara 15; -upabhoga 301; -upādāya 323;

-ubhanga, -ubhaya 15, 49, 83, 392; -ekattā 215, 240; -ekattatā 195, 214; -ekadesa 106

taggata 389; taṇmūla 224;

taṇ samagñi 14, 20, 296; tap-paticohādaka 287

tan-ninna 393; nimitta 262, 372;

-nimittaka 187; -nivāsi 25-28;

-nivasitā 115; -nivattana 285;

-nissita 190, 367, 391

tanu 402; bhāva 226; -karaṇa 325, 328, 427

tanoti 41

tanta: (ākula) 142; -vāya-kamma 198; -vāya-vāta 62, 197

tanti 5, 10, 30

tapa (=khanti) 298

tapati 269; tapāniya 269

Tapassu-Bhallaṇka 54

Tapodā 110

tappaccaya 19

tappatipakkha 228, 231, 233

tappatibaddha 121, 187

tappatibhāga 205

tappatisaṇḍuyutta 232, 233

tappati 269 (jīvitāṇ)

tapparabhāva 389

tappahāna 45, 83

tappiya a° 228

tabbati 225

tabbidhura 389, 396; -tā 93

tabbiparita 397

tabbipāka 207, 339

tabbibhāgana 135

tabbohāra 10

tabbhāva 22

tama 66, 151; tamasi 286, 358, 386

Tambadāthika (cora) 289

Tambapīṇḍala (hatthi) 403

tamba (vaṇṇa) 302

tarati 75, 167, 435; taritu-kāma 424

taramāna-rupa 87

taruṇa 257; āradha° 235; -vacchā 95, 289

talāka 180, 243, 378

tala: sayana° 308

tasara: -vaṭṭi 197

tahiṇ 416

tasmā ti ha 90

tāna 282

tādin (ariya) 167, 216; -bhāva 74, 178, 189, 247, 248; -ppatti 247; -lakkhaṇa 202, 216

tādissa 167, 172, 248
 tāpana 44
 tāpasa 26, 290, (-vesa) 330
 tāpeti 250
 tāra 410
 tāra-gaṇa 412
 tāreti (lokaṇ) 133, 207
 tārin: ogha° 435
 tālana 111
 tāva-kālaka 236; -mahā 245
 tāvad eva 85
 Tāvatiṇsa 282; -bhavana 171, 385, 422
 tāseti 66
 Tika-patthāna 9
 tikicchati 172; roga 205
 tikicchana 53, 166
 tikicchaka 265
 tikicchāpana a° 167
 tikhiṇa 166, 233, 402; -mati 257
 tikkha 191; -indriya 207; -pañña 272; -tā 283; -bhāva -muduta 148; -visada 190
 tikkhattuṇ 65-66, 187, 425
 ti-gāvuta 403
 ti-cīvara 252
 titṭhati 50, 309 etc.
 tiṇa 24, 378; -kuṭika 230; -ga-hana 385; -paṇṇa 203, 286; -santhāraka 230
 tipṇa (loka) 133, 144, 424; -vici-kiccha 285; a° 362
 tiṇḍuka (rukkha) 19
 titikkhā 298
 titta 424; titti 282
 tittiriya 292
 titṭha 74, 301, 338, 424 (Gotama°)
 titṭhiya 10; añña- 113, 215; nānā° 338 (=ditṭhi° gatika); -vesa 82
 tinta 120, 411
 tipukkhaḷa (cf. Nett. 2) 9
 tippa (vedanā) 166
 tibba 232
 timaṇḍala 411
 timi-timingala (maccha) 303
 timisā 66, 354
 Tiyaḡgala (pāsāṇa) 302
 tiyaddha 362
 tiyāma-ratti 187, 420
 tiraccha (adv.) 302
 tiracchāna 149; -kathā 106, 238; -gati (cf. añcita tiriya°) 140; -yoni 140
 tiriya 131, 140, 169, 215
 tiro: -karaṇi 312

tihetuka-paṭisandhi 292
 tīra 78, 299, 385, 424
 tīraṇa-pariñña 91, 132
 tīreti 115, 159, 329; (kammaṇ) 308
 tīriya 184
 tu 418
 tuecha (loka) 236; (nibbāna-dhātu) 303
 tujjana (√tud) 347
 tuṭṭha 71
 tuṭṭhi 64, 229
 tuṇhi-bhāva 105, 106-107, 242; ariya° 186; -bhūta 72
 tudanti 262
 tumba (udaka) 181
 turita 71; a° 183, 240, 377, 408
 turiya 149; (fivefold) 414
 tula: -atula 132, 329
 tulā 132
 tulita 329
 tuvaṭaṇ (adv.) 169, 171
 Tusita (deva-nikāya) 277; cf. 385 -pura 149
 tussati 73, 122, 230
 tūleti 329
 tekiccha: a° 317
 tecivarika 252
 teja 199; -kasiṇa 200; -dhātu 432; nitt° 113; -vant 199
 tejasa 2
 tejeti 388
 tepitaka 154, 326, (Buddha-vacana) 409
 tebhūmaka: -kamma 176 (āsava); -saṅkhārā 50, 362; -dhammā 247, 366
 temāsa 265, 327
 temeti 284, 306, 383
 tela 117-118; -kotṭhāgāra 383; -ppajjota 287; -padīpa 354, 410; -pilotika 383
 Todeyyaputta 6
 toya (udaka) 427
 toseti 361, 388, 414

TH

thaketi 298
 thañña: -pipāsā 267
 thaddha: māna° 52, 194
 thala 184, 299-300; -ja 150
 thambha 213, 342, 409
 thambaka (? chambaka) 66
 tharu-sippa 205
 thavikā 368; patta° 252, 368

thāma 228, 234; *ñāṇa*° 333; -dassin
133; -ppatta 117; -samppanna
313

thāmaṇā 234

thāvara (*adj.*) 228

thāḷaka 181

thira 232; -bhava 305; -bhūmi 66;
-parakkama 234

**thīna-middha 129, 335; -abhibhū
240**

thuti-ghosa 204, 414

thulla 170

thūla 324; -athūla 35

thūpa 96-97

Thūpārāma 238

Thūpa (*gāma*) 377; Thūpeyyaka
277

thūpa 342

Thera-gāthā 4

Therī-gāthā 4

thoka (*dukkha*) 246-247; thokaṇ
247, 308, 420

thometi 63, 272; thomita 372

D

da-kāra 132, 288, 390

dakkhiṇa: -āvatta 302; -disā 377;
-pada 414; -passa 412, 413;
-sappatti 407; dakkhiṇā 424

dakkhiṇeyya: -puggala -desanā
(7) 336; -bhāva 406

daṇṣa 101

datthabba 9, 85

datthu-kāma 86, 149, 310

daḍḍha: aggi° 382

daḍḍhi-bahula 268

**daṇḍa 2; -aja-pada° 233; -kamma
26, 111; -dīpikā 383, 411, 413;
-ñāṇa (*in sim.*) 178; -paduma
150; -vasena 417**

daṇḍaka 111, 251

dattiya: mahārājā° 379

dadāti 383, 405; dadato (=den-
tassa) 406

dantaka 46 (*dens*); danta: -kaṭṭha
250; dantato 412

danta (√dam) 63, 87, 144, 280

dandha: -abhiññā 147, 319

dabba 75

Dabba-Mallaputta 81, 431, 433

damatha 87

damana 170; hatthi° 205

dameti 64, 379

damma-sārathī 416

daratha 87, 202, 433

**dalha 20; -atta 43; -pamatta 121;
-parakkama 234**

dalidda 86, 279, 408; -visikhā 62

daihi-kamma 383

dala: kamala° 232

davā-ravā 87

Dasabala 18, 77, 179, 219, 277

**dassana: -upacāra 243; -kāma
(=datṭhuka) 86; diṭṭhi° 343;
pavatti° 146; -lakkhaṇa 146,
305; -visaya 288; -saṅsagga
232**

dassaniya 232, 342

dassāvin 226, 419

dassin 343

dasseti 82, 87, 96, 193, 299

dahati 18; dahetha 114

dahana 114; sammā° 147

dahara 45, 319, 410 *etc.*

dātu-kāmatā 197, 228

**dāna 95, 200; -ānisaṅsa 405-406;
kathā 281; -pāramī 128; -maya
(puñña) 406; (sabbanga-sam-
panna) 200; -sappadaṇ 86**

Dānava (*asuras*) 436

dāpeti 419

dāma: gandha-puppha° 410

dāyaka 228

dāyikā 122

dāyāda 46, 72

dāyajja 169

dāraka 410

dārā: putta° 70, 73

Dāruciya 77-79, 81

dāru 251, 385; -phalaka 242; -ma-
ya 77

dāruṇa 263; dāruṇatā 243

dāḷiddiya 292

diguṇaṇ (*adv.*) 338

**diṭṭha°: -atta 159; -anugati 17,
415 *etc.*; -avaya 342; -āsava
82, 176; -dhamma 19, 21, 174,
189, 285, 391 *etc.*; -dhammikā
176; -pada 269; -matta 218;
-mangalika 54; -vedaniya 246;
-suta *etc.* 15, 130**

diṭṭhi: -abhinandana 352; -ussada
55; -gata (62) 325; -gatika 340;
vaḍḍhakata 352; -vaḍḍhana
352; -sankhāta 19; -saṅyojana
20; sāsata°, ucheda° 141

dinna: -agghiya 232

dipaduttama 414

dīpati (=joteti) 358

dibba 73; -āhāra 197; -gandha 199; -cakkhu 50, 73, 246; -dāna 200; -ppasāda 73; -sota-dhātu 201, 247; -sabhāva 199; sadisatta 201; -sukhaṇ 34, 111; -vihāra 73, 108, 201

dibbati 140

diyaḍḍha 300, 335; -yāma 420

divasa-bhāga 21, 105, 320

divā : -tthāna 105, 173; -divassa 120, 159, 427; -vihāra 71, 161, 219; -seyya 60

diviyaṇ sukhaṇ 108

disa (*foe*) 244

disā (*quarters*) 107, (7) 178; (10) 435; 238; pubbuttara° (bhāga) 84, 413; disālocana 9, (107), (207); disāvidisa 226; disā-bhāga 413; disodisa 413

dissati 218 *etc.*

Dighatissa (Kosala-rājā) 248

Digha-Nikāya 4

dīgha 170; -āyuka 406; -āvāsata 212; -dassī (*the Buddha*) 219; -nakha *etc.* 189, 331; rattan 61, 83, 194, 262, 425

dīghika 260

dīpa (*lamp*) -rukkha 416; -sikhā 355

dīpa (*island*) 140

dīpaka 17

dīpana 436

dīpeti 9, 17 (*and passim*)

Dīpaṅkara (Buddha) 88, 133

dīyati 79, 280

dukūla 415

dukkata 325, 418 (-kārin)

dukkara 1, 21, 223, 265, 309

dukkha 42, 114; -anto (nibbāna) 2, 151; -ātura 350; -āvaha 386; kāya° 429; -kkhandha 43; -dukkhaṇ 208, 209; (tibba, balava, tikkhiṇa *etc.*) 114; -nirodha 47; -nissaraṇa 125, 213; -bhāra 311, 328; raja 351; vatthu 211; -vedanā 165; -seyyā 331

dukkhatā (dukkhatta) (3) 209

dukkhāyati 42; **dukkhīyati** 401

dukkhita 60, 114, 121, 232, 279

dukkhī 427

dugga: giri° 264; -ākāra 184; -sam-patti 104

duggata-manussa-vāta 62, 198

duggati 240, 418

duggandha 289

duccarita 58, 335; kāya-vac° 187

dujjāna 85, 89; **dujjānana** 90

duṭṭha: -kamma 418; -citta a° 263, 265

duṭṭhulla 113, 321

duṭṭikkhā 262

dutiya: a° 64, 309

dutiyikā 72

duttara 150

duddasa 393; **duddassika** 360, 368

dudditthin 359

duddinī (vāta) 100

duddha 22

dundubhi: deva° 328

dupatta: ratta° 411

duppañña 43, 221, 427

duppaṭipatti 357-358; **duppaṭi-panna** 97, 112

duppariyogāha 10

duppahānatā 310

dubbala 229

dubbali-karaṇa 393

dubbanna 360, 368

dubbalya 280

dubbiññeyya 23, 89, 98

dubbinimocaya 373

dubbhana: citta° 219

dubbhāsita 226

dubbhojana 331

dummana 427

dummanassa-bhāva 42

dummocaniya-bhāva 364

duyutta 383

duyhati 22

durakkhāta 358

duratikkama 160

durativatta 121

duradhigamanīyatta 160

durabhisambhava 318, 388

durāsada 248, 281

du(r)uddhāra (*of salla*) 347

durutta-vacana 262

dullabha 116, 265, (-dassana) 304

dusanīya 243

dussa: -kotthāgāra 383

dussati 91, 144, 247

dussāla 260, 416; -puggala 306; a° 417

dūteyya 334

dūbhati 45

dūra-gāma 71

dūrato 86, 280

dūri-bhāva 16, 226; -bhūta 249

dūsaka 28, 243; a° 264

dūsita 100; -citta 193
 deti 80, 181
 deyya-dhamma 32, 200, 228;
 -sampatti 200
 Devadatta 264-265, 316-318
 deva 121, 140; -atideva 416;
 -āyatana 79; -gati 418; (= ākāsa) 101, 300; -duṇḍubhi 328; -deva 112, 132; -dhītā 81;
 -nikāya 140, 334; -putta 199;
 -Māra 216, 367; -bheri 328;
 -bhūta 111; -manussa 324;
 -rajja-siri 199; (*lord*) 262, 342;
 -sama 257; -vimāna 408; sa° 132; (Sakka) devānam Inda 197, 200
 devī 274
 devasikaṇ (*adv.*) 152, 427
 devatā 60, 201, 323; brahma° 175
 desa, -desaka 21; nānā° 340;
 paccanta°, majjhima° 310
 desanā 1, 3, 21; atthakkhaṇa°, abhibhāyatana (8) 336; ānu-bhāva 361; khīṇāsava-bala°, dakkhiṇeyya-puggala° 336;
 -nimitta, -pavatti 30; -vilāsa 132; sattāvāsa° 336; -samaya 21; -sīsa 201
 desaka 21
 desita 1, 6
 deseti 326, 361 *etc.*
 deha: -dhara 95, 264, 278
 dehin 436
 Doṇa (brāhmaṇa) 402
 dobhaggaṭā 295
 domanassa 42, 170; -ūpāyāsa 429
 dovārika 64
 dosa 3, 170; -anativattana 346;
 -āropana 325; bahulatā 418
 dosantara 193; -abhāva 194
 dohana-kiriya 22
 dvangula 299
 dvaya: a° 340
 dvāra 42, 57, 192; -koṭṭhaka 298, 330, 399
 dvārika 320 (kāya); a° 333
 dvikkhattuṇ 222, 379; dvidhā (karoti) 316; dvivassa 266;
 dvīha-tīha 159, 378; dvedhā (patha) 42, 425
 DH
 dhaṇsa-makasa 291
 dhaja 57, 411
 dhañña (*cf.* aṇṇa) 104, 419

dhata 17 (dharati)
 Dhatarattha (haṇsarājā) 57, 412
 Dhanañjaya (setthi) 158
 dhana 419; (saddhā-sīla *etc.*) 285;
 -hetu 264; satta ariya° 335, 417
 dhanita (√dhvan) (-vacana) 312
 dhanu: -kalāpa 95; -sippa 205
 dhamana (sañkha) 302
 Dhamma-Vinaya 268
 dhamma 138, 207, 327; -attha-desanā 9, 10, 360; -adhipati 18; -adhamma 341, 343; -anu-dhammā 326, 344; asaṅkhata° 288; abbhuta° 299; -āsana 420; -issara 18; -kathika 154, 415; -kāya 87-88, 310; -kkhandha 4; -cakka 3, 54; -cārin 260; -cakkhu (= sotāpatti-magga) 283; -tthiti 32; -tanti 30; -dāyāda 46; -dhara 155, 326; -dhātu 144; -dīpa 18; -nāvā 133, 207; -nirutti-patisambhidā 17, 136; -paccavekkhanā 23; patta° 285; -pada 270; pariyatti° 3, 153; -netti 18; -rājā 18, 191, 392; -vavatthāna 129; -vicaya 145; vidita° 285; -vinaya 292, 299, 384; -veneyya 150; -saṇvega 1, 116; saṅkhata° 116; -sangāhaka 1, 3 *sq.*; -sabbhā 102; -sabbhāva 343; -sarīra 25; -sarapa 18, 287; -savana 70, 103; -sāmaggi 145; -sīsa 406; (*see* dittha°)
 dhammatā 9, 54, 170, 181 (attano), 433
 Dhamma-cakka-ppavattana-sutta 3, 324
 Dhammapada 3
 Dhamma-bhaṇḍāgārika 4, 25, 31, 57, 185, 222, 379, 405 (Ānanda)
 Dhamma-sāmi (*the Buddha*) 433
 Dhamma-senāpati 23, 247, 361, 408 (Sāriputta)
 dhammā 44 (ariya-saccāni) 156
 dhammī-kathā 64, 106, 360-361, 419
 dhara 18, 59, 326; dhutanga° 201; -atta 292
 dharati 2, 298, 357, 402
 dharamāna-kāla 103, 298
 dhavaḷa 370
 dhātu 390; -āyatana 154; atthā-rasa° (18) 207; -gati-attha 287; -cetiya 322; -ttaya 121; -nimit-

taṇ (*caused by*) 402; (5) nissa-
 rariyā°; loka° 3, 150, 154;
 sota° 201
 dhāraṇa 17, 252, 287; sabhāva°
 201
 dhāranaka (veda) 115
 dhāriyati 128
 dhārā 300
 dhārin: vesa° 330
 dhāreti 21, 101 (gabbhaṇ) 123
 (oivaraṇ) 229; (balaṇ) 401;
 (dhamma) 287, 326; (*accept*)
 288
 dhāvati 167, 237
 dhi-kkāra 262
 dhiti-sampanna (=dhīra) 270
 dhītā 427; dhītu-ttāhāne 382
 dhi-r-atthu 85
 dhīra 12, 262, 270
 dhūta : -angāni (13) 161, 201, 252;
 -anga 201, 228; -guṇā (13) 336;
 -dhamma 303; -dhara 201;
 -vāda 201, 253
 dhunana (kilesa) 253
 dhunāti 167; kilesa 204, 384
 dhutta 261, 263-264, 349
 dhuva (loka) 339
 dhūpa 150, 415
 dhūma 203
 dhūmayati (akkhi) 198
 dhenu 95, 289
 dhota (patta) 242; (saṅkha) 308
 dhopita-kāya 320
 dhovati 86
 dhovana 415, 420; -phalaka,
 -payoga (*sim.*) 284

N

na-ākāsānañcāyatana 391
 nakha (kalyāṇa) 170, 331
 nakkhatta 24, 199
 nangalisā 342
 nanguttha 171, 342
 nagara-sobhinī 289, 349
 nagga 331, 338
 nattha 238, 256
 n' atthika-ditthi 352
 n' atthitā 39, 392
 nata (√nam) 398; a° 393
 nattā 428
 nati 398
 nadati 71, 280, 328, 400
 nadi 23 (nadati) 300 *sq.*, 404;
 nadito 404
 naddha: yuga- 398

Nanda (nandati) 168, (Nandā) 241
 Nanda-mūlaka (pabbhāra) 291
 nantaka 109, 229
 Nandana-vana (devaloka) 108
 nandāpana-mukhi 186 *and n.*
 nandi 9; -mukhi 186
 namati (cittaṇ) 218, 308; (*also*
 nām°)
 namana° 42
 namanato 398
 namassati 153, 288
 Namuci (Māra) 367
 nameti 421
 naya 1, 9; -anusāra 29; -pavattāya
 315; (=magga) 212
 nayati 41; nayana 272, 434
 nara 366; -āsabha 112, 414;
 -damma 416; -vāha 244
 nala (naḷa) 238, 424; agāra 384
 nalāta 198, 358
 nava (9); -dvāra-sarīra 311; -vidha
 236, 355
 nava (*new*), navaṇita 242 (nava)
 navuti (-vassa) 282
 nassati 422, 343
 nahāta 75
 nahāna 76, 162, 251, 415; -tittha
 301
 nahāyati 76, 119, 404
 nahāru 164
 nahuta (*measure*) 246, 357
 nāga 87, (Buddha) 251, 303;
 gāha 421; rājā 100, 381; -danta
 87, 342; -bhavana 100; -vik-
 kanta 415; Hatthi° 250
 Nāgasamāla (bhikkhu) 217, 425
 Nāgita (bhikkhu) 217
 nātaka 219
 nātha 1, loka° 125; a° 143; -karaṇa
 -dhammā (10) 336
 nāda: siha° 400
 nādiṇ 18
 nānā : -ākāra 338; -atta 9, 186,
 336; -aggarasa 203; -attha 14;
 -khanti 339; -titthiya 338;
 -naya 9 *etc.*; -ppakāra 53, 65,
 176, 352; -vidha 9, 53, 56,
 339, 355; -samāpatti 320
 nāparan itthattāya *etc.* 175
 nābhi (*cf.* arā) 84, 370
 nāma-rūpa 32, 41; -nirodha 47;
 (=lokā) 207
 nāma-kāya 310
 nāmato 436
 nāmeti (cittaṇ) 421

- nāli** 27
Nālagiri (gaja) 265, 316
Nālakagāma 322
nālikodana 252
nāvā (in sim.) 180, 281
nāsā 65, 171-172
nāsikagga (sati) 188
nāsanato: dosa° 286
nāseti 62, 257, 385
nikati 110
nikanti: ālaya° 398
nikāma-lābhi 234
nikāmatā (lābha°) 227
nikāmeti 82
nikāmana 63
nikāya 2; deva° 140, 334
nikkaḍḍhati 417; **nikkaḍḍhana-**
kāla 298
nikkaddama 403
nikkaruṇa 289
nikkama-dhātu 233
nikkasāva 54
nikkilesa 412
nikkujjita 286-287
nikkujjati (pattaṇ) 252
nikkhanta 2; (=apagata, =nig-
gata) 186, 411; **-kāla** 278;
-nadi 301
nikkha 281, 416
nikkhanti 212
nikkhamana 65
nikkhamati 65, (agārasmā) 252,
 279, 299, 366
nikkhāmeti 65, 298
nikkhitta 260, 416
nikkhittadhura a° 234
nikkhipati 259, 278, 368 (padaṇ)
nikkhepa 30 (=nikkhipana); **sa-**
rira° 427
nikkhipiyati 30, 328
nikhapati 103, 259; **nikhāta** 260
nikhanāpeti 400
nigacchati 366, 417
nigaṇṭha 330, 338; **-uposatha** 296
nigama 85, 231, 249
nigamana 46, (nigg°) 212
nigūhana 228
nigūhati: a° 331
niggaha 361
niggaheti 178
niggaṇṭhāti 233, 417
niggelaññatā 126
nigghosa 3, 67, 377
nigrodha (rukka) 323, 411
nighāta 67
nicaya 103
nicula (cf. nipa) 100
nicca 282, 339; **-atta** 304; **-upad-**
duta 408; **-kāla** 56; **-nava** 63;
-paṭikkhepato 236
niccala 67, 88, 188, 320
niccharaṇa 67
niccharati 328, 413
nicchāreti (vācaṇ) 44, 209
nijjara-vatthūni (?) 335
nijjhāna 17, 43
nijjhāma: -taṇhā (petas) 140
nijjhāyati: anto° 428
niṭṭhā 29, 76
niṭṭhāna 408
niṭṭhāpeti 53, 56, 106, 135, 159,
 216
niṭṭhubhati 292
nittapa 374, 412
nittinṇa 178
nitteja 358
nittharaṇa 281
nitthunanto (nitthanati) 198
nitthunana 43
nidassana 6, 9, 14, 43
nidasseti 11
nidahana 281
nidāgha-kāla 294
nidāna 1, 6, 17, 21, 46, 281;
-vacana 28-29; **ito°** 310
nidhāna-vati 89
nidhāya 3
nidda (upagata) 247, 307; **kilesa°**
 145, 305
niddāyati 308
niddiṭṭha 14, 21, 43, 343
niddisati 25, 103, 373
niddukkha 370
niddesa 14, 53, 201 *etc.*
niddosa 370
niddhamati (niddhantā) 208
niddhamana-dvāra 123
niddhāraṇa (sāmivacana) 103
nindati 372
nindā 372
ninna 379; **kāma°** 365; **-citta** 288;
-tṭhāna 191, 294, 427 (poṇa-
 pabbhāra); **-bhāva** 35, 222;
visaṇkhāra° 328
ninnagā 26, 427
ninnāda 149
nipajjati 163, 420 *etc.*
nipacca-ākāra 80, 158, 280, 331
nipatati 173, 252, 371, 418
nipanna 417

- nipāta 7, 31, 37, 41, 159, 211, 224;
 -matta 90, 211, 213, 372
 nipuṇa 2, 9, 45, 275
 nippajjati (*see* nippahaj.)
 nippadesa (*omnino*) vasena 285;
 -ato 336
 nippabha 358
 nippiariyāya 371
 nipphatti 58, 70, 159, 381
 nipphanna 276, 420
 nipphala: a° 384
 nipphalita (? nibbalita) 170
 nipphādāna 156, 254; kicca° 190,
 269
 nipphajjati 346; a° 218
 nipphajjana 328; a° 159
 nipphādeti 159, 210, 218, 317
 nipphādetabba (*abl. case*) 254
 (-bhumma)
 nibaddha 180, 384; a° 217
 nibbacana 58, 377; (*cf.* VM. 494);
 (=nirutti-vacana, *cf.* MA. 109)
 nibbatta 81, 430; -gati 418; kam-
 ma° 73; -tthāna 110; -dāraka
 278; -pāripūri 69; -bhāva 81,
 180; bhāvanā 201
 nibbattati 81, 150, 180, 277, 372
 nibbattaka 159, 160
 nibbatti 43, 97
 nibbatteti (*visesa*) 81, 375 (*jhānaṇ*)
 nibbattiyati 305, 317
 nibbāna 216; -ārammaṇa 33;
 (=āsava-kkhaya) 177; -thala
 167; -dhātu 94, 98, 131, 216,
 431; -nagara 374; -paṭisaṇ-
 yutta 388; -patti 152; -pāra
 178, 207; -vajja 390
 nibbāpeti 385; nibbāpita (*santāpa*)
 250
 nibbāyati 149, 175, 269
 nibbikāratā 320, 349 (*nis-vikāra*)
 nibbidā 32, 196, 227
 nibbindana 227; nibbindati 210
 nibbisāṇ 167, 342
 nibbisevana 216, 320
 nibbisesa 152
 nibbuta 216; nibbuti 211
 nibbuddha 265
 nibbetheti 263
 nibbedha: -bhāgiya-paññā (6) 335;
 -paññā (5) 221
 nibbedhika: -paññā 221, 234
Nibbedhika-pariyāya 176
 nibbhaya 162
 nimantana-salāka 203
 nimanteti 81, 241-242 *etc.*
 nimitta 30, 179, 201; -aññāna 90;
 -obhāsa 325, 328; catu° 257;
 tīṇi 253; piya-vatthu° 428;
 pubba° 149, 150; bhūta 373;
 magga° 159; subha° 372; ni-
 mittaṇ, *adv.* 402
 nimittatā 159
 nimugga: dukkha° 156, 287
 nimujjati (*cf.* ummujj.) 74
 nimujjana 74-75, 160
 nimujjāpeti 246
 nimmaccha-kacchapa 301
 nimmathana: rāga° 131
 nimmala-udaka 301
 nimmāna 43
 nimmāna-rati-devā 385
 nimmadana: mada° 388
 nimmāpaka: iddhi° 142
 nimmita: kamma° 301
 nimmināti 65, 100, 299, 344
 nimmileti 417
 niyaka (*cf.* VM. 349) -ajjhata (7)
 11, 189, 329, 349
 niyata 290; a° 8
 niyama 38, 41; a° 211, 323; -tā
 47
 niyamana 8
 niyamita (=baddha) 367; niya-
 meti 323
 niyāma 79; niyāmena 290, 385
 niyutta 338
 niyojana 234
 niyojati 9, 70, 204, 214, 222
 niyyāti 414
 niyyādeti 56, 399
 niyyānika (*cf.* nīy°) 211, 431
 nirata 374, 436
 niratthaka 87, 431
 niratthika 28
 nirantara 375
 nirantaratā 31
 nirapekkha 2, 24, 72, 346, 389
 niraya 140, 176, 180, (=apāyā)
 246, 308, 418; mahā° 140
 nirālaya 80, 327
 niravasasa 16, 29
 nirasa 208; (=nibbāna) 363
 nirāsanka 218
 nirujjhati 44, 47-49, 215, 433
 nirutti 9, 17, 136 (*cf.* paṭisambhi-
 dā); -naya 223
 nirudaka 378
 niruddha 47, 435; -tā 41
 niruddhatta 433, 435

nirupakkilesā 68, 201
nirūpadhi 231, 314
 nirupama 257
 nirussukka 36; (= apposukka) 163, 327
nirodha 38-39; issariya 161; -**dhama** 283; -samāpatti 196
nirodhi (nirujjhati) 433
 nillajja 319
 nivatta 60, 202; -bhāva 428
 nivattana 285
 nivattati 80, 168, 202, 243, 279
 nivatteti 434
 nivatti 4; a° 214
 nivattha: suddha° 280, 354
 nivāta 27
nivāpa 60
 nivāreti 309
nivāsa 377; pubba° 50, 183
nivāseti 62, 291, 309 *etc.*
 nivāsana-tthāna 55, 57, 62, 161
 nivīṭṭha (nivīsati) 70, 183, 307
 nivuta 386
 nivuttha: -pubba° 148
 nivedeti 159
 nivesana 6, 51, 259, 421; niveseti 419
 nisajjati: a° 339
 nisajjā 53, (*in met.*) 189, 233, 283 312; -yogga 410
 nisinna 65
 nisīdati 163 *etc.*; nisajja 308; (eko) 219, 309
 nisīdana 322; -ākāra 273, 279
 nisedhana 295, 374; nisedheti 265
nissansayaṇ (*adv.*) 161-162, 380
 nissakka 40, 294 (*abl. case*)
 nissajjati: a° 350, 359
 nissatatta 125, 160; -atta 33
 nissatṭha 407
 nissanga 144
nissaya 339; ditṭhi° 343; -bhūta 347
 nissāya 63, 206, 243, 291, 339 *etc.*
 nissanda: kamma° 124, 289; puñña° upa° 357
nissaraṇa 107, 152, 396; bhava° -vimutti 212-213; -viveka 314; a° 203; -bhāva 206
 nissaraṇīya-dhātuyo (6) 335
nissita 25, 52, 146, 204; (ditṭhi) 339, 397; -atta 247, 391
 nissitaka 266
 nissirīka 331
 nissila 416

nissēṇi 80
 nissesa 216
 nihīna (hīna) 172, 260; -kammatta 333
nihuhunka 54
 nica (āsana) 242; -jana 357
 nīta (neti) 319
 nīti: sattha-sippa 205
 nīpa (rukkha) 100
 nīyātana 43
 nīyati 1; nīyamāna 171; (loka) 144, 224
 nīy(niyy)ādoti 70, 241
 nīy(niyy)ānika 236; -bhāva 211; a°; -dhammā 35; -sāsanaṭṭa 358
 nīyāna-dhamma 135, 139; -sati 188
 nīla-pītādi 27 *etc.*; -uppala 244; (rasmiyo) 280, 354
 nīvarita 367
 nīvaraṇa 32, 73, 224, 367
nīharati 97, 172, 181, 235 *etc.*
 nīharitu-kāmatā 142
 nīhāra 79
nu 53, 86, 105
 nūna (*cf.* yan-nūna)
 nekkhamma: -adhigama 378; -āni-saṅsa 282; -guṇa 281; -paṭipak-kha 220
 neti 289
Netti 326, 373
netti: dhamma° 18; -chinna (bhava-taṇhā) 272
 nepakka: sati° 146
 nemi (*cf.* arā) 84
 neyya: bodha° 150
 nerayika 150
Nerañjarā 26-27, 31 (nadi)
 neḷaṇ 370, (-jala) 26
neḷagga (= adosa) 369
 nevāsika 180-181
 n'evasañña-nāsañña (āyatana) 140, 151, 321
 nvettha (= nu ettha = nottha) 105
 nhāyati 76

P

pa-ati = pāti 224
paṇṣu: -kīlati 180; -kula 252, 292, 411; -pabbata 189; -paṭichanna 281; -pisācaka 247
 pakata: -atta 231; icchā° 227; -kamma 263; macchera° 378

- pakati 344; -bhatta 202; -ratha 370; -vāta 189; viruddha 230; -hatthi 403
 pakatiyā (= *more suo*) 344, 354
 pakaraṇa 16
 pakatṭha: a° 174
 pakāṇṇaka: -kathā (*as expl. of dhammi-kathā*) 419, (*cf. S. i. 174 trans.*)
 pakāra 7, 8, 59, 209 *etc.* (*see nānā*)
 pakāsa 21
 pakāsati 8, 98 *etc.*
 pakāseti 5, 8, 71, 129, 193 *etc.*
 pakāsana 4, 9, 201; pakāsaniya 361
 pakopa (citta) 164
 pakkanta 143, 289 (*for pakkhanta*) 415
 pakkamati 73, 163, 183, 241 *etc.*
 pakkula 66 (*cf. akkula*)
 pakkosāpeti 193, 262, 273
 pakkha, (*side*) upasabya° 292; kusala° 187; (*half*) 21; pāti-hāriya° 309; saṅkilesa° 195, 262
 pakkhandati 413
 pakkhalati (√khal) 113
 pakkhandikā 265
 pakkhāleti (√ksal) 267, 367, 415, 431
 pakkhin (*bird*) 149
 pakkhipati 180, 199, 414; pakkhitta 403
 pakkhiya 32; bodhi° 44-45, 48, 304
 paguṇa 49, 205
 pageva 67, 164, 202 *etc.*
 paggaṇhāti (añjaliṇ) 253, 331
 paggayha 340
 paggaḥa 145, 361; -lakkhaṇa 146, 305
 paggaḥeti 386; paggaḥita 234
 paggharati 169, 308
 paggharaṇa (āpo-dhātu) 129, 391
 panna-loma 46, 163
 pangula 149
 pacāra 163
 pacālaka: kāya° 105
 pacura: -jana (= *puthujjana*) 165, 363
 paccakkha: atta° 98; -karaṇa 174, 193; -kiriya° 155; -bhāva 329; -to 136, 242, 261, 361; a° 396
 paccakkhāti 218, 232
 paccanga 172; anga° 118, 418
 paccati 261, 292
 paccatta-sānivacana 118
 paccattharati, paccattharaṇa 409, 420; -āsana 203
 paccatthika 55, 400
 paccanika: -dhammā 32, 196; 147 (kilesa°)
 paccanīya 379
 paccanubhūta 340
 paccanta: desa° 310, 314
 paccaya 15, 19, 35, 37, 41-42 (paṭicca), 48, 91, 227, 229; catu° 80, 307; ākāra 15, 37, 46, 129; apara° 174; -bhūta 142; -bhāva 41, 116
 paccayatā (12) 336; a° 392
 paccavekkhati 175, 221, 271, 371
 paccavekkhaṇa 4, 38, 95, 165; -ñāṇa 69, 177, 192, (19) 336; dhamma° 434; -bhūmi 174
 paccassosi (paṭisunāti) 434 (= paṭi°)
 paccāgacchati 308, 426
 paccājāta 194
 paccābhaṭṭha (p-bhāsati): pada° 312
 paccāmattha 15
 paccāmasana 14
 paccāmitta 400
 paccāyāti 127
 paccālapati 434
 paccāsinsati 182
 paccuggacchati 250
 paccuggamana 183
 paccutṭhāna 80
 paccupatṭhāna 43
 paccupatṭhāpeti 177, 232
 paccupatṭhita 143, 425
 paccuppanna 174, 229, 315; -anisa 136
 paccūsa -kāla 422; -samaya 149, 310; -velā 307
 paccekaṇ (*adv.*) 281, 298 (pāti-ekkaṇ, pātiyekkaṇ)
 paccoka (Buddha) 2, 35, 95, 163, 194, 290-291; -bodhi 291; -bodhiñāṇa 282, 304; -muni 265; -sambuddha 263
 pacceti 37, 263
 paccato (*adv.*) 119, 202, 328
 paccā 37, 98, 116, 127; -bhatta 97, 202, 279 *etc.*; -bhattika 202; -samaṇa 249, 425
 paccāda: seta° 370

pacchi 181
 pacchijjati 298
 pacchindana 421
 pacchindati 124
 pacchinna: -vatta 398; -santāna 436; -sota 370
 pacchima 16, 50, 100, 141; -ācariya 245; -dassana 432; -disā 178; -kathā 332; -kāya 412
 pacchimaka-bhāva 123, 399
 pajahati 45, 315, 331, 396; pajahana 234
 pajahāti 407
 pajā 347, 400
 pajānana 341
 pajānāti 44, 287
 pajūpati 344
 pajāyati 45
 pajjati (=pāpūnati) 305
 pajjalati 65, 300
 pajjota 263, 287
 pañca 221; -angula 301; -indriyāni 221, 305; -upādāna 192, 207; kāma 143; -kkhandha-saṅkhāta 114; gati 143; -dhārā 300; -dassā 309; nivarana 143; -patitthita 198; puggalā 221; balāni 129; -lokā 207; -vatthūni 314; -vagga-sangha 310, 315; -silāni 179; sikkhā 115
 pañcadha 300
 pañcama 221
 pañjara (kilesa) 142; siha° 169
 pañjalika 288
 pañña (of Sāriputta) 271; -indriya 221
 paññatta: a° 266; -atta 296; -āsana 60, 64, 71, 367
 paññatti 9, 14, 15, 94
 paññavant 221, 228, 234, 332-333
 paññā 233; -avadātato 286; -āvu-dha 44; -indriya 305; -cakkhu 341; -janana 286; -paṭilābha-hetu-desanā 336; phala-magga° 152, 233; -vepulla 161, 368; samādhi 69; -sampanna 411; -siddhi 15
 paññāpeti 13, 22, 69, 180, 299 etc.; -abbatā 435
 paññāpanā 151, 353
 paññāyati 64, 69, 122, 176, 199, 247 etc.; a° 247
 pañha 44, 360; -karaṇa 65; -nisajjana 42

paṭa: -jāla 411; -sāṇi 420; seta° 330
 paṭaṅga (pāṇaka) 355
 paṭala: megha° 354
 paṭi° (-hāriyaṇ=pāti-hāriyaṇ) 10, 434
 paṭikacca (patigacca) 347-348
 paṭikata 218
 paṭikaṅkhāmi 167, 432
 paṭikara 110
 paṭikaroti 306
 paṭikāra (remedy) 117
 paṭikitthata° (=hina) 236
 paṭikulyatā 174
 paṭikkanta: pāsādika° 225, 267, 320, 375
 paṭikkama-osāna 61
 paṭikkamati 8, 71, 202 etc.
 paṭikkūla: ap° 184, 288; dukkha° 111, 275; -manisakāra 190; -saññā 232
 paṭikkhipati 165, 197, 218, 231, 345, 379; (causal) 242
 paṭikkhiṭṭa 33, 433
 paṭikkhepa 12, 126, 236
 paṭigaccha (see paṭikacca); -ti 37
 paṭigañchi (=paccāyāsi) 127
 paṭiganhāti 18, 79, 332
 paṭiggaha: ovāda° 434
 paṭiggahana 228
 paṭiggāhaka 2, 390
 paṭighātā 176
 paṭighattaniya 247
 paṭighosa 94
 paṭicaya (katassa) 218
 paṭicodeti 260
 paṭicca 41, 429; -samuppāda 28, 37, 208; -samuppanna (dhammā) 315; (=nissāya) 213
 paṭicchati 64
 paṭicchanna 287, 333, 367; ap° 354
 paṭicchādaka 121, 147, 183, 214, 226
 paṭicchādāna: -lakkhaṇa 194; roga° 291
 paṭicchādeti 228, 331, 411
 paṭijaggati 79, 167, 249
 paṭijaggana: sarira° 308, 354
 paṭijānana 9
 paṭijānāti 15, 82, 260; a° 18
 paṭijānāpeti 262
 paṭiñña (vow) 71, 155; -anurūpa 248; mahā° 133; (consent) datvā 71; (promise) 178

- paṭiññāta 4
 paṭinissagga (-upāda=niḥbāna)
 151, 196, 396; -atta 314
 paṭinivattati 243
 paṭinissajjati 82, 347
 paṭipakkha 10, 32, 76, 129, 145,
 390 *etc.*; a° 76; -tā 220, 232;
 -pahāna 190; p. vigamana 376
 paṭipajjati 125, 126, 198, 249, 309
 paṭipajjitabbatta 14, 351
 paṭipatti 4, 21, 29, 125, 204, 242;
 sammā° 357
 paṭipatha 273
paṭipadā 63, 83, 396
 paṭipaṇāmeti 401
 paṭipanna 29; su°, du° 97, 125,
 151, 425
 paṭipassaddha: daratha° 36, 90,
 363
 paṭipassaddhi-vimutti 32-33, 73,
 152, 177, 196, 202
paṭipassambhati 90, 310, 435
 paṭipassambhana 108
 paṭipākatika 235
 paṭipātiyā 37, 183, 194, 206, 361
 paṭipādeti 165
 paṭipīḷana 376
 paṭipīḷitatta 215, 289
 paṭibaddha 13; āvajjana° 150;
 -citta 117, 156; (=āsatta) 158;
 a° 186
 paṭibandha-rūpa 117
 paṭibāhana 291
 paṭibāhā 421
 paṭibimba 94, 225 (*cf.* pāṭimok-
 kha)
 paṭibujjhati 60
 paṭibuddha 144, 247
 paṭibrūhana 107
 paṭibhaya 67
paṭibhāti 245, 312 (=upatthāti)
 paṭibhāna 28, 187, 205, 333;
 -paṭisambhidā 17, 136
paṭibhāsati 187
 paṭibhūta 178
 paṭimaṇḍita 1, 25, 59, 105, 125,
 150, 158, 280 *etc.*
 paṭimaṇḍeti 402
 paṭimā 415
 paṭimukka 142
 paṭimukha 37
 paṭimuṇcati 411
 paṭimokkha (*cf.* pāṭi°) 224-225
 paṭiyatta 150, 242; alaṅkata° 415
 paṭiyāti 127
paṭiyādāpeti 242, 399
 paṭiyodha 263
 paṭirājā 59
 paṭirūpa 16, 70, 106, 159, 431
 paṭirūpaka 319
 paṭiladdha 205, 267; -saddha 360
 paṭilabhati 85, 149, 178, 308;
 -labhitabba 315
 paṭilābha 19, 109, 127, 159, 203,
 336
paṭiloma 32, 46, 49, 50, 395
 paṭivacana 182, 198; satthu° 434
 paṭivattati 225
 paṭivasati 19, 77
 paṭivigacchati 421
paṭivijjhati 15, 45, 48, 90, 98, 324
 paṭivijjhana 144
 paṭividdha 17, 393; du° 15; a°
 19, 45; su° 17
 paṭivinaya: āghāta° (9) 336
 paṭivutta 46
paṭivedha 9, 15, 17, 44, 45, 393
 paṭivedanā 307
 paṭivedeti 176, 434
 paṭisaṅgyutta 106, 125, 236, 414
 paṭisaṅgyedanā 28, 166
 paṭisaṅgvedī 51, 311
 paṭisaṅgyedeti 32, 124, 276, 344
paṭisaṅharati 101
 paṭisaṅharaṇa 105
 paṭisaṅkhā: a° 235
 paṭisaṅkhāna (=upekkhā) 145,
 238
 paṭisanthāra: kata° 71, 241; -ka-
 raṇa 53, 180, 185, 308
 paṭisandhi 42, 73, 99, 123, 158,
 166, 278, 292; -gahana 149;
 -citta 278; a° -kattā 330
 paṭisandhika 234; a° 175, 433-434
 paṭisambhidā (attha) 17, 136-
 138; (*in formula saha patis°*
 arahattaṇ) 95; (catasso) 335,
 360, 430; -patta 244, 266; pa-
 bhinna° 319 (*adj.*)
Paṭisambhidā 188, 196
paṭisammodeti 180
 paṭisammodana 187
 paṭisaraṇa 134, 179, 418
paṭisallāna 60, 105
paṭisallīna 35, 80, 267 (=ekī-
 bhūta)
 paṭisāmana: bhaṇḍa° 408
 paṭisāmayati (patta-cīvaraṇ) 181,
 249
 paṭisiṅcati 411

- patisiddha 395
 patisedhati 219, 220, 245
 patisedhaka 205
 patisedhana 181
 patisedha 193, 379; udaka° 380
 patisevana 227
 patisevitā 260; patisevitabba 350
 paṭissavā 178
 patisunāti 259, 434
 patihaññati 419
 patihata 429; ap° 28, 163
 patihanti 419
 paṭuppādana (gaṇana) 205
 patta: aya° 125; -sāpi 410
 paṭṭana 77-78, 82
 paṭṭhapana 227
 paṭṭhabeti 60, 311, 375
 paṭṭhanā 29, 52, (sati°) 304
 paṭṭhāya 29, 31, 60, 163, 287;
 ito p. 426
 pathati 106, 170, 209, 218, 292
 pathama: -abhisambuddha 27, 31;
 -kappika-kāla 302; -bodhi 425
 pathavi 2, 128, 149, 151; -oja 419;
 -kampa 328; -dhātu 391
 paṇaka 26, (paṇṇaka) sevāla° 367
 paṇamati 165
 paṇāmeti 181, 185, (=nīharati)
 182
 paṇidhi 16
 paṇidhati 165, (kāyaṇ) 320, 334
 paṇidhāna 17
 paṇihita 243, 320
 paṇīta 122, 198, 230, 271; -paṇīta
 79
 paṇunna-kodha 195
 Paṇḍara (hatthī) 403
 paṇḍita: (pandena ? ito) 19, 97,
 319; -posa 420; -mānibhāva
 319; -vedanīya 391
 paṇḍu: -palāsa 46, 167; -kambala
 244, 416
 paṇṇa (letter) 123; -ākāra 158;
 -sāla 250, 419; (leaf) 27, 286,
 371
 paṇṇattika: a° (bhāva) 175, 353
 paṇṇarasa dhammā 220; (upo-
 satha) 296; ākāra 221
 patati 127, 371; a° 287
 patana: -kāla 74; a° 290; -sīla
 223
 patita 75, 78, 287
 pati 224, (-mokkha)
 pati 127
 patikā: gāma° 122
 patitṭhahati 183, 241, 345
 patitṭha 10, 61, 223, 378; a° 151,
 392
 patitṭhāna 281, 323; a° 392
 patitṭhāpeti 18, 169, 378
 patitṭhāpana 183, 339
 patitṭhita 9, 77, 143, 179, 198,
 323 etc.
 patta (leaf): -puta 26; -phala 67;
 -kkhandha 417 (see Pāli Dict.);
 -gandha 330
 patta (bowl) 198; -cīvara (ādāya)
 62, 412
 patta (pāpunāti) 350; -daṇḍa
 (loka) 143; (matthakaṇ) 432;
 °dhamma 285
 pattatā: vepulla° 58
 patti 175, 226, 271, 351, 423
 patthata 204
 patthanā 124, 158, 289
 patthāreti (ayaṣaṇ) 257, 410
 patthayāna (pattheti) 429
 pattharāṇa 181
 patthita (abhisambodhi) 150
 pattheti 78, 111, 202, 230, 274
 patha 163; āṇā° 426; dvedha° 425;
 manussa° 301
 pada: uttāna° 286; -uddhāra 290-
 291; cuṇṇa° 415; -tṭhāna 42-
 43, 362; -dvaya 287; -pattikā
 319; -byañjana° 312, 377;
 -pūraṇa 36, 53, 211, 377; -mūla
 299; -yojana 106; -lopa 76,
 212; -vibhāga 345; -samban-
 dha 371; -sandhikara 288, 390;
 -siddhi 131; sesa° 362; a°, di°,
 catu° 67; padasā 401
 padakkhiṇa (karoti) 64, 71, 200,
 288, 292
 padahati 304, 323; padahana 304
 padālana 35
 padāḍḍhi 129, 246
 padika (pañca) 115
 padīpa: tela° 410
 padīpana 1
 padutṭha-citta 245
 paduma 379; -kalāpa 411; -gabbha
 290; -kumāra 291; -palāsa 313;
 -rāga 103
 Padumuttara (Buddha) 77, 124,
 158, 348, 430
 padūseti (padoseti) 65, 179
 padosa 53, 74; -atta 339; jagati°
 262; -dassana 339
 padosa: mano° 179

padhāna 16, 54, 129, 304; **-atthika** 218; **-atta** 407; **-bhūta** 370; **saṅkheyya-padhānatā** 428; **samma°** 315
padhāniya-angāni (5) 335, (9) 336
pana (nipāta) 211
panunna (cf. paṇunna)
panta 254 (vivatta senāsana)
panti 170; **danta°** 258; **sāla°** 238
pantha 319
panna : **-loma** 46, 163, ; **sota°** 290 (cf. sota-āpanna)
papañca 115; (kilesa) 372-373; **taṇhā°** 144, etc.; **vitakka°** 335; **-saṅkhā** 372-373
papañceti 144, 373
papatika 67; **-gandha** 300
papāta 143; (**pabbata**) 307; **sīha°** 300
pappotheti 181
pappoti 27
pabandha 13, 213; **kāma°** 435
pabujjhati 307
pabodheti 307, 326; **pabodhita** 220
pabbajita 56, 72, 331; **-atta** 426; **-bhāva** 317; **-rūpa** 333; **-vesa** 334; **saddhā°** 378
pabbajjā 71, 95; **-abhisāṅkhāra** 310; **-chanda** 310; **-linga** 334; **-vidhi-Khandaka** 161
pabbata 188; **-upama** 189; **-pa-pāta** 75, 411
pabbājeti 71, 309
pabbhāra (ninna-poṇa°) 191, 388
pabhaṅkaro 358
pabhaṅgura 236, 278; **-tā** 278
pabhavati 40, (nibbattati) 429
pabhassara (nila-pīta etc.) 105, 280; (**coloured**) 283, 284
pabhā : **ni°** 113; **byāma°** 105; **-rasmi** 412
pabhāta (ratti) 307
pabhāva : **-sampadā** 104; **sarira°** 88
pabhāvana 228
pabbhinna 319; **-mada** 258
pabhuti 54, 87, 155, 382
pabhu 104
pabbheda 136, 177 (cf. paṭisambhida), 369; **khandha°** 175; **-pāṇātipāta** 295; **saṇvaṇṇanā** 229
pamatta 416; **-bandhu** (Māra) 367; **-vihārin** 238; **-satta** 367

pamāda 305, 313; **-kāraṇa** 417; **-tthāna** 230 (senāsana); **-vihāra** 239; **mada°** 371
pamāṇa 5, (jānāti) 62, 300, 415; **-bhūta** 28, 88; **a°** 393; **mukha°** 378
pamāṇika 88
pamināti 96
pamukha 179, 184, 412; **Buddha°** 56, 157
pamuñcati : **pamuccaro** 358; **pa-mutta** 46
pamuttha 15
pamudita 156, 267
pamūḷha 365
pameyya : **a°** 112
pamocana 71
payata-pāṇi 123
payāta 142
payirupāsati 65, 82, 115, 204, 221, 385; **-āsana** 156, 267
payuñjati 110; **payutta** 61, 203, 384
payoga 17, 68, 204
payojana 158, (*usus*) 200, 262, 431
payojeti 265
para° : **-ajjhāsaya** 29-30; **-adhi-natā** 334; **-anuggaha** 28; **-anud-datā** 400; **-anuddesika** 262; **-abhisajjanī** 374; **-āyatta** 159; **-upaghātā** 176; **-upavāda** 400; **-kata** 344; **-kāra** 345-346; **-kama** 233 (dhātu), 294; **-tīra** 377, 424; **-dattūpajivin** 140; **-dukkha** 110; **-nimmita** (vasavatti) 385; **-neyya** 396; **-ppavāda** 132; **-bhāga** 240; **-loka** 151, 237; **-lābha** 356; **-vajja** 177; **-vañcanatā** 334; **-vasa** 159, 292; **-vambhana** 347; **-vāda** 188; **-vihetṭhana** 110, 254; **-vihesa** 110; **-vedī** 315; **-satta** 10; **-sukha** 110; **-sena** 104; **-hita** 16, 21, 28, 153
paraṇ, uddhaṇ 340
parato, abl. (s. v. anicca) 37, 236
parattha (*posthac*) 261
parada-vutta 46, 163
paramaṇ (=sādhū) 126
parama : **-aṇu** 226; **-parimāṇa** 339; **-attha°** 14, 58, 59, 110, 390 etc.; **-saccaṇ** 77; **-appicchatā** 201; **-karuṇṇatā** 289; **-gam-bhīra** 391; **-dāna** 3, 200; **-vo-dāna** 231

Paramattha-Dīpanī 436
 paramparā 25, 304; *ñāṇa*° 191
 parammukhā 332-333
 parājita 273; a° 31, 208
 parāmasati 210, 258, 342, 369
 parāmasana 76, 106, 342; *kiriya*°
 234
 parāmattha-sīla: a° 268
 parāmāsa: silabbata° 289, 351
 parāyana (*tāṇa*, *leṇa* etc.) 281, 287;
 (*paraṇ ayanan*) 290; *sagga*°
 78
 pari° 188
 parikappa 214, 339
 parikappana-matta 358
 parikappita 210, 346
 parikamma (*cf. jhāna*) 36; (*prepa-*
ration) 170, 409
 parikinṇa: sam° 219
 parikittana 43, 56-57, 378
 parikiṣṣati (*loka*) 224
 parikkha 379
 parikkhaka-jana 87
 parikkhaya (*dārodaka* etc.) 124,
 126, 403; *jīva* 342; *saṃyojana*°
 289
 parikkhāra 79, 113, 370; -*bhaṇḍika*
 331; *samaṇa*° 181
 parikkhitta (*√khip*) 57, 59, 143,
 219, 330 (*nagara*)
 parikkhipati 101, 410
 parikkhipāpeti 420
 parikkhiṇa 58, 175, 314, 431;
 -atta 370; -*āsava* 28, 314;
 -*udaka* 294; *puñña*° 266; -*bhā-*
va 126, 208, 432; a° 39;
 -*saṃyojana* 58
 parikkhepa 51, 105, 244, 413 etc.
 parikkhoba 370
 parikhā 259 (*kūpa*)
 parigaṇhana 205
 parigaṇhāti 332
 pariggaha 103, 119, 188, 332, 350
 etc.
 pariggāhaka 166
 pariggahita 28, 186, 188; -atta
 59, 63; -*bhāva* 116
 pariggaheti 208
 paricaya 17, 51; -atta (*kata*°) 425
 paricarati 75, (*pāde*) 274
 paricaraṇa 75, 351
 paricāra 220; *paricāraka* 216
 paricārikā 61; *pāda*° 72, 197
 paricāreti 334, 365
 paricita 17, 31, 323

paricca ceto° 184, (=paricchijja)
 281
 pariccajati 128, 184, 193, 222, 407
 pariccatta 258, 417
 pariccāga 32, 418; *mahā*° 128, 134
 paricchindati 184, 419
 paricchinna 261, 329
 paricchinnaka: a° 241
 paricoheda 16, 18, 92, 105, 424;
 -*kāla* 36, 431; a° 184; -*ka*
ñāṇa 335 (4)
 parijana 60
 parijānāti 296
 parijinna-bhoga 252
 pariññā 17, 218; -*abhisamaya* 68;
 -*ttaya* 191; *pahāṇa* 175
 pariññāta: -*kkhandhā* 177; a°
 -atta 319
 pariññeyya 84, 138
 pariññeyyatā 396
 pariḍayhati 143, 208 (*cf. pariḍāha*)
 pariṇāma 402; *sammā*° 401
 pariṇāmeti 164
 pariṇāmin: *vossagga*° 146
 pariṇāyaka: a° 143
 paritassati (*tanhā*) 42
 paritāpana: *atta*° 351
 paritutttha (-*tos*°) 380
 parituleti 271
 parito, *adv.* 123
 paritta 60; -*dīpavāsī* 140
 parittā-desanā 381
 parittāṇa (*refuge*) 281
 paridahati 279
 paridahana 20, 43
 paridīpaka 44, 159
 paridīpanī 106
 paridīpana (*udāna*), *see end of*
chapters
 parideva=paridevana 42, 43; *pa-*
ridevita 429
 parinijjhāyana 43
 parinittāṇa 436; *parinittāpeti*
 365
 parinittitha: *p.* -*sikkha* (=arahā)
 255, 363; a° 364; -atta 409;
 su° 408
 parinibbāti 420
 parinibbāna 21, 96, 209; *apaccaya*°
 236; *kilesa*° 195; -*divasa* 328
 parinibbāpeti 133
 parinibbāyati 81, 93, 328, 431
 parinibbuta 25, 133, 144, 180
 paripakka: a° 220, 241; -*ñāṇa*
 241; -*bhāva* 310; a° -atta 309

paripatati, **paripāta** 355

paripantha, kilēsa° 188; rāga° 235

paripāka 218, 220-222; *ñāṇa*° 241, 309; -gata 86, 218, 377

paripācāniya: vimutti-dhammā 220-221, 336

paripācita 220

paripālita 56, 122

paripuṇṇa 17, 379, (patta-cīvara) 95; jala° 117; -bhāva 424; -sīla 78

paripūra-kāri 19, 34, 69, (sīlesu) 268

paripūreti 105, 226; paripūrita 170, 223, 413

pariphandati: a° 342

pariphandana: a° 320

paribhaṭṭha (√bhass) 260

paribāhira 17

paribhājaka 19, 189, 338; -ikā 113, 260

paribbhamati 100, 223, 237, 355, 368

paribrūhana 355

paribrūheti 321

paribhaṇḍa (*comprising*) 351

paribhata 328

paribhavati 369

paribhava 246, 292, 368, 431

paribhāvita 336

paribhāsati 113

paribhuñjati 56, 61, 82, 188, 230, 350, 365 *etc.*

paribhuñjāpeti 409

paribhutta 400-401, 419

paribhūta 369; -tā 279

paribheda (āsava) 177

paribhoga 55, 104, 304, 409; -araha 277; -bhūta 378; a° (=inutile) 378, 400

paribhoti (=bhavati) 374

parima-vatuma (=nibbāna) 364; *cf.* pariv.

parimaṇḍala 300; -pada-byañjana 312

parimāṇa 6, 300; sarīra-anguttṭha-yava° 330; a° 257

parimita: a° 256, 284, 401 (kāla)

parimukha : -sati 188, 375, 320

parimuccati 182

parimuttha 319

parimutta 214; a° 108

parimeyya 336

parimoceti 11, 18

pariya-ñāṇa 82, 296

pariyatta 218, 312

pariyatti: appiccha 228; -dhamma 3, 17, 153, 288, 326

pariyanta 7, 69, 71, 89, 257, 284; vatta° 95; parisa° 280; -vant 321; -to 380; a° 339

pariyāya 38, 68, 71, 336; rāga-dosa° (*change from*) 195; **aneka**° 361; -sadda 200; vacana° 324

pariyādinna-citta 249

pariyādīyati 211, 278

pariyāpanna 4, 14, 48, 69, 191, 278, (dhammā) 391

pariyāpupāti 261

pariyutthāti 325; pariyutthāna 325, 398

pariyutthita 143, 156; -citta 325

pariyesati 71, 95, 252, 310 (gaṇa)

pariyesanā 95, 280

pariyogālha-dhamma 285

pariyodapana 284

pariyodapeti 107; (sutaṇ) 225

pariyonaddha (loka) tantākula *etc.* 142

pariyonandhati 330, 411

pariyosāna 36, 69, 159, 170, 207, 371 *etc.*; -tā 278; nibbāna° 227; saṅkhāra° 55

pariyosāpeti 415

pariyosita: a° 363

parirañjita 413

parilāha 19, 208, 246, (tanhā) 143; daratha° 202, 270; sa° 161; santāpa° 209

parivajjana 94, 206, 269; a° 293

parivajjeti 220 221, 228, 294

parivatuma-bhava 92, 339; *cf.* parima-v.

parivattana 62, 401

parivatteti 66, 229, 257, 314, 316

parivāra 72, 159, 180, (*adj.*) 279, 400; -sampadā 104; a° 324

parivāreti 57, 124, 386, 412

parivāsa 85

parivāsika 94; cira° (surā) 176; -tā 176

parivāseti 150

parivitatka 17; cetasa° 82, 267; ceto° 390; raho° 309; saṅkhāta 397

parivitatketi 61, 161, 309

parivisati 242, (=bhojeti) 400

parivutthāna 209

parivuta 86

parivuttheti 415

parisakkati 378
 parisāṅkati 259
 parisā 21, 28, 57, 58, 71, 266, 296;
 catu° 71; Buddha° 324; pari-
 satin (*loc.*) 290, 296
 parisukkha-bhāva 409
 parisuddha 17, 170, 201, 418;
 -citta 231
 parisuddhi: sīla° 206, 320
 parisussati 81
 parissanta 402
 parissama 4, 78
 parissaya 423
 pariharati 107, 123, 124; gabbhaṇ
 207, 311
 parihariyati 149
 parihāni 32, 417
 parihāpeti 38
 parihāyati 357
 parihāra 149, 419
 parihārika: kāya° 62, 202
 parihīna: a° (*pada-byañjana*) 313
 parūpaghātā 176
 parūpavādā 400
 parūḷha (*nakha etc.*) 331
 pareta 209; (=abhibhūta) 214,
 280
 paropaccaya 286
 paropaññāsa: -kusala-dhammā
 336
 paropariyatta (*indriya*) 207, 281
 palāpeti 65, 66, 113
 palāyati 62, 179, 199, 295
 palāsa: paduma° 291, 313
 palāsa: makka° 335
 paliguṇṭhita 367, 386
 paligha 374
 palita (*kesa*) 197, *cf.* phalita
 palipa 143; -nna 143
 palibuddha 143; a° 73, 201
 palibodha 116, 135, 143, (*thāni-*
yaṇ) 276; kiñcana° 344
 palivetheti 78
 palujjati (*loka*) 207; palujjana 418
 paluttha 171
 palobhiyati 60, 282
 pallaṅka 31-32, 51, 164, 208, 320;
 -apassaya 410; (*palankin*) 219
 pallala 424
 pallava 219, 411
 pallavita 56
 pavatta 49, 94-95, 205; a° (*nib-*
bāna) 151; -kathā 231; -tthāna
 302; -ditthi 346; -dhamma-
 cakka 324; -maṇsa 399

pavattati 3, 20, 107, 176, 370, 376
 pavattā (=pavattetā) 404
 pavatti 4, 20, 32, 60-61, 208, 213,
 315 *etc.*; udaka° 381; a° 196;
 -nivatti 4, 106, 341
 pavattita: -tthāna 417; vacana
 262
 pavattetā (*Satthā*) 404
 pavatteti 32, 49, 190, 200, 208
 (*dānaṇ*); (*jīvikaṇ*) 324
 pavadati 19, 239
 pavana 19
 pavara 374
 pavādaka: -samaya 19, 340
 pavāraṇā 106, 311; (*vassa*) 183'
 296, 417
 pavāyati (*gandha*) 150
 pavāreti 106, 311
 pavāḷa 103, 170, 302, 412
 pavāheti 333
 pavāhana 74, 75
 pavicaya 133, 145
 pavittha 181, 203, 218, 226, 235
etc., 244
 pavivitta 225, 280
 paviveka-kathā 231; -rati 134;
 -kāmatā 206
 pavisati 62, 65, 78, (*pāvisi*) 185,
 378
 pavisana 64, 235, 258; -magga 238
 pavisittha 333
 pavissa 262, 295
 pavuccati 229
 paveni 256
 pavedana 3, 388
 pavedita 5, 292
 pavedeti 64, 70, 262
 pavedhati 179, 247
 pavesa 374
 pavesana 65
 paveseti 259
 pasasati 7, 357
 pasasā 150, 204, 266
 pasasiya 266
 pasanna-mānasa 57, 79; -citta
 114, 283, 381; -salila 402
 pasavati (*āsavā*) 176; (*puññaṇ*)
 368
 pasākha 371
 pasāda 333, 431; -āvaha 87, 172;
 cakkhu° 73; -janana 381
 pasādaniya 88, 220, 280
 pasādika 156
 pasādeti (*cittaṇ*) 225
 pasādhana 158, 289

pasāraṇa: mukha° 319
 pasārita 225, 368, 413
 pasāreti (bāhaṇ) 82, 319 (mukhaṇ)
 jivhaṇ 367; tantaṇ 197
 pasāsati 436
 pasidati 79, 273
 pasuta 12; (=anuyutta) 423
 pasūta (kula) 256 (=jāta)
 Pasenadi (Kosala) 104, 331
 passati 142, 172, 198
 passa 403-404, 410
 passaddha-kāya 320, 397
 passaddhi 305; -bojjhanga 145
 passambhati (see pati°)
 passāmi 274, 421
 pahaṇsati 361
 pahaṇsana 8
 pahatṭha (loma) 66
 pahata 435
 paharaṇa 65
 paharati 62, 96-97, 233, 246, 417
 pahāna 19, 58, 125, 175, 209, 394;
 -sampadā 257
 pahātabba (dhamma) 39, 84, 138,
 430
 pahāra 245, 300
 Pahāra (asura) 299
 pahināti 55, 185
 pahitatta 174 (nibbāne pesita-
 citta), 280
 pahina 3, 177, 190; a° 363; -atta
 370
 pahiyati 47, 371
 pahūta 429
 pahenākāra 185
 pahoti 195, 282
 pahonaka 408
 pakāṇa-jāta 44, 340; -indriya 239;
 a° 52, 58, 162; -vacana 324;
 -sukha 140
 pakati-karaṇa 226
 pakatika 127, 235
 pakāra 51, 59, 330
 pakula: -ita 70
 pāgabbhiya 225
 pācīna: -disābhāge 158; -dvāra
 330; -passe 410; -nissita 52;
 -mukha 238; -lokadhātu 330;
 -Himavanta 301
 Pācīnavasā (migadāya) 250
 pātala (pink) 408
 Pāṭaligāma 407-408
 Pāṭaligāmiya (-ka) 416, 419
 Pāṭaliputta (nagara) 419
 pāṭikāṇḍhā 233, 234

pātipuggalika-bhatta 123
 pāṭibhoga 156, 178
 pāṭimokkha: -uddesa 296, 298-
 299; -saṅvara 69, 206, 223,
 233; (suggested derivations):
 (a) pāti=rakkhati, pātetī, pa-
 tati 223; (b) pāta=vinipāta=
 saṅsāra 223; (c) pati 224-225;
 (duvidha) 254, 298 (āṇa and
 ovāda pātim.)
 pāṭihāriya 10, 381; yamaka° 52;
 iddhi° 433; -pakka 309
 pātekkha (pāṭiyekka), pāṭiyekkaṇ
 (adv.) 420
 pāpa 414; -atipāta 32, 206, 414-
 416; -upeta 288; -bhūta 102
 pāṇi 56, 111, 242, 436
 pāta (√pat), dukkha° 268, 355
 pātabyatā 351, 365
 pātar (adv.) pātar-āsa 86 (bhut-
 ta°); pāto 'va 249; pāto (adv.)
 354
 pāti 223-225 (=rakkhati); cf. pā-
 timokkha
 pāti (patta): cf. piṇḍa-p.
 pātin (pāta) 224
 pātita (citta) 223
 pātukāma 379
 pātur-ahosi 82, 149
 pātra-ja 291
 pātvākāsi 273
 pātubhavati 44, 94, 207
 pātubhāva 45, 150, 214, 320
 pātubhūta 44, 257, 395
 pātetī 66, 80, 292, 246 (=vinipā-
 tetī) 224
 pāda: -anguli 288; -uddhāra 402;
 iddhi° 305; -opāya 305; -tala
 412, 414; -passa 312; -mūla
 430
 pādaka (jhāna) 185, 348; āruppa°
 245; -bhūta (samādhi) 233;
 (katvā) 186, 188, 375
 pādī 61
 pāna 420; amata° 324, 414; -ākañ-
 kha 381
 pānīya 250, 379; -kūpa 783
 pāpa: -atta 260; -iccha 63, 227;
 -garahiṇ 411; -jana-sevin 263;
 -dhamma 260; -suddhi 74
 pāpaka: -dhammā 58, 407; -kit-
 tisadda 417
 pāpaṇa 401
 Pāpimant (Marā) 325
 pāpuṇa-tṭhāna 181

pāpūṇāti 75, 133, 181, 210, 230;
(sotaṇ) 306
pāpeti 181, 291, 377; pāpetabbatā
308
pābhata: kathā° 340
pāmanga 411
pāmuja (pāmojja) 129, 283; -va-
sangata 87; -sukha 311
pāmokkha 422
pāyāsa (dāna) 241
pāyeti 410
pāra (*trans*); nibbāna° 178; pārān-
gata 70; pārangamana 424
pāragu 69
pāramitā 413
pārami 24, 52, 413; -ñāṇa 244,
304; dasa° 128, 211 *etc.*;
-pūritā 89, 326; sāvaka° 271
pārājika 23, 45, 226
pārāpata (*dove*) -pāda 172
pārāyana 46
pārīchatta 416-417
pārīchattaka (rukkha) 413
pārīpanthika: -dhamma 185; -bhā-
va 426
pārījuṇṇa 62, 378
pārīpūrī 16, 68-69, 315, 336
Pārīleyya (gāma) 250
Pārīleyyaka 249
pārīsuddhi: -sila 233; -padhāniy-
angāni (9) 336
pārūpati 229; (=nivāseti) oīvaraṇ
62, 291, 412
pārūpana 78
pālāpeti 66
pālī 4, 68, 93; -dhamma 312;
-gati 9
pālīṇmuttika 419 (*see note ad loc.*)
pāvācana 25, 46; (=dhamma) 268
Pāvā (nagara) 63, 403
pāvurana 104
pāsa 367; Maccu° 143
āsāna 74, 414; -kkhaṇḍa 251;
-cohatta 79, 369; piṭṭhi° 179, 301
pāsāda 57, 59, 158, 330
pāsādika 87, 172, 225, 311; a° 369
piṇṣati (*crush*) 264; piṭṭha 413
Piṇḍala (hatthi) 403
piṭṭhi 74; -kappaka 165; -pāsāna
179; piṭṭhitō 370
piṭṭhika: mahā° 409
piṇḍa 54; ayo 435; -gaṇana 205;
-pāta 61, 81, 183, 198-199 *etc.*;
piṇḍāya pāvīsi 62; -pātikanga
201; -pāti, -pātika 203-204

piṇḍaka: bhūta° 351
piṇḍi: piṇḍiyālopa 109
Piṇḍola-Bhāradvāja 252
pitta 65; -semha *etc.* 73; (*as* pali-
bodha) 201
piṭṭhiyati 123
pidahati 123; (dvāraṇ) 123-124,
191, 237, 378-379
pipāsa 367; -vinaya 389
pipāsita 143, 379
pipphali-guhā 60; -rukkha 60
pibati 324
piya: -jātika 428; -pahūta 429;
-bhāva 429; -manāpa 273;
-rūpa 120, 157; -vacana 57,
430; -vāda 149; -vatthu 120,
429; piyātara 274-275
piyaka 103
piyangu 170
piyāyati 80, 204, 274-275; piyā-
yanā 429
piyāyita 80, 273; piyāyitabba 272
pilāndhana 307
pilavati 74
Pilindavaccha (thera) 192
pilotika-khaṇḍa 279, 292, 330;
-kamma 263, 373; tela° 383
piḷeti (*cf.* piḷeti) 404
pivati 261, 314; (pātun) 424
pisāca 68, 70
pisuṇa-vācā 422
pihayati 201, 204
pihita 285, 367
piṭha (*stool*) mañca *etc.* 181, 410
piṭa (*see* nila *etc.*)
piṭi: -atta 212; -pāmojja 303, 373;
-bojjhanga 145; -vippharita
88; -vega 2, 328; -somanassa
200, 267, 328; piṭito 328
piḷaṇa 20, 208; pati° 91
piḷā: rāja° 241
piḷita: -atta 53, -āsana 68; siṭa° 385
piḷiyamāna: a° 401
piḷeti (*of clothes*) 119; (*of a sugar-*
mill) 419
puṇṣaka 47, 53
Pukkusāti (rājā) 81; (kulaputta)
puggala -kicca 13-14, (cattāro:
s. v. icchā) 227
pungava (Sakiya) 154
pucchati 6, 30, 120, 126, 272 *etc.*
pucchaka 8
pucchana 7, 30
pucchā 4, 6, 126; -anusandhi 290;
-asika 29, 30

puñja: -kata 66; -puñje 22, 336
 puñña: -atthika 354; anusāri 257;
 -kamma 289; -khetta 1; -kiriya
 8; -ñāṇa 134; -lakkhaṇa 416;
 -sambhāra 401; -sammata (na-
 di) 182
 puññatā 112
 puṇa 26; -bhedaṇa 422
 puttha (pucchati) 197, 294
 puṇḍarika 379
 puṇṇa 424; -ghaṭa 410; -canda
 411; -māya 31, 149, 354; -lāpu
 373; -vācā 312
 Puṇṇabaddhāna (kumāra) 158
 putta: -atta 266; -dāra 331; -sam-
 bādha 331
 puttata 168
 puthu: ditthi 394; -bhūta 327;
 (=bahu, visun) 214; -salla
 142; -sippa 7, 275
 puthujjana (pothuj°) 34, 70, 262,
 271; -kālakiriya 82; andha°
 386; -visaya 175; puthujja-
 natā 310
 puthutta 191
 puthula-bhāva 327
 puna: -d-eva 169; a° -bhava 270;
 -ppuna 323; -bbhava 270, 329;
 -vacana 46
 puppha 150; -gandha 300; -jāla 410
 pupphati 150
 pubba: -aṇha 21, 62, 423 (-sama-
 ya); -ācariya 2; -apariya etc.
 321; -angama 15, 179, 240;
 -aṇṇa (sāli, vihi, mugga-māsa)
 104; -kamma 263; -cariya
 128; -nimitta 129, 149; -bhāga
 220, 309; -yoga 179; a° 435
Pubbārāma 158
 pubbaka 75
 pubbe: -nāpparaṇ 398; -nivāsa-
 ñāṇa 193; -nivuttha 183
 pura-āvara 265
 purato (katvā) 415
 pure(a)kkharoti 90, 153, 415
purakkhata 404
 purekkhāro 240
 puratthima 52; -kāya 412; -disā
 178, 377
 Purāṇa 2; (Porāṇa) 23, 305
 purāṇa: -civaraṇ 229; -dutiyaikā
 72, 73; -pāṭha 215; -sālohitā 80
 purātana 154, 341
 purima 154; -kathā 332; -koṭi 176;
 -bhāga 330; -vohāra 122

purisa: -atisayaṇ 201; -kicca (me-
 thuna) 260; -sīha 112
 pure: -cārika 35 (-ñāṇa); -bhatta
 427
 puretaraṇ 328, 381
 purekkharoti (see purakkh°)
 puḷḷinga (masc. gend.) 30
 puga (=gaṇa) 349
 pūjā: -karaṇa 354; -vacana 57;
 -sakkāra 80, 203, 356
 pūjeti 415; pūjita 79, 80
 pūti-mutta 231
 pūra: -atta 302; 424
 pūraṇa 246; pada° 86; sīla° 303
 pūreti 78, 197-198, 379
 pūva 252, 273
 pekkhati 226, 288, 414
 pecca 261; -bhāva 398
 peta: -attabhāva 308; -dāraka
 308; -mahiddhika 418; -yoni
 308; -soyyā 403-404
 pettika-visaya 226; petti-v. 109,
 418
 pema 218, 429
pesakāra: -vithi 197; -visikhā 62
 pesala 332
 pesi 40
 pesitatta 174
 peseti 185, 337
 pokkhara-sāta 338
 pokkharāṇi 74, 301-302, 379
 pokkharatā 232; vaṇṇa° 231
 poṇkha-anupoṇkha 267, 337
 poṭhana 111
 poṭheti 110
 poṇa 191, 222 (ninna etc.)
 potthaka 45, 311
 Porāṇa (cf. purāṇa) 186, 415;
 -atthakathā 436
 porin (vācā) 312
posin: -anañña° 62
 poseti 62

PH

Phaggaṇa 39; -māsa 74
 phaṇa: nāga° 100; (of hair) 171
 pharati 27
 pharasu 23; ñāṇa- (in met.) 84
pharusa 64, 113; -vācā 113, 263,
 340
 phala: -gandha 300; cattāri 335;
 -upaga 150; -dhara 150; -citta
 33; -samāpatti 33, 52, 105, 195,
 375; -sāmpatti 31; -sīla 233;
 sotāpatti- 306; -tā 204

phala (*spear*) -upacāra 340
 phalaka 78, 284
 phalati 296, 328
 phali-phulla 327
 phalika 103; -sadiśa 301
 phalita (*see* palita)
 phassa 22, 114; -āyatana 39, 42,
 114; cha° 191; -pareta 209
 phāṇita 230
 phāti (karoti) 321; -karaṇa 350
 phāleti 67
 phāsu-vihāra 6, 126, 249
 phāsuka: a° 183, 230
 phāsukā (*rib*) 342
 phita 327
 phuta (*sarira*) 90
 phuttha 429; dukkha° 114; sukha°
 209
 phulaka 103
 phulla 416
 phusati 114, 203; phusāpeti 342
 phusana-lakkhaṇa (phassa) 42
 phusitaka (udaka) 66
 phussa-rāga 103
 Phussa (Buddha) 265
 pheggu 103, 104, (*list of goods* :
 sayan° acohādāna, pāvūraṇa,
 ratta-danta-vaṇṇa-vilāsādini);
 -gandha 300
 photthabba 203, 429

B

Baka-Brahmā 212
 baka 380
 bakkula 66-68
 bajjhati 20, 385
 battiṇsa (=dvat°) 87, 303
 baddha 70, 367; -āghāta 243;
 -vera 243
 badhira 86, 149
 bandha, bandhaka 367
 bandhati 367
 bandhana 2, 46, 64, 70, 149, 187,
 368; kāya° 411; -gata 149;
 pamatta° 367; māra-rāga-dosa-
 moha° 143
 bandhava 29, 123, 150
 bandhiya: gaṇa° 266
 bandhaghāta 383
 bandhu: pamatta° (Māra) 367
 bala: -kāya 273; -kāra 328; (pañ-
 ca) balāni 129, 305; (samatha
 and vipassanā) -patti 196
 balava 402

balavant: -purisa (*in sim.*) 82
 balāka (rattā) 205
 bali 64; -kamma 122, 423
 bahala 246
 Bahala-Gangā 302
 bahi 2, 58, 198; -nikkhanta 117,
 123-124
 bahu 78; -upakāratta 77, 183;
 -upāyāsa 282; -kāra 321; -jañ-
 ña 327; -jana 324, 416; -pā-
 roha 323; -māna 269, 434; (a°
 257); -putta 323; -maññati 80;
 -manussa 323; -vacana 219;
 -vipāka 329; -ssuta 11, 116,
 228, 326
 Baveru-Jātaka 357
 bavh' (bahu) 278
 bahudhā 432
 bahud-eva 311, 419 *etc.*
 bahuka 8, 289, 427; -tā 238
 Bahuputta (cetiya) 323
 bahula (*of* jhāna) 195; (*given to*)
 225, 228; -atta 238
 bahulatā 192, 238 *etc.*; dosa° 418
 bahulī-kata 61, 323
 bādhati 101; bādhiya 426
 bādhana 26
 bādhayati (bandhayati) 367
 bādhiyati 208
 Bārānasi 123, 290, 384; -rājā 291
 bāla 426; -atta 12; (kumāra) 294;
 -suriya 411
 bālya 381
 Bālaka-loṇakārāma 249
 bālha: -gilāna 60, 401
 bāvisati-indriyāni 129
 bāhati 58, 195
 bāhā: -gahana 82, 298
 bāhita 70; -pāpa 44, 54, 58, 195,
 211
 Bāhiya (Dāruccīriya) 77 *sq.*, 289
 bāhira 94
 bāhulla 266
 bāhusacca 293 (suta)
 bindu: udaka° 169, 313
 Bimbisāra 104, 357
 bija: kamma° 372
 bujjhati 20, 27, 287, 305
 bujjh' anta 27
 bujjhanaka (puggala) 305
 Buddha 58 (*classes of*): (=abujjhi)
 125; -āsana 71, 103; -antara
 78, 81, 180; -uppāda 25, 78,
 81, 116, 198; -atta 84; -atta-
 kāra 52; -āloka 354; -kioca

183, 328; -gāra 105, 169, 182;
 -gocara 215; -cakkhu 207;
 -ñāṇa (13) 336; -dhammā (18)
 336; -baladīpana 328; -raṇsi
 (poet.) 105; -rasmiyo 354; -līla
 105; -vacana 154; -sāsana
 (anuyoga) 309; -siri 86; -suñ-
 ñaloka 95
 buddhi 287; -cariyā 128
 buddhin 396
 bubbulaka 380
 Beluva (gāma) 322-323
Bojjhanga-saṇyutta 60
 bojjhanga 61, 89; -paritta 60;
 satta -sam° 27, 29, 145, 305
 (bodhissa anga)
 bodhana° 140; -attha 29, 183
 bodhaneyya 29, 150; -puggala 183
 bodhi 27, 78, 265, 305; paṭhama°
 27; -pakkhiya-dhammā 44-45,
 50, (37) 303; -pacceka-sammā-
 ñāṇa 282; -rakkha 27, 29,
 51-52; -mūla 3, 27, 31, 138;
 -maṇḍa (maṇḍala) 84, 89, 211;
 -vagga 5; -sambhāra 155;
 -samīpe 51; -sutta 5, 47
 bodheti 10
 byaggha 68, 244
 byañjana 9, 13, 16, 62, 199; anu°
 87, 105; aneka° 199; cha° 326;
 pada° 312, 377
 byatireka 395
 byatta 44; a° akkhara 67; (vyatta)
 326
 byatti 17
 byasana 209, 210, 355; (ñāti-
 bhoga-roga-sīla-ditthi)
 byākarana-gāthā 291
 byākaroti 71, 263, 274
 byākula 67, 76; -gabbhā 123;
 -bhāva 126; -vācā 238
 byā kho 7
 byāga 363 (=adhigata)
 byādhi 43, 53, 143, 230; -ta 60
 byāpāda 129, 187, 193
 byābādhana: a° 107
 byāma: -ppabhā 105 etc.; -matta
 69 (kalebarāṇ), 87; (padesa)
 354
 byāmissa 99
 byaṇṇa 43, 116 (āvata); a° 87
 Brahmā° 82; -gaṇa 412
Brahmajāla-Dhammadāyāda Sutta
 30
 brahmacārin : a° 260

brahmacariya 55, 168, 175, 211,
 309; -pariyosāna 174
 Brahmadatta (rājā) 384
 brahma-vāda 55; -kāyika 400;
 -kāla 346; -devatā 81; loka°
 81, 82; -vihāra-bhāvanā 348;
 -vihāra-samāpatti 245; -sañ-
 khāta 268; -sampatti 81
 brahmaññā 54, 260
 brāhmaṇa 52, 54, 58, 68, 70;
 -karana 54; -gahapatika 377
 (cf. DA i. 171); -jātika 58; -jāti-
 matta 211; (=Brahmaṇapatti)
 54; -bhāva 54; (=pāhita-pā-
 patta) 195; -lakkhaṇa 54;
 -sadda 54
 brūmi 63, 74
 brūheti 128, 321
 BH
 bhakkhati 68; bhakkhata 351
 bhakkhula 68
 bhaga 24-25; -sañkhāta 24
 Bhagavā 23-25, 267 (bhāgyavā,
 bhaggavā, bhattavā)
 bhagi 24
 bhagini 258, 429
 Bhagu (thera) 249
 bhagga 24 (fortune)
 bhagga (✓bhañj.) 178
 Bhaggavā 24
 bhanga (cf. uttari°) 199; atta° 344;
 -sākhā 240
 bhajati 24, 220
 bhajin (cf. Bhagavā) 24
 bhañjati 250
 bhañjana 394
 bhañña 312
 bhaṇati 16, 25, 55, 193, 312, 319
 bhaṇana-magga 415; vaṇṇa° 184
 bhāṇe 342
 bhaṇḍa 55, 78; -jāta 158; -puta
 bhedaṇa 422; paṭisāmana 408;
 -vāṇijjā 308; (vāṇija) 422
 bhaṇḍana 248, 340 (-jāta)
 bhaṇḍāgāra (loha-pasāda) 101
 Bhaṇḍāgārika (Ananda) 41
 bhaṇḍikā 331, 422
 bhaṇḍu (bald) 291
 bhataka 167; -vāda 173, 432
 bhati 173
 bhatta 70 (see pacchā°); -kioca 105,
 169; -ghaṭi 198; sanghā° 123
 bhattavā : vi° 24
 bhatti 56

bhadanta 434

bhadra 198; -kappa 323; (mitta) 221; -sāla (rukkha) 249

Bhaddavati (nagara) 382

bhaddaka 16, 269, 341; a° 426

Bhaddāli (bhikkhu) 19

Bhaddiya (Lakuntaka) 360-364

Bhaddiya (nagara) 158

bhadra (assa) 185; (=sundara) 423

bhanta 265; -citta 237; -miga 239

bhabba 281 (puggala) 324; -rūpa 386

bhamati (oakka) 227

bhamara (in sim.) 63, 201; -gaṇa 291

bhaya 67; -attha 106, 210; -janaka 328; -dassāvi 223, 226

bhayānaka 65, 210, 308; -tā 67

bharati 72, 134

bharita 373; titta° 424

bharyā 72, 429

bhava 42; in various compds. 83;

-anga 36; -agga 131; -apari-

-mutta 214; -antadassi 155;

-antara 93, 366; -abhava (as

hāni, uccheda, vipatti, pāpaṇ,

duggati, khuddaka) 164; (as

vuddhi, sassataṇ, sampatti,

puññaṇ, suggati, mahanta)

164; -uppatti 373; -upaccheda

212; -bandhana 289; -nissa-

-raṇaṇ 212; -yoni 214; -ratha

84; rūpārūpa- 94; -vippahāṇā

211; -satta 210; -sankhārā

40, 329; (as bhava-ditṭhi)

212; -hetu-bhāva 210

bhavati 42, 44, 92, 105, 212

bhavana 43, 64, 66, 100, 245

bhavaṇ 6, 380

bhavantagu 24

bhasma 433

bhassati 78

bhāga 119, 147; apara° 122; -disā° 52, 53

bhāgin 24

bhāgineyya 189, 273

bhāgiya 9, 29, 54, 221

bhāgyavant 24, 125; -atā 267, 404

bhājana (division) 25; -bhāva 283;

-bhūtatta 434; -loka bhūta 84;

a° 54; (a bowl) 61, 118, 198,

230-231, (mattika°) 293

bhāṇa: -vāra 4, 402, 436

bhāṇin 24, 319

bhātā 169, 266, 429

bhāti 98

bhātika 264, 319

bhāni (nakkhattāni) 24

bhāyati 66, 210-211

bhāra 200; dukkha° 328, 427

Bhārakaoccha (nagara); -vāsi 307

Bhāradvāja (cf. Piṇḍola) 252

bhāriya 83, 199

bhāva 29, 40, 124, 200; a° -tā 164;

pātu° 45, 150, 214; sa-bhāva

(see under sa°); vimutta° 33

bhāvanā 43, 218; abhāv° 106;

ariya-magga 48, 175, 213;

catu-sacca° 121; -ñāṇa 148;

-bala 201; -vidhi 147; -vissesa

321; (sīla-samādhi-paṇṇā) 309

bhāvita 61, 84, 218, 323; -atta 32,

35; a° 209

bhāvayati 43

bhāvīyati (bhāveti) 211

bhāvanīya 222

bhāvin 210

bhāvotabba-dhammā 84

bhāsati 3, 17, 25, 89, 264

bhāsati (shines) 98

bhāsā 10

bhīṇsana 66

bhīṇsanaka 328

bhīṇsāpeti 66-67

bhikkhati 264

bhikkhā: -cāra-velā 40; 307

bhikkhu 166, 195, 206; -sangha

288

bhinka 250

bhiṇṇati 65, 342

bhiṇṇana 166

bhitti 410

bhindati 65, 150, 246, 329; (san-

ghaṇ) 316; (putaṇ) 422; (bhiṇ-

ji) abhedi 433

bhinna: -atta 140; -kilesa 179,

195, 240; -nāvā (in sim.) 86;

-vākyatā 215

bhiyyo 303, 363 (bhiyo)

bhiyyoso (adv.) (=adhiakatara);

-matta 65, 79, 363

bhisakka: (Tathāgata) 53, 132

bhīta 328; a° 163

Bhīma (isi) 264

bhucca: yathā° 378

bhuja (bāhā) 171

bhujissa: (sīla) 268

bhujjaka-samaṇa 308

bhujjati 265, 308, 365

bhutta 401; -atta 401; -pātar-
āsa 86, (202)
bhuttāvin 242; bhuttavissa 401
bhumma 254; -atthaka 419; -at-
tha 31, 52; -devatā 67; -nis-
sakka 40; -vacana (*loc. case*)
22, 40, 55, 57
bhusa (*chaff*) 378
bhusaṇ 42, 265, 272
bhūta 111, 214; -atta 184; -attha
331; -upādāya 433; -piṇḍaka
351; -pubba 290, 341; -rata
214; -samaṅgi° 333
bhūmaka (-ika) -dhammā 94
bhūmi: anariya° 47, 66, 86, 184;
khemanta° 281; upari° 158;
-cālana 325; āpāna° 365; -bhā-
ga 158, -bhāgatā 218, 403;
-padesa 421; -vikkaya 57;
Suddh'āvāsa° 81; hetṭha° 158;
bhūmiyaṇ 246; bhūmito 291
bhūri-medhaso 27
bheda (*after ādi*) 29, 149, 196;
attha° 11; -bhinna 367; -kara-
vatthu 316; kāyassa° 418;
-kāraṇa 317; mithu° 422
bherava: ārammaṇa 325; rūpa 68
bheri 410; deva° 238
bhesajja 122, 230; ariya-magga°
172
bho: -vādin 53, 85, 128
bhoto 53, 380
bhoga 7; upa° 55; -kkhandha 418;
-jāni 417; nāga° 101; -patitthā
281; pari° 55; mahā 103;
-rāsi 418; sarīra° 100
bhogī: kāma° 332, 403
bhogga: nagga° 331
bhojana: dibba° 197, 200; -matafi-
ṇu 225; vikāla° 309; -vela 159
bhojanīya 122
bhojeti 157, 242, 410

M

ma-ākāra: (pada-sandhi) 340
mā (paṭisedha-nipāta) 193, 220,
379
maṇsa 165; (kalyāṇa) 170; -sota-
dhātu 201; (sūkara) 399
makasa 247, 419
makkaṭi 172
makkha-paḷāsa 335
makkhaṇa: tela° 172
makkheti 86, 293

Magadha 407; -rattha, -rājā, -ma-
hāmatta 421
magga 10, 146; agga° 97, 215;
-amagga 32; -anga (*cf. boj-
jhangā*); -kkhaṇa 315, 337;
-gabbha 220; -citta 33; -jhāna
10; -ñāṇa (=bodhi) 27, 135;
-paññā 152, 233; -phala 1;
(=maggati) 146; yoni° 123;
-vīthi 33; -sampayutta 233;
-sīla 151, 233
maggati, maggiyati 146, 306
maṅku-bhūta 417
Mangala (hatthi) 403; Buddha 134
mangala 55, 169, 409, 421; a°
-upacāra 428; -tthambha 409;
-silāpatta 219
mangalika: ditṭha° 52
macca 7, 8
Maccu-rājā 258, 321; -pāsa 143;
-Māra 216; -vasa 121; -sena
384; (=kāla, *mors*) 119
macchara 429
macchariya 32, 335; -mala 28-29
macchera: -pakata 378
maccha 180, 302; -kacchapa 76,
78; -pacchi 181; -bandha 366;
-bandhana 180; -māla 181;
-vilumpāna 181; -vilopa 181
macchaka 265
majjati (pāde) 415
majjha: -gata 412; mudu° 428; 88
majjhata: -upekkhā 90
majjhantika 21, 103; anto° 202;
-kāle 51, 120, 159, 257
Majjhima-Nikāya 4, 100
majjhima: -desa 377; -yāma 50,
175, 208; -vaya 258, 278
mañca (pītha *etc.*) 181, 410; kap-
piya° 420
mañcaka 97, 259
mañju 127, 280
mañjettha (nīla-pīta *etc.*) 105, 280
maññati 7, 66, 193, 209; (kālaṇ)
411
maññe 220, 280
maññanā 209, 353
maṇi 103, -158 (*list of gems*: -va-
jira, mahā-nīla, inda-nīla, ma-
rakata, veḷuriya, paduma-rāga,
phussa rāga, kakkatana, phu-
ḷaka, vimāla, lohitaṅka, pha-
ḷika, pavāla, jotiranga, gomut-
taka, gomedaka, sogandhika,
muttā, sañkha, añjana-mūla,

rājāvatta, amatabbāka, pi-
yaka, brāhmaṇi); (cf. *lists at*
A. iv, 199; Vin. ii, ix, 1, 3;
Mil. Pañh. 118) 302; -vaṇṇa
(udaka) 410; -vamma 412
maṇika: udaka° 410
maṇḍa: bodhi° (maṇḍala), -sappi
242
maṇḍana 238
maṇḍapa 59, 64, 105, 203, 230;
dhamma° 71, 102
maṇḍala: -māla 203-204, 354,
415; canda°, suriya° 245; pa-
ṭhavi° 274; vāta° 65
maṇḍalika 67
maṇḍūka (*in sim.*) 303
mata (*dead*) 119, 306
mata (*thought*) 154; (*in comp.*) 314
mati: -matta 83, 94; tikkhiṇa 257
matta 7, 65, 90, 94, 182
mattaka 153, 182
mattaññu 225; -tā 253-255
mattika-bhājana 293
mattikā-patta 426
matthaka 64, 171, 211; kappa° 77;
-ppatta 185, 192, 244, 271;
(-ṇ pāpeti) 92, 98, 182, 189;
māra° 211
mada 25, 131; -ppamāda 371
madirā (āsava) 94, 176
maddati 211, 325
maddava: citta° 218
maddita 178; (sūkarehi) 399; 402-
403
madhu: ghaṭaka 219; -makkhika
219, 230
madhura 149; (catu) 230; -maṇsa
290; -ssara 182; madhuratā
402
madhuraka-jāta (sīsa) 246
maṇḍapa 119, 184, 222; a° 230
maṇḍapika 203
manuṇṇa 184, 218; -dassana 409
manussa: -atta 133, 172, 267;
-kapaṇa 279, 408; -pajā 130;
-daliḍḍa 279, 408; -deha 264;
-vadha 262; -varāka 279, 408;
sadeva° 130
mano (mana): -kamma 26, 28;
gaṇita° 342; -chaṭṭha 239;
-dvāra 91, 203; -bhāvanīya 354;
-maya 319; (kāya) cf. VM. 405;
-rama 59, 403; -vaḍḍhanaka
119, 203; -vitakka 237; -silā-
tala 280; -hara 184, 276, 301

manasā 17
manasi: -karaṇa-kāla 312; -karoti
50, 184; -kāra 7, 15-17, (cf.
yoniso) 203, 204, 239; (=atthi-
karoti) 311; paṭikkūla° 190;
pubbe-nivāsa° 193; a° 34, 36,
204, 254, 263
manta 51, 377
manteti 421
manda 56, 78, 302
Mandākinī-daha 300
Mandhātu-mahāgovinda 59
mamañkāra 167, 206, 210
mamāyaṇā 195
mamma: -ghaṭṭana 263, 340;
-cchedana 282
marakata 103
marapa 42; jarā° 137; (bhaddaka)
269; -mañca 417; -matta-
dukkha 355; -antikatta 402;
param° 213, 418
marati 355
mariyādā 26
marici 14
Maru-gaṇa 412
mala-dosa 28-29, 75
malina: a° 308
Malla: -rājā 63, 161, 238, 377;
-putta 265, 430
Mallikā (devī) 19, 159
masaragalla (maṇi) 302
masi (kajjala); -matta 433
massu 7; kesa° 309, 333
mahatī 67, 279
mahatta 241, 399
mahant, mahā: -aggha 203, 229;
-appaṇa 424; -andhakāra 354;
-abhinīhāra 134; -araha 219;
-ānisaṇsa 408 *etc.*; -anubhāva
53, 100, 104, 156, 268-269 *etc.*;
-tā 247; -āmacca 421; -iccha
227; -iddhika 104, 156, 268-
269; -upāsikā 159; -esakkha
418; -ogha 143, 207; -kappa
134, 212; -karuṇā 142, 207;
-kāruṇika 1; -kāya 307; -kuo-
chika 410; -kuṭumbika 399;
-kūla 86; -kosa 103; -khīṇā-
sava 244; -ggata 329; -gati-
katta 73, 154; -jana 53, 78,
181, 258; -Jambu 419; -jāni
276; -jutikatta 73; -thera
(*passim*); -dāna 243; -dīpa 140;
-ddhana 103; -nāga 412; nib-
bāna 399; -niraya 110, 140,

- 246; -nīla 103; -paṭiññā 133; -pathavi 67, 246; -paṇḍhāna 382; -pariccāga 128; -pariḷāha 246; -palibodha, -papāta, -kantāra, -saṅsāra, -vidugga, -palipa 143; -pavāraṇā 183; -piṭṭhika 409; -puññatā 230; -purisa-lakkhaṇa 87, 105, 413; -pphalatā 204; -bhala 104; -bhūtika 213; -bhoga 103; -maṇḍala 377; -matta 421; -megha 100, 413; -yodha 329; -rajakkha 141, 207; -lātā 158; -vajira-ñāṇa 336; -vana 127; -vassakāla 379; -vāhana 104; -vijīta 104; -vitakka (8) 336; -vipassanā 129 (18) 336; (-vibhavā 70; -visaya 154; -vihāra 217; sangīti-kāla 5; -sadda 181; -sannipāta 279; -samaya 18-19; -samudda 78, 86, 149; -saṅkhyā 399; -sambādha 143; -sarā 300; sāla 58, 416; -sāvaka 430; -setthi 56; -sena 89; -sobbha 300; -hasita 342
- mahatā 24**
mahantatā 247
Mahā-aṭṭhakathā 399
Mahākaccāna 307, 375
Mahākassapa 27, 60, 183, 197-200, 412
Mahādharmapāla-Jātaka 169
Mahāpanthaka (thero) 319
Mahāpajāpati (Gotamī) 168, 236
Mahāparinibbāna Sutta, 379
Maha-Brahmā 412
Mahāmāyā (devī) 149, 276
Mahāratha (devaputta) 199
mahallaka 51, 197; -kāla 198
Mahāmoggallāna 57, 156, 244, 246, 247, 322
Mahāvana 183-184
Mahāvihāra-vāsin 2
Mahāvīra 149
Mahāsamaya Sutta 324
Mahāsīva (thera) 323
Mahāsudassana Sutta 402
mahisa: go° 243
mahī-tala 150
Mahī (nadī) 302
mahikā 413
mahesi 1, 154, 184, 277
Makandī 55
Māgadha 104
Māgadhikā-bhāsā 138
- Māgandīya (brāhmaṇa) 393
Māgandīyā 383
māghāta-kāla 416-417
Māgha-māsa 74
māṇava 6, 45
māṇavaka : -vaṇṇa 101, 318
māṇavikā 117
mātā 124; -pitu 70, 71, 168
mātu: -gāma 276; -sukhaṇ 257; -kucchi 124, 149, 157; -tṭhāna 158
mātuucchā (putta) 168
mādīsa 204
māna (pride) 2, 143, 238; -atimāna 335; adhi° 83; -abhisamaya 19; asmi° 102, 236; -upeta 347; uppejanaka° 236; -gantha 347; -tṭhaddha 52, 194; bahu° 202, 257; -vinibandha 347
mānita 79, 423, 436
māniṇ-bhāva 319
mānusaka : -ikā 73, 170, 201
māneti 356
māṇana 408
māpeti 52, 198, 421
māpitatta 55, 248
māmaka (Buddha-Dhamma-Saṅgha) 115
māyā 335, 371
Māra 138, 216 (see Maocu); abhi-saṅkhāra° 216; kilesa° 216; (3) 211; -bandhana 143, 272; paṇisa° 216; -matthakaṇ mad-ditvā 211; -vasa 239; -vijaya 21, 44; -sampatti 281; -senā 50
mārapantika : -vedanā 402
mārāpeti 262
māruta 56
mārīta 261-262
māreti 123; (kilesa) 146, 259, 325
mālā-kacavāra (cf. *Pāli Dict.*) 259, 261
mālā 7; -ārāma 273; -āsana 150; °gandha etc. 332; -guṇa 8; -guḷa, -kalāpa 150; -kāra 273; -mālin 150
mālikā 413
māla (see maṇḍala)
māsa 100, 149; cha° 423; aḍḍha° utu° 21
miga : -bhūta 46, 239; -cetasā 163; -luddhaka 290
Migāra-mātu 158, 427
migī 258

- micchā** : -atta 144, (8) 335 ;
 abhinivesa 239, 339; -abhini-
 vittha 346, 359; -ājīva 206,
 225; -thapita 244; -dassana
 240; -**ditthi** 239; -patipajjati
 180; -**panihita** 244; -parivi-
 takka 357; -maggā 287; -ropeti
 312; -vitakkā 26, 219; -sañ-
 kappa 80
 mitta 45, 122, 221; -dūbhin 243
 mithu-bheda (=mitta°) 118, 422
middha (cf. thina) 239, 335
 mināti 2
missa 426; -i-kata 99
 missaka: -āhāra 230; -pabbata
 189; -bhatta 63; vekha° 330
 missita 426-427
mukha 118; adho° 417; -abhimu-
 kha 434; -āyāma 319; -āruḥa
 318, 331; upari° 286; kumina°
 367; nāṇa- 312; -dvāra 413;
 -nimitta (sati) 188; -ppamāṇa
 378; param° 333; -pariyosāna
 170; -pasāraṇa 319; -mattaka
 29, 153, 414; -vāsaka 258;
 vivata° 325; -**satti** 340; -sañ-
 koca 319; mukhena 14 (= *causā*)
 45, 62, 163, 216, 239,
 312, 340, 390
mukhara 238, 414
 mugga 199; -vaṇṇa 302
 muggara 111
 mucala 100
 mucalinda (nīpa-rukha) 100
mucchita 120, 365
 muṇḍati, 9, 67, 262, 356; (dvāra-
 tṭhānaṇ) 217; (saddaṇ) 149;
 (muccati) 99, 149, 224, 358
 muṇḍita-kamyatā 32
 muṇḍa-pabbaja 142
muṭṭha-sati 222, 238, 319; -sacca
 319
 muṭṭhi 342; ayo° 435; ācariya°
 28; -ghāta 245, 342
 muṇḍa 265; muṇḍaka 6, 65, 379
muta 12, 91-92, 130
mutta 133, 302; -oḥga 123; -tṭhā-
 na 170; **Māra-bandhana** 272;
 -vādita 412-413
 mutta (*urine*): -karisa 383; (aṭ-
 thito)? 307; -haritaka 230-
 231
muttā (*pearl*) 103, 302
 mutti (=mokkha) 267
 mudinga 357
- mudu 149; -indriya 207; -**citta**
 283; -majjha 428; -siniddha
 399
 muduka 409
 muduta-bhāva 148
mudda-sippa 205
 muddha (√muh) 296; -dhātukatā
 274
muddhā : -padesa 100; muddhani
 100, 245 (pabbata-)
 munana 255
 Munāli 264
 munāti 255
 muni 98, 255; pacceka° 265;
 Buddha° 329
 muyha (=moha) 365
 muyhati 91
musāvādin 260
 musāvāda 319
 muhutta: -kāla 21, 431
 mūga 149 (*in sim.*) 86
mūla 27, 100, 189; akusala- (3)
 335; agha° 121; -gandha 300;
 -kāraṇa 107; kusala° 9; -nik-
 khepa 30; bodhi° 3, 27, 29,
 208; bhavuppatti 373; -bhāsā
 138; -bhūta 121; moha° 189;
 -rasa 199
 mūlaka 189; a° 431; kilesa° 208;
 vatta° 271
mūḷha 92; -**gabbha** 123; -disā 286;
 -tā 125, 157
 me 11, 12 (=mayā)
megha (=deva 66); akāla 100,
 149; -pataḷa 354; -mukhato
 411; -vaṇṇa 412
 Meghiya (bhikkhu) iv. 1 sq., 217
 mettā 82, 102; -ānisaṇṇa (II) 336;
 -patipakkha 220; -vihāra 382
 Mettiyabhummajakā (bhikkhū)
 431, 434
 Meṇḍaka (setthi) 158
 methuna 260, 383; -virati 168, 351
 medhā 424
 medhasa 27
medhāvin 424
 Meru-rājā 416
 mokkha (=nibbāna) 224-225;
 -sukhaṇ 274
 mokkhasi (muṇḍa) 367
 mokkheti (=moceti) 223
 mogha 18, 343; a° 285; -purisa
 249, 266
 mocana 272, 400; -tṭhāna 422
 mocitatta 178

moceti 133, 144, 178, 223
 mocetu-kāma 207
 modati 53
 mona 98; -patha 255-256
 mora 412
 moha 92; -aggi 208; -kkhaya 178,
 189; -mūlakatta 189; -sam-
 bandhana 386 (loka)

Y

yakkha 63-66, 68; -atta 176;
 -yoni 289; -sannipāta 64-65;
 -samāgama 64, 245
 yaṭṭhi 110, 235, 299; kattara° 181
 yata : -atta 55; -indriya 87, 206
 yato 44, 92, 155, 356
 yattaka 327, 342, 356; -tattaka
 415
 yattha 98, 226, 230
 yathāvato 15, 76, 129, 148; a°
 358-359
 yatra (nipāta) 156
 yathā : -ajjhāsayaṇ 35, 151, 183;
 -adhippayāṇ 159; -adhippeta
 416, 425; -abhinivesaṇ 35;
 -anusitṭhaṇ 97, 268 etc.; -apa-
 rādhā 151; -abhinivesa 339;
 -abhirantaṇ (adv.) 183, 434;
 -arahaṇ 28, 45, 106, 226;
 -āgataṇ 154; -kkama 111, 239,
 346; -kammaṇ 47 etc.; -kāma
 240; -kālaṇ 105, 416; -tṭhānaṇ
 181; -dassana, a° 343; -ditṭhaṇ
 257; -dhammaṇ 151; -bala 229;
 -bhucca 378; -bhūta 20 etc.,
 148, 151, 209, 343; a° 341;
 -rucita 325; -rucin 152, 155;
 -lābha 229; -vidha 151-152,
 155; -vibhava 365; -vithi 361;
 -vivadanaṇ (vacana) 312;
 -vutta 63, 148, 209, 226;
 -ppakāraṇ 224; -sakaṇ 34,
 140, 148, 190; -sāruppa 229;
 -sukhaṇ 385; -sutaṇ 257; (see
 Tathāgata passim)
 yad aggena 352
 yad api 384
 yadā 44, 92, 98
 yadatthaṇ 148, 150
 yadi 98, 416 etc.
 yadidaṇ 41, 226, 271
 yadiocchita 269
 yadiva 328
 yanta cakka° 419; (sarira°) 311

yantaka (dvāra°) 383
 yan nūna 79, 274, 280 etc.
 yamaka : -pāṭihāriya 52, 196;
 -mahāmegha 112, 141
 Yamunā (nadi) 300, 302
 yava 265; -parimāṇa 339
 yasa (=parivāra) 112, 321, 406
 yasatā 204
 Yasoja (thera) 179
 yāgu 252
 yāca-yoga 123
 yācati 24; yācita 328
 yācana 324
 yāti 414
 yātrā 78
 yāthāvato (see yāth°)
 yādisa-tādisa 428
 yāna : -sampadā 104; hatthi° 341
 yāni-kata 323
 yāpana 173, 406
 yāpaniya 53, 60, 311
 yāpeti 63, 229, 330
 yāma 21, 50, 175, 208
 yāva 93; -kīvaṇ 356; -jīvaṇ 78,
 231; -d-atthaṇ 279; -tāva 358;
 -mukhato 378
 yāvatika (=yattaka) 342, 427
 yāvanta : -yāvatā 107, 207; yava-
 tāyukaṇ 277, 290
 yitṭha 213
 yuga : -nandha-dhammā (cf. VM.
 149) (=naddha) 153, 398;
 -nandhabbhāva 177; -matta-
 dassāvi 226, 414
 Yugandhara 25, 411
 yujjhana 44
 yujjhati 273
 yuñjati (yujjati 93, 239, 255) 47,
 384
 yutta 7, 143, 309; kāla° 64;
 -tṭhāna 225; du° 383; -payutta
 384; -rūpa 122, 226; -yāna
 (kata) 323; a° 64; su° 383
 yuttaka 409
 yutti 93, 396
 yuvaṇ (cf. kumāraka) 294
 yūtha 105; -pati, -vāsa 250
 yūpa 57
 yebbhuyya 2
 yebbhuyyena 67, 220 etc.
 yoga 8, 232; kāma° etc. 160;
 -āvacara 377; -gadhiṭa 335;
 -yutta 143
 yogga 53, 205
 yogyatā 310

yojana 42, 67, 226, 384; yojanika 419
 yojeti 8, 205
 yodheti 44
 yonaka-rūpa 410
 yoni 93; bhava° 214; -paricoche-daka-ñāpa (s) 335; -magga, -mukha 123
 yoniso: a° 16, 93; -manasikaroti, -manasikāra 7, 15-17, 28, 203-204, 239, 254; (mūlaka) 336
 yobbana 43, 256, 318

R

raṇsi-jāla 293
 rakkha (?) 205; rakkhati (silaṇ) 223, 241
 rakkhasa 68
 rakkhāpeti 259; rakkhita, a°, 239
 Rakkhita-vanasaṇḍa 250
 ranga (colour) -jāta 283-284, 364
 racita 28, 158
 racohā 260
 raja 166; -abhāva (=viraja) 283; -jalla 333; rajas° 414
 rajakkha: appa° 9, 141, 207 (mahā°)
 rajata-maya 300
 rajana (dye) 283
 rajanīya 203, 247
 rajja: -siri 281; -sukhaṇ 34; eka° 108
 rajjati (loka) 91, 144; rajjana 91-92
 rajju: ālambana° 281
 rajjuka 381
 rajojalla 333, 415
 rañjayati 104
 rattha: -piṇḍa 333; -sampatti 104
Ratthapāla Sutta 71
 ratana (measure) 299, 409, 411; -satta (=majjhima purisa) 245
 ratana (gems, see maṇi) 300, 302; -ttaya (triple gem) 267, 304 etc.; tīni° 274, 419; -caṇkama 52; dhamma 419
 Ratana-ghara-cetiya 52
 rati 299; kilasa° 259; -janana 304
 ratta (dyed) 364, 411; -duṭṭha-mūḷha 92; -pīta (vatthāni) 309; -vaṇṇa 104; -vaṇṇatā 172; vi° 247
 ratta 81 (night): -andhakāra 66, 354; -uparata 309; oira° 143; dīgha° 88

ratti 66, 187; -khitta 358; eka° 85; -bhāga 21
 Rathakāra (daha) 300
 ratha: -sippa 205
 ratha (√ram): bhava° 84 (ava-haṇ)
 rathiyā (=racchā) 260
 ramanīya 184, 218, 403
 ramati 56, 251; (ramme) 420
 ramāpeti 259
 ramitabba 403
 rava 87
 rasa 42; pañca go° 241; -gandha 91; lākhā° 170, 411; sineha° 172; suvaṇṇa° 411-413
 rasmi 354, 411-412
 rassa (short) ati° 170; (of quantity) bhāva 319; -atta 68, 345
 rahada: udaka° 367
 raho (rahas) 309; -gata 80, 251, 267; rahā-bhāva 22, 84, (=arahaṇ) 267
 rahasi (loc.) 80
 rahita 15, 170, 395
 rāga 84, 92, 143, 173, 235; -aggi 143, 208; -uppatti 247; -ja 208; (vaṇṇa) 302; -raja 283; -virāga 288
 rājan 104; -angana 169, 342; -apa-rādhin 426; -āṇā 385-386; -kula 417; -kumāra 56, 124, 182, 240; -dhāni 183; -purisa 261, 334; -haṇṇa 314
 raññe=rañjini 159
 Rājagaha 59, 168, 169, 197 etc.
 rājāvatta 103
 rāmaṇeyyaka 184
 rāsi 7, 8, 411; guṇa° 369; (bhūta) 413; (bhaṇḍa) 422
 Rāhula-mātā 169
 ritta 236; -hattha 123
 rukkha 56; -aṇkurā 371; dīpa° 416; -devatā 406; nīpa° 100; bodhi° 3, 27, 29, 208
 rukkhatā 217
 ruci (cf. yathā°) -janana 317, 338, 409
 rucika, ruccana 339
 rucita: citta° 91, 330
 rucira 380
 rudhira (cf. pitta) 201
 rundhati, rundhana 124
 ruppati 41
 ruppana 14, 349; -lakkhaṇa 42, 129

rūpa 17, 41, 98; -āvacara 185, 348
 (samādhi); a° 99, 185, 349;
 -kāya 276, 310; yutta° 122;
 -sampatti 172
 rūpaka 410
 Rūpasāri (brāhmaṇi) 57
 rūpin: attā° 213
 rūḥhati 51
 rūḥhi 182, 323, 377
 Revata (thera) 57
 roga (as pañcakkhandhaka) 209;
 -ātaṅka 126, 205, 229
 rocana 338; aññā° 361
 roseti 316, 338
 ropita (vana): a° 184
 ropeti 56, 312
 rosa 113
 roseti 113

L

la=ra (-kāra) 26
 Lakunṭaka-Bhaddiya 360 sq.
 lakkhaṇa 42, 43; (marks of satta-
 bojjhanga) 145; ti° 210; 236,
 240, 361
 lakkhiyati 22, 40
 laggati 368; laggita 366
 lagga: a° -bhāva 62, 123, 210, 232,
 258, 364
 laochāma (=labhissāma) 203
 lajjā 78
 lajjin: a° 260
 latṭhaka (=bhadda) 250
 latṭhi-vana 357
 latā: -jāla 219; rukkha° 67; 150,
 203, 371
 laddha: -upasampadā 361; -okāsa
 358; -nāmaka 184, 358; -atta 73
 laddhaka (=sundara) 318
 laddhāna (labhati) 321
 laddhi 82; ayathāva° 359; attā°
 344
 lapāpeti 167
 lahu 1; -tṭhāna 6, 126, 206; -pa-
 rivattita 126; -vipassanā 283;
 lahuṇ lahuṇ 410
 lahuka 229, 277
 lākhā 170; supakka° 411
 lājā 290
 lāpu 373
 lābha: -agga 112; yathā° 229-230;
 -sakkāra 63, 236, 252; (lābhā
 dat.) 267, 405
 lābhin 83, 124, 227
 lāpeti (lāveti) 64

lāmaka 58, 261, 351
 lāyaka, lāyana-kāla 235
 lālappana 43
 likhati (cf. sañkha°) 308, 311
 likhana-sippa 205
 Licchavi 184, 408
 linga: pabbajjā° 334; -vipallāsa
 108, 157, 429
 limpati (gharaṇ) 409
 lina (liyati) -uddhacca 145, 305
 lujjati (loka) 207; lujjana-bhāva
 151
 luddha 366
 lutta (lumpati) 343, (sadda)
 ludda 426
 luḥita 402
 lūkha 198-199, 229, 230
 lekha-sippa 205
 leḍḍu 219, 275, 327
 leṇa 59, 232, 419: a° (loka) 142
 lesa 98; -matta 121, 151
 loka 84, 207; -agga 415; -adhi-
 pacca 108; -antarika (niraya)
 140; -āyata sippa 205; -āya-
 tika 353, 394; -dhammātik-
 kamā (8) 336; dhātu 149;
 -nāga° etc. 108; -nātha 125,
 284; -nāyaka 155, 263, 414;
 (=paro) 344; (pañcakkhandha)
 209, 344; -ppabhava 155;
 (lokiyati lujjati) 293; -lujjana-
 palujjana 418; (=mamañkāra
 -vatthu) 344; idhapara etc. 92;
 -khandha-āyatana-dhātu° 107;
 -vañcana 334; -vināyaka 414;
 satta° 210; -sannivāsa 88,
 142; -samudayaṇ ca 69
 lokiyati 339
 lokiya 7, (lokika) 9, 45, 107, 151;
 -abhiññā 183; -kamma 329;
 -cetanā (=sañkhārā) 41;
 -jjhāna 108; -paṭisammodana
 187; -sīla 233
 lokuttara 87, 107, 187; -dhamma
 (9) 430; -paññā 233; -magga-
 kkhaṇa 305; -sīla 233
 locana (√loc-): -niccala 88; sam-
 anta- 154
 lopa: pada° 70, 162; vibhatti° 429
 lobha (24 akusala-mūla) 366
 loma 331; kesa° 189-190; -haṇsana
 66
 lola 239; -tā 157
 loha (7) 104
 Lohapāsāda (viya) 101, 330

lohita 105; -kumbhī 124, 157;
kāla° 308; -pāṇin 426; -bandhu
80

lohitaka 409

lohitaṅka 103, 302 (cf. masāra-
galla)

V

vaṇsa-kalira (cf. sūkara maddava)
399; -vaṇṇa (=velūriya) 302

vakula (rukka) 413

Vakkali 311

vakkhati 183, 231, 274 etc.

vakkhamāna 17, 25, 37, 435

vagga 5, 421; dāsa° 310; -vagge
336

vaggiya (=v. bhūta) 312

vaggiya: pañca° 54; solasaṭṭhika
310

Vaggumuda (nadi) 184

Vaṅganta (brāhmaṇa) -putta 266-
267

vacati 264

vacana 9, 15, 17, 18, 31; kabba°
28; karaṇa° 23, 244; -kkhama
222, 411; Jina° 18; bahu° 219;

nidāna 28-29; -sesa 243; upa-
yoga° 23

vacanīya 24

vacasā (=vera) 17

vacī: -kamma, kāya° etc. 17, 28;
-bheda 185; -duccarita 187;
-saṅkhāra 196; -saccaṇ 77

vaccha 289, 367-368

vajita 103; -āsana 31; -panti 170;
-nighāta 67; -sanghāta 25, 401

vajja (fault) 366; ana°, sā° 85

vajjati (√vad) 150, 390

Vajji (janapada) 182; -rājā 382,
421

vajjeti 2, 53, 225, 266, 378

vajjha: magga° 305

vañcati 157; vañceti 198, 200, 307

vañcana, vañcanatā: loka°, para°
334

vata-rukka 307

vaṭuma 364

vatta 39, 211; -anusāri 356;
kamma°, kilesa° 363; kāma°
366; kesa° 412; -upaccheda
(=nibbāna) 151; -dukkha 84,
92, 99, 105, 121, 205, 208, 214;
(muttā) 302; -mūlaka 271;
vipāka° 366; -vivatta 115, 119,
121, 239

vattakā 184

vattati (decet) 400

vatti 197

vatteti 150

vaddhati 177, 226, 269

vaddhana (kaṭasi°) 351-352; ma-
nassa° 119; -saṅkhāta 218

vaddhanaka: mana° 203

vaddheti: (kammatthānaṇ) 321;
(iddhipādā) 323; (tanta-vattin)
197; desanaṇ 234; (loka) 350-

351; (vipassanaṇ) 35, 208;
samādhin 398; (saddhaṇ sā-
sane) 18

vaddhi (vuḍḍhi) 210; a° 355
(=dukkha)

vaṇa (vulnus) 127; (flaw in a
gem) a° (adj.) 113

vaṇijjā 334, 416

vaṇippattha 422

vaṇṇa 6; a° 113; -kāraṇa 180; cha°
105; -pokkharatā 231, 256;

-bhaṇaṇa 184, 415; -saṇṭhāna
136; (=sāmpatti) 336; (com-
plexion) 101; suvaṇṇa° 180;

(various) 412: see dub-

vaṇṇatā 104

vaṇṇanā 2, 114, 269

vaṇṇayati 23, 37, 59, 113, 127

vaṇṇeti, 116, 233, 282; vaṇṇita 392

vata (practice) 54, 252, 255, 310;
acelaka° 350

vata (exclam.) 4, 77, 116, 125, 128,
177; (=acchariyaṇ) 267

vati 89, 235, 279, 281

vatta (service); -abhirati 427;
-ṇ karoti 273; -sīse 250;

-sāmpanna 427, 379; (duty)
430-431

vattati 76, 107, 113, 207 (vasa);
252-253, 266, 370

vatteti 379

vattana 370

vattar 222, 319, 411

vatti (√vac): vattabba 284

vattin: cf. cakka° 59, 413; vasa°
132

vattā 70, 78, 119-120; (in sim.)
284

vatti-kosa (womb) 93

vattu: -kata 323; -kāma 108,
174, 187, 313; dukkha° 211;

-dvāra 42; -bhūta 104, 210;
-bheda-kara 316; piya° 120-121;

vācā° 319; -vijjā 421; -visada-

kiriya 278, 23, 104, 113, 116,
127, 144, 248
vatthuka 23, 255; soḷasa°, atṭha°
236, 315
vada 18; piya° 149
vadati 12, 55, 171, 209, 218, 258
vadana 171
vadāpeti 409, 421
vaddalika 100, 101
vadhā 187, 219, 318; -daṇḍa 262
vadhāti (vadhāyati) 318
vadhana 318
vana 55-56; -antara 263; -gahana
411; -caraka 219; -ppatti 67;
mahā° 184; -saṇḍa 122, 250;
velu° 59; sāla°: simbalī° 244
vanatha 56
vanāyati 55
vani 24
vanta: udaya° 236; -gamana 24;
-dosa 63; -rāga 412; -lokāmisā
36
vandati 1, 64, 71, 125, 127, 243,
279; (pañca-patitṭhita) 198,
288
vandeti 171
vandana 1, 126
vapayāti 44, 48
vapana 45
vappa-mangala 257
vamati 24
vamana 172
vambhanā: apara° 286
vamma: vamma, 412
vaya (age, prime): -kalyāṇa 170;
-ppatta 70, 180; pathama°
258, 278; majjhima° 258, 278
vaya (loss) (=avyayena) 32;
-dhamma 166
vara (adj.) 18, 71, 105, 168, 265,
273; -āsana 415
varaṇa-rukkha 202
varāka: -manussa (=dīna) 279,
284
valaṇṇajana: iddhi° 183
valaṇṇeti 196, 328; (maggaṇ) 426
valāhaka 101, 281, 411
valli 258
vavakatṭha 231, 249
vavatthāna 32, 42, 129, 136, 190
vavatthāpeti 17, 21, 160, 190, 240
vasa 107, 207; para° 159; -Mārassa
239; -vattana, a° 91, 215, 236;
-vatti 132; (vase vattetuṇ) 210;
vasaṅgata 87

vasati 180, 183, 244, 250, 258;
(vassag) 71, 322; (ekato) 426;
visuṇ 310
vasana-tṭhāna 422
vasanaka: hetṭhā° 381
vasāpeti 243, 409
vasala: -vāda 192, 194
vasali 6, 274
vasā (grease) -pīta 373
vasita-tṭhāna 320
vasī-bhāva 187, 196, 247, 268-269
vasu(n)dhara 414
vasena, passim
vassa 65, 71, 100, 170, 264, 282;
(in met.) āpatti 306; -vuttha 310
vassaka 294
Vassakāra (brāhmaṇa) 421
vassati 149, 306, 328
vassana 306
vahati 191, 431
vāk-karaṇa 86, 313
vā-sadda 103, 211, 278, 321, 422,
429
vākā (bark) 70
vākya 2, 12, 263; bhinna° 215
vācaka 7, 24
vācasika 225, 254
vācā 7; (vāci) 89, 129, 209; -kam-
ma 26; -gocara 319; pharusa°
113, 263; -satti 263
vācāpeti 423
vāceti 264
vāta: duttara° 150; vasana° 62
vāṇija 422
vāṇija 78, 308, 334
vāta: -ātāpa 419; kilesa° 435; pa-
kati° 189; paravāda° (in met.)
188; -pāna 101, 181; -maṇḍala
65; -vega 64; sīta° 100, 149
vāda 173; -uccheda°, saññī°, sas-
sata° 340; dhuta° 253
vādin: kāla° etc. 77, 89, 339
vādayati: vādeti 75
vāpa 45
vāma: -aṇsa 368; -pāda 404;
-passa 412-413
vāyati 149
vāyamati (with ghaṭati) 71, 81, 177,
185, 314, 334 etc.
vāyāma 334
vāya-kamma 198
vāyo-dhātu 129
vāra 67, 75, 100, 310; (=pariyāya)
115
vāraṇa: (=nāga) 105, 149

vāri-āvatta 219
 vāreti 266, 417
 vāla 342; -agga 134
 vālikā 26; vimala° 403
 vāla-miga 419
 vāsa (*residence*) 18, 169, 231; eka-
 ratti 85, 249; udaka° 75
 vāsaka 252
 vāsana 194; -atta 193; saha° 335
 vāsin 184, 249
 Vāsettha 332
 vāseti 166, 250, 420
 vāhana 104, 244
 vi 6
 vikati (*sorts of*) 104, 199
 vikappa 92, 103, 211, 278
 vikappana 429
 vikāla 86; a° 141
 vikasati 379; vikasita 413; (pa-
 duma) 125
 vikāra 246-247, 261, 401; -abhāva
 216; -kiriya 76
 vikāraka 263
 vikāla-bhojana 309
 vikiṇṇa-vācā 238
 vikirati 413
 vikubbana (iddhi) 142, 268, 433
 vikūla 184
 vikkaya 57, 174; kaya° 422
 vikkamati: (vikkanta) 105; -cāra
 414; -cārika 415
 vikkijjita 9
 vikkhambhana 32, 152, 206, 220,
 234, 271, 284; -pahāna 83;
 -vimutti 32, 152, 435
 vikkhambheti 235, 398, 401
 vikkhālana 333
 vikkhāleti (mukhaṇ) 273, 410
 vikkhitta: -citta, a° 17; -cittatā
 268, 332, 389 (=ohita)
 vikkhipana: a° 283
 vikkhīna 270
 vikkhepa 344; a° 196, 305, 389
 vigata: -atta 195, 208, 283;
 -ppabhā 101, 356; -soka 429
 vigama 68, 283, 429
 vigarahati 23, 266
 viggayha 343
 viggaha 248
 viggāhika-kathā 343
 vighāta 43, 110, 116-117, 160;
 (niruddha) 435
 vicakkhaṇa 5
 vicakkhuka 367
 vicaya: dhamma° 145

vicaraṇaka (peta) 247, 331
 vicarati 113, 180, 258, 265
 vicaraṇa 202
 vicāraṇā: yutti° 396
 vicikicchā 129, 283, 285; (saṇḍo-
 jana) 289
 vicitta 293; (-nadi) 300, 410;
 (vicitra) 1; -ākāra 207; -bheda
 154
 vicittatā 43
 vicitranga 380
 vicinati 51, 259
 vicchindati 26, 94; a° 93
 viccheda: a° 93, 213
 vijatita-jatā 412
 vijambhana-bhūmi 244
 vijaya 21
 vijahati 3, 126, 149, 208, 213,
 261
 vijātā 117, 127; -mātā 228, 277
 vijānana-lakkhaṇa (viññāṇa) 42,
 129
 vijānāti 41
 vijāyana-kāla 117, 123
 vijāyati 123, 126-127, 278
 vijita 104, 216, 372
 vijjati (vindati) 164, 285, 389;
 vijjamāna 8, 14, 40-41, 183,
 228; -atta 390; -tā 40, 373
 vijjantarikā 109
 vijjā: -āpāthaka 421; -patipakkhā
 ti (=avijjā) 41; tisso 183
 vijjukalāpa 411
 vijjullatā 411, 413
 vijjotati 281, 358, 412
 Vijjha (pabbata) 301
 vijjhati 78, 95, 263
 vijjhana 178, 187, 346
 viññāṇa 12, 41; -ankura 372;
 -ānaṇḍa 151; -kāya 91; cak-
 khu° 239, -dvāra 203; -thiti
 207; -dvāra 239; -nirōdha 47;
 -vīthi 13; sa° -rūpa 203
 viññāṇaka: a° (loka) 93, 344
 viññāta 12, 15, 92
 viññāpeti 313
 viññāpaniya 313
 viññāyati 8, 11, 189, 281
 viññu: -garahita 7; -jātika 327,
 372; -ppasattha 7, 268; a°
 402
 viññeyya 12, 37; -atta 15
 vitāpa: sākha° 411
 Viḍḍabha 265
 Viḍoja (Indra) 75

vitakka 26; -upacoheda 236; (tayo = *triple gem*) 125; kāma- 219; khudda° 236-237; pāpa° 236; byāpāda-, vihiṇṣa° 219-220; mahāpurisa° (8) 336; micchā° 219, 236; -vipphāra 2; (=cit-taṇ ūhati) 220; a° -samādhī 348; sukhuma° 236

vitakkita 7

vitakketi 26, 358

vitaṇḍā 205 (-sippa)

vitarati (kaṅkhaṇ) 225, 377

vitaraṇa 315

vitāna 203, 410

vitudati 340

vitti-upakāraṇa 104

vitthātā 67, 327; (*wide*) saṅsāra-mahappava 424

vitthambhana-lakkhaṇa (vāyo-dhātu) 129, 391

vitthāra 41, 43, 47, 236, 268, 300

vitthārīka 327

vitthārayati 37; vitthāreti 221, 372

vithiṇṇa 366

vidatthi 299

vidahati 137

vidāta 41, 48, 343; dhamma 285; -velā 44

viditvā, *passim*

vidisa 414

vidugga: mahā° 143

vidū 319, 372

vidūra-desa 136

vidūsita (gatta) 279

viddha (loka) 142; (vijjhati) 101

viddhaṅsaka 287, 391

viddhaṅsati 50, 84, 133

viddhasta 176, 208

vidvā 237, 426

vidha 7, 151-152, 199; nava 236; satta° 285

vidhatta 146

vidhattha 152

vidhamati 358

vidhamana 52, 147, 184, 391

vidhameti 50, 52, 354

vidhātā 221, 287

vidhāna 171, 205

vidhāvati 412

vidhi 146, 179, 235; *instr.* vidhiṇā 228, 231, 284; vutta° 333, 363

vidhura, tad° 389

vidhūta 240

vidhūpeti 50

vidhūpita 348 (**vitakkā**)

vinaddha 293

Vinaya Pitaka 4, 23, 102, 176

vinaya, 27, 89, 102, 150, 268

vinayana 326, 328

vināṭikata 176 (āsava), (=vigata-naṭṭa, uccinnā)

vinassati 213, 265, 416

vinā 185, 221; -karoti 169; -bhāva 41; a° 74

vināti (tantaṇ) 197

Vināyaka (Buddha) 436

vināsa 43, 278, 433

vināseti 18, 68, 76, 179, 218, 265

vinigghosa 67

vinicchaya 2, 27, 43; attha° 159, 203, 436

viniccharati 66

vinicchinati 102

viniddisa 5

viniddisati 5

vinipatana 290

vinipāta 141, 290; a° 290, 418

vinipāteti 224

vinibaddha 382

vinibandha: ceto° 335; māna°, -atta 347

vinibbhoga: a° 42

vinimmutta 22, 149, 151, 397

vinivatta-atta 347

vinivattati 313

vinivijjhana 183; -ka (vīthi) 260 (*intersecting*)

vinivēṭheti 101

vinīta 150-151, 326

vinīlaka 190

vinīvarana-citta 283

vinudati (*see* vinodeti)

vineti 249

vineyya (damana)-(Satthā) 172, 221

vinodana: -attha 217; soka° 120; a° 236

vinodeti 78, 129

vindati 41, 299; (a)vindiyay (=a-laddhaṇ) 41

vipakkha 155

vipaccati 263, 295

vipaccanīka: uju° 235

vipatti (=abhava, hāni) 164; ohay-ādaka 183; patti° 114; rāga° 121; sīla° 416

vipatha 143

vipanna 78, 112; vipannatā 365

vipariṇāma 210; -atṭha 19; -etab-
 ba 215; -ja (dukkha) 165, 208;
 -dhamma 313; cittaṣa 364
 vipariyāya 77, 163, 418
 vipariyāsa (cf. vipallāsa) 239, 341
 viparivattati 358
 viparīta 210, 213, 335; -gāha 213;
 -gāhin 212; -dassana 359; a°
 141
 vipallāsa: citta- 325; (fourfold)
 325, 335; ditthi° 356; linga° 429
 vipassati 190, 419
 vipassanā 91, 206; -ñāṇa 45; -bala
 196; mahā° 129; -vāra 313;
 -vṛtti 215; samatha° 271, 234-
 235
 Vipassin (Buddha) 124
 vipāka 292; -atta 33, 41-42; appa°,
 bahu° 329; kusalākusala° 203;
 -ja (kamma) 165, 263-266;
 -kiriya-ppabheda 433; lokiya°
 41; -vatta 364
 vipula 101; -lābhi 234; (=uḷāra)
 366
 vippakata 104, 171
 vippakāra 66, 68, 73, 80, 114, 178,
 235, 342
 vippakīṇa 410; -atta: a° 223
 vippakirati 414
 vippaṭipajjana 292
 vippaṭipanna 143, 394
 vippatisāra 17, 176, 269, 428
 vippabhāta-sayana 420
 vippamutta (citta) 186, 206, 362
 vippamokkha 211-212, 215
 vippayutta 240
 vippayoga 127
 vippalapati 209, 246
 vippalāpa-lakkhaṇa 329
 vippavāsa 43
 vippasanna 149; -cetasā 420
 vippahāna 211
 Vippula (giri-kūta) 246
 vipphandati 412; vipphandita 213,
 397
 vipphalati 426
 vipphāra 2, 20; karuṇā° 434;
 sneha° 171
 vipphāritatā 67, 88 (vippharita)
 vipphurati (vāla-vijani) 150
 vibādhaṭi 208
 vibandhaka 135
 vibhanta-citta 239
 vibbhama 72
 Vibhanga 43, 188, 225

vibhajati 2, 91, 227, 303, 308
 vibhatti (inflection) 164, 215;
 -lōpa 429
 vibhava (wealth) 104, 172; -sam-
 padā 104
 vibhava 206; (=uocheda-ditṭhi)
 45, 212
 vibhavati 212
 vibhāga 154, 160, 306
 vibhājana 9, 144
 vibhattavā 24
 vibhāta (ratti) 248, 308
 vibhāvaka-udāna 194
 vibhāvana 45, 141, 231, 239, 262,
 281; attha° 178, 189, 278, 293;
 -ñāṇa 135; parinibbāna° 209;
 sacca° 213
 vibhāveti 39, 70, 114, 154, 160,
 262, 314
 vibhāsati: vibhāsita 413, 187
 vibhiṅsika 67
 vimariyādi-kata (citta) 186
 vimati 18, 396
 vimadda-kkhama 286
 vimala-vālikā 103, 403
 vimāna 64, 245, 303
 vimukha 287
 vimuccati 212
 vimuccana: -rasa 32, 303
 vimutta 9; maṅsa° (of naiḷa) 412;
 -āyatana-ñāṇa (5) 335, 413
 vimutti: (five sorts) 32, 152;
 -abbilāsa 356; ceto° (arah.
 phal. samādhi) 177; ñāṇa-
 dassana 69, 233, 335; paññā
 (-arah. phal. paññā) 177;
 -phala 69; -paripācāniyā saññā
 (5) 220, 335; -rasa 303, 436;
 -sampaṇna 411; -sukhaṇ 32-
 33, 36, 51, 208
 vimokkha 212; atṭha 336; -jhāna
 24, 221; -saññā 213
 vimocana 86
 vimhaya 277
 viya 23, 66, 86, 113, 150, 258
 viyoga 43, 218, 255
 virajjhati: a° 129
 viraja: -bhava (=arahatta) 429;
 -vitamalaṇ 283
 virajjana 227
 virata (viramati) 309
 virati 147, 225; bhojana° 309;
 methuna° 309; -saocaṇ 77
 viratta 247
 viraṃapa 206

virala: a° 217
 viravati 149, 327, 417
 viraha 206, 341
 virahita 41, 163, 238; a° 256
 virāga 247; -nirodha 38, 216;
 rāga° 287-288; -saññā 221
 viriocana 118
 viriocamāna 402
 viriya : āradha° 221-222, 227,
 239, 284; -ārambha-kathā 232;
 -indriya 221; -pāda 84; -boj-
 jhanga 145; (=vīrasa bhāva:
 vi-*frayitabba*) 149, 186, 232,
 234
 viriyava 44, 388
 virujjhati 12, 50
 viruta 56
 viruddha 39, 229, 343; -vāda
 340
 virūpa 276, 368; -kiriya° 73; -das-
 sana 307
 virūlhati 45
 virecana 118, 172; lohita° 402
 virecati 265
 virocāti 86, 245, 280, 293, 299,
 413, 416
 virocana 107, 207
 virodha-kathā 187, 347
 vilāsa 59, 104, 105, 132, 415
 vilina 242
 vilugga (sāla) 198
 vilumpāna 181
 vilepana 258, 332
 vilumpati 181
 vilokana (5 mahā°) 149, 277
 vilokita 225, 368
 viloketi 149, 277
 vilopa 181
 vilomana 46
 vivajjeti 414
 vivaṭa 331; -mukha 325
 vivatta (cf. vaṭṭa) 196, 211, 239,
 281, 320
 vivādāna (vacana) 312
 vivadati 144, 343
 vivara 109, 110, 246, 262, 326;
 -āpeti 383
 vivaraṇa 9; attha° 160; oeto° 227;
 loka° -iddhi 172
 vivarati 18, 24, 181, 287, 295, 308,
 326
 vivāda 249, 343, 402; cha° -mūla
 144, 176, 336
 vivāha (mangala) 169
 vivicca 21, 195

vivitta 231, 254; a° 427 (=a-
 suñña)
 vividha 9, 113, 208; khārī 331;
 -nātaka 219; -vikubbana 142
 viveka 101, 147; (*threefold*) 231,
 251; -vāsa 163, 180
 viveceti 281, 428
 visajja (cf. viss.) 424
 visatta 366; -ikā 377
 visaññin 325; -bhūta 365
 visañyutta (citta) 132, 186
 visañvādāna: a° 135, 151
 visañvādeti: a° 134
 visañsatthātā 151
 visañkhāra 328; -gata 231
 visada: tikkha° 190, 242; -bhāva
 361; -vatthu 278; visadāpana
 361
 visadisa 343
 visabhāga 232 (ārammaṇa-das-
 sana) 317
 visabhojana 351
 visama 32, 47, 184, 229, 294, 335;
 -gata 281
 visaya 43, 114, 121, 141-145, 239;
 ajjhata 374; a° 215; iddhi° 93;
 dassana° 288; dukkha° 178;
 petti° 149, 418; -bhāva 214;
 -bhūta 20; Māra° 239; vipas-
 sanā° 91; savana° 318; sekkha°
 175
 visayato 393
 visayatā 145; vipula° 366; a° 319
 visahati: a° 284
 Visākha-puṇṇamā, 31, 50, 149
 Visākhā (upāsikā) 158-159, 427
 visāṇa: khagga° 291
 visāda 43, 142
 visāraḍa 17, 18, 286, 326; a° 417
 visāla-bhūta 184
 visikha 62
 visittha 15, 23, 172, 343; gupa° 25;
 -bhāva 260; -tā 23
 visīdati 232, 345
 visīveti 385
 visukkha (=visosita) 364, 378-
 379, 385
 visuddha-bhāva 28, 73, 314; 106,
 201
 visuddhi 16, 94; -patipadā 388;
 -pavāraṇa 311; satta° 129;
 sīla° 152
 Visuddhi Magga 24, 85, 196, 236,
 268, 283
 visujjhati 221, 224

visujjhana 315
 visug 30, 45, 77, 214, 316; -katvā 77, 147
 visūka: kāma° 178
 visūoika 401
visesa 2, 48, 81, 171, 184, 418;
 -adhigamana 129, 150, 184;
 āhāra° 198; uḷāra° 294; **pubbā-
 pariya** 321
 visesato 52, 77, 233, 259, 345
 visesana 285
 viseseti 12, 233, 272
 visodhita-santānatta 269
 visodheti 17, 50, 208
 visodhana: uposatha° 355; sīla° 321
 visosita: -atta 206, 269
 visoseti (cf. vissussati) 204 (of taṇhā)
 Vissakamma (devaputta) 422
 vissajjati 105; a° (cittāṇ) 191
 vissajjanā (answer) 27, 34, 65, 254, 402
 vissajjeti 158, 206, 292; (causal) 159, 280, 354
vissatṭha 150, 163, 312, 363
 vissandati 2, 149, 288, 381
 vissamati 86
 vissāsa 274, 294
 vissuta 11, 113
viḥacca (= karitvā) 100
vihaṇṇati 160, 325; a° 401
 vihanga 56
 vihangama 176
 vihata 3, 84, 358
viharati 26 (vi°, vividhaṇ harati) 182-183; (iriyati) 225; (vi-
 hassati) 384
 viharanā 326
 vihāra 26, 105, 183; -angana 348;
 ariya° 23; ākiṇṇa° 251; eka° 249, 251; -dāna 419; pamāda° 239; sakala° 105; serī° 163
 vihāritā 368
 vihiṇsa 219; -saṇṇi 97
 vihiṇsati 2, 111
 vihita 32, 162, 389
 vihetthana: adhippāya 219; para° 110
 vihettheti 111, 113, 258, 318; a° 3
 vihesā: para° 111
viḥeseti 97, 113
 vici 300
 viṇā 75
 vītacohika-angāra 433

vīta, -rāga-moha-dosa 412; -mala 283; -rāgatta 429; -lobha 195; -soka 429
 vītikanta 257
 vītikkamati 225
 vītikkaṃma 23; -dosa 224; a° 225
 vītināmeti 50, 52, 105, 187, 296, 354
 vītivatta 164, 374
 vītirahati 433
vītisāreti 53
 vītiḥāra (pada) 128
 vīthi 13, 96, 198-199, 260; -paṭi-
 panna 226, 297; vipassanā° 215
 vīmaṇṣati 79, 284, 333
 vīmaṇṣiyamāna 286
 vīsaṇ (yojana) 85-86
 vīsati-to 428
 vīhi 93, 104
 vuccati, *passim*
 vuccamāna 15-16, 28, 127
 vuccamānatā 434
 vuttatta 85
vutṭhāti 51, 65, 127, 197, 246;
 (utṭhāti) 198; (vutṭhāhati) 74, 291; vutṭhāya 52, 105; (samā-
 pattito) 431; (a-vutṭhita-kāla) 246
 vutṭhāna 36, 67; -gāminī 362, 377; -bhāva 35
 vutṭhāpeti 18, 57, 113, 193, 287
 vutṭhika 100
 vutṭhita 71, 186, 197, 247, 299
 vutṭhi 302, 413
 vuddha 304
 vuddhi 164, 336
vutta (√vap) 45
 vutta: -atta 47; -naya 47 (*passim*);
 -vassa 323; -vidha 310; vi-
 dhinā 333; -lakkhaṇa 318
 vuttika 390
 vutti 45, 81, 160, 391
 vuyhati 142-143
vusita: -brahmacariya 40, 55;
 (=vuttha) 175, 310; -atta 55
 vussati (=pūressati) 211
vūpakatṭha 18, 107, 174, 249
 vūpasanta 87, 271-272; a° (loka) 142; -citta 238; -vutti 212
 vūpasama 33, 271-272; anavaśesa° 395; dukkhakilesa° (=nib-
 bāna) 151, 271-272
 vūpasamana 19
 vūpasameti 171, 401

vūpasammatti 140, 231, 433
 vekalla: cakkhu° 341
 vekha: -bandhana 370; -missaka 330
 vegena 169
 vejja 172; -kamma 417
 vetheti: vethāpeti 383
 vedaka (cf. VM. 578); kāraka° 340
 vedagu 119; (khiṇāsava) 426
 vedanā 42, 61; kiriya-vipāka° 433; (tisso) 207; -daratha 433
 vedaniya 114, 246, 292
 vedayita: -lakkhaṇa 129, 192; -saññā, 245
 vedayati 42
 Vedalla 4
 Vedasākhā-jātā 292
 vedā 51; -antagu 55; -sañkhāta 426
 vedī 98; saka°, para° 315
 vediyati 245, 398
 vedeti 264, 398; veditabba, *passim*
 vedhati 179, 189
 veneyya 89; -gata 10; Buddha°, dhamma° 150, 151, 327; 328 (vinaya)
 veneyyaka 328
 Vepacitti (asura) 299
 vepulla 40, 58, 69, 192; sati° 166, 256; paññā° 166, 192, 269
 vemajjha 109-110
 vematta (of Buddhas) i.e. āyusarīra-kula etc. 152
 vemātu-bhātika 264
 veyyattiya 107; (=vesārajja) 286
 Veyyākaraṇa 4
 veyyā-vacca 100, 182, 427
 vera 248; (pañca-vidha) 407
 Verañja (brāhmaṇa) 265
 Verañja Sutta 183
 verambha (vāta) 413
 veri 243
 verocana 358 (suriya); (maṇi) 416
 velā 26, 44, 159, 254, 302
 velu 69
 veludāna 225
 veluriya (maṇi) 103, 113, 302
 Veluvana 69, 247
 vevacana 162, 184, 299, 426, 433
 vesa 60, 133, 219; -dhārī 82, 330; pabbajja° 241
 vessadhāritā 297
 Vessantara Jātaka 168
 vesārajja 286, 338; catu° 18, 87, 135, 286, 335; -siddhi 28

Vesālī (nagara) 184, 320, 322
 vessa 378
 Vessavaṇa (Kubera) 244
 vesī 349; vesiyā 225
 vehāsa 200, 432
 vo (nipāta) 294
 vokāra 215, 267; catu° (khandhā) 99; -bhava 98-99, 174
 vokinna 219; (=anulaggā) cf. S. ii, 29; 350
 vodaka 368, 415
 vodapeti 16, 388
 vodāna 69 (64 dhammā) 185, 314; parama° 231; -lakkhaṇa 146; citta° 224, 436
 vodiṭṭha 259
 vomissaka 9
 voropeti (jīvitāṇ) 96, 179, 244, 280; (kesaṇ) 309
 voloketi 107, 207-208, 214, 217, 281
 vosāna 110, 390
 vossagga (cf. oṅga): -rata 123, 293; (nipāta) 159, 203
 voharati 192, 266, 355
 vohariyati 20, 122
 vohāya (=ohaya) 220; (ojahati) 285
 vohāra 10, 72, 122, 332; (ānañja) 186; puggala° 13; -matta 151, 332; laddha° 319; -vinicchaya 27
 vyañjana (see byañjana)
 vyatta (byatta) 326
 vyākaroṭi 266, 289
 vyādha-kassaka 161
 vyāpaditṭha (=vissesato) 259
 vyāpāra (by°) 14
 vyābādha: a° 107

S

sa-kāra 162
 sa-: -atthato 286; -attha-samāyoga 55; -atthaka 39, 159, 395; -antarābhāva 93; -apadesa 89; -ākāra 337; -ālaya 80; -āvajja 7, 167, 416; -āvajjatara 416; -āsava 69; -uttara 396; -uttaracchāda 370; -uddesa 337; -upāya 356; -upasagga 11; -upādisesa 216, 405; -kāra 326; -kāraṇabhāva 343; -kāraṇa 53, 116, 119, 378; -gārava 225, 436; -guṇa 337; -cetana

Sakka (devarājā) 3, 61, 153, 197, 284-285, 412
 sakkacca 17, 38, 134, 163, 200, 263, 280, 389; -kāri 225
sakkata 79, 80, 112, 203, 264
 sakkaroti 356
 sakkā (*potest*) 10, 280, 332; (*as pun on Sakka*) 285
 sakkāya (svak.) 343, 406; -ditthi 32, 289 (saṃyojana); -bhūmi 213
 sakkāra: -sammāna 203, 256, 262, 357; lābha° 112, 227, 258
 sakkuneyya (*opt. sak.*) 318, 424; a° 121
 sakkoti 406, 416
 sakkharā: pāsāna° 264, 414
 Sakya: -putta 261, 378; -pungava, -muni 154; -rājā 149
sagga: -kathā 282; -parāyana 78; -magga 207, 281; -loka 418; -sukha 274; (=suttu agga) 293, 418
 sankathā 333
saṅkappa: sammā° 146-147, 240
 saṅkamati 225, 275
 sankāmeti 173
 saṅkampati 149
 saṅkāra: -kūta 229, 247, 252, 279; -thāna 96
 saṅkāsa (=sadisa) 416
 saṅkāsanā 9
 saṅkiṇṇa: a° 2
 saṅkiya 257
 saṅkilissati 282
 saṅkiliṭṭha: -tā 332; -dhamma 314
 saṅkilissana 282
 saṅkilesa 9, 17, 282; -vigama 73
 saṅkoca: mukha° 319; (olliyati) 352
saṅkha (shell) 302; -sadisa 308
saṅkhata: -dhammā 98, 284, 287; (paṭilomato katar) 394-395; a° 288
saṅkhaya (=pahāna) 371
 saṅkharoti 436
 saṅkhalana: -sippa (gaṇana) 205
saṅkha-likhita 308
saṅkhā 18, 60, 172, 301, 332 (gaṇana); -gata 216, 302; pa-ṇāca° 373; -vohāra 332
saṅkhāta 9, 41, 204, 225, 227, 241, 320, 435; -dhamma 17, 116
saṅkhāna-sippa 205

saṅkhāra 35 (loko lujjati) 207; (saṅkhāronti ti) 41; ayu° 322, 431-432; -nirodha 47, 48; (threefold: kāya-vacī-citta) 196; (-vūpasama) 433; -gata 432
 saṅkhitta 11; -pada 94
 saṅkhipati 300
 saṅkhiyati (=pahiyati) 371
 saṅkhepa 13, 43, 47, 94, 188, 236, 251, 268, 320, 395
 saṅkheyya (*see kappā*) a°; -ppa-dhāna, 428
 saṅkhyā 428; -atta 407; -mahatta 241
sanga (-pañcavidha) 73, 349 (kilesa°); -opayamāna 181; kāma° 366
 sangati 20
 saṅgaṇika 231
 saṅgaṇhana 331
 saṅgaṇhāti 232, 258, 278; sangayha 104, 418
 sangata 241, 288; jāti° 280
 sangama 65
 sangaha 3, 9, 306, 420, 436; (*sympathy*) 61, 62, 197
 sangahita 34, 327, 345, 362
sangāma 216, 262; -sisa 329; -sura 281
 Sangāmaji (bhikkhu) 71-73
 sangāyati 29
 sangāyana 25
 sangāhaka 1, 3, 188; (dhamma) 404, 436
 sangīta 3, 436
 sangīti 3; -kāra 29; -kāla 29, 31
sangha 112, 241, 288; °bheda -kamma 316, 317; -sanghi 380
 sanghātetī 424
 sanghattana 42, 254
 sanghatteti 404
 sanghāta° (tarhā) 142
 sanghāti 229, 420, 426
 sanghāta 25, 66
sacca 18, 77; -abhiyoga 375; -guṇa 77; -paṭivedha 189, 293; pariyaṭti° 293; vacī°, virati°, vipariyāya° 77
 sacchikata 11, 13, 430; (arahatta) 177, 430; -nirodha 287
 sacchikaroti 191, 305, 361, 385
 sacchikātabba-dhammā 84
 sacchikiriya 324; -bhāvana- 68; magga° 125
 sajjati 343; a° 88

- sajjana 364
 sajjāpeti 410
 sajjeti 61, 75, 257, 364
 sajjitatta 316-317
 sajjhāyati 51; (mante) 377
 sañcaya 219; puñña° 430
 sañcarati 78
 sañcalati 123; (causal) 173
 sañcāra 124
 sañcicca 226
 sañcetanika: a° 385
 sañcodita-mānasa 134
 sañchanna 150, 300; jāla° 367;
 tina° 385
 sañchādeti 379
 sañjānana-lakkhaṇa 129
 sañjāta 60, 251, 278, 280, 311, 329,
 419
 sañjānāti 342, 361
 saññāta: kāya-vācā 423
 sañjīva (niraya) 140
 saññā 32, 209, 433; (=ditthi)
 373; āyatana 213; anicca-
 dukkha° etc. 221; gahaṇa 373;
 nava° 336; -nidāna 373; -ni-
 mitta 372; bhaya° 232; -vipal-
 lāsa 338; satta° 336; (s. adāsi)
 342
 saññātatta 342
 saññāpana (saṇ) 434
 saññāpeti 113, 249, 316
 saññita 418
 saññin: vimokkha° 213
 saññi-vāda (16) 340; do. a°
 satthi: -yojana 65, 302
 saṇṭhapeti 374
 saṇṭhahati 2; (gabbha) 291
 saṇṭhāti 90, 236
 saṇṭhāna 136, 300, 302; (vaṇṇa°)
 368
 saṇṭhāpana 171, 227
 saṇḥa: -candana 332; -sukhuma
 9, 391, 393; -dh. desanā 341,
 365
 sat: -santo n. pl. sad-dhamma 7, 71,
 436; a° 287; sappurisa 7, 16,
 314, 317; -dhammā (7) 335
 sata (100) 134 etc.; -patta 428
 satata 191-192; -vihārā (6) 335;
 adv. 375
 sati 15, 145; kāyagata° 188-189;
 -gahaṇa 58; -ñāṇa-paramparā
 190; -pañña 368; -pañṭhāna 129,
 190, 226, 305, 335; -parimukha
 188, 320; -vepulla 58, 202;
 -vihāra 58; -sampajañña 368;
 -sambojjhanga 145-146
 satika: yojana° 85, 413
 satimat 58, 202 (satimato)
 sato (atthi) 204
 sato (√sar) 58, 59; -sampajāna
 166, 327, 401
 satta (√saj) (=lagga) 210; -kāya
 346-347, 364-366
 satta (sattva) 28, 64, 257, 275, 414;
 -āvāsa 207, 278; -uttama 404;
 (āhāra-tthitikā) 207; -nikāya
 134, 142, 214; -loka 59, 401,
 429; -saṅkhārā 429; -santāna
 373; -sekhā 175
 satta (seven) -ariya-dhanāni 285;
 -āha 31; -āhika 195, 276, 322,
 406; -mahāsarā 300; -ratana
 245 (=majjhima-purisa); -lo-
 hāni 104; -samppadā 104
 Sattamba (cetiya) 323
 sattā: āpanna° (=gabbhinī) 72
 satti (√sak) (=ānubhāva) 104
 satti (spear): kāma° 366; vācā°
 263; -sata 417
 sattha (caravan) 307
 sattha (weapon) -sippa 205, 333
 Satthā passim and espec. 18, 267,
 404; -sāsana 286, 417; -vasana
 399
 satthi (thigh) antara° 367
 satthuka 25, 288
 sadā 58, 415
 sadācāra 119
 sadisatta 201, 374
 sadda 7, 204; -āyatana 15; -āram-
 maṇa 325; ucca-mahā° 181,
 185, 318; kitti° 417; -lakkhaṇa
 223; siloka° 204
 saddāyati 318
 saddahati 27, 222, 262, 431; a° 193
 saddha 221, 222; (indriya) 220;
 -kula, -devatā 421
 saddhā 106; (duvidhā) 292; -adhi-
 gamana 14; -anusārin 315
 saddhiṇ (=saha) 28, 65, 204, 289,
 307, 426; -vihārika 61, 266
 sanika 414
 santa 229, 271; -atta (upekkhā) 33,
 393; -indriya 87, 280; -guṇa
 227-228; -dosa 194; parama°
 134; -bhāva 271; -mānasa 87;
 -loka, a° 144; -vihāra 192
 santaka 230, 232, 250, 307, 429
 santa-cohāyatā 218

santatā: -sīla 266
 santati 14; khandha° 148; catu° 433
 santajjeti 62
 santappati 143, 208, 211
 santappana 20
 santappeti 242
 santāna 24, 58, 69, 93, 208, 223, 372; -atta 269; atta° 178, 189, 349; citta° 14, 196, 293, 398; khandha° 175, 193; taṇhā° 436; satta° 223
 santāneti 168; (brahmacariyaṇ) 232
 santāpa 19, 120, 208, 270; citta° 428; taṇhā° 143, 250
 santāpita 349
 santāreti 133
 santāsa: a° 281
 santikaṇ 70, 113, 257
 santike 71, 134, 181, 266, 307
 santutṭhi-kathā 229
 santutṭhi 202, 228-229; -tā 63
 santussati, santutṭha, 230-231, 280, 411
 santosa (12-fold) 206, 229, 231
 santharati 409; santhata 409
 santharin : sabba° 409
 santhava 224, 232, 289
 santhāra 56
 sandati 26, 275, 300-302, 364
 sanda (gahapa) 241
 sandana (√sav) 370
 sandāna (? sandhāna) 373-374 (=taṇhā-ditṭhi)
 sandassana 231, 242
 sandasseti 241-242, 388, 420
 sandeḥa (see asand.)
 sandhāya 26, 75, 228, 243, 311, 318, 370
 sandhāreti 2, 246, 427
 sandhāvati 212, 224
 sandhi 162; -kara 288
 sannayhati 95
 sannicaya 12
 sannitṭhāna 8, 14, 20, 409, 431
 sannidhāna 8
 sannidhāpana 12
 sannipatati 417, 432
 sannipatita 21, 103
 sannipāta 64, 280, 310; mahā° 19, 279
 sannipātāpeti 23, 342; sannipāteti 310
 sannirumbhati 75

sannivāsa: loka° 55, 88
 sannisinna 103
 sannissaya 24, 60, 73, 292, 391
 sannissita 227; -atta 27, 201; -amatadhātu 388; saṇṣāra° 347
 sannihitatta 346, 434
 sapati 261
 sapatha 261
 sappa 60
 sappāya 219, 226, 229
 sappurisa (see sat°)
 sappi-tela 117, 370
 sabba : añña 2, 154, 382; -aññuta-ñāna 27, 144, 269; -aññutā 50, 133; -ākāra 24; -ākārato 76; -anga 341, 414; -attato 279; -antima 424; -gata 339; -naraka 149; -paṭhama 409; -ppakāra 361; -phāli-phulla 413; -phulla 416; -mangala 409; -santharin 409; -sattā 149 (q.v.); sabbattato 279
 sabbattha 1, 23, 85, 412
 sabbatthaka 150
 sabbathā 87
 sabbadā 55, 79
 sabbadhi 206, 362
 sabbaso 195
 sabbāvat (sabbanta) 281
 Sabbāsava-Pariyāya 177
 sabbha: a° (vācā) 261
 sabyaṇ (katvā) 292
 Sabhiya (paribbājaka) 81
 sabhā: dhamma° 355
 sabhāyaṇ 422
 sama : -atta 7, 290; -karaṇa 45 46; -kāla 206, 246; -jātika 117; -tiṇsa 413; -tittika 424; -paṇṇāsa 240; -bhavati 261; -rūpa 257; -sama-tṭhāna 196
 samaṇ (equally) 53, 414
 sama 20, (calm) 229; -cariyā 195; -cārin 260
 samagga-vāsa 249
 Samacitta-Sutta 324
 samaṇgin 365; -bhāva 155; -bhūta 108, 114, 333; -tā 56, 223
 samaññā (name): -vacana 285; -vohāra 332
 samaṇa (a) 195, (b) 211; (samita-pāpa) 195, 378, 65, 73, 177; -gaṇa 241; -tejo 73; -dhamma 78, 80, 95, 229; pacchā° 425; -parikkhāra 181; -bhāva 260; -brāhmaṇa 339

samaṇaka 6, 379
 Samaṇa-Maṇḍikāputta 19
 Samaṇuddesa (Cunda) 217
 samatā 405
 samatikkama 25; (kāmaṇaṇ) 102, 243, 288
 samatittika (kākaṇeṇ) 424
 samatta 7
 samattha 73, 139, 201, 245, 281, 289, 303, 401; a° 15, 51
 samatthata 15, 187; a° 424
 samatha 3, 87, 280, 320; (vipaṇṇaṇ) 153, 227, 406, 430; (saṅkhārāṇaṇ = nibbāna)
 samadhigacchati 393
 samadhiḡama 267
 samanantara 50, 81; vacana° 127; savana° 261
 sa-manta-jappana 227 (? sāmanta)
 samanta 52; -cakkhu 154; -locana 154
 samantato 172, 404, 411
 Samanta-Pāsāḍika (VA)
 samanta-pāsāḍika (adj.) 87, 113, 182, 266, 276
 samantā 112, 330, 410, 412
 samannāgata: -atta 9, 57, 108-109, 185, 200, 225, 245, 279, 309
 samannāharati (cetaso) 178, 311, 389
 samannāhāra 188
 samappadhāna 129 (4), 147, 221, 233, 279, 304, 315, 335
 samappavatta: -bhāvana 53, 361
 samappavattamoda 53, 180
 samappita 108, 121, 212, 333
 samaphala (piṇḍapāta) 405
 samaya: -saddo 397; (time) 18-22; (place) pavāḍaka 423
 samavāya 19, 20, 22, 37, 40, 295, 398
 samavekkhana 335
 samaveti 20
 samavhaya: Viḍoḷa° 75
 samassāseti 25, 260
 samassāsana 281
 samākula 380
 samāgacchati 20
 samāgama 20, 64, 65
 samāgata 53, 154
 samācarati 134
 samācāra 194, 321; -atta 314
 samācārata: kāya° etc. 87
 samāciṇṇa 277
 samādapana 242

samādapeti 242, 253 (s. ādapeti) 361, 388
 samādahati 321
 samādahana (citta) 320
 samādāna 133, 228, 418; a° 416
 samādāya 161, 201, 223, 253
 samādāyaka (sammā ādapeti) 351
 samādinna 7, 242, 416
 samādiyati 179, 183, 282; (sammā ādiy°) 293, 354
 samādhāna (of jhāna) 196; citta° 239; sila° 223; -ātabba 196
 samādhī 34 fl., 195; (āneṇja) 185, 196; (nava) 196; arahatta-phala° 348; -indriya 221; upekkhā° 245; (vutthāsi) 52, 197; (=cittassa thīti) 320; -nibbatta 73; pañca-gatika° 335; -bojjhanga 145; -sampadā 320; -sampanna 411
 samādhita 37
 samāna (equal, like) 185, 268, 405, 411
 samāpajjati 34 80, 147, 185, 195-197, 245, 320, 405, 431-432
 samāpajjana 36, 185-187, 190, 312
 samāpatti 36, 52, 185-187, 197, 246, 312, 320, 405, 431-432; attha° 129; -ñāṇa 336; nirodha° 147, 369; phala° 195, 245
 samāpanna 84, 197; a° -kāla 189, 369
 samābhavati 261
 samāyoga 26, 55, 179
 samāyojati 84
 samāradḍha 323, 436
 samārulhati (-ruihati) 133; samārulha 143, 213
 samālapati 149
 Samāvati (sāvika) 382-383
 samāsa: -siddhi 224; samāsato 5
 samāhita (samādhā) 191, 221, 239, 268, 306, 311, 414; a° 239
 samijjhati 133, 304
 samijjhana 159
 samita (sameti): -pāpa-atta 260, 378, 400
 samiddhatā 56
 samiddha 327
 samīpa 426; samīpe 55, 57, 241; -tā 118
 samihita 46
 samuggāra: pīti° 161
 samuggirati 161, 200

samugghāta 47, 195; (ālayānaṃ = nibbāna) 151
 samugghātītatta 371
 samugghātetī a° 39, 213
 samuoita-ovāda 105
 samuccaya 57, 118, 392; -atthe 422
 samucchindati 315
 samuccheda 20, 45, 407; a° 373; -vimutti 32, 152
 samucchinna 84, 195, 213, 247, 285, 335; -atta 119
 samujjala 24, 57, 105, 243, 280, 413; -vaṇṇa 203
 samujjalanta-tāraka 413
 samutthahati 380
 samutthāna 1, 9, 23, 44, 126 (cf. ātanka) 161
 samutthāpaka 429
 samutthapana 105, 120
 samutthāpeti 2, 65; (kathaṃ) 384
 samuttarati 207
 samuttejjetī 242, 361, 388
 samudaya 20, 37, 84, 135, 283; (dhammā) 44; loka° 132
 samudāgata (jāti°) 39, 53, 130, 378
 samudācarati 117, 173, 192-193, 194
 samudācaraṇa 319; samudācara 194
 samudāya 20, 133
 samudda 10, 78, 228, 262, 295, 299, 300, 301-302
 samuddhata 413
 samupanīyati 134
 samupabbūha (bound) 313
 samupāgamin 265
 samupekkhana 361
 samupeta 225
 samuppanna 225, 345
 samuppāda: paṭicca 29, 38-39, 45, 47 sq.
 samuppādika 134
 samullapana-saṃsagga 231-232
 samussaṃsa 418
 samussāhita 248; -hadaya 134
 samūha 20, 43, 125; puggala° 288
 samūhata 3
 samecca 395
 sameti (=samāgacchati) 20, 251, 333
 sameti (calms) 133, 144
 samokkamana (ākāra) 135
 samokinna 403, 413
 samodhāna 20, 133; -eti 21; dasa-nakha 243

samosaraṇa 190
 samosarati 413
 samohita 55
 sampakampati 67, 149
 sampaggāha 194, 283; -lakkhaṇa 347
 sampajañña 182, 238, 368
 sampajāna 60, 178 (cf. sata) 327; a° 238
 sampajjati 150; a° 64
 sampaticchati 179, 182, 230
 sampaticchana 12, 91, 126, 201
 sampatiggaha 6, 9, 162; -na 6
 sampati: -jāta 128; -samāgata 53-54
 sampatta 280, 435-436; -visesa 290
 sampattaka-jāta (?) sammat-taka) see Dict., Ud. VII. 3
 sampatti 56, 281 (sāmi°, amacca°, senā°, rattha°, vibhava°, mit-ta°, dugga°) 7-8, 87; upanisaṃsa° 430; (cakkavatti°, Māra°, Brahma°, Sakka°) 281; (ti-vidha) 200; -duggatānaṃ 199; nāma-rūpa-kāya° 133, 310; rūpa° 257, 293; linga° 133; sāvaka°, savana° 25; sīla°, suta° 222
 sampadā (in comps.) 18, 28, 104, 257; samādhi° 320; sīla° 16; ācāra° 225
 sampadāna: -karaṇa 11; (dative) -vacana 193, 201
 sampadussana 220
 sampanna 313; (sīla etc.) 222, 411; -atta 225
 sampayutta 39, 220, 281; -dhamma 147; (sati) 190-191; soma-nassa° 44
 sampayoga 147, 284
 samparāyika 19, 267; (āsava) 404-405
 samparikippa 219
 samparitasita 213
 samparivāreti 279
 sampavaṇṇa : kalyāṇa° 222
 sampavāreti (satisfy) 242
 sampavedhati 67, 149
 sampassati 420
 sampahāṇsati 357; (causal) 242, 361, 388
 sampahāṇsana 6, 8, 242
 sampādana 69, 134, 147, 155
 sampādeti 133-134, 407, 416
 sampāpāna 220, 281

- sampāpika (-aka)** 151
sampāpunāti 377
sampāyati (suckle) 419
sampiṇḍati 112
sampiṇḍana 278
sampiyyāyati 274
sampiṭṭa 419
samphassa-ja 192
samphusati 383, 414
samphuttha-lakkhaṇa (ākāsa-dhātu) 129
samphulla 416
sambandha 20, 260; (=akkosa) 187, 370; pabbajja° 258
sambahula 102, 289, 428
sambādha 134; jana° 161, 248, 307; (kucchi°) 419; ghara 313; -ppatta 413; putta° 331
sambāhati 88
Sambuddha 84, 267-268
sambujjhati 84, 149
sambojjhanga 61
sambodhi 61, 222; -parāyana 290
sambhama 43, 89
sambhava 21, 119, 245, 329; dukkhassa° 213; (sambhavesi) 93; -atta 329; pada° 131; a° 21, 39
sambhavati 42, 213, 395, 429
sambhāra 190, 206; puñña°, bodhi° 134, 257, 263; nāṇa° 393
sambhāvanā (honour) 79, 82
sambhāvati 79
sambhijjati 418
sambhinna: -tthāna 412; -rasa 199, 302; (=missa) a° (kula) 256; -mukha 413
sambhūta 15, 208, 220, 257
sambhūyya 395
sambhoga 173-174, 185; -saṃsagga 231
sambhoti 213
samma 245
sammajjati 250
sammata 74, 256, 281
sammati 248
sammatta (8) 336
sammattaka-jāta 365 (*Ud.* 75; see *Pāli Dict.*)
sammaddati 284
sammanteti 256, 378
sammappadhāna 44, 129, 221, 279, 304
sammasati 50, 191, 240, 304, 306, 311
sammasana 32, 375
sammasāseti 388
sammā° 53, 84, 103, 242; -avik-khepa 146; -ditṭhi etc. 69, 146; -upaṭṭhāna 146; -jirāpetuṃ 400; -nipphādita 323; -paṭipatti 182, 201, 352; -paṭipanna 318, 347; -paṇihita 320; -pariggahana 146; -pariṇāma 401; -pahaṇseti 361; -vimutta 435; -vas-satu 436; -sambodhi 222, 267, 406; -sambuddha 82, 84, 128, 267, 318
samma-d-eva 150, 174, 262, 283, 304, 413 (=sutṭhu yeva)
sammāna: pūje° 404; sakkāra° 256, 262, 357
sammiñjana 171
sammiñjita 225, 368
sammiñjeti (bāhaṇ) 82
sammissa 427; a° 43, 368
sammukha 11, 18, 70, 103, 183, 274, 311, 332-333, 405, 433
sammuti: -deva 400-401; -sacca 396
sammūlha 15, 213, 417
sammōda 53, 56
sammōdati 53, 180, 360
sammōdaniya 53
sammōdana 127, 180
sammōdamatta 56
sammōsa: a° 15
Sammōha Vinodanī 33, 43
sammōha 178-179; a° 15, 393
sammōhaka-jāta 365; -vinodana 242
sammōhana 42
sammōhita 55
sayam 65; āgata 135; -upanna 372; -kata (loka), -kāra 345; -jāta 184; -bhū-nāṇa 11, 13, 85, 136, 154, 283; -sacchi-katvā 174; 425
sayana 127, 233, 308-309, 420
sayāna (sayati) 321
sayāpita p.p. 257
sayāpeti 342, 410
sayitukāma 420
sara (arrow, reed): (=sāyaka) 262; ratti-khitta (sarā) 358
sara (pool) 40, 379, 424; -bhū (nadi) 302; jāta° 290; -oruha 291; paduma° 291
sara (voice): brahma° 127; -bhañña 311-312 (=sarena bhaṇana); madhura° 182

sara, *adj.* 135
 saraka 181
 sarapa : a° (loka) 142; -gamana-attharj 287; ti° 183, 307 (= ratanāni): (sar. gaocchati) 287, 408; (asaraṇi-bhūta loka) 142
 sarati 53, 364, 424; a° 307
 sarita: taṇhā° 424
 saritā (river) 364
 sarisa (=sadisa) 140
 sarira 88; -obhāsa 170; uparima° 164; upādinnaka° 415; -jhāpana 432; -dosa 170; -nikkhepa 427; -paṭijaggana 308, 354; -parimāṇa 339; -yanta 311; -vaṇṇa 415
 salana (=calana) 234
 salabha 355
 salāka 317; -bhatta 417; niman-tapa 203
 Saḷāyatana Vagga 176
 saḷāyatana 372
 salila 26, 284, 379, 413
 salla 346
 sallakheti 219
 sallakkhaṇa 136, 190
 sallahuka 202
 sallāpa 53; -kathā 203, 232
 sallina (? sallita) 142
 sallekha: -ika; abhi° 221, 227; oitta° 361; -paṭipadaṇ 204; -vihāra 204
 sallekhaṇa 226
 savana (*hearing*) 7, 8, 16-18, 201, 389; -antarāya 377; -kiriya 12; -visaṇṇa 318; -saṇ-sagga 231-232; -samācāra 103
 savana (*flow*) 370 (sota)
 savati 176 (āsava)
 savanti (river) 302
 savya (*left*): pa° (Ud. 50) 292 (*see* sab°)
 sasa 10
 sassata 18, 344; =attā (ditthi) 339; -abhāva: -ditthi 32; -loka 207, 339; -vāda vl. 4 : a° 339, 344
 sassati 386
 sassamaṇa 400
 sahati 166, 386; a° 113, 256
 saha 20; (*prep.*) -oḍha 219; -kāri 20, 346; -kārika 344, 352; -jagghana 232; -thāti 293; -devehi 400; -nandi 232; -paṇ-sukīlati 180; -byati, -bhāva

293; Brāhmunā 400; -Mārena 400; -vāti 293; saṇvaṇṇanā 2; -sokī 232
 sa-hatthena 200, 242
 sahabyatā 108, 293 (=saha-bhāva)
 sahasā 183, 235, 289, 426
 sahassa: -dhā 107, 207 (loka); sahassarj 421
 sahāya-ka 180, 289; a° 18, 251; taṇhā 206; kalyāṇa 221 (saha ayati)
 sahita 161, 353, 386
 sahoḍha (*see* saha)
 sahodara 168
 sākaocchā 102, 383
 sāka-matta 198; -bhakkhatā 351
 sākara (*see* sa°)
 Sākiyāni 170
 sākhā 250, 411; -paduma 150; -maṇḍapa 419
 sātikā: udaka° 404
 sātheyya 335, 371
 sāgara 1
 Sāgata (bhikkhu) 217
 sāta 338
 sāṇi 57, 410, 420 (paṭa)
 sātacca-kiriya 255
 sātodika (nadi) Ud. 83, 402
 sāttaka 39, 159, 395; (vācā) 401
 sāttato 286
 sāta : a° 157; -atisāta 36; -bhāva 98; -rūpa 120, 157; -rahita, -vanta 215
 sātisaya 35, 109, 191, 201, 304
 sādiyati 242, 332
 sādutara 77
 sādhaka 44
 sādhana 45, 76, 254, 346
 sādhanī 233
 sādhāraṇa 160; anañña° 365, 397; a°-ñāṇa (6) 27, 67; sabba° 325; sāvaka 196, 312, 432; (of hetu) 290; -hetubhāva 373
 sādhū 6, 318; -jana 53; (sādhukarj) 38 (manasikaroti)
 sādheti 16, 25, 35, 254, 285, 318, 402; (silaṇ) 165; (hitaṇ) 318
 sānu-maya 300
 sāpateyya 70, 72
 sāpekkhatā 219
 sāmaṇ (=sayaṇ) 84, 103, 125, 249, 268, 283, 366
 sāmaggi 19, 145, 395; dhamma° 145, 305
 Sāmaññaphala Sutta 354

sāmaññato (*universe*) 214, 417
 sāmañña: (=sāmaṇa -bhāva) 260,
 268; -phala 36, 384; -lak-
 khana 145; -to (cāveti) 417;
 -vihāga 154; sīla° etc. 125
 sāmaṇera 80, 324
 sāmatthiya: -matta 93, 194, 346
 sāmaṇa 227 (jappana); -gāma 290
 Sāmāvatī 382-383
 sāmika (=pati) 125; geha° 408
 sāmi: -atthe 24b; -bhūta 274;
 paccatte (*distrib. case*) 118;
 -vacana (*poss. case*) 37, 103,
 106, 170, 435; -parikittana 56
 sāmañci-paṭipanna 326
 sāmukkapāka 242; (*as* ariya-
 saocadesanā) 263
 sāyaka (=sara) 263
 sāyaṇ (=so ayaṇ) *passim*
 sāya: -māsa 308; sāyaṇ 103
 sāyati 203
 sāyaṇha 21; -samaya 70, 105, 320
 sāra 63, 103, 104 (*list of metals*,
 sattalohāni kahāpaṇo ca): (na
 enti) 355-356; -gandha 300;
 -gabbha 103; -gahapa 206;
 sārato 351
 sāraka: kata° 409
 sārakato: a° 236
 sārāja 261, 326
 sārāṇa: hatthi° 205
 sārāṇiya (*see* sārāṇ°)
 sāratta (ratta) 349
 sārathī 416
 sāraddha: a° 321
 Sāradda (yakkha) 323
 sārāmeya 213
 sārāmbha 335, 398; -kathā 347;
 vatthu (8) 336
 sārāṇiya 53
 Sāriputta 57, 244, 318; (*described*)
 270-272
 sārappa 8, 161, 225; a° 73; (ci-
 vara) 229
 sālā-vana 238
 sālā 198, 408
 sāli 265; -lāyaka (upamā) 235
 sāvaka: agga° 57; -pārami 244,
 270, 282; -saṅgha 125; -sādhā-
 raṇa 312, 432
 sāvajja 242, 286
 Sāvattī 19, 55, 70, 153, 273, 322,
 366, 368, 407, 427, 434; -vāsin
 354, 360, 365
 sāveti 319, 325, 380

sāsana 10, 16, 28, 179, 267, 427;
 -atta 358; Buddha° 309;
 -brahmacariya 309; Satthu°
 19, 284
 sikkhati 90, 204, 206, 226, 430
 sikkhana 90; (=sikkhā) 363
 sikkhā 19; -atta 363; -ttaya 308;
 anupubba° 303; -nipphatti 58;
 -padaṇ 19, 23, 90, 223, 226;
 -paccakkhā 168, 232; -sāra 351
 sikhāṇḍin 75
 sikhara 74
 sikhā-āpatta 54, 58
 sikhin 416
 singa 40
 singhātaka 260
 sifocati: a° 413
 sijjhati 346
 sita (*smile*): pātvākāsi 273
 sithila 284; a° 234; -vācā 312
 siddha (sijjhati) 94, 311; -atta 346
 siddhi 15; akiccha° 204
 siniddha: -patta 217; -bhojana
 401; -hadaya 325
 Sineru 25, 66, 226, 246, 299, 411
 sineha: -pāna 172; atta° 167;
 sinehita 364
 sindhavāra (rukkha) 413 (sindu°)
 Sindhu-yātrā 78
 sippa 204-206; -ācariya: -āya-
 tana 205; -ānubhāva 421;
 (*twelve sctis of*) 205; -tṭhāna
 416; a°-jivin 206
 sibbeti 279
 simbali-vana 244
 sira 45, 342; -attha (=sīla) 223;
 -sā vandati 88, 125
 sirī 24, 149; kāya° 276, 280, 413-
 415; rājja° 281; -sampanna 414;
 -sobha-sampatti 87
 sirisapa 419
 sirisa-puppha (maṇi) 302
 sīlā: -tala 150, 263, 280 (mano);
 -āsana 244; -patta 219; -maya
 189, 247, 264, 302, 316
 silitṭhatta 377
 sīloka 63, 204, 227
 Siva 351
 sisira (udaka) 413, 419
 sissa 264
 siṅha 307
 sīta 419; -odika 402; -karoti 431;
 -naraka 140; -pīlita 385
 sītala 149, 251, 402; (*as* sīla) 223;
 karuṇā° 286; -jalā 402

sñti: I-karaṇa 267, 404; -kātabba 415; -bhavati 433; -bhūta 3, 433
 sñdati 67
 sñma -antarikā 243
 sñla 1, 9, 17, 206, 223, 293, 363, 404; -agga 370; adhi° 206; -alaṅkāra 282; ikkhaṇa° 263; -kathā (duvidha) 233, 282; -kkhandha 60, 63; -kusuma 282; -nekkhamma etc. 128; -pathavi 84; -bbata 213, 351, 352; (parāmāsa) 289; -bhāva (duvidha) 416; -paripūra 268; -pūrana 303; vipatti 416; -vipanna 416; -saṇvara 206, 223; -samādhigūṇa etc. 57, 151, 335; -sammaṇṇa 223, 280, 418; -sāra 63
 sñlati, sñleti (=sñla) 223
 sñlavā 223, 268, 418, 421, 423
 sñvathika (kataṣi) 352
 sñsa 265; -ukkipati 214, 233, 239, 257, 347, 356; vatta°, 250; sangāma° 329; dhamma 406; sñsena (=sub capite) 188, 201, 281, 309, 332
 sñha 2; -āsana 281; keśara° 66, 105, 280, 411; -nāda 3, 18, 29, 280, 400-401; -ninnāda 67; -pañjara 169; -seyyā 403-404, 420
 Sñhapapāta-daha 300
 Sñhamukha (nadi) 301
 su° -akkhata (dhamma) 17, 177, 267, 268, 292 (svāk); -r-abbhigandha 105, 203; -v-atthi 75, 153; -ācārata 62; -uggahita 312; -upadhārita 312; -kara 223, 309, 317-318; -kumāra 172, 307; -kusala 317; -gata 88 (sobhaṇa, sundara-tthāna) 265; -gati 293, 418; -gandha 8, 413; -cakka 370; -carita 73 (kāyā-vaṇṇa-mano) 141; -cira 328; -daḍḍha 385; -damita 280; -dassana 393; -duttara 207; -duddasatā 45; -nahāta 7; -nikhāta (in sim.) 213; -nivattha 225; -pakāsita 327; -pak-kalākhā 411; -patitthā 370; -ppatitthita 3 (dāna), 190, 200, 350, 370; (sati) 188, 286; -paṭijaggita 409; -paṭipanna 110, 125, 267, 268 (patti); -paṭividdha 17, 293; -parikhata 371; -parikhā 281; -pari-

nitthita 408; -parisuddha 206; (sñla) 370; -ppahina 348; -ppahinattā 195, 247; -pāruta 225; -pihita 101; -pupphita 244, 291, 357; -phassa 101, 170; -bharata 202, 206; -bhāvitatta 28; -bhāsita 294; -madhura 419; -manasikata 312; -yutta 371, 383; -laddha 267, 405; -labha 105, 201, 279, 323; -rakkha 182; -ratta 411; -rūpa 276; -vaḍḍhita 323; -vavatthāpita 21; -vikhambhita 398; -vikappita 349; -vidūra 84, 156; -vidhura-bhāva 185; -vidita 21; -viññā-paya 281; -vipasanna 361; -vibhatta 288; -vimutta 436; -vilitta 7; -visuddha 2, 314, 370, 406-407; -vūpasanta 435; -sajjita 409-410; -saṇvīhita 163, 423; -samāradhita 323; -samāhita 280; -samugghātita 194; -samucchinna 349; -sikkhita 342; -sñlya 223; -hita 212; -sukha 125
 sukka (sukra) (Ud. 9) (planet Venus) 98; -pakkha 244
 sukkha-gajjita 328
 sukha 101-102, 161, 318; -āvaha 17, 191, 419; -kāma 2, 107-108, 428; (threefold) 110-111; dibba° 108; -ānukha 99, 114, 188; -paṭipadā 283; -viveka 101; -vihāra 21, 189; -vattana 370; vimutti° 32-33
 sukhallika 351
 sukhāya 325
 sukhita : -dukkhita 209, 232
 sukhin 429; sukhini hotu 127
 sukhuma (anālārika-paṭisaṇyutta) 236; -chidda 367; -dhamma-desanā 341; -vitakka 236; -saṇha 9, 393
 sukhumāla (su-kumāra)
 sukhedhita 212
 sugata (see su-) -ovāda 105
 Sujātā 405-406
 sunka: sunkika 159
 suci 76-77, 314; -bhāva: -sñla, a° -puggala 333
 Sujā (wife of Sakka) 198
 sujjhati 358
 suñña (loka) 236, 376; (=avivitta) a° 427; -āgāra (gata) 59, 107, 161, 420; a° 427

aufferatā 114, 374, 376 (oatu-
 kotikā)
 sutthu 9, 17, 103, 190, 242, 257,
 292; (s. agga=sagga) 312, 323,
 349, 361, 389, 418, 423, 435;
 -matta 365; sutthutara 298
 supāti 232, 263, 363; (suttvā,
 passim): sotuṇ 421
 suta 9-18; -kavi 205; -dhamma
 12, 101; -dhara 12; -maya 69,
 233; -vohāra 15; -sannicaya
 12; (duvidha) 293; a° 225
 sutavā 264
 sutta 59, (names of) 312
 Sutta piṭaka 4
 Suttay geyyādi 4, 131, 137
 Suttanta 4, 102, 221, 436
 sutta (√sup) 60
 Sudatta (Anāthapiṇḍika) 56
 Sudassana-kūṭa 300
 suddha 293; -āvāsa-bhūmi 81;
 -vattha 280, 354
 suddhi 17, 76; attā-, -vata, 351;
 -magga 76; saṅsāra° 351
 suddhika: -ācamana 75
 sudhā: -kamma, -parikamma 409
 Sunakkhatta (bhikkhu) 217
 Sunidha - Vassakāra (brāhmaṇa)
 421, 424
 sundara 116, 221, 253, 318, 347,
 403; (=kalyāṇa) 260; -gati
 418; tittha 403
 Sundarī (paribbājikā) 256 sq.
 Sundarikā (do.) 113, 264
 supanna 108, 324, 414; -rājā 244
 supina: -anta 191, 362, 391
 Suppabuddha 279 sq.
 Suppavāsa (upāsikā) 122, 126, 156
 Suppāraka 84-85
 Suppiyā (upāsikā) 127
 Subha (mānava) 6
 subha: -nimitta-saññā 45, 372
 Subhadda 324, 402
 Subhūti (thora) 348-349
 Sumanā devī 159
 Sumaṅgala Vilāsinī 5
 Sumedha (brāhmaṇa) 133
 suyayati; (sukha) 286
 sura 281, 299
 surati (=virocati) of a-sura, 299
 surā 60, 84, 261
 Surabhi (Paco. Buddha) 264
 surabhiḡandha (see su°)
 suriya 17, 31, 410-411; -atthanga-
 mana 403; catuttha 364;
 dvattiṅsa° 413

suvaṇṇa: -kāra 399; -kkhandha
 411; -nāvā, -pāsāda 412;
 -mudinga 357; -nikkha 281,
 416; -vaṇṇa 182, 244, 404;
 -ghana 412; -rūpa 416
 Suvanna-bhūmi 78
 susira (rukkha) 60
 sussūsata 434
 sūkara: gāma° 314; -maddava 399
 Sūkarakhata leṇa 189
 sūcana 343
 sūci-ghaṭika 298
 sūpa 62, 199
 sūpatthita (sati) 188-189, 327,
 368, 370, 375, 401
 sūpatittha (nadi) Ud. 83, 403
 sūre (adj.) 191
 sekha (sekha) 35, 93, 177, 360;
 a° 63; (puthujjana) 167;
 (=sikkhati) 363
 settha 24; -atta 434; -attha 268;
 -bhāva (=ādhipateyya) 406;
 -vācaka 24; 414
 setthi 56, 70, 291; -tthāna 190;
 -putta 289
 seta 205, 219; -odika 402; -ppac-
 chāda 370; -paṭa 330; -parik-
 khāra 370; -vaṇṇa 403; -sila
 302
 setu 424; -ghāta 318
 seti (say°) 404
 senā 12, 104, 384; -anga 412
 Senāni-nigama 54
 senāpati-tthāna 199
 senāsana 56, 181, 183, 230, 429
 Seniya 104
 semha etc. 73
 seyya 194
 seyyaka: -gabbha° 278
 seyyathā 65, 283
 seyyathidaṇ 32
 seyyā 403-404, (cattasso): adu-
 tiya° 309
 Serin-vihāra 163
 seritā 163
 sela: -upama (citta) 247
 sevati 24, 220
 sevaka-purisa 334
 sevāla 26; -paṇaka 367
 soca: -kāla 59; -pada 340
 soka 42, 43; -vinodana 120, 269-
 270, 325, 427-428, 429
 sokin 119
 socati 42, 269, 333
 socana 270
 Soṇa (upāsaka) 307-314

soṇa-sigālādi 140, 329
 soṇḍa (=soṇḍā) 342
 soṇḍā: hatthi° 251, 258, 282
 soṇḍi 251
 sota (ear): ohita° 280, 389;
 -patha 9, 11; -dvāra 11, 12,
 13, 377; -dhātu 201; -viññāṇa
 239; -viññeyya 11, 12; (sotukā-
 matā) 434
 sota (stream) (=magga) 290, 370;
 -āpanna 34, 123; chinna° 370;
 -panna 290, 311; (=sotam
 āpajjati): āpatti-gaḥaṇa 69
Sotāpatti Saṃyutta 108
 sotu-kāmatā 91
 sotthi 126
 sodhana 284
 sodhāpana: uddhāra° 115
 sopāna 169
 sobha 8
 sobhagga: -ppatta 150, 258, 276,
 341
 sobhati 358, 414; sobheti 276
 sobhaṇa 88
 sobhā 8, 25, 87, 119, 358
 sobhiṇī: nagara° 289, 349
 somanassa 161, 364, 406; -patta
 370; -tā 265, 269
 somma-hadaya 434
 soracca: khanti° 261
 soḷasa-ussada° 140
 sovaccassa 9
 sovaṇṇa-maya 300

H

haṇsa 184, 380; rūja° 314, 412
 Haṇsavatī (nagara) 77
 haṇsati 8
 haññati 143, 220, 435
 hattha (-tuttha) 71, 88, 180, 241;
 -citta 283
 hata 435; -atta 80, 267; -lābha,
 -ppabha 358
 hattha 230, 325, 369; -tala (in
 sim.) 150, 412; (=soṇḍā) 342;
 -gata 425; -padesa (rasmi)
 354; -matta 410
 hatthi 226, 299, 301, 342 *sq.*, 403;
 -potaka 250; -sippa 205; -yāna
 341
 Hatthimukha (nadi) 301
 hadaya 2, 325; uggata° 342;
 anto° 281; -gama 286
 hanana 80, 340

hanti 264
 handa 159, 203, 275, 369, 380, 425
 harati 6, 10, 26, 423
 haraṇa 10, 423
 harāyati (=lajjāyati) 174
 haritaka: appa° 250 (=harita)
 haritattā 46
 harita: udaka° 424
 haritaka 230
 have 44
 hasati 149; hasita 342
 hāna-bhāgiya 134 (VM. 15
 hāni 357
 Hāpāla (for Cāpāla) 323
 hāyati 7
 hāraka: jīvita° 68
 Hārīta-Mahābrahmā 245, 412
 hāsa 342
 hāsu-paññatā 271-272
 hāsoti 388, 414
 higsana 20
 hingulaka 415
 hita 182, 274, 309; -ajjhāsaya 233;
 -esitā 248; hitāya 324; a° 386
 hitesina 1, 182
 hitvā (jahāti) 206
 Himavā, Himavanta 25, 184, 301,
 385; -pabbata 67
 hima-pāta-samaya 74
 hirañña-koti 56
 hiri-ottappiya 285; a° 138
 hirika: a° 284
 hirottappa 177, 225
 hīna : -bhāva 168; -āya āvattati
 232; -jacca 274
 hīlita 279
 hīleti 260, 275, 292, 324, 379
 huta 213
 huñkāra-sadda 67
 huhuṇka : -jātika 52; (huhukka)
 54; ni° 54
 huran 92; idha° 315, 398; hurā-
 huran 237
 hettha: -bhāga 299; -mukha 286;
 hetthā 256, 299
 hetthima 34; -magga 255
 hettheti: a° 414
 hetu 19, 290; -attha 23, 137;
 -phala, -ñāṇa 136; -sampaṇṇa
 386; -saṅkhāta 22; hetunā
 (dasseti) 282, 435
 hotuka: kāya-soka° 429
 Hema (hatthi) 403
 hemanta 74
 Hemavata 64

INDEX OF GĀTHĀS

(Those in italics are non-canonical, apparently by the Commentators.)

A

Akkharāṇaṃ sahaṣṣāni 5
 Aggī-kkhandho samuddo ca 228
 Ajj'eva kiccaṃ ātappaṃ 89
Alīha-saḥassa-makkāni 5
 Alītaṃ n' ānuso canto 229
Adḍhūṇavamattā ca 5
 Anupavādo anūpaghāto 298
 Aneka-jāti-saṃsāraṃ 3
Aneka-bhedāsu pi loka-dhātusu 154
 Anotatta-sarūsanne 263
 Antalikkha-carō pāso 367
 Appamādo amatapadaṃ 122
 Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ 84
 Arabhatha nikkhamatha yuñ-
 jatha 384
 Avacāhaṃ Jotipūlo 265
 Asaṅkheyyāni nāmāni saṃuṇṇa-
 337
Āsīti eva suttantā 5
 Ahaṃ kevaṭṭa-gāmasmiṃ 265

I

Iti ākaṅkhamānassa 2
Iti taṃ saṅkharontena 436
 Iminā me adhikārena 133

U

Uddhaṃ adho ca tiriyaṃ ca 414
Upadhi bandhana bālo 386
 Ubho puttā kālakatā 127
Usabha-rājā 'va sobhanto 414

E

Ekaṃ dhammaṃ atītassa 77
Ekavīsa-saḥassāni 5
 Evaṃ Jino viyākāsi 266
Evaṃ sabbaṅga-sampanno 414

K

Kammuno tassa sosaṇa 265
 Kalalā hoti abbudaṃ (cf. S. i. 206)
 40
 Kāyena saṃvutā āsiṃ 3
Kālavakaṇ ca *Gaṇgeyyaṃ* 403
 Kālo 'yaṃ to, Mahāvīra 149
 Kim me aññāta-vesena 133
 Kim me ckena tippena 133

KH

Khanti paramaṃ tapo 298
Khandhānaṃ paṭipāṭi 270
 Khottaṃ vatthun hiraṇṇaṃ vā 120

G

Gacchato Buddha-seṭṭhassa 414
Gantvāna maṇḍala-mālay 415
 Gāme va yaḍi v' ārañṇe 184
 Gāvo tassa pajāyanti 45

C

Catubbhi atṭh' ajjhagamā 227
 Cittikataṃ mahaggaṇ ca 304
Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ 436

J

Jalanto dīpa-rukkho 'va 416
Jinassa dhamma-saṃvega 1

T

Taṃ taṃ atthaṃ avekkhitvā 23
 Tato 'haṃ avacaṃ sisse 264
 Tato māṇavakā sabbe 264
 Tathaṃ ca dhātāyatanādi 154
 Tathāgataṃ deva-manussa-pūji-
 taṃ 153
 Tathāgato isi Bhīmo 264
Tathāgato dhamma-dhara mahesino
 155

Tathāni nāṇāni yato samāgato 155
Tathāni saccāni samanta-cak-
khunā 154
Tathā pariññāya tathāya sabbaso
 155
Tathā paṭiññāya tathāya sabbaso
 155
Tasmā tam avalambitvā 2
Tasmā hi paṇḍito poso 420
Tasmiṇ pati-pavitthamhi 10
Tassa gambhīra-nāṇehi 1
Tahiṇ nisinnō naradammasā-
rathī 416
Tāni sabbāni ekajjhay 1
To tassa dhammaṇ desenti 420
Tona kamm' āvascaṇa etc. 264
Tona kamma-vipākena etc. 264-
 265
'Tikicchako aham āsiṇ 265
Tena tena nidānena 1
Tesaṇ annaṇ ca pānaṇ ca 420
Te sabbe ekato kutvā 436

D

Dakkhiṇay pathamaṇ paday 414
Dasa-vassa-sahassāni 264
Ditthe 'va dhamme yo attho 10
Disvāna Taṇhaṇ Aratiṇ Rāgaṇ ca
 383
Dvāsītiṇ Buddhato gaṇhiṇ 4

N

Na antalikkho na samudda-majjho
 262, 205
Na Bodhi - sambhāra - vipakkhato
pure 155
Nāga-vikkanta-cāro 414
Nāti-uddharati pādāy 414
Nāti-sighaṇ pakkamati 414
Nābhikaññhāmi maraṇaṇ 167, 432
Nāhaṇ otena maggena 266
Nikkhaṇ jambonadass' eva 416
Ninnay thānaṇ unnamati 414
Nibbuddho vattamānamhi 265

P

Patipassaddha-darathay 36
Paṭhabyā ekarajjena 108
Paravajj' ānupassissa 177
Pahāya kāmādā-male 154
Pāsāṇā sakkarā c' eva 414
Piyato jāyati soko 429
Piyā pahūtā kalahā 429
Piyo ca garu-bhāvanīyo 222

Puñña-pāpa-parikkhīṇo 266
Puttā m'atthi, dhanay m'atthi 117
Punappun' āgataṇ atthay 2
Pure 'haṇ dārako hutvā 266

PH

Phusass' āhaṇ pāvacaṇe 265

B

Buddhāsane majjha-gato 416
Buddho pi Buddhassa bhaṇeyya 336
Brāhmaṇo sutavā āsim 264

BH

Bhagavā ti vacanaṇ seṭṭhaṇ 24
Bhagī bhajī bhāgī 24
Bhāgyavā bhaggavā yutto 24

M

Manussattaṇ linga-sampatti 133
Mahatā bhikkhu-sanghena 263
Mahākāruṇikaṇ nāthaṇ 1
Mātā pitā ca bhātā ca 127
Migo araññamhi yathā abaddho
 163
Mahāsūlo 'va samphullo 416
Munāli nām'ahaṇ dhutto 264

Y

Yathā pi urho vijjante 390
Yathā pi dukkhe vijjante 390
Yathā pi pāpe vijjante 390
Yathā pi puppha-rāsimha 7
Yathā pi bhamaro pupphaṇ 63
Yathā vidhā te purimā mahesino
 155
Yath' ova loke purimā mahesino
 154
Yato ca dhammaṇ tatham eva
 155
Yato yato sammāsati 304
Yassa ete dhanā atthi 285
Yāvatā candima-suriyā 107
Yena dev' ūpapattiyassa 176
Yo hi koci manussesu 332
Yo imasmiṇ dhamma-vinayo 384

R

Rāga-virāgaṇ anejaṇ asokaṇ 238
Rājā 'haṇ khattiyo āsiṇ 265

L

Luddho atthaṇ na jānāti 366
Leṇ' atthaṇ ca sukh' atthaṇ ca 419

V

Vandanā janitay puññay 1
Vijjācaranā-sampanno 1
Vināsayati assaddhay 18
Vemātu-bhātikan pubbe 264

S

Sabb' ābhībhussa Buddhassa 264
Saṅsāra-sotaṅ chinditvā 133
Saccaṅ havo sādutaṅ 77
Sacco atthe ca dhamme ca 77
Saddhādhanāṅ silādhanāṅ 285
Sabbalā sabb' āpakaraṇay 55
Sabba-pāpassa akaraṇāṅ 298
Sabbesu bhūtesu nidhāya 3
Sabbo rāgo paḥīno me 3
Saritāni sinohitāni ca 364
Saroruhaṅ paduma-palāsa- 291

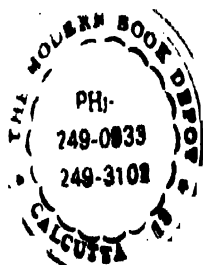
Samavāyo khaṇe kāle 19
Sammā paṇihitaṅ cittaṅ 16
Sammā vassatu kālena deva 436
Sahasayvannanaṅ yasmā 2
Sahassam api ce gāthā 96
Sā tatta paramatthānaṅ 436
Singato saro jāyati 40
Sitaṅ unhaṅ paṭihanti 419
Silādi-guṇa-sampanno 1
Suṇātha, bhikkhavo, mayhaṅ 263
Suvimutta-citta-rodāno 436
Suvissuddhaṅ asaṅkiṇṇay 2
Sokhassa sikkhamānassa 177

H

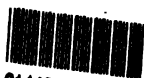
Hatth' āroho pure āsiṅ 265
Himavatā gangā pabhavanti 40

THE ASIATIC SOCIETY
6, 1217-1200 014

THE ASIATIC SOCIETY C1440
Calcutta—700 010

ASIATIC SOCIETY

